ميين شاهه عنات جو ڪلام

"الٰهي! عنات جا اگهايِين ڪلامَ"

تحقيق ۽ تصحيح

ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

سنڌي ادبي بورڊ

ڄام شورو، سنڌ

2010ع

ڪتاب جا سمورا حق واسطا سنڌي ادبي بورڊ ڄامشورو وٽ محفوظ آهن

چاپو پهريون	آڪٽوبر 1963ع	تعداد هڪ هزار
چاپو ٻيو	20[illegible]ع	تعداد هڪ هزار

هن ڪتاب جي ڪنهن به حصي ڪي، ناشر کان اڳواٽ حاصل ڪيل اجازت کانسواءِ، اليڪٽرانڪ يا ٻئي ڪنهن به طريقي جنهن ۾ اسٽوريج ۽ ريٽريول سسٽم شامل آهي، استعمال نٿو ڪري سگهجي.

قيمت: ٽي سؤ پنجاهه روپيا

[Price Rs: 350 -00]

خريداري لاءِ رابطو:

سنڌي ادبي بورڊ ڪتاب گهر

تلڪ چاڙهي، حيدرآباد سنڌ

(Ph: 022-2633679, Fax: 022-2771602)

Email: sindhiab@yahoo.com

Website: www. Sindhiadabiboard.org

هيءُ ڪتاب پروفيسر سيد زوار حسين شاهه نقوي سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ، ڄامشورو سنڌيڪا اڪيڊمي ڪراچيءَ وٽان ڇپائي پڌرو ڪيو.

ڇپائيندڙ پاران

سنڌي ادبي بورڊ پاران سنڌيءَ جي ڪلاسيڪل شاعر ”'شاهه عنات الله' عرف ميين شاهه عنات' جو ڪلام“ شايع ڪري دلي خوشي محسوس ڪري رهيا آهيون، ڇو ته هن ڪتاب جي وقتاً فوقتاً علمي حلقن طرفان گهُر ٿيندي پئي رهي. پر ڇپائيءَ جو اهتمام هاڻي پيدا ٿيو آهي. هن ڪلام جو پهريون ڇاپو آڪٽوبر 1963ع ۾ ڇپيو هو، 46 سالن جي ڊگهي عرصي کان پوءِ هيءُ ٻيو ڇاپو ڇپائي پڌرو ڪيو ويو آهي.

ميين شاهه عنات جو خاندان سنڌ جي رضوي ساداتن سان تعلق رکي ٿو، جنهن ڇهين صدي هجريءَ ۾ لڏي اچي بکر ۾ رهائش اختيار ڪئي ۽ ٻن ٽن صدين کان پوءِ اتان اچي نصرپور کي وسايو، جتي شاهه عنات جو جنم ٿيو. ميين شاهه عنات جا ناناڻا ”رمضان ڏَل“، ڊگهڙي جي پريان ٽي ميل ڏکڻ- اوڀر پراڻ جي ڪپ تي وينل هئا. ميين شاهه عنات جي تعليم ۽ تربيت بابت ڪو احوال موجود نه آهي، پر وقت جي دستور موجب شاهه عنات جو مڪتب ۾ ويهڻ ۽ ابتدائي تعليم پرائڻ قرين قياس نظر اچي ٿو. ميين شاهه عنات جوانيءَ ۾ اميراڻي ۽ شاهاڻي زندگي گذاري ۽ ڀلن گهوڙن جو وڏو شوقين رهيو. پنهنجي اصطبل ۾ تمام ڀلا گهوڙا رکندو هو.

اندازي موجب ميين شاهه عنات جوانيءَ کان پوءِ فقيريءَ ڏانهن رغبت اختيار ڪئي ۽ پهريان بزرگن ۽ درويشن جي شان ۾ بيت چيا. ميين شاهه عنات جي شادي هاليپوٽن مان ٿي، هاليپوٽا سندن والد جا معتقد هئا. ميين شاهه عنات هڪبئي پٺيان ٽي شاديون ڪيون. پهريون ٻه شاديون هاليپوٽن مان ۽ ٽين ڏَل قبيلي مان ڪيس ڇهن فرزندن ۽ ٽن نياڻين جو اولاد ٿيو.

ميين شاهه عنات جي هن ڪلام تي ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ صاحب جن جو لکيل فڪر انگيز مهاڳ ۽ مقدمو شامل آهي، جنهن ۾ ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ صاحب جن ميين شاهه عنات جي ڪلام تي تفصيلي ۽ عالمانه روشني وڌي آهي، ان بابت وڌيڪ ڪجهه لکڻ سج کي آرسي ڏيکارڻ جي برابر آهي.

بورڊ هن ڪتاب جو نئون ڇاپو ڇپائي پڌرو ڪيو آهي، اميد ته ڪجي ته هيءُ رسالو لائق پڙهندڙن کي پسند ايندو.

پروفيسر سيد زوار حسين شاهه نقوي
سيڪريٽري
سنڌي ادبي بورڊ

عنوانن جي فهرست

	مهاڳ		19-5
	مقدمه		82-20
	سرود	**متن**	**سمجهاڻي ۽ اشارا**
1.	ڪلياڻ	85	321
2.	جمن	91	322
3.	ڪنڀات	98	325
4.	سرود سريراڳ	115	330
5.	رامَڪلي	125	332
6.	مارئي	134	334
7.	پرڀات	158	339
8.	ڌناسري	169	341
9.	جيتسري	201	344
10.	پورب	203	345
11.	ليلا	212	346
12.	آسا	215	346
13.	ڪاپائتي	218	347
14.	ڏهر	224	348
15.	مومل راڻو	226	349
16.	بلاول	233	350
17.	ديسي	240	352

18. سورٺ	267	355
19. سارنگ	275	356
20. توڏي	286	358
21. ڪاموڏ	294	359
22. ڪارائيڙو	299	360
• اضافا	305	361
• عام روايتي بيت	312	

مهاڳ

شاهه عنايت الله عرف 'ميين شاهه عنات' جو ڪلام اعليٰ سنڌي شاعري جو پهريون شاهڪار آهي، مگر اتفاق سان ورهين جي وٿيءَ بعد سڀ کان پوءِ شايع ٿي رهيو آهي. هن قيمتي ڪلام جي قلمي نسخن جو محفوظ رهڻ ڄڻ هڪ معجزو آهي، ۽ ان جي اشاعت 'ڪلاسيڪي سنڌي شاعري' جي ميدان ۾ هڪ وڏي انقلاب کان ڪنهن پر ڪم نه آهي. هن ناياب ذخيري جي شايع ٿيڻ سان سنڌي شاعري جي عروج جي تاريخ ۾ پنجاهه سٺ سالن جو اضافو ٿئي ٿو.

هن وقت تائين سنڌ جي سدا حيات ۽ سرتاج شاعر، بلڪ دنيا جي عظيم ترين شاعر شاهه عبداللطيف ڀٽائي جي شعر جو تاريخي پس منظر مبهم هو. ائين پئي لڳو ته ڄڻ سنڌي شاعري بنا ڪنهن ارتقاء جي، شاهه جي شعر ۾، اوچتو پنهنجي بلوغت کي پهتي. ميين شاهه عنات جو ڪلام سنڌي شاعري جي مسلسل ارتقائي اوج ۽ عروج تي شاهد آهي، ۽ شاهه جي شعر جي تاريخي پس منظر جو چٽو آئينو آهي.

تحقيق جي ابتدا:

سنه 1944ع ۾ سنڌ جي تاريخ بابت تحقيق ڪندي نصرپور وڃڻ ٿيو، جتي مرحوم ميان مريد حسين شاهه (وفات 1954ع) وٽ ميين شاهه عنات جي ڪلام جو هڪ قلمي نسخو نظر مان گذريو. جنهن جي ڏسڻ سان هن قيمتي ڪلام جي اهميت معلوم ٿي ۽ خيال آيو ته ڀيڪر هوند اهو ڪلام ڇپجي پوي ته سنڌي علم ادب ۾ اهم اضافو ٿئي. اها هڪ دلي خواهش هئي، پر وقت گذرڻ سان اهو خيال البت دل تان ميسارجي ويو. سنه 1950ع کان جڏهن 'شاهه جي رسالي' جو قدري گهرو مطالعو شروع ڪيو ويو ته ڇپيل نسخن ۾ ڪن سُرن هيٺ شاهه عنات جي شامل بيتن پڙهڻ سان ائين پئي معلوم ٿيو ته ڄڻ شاهه عبداللطيف انهن بيتن پران پنهنجا ڪي بيت چيا هجن يا انهن بيتن مان ڪن جون سٽون يا ڪي فقرا تضمين طور پنهنجي بيتن ۾ ڪنيا هجن. ان بعد سنڌ جي سڄاڻ سگهڙن سان ڪچهرين ڪندي، ميين شاهه عنات ۽ شاهه عبداللطيف جي هڪبئي سان آشنائي ۽ ڪن بيتن ۾ سندن طبع آزمائي جون ڪافي روايتون مليون، جن ۾ شاهه عنات جي عظمت جا اهڃاڻ پڻ قدري نمايان هئا. انهيءَ دوران مرحوم ڊاڪٽر عمر بن محمد دائودپوٽي وٽ نصرپور واري قلمي نسخي جو نقل، جو ڪين تازو مليو هو، پڻ مطالع ڪيو ويو. انهيءَ مطالعي، رسالي ۾ شاهه عنات جي شامل بيتن، تـوڙي سگهڙن وٽ عام مروج حڪايتن کي مدنظر رکي، بنده، شاهه عنات کي علمي دنيا ۾ روشناس ڪرائڻ خاطر، شاهه عنات ۽ شاهه عبداللطيف جي هڪبئي پران چيل ڪن بيتن جي پيٽ ڪئي، ۽ "شاهه عنات رضوي ۽ شاهه عبداللطيف ڀٽائي" جي عنوان سان هڪ مضمون ڀٽ شاهه تي، شاهه عبداللطيف جي ٻه سؤ ساله سالگره (1951ع) جي موقعي تي پڙهيو، جو پوءِ رسالي "نئين زندگي" (فيبروري 1952ع) ۾ شايع ٿيو.

انهيءَ ابتدائي ڪوشش بعد، ميين شاهه عنات جي بيتن جي تلاش ۽ تحقيق جو ذوق دامنگير ٿيو، ۽ وڌيڪ جستجو جاري رهي. انهيءَ عرصي ۾ ميرپورخاص تعلقي ۾ سَنهڙي جي 'شاهه پوٽن' ساداتن سان آشنائي

ٿي ۽ ميان امام بخش شاھ عرف وڏل شاھ کان پھريون پيرو معلوم ٿيو تہ 'شاھ پوٽا' مين شاھ عنات جو اولاد آھن. مين شاھ عنات جي سوانح ۽ شعر بابت پڻ ھن بزرگ کان مفيد معلومات مليا ۽ اھو پڻ معلوم ٿيو تہ ٽنڊي الھيار کان اتر طرف پورل شاھ جي ڳوٺ ميان نبي بخش شاھ وٽ شاھ عنات جي بيتن جو ذخيرو موجود آھي. انھيءَ تلاش ۾ ھڪ پيري محترم عطا حسين شاھ صاحب موسوي سان گڏ ميان پورل شاھ جي ڳوٺ وڃڻ ٿيو ۽ اتي سندس مھربانيءَ سان مين شاھ عنات جي ڪن ذاتي ٽولن (دستار، جامي، حمائل، وٽي ۽ تسبيح) توڙي سندس ڪلام جي ھڪ ڪھني قلمي نسخي ڏسڻ جو موقعو مليو. ۽ پڻ ڳوٺ لڳ، شيخ موسي جي مقام ۾، شاھ عنات جي مزار جو ديدار حاصل ٿيو. اھڙيءَ طرح مين شاھ عنات جي ڪلام جي ھن قلمي نسخن جي ڇاڻ ۽ سندس اولاد جي سربرآورده شخصن سان آشنائي، سندس ڪلام کي سھيڙڻ ۽ سنوارڻ لاءِ اسان جي ارادي کي پختو ڪيو ۽ ان وقت کان وٺي انھيءَ ڏس ۾ پوري ڪوشش سان ڪم شروع ڪيو ويو.

ڪلام ۽ سوانح جا سر چشما:

مين شاھ عنات جھڙي آڳاٽي شاعر جي ڪلام ۽ سوانح کي پوريءَ طرح سھيڙڻ خاطر، اسان پنھنجي تحقيق جو رخ ٽن مکيہ سر چشمن ڏانھن ڪيو: (الف) قلمي ذخيرو، (ب) خانداني روايتون، ۽ (ج) سگھڙن وٽ ھلندڙ بيت ۽ حڪايتون. انھن ٽنھي سرچشمن جي جانچ ۽ تلاش اٽڪل يارھن سال کن (1950ع - 1961ع) جاري رھي. انھيءَ عرصي ۾ جن مکيہ قلمي ذخيرن، خانداني روايتن، ۽ سنڌ جي سگھڙن جي صدري روايتن مان مواد سھيڙيو ويو، سي ھي آھن:

(الف) قلمي ذخيرو: ھن ذخيري مان ھيٺيان ماخذ قابل ذڪر آھن.

1. ڪلام جي مجموعي جا ہہ قلمي نسخا، جن جو تفصيلي ذڪر ھيٺ ايندو.

2. شاھ جي رسالي جا مختلف ڇاپا، جن مان خصوصاً 'بمبئي ڇاپي' مان شاھ عنات جا جملي بيت نقل ڪيا ويا، ۽ انھن کي 'سرڪاري ڇاپي' ۽ مرزا قليچ بيگ جي مرتب ڪيل رسالي ۾ آيل بيتن سان پيٽيو ويو. رسالي جي ڪن قلمي نسخن ۾ آيل بيتن کي پڻ ھن ذخيري ۾ شامل ڪيو ويو. 'شاھ جي رسالي' جي جملي ڇپيل ۽ اڻ ڇپيل نسخن جي مطالعي مان شايد شاھ عنات جا ڪي ہيا بيت پڻ ھٿ اچن، پر جيئن تہ جملي قلمي نسخن تائين في الحال اسان جي پھچ نہ آھي، انھيءَ ڪري اھڙي تحقيق کي مجبوراً ملتوي ڪيو ويو آھي. 'رسالي' جا جيڪي ڇاپا يا قلمي نسخا مطالعي ھيٺ آيا آھن، تن مان مين شاھ عنات جي اندازاً اوڻھتر (69) بيتن ۽ ڇھن (6) واين جو پتو لڳايو ويو آھي، جن جا حوالا جابجا ھن ڪتاب جي متن جي حاشين ۾ (بمبئي ڇاپي جي سرن ۽ داستانن مطابق) ڏنا ويا آھن.[1]

3. نصرپور ۾ سؤ ورھيہ کن اڳ جو ھڪ قلمي بياض نظر مان گذريو، جنھن ۾ مين شاھ عنات جا ٽي بيت قلمبند ٿيل مليا[2].

---

(1) ص ص 87، 92-94، 102، 104-105، 108-111، 114، 116-117، 119، 122، 126، 132، 134، 142، 160، 167، 169-170، 174، 176-178، 182-183، 204، 207-208، 214، 221-223، 227، 231، 233-234، 240-241، 243-244، 250، 256، 258، 260، 262، 264، 267، 269، 274، 277، 279-280، 284، 286، 292، 295، 297، 306، 309.

(2) 'سرود پرياٽ' بيت[1] ۽ [3]، ۽ سرود بلاول، فصل ہيو بيت[2].

4. محمد صديق فقير (وفات 11- رمضان 1265هہ) جي 'رازنامـہ' ۾ هڪ بيت لکيل مليو.[1]

5. خليفي نبي بخش صاحب جي رسالي جي ڪن قلمي نسخن ۾ 'سر ڏناسري' هيٺ ميين شاهہ عنات ۽ سندس معتقدن جا ڇيل بيت مليا.

6. تاريخ 21 ڊسمبر 1958ع، تعلقي ماتلي ۾ شهر 'ٽري' جي قديم ڪنڊرن جو معائنو ڪندي 'ديواني شاهہ' جي شاهي قبرستان ۾ 'ديواني شاهہ' جي مزار لڳ ڪلهوڙن جي دور جي جهوني مسجد ۾ وياسون. جنهن جي ديوار تي ڪاري مس ۽ قلم سان اندازاً ڏيڍ سؤ ورهيہ ڪن اڳ جا لکيل بيت نظر آيا. جن مان 6 بيت ميين شاهہ عنات جا ۽ 1 بيت شاهہ بلال جو هو[2]. اهي بيت آڳاٽي سنڌي صورتخطي ۾ لکيل هئا ۽ ڪافي سوچ ويچار بعد پورا پڙهي قلمبند ڪيا ويا.

7. مرحوم سيد علي شاهہ گوهري جي لکيل ڪتابڙي "گلزار غوثيہ" (سنہ اشاعت 1927ع) ۾ ٻين بيتن سان گڏ شاهہ عنات جا 23 بيت ۽ 4 وايون، شاهہ بلال جا 2 بيت مليا.

(ب) خانداني روايتون: اسان 'شاهہ پوٽن' ساداتن (ميين شاهہ عنات جو اولاد) مان مڙني عمر رسيده بزرگن سان ملڻ جي ڪوشش ڪئي، ۽ هيئين صاحبن ڪان روبرو رهاڻ ۾ يا خط و ڪتابت ذريعي ميين شاهہ عنات جي ڪلام ۽ سوانح جو ڪافي ذخيرو گڏ ڪيو ويو، جنهن جي بناء تي سوانح حيات جو مکيہ پاڳو مرتب ڪيو ويو ۽ پڻ ڪلام جي ٻن قلمي نسخن ۾ شامل بيتن کي پيٽيو ويو.

1. حاجي امام بخش شاهہ عرف وڏل شاهہ (پير شاهہ پوٽو) وينل ڳوٺ غلام حيدر شاهہ لڳ مير واهہ گورچاڻي، تعلقو ميرپورخاص، جنهن سان 10- آڪٽوبر 1951ع تي ڪافي رهاڻ ٿي، ۽ ان بعد بہ ساڻس گهڻا پيرا ملڻ ٿيو. ڪانئس ميين شاهہ عنات جي سوانح ۽ شاهہ پوٽن جي پوئين شجري بابت مفيد معلومات ملي.

2. حاجي پير شاهہ ولد مهر شاهہ (پير شاهہ پوٽو) وينل مجيري واهہ[3]، لڳ سنهڙو، (ميرپورخاص کان 4 ميل ڏکڻ)، تعلقو ميرپورخاص. مرحوم سان ٻہ دفعا هلي وڃي سندس ڳوٺ ملاقات ڪئي وئي. اسي سالن کان مٿي عمر هئس ۽ علمي لياقت وارو ۽ جهانديده پير مرد هو. وٽس ميين شاهہ عنات جا ڪافي بيت قلمبند ٿيل هئا، جن مان ڪي سندس زباني نقل ڪيا ويا. سندس وفات بعد بيتن جو اهو ذخيرو ميان امام علي شاهہ جي گڏ ڪيل ذخيري ذريعي حاصل ٿيو.

3. حاجي بخش علي شاهہ ولد الله بخش شاهہ (پير شاهہ پوٽو) وينل سنهڙو، تعلقو ميرپورخاص. هن نيڪ مرد سان 25- فيبروري 1955ع تي ميين شاهہ عنات بابت ڪافي رهاڻ ٿي ۽ ان بعد پڻ ڪيئي دفعا ڪچهريون ٿيون، ۽ وٽانئس ميين شاهہ عنات جي سوانح ڏيڍ بيتن جو ڪافي مواد مليو. ويندي ڪلام جي ڇپائيءَ تائين سندس مهربانين جو سلسلو جاري رهيو ۽ وقت بوقت ڪانئس مفيد معلومات ملندي رهي.

4. فتح محمد شاهہ ولد امير شاهہ (بلال پوٽو) وينل ديهہ 175، تعلقو ڊگهڙي، حيدرآباد ۾ سندس علالت واري عرصي ۾ ساڻس ملاقات ٿي. وٽانئس ڪي بيت قلمبند ڪيا ويا.

---

[1] 'سرود ڪاپائتي'، فصل ٻيو، بيت [5].

[2] شاهہ عنات جا بيت: سرود ڪنڀات، فصل 2، بيت [11]: سرود رامڪلي فصل 1، بيت [4]:سرود پرڀات، فصل 2، بيت [10]: سرود بلاول، فصل 2، بيت [2] ۽ [3]، سرود ديسي، فصل [3]، بيت [9]. شاهہ بلال جو بيت: سرود رامڪلي، فصل 1، حاشيہ ص 45، بيت [13].

[3] بالڪل آخر عمر ۾ لڏي وڃي لڳ ڳوٺ ٽالهي، تعلقي عمرڪوٽ ۾ ويٺو. ساڻس اسان جي ملاقات مجيري واهہ واري ڳوٺ ۾ ٿي.

5. محمد علي شاهه ولد عباس علي شاهه (پير شاهه پوٹو) وينل ڳوٺ پنهنجو (لڳ جهڏو) تعلقو ڏگهڙي. ساڻس ملاقات ڪانہ ٿي سگهي، پر غائبانہ تعارف جي بناء تي هن بزرگ بيتن جو ڪجهہ ذخيرو قلمبند ڪرائي موڪليو.

6. الله ڏنو شاهه ولد الله بخش شاهه (پير شاهه پوٹو)، وينل سنهڙو، تعلقو ميرپورخاص. ڪانئس ميين شاهه عنات جي سوانح بابت ڪافي ڳالهيون ۽ اهڃاڻ قلمبند ڪيا ويا.

7. امام علي شاهه ولد لاڪو شاهه (پير شاهه پوٹو)، وينل سنهڙو، تعلقو ميرپورخاص. هن نوجوان ميين شاهه عنات جي ٻاهرئين ڪلام سهيڙڻ ۾ دل کولي مدد ڪئي ۽ بيتن جو زياده ذخيرو گڏ ڪري موڪليو.

8. عباس علي شاهه ولد روشن علي شاهه (پير شاهه پوٹو) وينل ڳوٺ پنهنجو (لڳ نئون ڪوٺ)، تعلقو ڏگهڙي، جنهن ڪان ڪن بيتن جون روايتون مليون ۽ پڻ سندس مهربانيءَ سان سگهڙ حاجي عمر چانديي سان ٻهريون پيرو ڪچهري جو موقعو مليو.

(ج) سگهڙن جون صدري روايتون: 1950ع کان 1961ع واري دور ۾، سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ سگهڙن ۽ سالڪن سان رس رهاڻيون ٿيون، جن ۾ ڪيترن ئي سگهڙن ڪان ميين شاهه عنات جي سوانح ۽ ڪلام بابت ڪي نہ ڪي معلومات مليون. جن سگهڙن ڪان هن سلسلي ۾ ڪافي مفيد مواد مليو، تن ۾ هينين جا نالا قابل ذڪر آهن.

1. حاجي محمد سوڍو بگهياڙ (وينل لڳ ميرپور ساڪرو، ضلعو ٺٽو)، جنهن سان اسان جي آڳاٽي ڏيٺ ويٺ هئي. ساڻس ميين شاهه عنات بابت 6 – مئي 1952ع تي ۽ ان کان پوءِ پڻ بہ ٽي خاص ڪچهريون ٿيون، جن ۾ ميين شاهه عنات جي سوانح توڙي ڪلام بابت نهايت مفيد معلومات ملي.

2. حاجي عمر چانديو (وينل ڳوٺ محمد علي شاهه، تعلقو ڏگهڙي)، جو 'شاهه پوٹن' ساداتن جو مريد ۽ معتقد آهي، ۽ ميين شاهه عنات جي بيتن جو وڏو ڄاڻو آهي. ساڻس 7 – فيبروري 1959ع تي ميان عباس علي شاهه جي ڳوٺ تفصيلي ڪچهري ٿي، ۽ ميين شاهه عنات جا ڪافي بيت قلمبند ڪيا ويا. ان بعد، حاجي عمر مهرباني ڪري حيدرآباد آيو ۽ ساڻس ڪچهري ڪندي ميين شاهه عنات جي سوانح بابت ڪافي روايتون قلمبند ڪيون ويون. آخر ۾ حاجي عمر چانديي جي روايت سان بيتن جو ٻيو ذخيرو پڻ ميان محمد علي شاهه لکارائي موڪليو.

3. خليفو محمود نوحاڻي (عمر 65 ورهيہ، وينل لڳ ترائي تعلقو بدين)، جنهن سان 15– نومبر 1958ع کان ڏيٺ ٿي ۽ خاص طرح 4– مارچ 1962ع تي ميين شاهه عنات بابت رهاڻ ٿي، جنهن ۾ 'شاهه جي رسالي' ۾ ميين شاهه عنات جي بيتن ۽ ٻين ٻاهرين بيتن بابت ڪافي معلومات حاصل ٿي.

4. سالار خان پٽ ميوو خان، ساڪاٽي چانديو (عمر 60 ورهيہ، وينل ڳوٺ ميون حسن علي، تعلقو ٽنڊو محمد خان) ساڻس 16– نومبر 1958ع تي ڳوٺ ميين حسن علي ۾ ڪچهري ٿي، جنهن ۾ 'سرود سر سريراڳ' مان ميين شاهه عنات جا ڪي بيت قلمبند ڪيا ويا.

5. حاجي اسمٰعيل راڏو، بنديچو (وينل لالوکيت، ڪراچي) جنهن کان ميين شاهه عنات جا ڪي بيت مليا.

6. سارنگ فقير جت (وينل ڳوٺ الله بچايو خان جلباڻي، تعلقو گهوڙاٻاري) جنهن کان سارنگ جي سر مان ميين شاهه عنات جا بيت قلمبند ڪيا.

ڪلام جا ٻہ قلمي نسخا:

موجوده تحقيق جي دوران اسان کي ميين شاهہ عنات جي ڪلام جي ٻن قلمي نسخن جو پتو لڳي سگهيو، جن جو تفصيل هيٺينءَ ريت آهي.

(الف) نسخو (ن): هيءُ نسخو مرحوم ميان نبي بخش شاهہ (وينئل ڳوٺ ميان پورل شاهہ. لڳ شيخ موسو، تعلقو ٽنڊو الهيار) وٽ محفوظ هو، ۽ پير ميان غلام رسول شاهہ صاحب جي سفارش ۽ ميان پورل شاهہ جي مهربانيءَ سان اسان کي مليو.

هيءُ نسخو آڳاٽي سنڌي صورتخطيءَ ۾ نهايت پڪي ۽ سهڻي قلم سان لکيل آهي. ڪتابت جي تاريخ ڏنل ڪانهي، پر اندروني اهڃاڻن مان ثابت ٿئي ٿو تہ هيءُ مجموعو مير غلام علي خان ٽالپر جي دور حڪومت ۾، ميان اميد علي شاهہ گڏ ڪرايو، ڇاڪاڻ تہ هن نسخي جي شروع وارن ورقن ۽ پڻ دوباره آخري ورقن ۾ ڪي متفرقہ بيت لکيل آهن، جن ۾ هيٺيان ٽي خود ميان اميد علي شاهہ جا چيل آهن، جن ۾ مير غلام علي خان کي دعا ڪيل آهي:

1. ميـرل موچـارو هـُـئين غـلام علــي گــلزار[1]
هند، سنڌ، ڪڇ، ڪابل، قنڌار توکي ڏيهہ پريندا ڏاڻ
هنـدن جـا هـٿ ٻـڌي آنـدا حيـدر هـاڻ
پـرور توسـان پـاڻ، آهـي أميـد علـي چـوي اڳ ۾.

2. ميـرل موچـارو هئيـن، برڪـت مدينـي چـام
تـو جـي ڪهـٺـا ڪـلام[2]، سـي اگهـٺـا در الله جـي.

3. ميـرل موچـارو هئيـن، برڪـت عـالم جـي سـردار
پنج پٽ ڏييئي[3] پاتشاه، اي ڪئو عرض أمت جي آڌار
خيـر ديـن ڪـي خيـر جـي منهنجـي وهلـي وهـار
حيـدر همـت ڏار، آهـي آڌر اميـد علـي چـوي.

مير غلام علي خان 16- محرم سنہ 1217ھ (1802ع) تي حڪومت جون واڳون سنڀاليون ۽ 6- جمادي الثاني، سنہ 1227ھ (1811ع) تي وفات ڪيائين. جيئن تہ انهن شروع وارن بيتن توڙي ان بعد ميين شاهہ عنات جي سُروار بيتن جو ڪاتب ساڳيو آهي، تنهنڪري هيءُ نسخو يقيني طور 1217ھ ۽ 1227ھ جي وچ واري عرصي ۾لکيو ويو. نسخي جي آخر ۾ (سرود ڪارائيڙو جي خاتمي تي) هيٺين فارسي عبارت ڏنل آهي، جنهن ۾ ميان اميد علي شاهہ طرفان ڪلام جي هن مجموعي کي گڏ ڪرائڻ جو ذڪر ٿيل آهي:

"ابيات حضرات قطب الا قطاب قدوة العرفاء زبدة الصلحاء حضرت شاه صاحب غريق رحمت و مغفرت حضرت شاه عنات جيو نورالله مرقده و صاحب ميان محمد شريف جيو قدس سره و حضرت شاه صاحب ميان بلال

---

[1] اصل ائين.
[2] بيءَ جاءِ تي پڙهڻي 'تنهنجا ڪهيا ڪلام'.
[3] بي پڙهڻي 'ڏنئي'.

شاهہ جيو نوراللہ مضجعہ و حضرت شاهہ صاحب ميان قطب شاهہ جيو رحمہ ربہ بسيار بودند- آنچہ در حفظ محافظ جماعہ از فقراء بودند اڪثري از سبب بعد مسافت نَسبياً مَنسيا گشتہ اند- بقيہ ڪہ در حفظ و ياد گيري زبدة الاقران ساون فقير مگنهار بود حضرت شاهہ صاحب والا مواهب عظيم الشان ميان اميد علي شاهہ جيو در اين رسالہ ڪہ نام او 'تنبيہ الطالبين' داشتہ شد جمع ڪنانيده- اميد ڪہ طالبان مستعدان از دُرر غُرر نصائح آن مستفيد و متنبہ گرديده بياد الٰهي جلشانہ مشغول و سرگرم باشند ڪہ موجب سعادت اخروي تواند شد."

يعني تہ:

"قطب الاقطاب، قدوة العرفاء، زبدة الصلحاء، مرحوم مغفور حضرت شاهہ صاحب جناب حضرت شاهہ عنات (نور اللہ مرقده)، جناب حضرت شاهہ صاحب محمد شريف (قدس سره)، جناب حضرت شاهہ صاحب ميان بلال شاهہ (نوراللہ مضجعہ) ۽ جناب حضرت شاهہ صاحب قطب الدين شاهہ (رحمہ ربہ) جن جا چيل بيت تمام ڪي گهڻا هئا، ۽ (معتقدن) فقيرن جي جماعت مان جن ڪي جيڪي ياد هئا تن مان پڻ گهڻا (فقيرن جي) پراهين پنڌ (تي رهڻ) سببان (قلمبند ٿي نہ سگهيا ۽) ضايع ٿي چڪا آهن. باقي جيڪي زبدة الاقران ساوڻ فقير مگڻهار کي ياد هئا، سي حضرت شاهہ صاحب والا مواهب عظيم الشان جناب ميان اميد علي شاهہ جن هن رسالي ۾، جنهن جو نالو "تنبيہ الطالبين" رکيو ويو، گڏ ڪرايا. اميد تہ باهمت طالب نصيحت جي هنن بي بها موتين مان فائدو پرائي بيدار ٿي حق تعاليٰ جي ياد ۾ مشغول ۽ سرگرم رهندا، جيئن آخرت جي سعادت جا لائق ٿي سگهن.

هن عبارت مان ظاهر آهي تہ ميين شاهہ عنات ۽ سندس پٽ ۽ پوٽن جي ڪلام کي گڏ ڪرڻ جي هي پهرين ڪوشش هئي، جا ميين شاهہ عنات جي وفات کان تمام گهڻو پوءِ، اندازاً هڪ سؤ سال بعد، سندس ٽڙ پوٽي ميان اميد علي شاهہ پنهنجي والد قطب شاهہ جي وفات بعد ڪئي. بيو تہ هن نسخي ۾ صرف اهو ڪلام قلمبند ٿي سگهيو، جو ساوڻ فقير مگڻهار کي ياد هو.

هن نسخي ۾ اندر ڪن جاين تي متن ۾ تورا خال ڇڏيل آهن، جن ۾ غالباً ڪو رهيل بيت لکڻو هو پر رهجي ويو. نسخي جي پوين ورقن ۾ مجيد نالي شاعر جا ٻہ بيت لکيل آهن ۽ هيٺان ڪاتب جو نالو "محمد هاشم" ڏنل آهي. انهن بيتن ۽ ٻئي سڄي متن جي صورتخطي ساڳي آهي ۽ انهيءَ ڪري ڪافي وثوق سان چئي سگهجي ٿو تہ ميان اميد علي شاهہ جي ارشاد تي 'محمد هاشم' نالي ڪاتب هي نسخو لکيو. سندس سنڌي خط نهايت ئي پڪو ۽ سهڻو آهي (ڏسو عڪس-1) پر سندس علمي لياقت البت ايتري گهڻي نہ ٿي معلوم ٿئي، جنهنڪري ڪن جاين تي اصل پڙهڻي سمجهي نہ سگهيو آهي، ۽ پڻ ڪن جاين تي ڪن لفظن ۽ فقرن کي پوريءَ طرح صحيح نہ لکيو اٿس. هن نسخي ۾ شروع کان آخر تائين سروار متن جملي 127 ورقن ۽ 252 صفحن

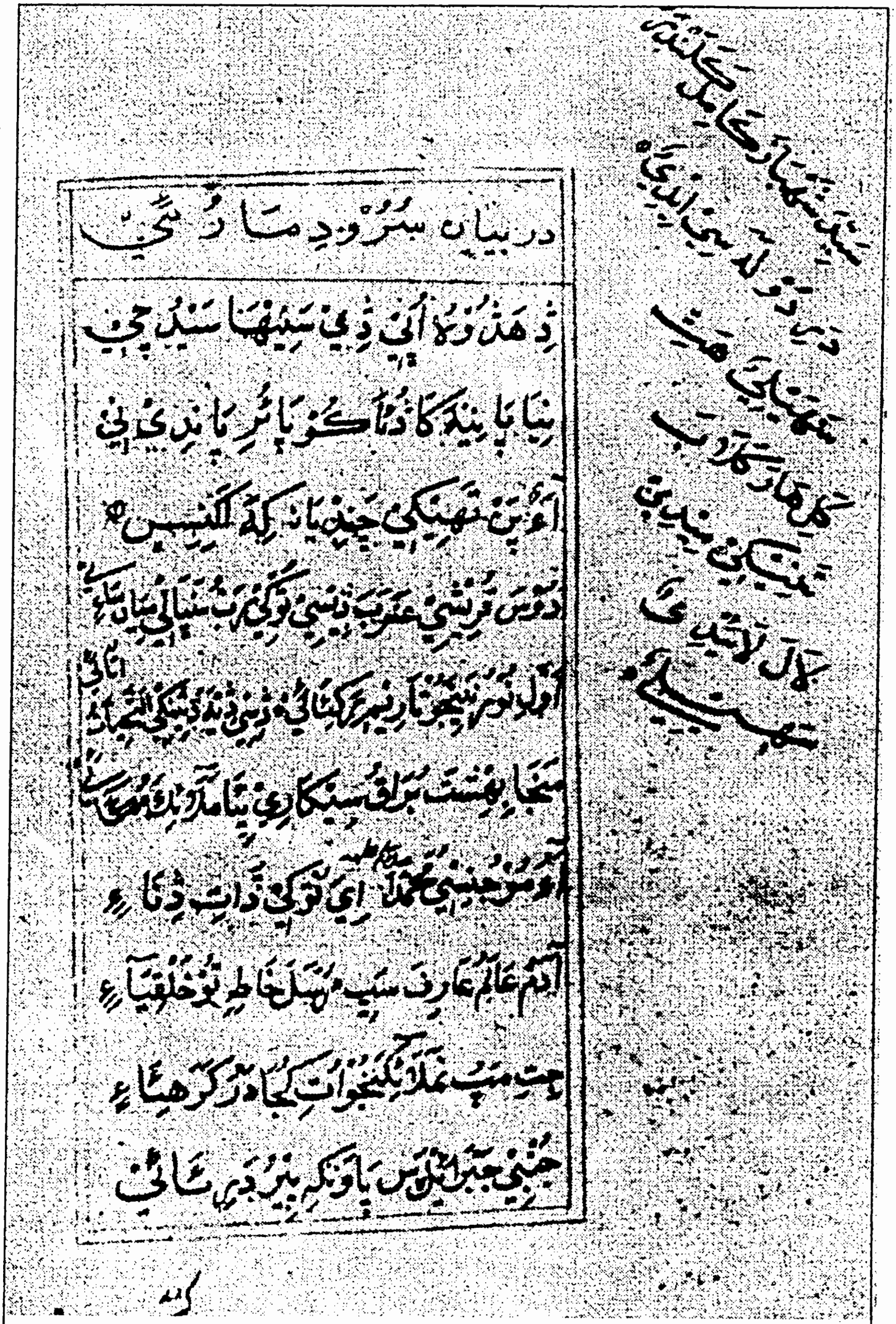

1. نسخه ن جي صفحي جو عڪس

(پهريون ۽ پويون صفحو خالي) ۾ سمايل آهي. ازانسواءِ شروع ۾ ٽي ورق بيا لکيل آهن، جن ۾ ڪي متفرقا بيت ۽ سرن جي فهرست شامل آهن. متن جا بيت 3 انچ ويڪر ۽ 6 انچ ڊيگهه واري گهر ۾ لکيل آهن ۽ هر گهر ۾ سراسر 11 سٽون آهن، جن مان هرهڪ، بيت جي هڪ پوري سٽ آهي. ان مرڪزي گهر جي چوڌاري ٽن پاسن کان ڊ انچ حاشيه ڏنل آهي، جنهن ۾ پوءِ هٽ آيل بيت گهڻو ڪري ساڳئي ڪاتب جا لکيل آهن. ڪي بيت جدا خط ۾ پوءِ پڻ لکيا ويا آهن.

بين قلمي مأخذن جي پيڻ سان معلوم ٿئي ٿو تہ سانوڻ فقير مڱڻهار ڪافي سمجهدار ۽ معتبر راوي هو، جنهن کي ميين شاهه عنات توڙي سندس پٽ، پوٽن ۽ معتقدن جو ڪافي ڪلام ياد هو ۽ ان کي نسبتاً صحيح طور لکايائين.

(ب) نسخو (ق): هي نسخو پهريائين اسان 1944ع ۾ مرحوم ميان مريد حسين شاهه وٽ نصرپور ۾ ڏٺو هو. نسخي ن جي تحقيقي مطالعي بعد، اسان ڪلام جي هن مجموعي کي هٿ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، ۽ ميان غلام قادر شاهه (ولد مرحوم مريد حسين شاهه) پنهنجي مهربانيءَ سان هي قلمي ڪتاب اسان جي حوالي ڪيو. هيءُ نسخو نسبتاً وڏي تختي تي سهڻي صورتخطيءَ ۾ لکيل آهي (ڏسو عڪس-2). ڪتابت جي تاريخ ڏنل ڪانهي، پر ان جي موجوده سنڌي صورتخطي مان معلوم ٿئي ٿو تہ هيءُ نسخو گهڻو پوءِ جو لکيل آهي. خانداني روايت موجب هي نسخو ميان قادر شاهه وڏي (ميان مريد حسين شاهه جي والد ۽ نوجوان ميان غلام قادر شاهه جي ڏاڏي) خود پنهنجي هٿن سان لکيو. قادر شاهه وڏي تاريخ 27- رمضان 1345هه / 1927ع ۾ وفات ڪئي، جنهن جي معنيٰ تہ هيءُ نسخو ان کان اڳ اندازاً هن صدي جي شروع واري عرصي ۾ لکيو ويو. هي نسخو جملي 119 ورقن ۽ 238 صفحن تي شامل آهي. هر صفحي تي بيتن جو متن ساڍا 6 انچ ويڪر ۽ سوا 9 انچ ڊيگهه واري گهر ۾ سمايل آهي، جنهن جي چوڌاري پوڻا 2 انچ ويڪرو حاشيه ڇڏيل آهي جنهن جي اندر ساڳئي قلم ۾ بيا بيت اضافي طور لکيا ويا آهن. هن نسخي ۾ ن وارا اڪثر بيت شامل آهن، ۽ پڻ بيا ڪافي وڌيڪ بيت لکيل آهن، جن ۾ گهڻا ٽڪا 'شاهه جي رسالي' جا آهن، ۽ گهٽن ۾ خود شاهه عبداللطيف جو نالو موجود آهي. 'سرود رپ' هيٺ 13 بيت لکيل آهن، جن مان 12 بيت شاهه جي رسالي ۾ موجود آهن[1]. حاشين ۾ ڪٿي ڪٿي مثنوي يا رسالي جا بيت توڙي بيون تحريرون لکيل آهن. صحت جي لحاظ سان نسخي ق کان نسخو ن نہ فقط اڳاٽو آهي پر وڌيڪ معتبر آهي.

(ج) نسخن پيٽ: ن توڙي ق بئي مستقل نسخا آهن، يعني تہ هرهڪ جي روايت جدا جدا آهي. ق ۾ جيتوڻيڪ ن وارو گهڻو مواد شامل آهي، مگر اهو ن جو نقل ڪونهي. بنهي نسخن جي سرن جي ترتيب پڻ هيٺين طور جدا جدا نموني ڏنل آهي:

---

[1] هيٺيون بيت اسان کي في الحال 'شاهه جي رسالي' ۾ ڪونہ مليو پر غالباً هي بيت شاهه عبداللطيف جو ٿي آهي:
من منجهه هـــي وهٽو، گونـدر هٽ نـہ پيــر
ڪُـڙه ۾ قطــارون ڪـري، ســورن لايا سـير
مون جينءُ گهاري ڪير، هيڪلي ري سڄڻين.

ن

متفرقـه بيت
سرودن جي فهرست
در بيان سرود ڪليان
" " سرود جمن
" " سرود ڪنيات
" " سرود سر سريراڳ
" " سرود رامڪلي
" " سرود مارئي
" " سرود پرڀات
" " سرود ڌناسري
" " سرود جيتسري
" " سرود ليلا
" " سرود آسا
" " سرود ڍول عرف مومل
" " سرود بلاول
" " سرود ديسي عرف سسئي
" " سرود سورٺ
" " سرود سارنگ
" " سرود توڏي
" " سرود پورب
" " سرود ڪاموڏ
" " سرود ڪارائيڙو
متفرقـه بيت

ق

در بيان سرود مارئي
" " سرود پرڀاتي
" " سرود ڌناسري
" " سرود جيتسري
" " سرود پورب
" " سرود ڪاموڏ
" " سرود ڪارايل
" " سرود ليلا
" " سرودآسا
" " سرود مومل و راڻو
" " سرود بلاول
" " سرود ديسي
" " سرود سورٺ
" " سرود سارنگ
" " سرود سهڻي
" " سرود ڪلياڻ
" " سرود ڪنيات
" " سرود سُر سريراڳ
" " سرود رامڪلي
بقيـه سرود ڪنيات
بقيـه سرود مومل و راڻو
بقيـه سرود آسا
سرود آسا
متفرقـه سرود ڌهر
سرود رپ

ٻنهي نسخن ۾ مواد جي ترتيب جي مطالعي مان معلوم ٿئي ٿو، تـه اول جيڪو مواد وٽن موجود هو سو ڪاتبن سر وار ڪري لکيو. ان بعد جڏهن ٻيا بيت هٿ آيا تـه ن ۾ هرهڪ سر جي متن سامهون حاشين ۾ لکيا ويا، ۽ ق ۾ اهڙا باقي بيت آخر ۾ سر وار قلمبند ڪيا ويا. ساڳين سرن ۾ بيتن جي ترتيب پڻ ٻنهي نسخن ۾ جدا طور ڏنل آهي. ڪاتبن جي ان ڇاڇاٿائي سببان، هرهڪ سر ۾ فقط انهي سر جي مضمون وارا بيت قلمبند ڪين ڪيا ويا آهن، پر ٻين سرن سان تعلق رکندڙ ڪي بيت پڻ گڏي لکيا ويا آهن. ن ۾ پڻ اها غلطي آهي (جيئن تـه 'سرود آسا' هيٺ 'ڪاپائتي' جا بيت گڏي لکيا ويا آهن) پر قدري گهٽ آهي، البت ق ۾ اهڙي غلطي گهڻي

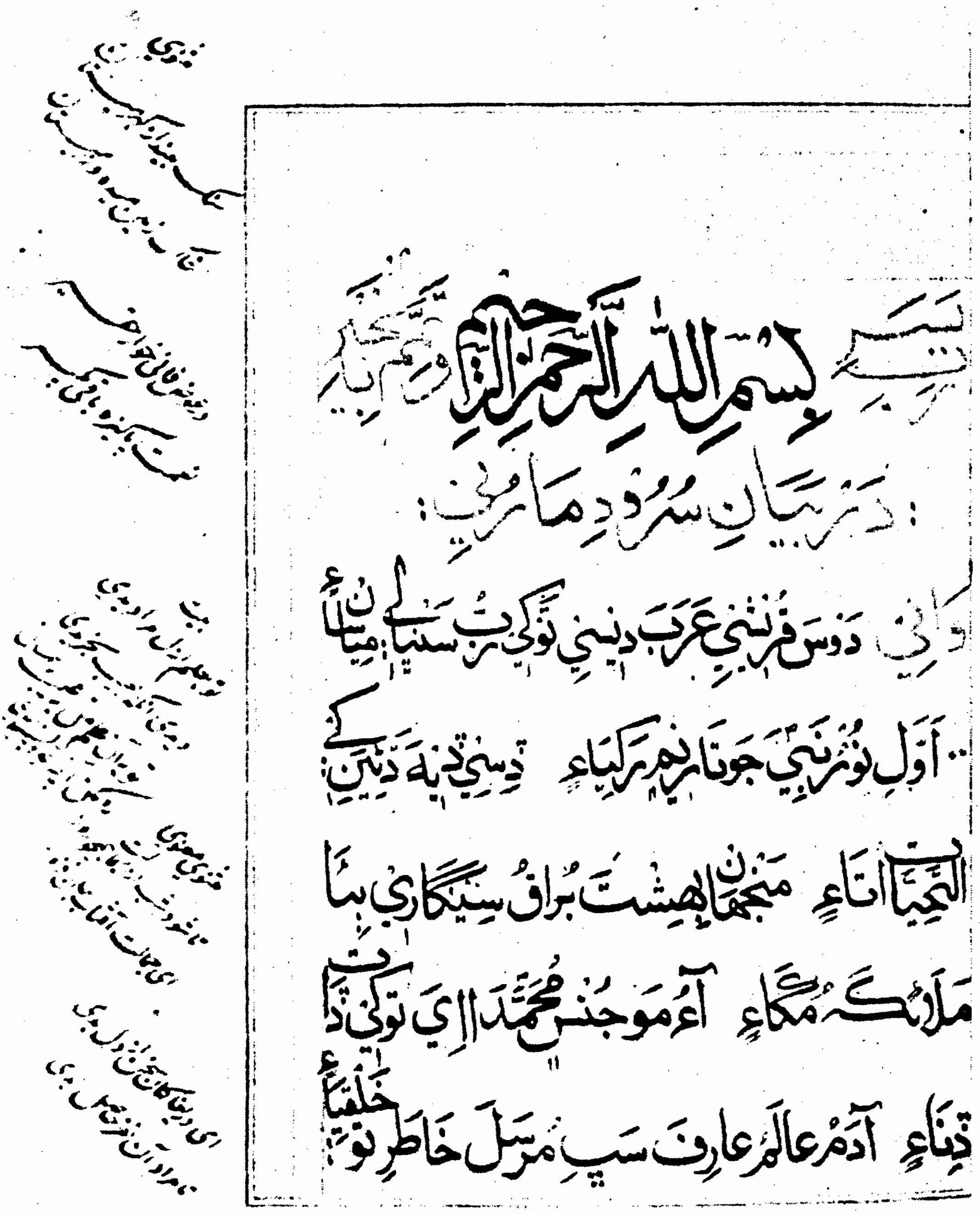

بسم الله الرحمن الرحيم

در بيان سرود مارئي :

2. نسخه ق جي صفحي جو عکس

آهي- مثلاً: ’سرود ليلا‘ کان پوءِ رکيل ’سرود آسا‘ جي عنوان هيٺ ڏنل سيئي بيت ’ڪاپائتي‘ جي سر جا آهن. ’سرود ڪلياڻ‘ هيٺ لکيل ڪافي مواد ’ڏناسري‘ جي سر جو آهي، ۽ ’سرود سر سريراڳ‘ هيٺ ’رامڪلي‘ جي مضمون جا بيت لکيل آهن. اهڙيءَ طرح ٻين سرودن هيٺ پڻ ٿورو گهڻو گڏيل مواد شامل آهي[1]. البت ٻنهي نسخن ۾ هڪ خصوصيت ساڳي آهي: يعني تہ هرهڪ سُر ۾ ميين شاهہ عنات جي بيت يا بيتن پويان ڪوشش ڪري ساڳئي مضمون وارا شاهہ شريف، شاهہ بلال، قطب شاهہ يا ٻين مريدن معتقدن جا چيل بيٺ لکيا ويا آهن. جيتوڻيڪ انهيءَ قسم جي ڪوشش جا اُهڃاڻ ٻنهي نسخن ۾ ملن ٿا، مگر ن توڙي ق ۾ اِها ڪوشش بالڪل ابتدائي ۽ اڻپوري آهي ۽ گهڻو ڪري سڀني سُرن ۾ ڪن جاين تي ميين شاهہ عنات ۽ ٻين جا بيت بنا ڪنهن خاص ترتيب جي گڏي لکيا ويا آهن. ٻنهي نسخن ۾ هرهڪ سُر جو مواد پڻ مضمون جي لحاظ سان جدا جدا فصلن ۾ ورڇيل نہ آهي.

ڪلام جي ترتيب:

هن ڇاپي خاطر اسان جملي ڪلام جي ترتيب هيٺين اصولن موجب قائم ڪئي آهي.

(الف) سُرن جي ترتيب: سُرن جي سٽاءَ جو بنياد آڳاٽي ۽ وڏيڪ معتبر نسخي ن ۾ ڏنل ترتيب تي رکيو ويو آهي، جو ’سرود ڪلياڻ‘ سان شروع ٿي ’سرود ڪارائيڙو‘ تي ختم ٿئي ٿو. البت ان ۾ هيٺين مختصر اصلاح ڪئي وئي آهي:

1. ’سرود پورب‘ ن ۾ ’توڏي‘ بعد لکيل آهي ۽ ق ۾ ’جيتسري‘ بعد رکيل آهي. ’جيتسري‘ ۽ ’پورب‘ جي مضمونن ۾ مناسبت جي لحاظ سان. هن حالت ۾ ق واري ترتيب کي ترجيح ڏني وئي آهي، ۽ ’سرود پورب‘ کي ’سرود جيتسري‘ بعد رکيو ويو آهي.

2. ن توڙي ق ۾ ’ڪاپائتي‘ جي مضمون وارا بيت ’سرود آسا‘ هيٺ شامل آهن. اهي بيت اتان ڪڍي جدا ’سرود ڪاپائتي‘ قائم ڪيو ويو آهي، جو ’سرود آسا‘ بعد رکيو ويو آهي.

3. ن ۾ ’سرود ڏهر‘ ڏنل ڪين آهي، ق ۾ ’سرود آسا‘ جي متن جي حاشيہ تي ’متفرقہ سر ڏهر‘ جي عنوان سان ’ڪونج‘ بابت ٽي بيت لکيل آهن. جي ٽيئي ’شاهہ جي رسالي‘ جا بيت آهن. البت ن توڙي ق ۾ ٻين سرن هيٺ ڪي بيت ’سر ڏهر‘ جي مضمون (شاهہ جي رسالي ۾ ڏنل ’سر ڏهر‘ جي مضمون جي لحاظ سان) وارا مليا. جن کي گڏ ڪري ’سرود ڏهر‘ جدا طور قائم ڪيو ويو آهي ۽ ان کي ’سرود ڪاپائتي‘ بعد رکيو ويو آهي.

(ب) سُرن جي اندروني مواد جي ترتيب: مٿي بيان ٿي چڪو آهي تہ ن توڙي ق ۾ هر ’سرود‘ هيٺ ڏنل ڪلام جي ترتيب مختلف آهي، ۽ نکي اهو ڪلام مضمون جي لحاظ سان جدا جدا فصلن ۾ ورڇيل آهي، تہ نکي وري سيئي بيت انهيءَ ساڳئي ’سرود‘ جا آهن. گهڻو ڪري هر ’سرود‘ ۾ ٻئي ڪنهن ’سرود‘ جي مضمون جا ٿورا يا گهڻا بيت شامل آهن. ازانسواءِ، ميين شاهہ عنات جي بيتن پران ٻين جا چيل بيت پڻ سڀڃي سر ۾ پوريءَ ترتيب سان نہ لکيا ويا آهن. انهيءَ ڪري اسان هر ’سرود‘ جي اندروني مواد کي هيٺين اصولن موجب بالڪل نئين سر مرتب ڪيو آهي:

---

[1] ڏسو عڪس- 2، جنهن ۾ ’سرود مارئي‘ ساراهہ واري وائي سان شروع ڪيل آهي، جنهن جو ’مارئي‘ جي مضمون سان تعلق ڪونهي.

1. پهريائين هر سرود جو مواد جملي جاين تان ڪٺي جدا ڪيو ويو: يعني تہ اول ن ۽ ق مان ساڳئي سرود توڙي ٻين سرودن مان ساڳئي مضمون وارو مواد ڪٺي جدا ڪيو ويو. ۽ ان بعد ان ۾ انهيءَ مضمون وارا بيت (ميين شاھ عنات ۽ ٻين متعلقين جا) 'شاھ جي رسالي' ۽ ٻين قلمي مأخذن توڙي شاھ پوٽن جي خانداني روايتن ۽ سگهڙن جي صدري روايتن واري ذخيري مان چونڊي شامل ڪيا ويا.
2. اهڙيءَ طرح هرهڪ 'سرود' جي جملي مواد کي يڪجاءِ گڏ ڪرڻ بعد، ان کي ضرورت موجب مضمون جي لحاظ سان جدا جدا فصلن ۾ ورهايو ويو. انهيءَ لاءِ تہ پڙهندڙ کي 'خيال' جي ارتقاء يا 'ڳالهہ' جي سلسلي کي سمجهڻ ۾ آساني ٿئي[1].
3. ان بعد هرهڪ فصل هيٺ ميين شاھ عنات ۽ سندس اولاد ۽ معتقدن مان ٻين شاعرن جي بيتن ۽ واين کي ڪافي محنت ۽ ڌيان سان اهڙي طرح مرتب ڪيو ويو، جيئن عبارت توڙي مضمون جي مناسبت جي لحاظ سان ميين شاھ عنات جي پران ٻين متعلقين شاعرن جا بيت پٺيان بيهن.
4. ميين شاھ عنات ۽ ٻين شاعرن جي بيتن ۾ تميز ڪرڻ خاطر، ميين شاھ عنات جي بيتن کي متن ۾ ڇٽن ڪارن اکرن ۾ ڇاپيو ويو آهي ۽ هيٺ وچئين حاشيي ۾ ٻين شاعرن جا بيت صاف سادن اکرن ۾ ڇاپيا ويا آهن، پر ٻنهي ۾ عبارت ۽ مضمون جي لحاظ سان جا مناسبت آهي، سا بيتن جي آڏو ڏنل انگن ذريعي نروار ڪئي وئي آهي. مثلاً: 'سرود ڪلياڻ' جي پهرئين فصل هيٺ متن ۾ ميين شاھ عنات جي ٻئي بيت (سائر لهريون- الخ) آڏو (2) انگ ڏنل آهي، جنهن جي پران شاھ بلال جا بہ بيت ڇيل آهن، جن کي پڻ هيٺ حاشيہ ۾ (الف/2) ۽ (ب/2) جي انگن سان لکيو ويو آهي. اهڙيءَ طرح هرهڪ 'سرود' هيٺ ميين شاھ عنات جي بيتن ۽ انهن جي پران ٻين شاعرن جي ڇيل بيتن کي ساڳيا انگ ڏنا ويا آهن.

اهڙي اهتمام سان، هرهڪ 'سرود' جي مواد کي نئين سر مرتب ڪيو ويو آهي، انهيءَ لاءِ تہ مضمون جي سٽاءُ قائم رهي، ميين شاھ عنات جا بيت ۽ وايون متن جي منڍ ۾ نمايان ٿي بيهن، ۽ پڻ ٻين متعلقين شاعرن جا بيت، عبارت ۽ مضمون جي لحاظ سان، ميين شاھ عنات جي بيتن هيٺان جُڙي بيهن.

[1] 'فصلن' جي هي ترتيب بالڪل منطقي نہ آهي پر بيتن ۽ مضمونن جي مناسبت سان آساني ۽ سهڻي سٽاء خاطر قائم ڪئي وئي آهي. اڪثر 'سرودن' ۾ مجموعي طور سان مضمون ساڳيو آهي، پر 'خيال' جي ارتقاء يا 'ڳالهہ' جي سلسلي جي لحاظ سان فصل قائم ڪيا ويا آهن. 'سرود ڏهر' (ص ص 140 -- 141) ۾ ٽي جدا مضمون سمايل آهن ۽ هر هڪ لاءِ جدا فصل قائم ڪيو ويو آهي.

ڪلام جي تحقيق ۽ تصحيح:

ميين شاھ عنات ۽ سندس گروھ جي شاعرن جي ڪلام جي تصحيح ۾ ڪافي دشواريون پيش آيون. اول تہ ميين شاھ عنات جي زبان نهايت ڳوڙهي ۽ لغت آميز آهي، جنهن کي سمجهڻ ايترو آسان نہ آهي. ٻيو تہ نسخو ن آڳاٽي سنڌي صورتخطي ۾ لکيل آهي، جنهن کي سولائيءَ سان پڙهڻ مشڪل هو. البت نسخي ق جي صاف سنڌي صورتخطي ۽ سگهڙن جي ڪن زباني روايتن مان قدري رهنمائي ٿي، پر تنهن هوندي بہ ڪافي انوکا الفاظ ۽ اصطلاح تحقيق طلب رهيا. ٽيون تہ اهڙا بيت جي ن توڙي ق ۾ ڪين هئا ۽ فقط ڪنهن هڪ قلمي مأخذ يا زباني روايت ذريعي مليا، انهن کي پيش ڪرڻ لاءِ ٻيو ڪو ذريعو ڪونہ هو، جنهنڪري انهن جي تحقيق ۽ تصحيح تي ڪافي غور ڪرڻو پيو. مثلاً: ڪي بيت فقط 'ديواني شاھ جي درگاھ' جي مسجد جي ديوار تي نهايت مشڪل ۽ ميساريل صورتخطيءَ ۾ مليا، جن جي صحيح پڙهڻي قائم ڪرڻ ۾ ڇڙ جبل ٽاڪڻو پيو. مجموعي طور سان ڪلام جي هن ذخيري جو ڪافي وڏو حصو بالڪل نئون ۽ غير مانوس هو، جنهنڪري ان جي عبارت توڙي معنيٰ سولائي سان ذهن ۾ نٿي آئي. هن انوکي ۽ ڳوڙهي ڪلام جي ڳوڙهي سٽاء ذهن تي ڪافي بار وڌو، مگر مسلسل غور ۽ مشوري سان ۽ مختلف روايتن کي پيش ڪرڻ سان اندازاً 99 سيڪڙو ڪان بہ زياده مواد کي پوريءَ طرح سمجهي ان جي تصحيح ڪئي وئي آهي ۽ ان کي زيرن زبرن سان شايع ڪيو ويو آهي، انهيءَ لاءِ تہ پڙهندڙ کي آسانيءَ سان ذهن نشين ٿي سگهي.

ڪلام جي مختلف روايتن کي پيش ڪرڻ وقت زياده ترجيح ن ۽ ق جي متفقہ پڙهڻي کي ڏني وئي آهي، ان بعد ن يا ق يا 'شاھ جي رسالي' ۾ ڏنل پڙهڻي کي وزن ڏنو ويو آهي، ۽ ان بعد ٻين قلمي مأخذن يا عام مروج روايتن کي اختيار ڪيو ويو آهي. هر صفحي تي هيٺين ڪاري ليڪ بعد آخري حاشيہ ۾ اهڙيون اختلافي پڙهڻيون ڏنيون ويون آهن جي قدري وزندار آهن. بالڪل معمولي اختلافن کي درگذر ڪيو ويو آهي، انهي لاءِ تہ خواہ مخواہ نڪي ذهن منتشر ٿئي تہ نڪي پنو ضايع ٿئي.

هر بيت جي اصولي مأخذ کي پهرئين سٽ جي سامهون کٻي پاسي هيٺين نشانين ذريعي نروار ڪيو ويو آهي. جيڪڏهن ٻئي ڪنهن مکيہ مأخذ ۾ پڻ بيت موجود آهي، يا ڪنهن بہ ٻئي مأخذ ۾ ڪنهن لفظ يا سٽ جي پڙهڻي ذرا وزندار آهي تہ اهڙو مأخذ ۽ ان جي اختلافي پڙهڻي هيٺ حاشيہ ۾ ڏني وئي آهي. مگر جيڪڏهن ڪنهن ٻئي ماخذ جي پڙهڻي ساڳئي اصولي مأخذ واري آهي تہ ان ڏانهن اشارو لازمي نہ آهي.

[ن ق]	اهو بيت ن ۽ ق ٻنهي نسخن ۾ موجود آهي.
[ن]	اهو بيت ق ۾ ڪونهي پر ن ۾ موجوده آهي.
[ق]	اهو بيت ن ۾ ڪونهي پر ق ۾ موجود آهي.
[ر]	اهو بيت ن ۽ ق ۾ ڪونهي (۽ ٻئي ڪنهن ٻاهرئين مأخذ: مثلاً: 'شاھ جي رسالي'، ڪنهن ٻيءَ لکيت يا زباني روايت ذريعي مليو.)

جيڪڏهن ڪنهن بيت جي سٽ يا وائي جي مصرع جا ڪي الفاظ يا فقرا ڪٽل هئا ۽ ڪنهن مأخذ مان ملي نہ سگهيا، تہ اسان مضمون جي لحاظ سان مناسب لفظن يا فقرن جو اضافو ڪيو آهي ۽ انهن کي چورس ڏنگين [ ] ۾ رکيو ويو آهي.

ميين شاهہ عنات ۽ ڀٽائي صاحب جي بيتن ۾ فرق ڪرڻ نهايت ڏکيو آهي. خصوصاً انهيءَ حالت ۾ جو جڏهن شاعر جو نالو ڏنل ڪونهي، يا 'سيد' جو نالو آيل آهي: جو ميين شاهہ عنات توڙي ڀٽائي صاحب ٻنهي استعمال ڪيو آهي. ازانسواءِ 'شاهہ جي رسالي' جي قلمي نسخن توڙي آڳاٽن ڇاپن ۾ شاهہ عبداللطيف جي ڪلام سان گڏ ڪيترن ئي ٻين شاعرن ۽ خصوصاً شاهہ عنات جا ڪافي بيتَ شامل آهن، جن کي هن کان اڳ پروڙڻ مشڪل هو. ڇاڪاڻ تہ شاهہ عنات جي بيتن بابت سندس خاندان ۾ پيڙهي بہ پيڙهي هلندڙ ڳالهيون، توڙي ڪن سڄاڻ سگهڙن وٽ آڳاٽيون روايتون جمع ٿيل ڪين هيون. انهيءَ سڄي ذخيري هٿ اچڻ بعد، 'شاهہ جي رسالي' ۾ ميين شاهہ عنات جي شامل ڪلام جي تصديق ۾ ڪافي قدر آساني ٿي آهي، مگر مختلف زباني روايتن ۾ ڪي ساڳيا بيت ميين شاهہ عنات توڙي ڀٽائي صاحب ڏانهن منسوب آهن. ۽ پڻ پوئين ويجهي دور ۾ ميين شاهہ عنات جي ڪلام جي لکايل نسخي ق ۾، ڪن جاين تي متن ۾ توڙي متن جي ٻاهران حاشيي ۾ ڀٽائي صاحب جا بيت سندس نالي سان شامل ڪيا ويا آهن. غالباً ڪلام گڏ ڪرائيندڙ کي ڀٽائي صاحب جا اهي بيت پسند هئا، انهيءَ ڪري اهي پڻ لکايا ويا؛ جيئن ڀٽائي صاحب جن ڪن موقعن تي شاهہ عنات جا بيت مثال طور پڙهيا ۽ اهي پڻ 'رسالي' واري مجموعي ۾ شامل ڪيا ويا.

انهيءَ ڪري ڪافي محنت ۽ تحقيق کان ڪم ورتو ويو، جيئن خالص ميين شاهہ عنات جو ڪلام پوري صحت ۽ تصديق سان پڙهندڙن جي آڏو پيش ڪيو وڃي، ۽ هيءُ ڪتاب خود 'شاهہ جي رسالي' جي تحقيق لاءِ هڪ پيش خيمو بنجي. انهيءَ سلسلي ۾ تحقيق ۽ تنقيد جا هيٺيان طريقا اختيار ڪيا ويا:

1. ميين شاهہ عنات ۽ سندس گروهہ جي ڪلام جي سڄي ذخيري کي سامهون رکي، ان کي 'شاهہ جي رسالي' سان ڀيٽيو ويو ۽ اهي بيت جي خود 'شاهہ جي رسالي' ۾ 'عنات' جي نالي سان موجود هئا، سي لکيا ويا. اهڙا بيت جيڪي ميين شاهہ عنات جي ڪلام واري ذخيري ۾ معنيٰ ۽ مقصد جي لحاظ سان انوکا نظر آيا ۽ پڻ ساڳئي وقت 'شاهہ جي رسالي' ۾ شاهہ عبداللطيف جي نالي سان موجود هئا، سي ڇڏيا ويا.
2. اهي بيت جيڪي متفق طور ن توڙي ق ٻنهي ۾ شاهہ عنات جا مجيل هئا، يا اهي بيت جيڪي ن يا ق مان ڪنهن بہ هڪ ۾ موجود هئا ۽ ساڳئي وقت ٻين ٻاهرين ماخذن مان پڻ تصديق ٿي تہ شاهہ عنات جا آهن، سي ڪنيا ويا.
3. اهو بيت جو فقط ن ۾ فقط ق ۾ ڏنل هو تہ ق جي ڀيٽ ۾ ن واري کي زياده وزن ڏنو ويو. ان بعد ڏنو ويو تہ جيڪڏهن 'شاهہ جي رسالي' ۾ اهو بيت ڪنهن اهڙي ٻئي بيت سان لاڳيتو ڏنل آهي، جنهن ۾ شاهہ عنات جو نالو آهي يا ان بيت ۾ استعمال ٿيل مخصوص الفاظ ۽ اصطلاح اهڙا آهن، جي ميين شاهہ عنات جي ٻين بيتن ۾ موجود آهن، تہ اهو شاهہ عنات جو ڪري ڪنيو ويو.
4. اهو بيت جو فقط ق يا فقط ر (فقط هڪ زباني روايت) ۾ هو، پر 'شاهہ جي رسالي' ۾ پڻ موجود هو تہ ان کي اڪثر ڇڏيو ويو[1].

---

[1] هن ڪتاب جي خصوصاً ٻهرين سرن ڇپائڻ وقت ڀل سببان هن اصول جي پيروي نہ ٿي، جنهن ڪري ڪي روايتي بيت جي "شاهہ جي رسالي" ۾ موجود هئا، سي پڻ متن ۾ ڇپجي ويا آهن. ڪتاب جي آخر ۾ ڏنل "سمجهاڻي ۽ اشارا" ۾ اها درستي ڪئي وئي آهي، جنهن ڏانهن توجهہ ضرور آهي.

5. ڪي ٿورڙا بيت البت اهڙا هئا جن بابت ڪابہ ٻاهرين ثابتي ڪارآمد نہ ٿي سگهي. اهڙي حالت ۾ انهن کي اندروني سٽاء واري ڪسوٽيءَ تي پرکيو ويو: يعني تہ جيڪڏهن بيت جي ٻولي ڳوڙهي (شاهہ عنات جي خصوصيت) ناهي پر نهايت عام فهم ۽ فصيح (ڀٽائي صاحب جي خصوصيت) آهي، يا بيت ۾ ڳالهہ جي بيان (شاهہ عنات جي خصوصيت) بدران فڪر ۽ خيال (ڀٽائي صاحب جي خصوصيت) سمايل آهي تہ غالباً اهو بيت شاهہ عبداللطيف جو آهي، پر جيڪڏهن سٽاء ان جي برعڪس آهي تہ غالباً اهو بيت مبين شاهہ عنات جو آهي.

قلمي نسخن ۽ روايتن کي اُتاري، ڇپائي لاءِ آخري بياض تيار ڪرڻ وقت ڪن 'سرودن' مان ڪي بيت رهجي ويا ۽ انهيءَ ڪري ڇاپي هيٺ ڪين آيا. اهڙا جملي رهيل بيت ۽ وايون، "اضافا" جي عنوان سان متن جي آخر ۾ ڏنا ويا آهن، ۽ اُميد تہ ڪتاب جي ٻئي ڇاپي وقت متن ۾ موزون جاين تي رکيا ويندا.

قلمي ذخيري توڙي سگهڙن جي عام روايتن مان ڪي بيت شاهہ عنات جي نالي سان مليا آهن، مگر مشڪوڪ آهن. اهڙا بيت جي فقط ڪنهن هڪ مأخذ ۾ موجود هئا يا مختلف سگهڙن ۽ راوين کان شاهہ عنات جي نالي سان مليا، پر نڪي 'شاهہ جي رسالي' ۾ موجود هئا ۽ نڪي في الحال ڪنهن ٻئي ذخيري مان انهن جي تصديق ٿي، اُهي 'عام روايتي بيتن' جي عنوان هيٺ 'اضافن' کان پوءِ شامل ڪيا ويا آهن، انهيءَ لاءِ تہ محفوظ رهن.

مبين شاهہ عنات جو ڪلام، ٻوليءَ جي لحاظ سان آڳاٽو ۽ عبارت جي لحاظ سان ڪافي ڳوڙهو آهي. انوکن لفظن، اصطلاحن ۽ محاورن کان سواءِ ان ۾ ساٺهن ۽ ماڳن ڏانهن پڻ اشارا موجود آهن، جنهنڪري ان کي سمجهڻ، سوڌڻ ۽ سنوارڻ ايترو آسان نہ هو. اسان ڪوشش ڪري مبين شاهہ عنات جي خاندان مان سمجهدار فردن توڙي سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ مان سڃاڻ سگهڙن سان ملي، انوکن لفظن ۽ فقرن جي معنائن جي تحقيق ڪئي ۽ ڪلام ۾ آيل ڪن درويشن، شهرن ۽ ماڳن جي نالن بابت پڇا ڪئي. البت هڪ تہ هيءَ ڪم مشڪل هو، ٻيو تہ وقت ٿورو هو. ۽ ٽيو تہ اسان جا وسيلا محدود هئا. انهيءَ ڪري في الحال اسان پنهنجي محدود سعيي ۽ ڇاڻ جي آڌار تي ڪتاب جي آخر ۾ هرهڪ سرود جي مختصر سمجهاڻي لکي آهي، انهي لاءِ تہ هن ڪلام جي پڙهڻ ۽ پروڙڻ ۾ قدري آساني ٿئي.

شامل ڪلام جو تفصيل:

مختلف مأخذن مان هن ڪتاب ۾ جيڪو ڪلام جمع ڪيو ويو آهي، يا مبين شاهہ عنات ۽ سندس گروه جي هرهڪ شاعر جو جيترو ڪلام شامل آهي، ان جو تفصيل هيٺ ڏجي ٿو، انهيءَ لاءِ تہ پڙهندڙن کي جملي ڪلام ۽ ان جي نوعيت جو آساني سان اندازو ٿي سگهي.

(الف) سڄي ڪتاب ۾ جملي 842 بيت ۽ 44 وايون شامل آهن، جن ۾ سواءِ ڪن ٿورڙن بيتن ۽ واين جي، آڳاٽي سنڌي شعر جو هي قيمتي ۽ وڏو ذخيرو پهريون دفعو شايع ٿي رهيو آهي.

(ب) مختلف مأخذن مان ورتل بيتن ۽ واين جو تفصيل هيٺينءَ طور آهي:

ن ۽ ق نسخن	مان	733	بيت	۽	38	وايون
'شاهہ جي رسالي'	مان	22	بيت	۽	4	وايون

'ٻين لکيتن' مان 40 بيت ۽ 2 وايون

'زباني روايتن' مان 47 بيت

(ج) ميين شاهه عنات ۽ سندس گروه جي ٻين شاعرن جي ڪلام جو جدا جدا تفصيل هيٺينءَ طور آهي:

1. ميون شاهه عنات	469 بيت ۽ 42 وايون	13. لاکو	1 بيت
2. شاهه شريف	82 بيت ۽ 1 وائي	14. لکمير	1 بيت
3. شاهه بلال	63 بيت ۽ 1 وائي	15. عبدالله	1 بيت
4. قطب شاهه	150 بيت	16. قاسم	1 بيت
5. پيرو	5 بيت	17. عليم	1 بيت
6. رنگريز	4 بيت	18. منون	1 بيت
7. ڪٽي	1 بيت	19. راول	1 بيت
8. يوسف	13 بيت	20. صمد	2 بيت
9. مالڻ	1 بيت	21. مگٺهار	1 بيت
10. صابر	2 بيت	22. چاڄ	1 بيت
11. هوندل شاهه	2 بيت	23. بنا نالي	36 بيت
12. اوپايو	1 بيت	24. اميد علي شاهه	1 بيت

هي ڪشالو اسان محض سنڌي ٻوليءَ سان محبت ۽ ان جي آڳاٽي علم ادب کي اجارڻ خاطر ڪڍيو آهي، مگر هيءُ مشڪل آسان نہ ٿئي ها، جيڪڏهن مخلص ساٿين جي مدد شامل حال نہ هجي ها. سڀ کان اول آءٌ محترم ماسٽر محمد يعقوب صاحب ميمڻ جو شڪرگذار آهيان، جنهن وقت بوقت ڏنل هدايتن موجب قلمي نسخن ۽ ڪلام جي ٻئي ذخيري کي اتارڻ، ان بعد سڄي ڪلام کي هڪ مسودي جي صورت ۾ يڪجاءِ گڏ ڪرڻ ۽ بيتن کي پيٽڻ خاطر جدا جدا پڙهٽيون قلمبند ڪري ڏيڻ جو بار کنيو ۽ ان ڪم کي نهايت سهڻي سليقي سان پورو ڪيو. ان بعد محترم ممتاز مرزا ڪتاب جي آخري مُبَيضي کي اتارڻ جو ڪم نهايت خوبيءَ سان سرانجام ڏنو ۽ مواد کي پريس ۾ پهچائڻ ۽ پهرين پروفن پڙهڻ جي جوابداري پنهنجي ذمي ڪئي. محترم محمد اسماعيل شيخ پروفن جي دوباره چڪاس ۽ ڇپائي جي سڄي ڪم جي نظرداري ڪئي، ۽ پڻ 'صحت نامي' تيار ڪرڻ ۽ ڪتاب ۾ شامل مواد جي تفصيل ڪڍڻ ۾ مدد ڪئي. سنڌ يونيورسٽي پريس جي ڪمپازيٽرن هن ڪتاب جي صفحي صفحي کي مختلف ٽائيپن ۽ سهڻي سٽاء سان ڪمپوز ڪرڻ ۾ وڏي محنت ڪئي ۽ انهيءَ فن جي اڳواٽي جو سهرو سڄاڻ ڪمپازيٽر محترم محمد حسن بلوچ جي سر سونهي. پريس مئنيجر محترم اعجاز محمد صديقي ڪتاب جي سهڻي ۽ سگهي ڇپائي طرف خاص توجهه ڏنو. بنده انهن مڙني مخلص ساٿين ۽ ڪارڪنن جو تهدل شڪرگذار آهي.

انهن سڀني صاحبن ۽ سنڌ جي سڄاڻ سگهڙن جو پڻ شڪرگذار آهيان، جن جي ذريعي هن ڪلام جو ذخيرو جتي بہ موجود هو، اتان اسان کي ملي سگهيو. خصوصاً پير ميان غلام رسول شاهه ۽ ميان پورل شاهه جي سفارش سان مرحوم ميان نبي بخش شاهه کان ڪلام جو آڳاٽو قلمي نسخو مليو ۽ نصرپور مان ميان غلام قادر

شاهہ جي مهرباني سان ڪلام جو ٻيو قلمي نسخو حاصل ٿيو. شاهہ پوٽن ساداتن مان شروع ۾ ميان امام بخش شاهہ عرف وڏل شاهہ ۽ ان بعد خاص طرح حاجي بخش علي شاهہ صاحب هن ڪم جي تڪميل ۾ هڙان وڙان مدد ڪئي. سڀ ڪان زياده آءُ پنهنجي مهربان دوست ۽ ڪرم فرما محترم محمد اسماعيل خان نون جو ٿورائتو آهيان، جنهن مون ڪي ميين شاهہ عنات جي ڪلام جي تصحيح ۽ تحقيق لاءِ وقت بوقت همٿايو ۽ ڪم جي شروعات ڪان وٺي آخر تائين منهنجي دل و جان سان مدد ڪئي. هن صاحب منهنجي لاءِ ميين شاهہ عنات جي خاندان جي ڪن سر بر آورده فردن توڙي پري پري ٻهارين ۾ رهندڙ سگهڙن سان ملڻ ۽ ڪچهرين ڪرڻ جا ذريعا پيدا ڪيا ۽ پڻ پاڻ پنهنجي سر ڪوشش ڪري ڪلام جو ڪافي ذخيرو مون تائين پهچايو. آخر ۾ هن صاحب سچو ڪلام مون سان گڏ ويهي پڙهيو، ۽ خصوصاً سر مارئي ۽ سر سارنگ ۾ ٿرپارڪر جي ٻوليءَ جي لفظن ۽ اصطلاحن سمجهڻ توڙي اتي جي ماڳن ۽ مڪانن ڪي متعين ڪرڻ ۾ منهنجي رهنمائي ڪئي.

محبت ميڙي، ڳوٺ ٻڌجي هيڪڙو
تنين جي ويڙهي، پاٺهي ايندو پاتشاهہ.

سنڌ يونيورسٽي، حيدرآباد سنڌ
5- صفر 1383هہ
(27- جون 1963ع)

خادم العلم
نبي بخش بلوچ

باسمہ تعالیٰ

مقدمه

ميون شاهہ عنات، ڪلهوڙن جي اوائلي دور جو بلند پايي شاعر ۽ درويش ٿي گذريو آهي. هو نصرپور ۾ رهندڙ "رضوي" ساداتن جي هڪ برک ۽ بينل قبيلي جو فرد هو، ۽ پاڻ هڪ وڏي اهل عيال وارو هو. ڪافي وڏي عمر پاتائين ۽ پنهنجي اولاد توڙي معتقدن مريدن جي تربيت ڪيائين. سنڌ جي خصوصاً لاڙ ۽ ٿرپارڪر وارن پاڳن (موجوده حيدرآباد ۽ ٿرپارڪر ضلعن) سان سندس گهڻو واسطو رهيو ۽ عام توڙي خاص سندس برگزيده شخصيت ۽ دلپذير بيتن کان گهڻي قدر متاثر ٿيا. ازانسواءِ وقت جي حڪمرانن، سندن نائبن توڙي وقت جي بينل ماڻهن وٽ پڻ هن درويش جي وڏي عزت هئي. سندس مشهور نانءُ نالي سبيان سندس اولاد، وڏن جي موروثي نالي "رضوي" جي بدران، سندس ذاتي نالي پويان "شاهہ پوٽا" سڏجڻ لڳا، جن ۾ پڻ شاعر، درويش، نيڪ مرد، عالم، ۽ بااثر زميندار پيدا ٿيا. خاندان جي نيڪ مردن ۽ سربرآورده شخصيتن توڙي مريدن ۽ معتقدن جي ڪافي وڏي گروه سبيان شاهہ عنات جي درويشي ۽ شاعري بابت مسلسل روايتون هلنديون آيون ۽ اڄ ڏينهن تائين رائج آهن. مگر سواءِ ڪن سڄاڻ سگهڙن جي اهي اڪثر سندس اولاد ۽ مريدن جي دائري تائين محدود رهيون آهن. عوام ۾ البتہ "شاهہ عنات ۽ شاهہ پٺائي" جي چيل هم خيال بيتن جون مقالون مشهور رهيون آهن، ۽ انهيءَ لحاظ سان سنڌ جو گهڻو پاڱو "شاعر شاهہ عنات" جي نالي کان پڻ واقف آهي. انهن عام اهڃاڻن کان سواءِ، شاهہ عنات جي سوانح عمري توڙي ڪلام بابت پڙهيل طبقي جا معلومات هن وقت تائين محدود آهن، ۽ انهيءَ ڪري سنڌي جي هن عظيم الشان آڳاٽي شاعر جو اڄ تائين ڪماحقہ قدر نہ ٿيو آهي. سندس وفات کان پوءِ وڏي عرصي گذرڻ ۽ ان عرصي ۾ سندس ڪلام ڏي توجهہ نہ هئڻ سبيان، شاهہ عنات بابت معلومات جا ذريعا پڻ ميسارجي ويا آهن. اسان موجوده وقت ۾ هٿ آيل ناڻن ۽ اهڃاڻن جي بناء تي "اعليٰ سنڌي شاعري" جي هن نامور اڳواڻ ۽ علمبردار شاعر جي سوانح ۽ ڪلام تي قدري تفصيلي روشني وجهون ٿا.

سوانح حيات

(الف) خاندان:

ميين شاهہ عنات جو خاندان سنڌ جي رضوي ساداتن سان تعلق رکي ٿو، جن ڇهين صدي هجريءَ ۾ اڇي بکر ۾ سڪونت اختيار ڪئي. پر ٽن صدين بعد اتان هڪ شاخ لڏي اچي نصرپور کي وسايو، جنهن جي "مبارڪ پوٽا" پاڙي مان شاهہ عنات پيدا ٿيو. رضوي ساداتن توڙي ميين شاهہ عنات بابت "تحفة الڪرام" ۾ مختصر حوالا ملن ٿا، پر زياده ۽ قدري معتبر تفصيل هڪ آڳاٽي ڪتاب "شجره طيبہ سادات نصرپور" [1] ۾ ڏنل آهي، جنهن مان هيٺيان حالات روشن ٿين ٿا.

---

[1] هي ڪتاب نصرپور جي عالم سيد ضياء الدين رضوي، سنہ 1149هـ ۾ لکيو، جنهن جو نقل ميان محمد صديق رضوي نصرپوري، سنہ 1215هـ ۾ ڪيو. ان بعد نصرپور جي مشهور شاعر جناب مصري شاهہ جي ارشاد تي آخوند عبدالڪريم بن آخوند محمد بچل حيدرآبادي (جنهن پوءِ نصرپور ۾ سڪونت اختيار ڪئي)، ميان محمد صديق جي لکيل نسخي تان سنہ 1313 هجري ۾ هڪ نقل تيار ڪيو، جنهن جي حاشين تي توڙي پويان ڪافي مفيد اضافا ڪري هن شجره کي مڪمل بنايو ويو. اسان جي آڏو آخوند عبدالڪريم وارو لکيل نسخو آهي.

1. رضوي ساداتن جو سنڌ ۾ اچڻ: امام موسيٰ رضا جي اولاد مان سيد ابوالمڪارم زيد [1] پنهنجي وقت جو هڪ عالم، عابد، زاهد ۽ مڪي شريف ۾ اثر ۽ اختيار جو صاحب هو، ان جي فرزند سيد قاسم (اول) جو اولاد سنڌ ڏانهن آيو (ڏسو شجره - 1). سيد ابوالمڪارم زيد جي فرزند سيد قاسم جا ٻه پٽ سيد محمد ۽ سيد علي پهريائين پهريائين امام موسيٰ ڪاظم جي اولاد مان سيد چڱي (چنگه) بن علي بن عباس سان گڏجي سنڌ ڏانهن آيا. باقي سندس ٽيون پٽ سيد ابراهيم (اول) مڪي شريف ۾ رهيو. سيد ابراهيم (اول) کي پنج پٽ ٿيا، جن مان سيد محمد شجاع ۽ سندس پٽن ۽ سيد قاسم (ثاني) جي فرزند سيد ابراهيم (ثاني) ۽ سندس فرزندن، ۽ ٻين واسطيدارن شوال سنه 545ھ ۾ مڪي شريف مان هجرت ڪئي. سيد محمد شجاع کي ٻه فرزند ٿيا، سيد علي ۽ سيد محمود، جو "محمود مڪي" جي نالي سان مشهور ٿيو. "تحفة الڪرام" ۽ ٻين روايتن ۾ هن بزرگ جو نالو متفقه طور "سيد محمد مڪي" ڄاڻايل آهي.

سنڌ ۾ اچڻ کان اڳ هنن بزرگن جو سهروردي طريقي جي باني مباني حضرت شيخ شهاب الدين سان مريدي ۽ مائٽيءَ جو رشتو ٿيو، ۽ انهيءَ ڪري پوءِ سنڌ ۾ سندن اولاد پڻ سهروردي طريقي سان شامل رهيو. 'تحفة الڪرام' جي بيان موجب سيد محمد شجاع جي شيخ شهاب الدين سهروردي سان عقيدت ٿي ۽ کيس مرشد ڪري ورتائين. حضرت شيخ مٿس نهايت مهربان هو ۽ کيس پنهنجي نياڻي نڪاح ۾ ڏنائين، جنهن مان سيد محمد کيس مڪي شريف ۾ ڄائو، جو 'محمد مڪي' جي نالي سان مشهور ٿيو، ۽ پوءِ سنڌ ۾ اچي سڪونت اختيار ڪيائين. 'شجره' مطابق، سيد 'محمود' مڪي ۽ سندس پٽ صدرالدين محمد خطيب، سيد ابراهيم ثاني ۽ سندس پٽ علاؤالدين، زيد بن علي، شيخ حامد انصاري جا پٽ، شيخ ابواسحاق، شيخ ايوب ۽ شيخ صدر ۽ سيد نورالدين بن سيد حسن باڪ. اهي نو ڄڻا [2] پنهنجي عيال اولاد ۽ خادمن سميت جملي 45 ڄڻا، سال 549ھ ۾، 'هرسنه' قلعي اندر ڏکڻ طرف پنهنجون حويليون ٺاهي اُتي مقيم ٿيا. 'تحفة الڪرام' جي ڇاپي ۾ هن ماڳ جو نالو 'فرشته' لکيل آهي [3]، جو غالباً 'هرسنه' جي بگڙيل صورتخطي آهي، ۽ پڻ ڄاڻايل آهي ته سيد محمد مڪي جي آمد ۽ برڪت سببان ان ماڳ جو نالو مٽجي 'بکر' ٿيو [4]. 'شجره' ۾ ڄاڻايل آهي ته دهليءَ جي بادشاهہ طرفان هن پاسي جي ترڪ ناظمن (متصدين) مان علي بن شاهہ محمد بن علاؤالدين شاهہ دهلي مان 'ماچه' ۽ 'ڪماچه' نالي عملدارن کي درياءَ جي وچ ۾ ٽڪر تي قلعي ٻڌڻ لاءِ موڪليو ۽ هنن اچي 'بکر' جو قلعو تعمير ڪرايو. ان بعد 'هرسنه' جي بستي واري آبادي نئين قلعي ۾ سڪونت اختيار ڪئي. اول سيد ابراهيم بن علاؤ الدين بن ابراهيم ثاني پنهنجي عيال لاءِ بکر جي نئين قلعي ۾ ڏکڻ طرف پڪين ڇتين سان سهڻيون جايون ٺهرايون ۽ ان بعد سيد 'محمود' (محمد مڪي) ۽ سندس اولاد پڻ بکر جي قلعي اندر جايون جوڙائي مقيم ٿيا. ان وقت سنه 555 ھ ۾ سيد 'محمود' (محمد) وفات ڪئي ۽ کيس اوڀر طرف ٽڪر جي دامن ۾ دفن ڪيائون. ٻن مهينن بعد 'ابو اسحٰق' بن شيخ حامد انصاري وفات ڪئي ۽ کيس سندس پياءُ (ايوب) جي قبر لڳ دفن ڪيائون. اهڙيءَ طرح اهي ٽيئي قبرون گڏ آهن.

---

[1] شجره مطابق: ابوالمڪارم زيد بن جعفر بن حمزه بن هارون بن عقيل بن ابي عقيل بن اسمٰعيل بن ابي عبدالله جعفر ثاني بن علي نقي بن محمد تقي بن موسيٰ رضا.

[2] 'شجره' جي اصل عبارت 'اين هشت نفر' (اهي اٺ ڄڻا) آهي ۽ شيخ صدر مٿان ڳاڻيٽي جو انگ لڳل نہ آهي. بکر ۾ آيل انهن بزرگن لاءِ ڏسو 'شجره - 1'.

[3] ڏسو 'تحفة الڪرام'، ڇاپايل 'سنڌي ادبي بورڊ، ص ص 311 ۽ 313.

[4] 'بکر' جي نالي لاءِ ڏنل دليلن لاءِ ڏسو 'تحفة الڪرام' ص 311.

شجره ـــ ١

سيد قاسم جو اولاد ۽ پيا، جي پهريائين اچي بکر ۾ مقيم ٿيا

** اول سنڌ ملڪ ۾ آيا
* سڀ ڪڏجي اچي بکر ۾ مقيم ٿيا

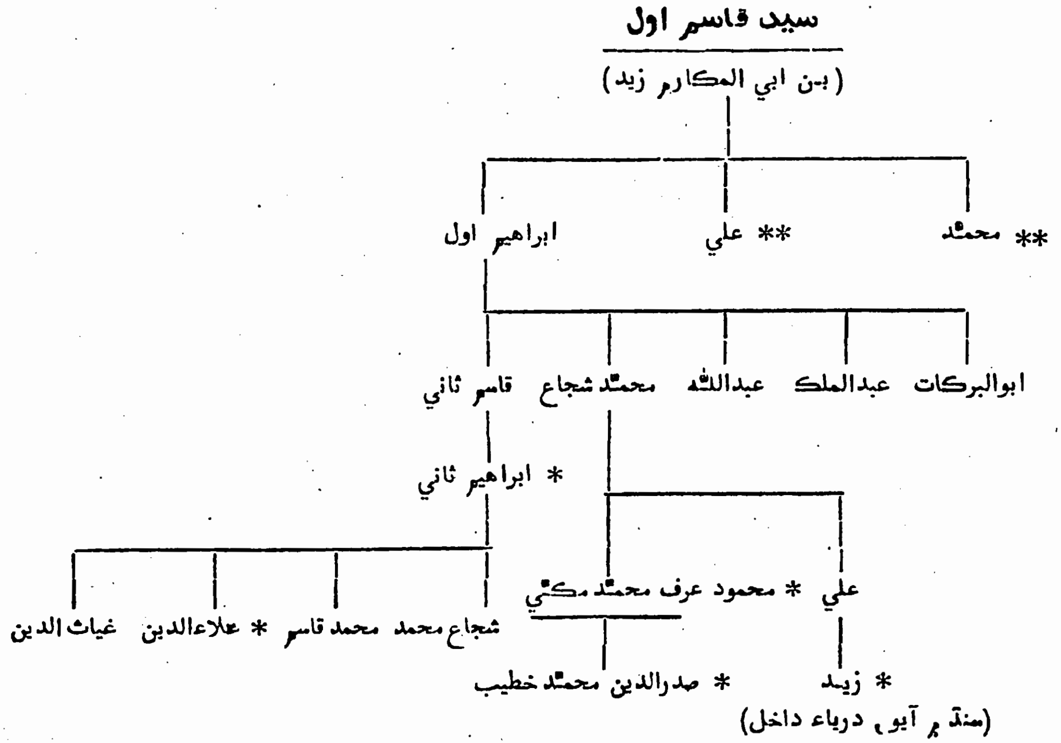

* سيد نورالدين بن سيد حسن باڪ
* شيخ ابو اسحاق بن حامد انصاري
* شيخ ايوب بن شيخ حامد انصاري
* شيخ صدر انصاري.

شجره -٢

سيد علاءالدين بن سيد ابراهيم ثاني جو اولاد جن نصرپور ۾ سڪونت اختيار ڪئي

سيد سلطان بايزيد (اول)

(بن محمود بن فخرالدين بن ابي‌الفتح محمّد بن علاءالدين بن سيد ابراهيم ثاني)

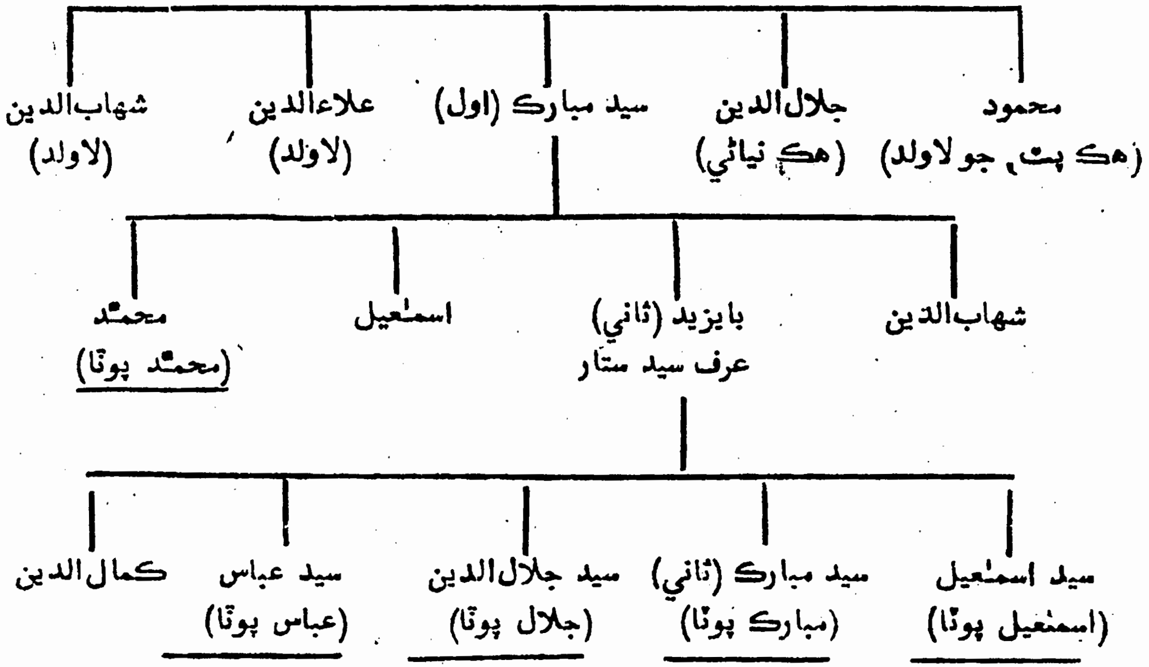

2. نصرپور ۾ سڪونت: سيد علاؤالدين بن سيد ابراهيم ثاني جا پويان بکر مان لڏي اچي نصرپور ۾ سڪونت پذير ٿيا. پوري تصديق سان چئي نٿو سگهجي تہ اهي سادات نصرپور ۾ ڪڏهن آيا. نصرپور جي شهر جو اوج ۽ عروج اٺين صدي جي آخر (752 هه بعد) ۾ شروع ٿيو [1] ۽ ڏهين صدي جي شروع ۾ شاهه بيگ ارغون جي حملن، بکر تي سندس قبضي ۽ قلعي جي نئين سر تعمير سببان غالباً اتي جي خاندانن هجرت اختيار ڪئي، انهيءَ ڪري چئي سگهجي ٿو تہ رضوي ساداتن جي هيءَ شاخ پڻ اندازاً 752 - 928هه واري عرصي ۾ بکر مان لڏي اچي نصرپور ۾ سڪونت اختيار ڪئي.

نصرپور ۾ اڪثر سيد سلطان بايزيد (بن محمود بن فخرالدين بن ابي الفتح محمد بن علاؤالدين بن سيد ابراهيم ثاني) جي فرزند سيد مبارڪ (اول) جو اولاد نظر اچي ٿو. جنهن مان گمان نڪري ٿو تہ شايد سلطان بايزيد يا سندس فرزندن بکر مان لڏي اچي نصرپور کي وسايو. سيد مبارڪ (اول) جي پٽ سيد محمد ۽ سندس پوٽن هرهڪ سيد اسمٰعيل، سيد مبارڪ (ثاني)، سيد جلال الدين ۽ سيد عباس جي پٽ مان پيڙهيون پڌريون ٿيون. جن مان اڄ تائين 'محمد پوٽا'، 'اسمٰعيل پوٽا'، 'مبارڪ پوٽا' ۽ 'جلال پوٽا' مشهور و معروف آهن (ڏسو شجره - 2).

محمد پوٽا: سيد محمد، سيد مبارڪ - جو پٽ هو. انهيءَ ڪري نصرپور جي رضوي ساداتن جو پڳدار پڻ 'محمد پوٽن' مان پئي رهيو آهي. هن پاڙي مان وڏا درويش، عالم، مصنف ۽ شاعر ٿي گذريا. خود سيد محمد عربي جو وڏو عالم ۽ مصنف هو ۽ شيخ عرب يمني جي گهران شادي ڪيائين. سندس پٽ محمد هاشم (هاشم شاهه) توڙي پوٽو عبدالخالق وڏا عالم ۽ مصنف هئا. سيد عبدالخالق جو پٽ سيد نور الله فارسيءَ جو وڏو شاعر هو. ۽ سندس پوٽو عبدالقادر فقه، حديث ۽ تفسير جو وڏو عالم هو. ڪانئس پوءِ سندس پٽ سيد عبدالسلام مشهور ٿيو. هن پاڙي مان هن پوئين دور ۾ سنڌي 'ڪافي' جو بلند پايي شاعر مصري شاهه ٿي گذريو آهي.

اسمٰعيل پوٽا: 'اسمٰعيل پوٽا' مقامي طور 'مالهياٽي سادات' جي نالي سان مشهور ٿيا، جو نصرپور لڳ ڏکڻ - اولهہ طرف سندن هڪ شاهي باغ هو. مشهور ولي شاهه محمود سيوستاني (رحہ) جي موجوده درگاهہ سندن باغ واري اراضي ۾ آهي. هن پاڙي مان نامور عالم فاضل ۽ مدبر ٿي گذريا. سنہ 1047هه ۾ سيد عبدالحڪيم (بن عبدالغفور بن ابي الحسن بن اسمٰعيل) هڪ مشهور مدبر ۽ داناء ٿي گذريو، جو احمد آباد، آگري ۽ اڪبر آباد طرف ويو. ۽ مٿس شاهي نوازشون ٿيون. 'اسمٰعيل پوٽن' مان غالباً ڪو مرد ماڻهو ڪونہ بچيو آهي.

جلال پوٽا: سيد جلال الدين پاڻ هڪ وڏو فاضل ۽ مدبر هو. سندس پٽ مير سيد خواجہ سنڌ ۾ 'سرڪار چاچڪان' جو صوبہ دار هو. سلطاني فرمانن ۾ کيس 'وزارت پناه عالي دستگاه مير خواجہ امير بيگ' جي لقب سان خطاب ڪيو ويو آهي. وڏو سخي ۽ بهادر هو. بدين ۾ وفات ڪيائين. جتي سندس پڪي رانڊڪ غالباً جيلاني بزرگن جي درگاه کان لڳ اولهہ طرف هئي، جا هينئر ڊهي وئي آهي. ان جا ڪي پٿر جيلاني درگاه جي آس پاس پيا آهن. سندس پٽ نظام الدين فقه، حديث، تفسير، نجوم، ترڪيبات ڪيميا ۽ نقش دائره جو وڏو ڄاڻو هو. سيد جلال الدين جي پٽ سيد ابو محمد جي اولاد سان سيد عبدالولي ۽ ٻيا نالي وارا ٿي گذريا.

---

[1] 'تاريخ معصومي' مطابق سنہ 752هه ۾ سلطان فيروز شاهه ساگري جي ڪناري تي قلعو ٺهرائي امير 'نصر' کي هڪ هزار سوارن سان اتي مقرر ڪيو. غالباً امير 'نصر' جي پويان ئي هن شهر تي 'نصرپور' نالو پيو.

شجرہ — ۳

سید مبارک ثانی

(بن سید بایزید ثانی بن سید مبارک اول بن سید سلطان بایزید اول)

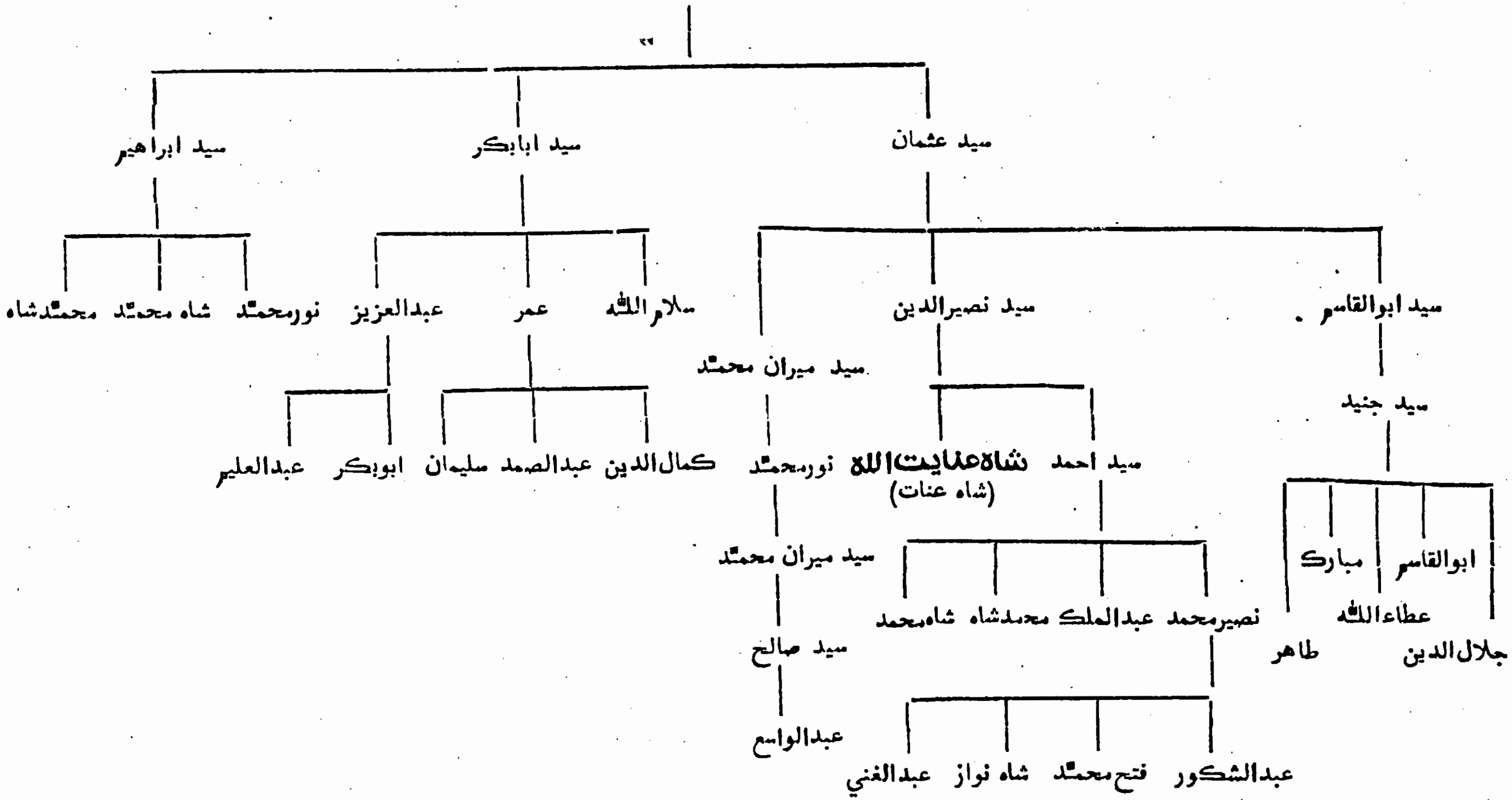

’جلال پوٽا‘ هن وقت ڳوٺ ٻائو خان پناڻ (لڳ اسٽيشن اڏيرو لال)، ٽنڊي ڄام، ٽنڊي الهيار، ٻڙ جي ڳوٺ، جيمس آباد ۽ ڏوري ناري طرف رهن ٿا[1].

عباس پوٽا: سيد عباس کي پنج پٽ ٿيا، ٽن مان پُري پڌري ڪانه ٿي، باقي ٻن پٽن عبدالرحمان ۽ عبدالملڪ کي اولاد ٿيو، پر انهن جو سلسلو به اڳتي ختم ٿي ويو.

مبارڪ پوٽا: سنڌن وڏو ڏاڏو سيد مبارڪ (ثاني) بن سيد بايزيد (ثاني) عرف سيد ستار هو. سيد مبارڪ کي سيد عثمان، سيد ابابڪر ۽ سيد ابراهيم نالي ٽي فرزند ٿيا ۽ ٽنهي کي اولاد ٿيو (ڏسو شجره - 3). اسان جو نامور شاعر ميون شاهه عنات، سيد عثمان جو پوٽو ۽ سيد نصرالدين جو پٽ هو. سيد عثمان کي ٽي پٽ ٿيا: سيد ابوالقاسم، سيد نصر الدين ۽ سيد ميران محمد، جن مان ٽنهي کي اولاد ٿيو. شاهه نصرالدين کي به پٽ ۽ پنج نياڻيون ٿيون. سندس وڏو پٽ سيد احمد ۽ ننڍو پٽ شاهه عنات الله هو، جي ’شاهه پوٽا‘ سڏجڻ لڳا[2].

(ب) شاهه نصرالدين: ميين شاهه عنات جو والد:

سيد عثمان، شادي سهتي صالح پوري جي نياڻي بيبي فاطمه سان شادي ڪئي، جنهن مان کيس ٽي پٽ ٿيا، جن مان شاهه نصرالدين ٻيو نمبر فرزند هو ۽ ننڍي هوندي کان ئي نيڪ سيرت، نيڪ دل ۽ عابد هو. سندس پهرين شادي عباس ڇچر جي نياڻي سان ٿي، جنهن مان سيد احمد ۽ ٽي نياڻيون ٿيون. ان بعد ٻي شادي ڪمال خان لانگاه جي گهران ڪيائين، جنهن مان پٽ ڪونه ٿيو پر ٻه نياڻيون ٿيون. ان بعد ٽي شادي افغان مان ڪيائين، پر اولاد ڪونه ٿيو. سندس اهليا فوت ٿي ويا ۽ سندس عمر پڻ وڏي ٿي چڪي هئي، جو راه طريقت ۾ اهل الله ۽ عارفن جي فيض جي تلاش ۾ راهي ٿيو.

خانداني روايت موجب [3]، ننڍا پهريائين پنهنجن وڏن کان خدا جو نالو پڇندا هئا، جي مورثي طور سهروردي طريقي جا بزرگ هئا. شاهه نصرالدين پڻ ائين ڪيو، ۽ پوءِ وڏي وهيءَ ۾ سهروردي طريقي جي علمبردار ملتان جي سجاده نشين بزرگن وٽ فيض لاءِ ويو. اتان بزرگن جو ارشاد ٿيس تهُ اوهان سنڌ ۾ شاهه خيرالدين وٽ وڃو. شاهه خيرالدين (جنهن جو مزار پراڻي سکر ۾ آهي ۽ ’جئي شاهه‘ جي لقب سان مشهور آهي) ان وقت سنڌ ۾ قادري طريقي جو هڪ وڏو عارف ۽ ولي هو. شاهه نصرالدين روهڙي ۾ پهچي، ٻيڙي ڪري درياه اڪريو ۽ شاهه خيرالدين جي حضور ۾ ويو، جنهن سندس نالو پڇيو. جواب ڏنائين ته: ’منهنجو نالو شاهه نصرالدين آهي.‘ بزرگ اهو جواب ٻڌي چيو ته: ’هن کي ٻيڙيءَ تي چاڙهي پار اُڪاري ڇڏيو‘. ان بعد ٻه دفعا موٽي بزرگ وٽ آيو پر ساڳيو جواب مليس. دروازي جي هڪ عابد ٻانهي هي حال ڏسي ڪانئس حقيقت پڇي ۽ چيائينس ته ”شاهي ڦٽي ڪر ته فيض حاصل ٿيئي“. پوءِ وري وڃي بزرگ وٽ حاضر ٿيو ۽ پڇڻ تي جواب ڏنائين ته ”سائين! منهنجو نالو ’نصرالدين‘ آهي“. اهو ٻڌي شاهه خيرالدين مٿس مهر جي نظر ڪئي ۽ ڏٺيءَ جو نانءُ ڏسي کيس پنهنجن مريدن ۾ داخل ڪيائين. شاهه نصرالدين پوءِ ڪافي عرصو اتي رهي مٽي پرڻ لڳو ۽ وڏي مٽيا

---

[1] ماستر محمد يوسف ابڙو شاڪر: ’انتخاب ڪلام، معرفت عام، شاهه مصري امام رضوي نصرپوري‘، رباني پرنٽنگ پريس، ميرپورخاص، 1957ع، ص 5.

[2] مبين شاهه عنات الله جو اولاد گهڻو ٿيو ۽ انهيءَ ڪري عام طور اهي ’شاهه پوٽا‘ سڏجڻ ۾ آيا. پر ميان امام بخش شاهه عرف وڏل شاهه تازو (4 جولاءِ 1963ع) دوباره تصديق ڪئي ته سيد احمد جو اولاد پڻ ’شاهه پوٽن‘ ۾ داخل آهي ۽ اهو نالو شاهه نصر الدين جي اولاد جو سمجهڻ گهرجي.

[3] روايت حاجي ميان بخش علي شاهه.

وارو ٿيو. شاهہ خيرالدين متس گهڻو مهربان هو ۽ کيس هڪ دفعي چيائين تہ: 'ابا! اسان کي ڌڻي جي درگاه مان هڪ گل عطا ٿيو آهي، جو تنهنجي حوالي ٿا ڪريون. هاڻي تون موٽي پنهنجي وطن وڃ ۽ وڃي شادي ڪر جو توکي هڪ صالح پٽ ٿيندو'. شاهہ نصرالدين عرض ڪيو تہ: 'قبلا! آءُ هاڻي اڃي پيريءَ کي رسيو آهيان ۽ هن ڪان پوءِ شادي ۽ اولاد لاءِ ڪهڙا حيلا ڪريان.' شاهہ خيرالدين کيس دوباره چيو تہ: 'ابا! تون پنهنجي وطن وڃ ۽ وڃي شادي ڪر! توکي ڌڻي پٽ ڏيندو جو اڳين پوين جو اوجر ٿيندو، ۽ سندس اولاد ڇڻ اسان جو اولاد ٿيندو'.

انهيءَ روايت جي تصديق شاهہ عنات جي هيٺين بيت مان پڻ ٿئي ٿي:

جئي - شاهہ ، سکر ڌڻي، اسان جو سوال سئو
نيڪ ڳڌيس نصردين جنهن تي خاصو نظر ڪئو
جين پاڇائين پئو، تين عناتائي اڳرا[1].

مرشد جي امر موجب شاهہ نصرالدين واپس وطن وريو ۽ اچي سڱ جي تلاش ڪيائين. دل قوم مان هڪ نيڪ مرد ڪمال الدين نالي پنهنجي نياڻي بيبي حنيفه شاهہ نصرالدين جي نڪاح ۾ ڏني، جا هڪ نهايت نيڪ سيرت خاتون هئي. انهيءَ گهر مان فقط هڪ فرزند ڄائو[2]، جو 'ميين شاهہ عنات' جي نالي سان مشهور ٿيو.

'شجره طيبہ سادات نصرپور' ۾ شاهہ نصرالدين جي هن نامور فرزند جي ولادت وارو نالو 'سيد شاهہ عنات الله' لکيل آهي، ۽ ٻين جاين تي جابجا "شاهہ عنات الله" ڄاڻايل آهي. هيءُ شجرو سنہ 1149هہ تصنيف ٿيو ۽ خانداني نسب جي سلسلي ۾ آڳاٽو مأخذ آهي. ان بعد ٻئي معتبر ڪتاب "تحفة الڪرام" ۾ پڻ سندس نالو "شاهہ عنات الله" ڄاڻايل آهي[3]. انهن حوالن مان تصديق ٿئي ٿي تہ اسان جي شاعر جي ڄائي ڄم جو نالو "شاهہ عنات الله" هو، پر جڏهن وڏو ٿيو تہ "شاهہ عنات" جي آسان ۽ عام مقبول نالي سان سنڌ ۾ مشهور ٿيو، ۽ عزت احترام مان کيس "ميون شاهہ عنات الله" سڏيو ويو[4].

(ج) ميون شاهہ عنات:

<u>ولادت، ننڍپڻ ۽ بلوغت (1-17 سال):</u> مٿي بيان ٿي چڪو آهي تہ شاهہ نصر الدين چار شاديون ڪيون، جن مان ڪمال الدين دل جي نياڻي بيبي حنيفہ جي پيٽان شاهہ عنات الله ڄائو. شاهہ عنات جي ولادت جو سال تصديق سان معلوم ڪونهي. حاجي بخش علي شاهہ جي روايت موجب شاهہ خيرالدين جي وفات (27-رمضان 1027هہ) کان پوءِ شاهہ عنات ڄائو. غالبا شاهہ خير الدين جي وفات کان ٿورو اڳ سندس امر موجب شاهہ نصر الدين واپس نصرپور آيو ۽ شادي جو سعيو ڪيائين. "رمضان دل" (پاڙو) ان وقت وڏي اثر رسوخ وارا هئا ۽ وڏيري ڪمال الدين پهريائين تہ سڱ ڏيڻ کان انڪار ڪيو. آخر من ۾ چڱي پيس، ۽ ڌيءُ ڏينهن شاهہ نصرالدين کي سڏي سڱ ڏيڻو ڪيائين. ٿي سگهي ٿو تہ شاهہ خير الدين جي وفات سبيان شادي 1028هہ ۾ ٿي هجي. شاهہ عنات جي آخري زندگي جي اهڃاڻن کي مد نظر رکندي سندس ولادت اندازاً 1030-1035هہ واري عرصي ۾ قرار ڏيئي سگهجي ٿي.

---

(1) سرود ڏناسري، فصل 4، ص 182.
(2) شجره طيبہ سادات نصرپور.
(3) تحفة الڪرام، فارسي متن، جلد سيوم، مطبع ناصري دهلي، ص 157.
(4) سندس اولاد يعني شاهہ پوٽن ساداتن توڙي سندن مريدن معتقدن ۾ اڄ تائين 'ميين شاهہ عنات' جي نالي سان مشهور آهي.

شاهہ عنات جا ناناڻا "رمضان دل"، ڍڳهڙي جي پريان تي ميل ڏکڻ - اوڀر، پراڻ جي ڇپ تي وينل هئا[1]، جن پنهنجي طرفان ڪا سچاڻ دائي موڪلي جنهن ٻارڙي جي ناڙي موڙڻ لاءِ آڇاڙو پاڻ سان آندو. ڇم ڪرائڻ وقت جڏهن اهو آڇاڙو ڪنيائين تہ چيائونس تہ: مائي ناناڻن وارو اهو آڇاڙو ڇڏي ۽ هتان جو اباڻو آڇاڙو جاري مان ڪڍي ٻارڙي جو ناڙو موڙ[2]. اجان ننڍڙو هو جو نصرپور ۾ رضوي ساداتن مان درويش نور الله شاهہ وٽ کيس ڪٺي ويا جنهن کيس دعا ڪئي[3].

شاهہ عنات جي تعليم ۽ تربيت بابت ڪو احوال موجود ڪونهي. وقت جي دستور موجب شاهہ عنات جو مڪتب ويهڻ ۽ ابتدائي تعليم پرائڻ قرين قياس نظر اچي ٿو، پر غالباً مدرسي جي اعليٰ تعليم حاصل ڪانہ ڪيائين. نصرپور جي رضوي ساداتن ۾ فارسي تعليم عام هئي، پر شاهہ عنات ڏهن ٻارهن سالن جي عمر جو مس هو جو غالباً سندس والد شاهہ نصرالدين وفات ڪئي، جنهن ڪري شاهہ عنات جي تعليم تي پڻ اثر پيو.

والد جي وفات بعد شاهہ عنات جي سنڀال وڏي ڀاءُ ميين احمد شاهہ ڪئي، پر خانداني روايتن مان گمان نڪري ٿو تہ ميون شاهہ عنات ننڍي هوندي قدري خود خيال ۽ رسمي پابندين کان آزاد هو. کيس راڳ ٻڌڻ جو شوق هو ۽ هو آزاديءَ سان عام ڪچهرين ۾ اٿڻ ويهڻ لڳو. شروع ۾ وڏي ڀاءُ ميين احمد شاهہ کيس منع ڪئي، پر آخر بيوس ٿي پنهنجو پاڻ پليائين. مقامي طور ڪي لنگها ڳائيندڙ هئا جن وٽ شاهہ عنات گهڻو اچڻ وڃڻ لڳو. خادمن وڃي ميين احمد کي ٻڌايو تہ شاهہ عنات لنگهن جي صحبت ۾ اٿي ويهي ٿو ۽ ماٺهو پيا ٽوڪين تہ "ناناڻا دل اٿس". ميين احمد چيو تہ: مون وٽ وٺي اچوس. جڏهن شاهہ عنات کي وٺي آيا تہ ميين احمد ڪينڪار طور چيس تہ: "اچو ميان شاهہ عنات لنگها!" شاهہ عنات نهہ ٻهہ جواب ڏنو تہ: "اسين آهيون لنگهيا- اوهين ٿيندو ڪنگهيا". چون ٿا تہ انهيءَ ڪلام سببان ئي ميين احمد شاهہ جي اولاد ۾ ڪنگهہ جو عارضو هميشہ لاءِ باقي رهيو. ميين احمد شاهہ پوءِ لنگهن کي تنبيهہ ڪئي تہ شاهہ عنات کي پاڻ وٽ اچڻ نہ ڏين. ان بعد ساداتن ۾ ڪا شادي ٿي ۽ لنگهن پئي ڳايو، جو شاهہ عنات ٻين سيدن سان گڏ ويهڻ جي بدران وڃي لنگهن سان گڏ وينو. جن کيس منع ڪرڻ جي بدران جاءِ ڏيئي سولو ڪري ويهاريو. انهيءَ تي ميون احمد شاهہ رنج ٿيو ۽ لنگهن تي مثال طور هي بيت آنڊائين تہ:

لنگهن کي لنگهڻ، هوندو ڏينهن قيام سين
هڪ جا لالچ لچن کي، ٻي طمع ترو تر
وينڊا منجهہ قبر، تيسين دانهون ڪندا دل سان[4].

ساڳئي وقت شاهہ عنات کي پڻ تنبيهہ ڪيائين ۽ ٽوڪيائين. مجلس پريل هئي ۽ وينلن مان ڇچرن ۽ شاهوڪن پڻ شاهہ عنات تي ٽوڪ ڪئي ۽ ڪليا. ڇچر شاهہ نصرالدين جا ساهرا ۽ ميين احمد شاهہ جا ناناڻا هئا[5] ۽ انهيءَ حيثيت ۾ شاهہ عنات کي ٽوڪڻ کان ڪين هبڪيا. شاهہ عنات پڻ پري مجلس ۾ مٿن بيت چيو تہ:

ڇچر ڇتو راڄ، رهي متي ساگري
نڪا پٽڪ پنگن ۾، نڪا پکن منجهہ پچار
ڇچراڻا ٻار، پنندا وڃي پرديس ۾.

---

[1] روايت ميان الله ڏنو شاهہ . اجان تائين انهيءَ ماڳ تي دل رهن ٿا ۽ "جمعي رمضان" جو ڳوٺ پڻ موجود آهي.

[2] روايت حاجي بخش علي شاهہ ، جنهن چيو تہ عام طرح ائين مشهور آهي تہ خود ميين شاهہ عنات ڳالهايو ۽ دائي کي سمجهايائين.

[3] عوامي روايت موجب. ميين شاهہ عنات ان وقت پڻ هڪ بيت ڏنو.

[4] ٻي روايت موجب، ميون شاهہ عنات مسافري ڪندي، لنگهن وٽ ترسڻ لاءِ لٿو پر هنن سندس دعوت نہ جهلي جنهن تي پاراتي طور اهو بيت چيائين.

[5] شاهہ نصرالدين جي ٻهرين شادي عباس ڇچر جي نياڻي بيبي دوسي سان ٿي. جنهن مان ميون احمد شاهہ ۽ ٻيون نياڻيون ٿيون (شجره طيبہ سادات نصرپوري).

شاهوڪ شاهہ نصرالدين جا خاصا مريد معتقد هئا. شاهہ عنات سندن واسطي شاهہ نصرالدين جي پوڪيل نمر کي سامهون ٿي بيت چيو تہ:

نمر! ڪجئين نياء، اسانهجو عنات چئي
جنهين توکي پوکيو، آهيان اُن جو وياء
شاهوڪاٽي باهہ، وسامي ورهين کي [1].

چون ٿا تہ شاهہ عنات جي پاراتي سببان پوءِ اهي ڇچر توڙي شاهوڪ سقيم ٿي ويا.

جواني، شاديون ۽ شغل (18 – 40 سال): مٿئين واقعي وقت ميين شاهہ عنات جي عمر سترهن سال کن تسليم ڪري سگهجي ٿي: يعني تہ اندازاً 1048 - 1050ھ وارو عرصو، جنهن ۾ ميون شاهہ عنات چوڪراٽي وهي مان جواني واري دور ۾ قدم وڌائي رهيو هو. مٿين مثالن مان ظاهر آهي تہ هو ننڍي هوندي خود خيال هو ۽ رسمي پابندين کان طبعاً آزاد هو. عام ڪچهرين جو شوقين هو. راڳ سان ڪيس دلچسپي هئي ۽ بيتن چوڻ طرف مائل هو. جيئن تہ پنهنجي وڏي ڀاءُ ميين احمد شاهہ جي ضابطي جو محتاج نہ هو، انهيءَ ڪري غالباً جوانيءَ واري دور ۾ قدم رکندي ئي ميين شاهہ عنات پاڻ پنهنجي پيرن تي بيهڻ جي ڪوشش ڪئي، ذاتي طور پنهنجا ناتا وڏايا ۽ مريد خادمي جو سلسلو پڻ جدا طور قائم ڪيو.

هاليپوٽن جا راڄ شاهہ نصر الدين جا مريد ۽ معتقد هئا، ۽ 'دل' خود ميين شاهہ عنات جا ناناڻا هئا. انهن راڄن ميين شاهہ عنات جي پنيرائي ۽ سندس هر طرح مدد ڪئي. انهن راڄن مان ئي ميين شاهہ عنات شاديون ڪيون. سندس پهرين شادي طالب هاليپوٽي جي نياڻي بيبي ڏجاڻي سان ٿي، ٻي شادي اسمار هاليپوٽي جي نياڻي بيبي صحت سان ٿي، ۽ ٽين شادي دل قوم (غالباً ناناڻي پاڙي "رمضان دل") مان بيبي همي سان ٿي [2]. غالباً پهريون ٻئي شاديون جواني واري دور ۾ ئي ٿيون، ڇاڪاڻ تہ پهرئين گهر مان ٻہ فرزند ۽ هڪ نياڻي ٿي پر ٻئي فرزند گذاري ويا، جنهنڪري سندس ٻي شادي پڻ غالباً ٽيهن سالن جي عمر اندر ئي ٿي [3]، جنهن مان ڪيس چار فرزند ۽ ٻہ نياڻيون ٿيون [4]. سندس والد شاهہ نصر الدين جي گادي ۽ پڳ وڏي ڀاءُ ميين احمد شاهہ جي حوالي سان هئي ۽ انهيءَ ڪري شاهہ عنات کي پنهنجي جدا حويلي ۽ اوطاقن جو منڊل مچائڻو پيو.

مڙني مروج روايتن مان تصديق ٿئي ٿي تہ ميين شاهہ عنات کي اوائلي جواني کان ونءِ پلن وهڻ جو شوق هو، پلا گهوڙا ۽ خصوصاً پليون گهوڙيون ڌاريائين ۽ سندس ڪڙهہ جي گهوڙين جو نسل "شاهہ پوٽن جي گهوڙين" جي نالي سان مشهور ٿيو. انهيءَ نسل جون گهوڙيون سندس اولاد وٽ پيڙهي بہ پيڙهي هلنديون آيون ۽ ويندي هن پوئين دور تائين انهيءَ نسل جون گهوڙيون شاهہ پوٽن ساداتن وٽ موجود هيون. ميين شاهہ عنات وٽ ڪافي گهوڙيون هونديون هيون، جي آسپاس سندس مريدن ۽ دوستن وٽ گاهہ جي سٽي سان چرنديون هيون. موجوده پليجاڻي اسٽيشن لڳ پليجن جي ڳوٺ ۾ راءِ ڏياچ پليجي جي پل پائي هئي. وٽس ميين شاهہ عنات جون گهوڙيون بيهنديون هيون. راءِ ڏياچ سکيو ستابو ٿيو تہ هڪ سال شاهہ جون گهوڙيون موٽائي موڪليائين. اها خبر هر

---

[1] روايت حاجي عمر چانڊيو.
[2] شجره طيبہ سادات نصرپوري.
[3] ميين شاهہ عنات پنهنجا پوٽا ۽ غالباً پڙ پوٽا پڻ ڏٺا، جنهن مان اوائلي جوانيءَ واري دور ۾ ئي شاديءَ جو گمان نڪري ٿو.
[4] تفصيل لاءِ ڏسو هيٺ "ميين شاهہ عنات جو اولاد".

جاءِ هلي وئي تہ وڏيري راءِ ڏياچ شاهہ جون گهوڙيون نہ جهليون. موجوده ديهہ "ڳاهڪي" ۾ ان وقت ڪامل ڳاهو هڪ هرهاري هو، جنهن جي مين شاهہ عنات سان محبت واڻ هئي. سندس گهر واري ڪيس چيو تہ: 'پنهنجو هڪ هرلو آهي ۽ انَ جو خرار ڪن ٿئي ٿو، تون شاهہ جون گهوڙيون جهل. ياجهري چاڻ لٿي ۽ گهوڙين لاءِ گاهہ انَ تي پوندو. پاٽي آءُ پريندس'. پوءِ ڪامل ڳاهي اهي گهوڙيون جهليون. انهيءَ موقعي تي مين شاهہ عنات بيت چيو تہ:

ڳـــاهڪي ڳـــــڙ ڪـــر[1]، پليجـــاٽي پـــاءِ
واري جـــا ولات جـــــي، هـــــالا حويلـــــي لاءِ
نٿـــي سـنديون نڪريـون، لهريـن منجهـــ لڙهـاءِ
خواجہ خضر خير جي[2]، ڳالهہ هنيين سين لاءِ[3].

چون ٿا تہ سگهوئي پليجن واري زمين درياء پاٽي ويو ۽ پليجن جي آسودگي ختم ٿي وئي. ٻئي طرف ڳاهڪي ديهہ ۾ پاٽي جي اٿاٽ ختم ٿي وئي ۽ ڳاهن جا راڄ سکيا ستابا ٿي ويا[4].

انهيءَ جواني واري دور ۾ مين شاهہ عنات جو پلن گهوڙن سان چڻ عشق هو. هڪ ڪچهريءَ ۾ هي بيت چيائين جو پلي گهوڙي جي وصف ۾ هڪ مثالي بيت آهي[5]:

رنـگ روجهـو رهـوار[6]، قـد پـورو ڪاسـو چـري
مُـنهن مـينو، نـہ آڪـري، سـنئون تيـز سـچار[7]
هنيـڙو ٿئـي قـرار، اهـــڙي اسـب عنـات چئـي.

گهوڙن ۽ گهوڙين سان ڳڏ مين عنات وٽ بيـو مـال پڻ جهجهو هو، خصوصاً مينهون ۽ اُنيون گهٽيون هيون ۽ سندس انين جا وڳ نصرپور جي آسپاس توڙي مهراڻي لڳ تر توڙي سنڌ واري اراضي ۾ چرندا هئا. ترڪ پاڙي[8] جي ڪنهن ماٺهو ۽ "احمد عطائي" نالي ڪنهن شخص اهي وڳ ڪنهن تـَـلـيءَ مـان تڙيا جنهن تي مين شاهہ عنات چيو تہ:

نڪـو تُـرڪ تـَــلـيءَ ۾، نڪـو احمـد عطـائي
ڪڏهن ٻڌيسون ڪانڪا، تن ولهن جي وائي[9].

مين شاهہ عنات جا وڳ چرندا رهيا پر ترڪ توڙي احمد عطائي هن پاراتي سببان پوئتي پئجي ويا.

ارجڻ نالي رانوڙ همت پريو مڙس ۽ پنهنجي راڄ جو وڏيرو هو. مين شاهہ عنات سان سندس محبت ۽ عقيدت هئي. هڪ ڀيري مين شاهہ عنات کي چيائين تہ: سائين، راڄ وارو آهيان پر پٽ پـَـهي ڪونهي. ٻيو تہ

---

[1] ڪن روايتن ۾ "ڳاهيجي ڳڙ ڪر" يا "ڳاهياري ڳڙ ڪر".
[2] ڪن روايتن ۾ "خواجہ خضر حيات پيرا!"
[3] روايت امام بخش شاهہ ، حاجي بخش علي شاهہ ۽ الله ڏنو شاهہ .
[4] ڪامل ڳاهي جي اولاد مان وڏيري امام بخش ڳاهي (جنهن جي زمينداري ميرپور ساڪري ۽ پير پٺي جي وچ ۾ آهي) خود اسان سان خبر ڪئي تہ اها ڳالهہ وڏن ڪان وني مشهور آهي.
[5] نسخہ ن جي شروع ۾ هي بيت بين متفرقہ بيتن سان لکيل آهي ۽ پڻ عام روايتن ذريعي مشهور آهي.
[6] زباني روايتن موجب "روڏار".
[7] ن. "تيزي سچار".
[8] تُـرڪ سمن جو هڪ پاڙو آهي.
[9] روايت حاجي بخش علي شاهہ.

ٻاڙيسري زميندار نتا سهن ۽ جهيڙا لڳا پيا آهن. جي آءُ پورو ٿي ويس تہ پويان خير وجي رهندو. انهيءَ تي ميين شاهه عنات کيس دلداري ڏني ۽ چيائين تہ ادا:

ارڄڻ منجهان آٿ، آنن منجهان سَتِ
کير جهلي لَٿِ، ارڄڻ جي راڄ جي.

ان بعد ارڄڻ جو دلن جي راڄ سان جهيڙو ٿيو. 'رمضان دل' ميين شاهه عنات جا ناناٽا هئا. انهيءَ ڪري دلن ميين شاهه عنات کي امين چونديو تہ اچي ڌرين ۾ صلح ڪرائي. ميين شاهه عنات ارڄڻ کي سڏيو ۽ سمجهايو پر هن ڪانہ مڃي ۽ چيائين تہ: مون کي تنهنجي دعا آهي ۽ آءُ دلن سان پاڻهي پاڻ فيصلو ڪندس. انهيءَ تي ميون شاهه عنات رنج ٿي اٿيو ۽ چيائين تہ هاڻي:

نڪي ارڄڻ منجهان آٿ، نڪي آنن منجهان سٽ
ارڄڻ جي ڪا پٽ، جو دڙي ٿو دلن سان!

پوءِ جهيڙي ۾ ارڄڻ مارجي ويو ۽ سندس پيڙهي ختم ٿي وئي [1].

انهن ڳالهين ۽ اهڃاڻن مان معلوم ٿئي ٿو تہ جواني واري دور ۾ ميين شاهه عنات شاديون ڪيون ۽ اولاد وارو ٿيو. ۽ هن جدا پنهنجون حويليون ۽ اوطاقون وسايون. پهرئين گهر مان ٻہ فرزند ٿيا جي گذاري ويا ۽ انهيءَ ڪري ٻئي گهر مان کيس جڏهن پٽ ٿيا تہ ساڻن سندس بي انتها محبت ٿي. اولاد جي محبت سان گڏ کيس مال ۽ ٻلن وهڻن جو شوق ٿيو. ۽ گهوڙيون، مينهون ۽ انن جا وڳ ڌاريائين. آسپاس جي ٻيلن ماڻهن. ڀاڳين ۽ راڄن سان سندس ڏيٺ ويٺ ٿي، ۽ موقعي بہ موقعي بيت پڻ چيائين، جي عوام ۾ مشهور ٿي ويا. ارڙهن ڪان چاليهن سالن تائين سندس جوانيءَ وارو دور اندازاً سنہ 1050هه کان 1070هه وارو دور هو. ان وقت سنڌ ۾ مغلن جي حڪومت جو زوال شروع ٿي چڪو هو ۽ ڪلهوڙن جي طاقت ميان نصير محمد جي اڳواڻي هيٺ دادو - لاڙڪاڻي واري ڀاڱي ۾ اسري رهي هئي.

جواني جي موٽ ۽ فقيري ڏانهن لاڙو (40 کان 60 سال): ميون شاهه عنات، شاهه خيرالدين جي دعا سان ٿيو. ۽ اها حقيقت عزيزن ۽ مريدن ذريعي کيس معلوم هئي. خود سندس والد شاهه نصرالدين هڪ درويش صفت انسان هو. انهيءَ ڪري آخر جوانيءَ ۾ يا جوانيءَ جي موٽ بعد، ميين شاهه عنات جي ٻين شوقن جو گهٽ ٿيڻ، بزرگن ۽ درويشن ڏانهن لاڙو ٿيڻ، ۽ انهيءَ تبديل سببان سندس مريدن ۽ معتقدن جي حلقي جو وسيع ٿيڻ قريب قياس نظر اچي ٿو. هن عرصي ۾ ميين شاهه عنات جو گهڻو وقت درگاهن ۽ درويشن جي زيارتن، ۽ مريدن سان صحبت ۽ مسافريءَ ۾ گذريو. غالباً هن دور ۾ ئي ميين شاهه عنات بزرگن ۽ درويشن جي ساراهه ۾ بيت چيا، ۽ سندس حقيقي شاعري هن عرصي ۾ ئي شروع ٿي.

خانداني روايت موجب، ننڍا اول پنهنجن وڏن ڪان ڏٽيءَ جو ناءُ پڇندا هئا ۽ بعد ۾ پنهنجي روحاني رهنما يا مرشد سان رشتو ڳنڍيندا هئا. شاهه عنات اڃان ننڍو هو جو سندس والد فوت ٿي چڪو هو. پنهنجي وڏي ڀاءُ ميين احمد شاهه ڏانهن روحاني سلسلي ۾ غالباً ميون شاهه عنات متوجهہ ڪونہ ٿيو. پنهنجي والد شاهه نصرالدين جو مسلڪ سندس آڏو هو- يعني تہ قادري طريقي جي مرشد شاهه خير الدين سان خاص عقيدت ۽ وڏن جي سهروردي طريقي موجب ملتان جي بزرگن جي عزت. غالباً جوانيءَ ۾ ئي ميين شاهه عنات، شاهه خيرالدين رحہ جي درگاهه ۽ ملتان ۾ غوث بهاوالدين زڪريا ۽ شيخ رڪن الدين جي روضن جون زيارتون ڪيون ۽ هن موٽ جواني

---

[1] روايت ميان امام علي شاهه.

واري دور جي آخر ۽ پيريءَ جي اوائلي دور ۾ ملتان جي گادي وارن ۽ ٻين بزرگن خصوصاً ٻاون شاهه، محمد غوث، ضياء الدين ۽ محمد باقر سان پاڻ مليو ۽ عقيدتمنديءَ سان ڪين ڳايائين. سرود ڏناسري جي هيٺين بيتن ۽ مصراعن مان اهجاڻن جي تصديق ٿئي ٿي:

روضي شاهه رڪن جي، ڏٺم رات رهي
پيءُ، پٽ، پوٽو پاڻ ۾ متي سيج صحي
ٻلي ٻاون شاهه کي پسيم پيرين پئي
ڪوڙين جي کهي، اچن ات عنات چئي.
فصل - 2 [10]

روضو شاهه رڪن جو، گوهر متس گل
سماع جا، سيد چئي، هاتڪ ڪرين هل
فصل - 2 [11]

غازي محمد غوث کي، اکيين لال مٽان
پرڏيهان پنڌ ڪري، اچن گهوٽ گهٽان
الله لڳ، عنات چئي، تنهنجي واڳ وٽان
ڪلئو خاڪ ڪٽان، روضي رڪن شاهه جي.
فصل - 2 [12]

ٻلا ٻاون شاهه جي! جي، ضياء دين
ات هئا هزارين هاتيا، ٻيا گهوڙا تازين.
فصل - 2 [13]

ٻلي ٻاون شاهه کي نوئي دست چڙهندا.
فصل - 2، وائي - 1

تنهنجي ٻاون شاهه ٻلائي، سچي سيئي ديس ۾
وهر ودودي، جي ضياء دين، اڳڻ هون الاهي
سورٻندن کي رسي سگهوئي، محمد باقر ٻائي.
فصل - 2، وائي - 2

شيخ بهاؤالدين عرف ٻاون شاهه (بن شيخ ڪبير ثاني) ملتان جي بزرگن مان سورهون سجاده نشين هو، جنهن 18- جمادي الثاني سنه 1090هه ۾ وفات ڪئي. شيخ ضياء الدين محمد ثاني (بن شيخ ڪبير ثاني) اوڻويهون سجاده نشين هو ۽ محمد باقر، شيخ ڪبير جو پنجون نمبر فرزند ۽ سيني ۾ ننڍو ڀاءُ هو جو لاولد فوت ٿيو. مين شاهه عنات جون انهن بزرگن سان معتقدانه ملاقاتون اندازاً 1080 کان 1100 هه واري دور ۾ جدا جدا موقعن تي ٿيون. بهرحال سندس ملتان جا پنڌ محض پنهنجن اڳين بزرگن جي پيروي مطابق هئا، جيئن تہ سندس بيتن مان ان جي تصديق ٿئي ٿي تہ "اڳين جو عنات چئي، آهي ايڏاهين گس"[1] يا "اڳين جو عنات چئي آهي پاڻ امين"[2].

[1] سرود ڏناسري، فصل - 1، وائي - 3 ۽ فصل - 2 بيت [2]
[2] سرود ڏناسري، فصل - 2 بيت [3]

سندس ذاتي عقيدت ۽ ارادت پنهنجي والد جي مرشد شاهہ خيرالدين رحہ سان هئي جو پنهنجي وقت ۾ قادري طريقي جو اڳواڻ هو. شاهہ نصرالدين پڻ قادري طريقو اختيار ڪيو ۽ ميين شاهہ عنات پڻ اها واٽ ورتي. سرود ڏناسري جي فصل - 1 ۾ قادري طريقي جي باني مباني حضرت شيخ عبدالقادر جيلاني سان مريد واري عقيدت جو اظهار ڪيو اٿس تہ:

پلؤ تنهنجو پير، سهڄان ونتم شيخ جي!
لڳاسون لغام سين، دلڻان دستگير
اوسيڙو امير! ميران لاهہ مريد تان.
فصل - 1 [1]

شاهہ خيرالدين کي پنهنجو "ڪامل پير" ۽ "استاد" ڪري مڃيائين:

وڃي پانڌي پس، قبو ڪامل پير جو
فصل - 4 [1]

اصلاٽي استاد ڏونهہ حب هنيين ۾ پاءِ
فصل - 4 [2]

اصلاٽي استاد ڏونهہ، جيءُ پنهنجو جوڙ
فصل - 4 [3]

شاهہ نصرالدين کي شاهہ خيرالدين جي ڏنل فيض جو ڪيس پورو احساس هو، ۽ غالباً بزرگ جي درگاه تي خود سندس دعائون پڻ مقبول پيون ۽ انهيءَ ڪري سندس اقرار تہ:

اسان هن در جي اصل آهہ چڪي
(فصل - 4، وائي)

شاهہ خيرالدين جي درگاه تي ميون شاهہ عنات جواني ڪان وٺي پيري تائين ويندو رهيو ۽ انهيءَ ڪري عوام توڙي خواص ۾ شاهہ خيرالدين جي مريد جي حيثيت ۾ مشهور ٿيو. خانداني روايت موجب "ميون شاهہ عنات، شاهہ خيرالدين جو پورو معتقد ۽ قادري طريقي جو پائبند هو" [1]. مير علي شير قانع 'تحفة الڪرام' ۾ پڻ ان جي تصديق ڪئي آهي ۽ ميين شاهہ عنات کي شاهہ خيرالدين جي مريدن ۾ شمار ڪيو اٿس [2].

غور طلب حقيقت هيءَ آهي تہ ميون شاهہ عنات خود سنئون سڌو شاهہ خيرالدين سان دست بيعت ڪونہ ٿيو. شاهہ خيرالدين فوت ٿي چڪو هو ۽ ميين شاهہ عنات جي هن بزرگ سان ارادت ۽ عقيدت 'اويسي طريقي' مطابق هئي. تصوف جي سلسلي ۾ ميين شاهہ عنات جي اها ارادت رسمي پائبندي جي برعڪس سندس آزاد طبع جي ساک پري ٿي ۽ سنڌ ۾ تصوف جي سلسلي ۾ هڪ نمايان ۽ قدري اوائلي مثال آهي.

ميين شاهہ عنات روحاني عقيدت ۽ ارادت جي سلسلي ۾ اڃان بہ قدم وڌائي رکيو، ۽ سنڌ جي گهٽو ڪري هر ولي، پير، فقير سان محبت ۽ ارادت کي پنهنجو شعار بنايائين. سرود ڏناسري جا بيت سندس روحاني وسعت تي شاهد آهن. پنهنجي مرشد شاهہ خيرالدين ۽ پنهنجي وڏن جي روحاني رهنمائن ملتان جي بزرگن کان

(1) تصديق حاجي بخش علي شاهہ .
(2) "شاهہ عنات الله رضوي بن سيد نصرالدين از مريدان شاهہ خيرالدين" (تحفةِ الڪرام، جلد 3، ص 157، فارسي متن، مطبع ناصري، دهلي.)

سواءِ قلندر شهباز (فصل - 3)، شيخ موسيٰ آهيداڻي (فصل - 5)، شيخ فريد (3)، مخدوم جهانيان (4)، مشائخ هوتي (5)، نئي جي بزرگن سيد حسين (شاهه مراد) ۽ سيد علي شيرازي (1)، جکري نذو ۽ آمري جي مقام ۾ مدفون بزرگن، ٻڌاپور لڳ مدفون بزرگ اويس قرني، حيدر شاهه سنائي، مخدوم پريي، مخدوم ساهڙ لنجار، ابوبکر هارون ولي، درس مبو، شيخ ڪرئو (پانڌاري؟)، درس آري، پير بردائو ۽ ٻين متعدد درويشن ۽ ولين سان سندس محبت ۽ عقيدت هئي جن جو جابجا اظهار ڪيو اٿس [1]. ٻين بزرگن جي زندگيءَ ۾ اهڙو ڪو مثال ورلي ملي ٿو جو سيني سلسلي جي بزرگن ۽ درويشن لاءِ عزت ۽ احترام بلڪ محبت ۽ ارادت جو اظهار ٿيل هجي. انهيءَ لحاظ سان مين شاهه عنات جو فقيري حال ۽ درويشي خيال هڪ نمايان حيثيت رکي ٿو.

اسان مٿي چئي آيا آهيون تہ مين شاهه عنات جو فقيري حال ڏانهن لاڙو غالباً جوانيءَ جي موٽ ڏاري ٿيو. سُکر ۾ شاهه خيرالدين ۽ ملتان ۾ پنهنجن وڏن جي بزرگن جي درگاهن جون زيارتون جوانيءَ کان وٺي پيريءَ جي اوائلي دور سوڌو ڪيائين. پر جوانيءَ جي موٽ واري دور ۾، يعني تہ اندازاً 1070 - 1090ھ واري عرصي ۾، سنڌ جي ٻين بزرگن جي خانقاهن ۽ درگاهن جون عقيدت وچان زيارتون ڪيائين. ازانسواءِ غير مسلم طبقي وارن مان توحيد ڏانهن مائل فقيرن، جهڙوڪ جوڳين، ڪاپڙين، آديسين، سناسين ۽ سامين — سان بہ سندس ذاتي صحبتون ٿيون. ميون شاهه عنات غالباً پهريون سنڌي شاعر آهي، جنهن انهن فقيرن جي ڪن خاص فرقن، جهڙوڪ سيپٽوري، راميسري، ۽ مهيسري جا اُهڃاڻ ڏنا آهن ۽ گرو گورکنات ۽ سامي سڌنات جا نالا ڪنيا آهن [2]. سيوهڻ، هالا، ٻڌاپور، نئي، آمري (ٽنڊو جان محمد لڳ) ۽ نصرپور جي آسپاس مدفون درويشن ۽ فقيرن جي درگاهن تي ويو. مهراڻي ۽ ٿر سان بہ سندس ڪافي تعلق رهيو، ۽ ونگو، پراڻ، لڪڙي، سامارو، ترائي، ڳاڙهي سڌر واري ولهار، عمرڪوٽ، چاچرو، سمن شاهه ، بدين، ڏيٺ، ۽ جيسلمير، جن جا 'سر سارنگ' ۾ نالا ڪنيا اٿس سي غالباً ذاتي طور گهمي ڏٺائين.

فقيري حال اختيار ڪرڻ، بزرگن سان محبت ۽ عقيدت رکڻ ۽ سندن درگاهن جي زيارتن سببان مين شاهه عنات جي معتقدن ۽ مريدن جو گروه وڌڻ لڳو ۽ هن پنهنجي خاص فقيرن سان صحبتن ۽ مريدن جي دعوتن تي ڳوٺن ۽ واهڻن ۾ سير سفر جو سلسلو اختيار ڪيو، جنهن بابت ڪي حڪايتون اڄ تائين مشهور آهن جن مان ڪي خاص قدري اختصار سان هيٺ ڏجن ٿيون [3].

---

[1] فصل - 3: وائي - 1.

[2] ڏسو سرود رامڪلي ۽ سرود پورب، ۽ انهن سرودن بابت اشارا ص ـــ 332 ۽ 347.

[3] ميون شاهه عنات بابت گهڻيون ئي ڳالهيون هلنڌڙ آهن جن مان هڪڙيون اُهي آهن جي سندس قولن ۽ ڪرامتن بابت آهن ۽ اڪثر سندس مريدن ۾ رائج آهن: مثلاً، هيءَ ڳالهہ عام رائج آهي تہ وڻجارن جا ٻيڙا ڪين موٽيا ۽ پويان گهرن ۾ روڄ راڙو هو. مين شاهه عنات کي ترس آيو ۽ دعا ڪيائين جنهن تي اهي ٻيڙا موٽيا ۽ وريتين ۾ خوشيون ٿي ويون. ان ڳالهہ جي شاهدي طور اڪثر سرود سرسريراڳ (فصل 2 بيت 7) جو بيت آڻيندا آهن تہ : "جني واسيا وار، گهر سوريا جر پوڄنا- الخ" (ص ـــ 12). اهي ڳالهيون اڪثر خوش اعتقادي سببان رائج ٿيون آهن. ٻيون ڳالهيون اهڙيون آهن جي ساڳئي وقت شاهه عبداللطيف سان پڻ منسوب ڪيون وڃن ٿيون. جيئن تہ ڪي ڳالهيون خاص طور مين شاهه عنات جي مريدن جي حلقي ۾ هلنڌڙ آهن انهيءَ ڪري ٿي سگهي ٿو تہ اهي شاهه عبداللطيف جي دور کان اڳ جون هجن. مثلاً گهوٽاٽي واري ڳالهہ ۽ جيسلميراڻين واري ڳالهہ، جي ٻئي معتبر راوين جي تصديق موجب مين شاهه عنات سان تعلق رکن ٿيون. ٽيون ڳالهيون اُهي آهن جي مين شاهه عنات ۽ شاهه عبداللطيف جي ملاقاتن ۽ رهاڻين ۾ آمهون سامهون چيل بيتن بابت آهن، يا مين شاهه عنات، شاهه عبداللطيف ۽ مدن جي ڪچهرين ۽ بيتن بابت آهن. انهن مان گهڻيون ڳالهيون غالباً پوءِ جون آهن جي سگهڙن جي ڪچهرين ذريعي رائج ٿيون. وڌيڪ تفصيل لاءِ ڏسو هيٺ عنوان "مين شاهه عنات جي شاعري".

هڪ ڀيري ميون شاهہ عنات ساماري لڳ سندس مريدن ’رمضانن‘ (رمضان پاڙو، ذات جا دل) جي ڳوٺ ۾ وڃي لٿو. اوڙي پاڙي جا ’رمضان‘ اچي ڳڏ ٿيا. ميين شاهہ عنات پڇيو تہ: ابا! اوهان ڏانهن هيو مڙيئي خير آهي؟ چيائون تہ: سائين! خير کهڙو آهي، مند پرجي آئي آهي پر موليٰ مينهن ئي ڪونہ ٿو وسائي. شاهہ چيو تہ: ابا، اجان مند پري آهي، ڏٺي ڪندو مينهن وسندو. چيائون تہ: سائين! وسي تہ هينئر وسي، هن کان پوءِ وري کهڙو وسندو! شاهہ چيو تہ: ابا، خير گهرو تہ خير جو مينهن وسي. چيائون تہ: سائين خير وري کهڙو! تو ۾ ڪا پهچ آهي تہ مينهن ۾ هوڙان هوڙ وسي ۽ سگهو وسي. ميون شاهہ عنات سندن گستاخي ۽ ابهرائي تي رنج ٿي اٿيو ۽ دعوت ڪانہ کاڌائين، وهٽن تي چڙهندي هي بيت چيائين تہ:

ڪمنداڻتا مينهڙا، تون واءِ لڳندي وس
اٺئي پهر، عنات چئي، وسئو پيو وس
سورهن پهر، سيد چئي، رڙهي رمضانن رس
ننڍي وڏي ٽپُهين، پنا پڏندا پس
ڪونہ ڏئين گس، جو رڙهي نڪري رمضان ڪو[1].

چون ٿا تہ سگهو واءُ ڇريو ۽ مينهن اچي ڪڙڪيو ۽ سچا سورهن پهر بيهي ويو، جنهن ۾ رمضانن جو ڳوٺ ٻڏي ويو. ميين شاهہ عنات وارا وهٽن تي چڙهيا مينهن وسائيندا آيا تہ آڏو لنگهن جا گهر ڏنائون ۽ کين چيائون تہ: اسين پسي پيا آهيون، جاءِ ڪريو تہ لهون. آڏو ڪنهن جواب ڏنو تہ: اسين پاڻ لنگهڻ تي آهيون، اوهين آڏو ڪٿين ۾ وڃي لهو. جنهن تي ميين شاهہ عنات چيو تہ:

لنگهن ۽ لنگهڻ، پريون پاتو پاڻ ۾[2].

پوءِ اڳتي ڪٿين ۾ آيا تہ هنن وڏي آڌر ڀاءُ ڪئي، ۽ جاءِ ڏنائون مڄ ٻارياڻون ۽ خدمتون ڪيائون. ميين شاهہ عنات جو دل گهريو فقير پيرو ڪٿي بہ سانگي سان اتي موجود هو، جنهن چيو تہ: سائين! هاٿي ذات ڪٿي کي دعا ڪر. اتي ميين شاهہ عنات بيت چيو تہ:

ڪٿي خوش رهن، جي جتي سي تتي
ڪوڏ وڃائن ڪپڙا، ڪامل ڪارون ڪن
اگڻ آئي تن، لٿو سيءُ سيد چئي[3].

---

[1] روايت حاجي بخش علي شاهہ ۽ حاجي محمد سوڍو بگهياڙ. ميان محمد علي شاهہ کان پهتل روايت ۽ حاجي عمر چانڊيي جي زباني موجب:

وينڊڙ وري آءُ تون، اچي واءُ لڳندي وس
اسين پهچون اوطاقين، تون اچي رمضانن رس
هڪڙيون ڪٽنديون دانگيون، ٻيون ڪٽنديون تس
توکي چونديون بس، تہ بہ تون وراڪا ڏيو پيو وس
اهو نہ ڏجائن گس، جتان رڙهي رمضان نڪرن.

[2] حاجي عمر چانڊيي جي روايت موجب:

لنگهن کي لنگهڻ، هوندو پيڙهيءَ سوڍو پاڻ ۾

ڪن روايتن موجب ميين شاهہ عنات هن موقعي تي "لنگهن کي لنگهڻ، هوندو ڏينهن قيام سين الخ" بيت پڙهيو جو هن کان اڳ مٿي (ص 25) بيان ٿي چڪو آهي تہ ميين احمد شاهہ مثال طور لنگهن بابت پڙهيو.

[3] روايت مرحوم حاجي پير شاهہ ، حاجي بخش علي شاهہ ۽ حاجي محمد سوڍو بگهياڙ. حاجي عمر چانڊيي جي روايت موجب پوين ٻن مصراعن جي پڙهڻي:

هڪڙا ڪوڏ رڱين ڪپڙا، ٻيا ٻُڏي ڪارون ڪن
اگڻ آئي تن، لٿو سيءُ عنات چئي.

ميين شاهہ عنات جو پيرو ڪتي سان خاص اُنس هو. ۽ سندن رس رهاڻين ۽ نياپن پيغامن بابت ڪافي حڪايتون اڄ تائين هلندڙ آهن. غالباً ميون شاهہ عنات ۽ پيرو ڪتي ننڍڙي هوندي جا يار هئا. جيئن تہ هيٺ ڏنل ٻهرئين حڪايت سندن جوانيءَ واري دور جي خوش طبعي جي ساک ڀري ٿي.

پيرو ڪتي هڪ سچاڻ سگهڙ هو ۽ ڪا بہ پرولي ملندي هئس تہ پڇي ڇڏيندو هو. ميون شاهہ عنات ۽ ٻيا رفيق ساگري درياء جي ڪنڌيءَ تي ويٺا هئا جو پيرو جي سگهڙپائي جي ڳالهہ نڪتي. ان وقت ڪو ماڻهو پيرو جي ڳوٺ ڏانهن ٿي ويو ۽ ميين شاهہ عنات پيرو ڏانهن سلام موڪليا. ان ماڻهو چيو تہ سائين اڄ تہ اوهان بہ ڪا پرولي ڏيو تہ سلامن سان گڏ اها پيرو کي پهچايان. انهن ڳالهين ۾ هئا جو چوڪرن ڪنڌي تي راند پئي ڪئي ۽ راند ڪندي اُتي ڏيڻ تي پئي. اتفاق سان هڪ چلو وڃي ڏيڻ واري جاءِ تي ڪريو ۽ جيئن ان کي هٿ ڪرڻ جي ڪوشش ڪيائون تيئن اندر گچڻ ۾ قابو ٿي ويو. ميين شاهہ عنات چيو تہ ادا اها پرولي وڃي پيرو کي ڏجان تہ:

گهـُمر منجهہ گهڙي ويو، گهـُمر منجهہ گهڙي ويو.

ان ماڻهو وڃي پيرو کي ميين شاهہ عنات جا سلام پهچايا ۽ ان سان گڏ پرولي بہ ڏني. پيرو ٻڌي چيو تہ: ادا!

شاهہ اسان ڏانهن موڪلي، سا واهہ اسان کي وڻي
اسين شاهہ عنات جي آهيون پيرن جي پٺي
راند ڪڏندي ريل ۾، متان ڪو چلو پيو ڇٽي!

هڪ ڀيري ميون شاهہ عنات پيرو جي ڳوٺ آيو. پيرو پاڻ ڪونہ هو، پر پٽس هو. جنهن ٻيون سڀ خذمتون ڪيون، پر گهوڙن لاءِ پوري گاهہ ۽ داڻي ڏانهن ڏيان ڪونہ ڏنائين. موڪلائڻ وقت ميين شاهہ عنات چيو تہ: ابا! پٺهي کي سلام ڏج ۽ چئج تہ "ٻنٰي ولج ٻوڙا! ٻني ولج ٻوڙا!"[1]. جڏهن پيرو آيو تہ ڪيس سلام ڏنائون ۽ چيائون تہ چڙهندي وقت شاهہ هيئن چيو. تڏهن چيائين تہ هائو:

'مـــانيون مهمـــانن کـــاڌيون،
لنگهڻ پيا گهوڙا، لنگهڻ پيا گهوڙا!'

پيرو هڪ ڀيري ميين شاهہ عنات ڏي پيرون سوکڙي ڪري موڪليا. جڏهن ميين شاهہ عنات کي پهتا تڏهن چيائين تہ:

پيـر پيرون موڪليـا، موتيـن جـان موچـار
تن ۾ اڇا، ڳاڙها، ڪارا ٻيا ريشمي رنگدار
اي ڪتـي خبـردار، هونديـن شـال حضـور ۾.

ان بعد پيرو سال بسال پيرون سوکڙي طور موڪلڻ لڳو. هڪ سال پيرن واري مند ۾ بيمار ٿي پيو ۽ پيرون تہ ڪونہ موڪليائين پر گهٽي وقت تائين سنيهو سلام بہ ڪونہ موڪليائين. انهيءَ تي ميين شاهہ عنات چوائي موڪليس تہ:

پر مڪئـي پيـرون، هيـل سنيهو نـہ مڪـوء
ايئن پيجن نـہ هيرون، اي ڪتي خاص خدا جا!

[1] هڪ ٻي روايت موجب: "ٻني نہ ڪيـُئي ٻوڙا! ٻني نہ ڪيئي ٻوڙا!".

اهو ڏوراپو جڏهن پيرو کي پهتو تہ هو اجان بيمار هو. جيڪي ماڻهو کيس پڇڻ تي آيا تن پئي ڏکيا ڏنس تہ: ميين شاهہ عنات سان تنهنجي ايتري پريت آهي، پوءِ اتان ڇو نٿو دعا ڪرائين تہ چڱو ڀلو ٿين! ويتر جو ميين شاهہ عنات جو ڏوراپو پهتو تہ جواب ۾ پيرو چوائي موڪليو تہ:

ڏکيا ڏاڏي پوٽيين، ڪن ڏنا ڪي ٿيون ڏيـن
پيـرو چئـي: پنهـور ڪـي، نيڻـر نهوڙيـو نيـن
جي مان لوهہ لهين، تہ هوند ڪوتن ۾ ڪين هئان.

اهو بيت جڏهن ميين شاهہ کي پهتو تہ سمجهائين تہ بيمار آهي، ۽ دعا دلداري طور ڏانهن چوائي موڪليائين تہ:

ڪوتـان ڪـڏي سـومري، لاٿـس لوهـہ هميـر
سا سمگجي، سيد چئـي، پيئـي منجهـہ مليـر
گهـر سـواڏيون سـڃئين، تـر ڪٽيريـن ڪيـر
اي پيـرو! تـو سـين پيـر، مـڙي مـدت آئيـا.

پيرو هي پيغام ٻڌي سرهو ٿيو ۽ سگهوئي چاڪ ٿي ميين شاهہ عنات کي ملڻ لاءِ سنپريو. پيرو ڪٽين وارو اباڻڪو ڌنڌو ڪندو هو پر سندس حالت سقيم هئي. سندس گهر واري، مائي متي، جي بہ ڪفايت سان اصل ٿي ڪانہ پئي هئي. پيرو ڪجهہ چوندو هوس تہ چوندي هئي تہ: ميون شاهہ عنات توتي مهربان آهي، ڇو نٿو ڪانئس دعا گهرين تہ رزق ڪشادو ٿئي جو مونکي بہ سوني ساهہ (جملي ڳهہ) پهرائين. پيرو ويچارو ٻڌي ڪٽي مات ڪندو هو. هينئر جو پيرو هڪيو تڪيو ميين شاهہ عنات ڏانهن ٿي ويو سو متي کيس مجبور ڪيو تہ ضرور شاهہ سان حال ڪج. پيرو اچي ميين شاهہ عنات سان سليو، ۽ شاهہ کيس ڏسي خوش ٿيو. پوءِ ڪچهريءَ ۾ گهر جي جهيڙي جي خبر ڪندي بيت چيائين تہ: سائين!

پـاڻ پنـي، ڳـل ڳـاپرو، بنـا ڪيـر نـہ ڪـاءِ
ايءَ متـِـي ٿـي موجـون ڪـري تـہ جئيـن شـال!
مـون لاءِ سـوني سـاهہ سـنباهہ
پيرو چئي پهراءِ، ايءَ لنگهي ٿيو ٿي لاڳ گهري[1].

ميين شاهہ عنات کيس دعا ڪئي ۽ چيائين تہ: ڌٽي توکي ڌنڌي ۾ برڪت ڏيندو. اتي پيرو صلاح پڇي تہ: سائين، ڌنڌو چڱو، پر جيڪر ٻني ڪريان تہ سيڪجهہ ٿي پوي. اتي ميين شاهہ عنات چيو تہ:

ڪٽي! ڪيٽ مَ ڪيڙ، توڙي سونا ٿيئي سنگڙا
هيـج منجهـارئون هٽـڙا، متـي پيـنديءَ پيـر
پيءُ ڏاڏي جي پير، سُڪيو هوندين، سيد چئي.

[1] ڏسو پيرو جو سرود پريات (فصل - 1، حاشيہ بيت 9) ۾ ڇپيل بيت. هيءُ بيت پڻ انهيءَ رنگ ۾ چيائين. اصل پڙهڻي: 'پيرو چئي پهچاءِ.'

انهن متعدد روايتن جي بناء تي چئي سگهجي ٿو تہ هن موٽ- جواني واري دور ۾، خصوصاً 45 کان 60 سالن واري عمر ۾، ميين شاهہ عنات جي طبعي شاعري جا سلا وڌي وڻ ٿيا. سرود ڏناسري جو گهڻو ڀاڱو، مارئي، مومل، سسئي، ليلا، جيتسري، پورب ۽ ڏهر غالباً انهيءَ عرصي ۾ ميين شاهہ عنات ڳايا[1].

پيري جو پهريون دور (60 کان 75 سال): خانداني روايتن موجب، ميون شاهہ عنات وڏي عمر کي رسيو. ۽ انهيءَ لحاظ سان سندس پيريءَ جو هيءُ پهريون دور (1090 - 1105هہ) پڻ همت ۽ حوصلي وارو دور هو. هن عرصي ۾ ميين شاهہ عنات جي شخصيت هڪ شاعر ۽ درويش طور مسلم ٿي، جنهن جو خود ميين شاهہ عنات کي پڻ احساس هو. هن دور ۾ ٻ سندس ملتان وڃڻ ٿيو، مگر شاهہ خيرالدين جي درگاهہ تي پيرو ڪونہ پهچائين. سندس اولاد پڻ هاڻي وڏو ٿيو جن سان محبت ۽ صحبت ۾ سندس گهڻو وقت صرف ٿيو. شيخ موسيٰ جي درگاهہ سان سندس محبت وڌي ۽ اتي پنهنجي والد شاهہ نص الدين جي مقبري جي ديدار ۽ سنڀال خاطر سندس گهڻي اچ وڃ ٿي. آسپاس جي فقيرن ۽ درويشن جي درگاهن تي تـوڙي مريدن وٽ سندس اچڻ وڃڻ جو سلسلو باقي رهيو.

هن دور ۾ سنڌ جي سياست ۾ هڪ انقلاب اچي رهيو هو. دادو ۽ لاڙڪاڻي طرف ميان نصير محمد پنهنجي پوري طاقت قائم ڪئي، بلڪ ڪلهوڙن جي ايندڙ حڪومت جا بنياد مضبوط ڪيا. سنڌ جي سياسي نڪتـۂ نظر سان هي ميان نصير محمد وارو دور هو. ۽ شاعري جي لحاظ سانءَ هي ميين شاهہ عنات جو دور هو جنهن ۾ ٻيو ڪوبہ سندس همسر يا ثاني ڪونہ هو. هن عرصي جي آخر ڌاري جڏهن ميين شاهہ عنات جي عمر اندازاً 65 - 70 سال کن هئي تڏهن شاهہ عبداللطيف ڄائو. هن دور جي ڪن خاص توجهہ طلب اُهڃاڻن تي هيٺ قدري روشني وجهجي ٿي.

پنهنجن وڏن جي سلسلي موجب، ميين شاهہ عنات ملتان جي بزرگن سان محبت ۽ عقيدت جو ناتو قائم رکيو ۽ ملتان ويو جتي جي بزرگن پاون شاهہ ، ضياء الدين، محمد غوث، محمد باقر سان مليو ۽ ساڻن ذاتي سڃاڻپ جو سلسلو قائم ڪيائين. هينئر جڏهن شاهہ عنات شاعر ۽ درويش جي حيثيت ۾ نصرپور واري تر، تـوڙي سڄي سنڌ جي لاڙ واري گهڻي ڀاڱي ۾، عزت ۽ عظمت حاصل ڪئي تہ ملتان جا بزرگ پڻ سنڌ ۾ سندن اولاد ۽ جماعت جي مدد لاءِ ميين شاهہ عنات ڏانهن متوجهہ ٿيا. انهي سلسلي ۾ هيٺيون روايتون مشهور آهن.

● چون ٿا تہ جڏهن ملتان کان 'سنڌوَر' پير[2] سنڌ ۾ آيو ۽ بکيرن ۾ پنهنجي خانقاہ بنائڻ جو خيال ڪيائين تہ اتي لانڍين جا قلعا نہ پيا ڪپن. غالباً پرسان حڪومت جي ڪاردارن يا ڪن ٻين زميندارن جون ڪناتون لڳل هيون جن جي مخالفت سببان پير کي اتي قلعا ڪوڙڻ نٿي ڏنائون. ميون شاهہ عنات مدد لاءِ چڙهي ويو جنهن تي مخالفت ختم ٿي، ۽ ميين شاهہ عنات پاڻ ٻيهي قلعا ڪوڙايا. ان موقعي تي هڪ ميمڻ مائي جا پير جي سچي مريدياڻي هئي سا اوائلي مخالفت سببان نااُميد ٿي، پـرَ ٻڌي رواني ٿيڻ تي هئي جو ميين شاهہ عنات سڄو معاملو سولو ڪري قلعا ڪوڙايا، ۽ چيائين تہ:

---

[1] اهڙي يقيني راءِ قائم ڪرڻ مشڪل آهي. البت سرود ڏناسري جي اندروني اهڃاڻن جي بناء تي چئي سگهجي ٿو تہ فصل 1، 2، 3 ۽ 4 گهڻي ڀاڱي انهي دور جا آهن. مارئي، مومل ۽ سسئي جي مشهور عنوانن تي پڻ شروع واري دور ۾ بيتن چوڻ جو ڪافي امڪان نظر اچي ٿو. پيري واري دور ۾ جيڪي سرود ڳايائين تن سندس پٽن پوٽن کي پڻ متاثر ڪيو ۽ انهن پڻ سندس پران بيت چيا. جيتسري ۽ ڏهر ۾ ٻئي ڪنهن جو بيت شامل ڪونهي، ۽ پورب ۽ ليلا ۾ پڻ ٻيا اڪثر بيت پيرو جا چيل آهن جو سندس دل گهريو فقير هو.

[2] مقامي روايتن موجب شيخ شهرالله. جيڪڏهن ان مان مراد ملتان جو چوڏهون سجاده نشين شيخ شهرالله تسليم ڪجي تہ پوءِ اهو زمانو 1053هہ کان اڳ جو هو جڏهن ميون شاهہ عنات ننڍو هوندو.

... ...، ميمڻ وچ م رسي
ڪناتن ۾ ڪات پوندو، اتان ايندئي مسي
بڪيرا باغ ڏيندا، عالم ڏيندي خوشي [1].

هالن کان ڏکڻ طرف گهوٽاڻن ۾ به پائر رهندا هئا، جن مان وڏو "گهوٽاڻي" جي نالي سان مشهور هو ۽ ننڍي جو نالو "هوتي" هو. ٻئي اول ملتان وارن بزرگن جا مريد هئا، پر انهيءَ فيض سبباب جڏهن درويشي واري منزل کي پهتا ته پاڻ کي ڪامل درويش ڄاڻي، ملتان کان منهن موڙيائون. بلڪ جيڪي جماعتون راهه جي پنڌ سان، ملتان ڏانهن وينديون، پرسان لنگهنديون هيون، تن کي پڻ تنبيهه ڪرڻ لڳا ته ملتان وڃڻ جو ڪو ضرور ڪونهي. وڏو ڀاءُ پاڻ کي 'سمنڊ پير' سڏائيندو هو ۽ هوتي پاڻ کي 'هاٿي' يا 'فيل' چوائيندو هو. پاڻ ڏين فقيرن وٽان ملتان ۾ بزرگن کي دانهن ڏني ته 'سمنڊ' ۽ 'فيل' کي ڪو سمجهائي. فقير، مين شاهه عنات وٽ آيا، جو ويهه ماڻهو ساڻ ڪري هنن پائرن کي سمجهائڻ لاءِ گهوٽاڻن ۾ پهتو. جڏهن مين شاهه عنات 'گهوٽاڻي' کي تنبيهه ڪئي ته هن جواب ڏنو ته: شاهه ! توکي ساڳري جو زور آهي[2] پر ساڳرو ته درياء جي هڪ ڇاڙهه آهي، آءٌ 'سمنڊ پير' آهيان، تون مون تي ڪهڙي آڌار تي چڙهي آيو آهين. مين شاهه عنات چيو ته: جي تون سمنڊ آهين ته آءٌ ايٽ آهيان ۽ توکي سمجهائي سگهان ٿو. ان وقت مين شاهه عنات بيت ڏنو ته:

ايـــٽ تـــارو اپريـــو، لڪـــاپور متـــاهه
سؤ سؤ گز سمنڊ جا تو سوسيو ڪڍي ساهه
گهوٽاڻي کي گهاء، پهرين آهي پڙ ۾ [3].

غالباً مين شاهه عنات جي ماڻهن مان ڪنهن جي ڏک سان يا پنهنجي ڪنيءَ گهوٽاڻو اتي جو اتي ڪريو ۽ مئو. [4]

● موڻ جواني واري دور جي آخر ۽ پيريءَ جي پهرين دور جي شروعات واري وقت ۾ ملتان جي سترهين سجاده نشين بزرگ شيخ قائم الدين بن شيخ بهاؤ الدين عرف پاون شاهه جي تبليغ ۽ هدايت جو عوام تي ڪافي اثر ٿيو. مين شاهه عنات جي آڏو جڏهن هن بزرگ جي پلاين جو ذڪر نڪتو ته سندس باري ۾ هي بيت چيائين ته:

ڪوئنـــو قـــائم ديـــن، تـــو اواتـــا واڻ ڪـــري
پيٽـــو پـــاون شـــاهه جـــو، اصلائـــي اميـــن
جـن جو جـاءِ يقيـن، تـن اوڏا پيـر، عنـات چئـي.

---

[1] روايت حاجي بخش علي شاهه .
[2] ساڳري جي ڪنڌي تي مدفون ملتان جي بزرگن جي سلسلي جي ولي شيخ موسيٰ ۽ سندس سائين، ۽ خود شاهه عنات جي والد شاهه نصر الدين ڏانهن اشارو.
[3] روايت حاجي عمر چانديو ۽ حاجي محمد سوڍو بگهياڙ. ٻنهي معتبر راوين پوري تصديق سان چيو ته اهو واقعو ملتان جي پاڻ ڏين جي دانهن سببان ٿيو ۽ اهو بيت انهي موقعي تي مين شاهه عنات جو چيل آهي. شاهه عبداللطيف جي سلسلي جي راوين وٽ اهو بيت شاهه عبداللطيف ڏانهن منسوب آهي، پر البت انهيءَ روايت جو بنياد ايترو پختو نه آهي.
[4] ٻي روايت موجب "هاٿي" گهوٽاڻي جو مامو هو. جڏهن گهوٽاڻو مئو ته سندس ماءُ جا پڻ وڏي پرهيزگار ۽ پهچ واري هئي سا پنهنجي ڀاءُ "هاٿي" وٽ وئي جو مقابلي لاءِ چڙهيو پر پڄي نه سگهيو.

قائم دين ڪرم ڪر، پيتا پاون شاهه
پوتا شيخ ڪبير جا، تو سبحاني صلاح
اوڏا پير، عنات سين، عاجز لڳ الله
سنئين سونهايو راه، ڪوڙين ڪرنشون ڪريان[1].

● هن دور ۾، رعايا مان، ڪلهوڙن فقيرن جي طاقت، ميان نصير محمد جي اڳواڻي هيٺ عروج کي پهتي. ڪلهوڙا فقيري ۽ مريد خادمي جي ذريعي ميان آدم شاهه کان وٺي ماڻهن ۾ روحاني رهنما طور مقبول ٿيا ۽ سندن طاقت درجي بدرجي اسرڻ لڳي. ميان شاهل محمد جي وفات بعد سندس پاڻيٺو ميان نصير محمد بن الياس محمد سنه 1968هه/ 1657ع ۾ موروثي مسند تي ويٺو. ان وقت سندس سڪونت موجوده ميهڙ تعلقي ۾ هئي، جتي سندس شاهي مسجد اجان تائين موجود آهي. انهيءَ مسجد کي ميان نصير محمد ديني تعليم توڙي پنهنجي فقيرن جي گروه بندي جو مرڪز بنايو ۽ پندرهن ويهن سالن ۾ هن سچو 'ڪاڇو' پنهنجي قبضي ۾ ڪيو ۽ 'چانڊڪي' (موجوده لاڙڪاڻو ضلعو) ۾ پڻ پنهنجي طاقت ڄمايائين. انهيءَ وقت ڌاري، يعني ته سنه 1090هه ڌاري، سندس شهرت سڄي سنڌ ۾ عام ٿي وئي. سنڌ جي عوام جي پڻ زوال پذير مغليه حڪومت سان دلچسپي ڪانه هئي ۽ هو سنڌ جي آزادي جا خواهان هئا. انهيءَ ڪري ڪلهوڙن اڳواڻن سان سندن همدردي هئي. ميون شاهه عنات پنهنجي دور جو وڏي ۾ وڏو شاعر ۽ مشهور درويش هو جنهن پڻ حب الوطني جي جذبي هيٺ ميان نصيرمحمد جي پنيرائي ڪئي ۽ هيٺيون بيت [2] دعا طور چيو:

نسرئو نصير، چانڊڪي ۾ چنڊ ٿي [3]
ڪاڇو ڪوڙي ۾ ڪري، ملي ويٺو مير [4]
دمامي جي دونس سان، ڦري ٿو فقير [5]
آهي هيءَ، عنات چئي، سندو سنڌ همير [6]
سي وٺا هلي ڏاڍري، ڪٺي ڪروڙئون ڪير [7]
تن کي گڏئو ڪين گس تي، بدو نه بدگير [8]
خاصي خدا آباد منجهه، عطر ۽ عنبير
جان جان ندي نير، تان تان طبل تنهنجي تجلو [9].

---

[1] سرود ڌناسري، فصل - 2، بيت [14] ۽ [15].
[2] هي بيت ن جي شروع ۾ متفرقه بيتن ۾ ڏنل آهي، ۽ پڻ خانداني روايتن ۾ توڙي سگهڙن وٽ مشهور آهي. بيت جو متن نِ موجب قائم ڪري، هت حاشيي ۾ روايتن جا اختلاف ڏنا ويا آهن.
[3] ر. 'چانڊونيءَ مان چنڊ ٿي، نسرئو نصير.'
[4] ر. 'ڪاڇو ڪوڙي هيٺ ڪري، ملي وهندين مير.'
[5] ر. 'دمامي جي دهل سان ڦريو ٿي فقير.'
[6] ن. 'هي آهي ڄام عنات چئي - الخ.' ر. 1- 'آهين ڄام عنات چئي سندو سنڌ همير' 2- 'آهين شاهه عنات چئي، سڄي سنڌ امير.'
[7] هيءَ مصرع معنيٰ خيز آهي، مگر ان جي اصلي پڙهڻي نه معلوم ڪهڙي هئي. ن مطابق 'سوا هلي ڏاڍري، ڪٺي ڪيرتيءَ ڪير.' امام علي شاهه کان پهتل روايت موجب: 'سوا هلي ڏاڍ وري ڪٺي ڪيراڻي ڪير'. ٻي روايت: "سي ويا سنڌ ڏي، ڪٺي ڪيرتيون ڪير".
[8] ر. 1- "اڳيان گڏيس ٻر ۾، نه بدو بدگير". 2- "اڳيان گڏيس گس ۾، بدو نه بزگير".
[9] ر. 1- "جانسين ندي نير، تانسين طبل تانهنجو". 2- "جيسين ندي نير، تيسين طبل تنهنجو".

ميين شاهہ عنات جو هيءُ بيت هڪ درويش جي پيشن گوئي طور ان وقت عوام ۾ ڪافي هلي ويو هوندو. جو ذري گهٽ ٽن سو سالن بعد اڄان تائين پڻ ماڻهن کي ياد آهي. نہ معلوم تہ ميان نصير محمد جي ڪنن تائين پهتو يا نہ. مگر سندس مقصد واسطي هڪ وڏي حمايت ۽ تبليغ هو. ميان نصير محمد جي اوج ۽ عروج تي سندس همعصر شاعر ۽ مقتدر شخصيت جي زباني هي بيت هڪ اهم تاريخي حيثيت رکي ٿو. ان وقت ڪاڇي (سيوهڻ کان وٺي ميهڙ تعلقي تائين. جبل جي ڪنڌي جي دامن وارو علائقو) تي ميان نصير محمد جو مڪمل قبضو ٿي چڪو هو. ۽ لاڙڪاڻي طرف هن هڪ مقبول اڳواڻ ۽ حاڪم جي حيثيت ۾ شهرت حاصل ڪئي. هو شاهي دمامي ۽ نوبت سان پنهنجي لشڪر سان ملڪ جو نظام قائم ڪري رهيو هو. ۽ غالباً شڪارپور واري پاڳي کان اڳتي وڌي خود پاڻ يا سندس فوجي اڳواڻ سبي ۽ ڍاڍر تائين وڃي پهتا هئا. "ڪٽي ڪروڙنون ڪير" مان غالباً مراد آهي تہ ڪلهوڙن فقيرن ۽ سندن ساٿين. ميان نصير محمد جي ڳاڙهي واري-مسجد (جا سندس طاقت جو مرڪز يا گادي جو هنڌ هئي) مان دعا جو ڪير يا دعائون ساڻ ڪري وڃي ڍاڍر تائين پنهنجو قبضو ڄمايو. مگر اهو فقرو اڃان وڌيڪ تحقيق طلب آهي. 'خدا آباد' ميان يارمحمد جي ڏينهن ۾ گاديءَ جو مرڪز بڻي. پر هن بيت مان گمان نڪري ٿو تہ شايد ميان نصير محمد اهو ماڳ پهريائين منتخب ڪيو ۽ ان تي خدا آباد نالو رکيو[1]. اهي واقعات دير ۾ دير تہ بہ 1090 - 1095ع واري عرصي يا اڃان بہ قدري اڳ جا سمجهڻ گهرجن ۽ بيت پڻ انهيءَ دور جو آهي.

هن وقت ڌاري ميين شاهہ عنات جا ٻئي ديري وارا فرزند وڏا ٿي چڪا هئا. جيڪڏهن سندس ٻي شادي ٽيهن ورهين جي ڄمار ۾ تسليم ڪجي ۽ پهريان چار فرزند ڪيس ٽيهن کان چاليهن سالن جي عمر اندر ڄاوا هجن (پنجون پير شاهہ سيني ۾ ننڍو هو جو غالباً اڃا بہ دير سان ڄائو) تہ پنجاسي ورهين جي ڄمار واري دور ۾ سندن عمر ڪم از ڪم 35 کان 45 ورهيہ ڪن هوندي. عبدالمعالي وڏو هو. ٻيو نمبر سائينڏنو شاهہ. ٽيون نمبر سيد محمد شريف. چوٿون نمبر مصري شاهہ ۽ پنجون نمبر پير شاهہ هو[2]. ميين شاهہ عنات جي شاعري واري ورج شاهہ شريف کي ملي. جو هن وقت هڪ پختہ شاعر هو. جيڪڏهن شاهہ شريف ويهن سالن جي عمر ۾ شادي ڪئي هجي تہ سندس پٽ بلال شاهہ پڻ هن وقت پنڌرهن ويهن سالن کن جي عمر جو هو. بلال شاهہ پڻ ذهين ۽ فطري شاعر هو. ميين شاهہ عنات جي پنهنجي اولاد سان تمام گهڻي محبت هئي. ۽ ويتر جو شاهہ شريف ۽ بلال شاهہ شاعر ساماڻا تہ گهر جو گهر ۾ شعر و شاعري جون ڪچهريون قائم ٿي ويون. انهيءَ ڪري زندگي جي هن دور ۾ ميين شاهہ عنات جو ڪافي وقت اولاد جي صحبت ۽ ساڻن رس رهاڻين ۾ گذريو. حالانڪ اهو سلسلو غالباً موت جواني واري آخري سالن کان شروع ٿي چڪو هو.

● ميين شاهہ عنات جو پٽ عبدالمعالي مست طبيعت جو هو. ڪنهن ڇوڪريءَ سان سندس نينهن لڳو ۽ ڪيس وٺي اچي پاڻ وٽ وهاريائين. ڇوڪريءَ جي مالڪن اچي ميين شاهہ عنات کي دانهن ڏني جنهن چيو تہ عبدالمعالي گهر ڪونهي. ۽ اوهان پنهنجي ٻانهن وٺي وڃو. جڏهن عبدالمعالي آيو تہ ميين شاهہ عنات ڪيس تنبيهہ ڪئي. هڪ هن تنبيهہ جو اثر ٻيو ڇوڪريءَ جو فراق. سو عبدالمعالي انگ پيوت مَلي. بدن تي زخم ڪري. ڪنهن پيٽيءَ مڇ ٻارائي پاڻ کي ايذائڻ لڳو. جڏهن اها خبر پئي تہ ميون شاهہ عنات. شاهہ شريف کي ساڻ ڪري

---

[1] البت يقين سان چئي نٿو سگهجي تہ هيءَ سٽ ميين شاهہ عنات جي اصل بيت ۾ موجود هئي يا پوءِ جو اضافو آهي.
[2] تفصيل لاءِ ڏسو هيٺ عنوان: "ميين شاهہ عنات جو اولاد".

اتي پهتو، ۽ عبدالمعالي کي سمجهايائين ته ائين ڪرڻ نه جڳائي. هن جواب ڏنو ته: مونکي نينهن نانگو ڪيو آهي. ۽ آئون خلق جي ملامت ۾ ڪونه ٿو ڊڄان. اتي پاڻس شاهہ شريف ڪيس سمجهائڻ خاطر اول بيت چيا ته:

عاشق سڄ ايئن، لئون لڪائج نڪٽين
جيئن ڀرو ٻاهر نه نڪري، تن ۾ رکج تيئن
سانديج گهٽو، شريف چئي، نينهن نهائين جيئن
ته ميڙائي جا مينهن، ويني ٿي وسائيين[1].

لڪج سڪج لوڪ کان، ڊِڪ مَ ڊورن جيئن
جو من مشاهدي گڏئو، سو قطرو سلين ڪيئن!
سانديج گهٽو، شريف چئي، نينهن نهائينءَ جيئن
ته ميڙائي جا مينهن، ويني وسائيين[2].

ان بعد مين شاهہ عنات چيو ته:

مچڻ روئين رت، پاٽي ڳاڙ مَ پڌرو
اولي اور، عنات چئي، سڪڻ اي شرط
وحدت گڏئو وت، مچڻ خبر ٿئي ڪرڻ کي[3].

اهڙي طرح ريجهائي، عبدالمعالي کي گهر وٺي آيا[4].

نصرپور ۾ مين شاهہ عنات جي اوطاق، مريدن معتقدن ۽ ٻين پاڙيسري ڇڳن ۽ راڇن جي اچ وڃ توڙي شاعرن فقيرن جي ڪچهرين جو مرڪز رهي. هن دور ۾ مين شاهہ عنات جي بيتن پران شاهہ شريف بيت پئي چيا ۽ انهن صحبتن جي اثر شاهہ شريف جي فرزند بلال شاهہ جي طبع کي پڻ پئي نکيڙيو.

درويشن ۽ درگاهن مان، هن دور ۾ مين شاهہ عنات جو خاص انس ساڳري جي ڪنڌيءَ تي شيخ موسيٰ جي درگاهہ سان رهيو. 'حديقة الاولياء' جو مصنف سنه 1016هہ ۾ شيخ موسيٰ بابت لکي ٿو ته: "اصل ۾ هي بزرگ هند جو آهي ۽ سلطان علاؤالدين جي زماني ۾ سنڌ آيو. مرشد ڪامل ۽ وڏو ولي خدا جو هو. سندس مزار ساڱري درياءَ (نهر سانکره) جي ڪناري تي واقع آهي ۽ وڏي زيارت گاهہ آهي" [5]. مير علي شير قانع "تحفة الڪرام" ۾ هي ساڳي عبارت نقل ڪئي آهي، البت بزرگ جو مقامي نالو "شيخ موسيٰ آهيداٿي" ڏنو اٿس ته سندس ڪرامت جو ذڪر ڪيو اٿس(2). غالباً شيخ موسيٰ مخدوم بهاؤالدين زڪريا جي سلسلي جي وڏن خليفن مان هو. پنهنجي دور ۾ سنڌ ۾ سهروردي طريقي جو علمبردار هو. انهي ڪري نصرپور جي رضوي ساداتن جي سندس درگاهن سان عقيدت رهي. شاهہ نصرالدين جي شيخ موسيٰ جي درگاهہ سان خاص عقيدت هئي، ۽ غالباً

---

[1] هي بيت سرود جمن، فصل - 1 ۾ شامل آهي.
[2] هي بيت سرود جمن، فصل - 1 ۾ شامل آهن.
[3] روايت حاجي بخش علي شاهہ.
[4] حديقة الاولياء، تصنيف سيد عبدالقادر حسيني (ذاتي قلمي نسخو.)
[5] تحفة الڪرام جلد - 3 (154) مطبع ناصري، دهلي.

سندس وصيت مطابق ئي وفات بعد ڪيس نصرپور جي بدران شيخ موسيٰ جي مقام ۾ دفنايو ويو [1]. انهيءَ ڪري ميين شاهہ عنات جي خاص طرح شيخ موسيٰ جي درگاهہ سان عقيدت هئي، ۽ جيتوڻيڪ ننڍي عمر کان وٺي پنهنجي والد شاهہ نصرالدين جي مزار جي زيارت لاءِ شيخ موسيٰ جي درگاهہ تي ڦيرا ڪيائين مگر موٽ جواني واري دور کان وٺي سندس عقيدت وڌي جنهن جي تصديق هن بيت مان ٿئي ٿي تہ:

ساٽي وڃي شيخ ڏونہ، تہ ڪرنش ڪج ڪهي:
پـاڙي، ڪيـر، پٽـن ڪـي، نظـر ڪـج سـهي
وجن سپ لهي، اهڪـايون، عنـات چئـي [2].

هن بيت ۾ پاڙي، مال ۽ ڪير ۽ پٽن لاءِ دعا گهريل آهي، جنهن جي معنيٰ تہ هيءُ بيت موٽ جواني واري دور جو چيل آهي جنهن وقت اجان ميين شاهہ عنات کي پوٽا ڪين ٿيا هئا جن بابت پوئين دور وارن بيتن ۾ دعائون گهريل آهن. اهو دور ميين شاهہ عنات لاءِ اجان ڪشمڪش ۽ ڪوشش وارو دور هو. غالباً ساگري جي ڪنڌي سان سندس مال چرندو هو ۽ پڻ اتي سندس زمين ۽ آبادي هئي، انهيءَ ڪري شيخ موسيٰ جي درگاهہ کي سامهون اولهہ (ذرا اتر) طرف پنهنجي اوطاق يا پاڻ قائم ڪيائين، جتي گاهي بگاهي اچي رهڻ لڳو. ان بعد اوائلي پيريءَ واري دور ۾، شيخ موسيٰ جي مقبري ۽ والد جي مزار تي پيرن خاطر لاڳيتا بہ - ٽي ڏينهن يا راتيون انهيءَ ماڳ تي ترسي صبح سانجهي شيخ موسيٰ جون زيارتون ڪيائين ۽ دعائون گهريائين جيئن تہ سرود ڏناسري جي فصل - 5 هيٺ ڏنل بيتن جون هيٺيون مصراعون انهيءَ طرف اشارو ڪن ٿيون:

- آهيداٽـي پيـر ڪـي، ڪـج صبـح جـو سـلام [بيـت - 3]
- وڃيـنُ ويـر وري، جـن سـهجان ڏنـو شـيخ ڪـي [بيـت - 5]
- سانجهيُ ڪئو سلام، جن سهجان اچي شيخ ڪي [بيت - 6]
- سـهماٽيُ، سـيد چئـي، جنـي پريـا پيـر [بيـــت - 7]

ميين شاهہ عنات ۽ شاهہ شريف جا 'شيخ موسيٰ' جي ساراهہ ۾ چيل بيت اڪثر هن دور جا ٿا معلوم ٿين. ساگري جي ڪنڌيءَ واري ماڳ تي ميين شاهہ عنات جي اچ وڃ ۽ رهڻ سببان ان جو نالوئي سندس پويان "شاهپور" مشهور ٿيو. جنهن جا آثار اڄ تائين شيخ موسيٰ جي مقام سامهون، ٽنڊي الهيار کان ٽنڊي آدم ڏانهن ويندڙ پڪي رستي جي اولهہ طرف لڳو لڳ موجود آهن. جتي اجا تائين ڪي گهر ۽ نمون بينل آهن. ڪانئس پوءِ سندس اولاد نصرپور ڇڏي اچي شاهپور ۾ وينو[3] ميين شاهہ عنات ۽ شاهہ شريف 'شيخ موسيٰ' جي ساراهہ ۾ جي بيت چيا آهن تن ۾ سندن عقيدت جي اظهار کان سواءِ، خود شيخ موسيٰ ۽ سندس درگاهہ جي ماحول بابت ڪي اهم اشارا سمايل آهن. ميين شاهہ عنات (توڙي سندس پٽ ۽ پوٽي شاهہ شريف ۽ بلال شاهہ ۽ ٻين) شيخ موسيٰ کي 'ڪوريجو' ۽ 'آهيداٽي پير' سڏيو آهي:

جني ڏنو جت، قبو ڪوريجو پير جو (فصل - 5 بيت [1])
آهيداٽي پير ڪي ڪج صبح جو سلام (فصل - 5 بيت [2])

---

(1) تصديق لاءِ ڏسو سرود ڏناسري، فصل - 5 بيت (شاهہ بلال) [ج/13] "شاهہ عنات، شاهہ نصردين، اولادي امير". ۽ وائي (شاهہ بلال) حاشيہ 116 "شاهہ نصردين، شاهہ عنات، پاڙي سپ سونهاري."

(2) سرود ڏناسري، فصل - 5 بيت [9].

(3) ڏسو هيٺ عنوان "ميين شاهہ عنات جو اولاد".

جنهن مان گمان غالب آهي تہ شيخ موسو ذات جو ’ڪوريجو‘ هو ۽ سندس پاڙو ’آهيداڻي‘ هو. انهيءَ لحاظ سان ’حديقة الاولياء‘ جي مصنف (۽ سندس پويان مير علي شير قانع) جو قول تہ هي بزرگ اصل هندوستان جو آهي وڌيڪ تحقيق طلب آهي. شيخ موسي جي درگاہ جي ماحول جا اهڃاڻ ميين شاهہ عنات ۽ شاهہ شريف جي بيتن ۾ هن طرح ملن ٿا تہ: بزرگ جي قبي جي پرسان ڪنڌي بيٺل هئي ۽ چوڌاري سهڻن خاصن ڪپڙن جي ساوڪ هئي، جيئن تہ ميين شاهہ عنات چيو آهي تہ:

پسئو ڪنڌيءَ لام، اسين جيئون تا جهان ۾.

—

خاصا ڪپڙ خاص جا، چوڪنڌي چوڌار.

—

خاصا ڪپڙ خاص جا، جاڳهہ نور پري.

شاهہ شريف جي بيت مان معلوم ٿئي ٿو تہ. قبي جو گنبذ گچ مان ٺهيل هو ۽ درگاہ تي مولودن جا شغل ٿيندڙ هئا:

تنهنجي گنبذ نور گچ ٿئي، تڪ نہ پئي تور
منجهہ مولودي محبوب جا، وينا ڪرن وور
سرود ڏناسري فصل - 5 بيت [الف/13]

اهي اهڃاڻ اڄ تائين موجود آهن. بزرگ جو گچ سان ٺهايل ساڳيو قبو موجود آهي، جنهن جي آسپاس اڃان تائين ڪپڙ بيٺل آهن ۽ ميلي جي موقعي تي اڄ تائين مولودي اچن ٿا.

هن دور ۾ ساگري جي ڪنڌي تي شيخ موسي جي درگاهہ تي ميين شاهہ عنات جي گاهي بگاهي آمد ۽ رهائش سببان ساگري طرف پڻ ميين عنات جو توجهہ ٿيو. هن عرصي کان پنجاهہ ورهيہ ڪن اڳ ساگرو موجن ۾ هو[1] جيئن تہ ان وقت ميين شاهہ عنات جي چيل بيت "ڳاهيجي ڳڙ ڪر. پليجاڻي پاءِ ـ الخ" مان ظاهر آهي، جنهن جو بيان هن کان اڳ ٿي چڪو آهي[2]. البت انهيءَ بيت مان اهو پڻ ظاهر آهي تہ پليجاڻي وٽان درياءَ پاتو پئي ۽ غالباً انهيءَ پائيندڙ سببان ٿي درياء جي ساگري واري وهڪري تي پوءِ اثر پيو. ۽ 1100هہ ڌاري ساگري واري شاخ ۾ پاڻي گهٽجي ويو. ساگري جا اهي لاها چاڙها ميين شاهہ عنات جي اکين آڏو هئا ۽ انهن کان متاثر ٿي هينيون بيت چيائين تہ:

شال م سُڪين ساگرا! برڪت محمد مير
جي نوازيل نبيءَ جا، سي توکي ٻنهي پاسي پير
تو ۾ جهُلن جهالارين واريون، متي ڪئو ملير
سائر تنهنجي سير، وهي ولاسيي سامهين[3].

---

[1] غالباً ساگرو، درياء جي هڪ مکيہ شاخ هو. ۽ ان کان سواءِ ٻي بہ ڪا شاخ هئي.
[2] ڏسو متي ص 35
[3] سرود ڏناسري، فصل - 5 بيت [14]

ان بيت جي پران سندس معتقد رنگريز (پيرو کتي؟) پڻ بيت چيو تہ:
شال م سڪين ساگرا! برڪت رب جبار - الخ [(1)].

عام روايت موجب چون ٿا تہ ان بعد ساگرو وري ساهُو درياء تي وڙهو ۽ ولاسيي (تعلقو بدين) وارا پٽ آباد ڪيائين. ان جي تصديق يوسف جي بيت مان پڻ ٿئي ٿي، جو هن غالباً ميين شاهہ عنات جي وفات بعد[(2)] چيو:
سَر سُير سُرهو ساگرو، جنهن جي لهر سيڪا لال [(3)]

جنهن جي معني تہ ميين شاهہ عنات جي وفات بعد پڻ ساگرو "سُير ۽ سُرهو" پئي وڙهو.

پيريءَ جو پويون دور (75 - 90؟ سال): هي ميين شاهہ عنات جي زندگيءَ جو آخري دور هو جو اندازاً 1150هہ يعني تہ يارهين صدي جي خاتمي سان شروع ٿيو. هن وقت ميين شاهہ عنات جي عمر 75 کن سال هئي. هن پيري واري دور ۾ نصربور ۾ پنهنجي حويلي ۽ اوطاق تي سندس اڪثر يڪجاءِ مقيم رهڻ جو اندازو ٿئي ٿو ۽ هن دور جي ڪن بيتن مان پڻ اهوئي گمان نڪري ٿو.

هي دور سندس پٽ شاهہ شريف جي پختہ شاعري ۽ سندس پوٽي شاهہ بلال جي اوائلي شاعريءَ وارو دور هو. شاهہ شريف جي عمر هن عرصي ۾ اندازاً پنجاه - پنجونجاه سال ۽ شاهہ بلال جي عمر ويهہ - پنجويهہ سال کن هئي. ميين شاهہ عنات جي يڪجاءِ مقيم هئڻ سببان سندس پٽن ۽ پوٽن جو ساڻس گهٽو ۽ گهرو وقت گذريو ۽ خصوصاً شاہ شريف ۽ شاهہ بلال ميين شاهہ عنات جي اوائلي سرن جي بيتن پران بيت پئي چيا ۽ ميين شاهہ عنات کي پئي ٻڌايا ۽ اهڙي طرح سندن وچ ۾ شعر شاعري جون رس رهاڻيون پئي ٿيون، جن کان ٻيا ٻڌندڙ پڻ متاثر پئي ٿيا، ۽ ميين شاهہ عنات جي بيتن جو ذوق شوق سنڌ جي وچولي ۽ لاڙ واري پاڳي ۾ عام مقبوليت واري درجي کي وڃي پهتو. سندس پوٽو شاهہ بلال شاعر ساماڻو ۽ غالباً سندس ٻيا پوٽا[(4)] پڻ درويش ۽ اثر رسوخ وارا ٿيا. انهن ڏانهن هن دور جي هڪ بيت ۾ اشارو تہ: "پوٽا ائين، عنات جا، ڪل نيزي نيزي پير" [(5)].

● هڪ پيري ڪچهري ۾ جيسلمير جي هڪ نيڪ سيرت ۽ نيڪ دل مائي جي ڳالهہ نڪتي جا غالباً سنڌ ۾ اڳ گهٽي وقت کان وٺي مشهور هئي. ان حڪايت موجب ڪو بزرگ اچي جيسلمير طرف پنهنجي هڪ مريد جي گهر لٿو. مرد توڙي زال وڏي اعتقاد وارا ۽ ڏٽيءَ جا نيڪ ٻانها هئا، پر سندن حال سقيمي هو. ان وقت ڪين هڙ ۾ ڪي ڪين هو جو پنهنجي مرشد لاءِ محض ماني تيار ڪري سگهن. ٻئي ويچار ۾ پئجي ويا. نيٺ گهر واري پنهنجي خاوند کي چيو تہ هڪ خيال آيو اٿر- فلاڻو سيٺ مون تي ڏينهن-کان وٺي عاشق آهي، پر مون ڏانهس ڪوبہ توجهہ نہ ڪيو آهي- چئو تہ هن وقت ڪانئس وڃي ڪجهہ وٺي اچان. خاوند کي پنهنجي گهر واري جي پاڪدامني ٿي پورو پروسو هو، پر ڪڏهن نٿي چاهيائين تہ ان سيٺ جا محتاج ٿين. هن موقعي تي الله ڪارڻ درويش جي خدمت خاطر پنهنجي گهر واري کي اجازت ڏنائين. مائي ان سيٺ وٽ وئي ۽ چيائين تہ، مونکي ڪجهہ رقم جي ضرورت آهي، آءٌ تو وٽ لنگهي آئي آهيان، وڌيڪ تنهنجي مرضي. سيٺ پڻ سمجهي ويو تہ

---

(1) ڏسو سرود ڌناسري، فصل - 5، حاشيہ بيت (ج/14]
(2) ميين شاهہ عنات جي وفات بعد، غالباً سندس پٽن ۾ نا اتفاقي ٿي، جنهن ڏانهن هن بيت ۾ اشارو آهي تہ. "ڪرهو پلائي پال، پير پرچو پاڻ ۾."
(3) سرود ڌناسري، فصل - 5، حاشيہ بيت [ب/13]
(4) يعني تہ شاهہ عبدالمعالي، سائينڏني شاهہ ۽ سيد محمد شريف جا پٽ. پير شاهہ ميين شاهہ عنات جو سڀ کان ننڍو پٽ هو جنهن کي پڻ هن دور ۾ شايد اولاد ٿيو هجي.
(5) سرود ڌناسري ص 169.

جنهن عورت ڪڍهن بہ ڏانهس ڏيان نہ ڏنو سا اڄ ڪنهن اڙيءَ ويل لنگهي آئي آهي. مائي ڪان عاجزيءَ سان حقيقت پڇيائين. جنهن ڪيس سچي ڳالهہ ڪري ٻڌائي. سيٺ ايترو تہ متاثر ٿيو جو ڪيس پيڻ سڏي هيٺي رقم ادا ڪيائين ۽ ان ڏينهن کان پوءِ هو پڻ هڪ نيڪ اخلاق شخص بنجي پيو. انهيءَ مذڪور بابت، ميين شاهہ عنات چيو تہ ادا:

جي الله ڪارڻ لنديون، تن جيسلميراٽين جس
اُني ڪي، عنات چئي، ڪونہ لڳو هو ڪس
هت رهايائون رس، هت بہ ڳڏيون هوت ڪي[1].

● چون ٿا تہ خيرو ڪوڪر (ٻيڙي خان بهادر خان وارن جو وڏو) ميين شاهہ عنات جو مريد هو. ۽ وڏي مال وارو ڀاڳيو ماڻهو هو. عزيزن جي ساڙس اٿبٽ ٿي جنهن تي ميين شاهہ عنات وٽ دعا لاءِ آيو. ميين شاهہ عنات ڪيس دعا ڪئي تہ:

خيرا! خير ٿيو وجي چر تر
توڪي ڪونہ وجهندو وز
جو ڪَسندو، سو ڪُسندو
جو ڳسندو، سو وَسندو.

پوءِ خيرو وجي مهراڻي ۾ نهٽي ڪان ست ڪوه ڏکڻ اوير، 'منڙيي' ۾ وينو جو پوءِ ڪوڪرن جي نالي سان 'منڙيو ڪوڪر' سڏجڻ لڳو. خيري ۽ سندس اولاد اتي نهايت سکيو ۽ شاناڻتو وقت گذاريو. پوءِ خيري جي پڙيءَ مان مانجهي ڪوڪر وڏو پهلوان ۽ همت ڀريو مڙس ساماڻو. جنهن کي شادي خان ڪوسي وارا پڻ شيخون (هنيل مال جي ڀتي) ڏيندا هئا[2].

● ميان نصير محمد، جو سنہ 1068هہ/1657ع ۾ وڏن جي موروثي تخت تي وينو ۽ جنهن جي اوج عروج بابت سنہ 1090هہ ڌاري ميين شاهہ عنات دعا جو بيت (نسرئو نصير – الخ.) چيو. تنهن سنہ 1103هہ/1692ع ۾ وفات ڪئي. ڪانئس پوءِ سندس پٽ ميان دين محمد ۽ ميان يارمحمد ڪلهوڙن جي اسرنڌڙ طاقت جا اڳواڻ بنيا. سندن اوج ۽ عروج بابت پڻ ميين شاهہ عنات دعا جا بيت چيا:

ڪڇ، انجارڻ، پارڪر، پڃ ڍڇي پر ڌاءِ
پيلي بندوقن سين، جڏ جارو جوڙيندا
اوچتا، عنات چئي، ڪڏ پيلاٽي پونداءِ[3]
... ...

هن بيت جي سٽاءَ مان ظاهر آهي تہ ميين شاهہ عنات هي بيت ڪنهن مخالف کي مخاطب ٿي چيو آهي. غالباً بيت جي آخري وراٽي واري مصرع پڻ ڪٽل آهي. مٿئين بيت بعد هيٺيون بيت شامل آهي تہ:

---

[1] ميان محمد علي شاهہ ۽ حاجي عمر چانڊيي جي روايت موجب، اهو بزرگ خود ميون شاهہ عنات هو، جو پاڻ جيسلمير ڏانهن سفر تي ويو ۽ سندس مريد ۽ ان جي گهر واري سان اهو واقعو پيش آيو، جو مٿيون بيت چيائين. روايتن ۾ اهو بيت شاهہ عبداللطيف ڏانهن پڻ منسوب آهي پر البت ان ۾ نالي واري ٻي مصرع ڇڏيل آهي.

[2] روايت محمد اسمٰعيل خان نون.

[3] هي بيت نُ جي شروع ۾ بين متفرقہ بيتن سان گڏ لکيل آهي. ن مطابق لفظ 'پيلاٽي' لکيل آهي جو تحقيق طلب آهي.

پيلاڻي پيلي، تمن سيئي تورئا
آئي سنڌ سلام تي، ڪر نايو پيلي
رڃ وانگي ريلي، اچا مليندا ميريءَ ڪي.

هن بيت ۾ غالباً ميان دين محمد ۽ ميان يار محمد جي وڌندڙ طاقت ڏانهن اشارو آهي ۽ ڇڻ واڌائي ڏنل آهي تہ هو اچا 'ميري' (قلات) پڻ فتح ڪندا. پرڪلهوڙن جي وڌندڙ طاقت تي دهلي جي مرڪزي مغليہ سلطنت جي پڻ نظر هئي، ۽ بالاآخر شهزادو محمد معزالدين لشڪر وٺي اچي وارد ٿيو، ۽ سنہ 1111هہ ۾ ميان دين محمد کي نظربند ڪري وٺي ويو. ان هوندي بہ ميان يارمحمد جنگ جاري رکي. غالباً ان موقعي تي ميان يارمحمد جي باري ۾ ميين شاهہ عنات هينيون دعا جو بيت چيو تہ:

دعا ڪريين تو دائما، هردم منجهہ هنيان
مغل موٽي ويا، ايهي ڏس ڏيان
ميريءَ منجهہ ميان! اچا طبل وڄندا تانهجا [1].

واقعات جي لحاظ سان، ظاهر آهي تہ ميين شاهہ عنات هيءَ بيت سنہ 1111هہ ڌاري چيو، جڏهن مغلن جو لشڪر ميان دين محمد کي ساڻ ڪري في الحال موٽي ويو، ۽ ميان يارمحمد همت ۽ مردانگيءَ سان جنگ جاري رکي.

وفات: خانداني روايتن موجب ميين شاهہ عنات وڏي عمر ۾ وفات ڪئي. سندس ولادت سنہ 1030 - 1035هہ واري عرصي ۾ ٿي ۽ جيڪڏهن 'وڏي عمر' مان مراد نوي سال وٺجي تہ سندس وفات 1020 - 1025هہ واري عرصي ۾ قرار ڏيئي سگهجي ٿي. ميان يارمحمد کي مٿئين دعا واري بيت جي بناء تي قدري وثوق سان چئي سگهجي ٿو تہ سنہ 1111هہ ۾ ميون شاهہ عنات حيات هو ۽ مغلن ۽ ڪلهوڙن جي لشڪر جي مقابلن جي ڪيس پوري چاڻ هئي. ميان يارمحمد کي سندس دعا مان اهو پڻ گمان نڪري ٿو تہ ميان شاهہ عنات تي اچا پيري غلبو ڪونہ ڪيو هو. سندس عقل جوان ۽ ذهن صاف هو، جو مقامي سياسي حالات جي اندازي جي بناء تي ڪيس ميان يارمحمد جي ڪاميابي تي يقين هو.

مٿين بيتن کان سواءِ ميان يارمحمد بابت هينيون بيت پڻ ملي ٿو، جو تاريخي اهڃاڻن جي لحاظ سان نهايت اهم آهي:

تون طرو طريلن جو، تنهنجي خانيءَ ڪاڏا ڪگ
يار محمد يار خدا جا! وهلا وارج وڳ
هي جا نڱي ڪي آهي نڱ، سا وجي لاهي آءِ [لک] لانگاه جي [2].

بالڪل يقين سان چئي نٿو سگهجي تہ هي بيت ميين شاهہ عنات جو آهي يا نہ. البت اندروني اهڃاڻن جي بناء تي گمان نڪري ٿو تہ هي بيت پڻ ميين شاهہ عنات جوئي چيل آهي. اول تہ ميان نصير محمد بابت چيل بيت (نسرئو نصر - الخ.) جنهن ۾ ميين شاهہ عنات جو نالو آهي، ان جي لاڳيتو پويان هي بيت لکيل آهي. ٻيو تہ ميون شاهہ عنات وڏي مال وارو هو ۽ وٽس انن جا وڳ هئا جن ڏانهن هن بيت ۾ اشارو قرين قياس نظر اچي ٿو. اهي وڳ ڪنهن سرڪش لانگاهہ قبضي ۾ ڪيا جن جي ورائڻ لاءِ بيت ۾ ميان يارمحمد کي استدعا ٿيل آهي.

---

(1) هي بيت ن جي شروع ۾ متفرقہ بيتن ۾ لکيل آهي.

(2) هي بيت ن جي شروع ۾ متفرقہ بيتن طور لکيل آهي. اصل صورتخطي: "ترو تريلنجو". آخري مصرع ۾ [لک] جو اضافو، هن بيت جي جواب ۾ (بلال شاهہ جي) چيل بيت جي آخري مصرع (ڇڙهي ڪيئي ڇٽ، جا هئي لک لانگاه جي) جي مد نظر ڪيو ويو آهي.

عرصي جي لحاظ سان هي بيت انهيءَ دور جو آهي جڏهن ميان يارمحمد کي 'خدايار خان' جو خطاب ("خاني") مليو هو، ۽ ميان يارمحمد حملا ڪري قلات جي فوجن کي شڪستون ڏنيون هيون ("تنهنجي خانيءَ ڪاڏا ڪڳ"). اهو عرصو اندازاً 1113هہ کان پوءِ جي ستن اٺن سالن (1113 - 1120هہ) وارو هو. تي سگهي ٿو تہ اهو لاڙگاه شاهہ نصرالدين جي ساهريجن لاڙگاهن واري آکهہ مان هجي.[1]، پر غالباً اهو لاڙگاه ڪو ٻيو طاقت وارو شخص هو جنهن تي ميان يارمحمد طرفان پوءِ لشڪر ڪشي پڻ ٿي، جيئن تہ ان واقعي بعد چيل هيٺين بيت مان (جو غالباً شاهہ بلال چيو) ظاهر آهي:

تو ونگو ونگو نائيو، ڪڇ، پارڪر، پٽ
سـوڍا سـلامي ٿئا، ڍل ڀريندو ڍٽ
چڙهي ڪيئي چٽ، جا هئي لک لاڙگاه جي[2].

تاريخي تصديق موجب يارمحمد ڪلهوڙي نئين جي نواب اعظم خان جي لشڪر سان گڏ جهوڪ جي لاڙگاهہ بزرگ شاهہ عنات الله صوفي تي چڙهائي ڪئي[3] جو بالا آخر شهيد ٿيو.

انهن اهڃاڻن جي بناء تي چئي سگهجي ٿو تہ مين شاهہ عنات جي بيت ۾ 'لاڙگاه' مان مراد شاهہ عنات صوفي آهي. نواب حاجي محمد علي خان لغاري تاجپوري (جو جهوڪ شريف جي درگاه جو مريد آهي ۽ ان درگاه بابت تاريخي توڙي زباني روايتن مان ڪافي واقف آهي) خبر ڪئي تہ: صوفي شاهہ عنات تي حملي جو بنيادي ڪارڻ سندس مغليہ حڪومت سان مخالفت ۽ بغاوت هو. شهادت واري واقعي کان ڪافي عرصو اڳ صوفي شهيد پنهنجن مريدن ۽ معتقدن جي گروه کي منظم ڪري جهوڪ واري پرڳڻي تي ڄڻ هڪ آزاد حڪومت قائم ڪري ڇڏي هئي. سندس مريد، ماڻهن کان ڍل وٺندا هئا ۽ ويندي نصرپور تائين سندن تسلط هو. جيڪڏهن ڪو ڪين ڍل نہ ڏيندو هو تہ ان جو مال ضبط ڪندا هئا. اهو بالڪل قرينِ قياس آهي تہ صوفي شهيد جي فقيرن نصرپور لڳ مين شاهہ عنات جي اُٺن جو وڳ هنيو هجي، جنهن ڏانهن هن بيت ۾ اشارو آهي.

جيڪڏهن هن روايت تي ڀروسو ڪجي تہ پوءِ تي سگهي ٿو تہ اهو بيت صوفي شاهہ عنات جي شهادت (1130هہ) کان پنج ست سال اڳ واري عرصي (1120 - 1125هہ) ۾ چيل هجي.

انهيءَ بيت کان سواءِ هيٺين وائي پڻ مين شاهہ عنات جي زندگيءَ جي انهيءَ آخري دور جي معلوم ٿئي ٿي:

عاشـقن امـارو، مورائيـن مخـدوم ڏي
اهل اولادي، تنهن گهر شادي، محمد زمان پير موچارو.[4]

شيخ مخدوم محمد زمان ملتان وارن بزرگن مان اناويهون سجاده نشين هو. سندس تاريخ وفات معلوم ناهي مگر 1128هہ ۾ هو زنده هو.[5] متين وائي غالباً انهيءَ سال کان ڪجهہ عرصو اڳ (اٽ - ڏهہ - ٻارنهن

[1] شاهہ نصر الدين جي هڪ شادي ڪمال خان لاڙگاه جي نياڻي ٻيبي سرڪني سان ٿي هئي (شجره طيبہ).

[2] ن جي شروع ۾ متفرقہ بيتن سان گڏ لکيل.

[3] صوفي شهيد جي ڪوٽ کي گهيرڻ وقت ميان يار محمد موجود هو جنهن جو ذڪر هن هڪ خط ۾ ڪيو آهي جو پنهنجي پٽ ميان نورمحمد ڏي لکيائين (ڏسو 'منشورالوصيت' (ضميمہ)، تحقيق سيد حسام الدين راشدي، ڇاپيل سنڌي ادبي بورڊ، حيدرآباد، 1964ع).

[4] سڄي وائي لاءِ ڏسو اضافا ص ص 312 - 311.

[5] هي حوالو اسان کي مولانا نور احمد فريدي کان مليو جنهن ملتان جي بزرگن جي سلسلي ۾ گذريل پنجن سالن ۾ ٽي ڪتاب (مخدوم بهاء الدين زڪريا، شيخ صدر الدين عارف ۽ شيخ رڪن الدين بابت) شايع ڪيا آهن.

سال؟) مخدوم صاحب جي گهر ۾ (سندس پٽن جي) شادي بابت ڇيل آهي. ميين شاهہ عنات جي هڪ بيت ۾ 'غازي محمد غوث' ڏانهن پڻ اشارو آهي تہ:

غازي محمد غوث ڪي اکيين لال مٽان

محمد غوث غالباً شيخ مخدوم محمد زمان جو فرزند هو ۽ ان وقت هو جوان هو. اهي حوالا پڻ اندازاً 1115هہ کان وٺي 1128هہ واري عرصي جا معلوم ٿين ٿا.

بهرحال مٿيان بيت ۽ وائي ميين شاهہ عنات جي زندگي جي بالڪل آخري سالن جا آهن جن موجب ميين شاهہ عنات جي وفات ميان يارمحمد جي دور ۾، اندازاً سنہ 1120هہ - 1125هہ واري عرصي ۾ قرار ڏيئي سگهجي ٿي. انهيءَ لحاظ سان، وفات وقت سندس عمر اندازاً نوي سال کن هئي.

(د) ميين شاهہ عنات جا آثار:

وفات بعد ميين شاهہ عنات کي سندس والد شاهہ نصرالدين جي پرسان شيخ موسي جي قبرستان (ٽنڊي الهيار کان 5 ميل اتر طرف، موجوده ڳوٺ پورل شاهہ لڳ) دفن ڪيو ويو. شيخ موسيٰ جو پاڙو شاهہ نصرالدين توڙي شاهہ عنات کي منظور هو: "شاهہ عنات، شاهہ نصردين، پاڙي سڀ سونهاري" (بلال شاهہ). شاهہ نصرالدين اڳ شيخ موسي جي قبي جي ويجهو اتر طرف رکيل هو، ۽ جيئن تہ ولي شيخ موسي سان سندس عقيدت هئي انهيءَ ڪري مٿس قبو ڪونہ ناهيو ويو. ميين شاهہ عنات پڻ وفات وقت قبي کان منع ڪئي. چيائين تہ: قبو صرف نبي ڪريمؐ تي آهي ۽ اسين پاڻ تي جائز نٿا سمجهون. اسين گودڙي پوش درويش آهيون، مئي پڇاڙان پڻ قبر تي گودڙي وجهجو. انهيءَ وصيت موجب مٿس قبو ڪونہ ناهيو ويو ۽ ڪچي صفحي سان هڪ چوڪنڊي اڏائي وئي، جا پوءِ سنہ 1200هہ ۾ فقير عثمان فاروقي نالي هڪ معتقد پڪي ڪرائي[1] ۽ اڄ ڏينهن تائين موجود آهي.

ميين شاهہ عنات جي قبر تي ڪجهہ وقت اڳ تائين گودڙي پيل هوندي هئي. هاڻي پٽ پيل آهي. قبر جي سيراندي کان ڪاشيءَ جي هڪ سر رکيل آهي، جنهن تي هيٺين عبارت لکيل آهي:

شاهہ عنات رضوي
اولاد امام علي موسيٰ رضا
هي جاءِ جوڙائي فقير عثمان فاروقي
تاريخ 12 ماہ ربيع الاول سنہ 1200

ميان امام بخش شاهہ عرف وڏل شاهہ سنہ 1951ع ۾ خبر ڪئي تہ: ميين شاهہ عنات جي وڏي فرزند شاهہ عبدالمعالي جي اولاد وٽ ميين شاهہ عنات جا چار ٽول محفوظ هئا: عصا، وٽو، حمائل شريف ۽ ترار. پڇا تي اسان کي معلوم ٿيو تہ معصومن وٽ جيڪي ٽول هئا سي ميان نبي بخش شاهہ (ميان پورل شاهہ جو چاچو مرحوم) وٽ محفوظ آهن. اسان انهن ٽولن جي ديدار لاءِ ميان پورل شاهہ جي ڳوٺ پهتاسون. ميان نبي بخش شاهہ ان وقت موجود ڪونہ هو، پر ميان پورل شاهہ مهرباني ڪري جيڪي ٽول رکيل هئا سي اسان کي ڏيکاريا،

---

[1] ميين شاهہ عنات جي قبر تي رکيل ڪتبي واري سر جي عبارت مان اهو گمان نڪري ٿو.

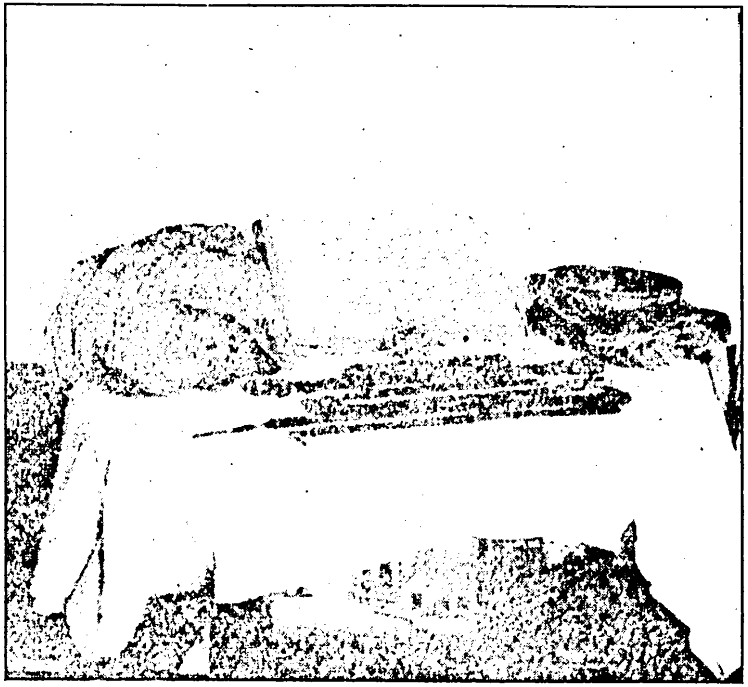

میین شاھ عنات جا آثار

پويان سڄي کان کٻي: 1. پيالو جنھن تي عربي عبارتون نقش ٿيل 2. ڪلام جو قلمي نسخو 3. میین شاھ عنات جي دستار (آڏو) تسبيحون ۽ ترار.

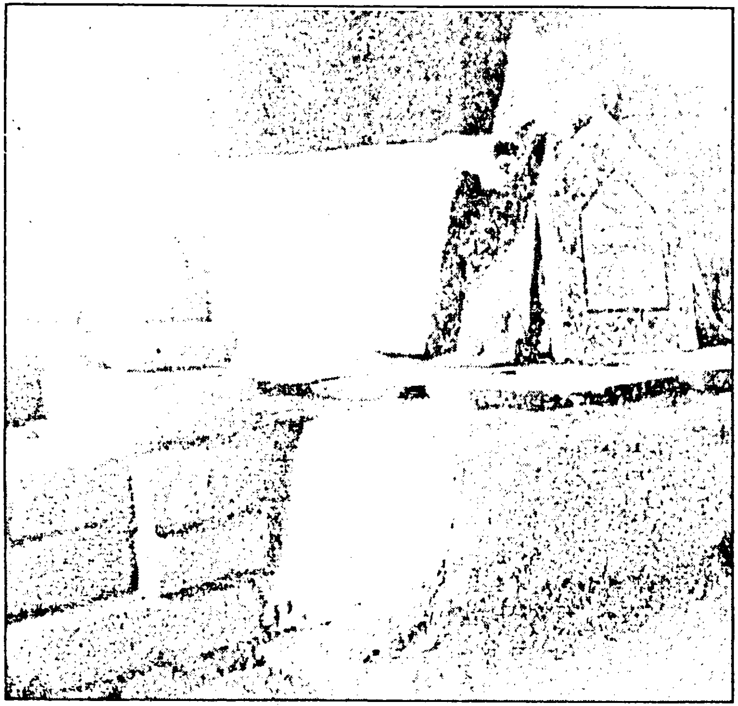

(ٽنڊي الھيار پرسان میین شاھ عنات رحہ جو مزار شيخ موسيٰ جي روضي کان اتر طرف، پڪي چوڪندي اندر)

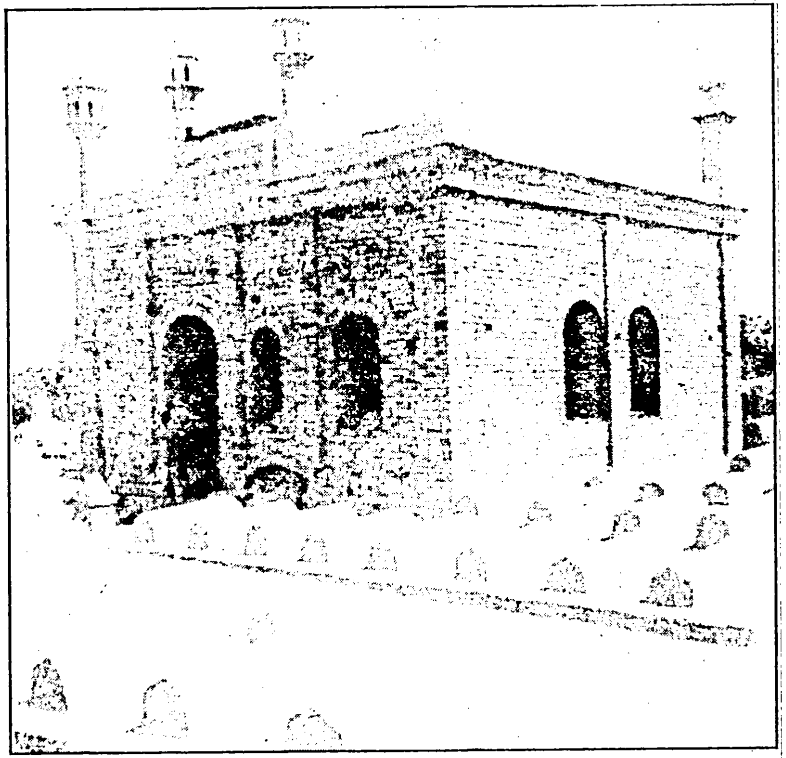

شاهہ نصرالدين ۽ ميين شاهہ عنات جي چوکنڊي

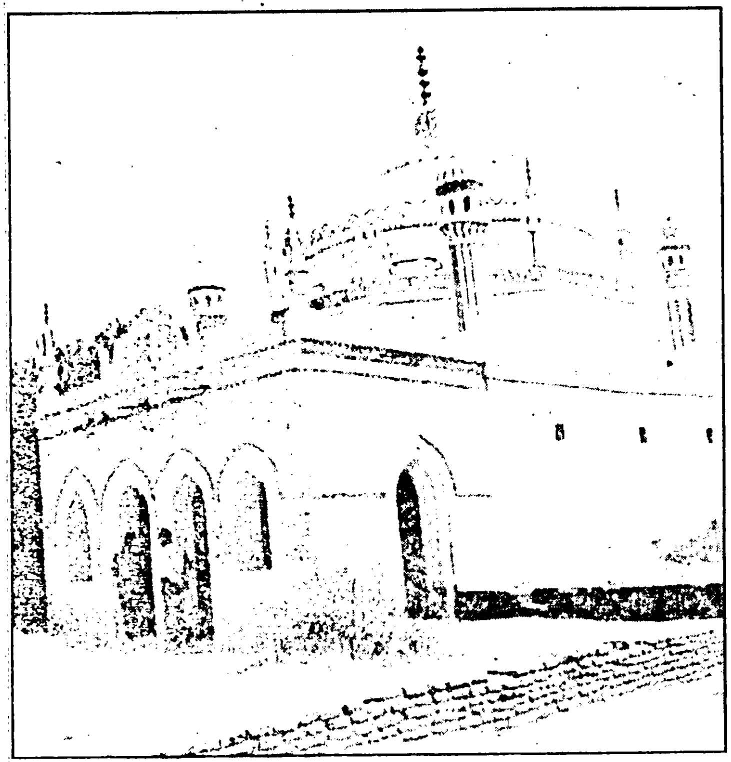

شيخ موسيٰ جو روضو

جن ۾ ميين شاهہ عنات جي دستار ۽ تسبيحون پڻ موجود هيون. انهن سان گڏ ميين شاهہ عنات جي ڪلام جو هڪ قلمي نسخو پڻ محفوظ هو، ۽ اسان انهن مڙني آثارن جو عڪس ورتو جو هت شامل آهي. اهي آثار هن وقت ميان پورل شاهہ وٽ محفوظ آهن.

(هہ) ميين شاهہ عنات جو اولاد:

’شجره طيبہ سادات نصرپور‘ مطابق، سيد شاهہ عنات الله کي ٽي گهر هئا: بيبي ڏجاڻي بنت طالب هاليپوٽو، بيبي صحت بنت اسمار هاليپوٽو، ۽ بيبي همي جا دل قوم مان هئي. بيبي ڏجاڻي مان ٻہ فرزند ۽ هڪ نياڻي ٿي. فرزند ننڍي هوندي گذاري ويا باقي نياڻي بيبي شريف خاتون سيد محمد شاهہ رضوي جي گهر ۾ ڏنائون. بيبي صحت مان چار پٽ ۽ ٻہ نياڻون ٿيون. پٽن جا نالا هن طرح ڄاڻايل آهن: سيد ابوالمعالي، سائينڏنو، محمد شريف ۽ مصري. بيبي همي مان هڪ فرزند ۽ هڪ نياڻي ٿي. پٽ جو نالو ’سيد مصري‘ ڄاڻايل آهي. ظاهر آهي تہ ڪاتب کان سهو ٿي آهي جو ’مصري‘ نالو ٻہ دفعا لکيل آهي. ٽئين ديري يعني بيبي همي مان جو فرزند ٿيو تنهن جو نالو پير شاهہ هو جو سيني ۾ ننڍو هو. ’پير شاهہ‘ جو نالو سندس اولاد وٽ اڄ تائين تصديق سان معلوم آهي. بيبي همي مان جا نياڻي ٿي ان جو نالو غالباً بيبي رحمت هو جا سيد محمد طاهر ولد سيد جنيد جي گهر ۾ هئي[1]. ميين شاهہ عنات جي ڪلام جي قلمي نسخي **ن** جي شروع وارن ٻن ورقن ۾ پڻ ميين شاهہ عنات جو شجره قلمبند ٿيل هو[2] جنهن ۾ ”عبدالمعالي“ ۽ سائينڏنہ بعد ٽئين فرزند جو نالو ’سيد محمد‘ ڄاڻايل هو جو غالباً صحيح ’محمد مصري‘ هجي جنهن کي ’شجره طيبہ‘ ۾ ’مصري‘ ۽ **ن** ۾ ’محمد‘ لکيو ويو آهي. ٽيون شجره سيد قادر شاهہ مرحوم نصرپوري جي هٿ اکرين لکيل مليو جنهن ۾ ميين شاهہ عنات جا پنج فرزند صاف طور ابوالمعالي، سائينڏنو، محمد شريف ’سجاده نشين‘، شاهہ مصري ۽ پير شاهہ لکيل آهي، ۽ ائين ئي صحيح آهي.

اڳ سڀ رضوي سادات سڏبا هئا، پر پوءِ ميين شاهہ عنات جي نالي پويان سندس اولاد ”شاهہ پوٽا“ سڏجڻ لڳو، ۽ اڄ ڏينهن تائين انهيءَ نالي سان مشهور آهي. ميين شاهہ عنات جي پنهنجي اولاد سان تمام گهڻي محبت هئي ۽ پنهنجن پٽن پوٽن ۽ جملي اولاد کي دلي دعائون ڪيائين ۽ سندن واسطي ولين کان دعائون پنيائين:

- عنات جي اولاد تي ڪر پالوٽيون پير (سرود ڏناسري فصل - 1 بيت [3])
- پاڙي پٽن کير کي، نظر ڪج سهي (سرود ڏناسري فصل - 5 بيت [9])
- وهر هوءِ وزير! ساڻ اولاد عنات جي (سرود ڏناسري فصل - 5 بيت [16])
- اٽيئي پرن پٽي، اسان ۽ اولاد جي (سرود ڏناسري فصل - 5 بيت [17])
- عنات جي اولاد جو پردو رکج پير (اضافا: وائي ص 226)
- پوٽا ائين عنات جا، ٽڪل نيزي نيزي پير (سرود ڏناسري فصل - 4 بيت [5])
- جيئن پاڇاتائين پئو، تيئن عناتاٽي اڳرا (سرود ڏناسري فصل - 4 بيت [4])

بزرگ جون اهي دعائون صاب پيون، سندس اولاد جو راڄن سان رس رهيو ۽ هو سکيا ستابا ٿيا ۽ اڄ ڏينهن تائين آسودا ۽ عزت وارا آهن. گهڻو ڪري سڀ لوڃينڊ، محنتي، مال وارا ۽ زمينداري پيشي ۾ برک

---

(1) شجره طيبہ.

(2) شجره وارا اهي ورق ميان نبي بخش شاهہ مرحوم جي تقاضا تي جدا ڪري سندس حوالي ڪيا ويا.

آهن. ميين شاهہ عنات جي وفات بعد پنجاه سٺ سالن تائين هو يڪمشت ۽ يڪجاء مقيم رهيا. مير علي شير قانع جنهن سنہ 1182هہ ڌاري تحفة الڪرام تاليف ڪيو سو لکي ٿو تہ ميين شاهہ عنات الله جو اولاد 'ديهہ لکمير' ۾ رهي ٿو، يعني تہ ان وقت ڌاري سڄو خاندان يڪجاء شاهپور ۾ مقيم هو جا ديهہ لکمير ۾ آهي. البت نا اتفاقي اهڙو مرض آهي جو محبت کي ميساري ڇڏي. پٽن بعد جڏهن پوٽن کي پڻ اولاد ٿيو تہ منجهن رسامو شروع ٿيو، ۽ يوسف نالي هڪ معتقد مريد پنهنجي بيت ۾ استدعا طور چيو تہ: "ڪرهو پلاٿي پال، پير پرچو پاڻ ۾"[1]. اهي ابتدائي رساما پوءِ وڏي وڻ ٿيا، ۽ 'شاهہ پوٽا' شاخون شاخون ٿي جدا جدا جاين تي وڃي آباد ٿيا. رسامن ۾ 'شاهہ پوٽا' اڄ تائين پنهنجو مٽ پاڻ آهن.

ميين شاهہ عنات جي پنجن فرزندن - عبدالمعالي، سائينڏني، محمد شريف، مصري شاهہ ۽ پير شاهہ - کي اولاد ٿيو[2]، جن مان سواءِ سيد سائينڏني ۽ مصري شاهہ جي، جن جي پيڙهي ختم ٿي چڪي آهي،.باقي ٽن پائرن جو اولاد هن وقت تائين موجود آهي.

معالياڻي: سيد عبدالمعالي (يا ابوالمعالي) ميين شاهہ عنات جو وڏو فرزند هو ۽ درويش هو، جو چوندا هئا تہ: 'عبدالمعالي جنهن جو لفظ نہ خالي'، البت هو مستانو هو انهيءَ ڪري ميين شاهہ عنات جو جانشين ڪونہ ٿيو پر ميين شاهہ عنات جا فاقيرا ٽول- دستار، وٿو، تلوار، منڊي، تسبيحون وغيره وسلا وٽس ۽ ڪانئس پوءِ سندس اولاد وٽ تبرک طور محفوظ رهيا. عبدالمعالي جو اولاد معالياڻي سڏجي ٿو. سندس هڪ پٽ سولنگين مان شادي ڪئي جنهن تي ميين شاهہ عنات دعا طور چيو تہ "سدا سک وسن، سيڻ اسان جا سولنگي." اهي سولنگي نوشهري فيروز جي پاسي جا هئا. عبدالمعالي چيو تہ: اسين هت وينا آهيون، باقي هي پلي وڃي نوشهري ويهن. سندس انهيءَ فرزند جو اولاد پوءِ نوشهري فيروز ۾ وڃي هميشہ لاءِ مقيم ٿيو. انهيءَ پيڙهيءَ مان خدا ڏنو شاهہ نسبتاً پوئين دور ۾ ڪجهہ عرصي لاءِ "مائين" (لڳ ڏگهڙي) اچي رهيو پر موٽي نوشهري فيروز ويو ۽ اتي ئي وفات ڪيائين. قربان علي شاهہ ۽ جاني شاهہ وارا جي هن وقت نوشهري فيروز ۾ مقيم آهن سي 'معالياڻين' جي هڪ شاخ آهن. عبدالمعالي جو فرزند پاون شاهہ ، هڪ درويش هو جو ساگري جي ڪنڌي تي 'شاهپور' ۾ مقيم رهيو ۽ اتي ئي وفات ڪيائين. عبدالمعالي جي ٻئي فرزند عزت شاهہ جو پوٽو جاني شاهہ (بن آيل شاهہ) بہ هڪ درويش هو ۽ 'جاني شاهہ جو مقام' جو ميرپورخاص کان چار ميل کن ڏکڻ طرف پڪي رستي لڳ آهي، سندس نالي پويان سڏجي ٿو.

ٻلاڻي: ميين شاهہ عنات جو فرزند سيد محمد شريف هڪ اعليٰ شاعر ۽ درويش هو، ۽ انهيءَ لحاظ سان هو پنهنجي والد جو صحيح معنيٰ ۾ جاءِ نشين ٿيو. شاعريءَ جو ورثو پڻ سندس اولاد ۾ باقي رهيو ۽ سندس اولاد پٽ بلال شاهہ توڙي پوٽو قطب شاهہ (بن بلال شاهہ) وڏا شاعر ٿيا ۽ پڻ هن شاخ مان هوندل شاهہ ۽ اميد علي شاهہ شاعر هئا. شاهہ شريف جو اولاد سندس پٽ بلال شاهہ جي نالي پويان 'ٻلاڻي' سڏجڻ لڳو، جن مان هينيون شاخون هن وقت موجود آهن: فتح محمد شاهہ ۽ ماڪن شاهہ وارا جن جا وڏا پهريائين 'سنهڙي' تي ڳوٺ لاکي شاهہ (تعلقو ميرپور) مان لڏي وڃي ' مائين' (ڏگهڙي کان ٻہ ميل ڏکڻ) ۾ وينا ۽ ويندي امير شاهہ تائين اُتي ئي رهيا. ان بعد فتح محمد شاهہ ۽ ماڪن شاهہ لڏي وڃي خيرپور گنبي پراڙي (تعلقو ٽنڊو باگو) ۾

---

[1] سرود ڏناسري، فصل - 5 بيت [ب/14]
[2] ڏسو شجره نمبر - 4

مقيم ٿيا. جتي ماڪن شاهہ جو پٽ جڙيو شاهہ هن وقت مقيم آهي. ان بعد فتح محمد شاهہ لڏي اچي پراڻ لڳ ديهہ 175 (دونهائو) تعلقي ڏگهڙي (لڳ اسٽيشن ڪاڇيلا) ۾ پنهنجو ڳوٺ ٻڌو ۽ هن وقت پڻ اتي ئي مقيم آهي[1]. (2) مرحوم نبي بخش شاهہ ۽ پورل شاهہ وارا جي شيخ موسي (تعلقو ٽنڊوالهيار) لڳ رهيا ۽ هن وقت پڻ پورل شاهہ اتي سندس ٻڌايل پنهنجي ڳوٺ ۾ رهي ٿو. (3) جلال شاهہ وارا جي موهر ۾ ڳوٺ غلام نبي شاهہ رهن ٿا. (4) علي محمد شاهہ ۽ ٻچل شاهہ وارا جي ميرپورخاص کان پنج ڇهہ ميل ڏکڻ اوڀر طرف پراڻ جي ڪپ تي (ٻچل شاهہ جي والد جي ٻڌايل) 'ڳوٺ علي حسن شاهہ' ۾ رهن ٿا.

پير شاهہ پوٽا: ميين شاهہ عنات جو سندس ننڍي پٽ 'پير شاهہ' تي ڪافي پيار هو، ۽ سندس باري ۾ هڪ پيري چيائين تہ: 'ٻيا سڀ مير وزير، پيرل، منهنجو پاتشاهہ'. پير شاهہ کي جهجهو اولاد ٿيو. جن مان هيئنيون شاخون هن وقت موجود آهن: (1) مرحوم حاجي پير شاهہ جي ميرپورخاص کان 4 ميل ڏکڻ سنهڙي لڳ مجري واہ تي وينل هو، جتي 1952ع ۾ ۽ هڪ دفعو ان بعد اسان جون ساڻس ملاقاتون ۽ ڪچهريون ٿيون. ڇهہ ست سال ڪن ٿيا جو لڏي وڃي 'ديهہ هيدي' (تعلقي عمرڪوٽ ۾) ۾ هاڪڙي ڍوري جي ڪنڌي تي پنهنجي زمين تي ويٺو. سندس پٽ علي اڪبر شاهہ ۽ علي انور شاهہ هن وقت اتي ئي رهن ٿا. حاجي پير شاهہ گهوڙن جو مشهور سوار هو ۽ پير شاهہ پوٽن مان هن پوئين دور ۾ هڪ چڱو شاعر ٿي گذريو. (2) امام بخش شاهہ عرف وڏل شاهہ ، شجاع محمد شاهہ ۽ حاجي قائم محمد شاهہ وارا جي سندن والد جي ٻڌايل ڳوٺ غلام حيدر شاهہ (ڍورو پراڻ، تعلقو ميرپورخاص) ۾ آباد آهن. (3) بخش علي شاهہ وارا جي اصلي ڳوٺ سنهڙي (ميرپورخاص کان 4 ميل ڏکڻ طرف) ۾ ساڪن آهن. (4) محمد علي شاهہ ۽ عباس علي شاهہ وارا جي جهڏي کان ڇهہ ست ميل اوڀر طرف روشن آباد (روشن علي شاهہ جو ٻڌايل) ۾ رهن ٿا. (5) جيئندل شاهہ ۽ جمن شاهہ وارا جي تلهار کان چار ميل اولهہ طرف 'ٻني' تي وينل هئا ۽ هينئر جهڏي ۾ رهن ٿا.

(و) شاهہ عنات جي اولاد مان شاعر:

ميين شاهہ عنات جو فرزند سيد محمد شريف، ان جو پٽ بلال شاهہ ۽ ان جو پٽ قطب شاهہ - ٽيئي پنهنجي وقت جا درويش ۽ نامور شاعر هئا. انهن کان سواءِ هوندل شاهہ ۽ اميد علي شاهہ ٻئي چڱا شاعر ٿيا. پوئين دور ۾ غلام حيدر شاهہ ، عباس علي شاهہ ، ۽ حاجي پير شاهہ ۽ ٻين پڻ مداحون، مولود ۽ ڪافيون چيون.

سيد محمد شريف عرف شاهہ شريف: پنهنجي والد ميين شاهہ عنات جي صحبت ۽ تربيت سان گڏ ڇڙ ڪيس درويشي ۽ شاعري ورثي ۾ ملي. اندازاً 1050ھ بعد ڄائو ۽ 1115ھ ڌاري غالباً ميين شاهہ عنات جي حياتيءَ ۾ وفات ڪيائين. سندس ڪلام مان 82 بيت ۽ 1 وائي هن جلد ۾ شامل آهن. سندس بيت ميين شاهہ عنات جي بيتن جي پران ۽ ساڳئي رنگ ۾ چيل آهن، جن مان ظاهر آهي تہ ميين شاهہ عنات ۽ شاهہ شريف جي هڪجهڙي سان بيتن ۾ رس رهاڻ ٿي. شاهہ شريف جي بيتن مان سندس نهٺائي، دل ۽ زبان جي صفائي ۽ فڪر جي گهرائي واريون وصفون نمايان طور نظر اچن ٿيون. شاهہ شريف حقيقي معنيٰ ۾ ميين شاهہ عنات جو همعصر ۽ هم صحبت شاعر هو.

بلال شاهہ: سيد محمد شريف جو پٽ ۽ ميين شاهہ عنات جو پوٽو، اندازاً 1075ھ بعد ڄائو ۽ ميان نورمحمد جي دور ۾ وفات ڪيائين. پنهنجي ڏاڏي ۽ پنهنجي والد جي صحبت ۾ سندس تربيت ٿي، ۽ هو پڻ

---

(1) تازو خبر ملي تہ فتح محمد شاهہ چار پنج مهينا ٿيا جو گذاري ويو.

هڪ اعليٰ شاعر سامائو. سندس ڪلام مان 63 بيت ۽ 1 وائي هن جلد ۾ شامل آهن. سندس اڪثر بيت ميين شاهہ عنات ۽ شاهہ شريف جي بيتن پران ۽ ساڳئي رنگ ۾ رچيل آهن، جن مان ظاهر آهي تہ ميين شاهہ عنات جي پيري واري دور ۾ جڏهن شاهہ شريف پڻ حيات هو تڏهن پيءُ، پٽ ۽ پوٽي جون هڪجهڙي سان بيتن ۾ رس رهاڻيون ٿيون، ۽ انهن ڪجهرين سببان سندن بيت زبان زد عام ٿيا. بلال شاهہ جي ٻولي ۾ عام مقبول محاورن ۽ دلنشين اصطلاحن جو عڪس نمايان آهي، ۽ ڪنهن حد تائين بيان جي قوت ۽ فصاحت ۾ هو پنهنجو مٽ پاڻ آهي.

هن جلد ۾ شامل ڪلام ڪان سواءِ بلال شاهہ جا هيئنيان ٻہ بيت تاريخي اهميت رکن ٿا ۽ پڻ بلال شاهہ جي حياتيءَ جي پوئين دور تي روشني وجهن ٿا. ميين شاهہ عنات جي زندگيءَ جي آخري دور تي روشني وجهندي اسان متي (ص 61) سندس بيت، جو ذڪر ڪيو آهي، جنهن ۾ هن ميان يارمحمد ڪلهوڙي ڪي اُنن جي وڳ وراڻ ۽ 'لانگاهہ' ڪي آڻ مڃائڻ بابت استدعا ڪئي هئي تہ:

تون طرو طريلن جو، تنهنجي خانيءَ ڪاڏا ڪڳ
يار محمد يار خدا جي، وهلا وارج وڳ
هي جا نڳي ڪي آهي نڳ، سا وجي لاهي آءُ لڪ لانگاهہ جي.

تاريخ مان ثابت آهي تہ جهڙڪ جي بزرگ 'شاهہ عنات صوفي لانگاهہ' تي ٺٽي جي نواب جي لشڪر حملو ڪيو ۽ ميان يارمحمد ڪلهوڙي جو لشڪر پڻ نواب جي فوج جي مدد لاءِ چڙهي آيل هو، ۽ بالآخر صوفي شاهہ عنات ڪي 15 صفر سنہ 1130 تي شهيد ڪيو ويو. جيڪڏهن ميين شاهہ عنات واري بيت ۾ 'لانگاهہ' مان مراد صوفي شاهہ عنات هجي، تہ پوءِ بلال شاهہ جي هيئنين بيت جي آخري سٽ مان پڻ صوفي شاهہ عنات خلاف ميان يارمحمد جي لشڪر جي چڙهائي ۽ صوفي صاحب جي شڪست ۽ شهادت جو گمان نڪري ٿو:

تو ونگو ونگو نائيو، ڪڇ، پارڪر، پٽ[1]
سودا سلامي ٿئا، ڏل پريندو ڏٽ
چڙهي ڪيئي چٽ، جا هئي لڪ لانگاهہ جي[2].

پهرين ٻن سٽن ۾ آئنده جي ڪاميابين لاءِ دعا آهي تہ: چاڻ تہ تو ونگو، ڪڇ ۽ پارڪر نمائيا ۽ چاڻ تہ سودا سلامي ٿيا. ٽئين سٽ ۾ صوفي شاهہ عنات ڏانهن اشاري واري گمان موجب، بلال شاهہ هي بيت يقيني طور صفر - 1130هہ بعد ئي چيو هوندو.

11 - ذوالقعد سنہ 1131هہ/1719ع تي ميان يارمحمد وفات ڪئي ۽ ميان نور محمد 11 محرم سنہ 1132هہ ۾ گاديءَ تي وينو. ميين شاهہ عنات، ميان نصيرمحمد جي حق ۾ دعا جو بيت چيو هو ۽ پڻ ميان يارمحمد ڪي همتايو هو تہ "تنهنجي خانيءَ ڪاڏا ڪڳ". انهيءَ لحاظ سان بلال شاهہ وري ميان نورمحمد ڪي دعا ڪئي. ميان نورمحمد ڪي قلات جي حاڪم عبدالله خان تي فتح حاصل ٿي، عبدالله خان مارجي ويو ۽ 1145هہ ڌاري سنڌ خلاف قلات جون ڪارروايون ختم ٿي ويون. رمضان 1152هہ ۾ نادر شاهہ سنڌ تي ڪاهيو ۽ ميان نورمحمد جو ستارو غروب ٿيڻ وارو هو، پر صلح ٿيو ۽ نادر شاهہ پوئتي موٽي ويو. غالباً انهيءَ موقعي تي بلال شاهہ ، ميان نور محمد لاءِ دعا جو بيت چيو تہ:

---

[1] اصل. 'ڪڇ پارڪر ٿر'.
[2] ن جي شروع ۾ متفرقہ بيتن سان گڏ لکيل آهي.

بروهنئـــان بـــس تـــي، پئـــو پـــانهون پنـــاڻ
اســـانهجي دعـــا جـــو، آهـــي ايءُ اُهجـــاڻ
ميـــان نـــور محمـــد تـــي، آگـــو مهربـــان
تنهن جو مشڪل سڀ آسان، برڪت ساڻ بلال چئي.

نادرشاهہ ذوالقعد 1152ھ ۾ سنڌ مان روانو ٿيو ۽ بلال شاهہ جو هيءُ بيت پڻ انهيءَ موقعي جو آهي. بلال شاهہ جي عمر ان وقت 65 سال کن هئي ۽ شايد هن 1160ھ کان اڳ وفات ڪئي. بلال شاهہ جي حياتي واري دور مان اندازو ٿئي ٿو تہ بلال شاهہ ۽ شاهہ عبداللطيف همعصر هئا. جيتوڻيڪ بلال شاهہ عمر ۾ قدري وڏو هو.

قطب شاهہ: هو بلال شاهہ جو پٽ ۽ ميين شاهہ عنات جو پڙپوٽو هو. اندازاً 1130ھ ڌاري ڄائو ۽ سندس والد بلال شاهہ جي صحبت ۽ تربيت سان گڏ شاعري پڻ ڪيس ورثي ۾ ملي. سندس بيت ميين شاهہ عنات، شاهہ شريف ۽ بلال شاهہ جي پيران ۽ ساڳئي رنگ ۾ چيل آهن. سندس ٻولي زياده عام فهم آهي. هن جلد ۾ قطب شاهہ جا 150 بيت شامل آهن.

وڏن جي روايت جي برعڪس، قطب شاهہ ڪلهوڙن جو مخالف ۽ ٽالپورن جو طرفدار ۽ حامي هو. انهيءَ جو سبب هيءُ هو جو جون ٽا تہ ڪلهوڙن طرفان ڪو حڪم ٿيو جو انصاف جي خلاف هو. ڪا بلوچاڻي مائي، جنهن کي قطب شاهہ پيڻ ڪري سڏيو هو، ڪيس ميڙ ڪري ڪلهوڙي حاڪم وٽ وني وئي. ان دربار ۾ ڪلهوڙي چار امير - ليکي، پتافي، سُهري ۽ جهنجهڻ - ويٺا هئا، جن کي ڪلهوڙي حاڪم چيو تہ: شاهہ عنات جو پوٽو هلي آيو آهي، اوهين ڇا ٿا چئو؟ جواب ڏنائون تہ: سندس ڏاڏو اوهان کي دعا ڪري ويو آهي تہ، ”جانسين ندي نير، تانسين طبل تانهجو“. هاڻي پوٽو ڏاڏي جي ڪلام کي ڪهڙو ڦيريندو! اهو ٻڌي ڪلهوڙي قطب شاهہ کي مان نہ ڏنو، جنهن تي چيائين تہ:

نڪـي طبـل تـانهجو، نڪـي نـدي نيـر
ڪلهوڙي جو ڪيـر، پٽيوسين پاتـار مـان.

ائين چئي قطب شاهہ اٿي ڪڙو ٿيو. مائي کي نااُميد ٿيندو ڏسي تسلي ڏنائين تہ اسان جي توڪل ڌڻي تي آهي:

الله حســبي، ڪلهــوڙي ڪـــان ڪســبي
ٽـالپر کـي ڏســبي، تنهـان پـوءِ پسـبي.

ڪلهوڙن جي صلاحڪارن جي باري ۾ چيائين تہ:

ڪاهہ لڳئـي باهـہ، لـِيکي ليکـي مٿـان لاهـہ
پتـــافي کـــٽ کـــر راهـــــہ
جس نہ ملي جهنجهڻ کي، جنهن جي جي ڳالهہ نہ ڪيو ناهہ[1]
شاهي تنهنجـي شـاهہ ! ڪـاري تـي قطب چئي.

چون ٿا تہ الله بخش شاهہ جهنجهڻ، ميرن جي فتح بعد بغاوت ڪئي ۽ ٿرپارڪر طرف ’پوريلي‘ (تعلقو ڇاڇرو) جي نڪُرن مان ماٺهو ساڻ ڪري ڪڇ طرف نڪري ٿي ويو، جو ٽالپُورن جي سردارن ٽاجي خان نون ۽

---

[1] ن ۾ نقطہ 1، 2، ۽ 4 سٽ آهي. هن سٽ جو اضافو عام رائج روايتن جي بناء تي ڪيو ويو آهي.

فتح خان رند سان سندس مقابلو ٿيو، جنهن ۾ الله بخش مارجي ويو، ۽ ڪيس ڇيلهار لڳ دفن ڪيائون، جتي 'شاهہ جو مقام' موجود آهي.

سهري جي باري ۾ قطب شاهہ چيو تہ:

جني ساڻ سهري، سي لنگهيا ڪڇ واري ڪُهري
سهري اُتهين پيو اُهري. (1)

- ي پنهنجا ماڻهو ساڻ ڪري سنڌ مان پڇي نڪتو ۽ وڃي ڪڇ ۾ ٻَني واري اراضي ۾ ويٺو، جتي سندس پوين هن پوئين دور تائين رهندا هئا.

چون ٿا تہ قطب شاهہ بلوچن جي فتح جي واڌائي هينين بيت ۾ ڏني هئي تہ:

گهگهيريون گامن ۾، پڙيريون پٽ
ٻولي ٻروچن جي، ڪونہ سچندو ڇٽ
رڱي رانوڙن جي، اچا پُري ڪندا پٽ
ڊول ورندي ڊٽ، ڪاهيندا قطب چئي. (2)

پوين ٻن سٽن ۾ ٿرپارڪر واري ڀاڱي تي ٽالپورن جي فتح ڏانهن اشارو آهي: عمرڪوٽ تي جوڌپور جي راجا جو قبضو هو، پر سگهوئي ٽالپورن اهو قلعو فتح ڪيو.

زباني روايتن ذريعي اسان کي قطب شاهہ جو هينيون بيت مليو، جنهن جي پهرين سٽ ساڳي مٿئين بيت واري آهي، پر غالباً هي بيت جدا سر سارنگ مان چيل آهي ۽ نهايت دلپذير آهي:

گهگهيليون گامن جون، پرهيڙيون پٽ
ڊول م وڄج ڊٽ، ڪارڻ لڳ، قطب چئي.

مٿين بيتن جي ٽاڻن ۽ اهڃاڻن مان ظاهر آهي تہ قطب شاهہ ، ڪلهوڙن جي حڪومت جي خاتمي ۽ ٽالپورن جي فتح (1184هہ/1770ع) بعد پڻ زنده هو.

اُميد علي شاهہ: اُميد علي شاهہ ، قطب شاهہ جو پٽ هو، جنهن ميين شاهہ عنات جو ڪلام شاهہ شريف، بلال شاهہ ۽ پنهنجي والد قطب شاهہ جي بيتن سميت سانوڻ فقير مڱڻهار جي زباني، مير غلام علي خان واري دور ۾ گڏ ڪرايو، جنهن جو ذڪر مٿي (ص ص 9 - 6) اچي چڪو آهي. اُميد علي شاهہ پڻ شاعر هو. ۽ سندس چار بيت اسان تائين پهتا آهن، جن مان ٽي مير غلام علي خان کي دعا طور چيل آهن (ص 7) ۽ هڪ بيت سرود ڏناسري (فصل - 5، [ب/2]) ۾ شامل آهي.

هوندل شاهہ: نسخہ ن جي شروع ۾ ڏنل شجري ۾ سندس نالو 'هوندن شاهہ' ڄاڻايل آهي، پر بيتن ۾ 'هوندل شاهہ' آهي. هوندل شاهہ (پٽ سيد محمد يوسف پٽ بلال شاهہ) اُميد علي شاهہ جو سوٽ هو. سندس ٻہ بيت سرود ڏناسري (فصل - 5 [ب/2] ۽ [ج/11]) ۾ شامل آهن. غالباً هن گهڻا بيت چيا جي اسان تائين نہ پهتا آهن، جيئن تہ زباني روايتن ذريعي اسان کي سندس هڪ ٻيو بيت پڻ مليو جو هيءُ آهي:

[هادي!] هوندل شاهہ چئي، تلڙ پونِ مَ تول
آتڻ ٿئي مَ اُکول، ويچاريءَ جو وڃ تي.

(1) ن جي شروع ۾ متفرقہ بيتن سان گڏ لکيل.
(2) ايضاً ٻي سٽ جي پڙهڻي 'پري'.

مٿيان شاعر ميين شاهہ عنات جي فرزند سيد محمد شريف جي اولاد مان ٿيا. هن پوئين دور ۾ 'پير شاهہ پوٽن' مان هيٺيان شاعر ٿيا، جن جون مداحون ۽ ڪافيون اسان تائين پهتيون آهن.

غلام حيدر شاهہ (بن امام بخش شاهہ بن عباس علي شاهہ بن غلام حيدر شاهہ بن قائم محمد شاهہ بن شاهہ پير شاهہ بن ميون شاهہ عنات) ميين شاهہ عنات جي ستين پيڙهي ۾ هو. سندس چيل هيٺين مناجات محفوظ آهي، جنهن ۾ خود چيو اٿس تہ، "ستين پيڙهي پوٽو آهيان، جو عنات جو بحر".

اغثني فرياد رس يا مصطفيٰ خير البشر
غورجيٰ غمگين ڏي نامِ خدا ڪريو نظر

1. انت محبوبي لقب تو لئي ٿيو سرور سڌر
پيا ڪري قدمن مٿي حب مان هلي شوقاً شجر
اذن سان شجدو ڪيو اُن ڪي اچي قرباً قمر
تون رحمة للعالمين، بيشڪ ڀلارو بيشتر.

2. معجزا مشهور انهجا، سين قيامت مصطفيٰ
خاڪ آٽي پيش ڪيائون، ڪر شجر هن مان پيدا
پهڻ مان پيدا پڪي ٿيو، ادب ۾ ڪافر اُيا
وڻ وڏي تنهن ويل ۾ تازي جهلي ترتاً تمر.

3. تو ڪڏي ڦاهيءَ منجهان هرڻي اچي سرور سچا
جي ڇڏائين تان چٽان، بيشڪ بچان ويرين وچا
احمدا! آزاد ڪر، توڪان ٿئي منهنجو بچا
باجهہ ڪر باجهاءِ تون ورنہ سگهيري ڪر وهر.

4. توتي لقب لولاڪ جو، تون صاحب حمدِ لويٰ
تون شفيع المذنبين هيٺن حمايت ڪيئي خدا
تو ۾ رکن ايرا اُميدون، جن نہ ٻي پيٽي پوا
ڏي امن عربي اجها تان سڀ لهن خطرا خطر.

5. قرآن ۾ تعريف تنهنجي يا نبي نور الهديٰ
ڪامل قريشي سڻ سگهي سائل سندي سرور صدا
سڀ تنهنجي اوصاف ۾ پيدا ڪيا خاوند خدا
مصطفيٰ مشڪلڪشا نامِ خدا لهہ تون خبر.

6. ٻي وسيلن جو وسيلو هڏ نہ ٻيو توڪان سوا
تون شفيع المذنبين رحمت الــهي رهنما
تي اجهو اڙين سندو آذار اڙين جا اجها
فضل سان فائق لنگهائي ڪڙ سگهو فيضي اثر.

7. سئينَ سائل جي سڄ تون لڳ خدا خيرالوريٰ
سڀ چڪا چارا، سوا تنهنجي نہ ٻي پيٽي پوا
ڪير ڪهلون ٻيو ڪري سردار سيد تو سوا
ٻي وسيلن جا وسيلا ڪر سگهي وارث وهرَ.

8. سام تنهنجي سر لڪاير سامز پرتئي لڳ خدا
جا سرڻ تو سام پيئي ڪر تنهين جي ڪهل ڪا
هٿ رکج تون هاشمي جي سام تنهنجي ۾ لڪا
بيشڪ بچائج يا نبي، مونڪي لڪا دامن اندر.

9. ترهو اچي تي تار ۾ لائق لنگهائج تون لڏا
جي ڇڏائين تان چٽان، نہ تہ دام ۾ پئڙا هڏا
مڇ مانگر ڪئين مٿم ويتر وڳن واڳون وڏا
هٿ رکج هيٺن مٿي تن جو لهي هينئين حذر.

10. سڀ ذڪر ظاهر اوهان تي ڇا چئي آءٌ ڇا چوان
تون اجهو آذار اڙين جي ڇڏائين تان چٽان
هٿ رکي تون هاشمي جي مون بچائين تان بچان
معلوم توکي مصطفيٰ مظلوم جو سارو ذڪر.

11. آزي ڪري احمد اڳيان سائل ڪري سرور صدا
تون نوازين يا نبي! سائل سَري سڀ مدعا
نامِ خدا نرمل نبي ڪر تون گداگر تي عطا
لاهہ لحظي ۾ سيئي ارمان اوسيڙا فڪر.

12. ٿي اصل خاطي ڪنان آهي خطائن ڪي خطا
پنجتنن جي تون محابي ڪر سگهو منهنجو بچا
ڦيريئين محفوظ کي تان تو ڦري تنهنجي هٽا
بخش ۽ بخشاءِ تون نرمل نبي نامِ خدا
ميٽئين تون مصطفيٰ اُبتا اڪر جيڪي لکيا
ٻيو لنگهائج لطف سان سهنجو ملي سؤ ڪو ثمر.

شجره ـ ۴

ميين شاه عنات جو اولاد

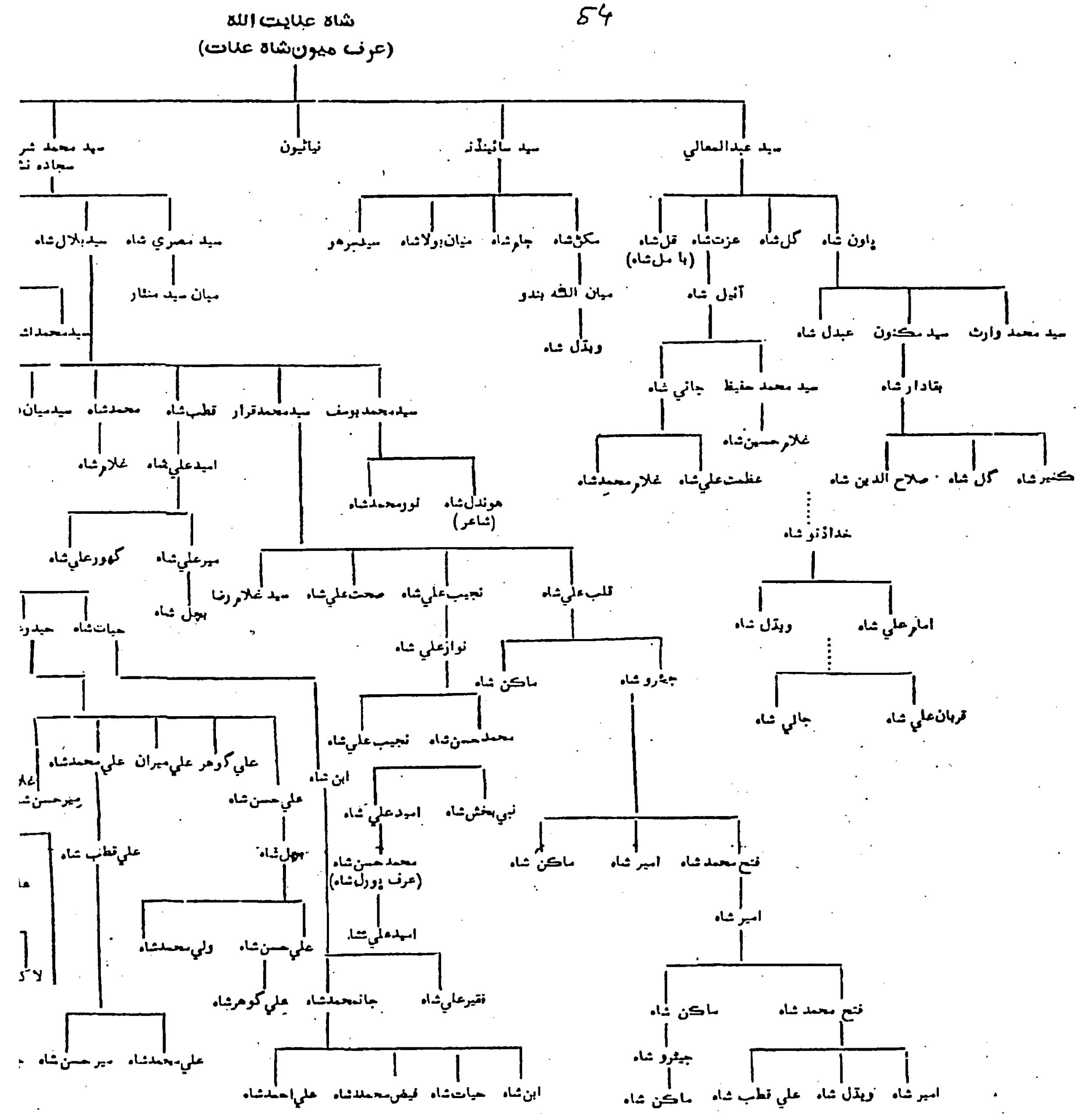

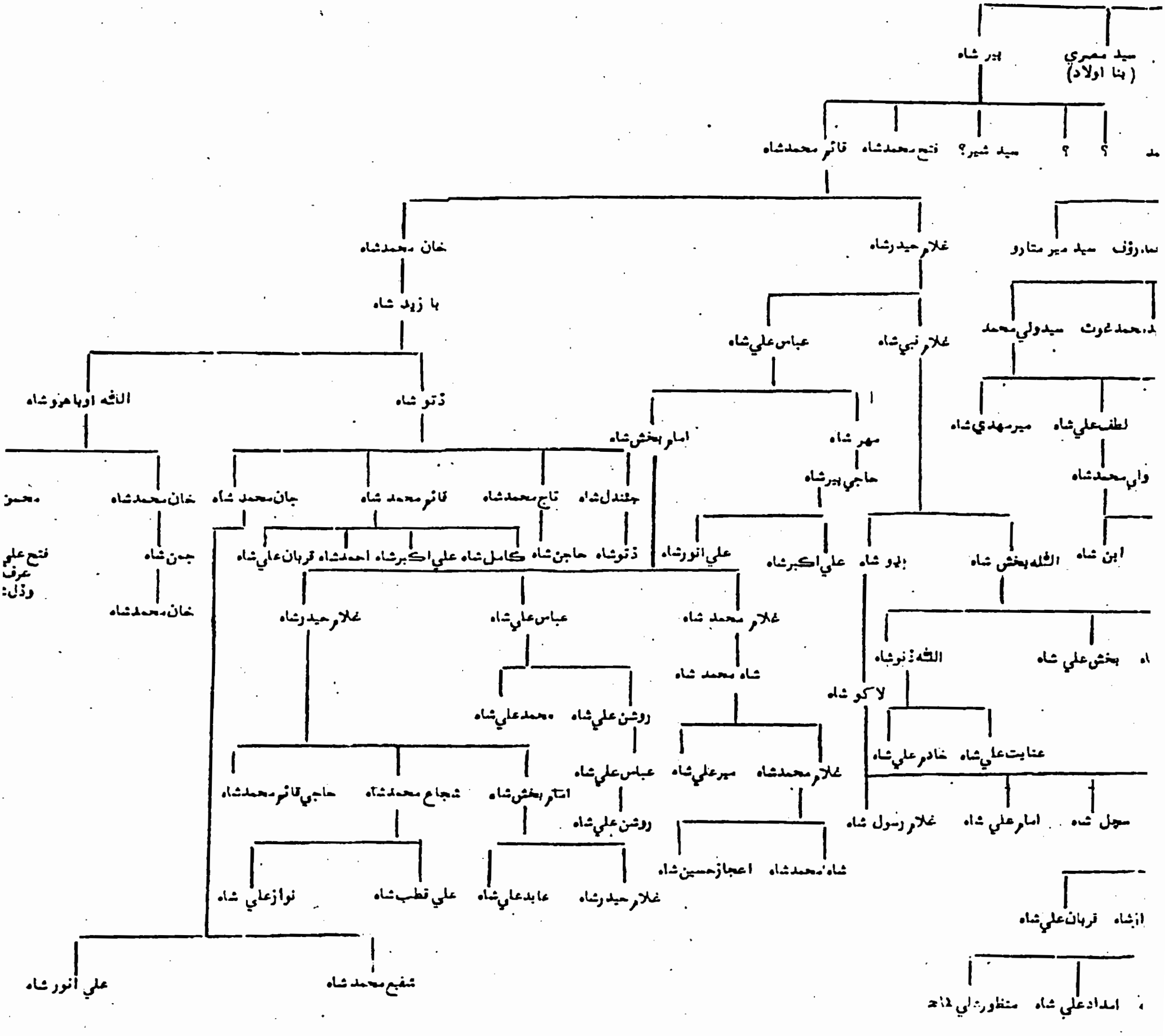

سید مصری
(بنا اولاد)
پیر شاہ
؟
؟
سید شیر؟
فتح محمدشاہ
قائم محمدشاہ
سید میر متارو
غلام حیدرشاہ
خان محمدشاہ
سیدولی محمد
غلام نبی شاہ
عباس علی شاہ
با زید شاہ
لطف علی شاہ
میرمہدی شاہ
مہر شاہ
امام بخش شاہ
ذتو شاہ
الله اوباهو شاه
ولی محمدشاہ
حاجی پیرشاہ
جنڈل شاہ
تاج محمدشاہ
قائم محمد شاہ
جان محمد شاہ
خان محمدشاہ
ابن شاہ
اللہ بخش شاہ
بلو شاہ
علی اکبرشاہ
علی انورشاہ
ذتوشاہ
حاجن شاہ
کامل شاہ
علی اکبرشاہ
احمدشاہ
قربان علی شاہ
جمن شاہ
فتح علی
عرف
وذل:
خان محمدشاہ
غلام محمد شاہ
عباس علی شاہ
غلام حیدرشاہ
بخش علی شاہ
اللہ ڈنوشاہ
شاہ محمد شاہ
لاکو شاہ
روشن علی شاہ
محمدعلی شاہ
عنایت علی شاہ
خادم علی شاہ
غلام محمدشاہ
میرعلی شاہ
عباس علی شاہ
امام بخش شاہ
شجاع محمدشاہ
حاجی قائم محمدشاہ
سجل شاہ
امام علی شاہ
غلام رسول شاہ
روشن علی شاہ
شاہ محمدشاہ
اعجاز حسین شاہ
غلام حیدرشاہ
عابدعلی شاہ
علی قطب شاہ
نوازعلی شاہ
قربان علی شاہ
امدادعلی شاہ
منظورعلی شاہ
شفیع محمد شاہ
علی انور شاہ

13. تون مسيحا اصل آهين ڪئي هلي عيسيٰ عطا
تون نماڻن کي نوازين لطف لائق تو سندا
جابر سندي پٽڙن متي ارشاد ٿيو انهنجي هٿا
مهر ڪر مسڪين تي نامِ خدا تون نامور.

14. ڪر نوازش يا نبي مرسل محمد مجتبيٰ
تي حمايت هاشمي حيدر سندم تون دلربا
هٿ رکج نامِ خدا مرسل مداحي جي مٿا
معجزو مسڪين تي ٿئي سرس سڪندر ڪنا.
قلب سان ڏج ياد ڪلمون صاحبِ شق القمر!

15. پاڄهه ڪر پاڄهاءِ تون اُپٽ دري احسان جي
نامِ خدا نورالهديٰ منهنجي پلا ڪر تون پلي
مصطفيٰ مشڪلڪشا دامن تنهنجي مون جهلي
تون آهين محبوب ربي محو مازاغ البصر.

16. مرسل مداحي تو گهري احمد اوهان کان آبرو
عاصي گهرائي احمدا تنهن کي ڪريئين سرخرو
مهر ڪر مسڪين تي ڪوٺي مديني روبرو
ڇڏ نہ سوالي کي تون خالي صاحبِ يوم الحشر.

17. جي گهرائين تان ڏسان احمد اچي عرفات کي
’مينا‘ اندر مون مصطفيٰ ثابت رکج ايمان تي
خطبو خطيبن جو سٽي پرٿئون پڙهان لبيڪ لئي
’حجر اسود‘ کي چمان دوڙان اچي ’مروي‘ اندر.

18. آس آهر احمدا پينار تي توکان پنان
نام خدا يا مصطفيٰ اضحيٰ سندي نعمت ڏجان
پوءِ طوافن بعد مون ڪعبي اندر داخل ڪجان
پوءِ ٿيان آجو گناهن کان ڪيم زيانيون صدر!

19. پوءِ مديني ماڳ آءُ حاضر حرم هردم هجان
صبح سانجهيءَ جو پڙهي صلواة چائنٺ کي چمان
لک درودن بعد پيون آءُ ڪُرنشون ڪوڙين ڪريان
مهر پريا مهر ڪر تان آءُ رسان اعليٰ اجر.

20. ميڙ آندم مصطفيٰ پيو لڳ خدا توکي چوان
حرم ۾ حاضر اچي آءُ پاڪ پڃري کي چمان
آس آهر احمدا آءُ ماڻڪي مرسل ڏسان
نام خدا نرمل نبي تون پاڻ کان پاسي نہ ڪر.

21. ساڻ ڏاڙهي جي بهاريان حرم تنهنجو هاشمي
مهر ڪر مسڪين تي تان آءُ ڏسان چائنٺ چمي
ڪوٺ ڪر قسمت منهنجي ناهہ تو وٽ ڪا ڪمي
سوال سائل جا سٽي سرور سگهيرا پيش ڪر.

22. مرسل مداحي جي رکج نامِ خدا تون آبرو
پنج - تنن جي پشت پاڙي شل هجان آءُ سرخرو
عجز آزيون مون سٽي ڪوٺي ڪجان تون روبرو
نامِ خدا نرمل نبي تون رک نوازش جي نظر.

23. آبرو رک احمدا شافع گهران توکان شرم
يا قريشي ڪارٽي کهلون ڪري ڪرڪو ڪرم
مان ڏيئي مصطفيٰ منهنجو پلا رک تون پرم
مهت ڏيين سرور سگهير و دير دم جي ڪيم ڪر.

24. صحت ڏي سرور سگهيري تو عطا احمد گهران
تو ۾ اُميدون جڳ سنديون آءُ پڻ توڪل تو رکان
مرض موڙا معاف ڪر مشڪلڪشا حيدر مٿان
لاهہ جاني جيءَ جفا شاعر سگهيرو شاد ڪر.

25. تو پنان اولاد جي احمد اوهان کان لڳ خدا
ڪر نوازش تون ’وڏي‘ تي پيو اعليٰ ’قائم‘ ’شجاع‘
ڏي هدايت هاشمي ٻي صحت ڪر تنهن کي عطا
سرس ساري ڪر تنين جي تون سڄي عالم اندر.

26. دل گهريا جي دوست منهنجا تو گهران تن لئي دعا
دين ۽ ايمان ڏي تون مصطفيٰ مشڪلڪشا
ڪانہ اوکي تن اچي احمد! رهن آجا اچا
دين دنيا ڏي تني دولت خوش و خوشنود ڪر.

27. جي حسيني آل سمجهي مانُ مرسل مون ڏين
اوصاف تنهنجي احمدا الله لڳ تعظيم ڪن
ننگ سڄاڻي تو سندو نرمل نبي ننگ جي رکن
هت هتي رک مان تن ٻي جاءِ ڏي جنت اندر.

28. ٽيــس حســيني آل ۽ اولاد ڪــان زيــن العبــا
پارنهن امامن پشت منهنجي جا لکيل ظاهر صفا
رضوي لقب منهنجو ٿيو خونچ علي موسيٰ رضا
ستين پيڙهي پوٽو آهيان جو عنـات جـو بحـر.

29. سؤ سوالي تو اڳيان، سردار ڪر ڪا سروري
روز محشـر مصطفـيٰ نـامِ خـدا ڪـر بنـگري
مون مدي مسـڪين کي ڏي تون دلاسـو دلبـري
لڳ الله، پاسي ڪجان سختي اتي پاٽي پڳهر.

30. سؤ صلواتن جا چوان تنهنجي مٿان سهسين سلام
مرسل مداحي جي اتيئي پارت چوي حيدر غلام
آبرو ڏي احمدا، عزت گهران هــت هـُـت مدام
قلب مـان ڪـلمون پڙهان تحليل جو ظاهر ذڪر.

لا الـه الا لله محمد رسول الله.

عباس علي شاهہ: (بن امام بخش شاهہ) غلام حيدر شاهہ جو پاءُ هو. سندس چيل ڪافيون محفوظ آهن. مثلاً:

ننـگ نرمـل تـون نيـائج، آءُ تـہ آهيــان عيبـدار

1. قالو نيندو قول سين، پرير ڪري تنهنجي پچـار.
عبد ٿيئڙس عهد ڪان، نرمل اوهان جو نـامدار

2. بانهپ سندي بولي بڌي آيس هلي هادي هتـي
ڪانہ ڪيڙم ڪار تنهنجي ٿيس غـافل گنهگار

3. عيب مون ڏي لک هزارين، ٿيون بديون بيحد شمار
قال ڪهڙي آءُ ڪريان، سڀ سمجهي تو سائين ستار

4. لا تقنطوا پروسو مونکـي مليـو محمـد ميـان
عاشق اجهو اڙين سندو ’عباس علي‘ کي ڏي آذار

حاجي پير شاهہ: (بن مهر شاهہ) غلام حيدر شاهہ ۽ عباس علي شاهہ جو سوٽ هو ۽ پنج چار سال ٿيا جو وفات ڪيائين. پنهنجي ڪلام ۾، نالي ڪان سواءِ پنهنجو تخلص ’ڪوثر‘ پڻ آندو اٿس. حاجي پير شاهہ مداحون، مولود ۽ ڪافيون چيون جن جو هڪ مجموعو ”مدحيات سرور ڪائنات بمع مولودات و ڪافيات“ جي عنوان سان، مير غلام محمد خان ٽالپور جاگيردار ٽنڊي باگي جي سعيي سان، مسافر پريس حيدرآباد مان سنہ 1334هہ/1916ع ۾ شايع ٿيو. ڪتاب جو ديباچو خود مرحوم مير غلام محمد خان ٽالپور جو لکيل آهي. جنهن ۾ چاڻايل آهي تہ هن ڪتاب کان سواءِ ”ٻيا ڪيترا سندن ڪتاب نعت گوئي ۾ موجود آهن جي انشاء الله الرحمـن هن کان پوءِ ڇپايا ويندا. انهن مان هڪ ”ديوان ڪوثر“ ۽ ٻيو ”مناقب مرتضوي“ جو عنقريب تيار ٿي نڪرڻو آهي.“

هن ڇپيل مجموعي ۾ جملي 55 مولود، 1 معجزو، 12 مداحون، ۽ 21 ڪافيون آهن، جن مان نمُوني طور ڪافيون هيٺ ڏجن ٿيون:

ساهہ سڄڻ سڪي تو ري تو ري
آءُ عجيــب تـــون اوري اوري

1. اڄ اڳڻ تـون عجيبـا منهنجـي
ماهہ مٿو ڏيان ڪـوري ڪـوري

2. پريـن نٿـو هـڪ ساعت سهان
عشق اهنجـو اڄـو چـوري چـوري

3. دانهـن درد جي دم دم دلبـر
ڏيهہ تـو لئي بينـس ڏوري ڏوري

4. ’پيـر شـاهہ‘ پينار اوهان جو
هڏ لحم ڪري گهـوري گهوري

عشق ديان ڪتان رتيان رتيان — ميـن ڪنيـن هـن پتيـان پتيـان
1. برهہ پڙهايا سبق اسان ڪون — يـاد ڪيتـي ميـن وتيـان وتيـان
2. نينهـن رکينـدا نـازڪ چـالي — اور حڪـم دي گتيـان گتيـان
3. ٻئي نہ ٻڌاوڻ ديان هن باتيان — سيل صبـر وچ ستيان ستيان
4. اولون عقل ڪون عشق جو ڪيتا — ياد 'پير شاهہ' هن متيان متيان

بـادل بلڪـل ٿيـا بسـيار — رت موسـم منـد مسـت مـلار
1. گـوڙن جـا ٿيـا گـاج گرهـرا — چنـگ اپنـگ سـپ سـاز سـنهرا - چمر چمر چيرن جا چمڪار
2. سرمنبل ڪئين سارنگيون سر ٿيـون — خوب خوشيون ڏس سي هر گهر ٿيون - نـاچ نسـورا ٿيـا نـروار
3. ڪـوڻ ڪـواڪي بلڪـل خـاصي — خلـق خـدا جـي ڏاڍي اُداسـي - واڏو ونـا سـي ولهـار
4. هـر هنـڌ سـهڻي سبزي تـي جـا — 'پير شاهہ' قادر بيشڪ ڪي جـا - چوطرف چنن ۾ تي چنڪار.

جيڪي سر جو سانگ لاهينديـون — اهي پانهون پيـر نـہ پائينديون.
1. سسـئي وانـگر گهوريـون ٿينديـون — گهـورپ ۾ نـہ گهٽـائينديون.
2. ليلـيٰ وانـگر ليـاقت رمنـديـون — بـر ۾ چـو نـہ بيهـارينديون.
3. سـهڻي وانـگر گهيـڙ نـہ ڏسـنديون — ڪن ڪان ڪيـن ڪپـائينديون.
4. مـارئي وانـگر محـل نـہ وسـنديون — لوئـي ڪيـن لجـائينديون.
5. نـہ ليـلان وانـگر لـوپ ڳولينديـون — هـار تـي ور نـہ مٽـائينديون.
6. هيـر وانـگر سـي سـهمان سـهنديون — طعنـي ڏي نـہ نهـارينديون.
7. مومـل وانـگر 'پيـر شـاهہ' ڪـنديون — جـيءَ ڪـي چـونہ جلائينديون.

مين شاهہ عنات جي شاعري

مين شاهہ عنات جي سوانح جي تفصيلي جائزي مان سندس شخصيت هينئن طور نمودار ٿئي ٿي، جا سندس ڪلام کي سمجهڻ لاءِ ذهن نشين ڪرڻ ضروري آهي: ميون شاهہ عنات هڪ خود خيال ۽ آزاد طبع شخص هو. جواني ۾ شاديون ڪيائين ۽ وڏي اهل اولاد وارو ٿيو. پنهنجون حويليون ۽ اوطاقون قائم ڪيائين، يلا گهوڙا ۽ گهوڙيون رکيائين، اُنن جا وڳ ذاريائين، ۽ راڄن سان ناتا ڳنڍيائين. پنهنجي اولاد سان ڪيس محبت هئي ۽

پنهنجن مريدن ۽ معتقدن ساڻ سندس برتاءُ بي تڪلفي بلڪ دوستيءَ وارو هو. پنهنجي مرشد شاهہ خيرالدين سان سندس دلي عقيدت هئي، وڏن جي مرشدن (ملتان جي صاحبن) لاءِ ڪيس عزت هئي، ۽ پڻ هين درويشن سان ڪيس محبت هئي، محض وڏن ولين سان پنهنجي ارادت مخصوص ڪانہ ڪيائين، بلڪ حسب نسب جي فرق ڪان سواءِ سنڌ جي هر فقير ۽ درويش جو احترام ڪيائين، جوڳين ۽ سامين سان پڻ صحبتون ڪيائين، ۽ سندن حال ۽ قال توڙي سندن تڪين ۽ تيرٿن بابت ڄاڻ حاصل ڪيائين. ڪيس نالي جي هر پير فقير سان عقيدت ڪانہ هئي، بلڪ نيڪن ۽ موحدن جي طلب ۽ تانگهہ هئي، جن وٽان ڪيس هدايت ۽ حقيقت حاصل ٿي: "اثر اسانهين ٿئو، منجهان موحدن"[1]. هو توحيد جو طالب هو ۽ توحيد ئي سندس مول مقصد هو: "توڪان مڱان تون آهيين، پئو در ڪونہ سڃاڻان"[2].

شاهہ ڪريم وفات ڪئي (1030ھ) تہ ميون شاهہ عنات ڄائو، ۽ ميين شاهہ عنات وفات ڪئي (1120 - 1125ھ) تہ ڀٽائي صاحب جوان ٿيو. سنڌي شاعري جي ارتقاء جي سلسلي ۾، ميون شاهہ عنات ڄڻ شاهہ ڪريم ۽ ڀٽائي صاحب جي وچ واري عرصي ۾ تقاضا پوري ڪرڻ لاءِ پيدا ٿيو ۽ سنڌي شاعري جي مقدار توڙي اقدار جي لحاظ سان هو انهيءَ وچ واري دور جو نامور اڳواڻ ۽ علمبردار شاعر هو.

مقدار جي لحاظ سان، ميين شاهہ عنات کان اڳ سنڌي شاعري جو سرمايو البت محدود هو. قاضي قادن ۽ شاهہ ڪريم پنهنجي دور جا وڏا شاعر شمار ڪري سگهجن ٿا، مگر قاضي قادن جا فقط 7 بيت محفوظ رهيا آهن، ميين شاهہ ڪريم جي ملفوظات (بيان العارفين) سربستي موجود آهي پر ان ۾ سندس عملي 93 بيت شامل آهن. ان بعد ميون شاهہ عنات پهريون سنڌي شاعر آهي جنهن جا 469 بيت ۽ 42 وايون سرودن وار ۽ ٻيا وڌيڪ موقعي وار بيت اسان تائين پهتا آهن.

كلام جي عام مقبوليت: ميين شاهہ عنات جو ڪلام سندس زندگي ۾ قلمبند ڪونہ ٿيو، بلڪ سندس وفات کان سؤ کن سال پوءِ سندس ٽڙپوٽي اُميد علي شاهہ بن قطب شاهہ جي ڪوشش سان پهريون ڀيرو سهيڙيو ويو. انهيءَ وڏيءَ وٿيءَ سببان ڪافي ڪلام ضايع ٿي ويو، جيئن تہ خود اُميد علي شاهہ واري نسخي (ن) ۾ بيان ڪيل آهي تہ ميين شاهہ عنات توڙي سندس پٽ ۽ پوٽي جا "ڇيل بيت ڪي گهڻا هئا، ۽ جماعت مان جن فقيرن کي جيڪي ياد هئا تن مان پڻ گهڻا پراهين پنڌ سببان (قلمبند ٿي نہ سگهيا ۽) ضايع ٿي ويا. باقي جيڪي زبدة الاقران سانوڻ فقير مگڻهار کي ياد هئا" سي ميان اُميد علي شاهہ جمع ڪرايا. هڪ سو سالن گذرڻ بعد بہ فقط هڪڙي ئي راوي سانوڻ فقير کي بيتن جو ايترو ذخيرو ياد هجڻ ميين شاهہ عنات جي ڪلام جي عام مقبوليت جي ساک ڀري ٿو. سندس وفات کان اندازاً سٺ سال کن پوءِ سنہ 1182ھ ۾ مير علي شير قانع تحفة الڪرام لکي پورو ڪيو، جنهن ۾ ميين شاهہ عنات بابت لکي ٿو تہ "سنڌي زبان جو ڪامل شاعر (ٿي گذريو) آهي، ۽ سندس بيت معرفت جي صاحبن جي زبان جو ورد آهن ۽ يقين جي حقيقتن کان واقف ڪندڙ آهن"[3]. حقيقت ۾ ميين شاهہ عنات جو ڪلام عالمن توڙي عوام ۾ مقبول پيو ۽ نہ صرف اڳاٽي راوي سانوڻ فقير کي ياد هو پر اُن بعد پڻ صدري روايتن ذريعي ان جو ذوق عام رهيو ۽ ويندي هن موجوده دور تائين سنڌ جي سگهڙن وٽ ان جي ريجهہ رهاڻ باقي آهي.

---

(1) ڏناسري، فصل - 2، وائي - 3.

(2) پرڀات، فصل - 2، وائي - 1.

(3) "شاعر ڪامل سنڌي زبانست چنانچہ اشعارش ورد زبان ارباب عرفان مشعر حقائق ايقان مي باشد" (تحفة الڪرام جلد ٽيون، برٽس ميوزيم ۽ انڊيا آفيس لئبرري جي قلمي نسخن جي پيٽل عبارت موجب. دهلي جي ڇاپي ص 157 ۾ هيءَ عبارت، وچ ۾ آيل هڪ جملي معترضہ سببان، مبهم پئي لڳي).

* ميان امام بخش شاهہ (عمر 70 ورهيہ) خبر ڪئي تہ: ٻڍو ڪوڪر وينئل "هرپار ڪوڪرن جي" (تعلقو منني، ضلعو ٿرپارڪر) اسان ننڍي هوندي ڏٺو هو ۽ ان وقت هو پيرسن هو، ڪيس ميين شاهہ عنات جا گهڻا بيت ياد هئا ۽ چوندو هو تہ هي بيت مون کان ڪوبہ لکي يا سکي ڪونہ تہ ۽ ضايع ٿي ويندا. اهڙيءَ طرح زماني جي لٽ پوڻ سببان ميين شاهہ عنات جو ڪافي ڪلام ضايع ٿيو، مگر ان جي عام مقبوليت سببان ذوق وارن ڪي ڪي نہ ڪي بيت ياد رهيا ۽ ويندي هن وقت تائين ڪن سڄاڻ سگهڙن کي ياد آهن. هن جلد لاءِ ڪلام سهيڙڻ وقت پڻ اسان کي عام ڪچهرين ۾ ڪم از ڪم چوڏهن شخصن[1] کان سڄا سارا 47 نوان بيت هٿ آيا [2]، جي قلمي نسخن ۽ ٻين لکيتن ۾ ڪين هئا.

عام قصن کي ڳائڻ: ميين شاهہ عنات کان اڳ مضمون ۽ معنيٰ جي لحاظ سان سنڌي شاعر ٻن گروهن ۾ ورهايل هئا: هڪڙا چارڻ، ڀٽ، ڀان ۽ سگهڙ جن عوامي قصن ۽ داستانن، واقعن ۽ جنگين کي ڳائي عوام کي پيئي وندرايو، ۽ ٻيا عالم، سالڪ، صوفي ۽ درويش جن توحيد ۽ طريقت، دين ۽ اخلاقيات جي بلند نظرين جي تبليغ خاطر شاعري پئي ڪئي. ميون شاهہ عنات پهريون ممتاز شاعر آهي، جنهن جي ڪلام ۾ هن ٻہ - درياهي جو پورو سنگم نظر اچي ٿو. ميين شاهہ عنات کان اڳ ڪن ٿورن بالغ نظر شاعرن توحيد ۽ طريقت جي تبليغ لاءِ عوامي عنوانن کي استعمال ڪرڻ شروع ڪيو، مگر اها محض شروعات هئي، مثلاً: سيد ميين علي شيرازي، ميين شاهہ ڪريم ۽ ٻين جي بيتن ۾ اسان کي سنڌ جي عام قصن ۽ داستانن، مثلاً: مورڙيي ۽ مڇ، سسئي پنهون، عمر مارئي، ليلان ۽ چنيسر، مومل ۽ راڻي، سهڻي ۽ ميهار، ڪاهوڙين ۽ سپڙ چام جا اُهڃاڻ ملن ٿا. ميون شاهہ عنات پهريون شاعر آهي جنهن پنهنجي ڪلام ۾ انهن قصن سان گڏ سنڌ جي ٻين عام مشهور داستانن مثلاً: راءِ ڏياچ ۽ مگٿي، نوري ۽ تماچي، ڪاري ڪيڙائن، جوڳين، سامين ۽ پوربين، آتڻ ۽ ڪاپاتين، لاکي ۽ ريٻارين، ابڙي ۽ سامن، جکري، ۽ ڪرن جهڙن سخي مردن کي دل کولي ڳايو. ميين شاهہ عنات سنڌي شاعري کي انهن عنوانن ۾ سموهي نہ فقط هڪ نئون ۽ وسيع ميدان هموار ڪيو، بلڪ انهي رسم ۽ راه کي آئينده لاءِ شاهراه بنائي ڇڏيو.

بيتن ۾ بيان جي وسعت: ميين شاهہ عنات جي ڪلام ۾ سنڌي شعر جا مکيہ قالب - بيت، مولود ۽ وائي - پهريون ڀيرو پنهنجي گوناگون خوبين سان چمڪندا نظر اچن ٿا. سٽاءَ جي لحاظ سان سنڌي بيت جي هيئت ۽ صورت جي تشڪيل آڳاٽي وقت کان ٿي ۽ قاضي قادن جي ستن بيتن ۾ 'سنڌي دوهي' کان وٺي ان جي ارتقاء جون مڙيئي مکيہ صورتون نظر اچن ٿيون [3]. معنوي لحاظ سان قاضي قادن توڙي شاهہ ڪريم جا بيت هڪ بالغ حيثيت رکن ٿا، مگر بيان جي لحاظ سان ڇڻ اهي مس جڙي راس ٿيا آهن ۽ اڪثر ٿورين سٽن ۾ سهٽن مگر سادن لفظن ۽ اصطلاحن تي مشتمل آهن. ميين شاهہ عنات جي بيتن ۾ پهريون ڀيرو لغت جي ڳوڙهائي ۽ بيان جي رواني ۽ رنگيني نظر اچي ٿي. مثلاً:

---

(1) اٺ فرد ميين شاهہ عنات جي اولاد مان ۽ ڇهہ ٻيا سگهڙ راوي(ڏسو مٿي ص ص 7 - 8).
(2) ڏسو مٿي ص12.
(3) ڏسو اسان جي "سنڌي ٻولي جي مختصر تاريخ" حيدرآباد، 1962ع، ص 133.

ڪلياڻ

- سائر لهريون، ريج وڻ، جيئن سي پکين پک
وڏا وڻ ويڙين ۾، ڪير ڳڻيندو ڪک
اونهون ڏيهہ عظيم جو، پيم تان نہ پرک
تهان متي لک، پال پلي جا پانيان.

مارئي

- اچو آب، عنات چئي، ڊرئو متي ڊٽ
نوٽيون نيل اُلٽيون، پاک رُهيائين پٽ
نيجل پريا توپڙا، پاٽي تئو پلٽ
وليون چڙهيون وٽن سر، موئڻ سڳنڌي چٽ
تون سونهين سومرين ور! وينو متي کٽ
جتي چُلن چٽ، سو آءُ ڏيهہ ڏاڏاٽو گهران.

- اودا، گوندا، تنديا، نيهيرا، نيٽا
فائق ٿئا فقير سي، سومرا! سيٽا
پريا تڙ ترائيون، گهيڙين تا گهيٽا
کن عيش، عنات چئي، وسين ۾ ويٽا
خاڪين تان ڪيٽا، عمر لاهہ عڪس جا.

سسئي

- اونهان، گونهان، گهاٽيون، جت آڏا جاڏا لک
زهري، بحري، باز برن ۾، چلئو پائن چک
نيون، نکون، نونڊڙا، جت اڙلون، آما، لک
منجها اُڪنب، عنات چئي، هلي ڪارڻ حق
جت جهولا لڳن جهک، اُت ڦيرج واڳ فقير تي.

- راڪس ريکس، گڍ، گورکر، گوَ گينور، لک لس
آرياٽي جا، عنات چئي، ڏونگر ڏينڊءِ ڏس
سنديَ چانگن چس، وجي پير نرنڊءِ پپ ۾.

- کٽ کهونم نيٽ نڙ، جت ورک وسيهر ويڙ
اونهان کن، عنات چئي، يون پوارئين پيڙ
سا منڊ مَين سين ميڙ، جا واقف نہ وٽکار جي.

سارنگ

- نو ڪند نــاڏ ٿئــا، ڪئـا وڄـن ونڪــا ويـس
پلٽيــا پـاريون ڪـري، متــي نوٽــن نيــس
اهــرُو اوطـــاقن ۾، مـــاري ويــنــا ميــس
ســڄڻ ديســان ديــس، پکــا رکــن پــاڻ ۾.

- ڏاڏر ڏوڪـــي اُٿئـــا، توارئـــو تــــاڙي
سٽي سنگهارن سعيو ڪئو، سامونئا ساٽي
پئـــا ڏهـــن ڏهـــائن ۾، وچ وجهئـــو واڙي
پيـن پٽـن ۾ پر ڪئو، جي ڳوٺ سڪيا ڳـاڙي
پرين جي پاڙي، هيهون سسـانگ سيد چئـي.

انهن مثالن مان ظاهر آهي تہ ميون شاهہ عنات هر مضمون کي نيائڻ خاطر لفظن ۽ محاورن جي اٿاهہ ذخيري کي بيتن جي قالب ۾ پلٽي رهيو آهي. ۽ چڻ هر باب بيان ۾ سنڌي ٻولي جي وسعت کي نروار ڪري رهيو آهي. لفظن جي ڪفايت ۽ معنيٰ جي وسعت جا پڻ بيتن ۾ نهايت ئي سهٹا مثال موجود آهن. جيئن تہ:

- اوڳــڻ پــائي پــاند، پريــن آيــس تــو مٺــي.
- سـڪر سائي سـڪ، جا نــہ آڇجـي عـام کـي.
- تــارا اوتــارا، ونيــون وڇــاٽو پريــن جــو.
- جيـنءُ جو اُتـر مـٿ، تيـنءُ سـي وهسـن ولهـہ ۾.
- وليون ٿيـون ويهيـن، انـا مينهـن، عنـات چئـي.
- ڏڏ تــي ڏان گهــر، ات وڄــا تــا نـــہ وَري.
- هــن سـر آئــي ڪــو، آب اجيوئــي نــہ رهــي.
- ڪانگ تهنجي چانگ، منهنجو جڏو جيءُ جيارئو.
- ڳٽيــن پريــن رنــام، اوڳــڻ رسـي سـيڪو.
- پــاڻ جيئــڻ، پريــن ملــڻ، اي ســڌائتين ســڌ.
- چرخو ائيـن چـور، جيـنءُ پـونءُ پٽڪـو نـہ سٽي.
- سمــون سـنڌ سمــن ۾، جڪـري جهــو نــہ ڪــو.
- سمــون ســانوڻ جيئــن ۽، رات وسـي ۽ ڏينهـن.
- ڳولــي بنــدي ڏاهــہ، زر خريــد جتــن جــي.
- جٿـان گهـڙي تٿـان گهيـڙ، اوتڙائيـن تـڙ ٿئـي.
- تڪـان تـڪ گهٽـي، سـڪ تهـان ئـي اڳـري.
- تخت، بخت، تـڙ، تمـاچي، نـوريءَ سـپ نــونِ.

بيتن ۾ مجازي رنگ: ميون شاهہ عنات پهريون شاعر آهي جنهن پنهنجي بيتن ۾ مجازي حسن کي ڳايو. ڪانئس اڳ توحيد ۽ تصوف، نصيحت ۽ هدايت، حال ۽ حقيقت جو بيان بيتن جو مکيہ مضمون هو. ميين شاهہ عنات پڻ ان روايت مطابق ڪن سرودن، خصوصاً ڪلياڻ، جمن، ڪنيات، سر سريراڳ، رامڪلي، پربات، ڏناسري، آسا، ڪاپائتي، ۽ ڪارائڙي ۾ توحيد ۽ طريقت، نصيحت ۽ عقيدت جا پيوند هنيا. مگر جيئن تہ ميين شاهہ عنات پنهنجي بيتن ۾ وصف ۽ بيان جي وسعت پيدا ڪري قصن ۽ داستانن جي سورمين جي سونهن ۽ سينگار کي موثر انداز ۾ ورجايو. ۽ اهڙي طرح 'اعليٰ سنڌي شاعري' ۾ پهريون پيرو مجازي حسن جي تعريف جي نئين باب جو اضافو ڪيو. مثلاً:

محبوب

- چنڊ چوڏس ايري، سهسين ڪري سنگار
پلڪ پرِيان جي نہ پڄي، جي حيلا ڪري هزار
جهڙو سڀ چمار، تهڙو دم دوس جو.
- سج سپاٽي جا ڪري، تهڙي لالائي لڳن
پلڪ پريان جي نہ پاڙيان، چنڊ اي سين تارن
شمس سهائي اڳرو، منهن ۾ محبوبن
ڪئين قنديلن اڳري، پيشاني پرين
هيءَ جو جلوو جوت سندين، تنهن تان ڪوڙين
قربانيون ڪريان.

مارئي

- سڻ ڏيو سر جهوپڙين، ايي اَجوهي
اڳڻ منجهہ، عنات چئي، پني پاهوهي
ڪوٽي پانهون ڏي، لوڪان ليکي وڃڙي.
- سڻ ڏيو سر جهوپڙين، ايي جوهي جوءِ
سا وڃون پسي وماسيون، جا سونهن سندياسي هوءِ
اوهس پسئو اتهين، پتنگ سيکو پوءِ
جڏ مارئي متو ڏوءِ، تڏ سورج سونهن جهکو ٿئي.
- سڻ ڏيو سر جهوپڙين، ايي جوهي جوءِ
تهن جي لڳن تان لهي پيو، ڪر لوئي پلوءَ لال
وڃون وسڻ آئيون، ان اباٽي آهال
ڪامڻ ٿئي ڪهال، سورج جي شرماڻ جي.

- ايي جوهي جھوپڙين، سڄ ڏيئي سڄ جهل
پدمڻ جو پڌرو ٿئو، تنهين منهن مهل
وڃون وسڻ آئيون، ان اباڻي اهل
ڪامڻ ٿئي ڪهل، سورج جي شرماڻ جي.

مومل ۽ سندس سهيليون

- گلبدن جون گجريون، ارم اوڊيائون
چوٽا تيل قليل سين، واسنگ ويڙهيائون
مشڪ محبت پاڻ ۾، لگين لايائون
ڪوڏان پوتائون ڪچئان، سيلا سنڌيائون
اهڙي پر، عنات چئي، راڻو رانيائون
سو موٽي ڪينءُ پاهون، جو وجي ڪاڪ قرارئو.

- راڻو ريجهايو جيڏيين، سڄ پنن سبدا پار
ڪن سينگار، سيد چئي، وجهن هزاري هار
وار وسيهر اگرا، مٿي ڪيسَ ڪپار
هٿا سائو سوار، پر مومل ماٽي مينڌري.

- باغ، باغيچا، بنگلا، راڻيون جت رمن
اوئس اپرئو عنبرين، ڪر کهٽيون ٽيون ڪون
اتان ئي عنبير جا، چٽا تا چُلن
عاقل ڪي اڄن، ڪاهي انهي ڪاڪ تي.

نوري

- جهڙي سونهہ سندياس، تهڙو ڪنجهر ۾ ڪين پيو
طول تنهين جي سين، راڻيون اڄن نہ راس
مورچل مٿاس، ايو تماچي هٿي.

<u>سنڌي وائي جي سٽاء جي تڪميل:</u> ميون شاهہ عنات پهريون شاعر آهي جنهن جي ڪلام ۾ سنڌي وائي هيئت توڙي مضمون ۽ معنيٰ جي لحاظ سان اوج تي نظر اچي ٿي. ’وائي‘ جا موجد سنڌي صوفي شاعر هئا ۽ وائي سنڌ ۾ آڳاٽي دور کان وٺي رائج هئي، پر ميين شاهہ عنات کان اڳ جي شاعرن جون چيل وايون غالباً محفوظ نہ رهيون آهن ۽ بهرحال هن وقت تائين معلوم نہ ٿي سگهيون آهن. ميين شاهہ عنات جون سڀيون ساريون ٻائيتاليهہ وايون ملن ٿيون، جن جي مضمون ۽ سٽاء جي مطالعي مان سنڌي وائي جي ماهيت قدري معلوم ٿئي ٿي.

معنيٰ ۽ مقصد جي لحاظ سان ميين شاھ عنات جون وايون تيرھن جدا مضمونن تي مشتمل آھن، جن مان 3 خالص مولود [1]، 14 مدحيہ [2]، 2 دعائيہ [3]، 1 نصيحت [4]، 3 سر مارئي [5]، 1 سر ليلان [6]، 2 سر مومل راڻو [7]، 6 سر سسئي [8]، 1 سر سورٺ [9]، 1 سر سارنگ [10]، 1 سر ڪاموڏ (گنڊري) [11]، 2 ھنجھن بابت [12]، ۽ 5 غنائي [13] آھن. انھن مضمونن بابت ميين شاھ عنات کان اڳ جي ڪا وائي ورلي دستياب ٿي آھي. خود 'مولود' جو لفظ پھريون ڀيرو ميين شاھ عنات جي وائي ۾ ملي ٿو: "چئو صلواۃ صدق سين، اي مولود مدام" [14]. غالباً سندس چيل مولودن سببان شيخ موسي جي درگاھ تي مولودن جي شغل جا منڊل متا جن ڏانھن شاھ شريف جي بيت ۾ اشارو آھي تہ: "منجھہ مولودي محبوب جا ويٺا ڪرن وور." مارئي، سسئي ۽ ٻين سرن ۾ چيل وايون زبان توڙي بيان جي لحاظ سان برک آھن. انھن کان سواءِ پنج وايون خالص 'غنائي' آھن، جن ۾ صدق ۽ محبت جا ذاتي احساسات اظھار ڪيل آھن. اھي وايون حال توڙي قال جي لحاظ سان نھايت ئي دلپذير آھن.

سٽاءُ جي لحاظ سان، ميين شاھ عنات جي واين ۾ ٿلھہ بعد ھڪ کان وٺي سورھن تائين مصراعو ن ملن ٿيون، جيئن تہ:

7	وايون ھڪ مصرع واريون [15]
11	وايون ٻن مصرعن واريون [16]
3	وايون ٽن مصرعن واريون [17]
10	وايون چئن مصرعن واريون [18]
4	وايون پنجن مصرعن واريون [19]
3	وايون ڇھن مصرعن واريون [20]

---

(1) ص ص 87، 89، 168
(2) ص ص 172-173، 183-184، 187-188، 190، 197-198، 309-310
(3) ص ص 118، 101
(4) ص 163
(5) ص ص 139، 148، 157
(6) ص 214
(7) ص ص 230-231
(8) ص ص 245، 252، 259-260، 265
(9) ص 274
(10) ص 285
(11) ص 198
(12) ص ص 203، 204
(13) ص ص 114، 202، 211، 293
(14) سرود پريات فصل-2، وائي-2
(15) ڏسو ص ص 172، 188، 211، 265، 274، 298 ۽ 309
(16) ص ص 114، 163، 167، 184، 202، 211، 230، 260، 285، 293
(17) ص ص 183، 187، 190
(18) ص ص 139، 148، 157، 172، 197، 214، 252، 265، 303 ۽ 304
(19) ص ص 173، 245 ۽ 310-311
(20) ص ص 87، 118، 168

1 وائـــــي اتـــــن مـــــصرعن واري[1]
1 وائـــــي نـــــون مـــــصرعن واري[2]
1 وائـــــي ڏهـــــن مـــــصرعن واري[3]
1 وائـــــي ســـــورنهن مـــــصرعن واري[4]

هڪ مصرع وارين واين کي پهريون پيرو پڙهنديءَ گمان ٿيو تہ شايد اهي اڻپوريون آهن، مگر جيئن تہ سڀيون ساريون ست وايون هڪ مصرع واريون آهن انهيءَ ڪري ڪافي وثوق سان چئي سگهجي ٿو تہ اها سٽاء اصلي آهي. ۽ غالباً 'واين'جي ابتدا ٿلهہ بعد هڪ يا ٻن مصرعن سان ٿي.

ميين شاهہ عنات جي ٻائيتاليهہ واين جي ٿلهن جي سٽاء ٻن قسمن جي آهي:

گهٽي ۾ گهٽيون، يعني تہ 33 وايون، اهڙيون آهن، جن جي ٿلهن ۾ قافيو وچ تي آيل آهي، مثلاً:

- ساريان موڪ مليـر، پيـرون ڪيـرون جيـڏيون.
- آءُ پرين گهر پيهي، چنيسر! هار هٿان مون ڇڏيو.
- هوت هاڙهي ڏاري هوندا، وانءُ وهلي سات سين.

نو وايون اهڙيون آهن، جن جي ٿلهن ۾ قافيا آخر ۾ آيل آهن، مثلاً:

- دوس قريشي، عرب ديسي، توکي رب سنڀالي ميان سائين.
- توکي مڱان تون آهين، بينا در ڪونہ سڄاڻا.

قافين کي ٿلهہ جي وچ يا آخر ۾ آڻڻ واري انهيءَ مٿ ست سان 'وائي' جي لئي ۾ نت نئين تبديل پيدا ٿي سگهي ٿي. وائي ڳائڻ خاطر وجود ۾ آئي ۽ ڀپين شاهہ عنات ٿلهہ توڙي مصراعن جي ڪڇ وهڻ ۽ انهن ۾ قافيي جي بيهڪ ۽ لفظن جي پوڄ سان واين ۾ لئي ۽ ترنم جي دلآزاري لاءِ ڇڻ نت نوان اسباب پيدا ڪيا. مثلاً:

- ٿلهہ ۾ ٽن قافين جو جوڙ:

اڄ گهر، اڄ گهر ايندا سڄڻ، ويٺي ڪانگ اڏايان
ايهين پانيان.

- ٿلهہ ۾ اندروني قافين جو جوڙ:

سمن صالحن، توڙان طالبن، اصل آهي آمري

●

هلي هلي ماءِ، مون ڳالهہ سٽاءِ، ڪيچين جي ڪاءِ

●

اوڏا آهين آري، تون تي م کهاري
اتي هل هاڻ ملنديءَ هوت کي.

(1) ص ص 184-185
(2) ص 89
(3) ص ص 231-232
(4) ص ص 197-198

- ٽلھ توڙي مصرع ۾ قافيي ۽ رديف جو جوڙ:

ٿي من موھئو چام، جو سونھن سين ۾ وتري گندري
ٿي من موھئو چام
سمي سونھاٽي، محبت ھاٽي، مھاٽي مھا سوندري گندري
ٿي من موھئو چام

راڳ جي ڄاڻ: وائي جي 'لفظن' کي وائي جي 'لئي' سان ھم-آھنگ ڪرڻ واري نڪتي جو موجد غالباً ميون شاھہ عنات ئي آھي، ۽ ان جو وڏو سبب اھو ھو جو ننڍي ھوندي راڳ جي مجلسن ۾ اٿيو وينو ۽ راڳ جي ڪافي ڄاڻ ۽ پروڙ حاصل ڪيائين. انھيءَ ڪري ئي پھريون پيرو پنھنجي بيتن ۽ واين کي 'سرودن' ۾ سموھيائين، جن مان ڪلياڻ، جمن، ڪنيات، سر سريراڳ، رامڪلي، پرڀاتي، (پرڀات)، ڌناسري، جيتسري، پوربي (پورب)، آسا، بلاول، سورٺ، سارنگ، توڏي (توڙي؟) ۽ ڪاموڏ تسليم شده راڳ ۽ راڳڻيون آھن. سندس راڳ ۽ سرن جي ڄاڻ ان مان ظاھر آھي جو خود بيتن ۾ 'وھاڳ' جو نالو ڪنيو اٿس:

- چائين جان چارڻ، تان ويلا لھہ وھاڳ جي[1]
- جاچڪ آھيين ذات، تہ ويلا لھہ وھاڳ جي[2]

'جيتسري' جو نالو پھريون پيرو ميين شاھہ عنات جي سرن ۾ ملي ٿو، ۽ راڳ جي علم موجب 'جيتسري' پوربي ٺاٽ مان ھڪ راڳڻي آھي. ڪن واين جي ٽلھ ۽ مصراعن جي سٽاء مان ڳائڻ جي لئي نروار ٿئي ٿي. مثلاً: ھينئن وائي 'ڳيچ' جي لئي ۾ رچيل آھي تہ:

ميندي لال لائينديون سھيليون، ھٿ ڳل ھار گلاب تني کي
سيد شھباز ڪامل قلندر، در دولھہ سي ايندي‍ون
ميندي‍ون لال لائينديون[3]

اھڙي طرح 'سرود ڪاموڏ' جي وائي (ٿي من موھئو چام - الخ.) جنھن جو ذڪر مٿي قافيي جي سلسلي ۾ اچي چڪو آھي، توڙي سرود ڌناسري جي ھينئن وائي، جا قلندر شھباز جي مدح ۾ چيل آھي، انھن ٻنھي جا ٽلھ ۽ مصراعون پڪي راڳ جي استائي ۽ انترن جو اھڃاڻ ڏين ٿا:

شھباز لال، گنبذين نور جي ٽيو
ھند سنڌ ھاڪ ھريل، آواز اصفھاني

قلندر شاھہ ڪمال، گنبذين نور جي ٽٿو - الخ.

نتيجي طور چئي سگھجي ٿو تہ ميين شاھہ عنات ھر رنگ ۾ رڱجي شاعري ڪئي. توحيد ۽ طريقت، سلوڪ ۽ نصيحت جا نڪتا پڻ بيان ڪيائين، مگر عوامي قصن ۽ داستانن کي دل کولي ڳايائين، ۽ سنڌي شاعري جي عنوانن کي وسيع ڪيائين. بيتن، مولودن، ۽ واين کي لفظن جي پوچ ۽ بيان جي وسعت سان

---

[1] سرود پرڀات، فصل - 1 بيت [3].
[2] ايضاً، بيت [4].
[3] سرود ڌناسري فصل - 3، وائي - 2.

سينگاريائين. بيتن ۾ مجازي رنگ جي شاعري کي چمڪايائين ۽ واين جي سٽاء ۾ ڳائڻ جي لئي پريائين. سندس پيش رو قاضي قادن توڙي ميون شاهہ ڪريم اصولي طور صوفي ۽ درويش هئا، جن سلوڪ ۽ طريقت جي نڪتن کي بيان ڪرڻ خاطر بيت چيا. سندن واسطي شاعري مقصد نہ مگر ذريعو هئي. ميون شاهہ عنات پنهنجي طبعي ذوق سببان شاعر ساماڻو ۽ شاعريءَ مان پورو حظ حاصل ڪيائين. ميين شاهہ عنات هڪ صوفي درويش جي حيثيت ۾ شاعري ڪانہ ڪئي، بلڪ شاعريءَ جي ڏات سندس واسطي درويشي جو باعث بني.

ميون شاهہ عنات ۽ شاهہ عبداللطيف[1]: 'عام سنڌي داستانن ۽ مشهور عنوانن جي تاجي پيٽي ۾ اُٽيل ۽ سُر وار بيتن ۽ واين جي سٽاء ۾ سمايل شاعري' جي سنواريندڙن ۽ سينگاريندڙن ۾ ميين شاهہ عنات ۽ شاهہ عبداللطيف جو شرف مڙني کان مٿانهون آهي: ٻئي هن نئين تحريڪ ۾ پائيوار آهن، بلڪ ٻئي هن تخليق لاءِ فطرت طرفان چٽيل جاڙا ٻار آهن. ٻئي ساڳي صورت جون ٻہ اکيون آهن ٻئي ساڳي سپ جا ٻہ موتي آهن. البت سنڌي شاعري جي فن ۽ ان جي اُسرندڙ فڪر جي ارتقائي تقاضا موجب ٻنهي مان هرهڪ پنهنجو پنهنجو ڪم ڪيو: ميين شاهہ عنات قالب گهڙيا تہ ڀٽائي صاحب اهي سوڌي سنواري پريا، ميين شاهہ عنات ديواريون ڪنيون تہ ڀٽائي صاحب عمارتون اڏيون، ۽ ميين شاهہ عنات صورتون ايجاد ڪيون، تہ ڀٽائي صاحب اهي روح ڦوڪي جاڳايون. ميون شاهہ عنات ڇڻ ڀٽائي صاحب جي آمد لاءِ اڳواڻ بنجي آيو ۽ اچي ميدان سنواريائين جنهن ۾ ڀٽائي صاحب پوءِ ڪرُنتل ڪڏايا.

ميين شاهہ عنات جي سوانح جي ٽاڻن ۽ اُهڃاڻن واري تفصيل مان ظاهر آهي تہ ميين شاهہ عنات جي عمر 65 کان 70 سال کن هئي جو ڀٽائي صاحب سنہ 1102هہ ۾ ڄائو، ۽ ڀٽائي صاحب جي عمر 18 کان 23 سال کن هئي جو ميين شاهہ عنات وفات (1120 - 1125هہ) ڪئي. عمر جي لحاظ سان ڀٽائي صاحب ميين شاهہ عنات جي پوٽي بلال شاهہ جو سن هو، جو پڻ ڀٽائي وانگر ميان نورمحمد ڪلهوڙي جي دور جو شاعر هو.

جيڪڏهن تسليم ڪجي تہ ڪم از ڪم 13 - 14 ورهين جي عمر ۾ لطيف جو ذهني لاڙو پرجهڻ ۽ پروڙڻ، سلوڪ ۽ صحبت طرف ٿيو، ۽ هن شاهہ حبيب جي حويلي کان قدم وڌائي ٻاهر ڪائنات ۾ رکيو، تہ اول جنهن شاعر جو نالو يا جنهن بزرگ جو ذڪر سندس ڪنين پيو هوندو، سو غالباً ميين شاهہ عنات جو ئي هوندو. ميين شاهہ عنات جي عمر ان وقت اسي ورهين کان مٿي هئي ۽ سندس بيتن توڙي بزرگي جو مذڪوره جاء بجاء مشهور هو. ميين شاهہ عنات جي سڪونت ۽ شاهہ حبيب جي حويلي وارا ماڳ مڪان ڇڻ ساڳي ئي تر ۾ هئا ۽ وچ ۾ مفاصلو پنڌرنهن ميلن اندر هو. انهيءَ ڪري باوجود ننڍپڻ جي ڀٽائي صاحب جو ميين شاهہ عنات وٽ پهچڻ ۽ ساڻس صحبتون ڪرڻ قرين قياس نظر اچي ٿو.

ميون شاهہ عنات ۽ ڀٽائي صاحب جي ملاقاتن ۽ رس رهاڻين بابت ڪيئي حڪايتون هلندڙ آهن جي سڃاڻ سگهڙن جي ڪچهرين جو هڪ اهم عنوان آهن. انهن حڪايتن مان جي نتيجا نڪرن ٿا سي هي آهن تہ ميون شاهہ عنات ۽ ڀٽائي صاحب همعصر هئا، ميون شاهہ عنات وڏي عمر جو هو ۽ ڀٽائي صاحب اجا ننڍو هو. ڀٽائي صاحب ميين شاهہ عنات وٽ رس رهاڻ لاءِ ايندو هو، ميون شاهہ عنات ڀٽائي صاحب کي گهڻو پائيندو هو، ۽ ڀٽائي صاحب کي ميين شاهہ عنات لاءِ گهڻي محبت ۽ عزت هئي. سندن ملاقاتن ۽ مجلسن بابت اڪثر روايتون

---

[1] هن موضوع تي اسان سنہ 1952ع ۾ هڪ مضمون لکيو هو جو پهريائين رسالي نئين زندگي (ماهہ فيبروري) ۾، ۽ تازو "شاعرن جو سرتاج شاهہ عبداللطيف ڀٽائي" (ڀٽائي صاحب بابت مضمونن جو مجموعو، پاڪستان پبليڪيشن، ڪراچي، 1963) ۾ شايع ٿيو آهي. ان مضمون جو مدار اڪثر زباني روايتن تي هو جن جي پيٽ ۾ هن عنوان هيٺ ڪيل بحث ۽ نظريا وڌيڪ مستند آهن.

سُيون ٻڌيون ڳالهيون آهن جن ۾ ڪچهري جي رس خاطر سگهڙن پنهنجي طرفان گل وڌا آهن. ساڳين مضمونن ۽ معنائن ۾ ميين شاهہ عنات ۽ شاهہ عبداللطيف جي چيل بيتن جي آڌار تي اڪثر ائين سمجهيو ويو تہ ملاقات وارن موقعن تي ڀٽائي صاحب ميين شاهہ عنات جي بيتن کي رد ڪڍ ڏيندي سامهون بيت چيا. اهڙيون روايتون غيروزندار ۽ حقيقت جي خلاف معلوم ٿين ٿيون، ڇاڪاڻ تہ ننڍي عمر جو نيڪ نوجوان ويهي اسي ورهيہ جي شاعر ۽ درويش ميين شاهہ عنات کي سامهون بيتن ۾ رد ڪڍ ڏئي، سو اعتبار کان ٻاهر آهي. هڪ تہ نياز ۽ نئڙت، ادب ۽ اخلاق، سنجيدگي ۽ صلح شاهہ عبداللطيف جي طبع جا فطري جز هئا ۽ ٻيو تہ ميون شاهہ عنات کيس گهڻو ڀائيندو هو، انهي ڪري ٻنهي جي وچ ۾ مناظري ۽ مقابلي لاءِ ڪو سبب ئي ڪونہ هو. سندن ملاقاتن بابت مختلف روايتون هلندڙ آهن جن مان ڪي وڏيڪ وزندار ۽ قابل اعتبار هيٺ ڏجن ٿيون.

چون ٿا تہ هڪ ڀيري جڏهن شاهہ عبداللطيف ميين شاهہ عنات سان مليو تہ ميين شاهہ عنات کيس شعر چوڻ جي ترغيب ڏني، جنهن تي نوجوان لطيف چيو تہ: ’زمين سڄي ڪڙي پئي آهي، ڀوءِ مونکي کهڙو ٿا ڏس ڏيو.‘ ميين شاهہ عنات چيو تہ: ’ابا! تون وڃي سمنڊ ڪيڙ‘[1].

هڪ دفعي شاهہ عبداللطيف سوز ۽ درد واري حالت ۾ اهڙي وقت اچي پهتو، جو ميون شاهہ عنات اندر حويلي ۾ هو ۽ ٻاهر ڪا پهر ڪانہ هئي. در تي ڪا ٻانهي هئي جنهن کي لطيف چيو تہ اندر شاهہ کي وڃي ٻڌاءِ تہ ڪو ماڻهو آيو آهي ۽ چوي ٿو تہ وڃي اندر چئو تہ:

در تي ڪري دانهن، در تي ڪري دانهن

ميون شاهہ عنات پيرسن هو ۽ ستو پيو هو. اهو نياپو ٻڌي اُٿيو. ڏڪو مڙس هو ۽ عصا ڪٽي هلندو هو. در ڏانهن آيو تہ عبداللطيف تي نگاهہ پيس ۽ چيائينس تہ :

ڪلهي لائي ٻانهن، ڪٽي پرين ڪندس پانهجو.

ائين چئي اچي عبداللطيف کي ڳرهاٽي ڏنائين ۽ کيس هر طرح جي تسلي ڏيئي پاڻ وٽ رهايائين[2].

شاهہ عبداللطيف کي ميين شاهہ عنات لاءِ جا محبت ۽ عزت هئي سا هيئين عام مشهور حڪايت مان ظاهر آهي. اسان مٿي (ص 35) پليجي ۽ ڳاهي واري ڳالهہ جو ذڪر ڪيو آهي. تازو هن مقدمي لکندي اسان کي مرحوم قادر شاهہ نصرپوري جي هٿ لکيل اها ساڳي ڳالهہ ملي، جا هن تاريخ 28 ذوالقعد سنہ 1320هہ نصرپور جي مشهور شاعر مصري شاهہ مرحوم (سندس مامي) کان ٻڌي قلمبند ڪئي. مصري شاهہ جي زباني مطابق پليجي زميندار جو نالو ’ڏهيسر‘ هو ۽ هن ميين شاهہ عنات جي پاءُ ميين احمد شاهہ جي اشاري تي ميين شاهہ عنات جون گهوڙيون، جي سندس ماڻهو سانوڻ جي مند ۾ اُتي چارڻ لاءِ وٺي ويو هو، ديهہ پليجاڻي مان تڙي ڏنيون. ان تي ميين شاهہ عنات رنج ٿي پاراتي طور بيت چيو جو اسان مٿي (ص 35) نقل ڪري آيا آهيون. ان ۾ هڪ مکيہ سٽ[3] هيءَ هئي تہ:

جو ڏهيسر سڄي ڏيهہ ۾ سو وڃان ئي وڃاءِ.

---

[1] روايت حاجي بخش علي شاهہ.

[2] روايت حاجي عمر چانديو.

[3] ص 27 تي ڏنل بيت ۾ اها سٽ چوٿون نمبر سمجهڻ گهرجي.

لکيت ۾ اها ڳالهہ سيني کان اڳ (1305هہ) مير عبدالحسين سانگي "لطائف لطيفي" ۾ هن طرح قلمبند ڪئي آهي: "چون ٿا تہ هالا قوم جا ڪي گهر شهر شاهپور لڳ[1] هئا. جتي جو وڏيرو ڏهيسر پليجو هو. ڏهيسر ميين شاهہ عنات سان بدسلوڪي ڪئي، جنهن تي ميين شاهہ عنات کيس پاراتو ڏنو. ان تي کيس (ڏهيسر کي) اچي ڏپ ورايو ۽ جڏهن اولياء صاحب (ڀٽائي صاحب) جي اچڻ جو ٻڌائين تڏهن ان ارادي سان سندس دعوت ڪيائين تہ ڪانئس خير جي دعا گهري. عرض ڪيائين تہ 'شاهہ عنات رنج ٿي مونکي پاراتو ڏنو آهي، اوهان دعا ڪري ان جي اثر کي دفعي ڪريو.' حضرت (شاهہ صاحب) فرمايو تہ: 'شاهہ عنات درويش آهي، ساڻس سهڻو سلوڪ واجب هو.' (بالآخراهو ڳوٺ ڦٽي ويو ۽) هن وقت اتي راهوجن جا ڪي هڪ ٻہ گهر آهن."[2]

مشهور روايت آهي تہ هڪ ڀيري نوجوان عبداللطيف سوز ۽ درد واري حالت ۾ ميين شاهہ عنات وٽ آيو ۽ اچي ساڻس حال اوريائين، جنهن تي ميين شاهہ عنات کيس ڳرهاڻي ڏيئي دلداري طور هي بيت ڏنو تہ:

پسي ڏونگر ڏار، جر هلڻ ۾ هيٺي ٿئين — مجازاڻيون موٽيون سٽي پنڌ پچار
تون پهري پائج پرين لئي حقيقت جو هار — سگهي لهندئي سار، آرياڻي عنات چئي.

سگهڙن جي روايت موجب ڀٽائي صاحب ميين شاهہ عنات جي بيت جي جواب ۾ وري هيءَ بيت ڏنو تہ:

پسي ڏونگر ڏاهہ، جر هلڻ ۾ هيٺي وهين — لانجي لڪ، لطيف چئي، ڀنيءَ ڪيچين ڪاهہ
پڇي پورج سسئي، بلوچاڻي باهہ — ان وڙائتي ور جو، آسر هڏ مَ لاهہ
جو اڪنئون اوڏو آهہ، سو پرين پراهون مَ چئُو.

موقعي جي نزاڪت مان ظاهر آهي تہ ڀٽائي صاحب کي سامهون هن بيت چوڻ لاءِ ڪو سبب ڪونہ هو. اهو بيت غالباً ڀٽائي صاحب پوءِ ميين شاهہ عنات جي بيت کان متاثر ٿي چيو. مرحوم مولانا دين محمد وفائي پڻ "لطف اللطيف" ۾ هيءَ روايت نقل ڪئي آهي[3]، ۽ صورتحال جو صحيح جائزو ورتو اٿس تہ "نوجوان عارف سيد عبداللطيف، جو قبض ۽ بسط جي ڪشش ۾ قائل هو، تنهن کي ڏسندي شاهہ عنات الله جو ڪجهہ پهريائين فرمايو" سو مٿيون بيت هو. ڪي سگهڙ هن حڪايت ۾ ميين شاهہ عنات جي بدران صوفي شاهہ عنات الله جهوڪ واري جو نالو آڻيندا آهن، حالانڪ صوفي شاهہ عنات شهيد سنڌي ۾ شاعري ڪانہ ڪئي. مولانا وفائي مرحوم کي پڻ هي روايت شاهہ عبداللطيف ۽ صوفي شاهہ عنات الله جهوڪ واري جي نالن سان ملي، ۽ نظر پل ڪان ساڳيا نالا ڏنا اٿس. البت ڀٽائي صاحب جي چيل بيت کي هن طرح ورجايو اٿس تہ، "حضرت ڀٽائي شاهہ عنات الله کي سندس آڳيا جو جواب چڻ هائو ۾ ڏئي ٿو چوي تہ ور کهڙو بہ اڻ وڙائتو هجي پر اُن کي ڪيئن ڇڏبو. هو پرانهون آهي پر ڪشالا ڪنڍڙ محبتي لاءِ بالڪل ويجهو آهي."

هن روايت مان جو خاص نڪتو نروار ٿئي ٿو، سو هيءُ آهي تہ نوجواني وارن سالن ۾ ڀٽائي صاحب تي محبت ۽ مجاز جو غلبو هو، ۽ جيئن تہ ميين شاهہ عنات جي مٿس والدانہ شفقت هئي ۽ سندس تسلي واسطي وٽس هر وقت ٻاجهہ جي ٻڪي موجود هئي، انهي ڪري نوجوان عبداللطيف اچي ساڻس حال اوريندو هو. ڀيو

---

[1] پليجاڻي اسٽيشن جي ويجهو 'شاهپور' جو شهر جو پوءِ ميان غلام شاهہ ٻڌايو.

[2] لطائف لطيفي (راقم جو قلمي نسخو). اها ساڳي ڳالهہ مير عبدالحسين خان سانگي کان مليل مواد جي آڌار تي مرزا قليچ بيگ "احوال شاهہ عبداللطيف ڀٽائي" (ڇاپايل منشي پوڪر داس تاجر ڪتب شڪارپور، دفعو ٽيون، سنہ 1910، ص 66) ۾ اختصار سان ڏني آهي.

[3] لطف اللطيف، وفائي پبلشنگ هائوس، ڪراچي، 1951ع، ص ص 70 - 71.

نڪتو جو هن روايت مان ذهن نشين ٿئي ٿو. سو هيءُ آهي ته لطيف جي سڪ ۽ سوز واري حالت ۾ ميين شاهہ عنات سسئي جي سر مان پنهنجي چيل بيت جي ذريعي کيس تسلي ۽ دلداري ڏني. ان مان انهن عام روايتن جي ترديد ٿئي ٿي جن ۾ ائين ڄاڻايو ويجي ٿو ته شاهہ عبداللطيف ميين شاهہ عنات کي سسئي جي ڳالهہ سمجهائي کيس سسئي بابت بيتن چوڻ تي آماده ڪيو.

حقيقت هن ريت آهي ته ميين شاهہ عنات جو مهراڻي ۽ ٿر سان گهڻو واسطو هو ۽ انهيءَ ڪري جڏهن مارئي بابت بيت چيائين ته مارن جي رهڻي ڪهڻي توڙي ٿر جي ماڳن ۽ ترڻ، گاهن ۽ ڏٿن جو تفصيل سان دلڪش پيرائي ۾ نقش چٽيائين. جڏهن نوجوان لطيف جي ميين شاهہ عنات وٽ اچ وڃ ٿي ته هو انهن بيتن کان نهايت متاثر ٿيو. اهو مذڪور غالباً خود ڀٽائي صاحب جي مجلسن ۾ هليو. ۽ ڪانئس پوءِ جڏهن ان بابت ڳالهيون هليون ته ڪن ابوجهن ڄاتو ته ان ۾ ڀٽائي صاحب جي گهٽتائي ٿي ٿئي. البت ان حقيقت جي انڪار ڪرڻ بدران ائين چوڻ شروع ڪيائون ته ميين شاهہ عنات ڀٽائي صاحب کي مارئي طرف متوجهہ ڪيو ته ڀٽائي صاحب وري ميين شاهہ عنات کي سسئي جي واٽ ڏسي.

اهڙي روايت کي غالباً پهريون پيرو آخوند عبدالرحيم محمد وفا عباسي گذريل صدي جي آخر ڌاري قلمبند ڪيو. جا هوبهو سندس لفظن ۾ هيٺ ڏجي ٿي: پڌرو هجي ته هن سنڌ ڏيهہ ۾ گهڻا شاعر ٿي لنگهيا آهن.... تن مڙني شاعرن مان ٻه شاعر وڏا ناميارا آهن: هڪڙو سيد شاهہ عنات، ۽ ٻيو سيد شاهہ عبداللطيف ڀٽائي، ٻئي ڪامل اولياء الله جا ۽ سالڪ هئا. انهن پنهنجن ڪتابن يعني رسالن ۾ بيت مارئيءَ جا چيا آهن. پر سيد شاهہ عنات ساري ڇمار مارئي جا بيت پيو چوندو هو. ۽ سيد شاهہ عبداللطيف، جو ڇمار ۾ شاهہ عنات کان نندو هو، سو سسئي جا بيت ڏيندو هو. جڏهن شاهہ عنات ماڻهن کان ٻڌو ته سيد شاهہ عبداللطيف سسئي جا بيت ٿو ڏئي، ۽ اجا ڇمار جو نندو آهي، ۽ ٻيو ساڻس هڪڙو خليفو تمر فقير نالي همراهہ آهي، تڏهن انهن ماڻهن کي چيائين ته "سسئي جا ستر ڇڏي باهر نڪتي، تنهن جا بيت ٻلاڇا ڏبا! تنهنڪري جي شاهہ عبداللطيف هوند مون کي گڏجي، ته انهن بيتن ڏيڻ کان جهليانس". پوءِ هي ڳالهہ ڪن ماڻهن وڃي شاهہ عبداللطيف کي ٻڌائي. تڏهن پنهنجي خليفي کي چيائين ته "سيد شاهہ عنات صاحب جي زبان ڏني تعاليٰ وٽ مقبول پيل آهي، جي جهل وجهندو ته پوءِ آءٌ بيت ڏئي ڪين سگهندس تنهن ۾ هاٿي هيئن تا ڪريون جو آءٌ پاڻهي وٽس وڃي ٿو حاضر ٿيان. پر اسان جي گڏجڻ کان اڳي تون بيت سسئيءَ جا پيو ڏج، ته سسئيءَ جي سچائيءَ کي ڄاڻي." پوءِ گڏجڻ جي وير تمر فقير هي بيت ڏنا:

ڪڙي ۽ رڙي، پربٽ پيــر پنهــونءَ جـا	سـڪ ٻڌائيـن سـندرو، جـانب ڪـاڻ جـڙي
لـڪن ساڻ لطيف چوي، مر منڌ پاڻ مڙهي	عمرائين ڪڙهي، ته ٻہ پلڪ پريان جي نہ پري.

پريـنديـئـي پـنـڌ تـي،• جـتـن پـنـيءَ جـوءِ	واڪا ڪيو ويڙهين ۾، ريهون ڪيـو روءِ
طـالب کي تمر چوي، ور ڏس ڏيرن جو پوءِ	ڪيچان اوري ڪوءِ، من ٿئي غور غريب جو.

پوءِ هي بيت ٻڌي سيدشاهہ عنات فرمايو ته: "ابا عاشق الله جا! هيءَ ته سسئي ڪين هئي، پر سئن ۾ سئي ڇٽي جنهن جا تو اهڙا بيت ڏنا آهن. ڇا ڇٽجي هنن بيتن جي ڳالهہ! هي ته بيشڪ حقيقي آهن. ۽ جيڪا مون عمر سڳوري گذاري سا خير سان گذري. باقي اڄ کان پوءِ اڳتي آءٌ پڻ سسئي جا بيت ڏيندس ڇا کان جو

ضمير هنن بيتن جو حضرت نبي ڪريم شفيع جي پار رجوع آهي. سسئيءَ جي ڳالهہ تو ڪيئن ٻڌي آهي؟" تڏهن سيد شاهہ عبداللطيف ساري ڳالهہ پيراتي ڪري ٻڌايس. پوءِ ان مهل سيد عبداللطيف، سيد عنات کي چيو تہ "مهرباني ڪري مارئيءَ جي ڳالهہ سڻائينم ۽ موڪل ڏينم، تہ آءٌ پڻ مارئيءَ جا بيت چوان." تڏهن سيد شاهہ عنات ساري ڳالهہ مارئيءَ جي ڪري ٻڌايس، ۽ چيائينس تہ "جي دل چويئي، تہ پلي ڪري مارئيءَ جا بيت ڏي." مارئيءَ جي ڳالهہ هن پر آهي[1].

سچي سڻاء مان هيءَ روايت بالڪل عامي پئي نظر اچي. تمر فقير ڀٽائي صاحب کان عمر ۾ وڏو ڪونہ هو. فرض ڪجي تہ ڀٽائي صاحب ننڍي ڄمار ۾ سسئي جو داستان ڪٿي ڳايو هجي، پر ڪانئس بہ قدري ننڍي عمر جي يا سندس سن تمر فقير مين شاهہ عنات کي ويهي پنهنجا بيت ٻڌايا سو مڃڻ کان ٻاهر آهي.

هن روايت کي پوءِ پيرومل نقل ڪيو جنهن جو حوالو مولانا دين محمد وفائي 'لطف اللطيف' ۾ ڏنو آهي، پر مولانا مرحوم شروع ۾ ئي هن روايت جي انهيءَ حصي کي اهميت ڏني آهي، جنهن مطابق ڀٽائي صاحب مين شاهہ عنات کان مارئي جي سلسلي ۾ متاثر ٿيو. سندس الفاظ هي آهن:

"هڪ روايت آهي تہ شاهہ عنات پهريون سنڌي شاعر آهي جنهن عمر مارئي جي ڪهاڻي تي ڪي بيت چيا هوا ۽ شاهہ عبداللطيف کي مارئي جو مذڪور سڻائي هن ۾ مارئي جي بيتن چوڻ جو چاهہ پيدا ڪيائين.

پروفيسر پيرومل لکي ٿو تہ شاهہ عنات بابت چوڻ ۾ اچي ٿو تہ هو اول ۾ مارئي جا بيت چوندو هو. شاهہ عبداللطيف جا سسئي وارا بيت ٻڌائين تہ ڏاڍا وڻي ويس جو پاڻ بہ اهڙا بيت چوڻ لڳو:

اڙن، نـــــڌر، ايـــــري، ڪوجهـــــي، ڪميڻـــــي
تنهن سان ٻاروچل ٻاجهون ڪيون، هوت ڏسي هيٺي
اگهـــائي عنـــات چئـــي، تـــي ٽڪـــر ۾ نيٺـــي
جا هئي ور جي وهيٺي، تنهن کي محب مليو مُنهبار ۾ [2]

لطيف جي ننڍي عمر، صالح طبيعت ۽ مين شاهہ عنات ڏانهن سندس دلي رغبت مان صحيح گمان اهوئي نڪري ٿو تہ نوجوان لطيف اسي ورهيہ جي هن شاعر ۽ بزرگ وٽ ڪي سوچڻ ۽ سکڻ لاءِ ۽ نہ ڪيس سمجهائڻ ۽ سيکارڻ لاءِ ٿي ويو. مين شاهہ عنات ۽ ڀٽائي صاحب جي سُروار بيتن کي غور سان پڙهندي چٽيءَ طرح معلوم ٿيندو تہ ڀٽائي صاحب هن بزرگ کان گهڻو ڪي پرايو. مين شاهہ عنات جي بيتن ۽ واين ڀٽائي صاحب کي گهڻو متاثر ڪيو ۽ مين شاهہ عنات جي وفات بعد پڻ سندس ڪلام سان ڀٽائي صاحب جي تمام گهڻي محبت رهي جنهن جو عڪس ڀٽائي صاحب جي ڪيترن ئي بيتن ۾ بالڪل نمايان طور نظر اچي ٿو. عام زباني روايتن وارن بيتن کي ڇڏيندي، هيٺ اسان مين شاهہ عنات ۽ ڀٽائي صاحب جا ڪي مستند بيت يا بيتن جون مصراعون مثال خاطر ڏيون ٿا[3]. انهي لاءِ تہ اسان ٻنهي جي قريبي رشتي کي پوريءَ طرح پرکي سگهون:

---

(1) "عمر مارئي جو قصو (ٻنا ڙاتين)" جوڙيل آخوند عبدالرحيم محمد وفا عباسي جو، پريمئر پريس حيدرآباد، ڇاپو ڏهون، سنہ 1911ع تان ورتل.

(2) لطف اللطيف، وفا پبلشنگ هائوس، ڪراچي، 1951، ص 73. اصل متن ۾ هن بيت جون آخري بہ سٽون هيٺينءَ طرح آهن جن جي مستند روايتن مطابق تصحيح ڪئي وئي آهي:

اگهـــائي عنـــات چـــوي تنهنجـــي ٽڪـــر مـــان ٽيڻـــي
جا هي ور جي وهٽي، تنهن کي محب مليو مهياڙ ۾

(3) اهي مثال هن ڪتاب "مين شاهہ عنات جو ڪلام" ۽ علامہ امداد علي صاحب قاضي جي مرتب ڪيل "رسالو (پيغام) شاهہ عبداللطيف جو" (سنڌي ادبي بورڊ، 1961ع) مان ورتل آهن.

ميون شاهہ عنات	شاهہ عبداللطيف
اوڳڻ پائي پاند، پرين آيس تو مٽي (ڪلياڻ فصل 1: بيت 3)	اوڳڻ ڪري اپار، تو در آيس داسڙا (ليلان چنيسر داستان 3: بيت 5) پائي آيس پاند ۾، اوڳڻ عيب اپار (مارئي 8: وائي)
برڪت محمد مير، پار پهتا پهيڙا (ڪلياڻ7:1)	سرڻ تنهنجي سير، تون پار لنگهائيين پهيڙا (ڏهر 2:2)
الست ارواحن ڪي جڏهن جاڳايو جبار (ڪلياڻ 1:2) ڪبير ڪئام ڪيترا، هئي هئي پاٽان هيج سهسين صغير وٺا، ڏونگر ريج اريج (ڪلياڻ 2:2)	الست ارواحن ڪي جڏهن جاڳايو جليل (سهڻي 10:1) مون هٿان منهنجا ڏٺي، سهسين ٽٺا صغير پڪي منجهہ پنوهار جي، ڪوڙين ڪئم ڪبير (مارئي 5: وائي)
اولي اور، عنات چئي، سڪڻ ايُ شرط (جمن 2:1) ٻُڪي ڏيندا ٻاجهہ جي، نهاري نارون (جمن 7:1)	سائو منهن، سونهن وئي، سڪڻ ايُ شرط (يمن ڪلياڻ 6:7) ٻُڪي ڏيندا ٻاجهہ جي، آيا سور ڏٺي (يمن ڪلياڻ 1: وائي)
تارا اوتارا، ونيون وچاٺو پرينءَ جو (ڪنيات 1:1) سج سونهارا، سيد چئي، خبر ڏجاهون هت آهين اتاهون، هت تو پسين پرين ڪي (ڪنيات 3:1) سڄڻ سويارا، پيچ پنيءَ گهر آئيا (ڪنيات 4:1) جن هميشہ هيڪاند، تن سانگ م پئي، سيد چئي (ڪنيات 5:1) چنڊ تنهنجي بات، مونکي آهي من ۾ الله لڳ، عنات چئي، تون اچو منجهہ رات تن جنهن جي تات، سي ڏسي تون ڏيکارهون (ڪنيات 7:1)	ونين ۾ تي ويهہ، تارن ۾ ڪر تڪيو (آسا 13:3) هت تو پسين پرين ڪي، تون چنڊ اهوئي آڏت چئج ان ڪي، ڏيانءَ جو روئي (ڪنيات 3:1) سڄڻ سويارو، پيچ پنيءَ گهر آئيو (ڪنيات 10:1) هيڪاندي هوئي، سانگ مَ پوي سڄڻين (ڪنيات 3:1) چنڊ تنهنجي ذات، پاڙيان تان نہ پرين سين تون اچو ۾ رات، سڄڻ نت سوجهرو (ڪنيات 14:1)

اُٺ اٺاسو ٿو گھمي، تو توهي ۾ ٿاٽو
(ڪنيات 4:2)
سُوٽَ وٽي سيٽ، جهل تہ لاٽچهون ڪرهو
(ڪنيات 5:2)
دودستيون دوران، جنهن ڪي سيني سنگهر رُڪ جي
(ڪنيات 6:2)
نوَ نوَ نَيرَ نهرا، پيرين پَيڏَ پنجاهہ
(ڪنيات 7:2)
چارين چَندن ڏاريون، تازيون توهي توڏ
(ڪنيات 9:2)
الله لڳ، عنات چئي، وڪ وڏندي پاءِ
(ڪنيات 2:3)
نيٽ چنايو نِت، اُييو اوڏاهين اُسري
(ڪنيات 5:3)
محبوبن جي ملڻ جي، رڪ حاضر منجهہ هيين
(ڪنيات 6:3)
رات سهائي پُون سنئين، تيزين سر جوان
(ڪنيات 8:3)

ڪامل ڪنت سُجان، پيچ پنيءِ گهر آئيا
(ڪنيات 10:3)

ميي ڪي مجاز جو، توهي ۾ ٿاٽو
(ڪنيات 25:2)
وني سيٽ سُوٽَ، پاءِ پنهنجي ڪرهي
(ڪنيات 26:2)
دو- دستي دوبير، سيني سنگهر رڪ جي
(ڪنيات 14:2)
نو نير، ڏهہ ڏاوٽيون، پندرهن پينڊ پياس
(ڪنيات 32:2)
چاريئين چندن چوٽيون، نايو مينديءَ ڏار
(ڪنيات 24:2)
ڪرها ڪسر چڏ، وڪ وڏندي پاءِ
(ڪنيات 15:2)
تاٽيو تيڏاهين، نيٽ چنايو نڪري
(ڪنيات 37:2)
ميا! محبوبن جي هلي وانءُ حضور
(ڪنيات 8:1)
رات سهائي، پون سنئين، پٽين وڏو پنڊ
(ڪنيات 6:1)
رات سهائي، پون سنئين، پائي گهرجي پل
(ڪنيات 7:1)
سڄڻ سويارو، پيچ پنيءَ گهر آئيو
(ڪنيات 10:1)

توهہ جي وٺ طراز، پاءِ اسباب اخلاص جو
متان ڪي من لوڏيين، پسي جنگ جهاز
عدنئان عنات چئي، تنهنجي حاصل ٿئي حاج
جُہ ناڪون ٿئو نواز. تہ اگهہ مڙني هيڪڙو
(سر راڳ 3:1)

نئين بنائج ناڪئا، بيڙي پراٽي
ڪپر ڪارونيار جو، پڇاڙي پاٽي
(سر راڳ 5:1)

سڙهہ سنوان، لاڇو نوان، اولا سندن عاج
ساٽي سفر هليا، پري جنگ جهاز
حاصل ڪريين حاج، واحد وٽجارن جي
(سر سريراڳ 12:2)

بيڙي پراٽي، وڪر پاءِ مَ وترو
تري ۾ تُن پيا، پاسنئون پاٽي
(سر سريراڳ 1:3)

قرقــل، قوتــا، پارچـا، اگـر ۽ عنبيـر
ھھڙو وٽـج ونـي ڪـري، وجهہ وڻجـارا ويـر
يُـتي پاڙ مِ مڪري، اڳيان سائر سڄي سير
ڪونهي اهڪ، عنات چئي، جر جو ڪاري نير
گهر تني جي ڪير، ساڻ جني جي سڄيون
(سر راڳ 6:1)

قرقــل قوتــا، پارچـا، پاتـائون پــڙيون
اُنـي ڪـي عنـات چئي، ڦيـر نـہ ڪـن ڦڙيـون
جي ڇُهي منجهہ ڇُڙيون، سي بيڙيون رکين ٻاجهہ سين
(سر راڳ 7:1)

لڙ لهريـن لـس ليـٽ تـان عربـي مـون اُڪـار
(سر راڳ 1: وائي)
تـڙ سـبـر تـواري، اُيـي مڱـي اوسـهيون
(سر راڳ 1:2)
ڪلي ڪيڪـاري، تـہ اَنءَ ڳالهـاري ڳـر لائيـان
(سر راڳ 1:2)
جـر تـڙ ڏئـا ٻوهيـان، الاهـي اڄـن
(سر راڳ 2:2)
وجـي ولاتـن ۾، جـُـڳ لڳـا ڪـي جـن
(سر راڳ 3:2)
پريـن او پيهـي، ڪنـڌ ڪيڙائـو آئيـا
(سر راڳ 4:2)
مـُـلا معلـم خبـرون، پڇـي پروڙيـج
(سر راڳ - اضافا 2)

تـون ويسـرو ويـر، سـاتين سنيت پنڌ جـي
جوڙي جنـگ جهـاز ڪـي، ڪـوڏ هٽـائج ڪيـر
وهـي وڻجـارن جـي، بنـدر ڏانهـن ٻهيـر
گهـر تنيـن جي ڪيـر، جـن لاڳيـدار لنگهـا ٽئـا
(سر سريراڳ 18:4)

قـر قـل قوتـا، پارچـا، پـاٽيـٽ پاتـائون
ڪونيـون قيمـت سنديون، تـر ۾ تاڪيـائون
لاڄـن منجهہ لطيـف چئـي، بيـڙا ٻڌائـون
نـذر نبـي چـام جـو چڙهنـدي چيـائون
جي ڇُهي ڇوڙيائون، سي بيڙيون رکين ٻاجهہ سين
(سريراڳ 19:4)
لڙ لهريون لس ليٽ، جت انت نـہ ليـي آب جو
(سريراڳ 11:1)
ايـي اوسـهہ پائيـان، ڪـارڻ وڻجـاري
(ساموندي3: وائي 2)
آيل ڊولئي ساڻ، هوند ڳر لڳي ڳالهيون ڪريان
(ساموندي 24:3)
جـر تـڙ ڏيـا ڏي، وڻ تـڻ ٻـڌي وانئيـون
(ساموندي 23:3)
جـڳن جـا جـڳ ٿيـا، تئـان نـہ موٽيـو ڪـوءِ
(ساموندي 10:1)
ڪيـڙي ڪيـڙ ڪنـڌ، مـاءِ سـاموندي آئيـا
(ساموندي 43:3)
مـلا معلـم خبـرون، پڇـي پروڙيـائون
(ساموندي 17:3)

•

اتـر اوت نـہ ڏيـن، صرفـو ڪـن نـہ سيءُ جـو
(رامڪلي 3:1)
آڏيَ جـو عنـات چئي، اوءِ الڪ سـين اوريـن
(رامڪلي 3:1)
پنـن ڪيـن پـٽ ڪٽـي، گهـرن ڪيـن گهـَـرا
مهيسـري مخلـوق جـي، اييـن دور درا
(رامڪلي 5:1)

سـدا وهـن سـامهان عاشـق اتـر هيـر
(رامڪلي 4:3)
لاهوتـي لطيـف چئـي، آڏيءَ ڏيـن اُليـر
(رامڪلي 6:7)
پنـن جـو پـٽ ڪٽـي، سـو جـي سـڄاڻن
تـہ بـر ۾ بيـڪ لهـن، پهـر نـہ پنـن ڪـاپڙي
(رامڪلي 5:7)

چراٽي چيري سين، ڪارا ڪٺائون ڪوڙا
(رامڪلي 8:1)
طمع جي تمام، مور نہ اٿن من ۾
(رامڪلي 9:1)
جتان لوڪ لڇ ٿئي، اُت آديسين آرام
(رامڪلي 9:1)
ڪنوٽي موٽي، آيل! آيا مون ڳري
ترڪ ما شغلاً جو، لينگ نہ لانگوٽي
ڪمر بستا ڪاپڙي، ڪين نہ ڪاچوٽي
ٻاهر ٻارڻ سڪئا، ٻابو ٻاهوٽي
پوءِ مَ ويڇوٽي، انهي سين عنات چئي.
(رامڪلي 13:1)

جي پائين جوڳي ٿيان، تہ ٻر جوڳيَ ڪِي پار
(رامڪلي 1:2)
ڪويساها ڪاپڙي، پرئا پراهين پند
هي هنين هند، هوءِ هليا هنگلاج ڏونہ
(رامڪلي 5:2)
مرڻ آمنا جن، واحد تن نہ وسري
ڪپر متي ڪاپڙي، اوءِ نانگا ننڊ نہ ڪن
اڪيون سنديون تن، اوجاڳي اُجاريون
(رامڪلي 7:2)

آنءُ پڻ تنهين ڪي، چنديان، ڪِهہ اڪين سين
(مارئي 1:1)
ڏهہ ڏونہ ايي ڏي، سنيها جسيد چئي
(مارئي 1:1)
مارو ڏن نہ ڏين، عمر جي اوصاف ۾
(مارئي 3:1)

ڪارنئان ڪڪا ٿيا، چراٽيا چيري
(رامڪلي 5:6)
جي پائين جوڳي ٿيان تہ طمع ڇڏ تمام
(رامڪلي 4:4)
سو ڪٺائون روپ، جٿان لوڪ لڇ ٿئي
(رامڪلي 17:10)
نہ گندا نہ گبري، نہ ڪچ نہ ڪاچوٽي
سامين ٻاري سُج ۾، ٻابن ٻاهوٽي
(رامڪلي 5:10)
ڪچي ڪاچوٽي، نانگن ٻڌي نينهن جي
جهڙا آيا جڳ ۾، تهڙا ويا موٽي
سڪ نہ ستا ڪاپڙي، لاهي لانگوٽي
اُنين جي چوٽي، پورب ٿيندي پڌري
(رامڪلي 6:10)
جي پائين جوڳي ٿيان تہ پر گروُ جي پار
(رامڪلي 3:4)
پريا پورب سامهان، راول ٿيا رند
هي جي هٿا هند، آءٌ نہ جيندي ان ري
(رامڪلي 31:1)
مرڻ مسلم جن، واحد تن نہ وسري
متي سگر ڪاپڙي، نانگا ننڊ نہ ڪن
نيڻ سدائين تن، اوجاڳي اجاريا[1]
(رامڪلي 13:10)

چنديان، ڪِهہ اڪين سين، پيرين رجهان هٿ
(رپ 2: وائي - 2)
ڪريو مهاڙ مليرڏي، روءِ اُيي چوءِ
(مارئي 8:4)
عمر جي انصاف جا ويني واساما ڳاءِ
(مارئي 8:4)

(1) شايد شاهہ عبداللطيف جو بيت نہ هجي، مگر رسالي ۾ شامل آهي.

گهيٽا ٻڪر چاريو، وريتيون وارين
(مارئي 3:1)
لڳنئان لوھ لهي پئا، ٽٽو بند بِدا
(مارئي 5:1)
جرڙا ٽٽو جنجير، ايُ سنيهو سُٽي ڪري
(مارئي 6:1)
اکيون آب اُڪنديون، پنهنجي ڪوڻ ڪٽن
(مارئي 7:1)
آڏيَ رات عنات چئي، سانيڪا سنجن
(مارئي 8:1)
سڻ سيارچ ساڏوهيون ساريان منجھ سرير
(مارئي 9:1)
اُني جي اوطاق، پسان [اکيين] شال عنات چئي
(مارئي 15:1)
وجي آنءُ وطن ۾، واسيان پنهنجا وار
(مارئي 1: وائي)
سائون سيارچ مڪٽي، ساريان ساڻ هيين
(مارئي 1:2)
اوني رات عنات چئي، آندي خبر ڪري
(مارئي 3:2)
پيرون چُنديان پرين سان پلوءُ منجھ پائي
(مارئي 4:2)
سوئي ساريم سومرا، جو پائر جو پنهوار
(مارئي 18:2)
سرتين ساڻ سمن، اُنُي آھر اُتهين
(مارئي 8:2)

ڇڇيا ڇيڪاريو ڇيلڙا، پٽين پهرائين
(مارئي 4:9)
ٻيڙيون نيئي پار، تو تان بند بدا تيو
(مارئي 21:10)
سٽي ساٽيھ ڳالهڙي، لهي ويا لوھ
(مارئي 10:11)
اکيون آب پريو، انهين ڪوڻ ڪٽان
(مارئي 6:11)
سنجن سانيڪن تي وڏيءَ وير وهون
(مارئي 9:8)
نٽين ننڊ وھ تي، ساري ساڏوهيون
(مارئي 11:10)
ماروءَ جي اوطاق، گهٽو اُڪندي آهيان
(مارئي 25:10)
واسي وار نہ ويڙهيان، مر ڇڳون رهن ڇيڙ
(مارئي 10:2)
سائون سيارچ مڪٽي، جيڏيون آٽين جال
(مارئي 5:9)
اُتان اوني آئيو، خبر ايَ ڪري
(مارئي 4:10)
پٽي ساڻ پتار، پائر پيرون چونديان
(مارئي 9:7)
ستيءَ سيئي ساريا، جي پائر جا پنهوار
(مارئي 4:4)
سمن سچاٽي، اُني آھر اُن سين
(مارئي 24:3)
سرتين ساڻ سمن، آھر اُني مينهڙي
(مارئي 18:6)

اتان گهُري گهَري، چندا لاٽي چارٽين
(پريات 2:1)

سمي سامائي، چنتا لٽي چارٽين
(بلاول 6:3)

ڏاتــار ۾ مڱڻـــي ڪئـا ٻيلــي جـا ٻــول
(پرِيات 9:1)
سـاڻ نـہ نيـو سـگهڙين، پهـ مـَـتي پريـات
(پرِيات 13:1)
راءِ رونجهــي ريلــي، ڏڏ جيــنءُ ڏهـر رحـائيو.
(پرِيات 14:1)
ٻيلــي ۾ ٻــاجهون ٿيــون، ســپ سـرهي ڪيــر
(پرِيات 3:2)
ونءُ داتــا جــي در تـــي، ســرود ڪٺــي ســاڄ
(پرِيات 9:2)

ٻوليــون ٻيلـي جــون ڪــري، پاسـي پــر پيــو
(پرِياتي 19:1)
نـہ ڪنهـن نيو پاڻ سين، نـہ ڪنهن ڪيو گـڏ
(پرِياتي 22:1)
سـڄڻ سـانوڻ مينهـن جئـن رُجـون تـو ريلـي
(بلاول 13:1)
ٻجهان ٻاجهہ تـَـئـــِـي، ٻاجهاٽون ٻيلي ڏٽي
(پرِياتي 11:1)
ويهــ داتــا جــي در تــي، لنگهــا لائــي لــڏ
(رپ 1: وائي)

•

هلو تـہ تڪئا پسون تن جا، جي جهنگين جهونگارين
(پورب 8:1)
اوڏو تــي چئـو اونٺـــن، ســنيها ســيٽن جـا
(پورب 1:2)
ڪانگـا قريبـن جـي، ڪـا ڳالهہ ڳريئي آهہ
(پورب 3:2)
ڳٽيــن پريــن رُنــام، اوڳـڻ رســي ســيڪو
(پورب 3:3)

جي راتو ڏينهن رمن، هلو تہ تڪيا پسون تن جا
(رامڪلي 1:3)
آءُ سـٽان تـون ٻـول، ســنيهو ســڄڻ جـو
(رامڪلي 26:1)
پريـا سندي پار جي، ڪـانگل ڳالهہ ڳـري
(پورب 25:1)
اوڳـڻ رسـي سـيڪو، ڳٽيــن پريــن رُنــام
(آسا 25:4)

•

سوِيي! تـون سـُـهاڳ ڪـي پـوري پـر مَ ڏيـج
(ليلا 6)
ليـلا! ليلائيــج، اتئـي مــاڳ منـت جـو
(ليلا 6)
هار هٿان مون ڇڏيو، ڪـِـين چـَـنيسر چتـاءِ
(ليلا 8)

سويي! ان سهاڳ ڪـي، پـوري پــَـر مَ ڏيــج
(ليلا 11:3)
جــي ليلائـــي نـــہ لهيــن تـــہ پـــڻ ليلائيــج
(ليلا 21:2)
آءُ پرين گهر پيهي، ميان چنيسر، هار هٿان مون ڇڏيو
(ليلا 1: وائي)

•

تـہ چـَني چارئي پوت، اوسَـهہ ونـي اڪريـن
(آسا 4)
رهـي نــہ رَتـــي جيتـري، ڏنـي جـن ڏُئـار
تــون تنــي ســين گهــار، اوڏا اڏي پڪـــڙا
(آسا 5)

تـہ چـارئي چـادر پـاند، اوسـا ڪٽـي اُڪريـن
(آسا 43:4)
وينـــي جـــن وٽ، ڏڪنـــدو ڏور ٿئـــي
تــون تــن ســين ڪــٽ، اوڏا اڏي پڪـــڙا
(يمن ڪلياڻ 26:8)

هلي تن حضور، ڪوهہ ولين وات سين
(آسا 7)
نندي وڏي ڳالهڙي، جوڙيو جمع ڪن
(آسا 8)
فڪر سين ڦيراءِ، تہ همہ ڪي حق چوين
(آسا 10)
لتاڙيو لوڪ ڪي، وجيو پرين پسن
مون تي اڪرين، وڏا تورا لائيا
(آسا 11)
سڏي پاڻ سچو ڪري، عشق نہ ڪري اَدَ
ايَ تان سائر سد، ڪئي جا قوال سين
(آسا 12)

تون ڪئن اڳيان تن، وجيو ولين وات سين
(پرياتي 9:1)
نندي وڏي ڳالهڙي، سچي تا سمجهن
(پرياتي 9:1)
ڏسڻ ڏسين جي، تہ همہ ڪي حق چئين
(آسا 10:4)
مون تي اڪرين، وڏا تورا لائيا
تہ پڻ پرين پسن، ڪٽان جي ڪر سامهيون
(آسا 3:2)
ايڪ پيالو ڀہ چٽا، عشق نہ ڪري اڌ
ايَ جا ساعر سد، ڪيئي جا قوال سين
(يمن ڪلياڻ 3:4)

●

رنديا جني رهڙيا، محبت پائي من
تني سندي سُتَ ڪي، صراف ئي سڪن
سي ڪٽي هٽ نہ وجن، ان جو گهر وينئي ئي اگهيو
(ڪاپاتي 4:2)
ڪو وهہ ڪاپاتيين، جئن ڪتن ۽ ڪنبن
(ڪاپاتي 7:2)
پائي مال ارٿ ۾، ڪتين نہ ڪوڙي
(ڪاپاتي 9:2)

محبت پائي من ۾ رنديا روڙيا جن
تن جو صرافن، اڻ توريو اگهائيو
(ڪاپاتي 16)
انئي پهر ارٿ سين، ڪتن ۽ ڪنبن
(ڪاپاتي 17)
پائي ڏور ارٿ ۾، ڪتين نہ ڪوڙي
(ڪاپاتي 7)

●

چوتا تيل قليل سين، واسنگ ويڙهيائون
(مومل راڻو 1)
جوڳي تينءَ جهرڪئو، جئن چوڏهين ماه چنڊ
(مومل راڻو 5)
ڪاهي آيا ڪاڪ تي، لڙي لوڊاڻي
(مومل راڻو 9)

چوتا تيل چنبيليا، ها ها، هو هميش
(مومل راڻو 1:3)
مڙهيا گهٽو مشڪ سين، چوتا ساڻ چندن
(مومل راڻو 2:3)
چوڏهين ماه چنڊ جئن، ڪيو سامي سهائو
(مومل راڻو 1:9)
ڪاهي آئيا ڪاڪ تي، ڏنائون ناتر
(مومل راڻو 11:2)

●

سمون سنڌ سمن ۾، جکري جھو نہ ڪوءِ
انو پھر عنات چئي، اُپو ايئن هي چوءِ
الا اچي ڪوءِ، ڏڏ وڏو ڏان گھري
(بلاول 1:1)
پاٹوندر پاتار ۾، جاءُ جکرو جُھار
(بلاول 7:1)
سمون سانوڻ مينھن جئن، رات وسي ۽ ڏينھن
(بلاول 8:1)

آءُ جکري جيھو، پُرس پسان ڪونہ پيو
وائي جنھن جي ڙات ۾ ڏيو ۽ ڏيو
وجي چو نہ وھو، ان در متي مڱتا
(بلاول 14:1)
ڪوہ نہ جُھاريين جکرو، جنھن ڏيھ ڍيا ڏيئي
(بلاول 9:3)
سچڻ سانوڻ مينھن جئن، رُجون تو ريلي
(13:1بلاول)

ٻانھي ٻانھوٽي، ڪنيزڪ ڪيچين جي
(ديسي 2:1)
آنءُ گولي آهيان گل بوءِ، تون سجاٹج سات ڏٽي
(ديسي 4:1)
سسئي اُت سيد چئي، ريڏي ٻسي روءِ
(ديسي 4:1)
آٹي اُٹ جھيڪئا، مھري مزمانن
(ديسي 5:1)
ٻانيڻ ڪي ٻروچ جو آسرو آهي
(ديسي 8:1)
ڪوءِ وجڻ وائي، هلڻ سھان نہ هوت جو
(ديسي 10:1)
ستيس تيلاهہ سرتيون، اديون هيس اچاڻ
(ديسي 1:2)
ڪوهہ ڪچاڙئا روءِ، جتن لئي نہ جاڳھين
اپينين چو نہ عنات چئي، جنّھن سونچل ساٿين سوءِ
ٻانيڻ چوءِ ٻروچ ڏونّہ، ڪيچ هلندي ڪوهہ
ايَ پرڪُپر هوءِ، جينءُ هوءِ سانگي تون سمهين
(ديسي 2:2)

ڪنيزڪ ڪيچين جي، ٻانھوٽي ٻانھي
(ديسي3:11)
گولي ٿيان گل بوءِ، جي سجاٹان سات ڏٽي
(ڪوهياري 5:3)
بوتي ۽ بلوچ جي، رڙهي پسان روءِ
(ديسي 10:3)
مزمانن مھري، آٹي جھوڪيا جھوڪ ۾
(ديسي 13:3)
ٻانيڻ ڪي ٻروچ ري ٻيلي ناهہ ٻيو
(ديسي 16:1)
هلڻ سھان نہ هوت جو، وجڻ آءُ گھوريان
(ڪوهياري 3:4)
اديون آءُ اچاڻ، مون سگ سجاٹي نہ ڪيو
(آبري 7:2)
ساٿين سئين نہ جاڳين، پوءِ ڪچاڙئا روءِ
اِيَ پر ڪُپر هوءِ، جئن هو سانگي تون سمهين[1]
(حسيني 7:4)

ڪرڙا ڏونگر ڪيچ جا، جت سُچن نر نيلا
اچن ات عنات چئي، هيڪلي حيلا

وڏا وڻ وٹڪار جا، جت نانگ سچن نيلا
اُتي عبداللطيف چئي، ڪيا هيڪلين حيلا

[1] غالباً مين شاهہ عنات جي بيت جون ٻہ مصراعون، جي جدا بيت طور رسالي ۾ شامل ڪيون ويون آهن.

جن جا ور نہ وَسيلا، تن ہاناڙن ہيلي ٿئين
(ديسي 5:2)
آرياڻي جا عنات چئي، ڏونگر ڏِينـدءِ ڏس
(ديسي 8:2)
سندي چانگن چس، وجي پير ٿرندءِ پٻ ۾
(ديسي 8:2)
ڏوري ڏِھہ عنات چئي ٿڪ تني لئي تات
روجھن گـڏي راتِ، ھوت پچنـدي حب ۾
(ديسي 1:3)
سرھہ گـڏبئي سسئي، سوڙھي منجھہ سھي
(ديسي 1:4)
آئين جي ورن واريون، وجو سپ موٽي
(ديسي 5:4)
تتي کوسي کاھہ، کانهي ويل وھڻ جي
(ديسي 10:4)
ھئڙا ہاروچن جا، چوذاري تو چاري
(ديسي 4: وائي - 2)

جت ڪڙم نہ قبيلا، اُت رھبر رسج راہ ۾
(آبري 5:3)
ليڙن جو لطيف چئي، ڏونگر ڏينـدءِ ڏس
(حسيني 43:12)
سنديءَ چانگن چس، پير ٿرندءِ پٻ ۾
(ديسي 16:5)
روجھہ ڏٺائين رات، ھوت ڳولينـدي حب ۾
ڪيچين جي ڪڙيَ ٿيي، توءِ تنين جي تات
(ديسي 12:5)
سرھہ گـڏبئي سسئي، سوڙھي منجھہ سبيل
(ديسي 14:5)
وجو سپ وري، آئين جي ورن واريون
(آبري 10:2)
تتيءَ تـڏي کاھہ، کانهي ويل وھڻ جي
(معذوري 7:5)
ڏٺئي نہ ڏيرن جا، چوذاري چاري
(ڪوھياري 12:1)

تنهن کي دل ۾ دوجي ڳالھڙي، مگَ نہ تسي مال
(سورٺ 4:1)

مگَ نہ تسي مگڻو، نہ مِلڪ نہ مال
(سورٺ 13:2)

تاڙي کي توار، پپيھل پتيو ھيون
ھارين ھر سنيائيا، سرھا ٿئا سنگھار
(سارنگ 1:1)
اُنا پٽ پراڻ جا، لڪڙي سامارو
(سارنگ 3:1)
سڄڻ ھئڙا ڏور، مونکي مينھن ميڙئا
(سارنگ 4:2)
سرھيون سنگھاريون ٿيون، پيارين پھي
(سارنگ 13:2)

اڄ پڻ اتر پار ڏي، تاڙي کي توار
ھارين ھر سنباھيا، سرھا ٿيا سنگھار
(سارنگ 8:1)
ونا پٽ پراڻ جا، ونيون ساماري
(سارنگ 9:4)
جي پرين ھئڙا ڏور، سي مونکي مينھن ميڙيا
(سارنگ 22:4)
سرھا ڪيائون سير، سرھيون سنگھاريون ٿيون
(سارنگ 27:1)

جٽان گهـَڙي تٽـان گهيڙ، اوتڙائيـن تـڙ تٽي
(توڏي 1:1)
سا ندي پاڻئي نيڙ، جهن اهڙي سڪ سيد چئي
(توڏي 1:1)
مهاران مهي، ڪاجا پيتائين پريم ڪي
تنهن سُرڪ مُرڪ مستان ڪي، لڱس ڏڌ ڏهي
تان تان تان نہ رهي، جان پيرو نہ ڪيائين پاڻ تي
(توڏي 4:1)
هادي لـڳ هنيان، پڇج پار پرين ڪي
جن اکين سڪ، عنات چئي، تن کهڙو ڏوهہ ڏيان
مِهارن ميان! مونکي سنئون سُنهايو پيچرو
(توڏي 1:2)
ميرا مَنهَن مڄ، سانياران ساهڙ جا
(توڏي 3:2)
لَذيس نينهن نڏاڻ، ناتہ ڪُنن ۾ ڪير گهڙي!
(توڏي 6:2)

ڪنهن جنهن گهيڙ گهڙي، جٿن اوتڙا تڙ تيوس
(سهڻي 5:4)
نـدي تـن نيـڙ تٿـي، جـي ريءَ ترهـي تـرن
(سهڻي 21:11)
ميهاران مهي پيتائين پريم جي
اُرڪ سرڪ سيد چئي، لڱس ڏوت ڏهي
سَگهي تان نہ سهي، مِلي جان نہ مهار ڪي
(سهڻي 9:5)
گهڙو پڳو تہ گهوريو، تون ڪين تر هنيان!
ادب اڪڙين ڪي، ڏيهاڻي ڏيان
ميهارن ميان، سنئون سنهاير پيچرو
(سهڻي 11:11)
لَيا ڏنر لار، سانياران ساهڙ جا
(سهڻي 15:7)
اي ڪم الاهي، ناتہ ڪُنن ۾ ڪير گهڙي
(سهڻي 14:3)

•

آن گندرو غريب، رهان ڪينجهر ڪنڌيين
توسين چام قريب، ڏن ڏينـدو ڏيج ۾
(ڪاموڏ 9:1)

تون تماچي تڙ ڏٿي، آءُ گندري غريب
توسين چام قريب، ڪي ڏن چڏائي ڏيج مون
(ڪاموڏ 7:1)

•

جيلاهہ ڪوٽن منجهہ ڪکور، تيلاهہ پونر پٽڪن پال سر
(ڪارائيڙو 2)
چـِلڙ ۾ چنج هٽي، جـم پسايين پـک
(ڪارائيڙو 8)
جو سر سرهو سوجهرو، هنجهہ هُتيئي هُونِ
(ڪارائيڙو - وائي: 2)

ڪونر پاڙون پاتار ۾، پونر پَري آڪاس
(ڪارايل 23:1)
چلر ۾ چهنب هٽي، مڃي ڪين نہ اي
(ڪارايل 27:1)
لَلِي لنئي رات، سر ۾ ڪيو سوجهرو
(ڪارايل 28:1)

متين مصراعن ۽ بيتن ۾ لفظن، فقرن، اسلوب بيان توڙي معنيٰ جي لحاظ سان بالڪل ويجهي مناسبت آهي. ظاهر آهي تہ ڀٽائي صاحب جي ميين شاهہ عنات جي ڪلام سان گهڻي محبت هئي، ۽ شاعريءَ جي واٽ ۾ ڀٽائي صاحب هن عمر رسيده بزرگ ۽ شاعر کان گهڻو ڪجهہ پرايو. ميين شاهہ عنات جي فقرن ۽ مصراعن ڀٽائي صاحب کي ايتري قدر متاثر ڪيو، جو هن اهي تضيمن طور ڪنيا ۽ پنهنجي بيتن ۾ انهن کي پوئي اسلوب توڙي معنيٰ جي لحاظ سان انهن کي ويتر وڌيڪ چمڪايو. نتيجي طور ائين چئي سگهجي ٿو تہ ميون شاهہ عنات اصولي طور شاعر هو ۽ ڀٽائي صاحب حقيقي معنيٰ ۾ مفڪر هو. پيش - رو شاعر جي حيثيت ۾، ميون شاهہ عنات بلند

درجي جو مالڪ آهي: اول هن سنڌي شاعري لاءِ نوان گس گهڙيا جي ڀٽائي صاحب پوءِ وڌيڪ سوڌيا ۽ سنواريا. شاعري جي وراثت ۾ ميين شاهہ عنات ۽ ڀٽائي صاحب جو رشتو چڻ والد ۽ فرزند وارو آهي: بيتن ۽ واين واري سلسلي جي نئين تخليقي شاعري ۾ ڀٽائي صاحب ئي ميين شاهہ عنات جو حقيقي جگر گوش ۽ جاءِ - نشين آهي.

خاتمو

ميين شاهہ عنات جي ڪلام جي ترتيب توڙي سوانح جي تفصيل تي ڪافي توجهہ ڏنو ويو آهي. اهي ٻئي پهلو ذرا پيچيدا هئا، پر گهٽي حد تائين انهن کي قدري سليقي سان سلجهايو ويو آهي. انهيءَ هوندي بہ مقدمي جي هن خاتمي لکڻ تائين ڪي نيون ڳالهيون ۽ نوان نڪتا ذهن نشين ٿيا، جن بابت هينيان اشارا ضروري آهن.

ترتيب جي سلسلي ۾، سرود ڏناسري جو فصل 4، جو قادري طريقي جي بزرگ شاهہ خيرالدين بابت آهي، سو معنوي لحاظ سان فصل - 2 طور اڳ ۾ اچڻ گهرجي ڇاڪاڻ تہ شاهہ خيرالدين سان ميين شاهہ عنات جي عقيدت خاص طور هڪ مريد واري آهي. سرود ڏناسري جي فصل -2 جو [22] بيت، " تو سنپارا شاهہ ! ڪوڙين ڪرنشون ڪريان - الخ" (ص 22) پڻ غالباً شاهہ خيرالدين بابت چيل آهي ۽ انهيءَ لحاظ سان شاهہ خيرالدين واري فصل هيٺ اچڻ گهرجي.

صحت جي لحاظ سان ڙ (زباني روايتن) وارا بيت تحقيق طلب آهن. جن مان ڪن بيتن جي اسان پويان "مختصر سمجهاڻي ۽ اشارن" (ص ص 237 - 294) هيٺ تصحيح ڪئي آهي. ساڳيءَ طرح "سرود آسا" جا بيت پڻ تحقيق طلب آهن. 'شاهہ جي رسالي' جي قلمي نسخن جي گهري مطالعي مان شايد اجان بہ ڪي اهڙا بيت ملن جي ميين شاهہ عنات يا سندس سلسلي جي شاعرن جا هجن. مثلاً: 'رسالي' جي ڪن نسخن ۾ ڏنل 'سر ڏناسري' جو هينيون بيت غالباً شاهہ بلال جو آهي:

منهن مناري سامهون ڏنر نوري نور
ٻرن پاهر منجهہ تا ڪوڙين جت قنديل
حضرت جي حضور ۾، زاريون ڪن ذليل
سيد پير سبيل، تو پوچ پياري ٻهيڙا[1].

مرحوم قادر شاهہ نصرپوري جي بياض[2] ۾ ڇاٽايل آهي تہ "تاريخ 27 شوال سنہ 1323هہ" تي شاعر بزرگ مصري شاهہ مثال ڏيندي چيو تہ، "ميين شاهہ عنات جو بيت آهي تہ:

تو نہ سئو سپرين، نينهن اڳئي شينهن
ٻوليو تہ ٻهر پئو، سٽيو سانوڻ مينهن.

"مراد بہ اها فرمايائونس تہ نينهن شينهن آهي جي ٻاهر نڪتو زبان ڪان تہ ڪائي مارينداس، ۽ جي سيني ۾ هوندس تہ مثل سانوڻ مينهن جي فيض ۽ آبادي ڪندس."

سوانح حيات جي سلسلي ۾ هڪ اهم نڪتي جي وضاحت ضروري آهي. ڪن بيتن ۾ سمايل اندروني اشارن جي بناءَ تي، ۽ خصوصاً سرود ڏناسري ۾ ساڳري درياه ۽ شيخ موسي بابت اُهڃاڻن جي آڌار تي، بنده کي قوي گمان هو تہ ميين شاهہ عنات ساڳري جي ڪنڌي تي ئي غالباً سڪونت اختيار ڪئي، مگر جيئن تہ

---

(1) ڀيٽيو، سرود ڏناسري فصل - 5 بيت [3] "مٿي نور نيلڪن جنهن کي آڏي ڪانهي ايل - الخ"
(2) هي بياض سندس پوٽي ميان قادر شاهہ جي مهرباني سان مطالعي هيٺ آيو.

"تحفة الڪرام" توڙي ٻين عام روايتن ۾ ڪيس "نصرپوري" سڏيو ويو آهي، انهيءَ ڪري مٿي مقدمي ۾ (ص 21) اسان پڻ سندس سڪونت نصرپور ۾ ڄاڻائي: البت ساگري جي ڪنڌيءَ تي سندس اڇ وڄ ۽ اتي سندس قائم ڪيل پاڙ ۽ اوطاق جنهن کي سندس نالي پويان 'شاهپور' سڏيو ويو، ان جو تفصل سان ذڪر ڪيو آهي[1].

تازو حاجي بخش علي شاهہ کي اسان "شاهپور" جي نالي ۽ اهميت بابت پڇا ڪئي، جنهن تي هن خانداني روايتن جي بناءَ تي پوري وثوق سان تصديق ڪئي تہ ميين شاهہ عنات نصرپور مان لڏي اچي شاهپور ۾ سڪونت اختيار ڪئي هئي ۽ ويندي وفات تائين اتي ئي رهيو. سندس اولاد پڻ ڪافي عرصو شاهپور ۾ رهيو[2] جتي سندن ٻارهن مشهور اوتارا هئا، جي گهٽو پوءِ تائين پڻ قائم رهيا.

غالباً ميين شاهہ عنات اولادي ٽيڻ بعد جواني واري دور ۾ ئي نصرپور مان لڏي اچي شاهپور وسائي. جيئن تہ وڏي ڀاءُ ميين احمد شاهہ جي غالباً ڪيس گهٽي سهہ ڪانہ هئي، انهيءَ ڪري پنهنجي جدا سڪونت اختيار ڪيائين. شاعر مصري شاهہ مرحوم جي روايت موجب وڏيري ڏهيسر پليجي پڻ ميين احمد شاهہ جي اشاري تي ميين شاهہ عنات جون گهوڙيون ترڙيون[3].

نصرپور مان لڏي وڃڻ بعد بہ هر جمعي ڏينهن ميون شاهہ عنات جمعي نماز اچي نصرپور ۾ پڙهندو هو. انهيءَ سلسلي ۾ مرحوم مصري شاهہ جي زباني هيٺين روايت نقل ٿيل آهي[4]:

ميون شاهہ عنات رحمة الله عليہ جن جمعي جي نماز اچيو نصرپور ۾ ادا ڪندا هئا. هڪڙي ڏينهن پاڻ آيا نصرپور ۾ جمعي جي نماز تي، گهوڙا ٻڌائون مغلن جي نم هيٺ جو اتي سندس ڀاءُ هو ميون احمد شاهہ رحمة الله عليہ. پاڻ اُسهيا مسجد ۾. پنيان ماڻهن يعني مغلن هيٺن ڪيو جو گهوڙن جون واڳون وڍي گهوڙا هڪلي ڪڍيا. پاڻ وري اچي نماز تان ڏسن تہ گهوڙن جون واڳون وڍيون پيون آهن. معلوم ٿين تہ فلاڻن واڳون وڍيون آهن، تڏهن سندن سنگتن مان ڪن چيو تہ، سائين هاڻ هن ڳالهہ جو ڪهڙو نياءُ ٿيندو؟ پاڻ فرمايائون تہ. بيت:

ڪنــدو نم نيـــاءُ، نيـــاءُ پيـــو نم تـــي
ڪونہ رهيو پويانءُ، شهر وڪاڻي شاهہ چئي[5].

مرحوم مصري شاهہ جي روايتن موجب ميين احمد شاهہ جا ناناڻا مغل هئا، پر "شجره طيبہ" جي بيان موجب سندس ناناڻا ڇچر هئا، جو وڌيڪ صحيح آهي.

ميين شاهہ عنات جي شعر ۽ سوانح جي سلسلي ۾ هي حالات تازو دستياب ٿيا آهن جي هت قلمبند ڪيا ويا آهن. وڌيڪ پڇا ۽ ڪوشش سان ممڪن آهي تہ ڪي وڌيڪ اهڃاڻ ملي وڃن.

20 - جون 1964ع — خادم العلم
حيدرآباد سنڌ — نبي بخش

---

(1) ڏسو مٿي ص ص 26-27.

(2) جنهن ڏانهن مير علي شير قانع "تحفة الڪرام" ۾ اشارو ڪيو آهي تہ: سندس اولاد 'ديهہ لڪمير' ۾ رهي ٿو. شاهپور وارو ماڳ ديهہ لڪمير ۾ ئي آهي.

(3) هن روايت ڏانهن مٿي (ص ص 34 - 35) اشارو ڪيو ويو آهي. مرحوم قادر شاهہ سندس مامي شاعر مصري شاهہ جي زباني هي الفاظ لکيا آهن: "شاهہ نصر الدين رحہ بہ گهر پرڻيا هوا: هڪڙو دلن مان، ٻيو نصرپور وارن مغلن مان. دلن واري گهر مان ميون شاهہ عنات تولد ٿيو ۽ مغلن واري گهر مان ميون شاهہ احمد پيدا ٿيو. انهيءَ وقت ۾ ڏهيسر نالي پليجو حاڪم ديهہ جو زور وارو هو. پوءِ هڪڙي ڏينهن سانوڻ جي موسم ۾ ديهہ پليجاڻي ۾ ميين شاهہ عنات الله جون گهوڙيون بہ سندس ماڻهو چارڻ لاءِ وٺي آيو پر پائرن. خصوصاً شاهہ احمد جي تعصب ڪري مٿئين زميندار شاهہ عنات رحہ جون گهوڙيون ديهہ مان سندس ماڻهو هڪلي ڏنيون جو اتاهين ڪاهي ويو ديهہ ڳاهڪي ۾. اها خبر اولياءُ کي پئي تڏهن فرمايائين - بيت:
ڳاهڪي ڳڙ ڪر پليجاڻي پاءِ - الخ"

(4) هي روايت مرحوم قادر شاهہ نصرپوري "تاريخ 28 - ذوالقعد سنہ 1320ھ" تي خود جناب مصري شاهہ مرحوم کان ٻڌي.

(5) پڻ پيٽبو مٿي ص 33.

مـــتـــن

ميين شاهہ عنات جو ڪلام

سرود ڪلياڻ

فصل پهريون

[۱] اسين بندا تُهنجا، تون آسانهجو ڏڻي [ذق]
ڏنا ڏوهہ بخشيين، خاڪين تان ڪڻي
مڙيئي ڏول نهارئان، جان هنيين ساڻ هڻي
تان سَيئان ئي گهڻي، رحمت تُهنجي راڄيا!

[۲] سائر لهريون، ريڄ وڻ، جيئ سي پکين پَکَ [ذق]
وڏا وڻ ويڙين ۾، ڪير ڳڻيندو ڪَکَ
اُونهون ڏيهہ عظيم جو، پسيم تان نہ پرکَ
تهان متي لَکَ، آنءَ پال پلي جا پانئيان.

[۲ الف] آپ تارا، ميئهن ڦڙا، جئن سي نن وڻان [ذق]
ڏر اوپڙ، پٿر، پاهڻ، واريءَ دڙ ڪنا
شهر، بحر، بلال چئي، جان هيئين سان هئان
طرح نہ پسيم ڪُومار جي، ڪيڏنهن نظر ڪئان
اونهون علم الله جو، آءٌ پانهي سنهون پڙهان
تيئهان ئي ڪُهنا، آءٌ پال پلهي جا پانئيان.

[۳] آوَڳڻ پائي پاندِ، پِرين! آيس تو مَٽي [نق]
تون پانهجيءَ ڪاندِ، ڪر ڳُڻَ اسان سامُهان.

[۴] آوَڳڻ آنتُ نہ ڪوءِ، تُونهين ڄاڻين سپرين! [نق]
آسَرُ آهِمِ پوءِ، جينءَ اوڳڻ مَٿائي ڳُڻَ ڪرين.

[۵] پَلءَ جي پائينِ، تن جو خالق! خالي نہ ڪرين [نق]
گُهرون گهٽ(۱)، گهٽين پرين تن کي اُميدون آهينِ
آسَرَ تنهن آهينِ، جينءَ مڱندا تون نہ موٽائيين.

[۶] ڄاڻي ٻجهي جي ڪِمِ، ننڍا وڏا ڏوهَ [نق]

[۲ ب] پالَ پلي جا پانئيان، اٺ ڳڻيا اپار [نق]
رحمتون رحيم جون، ڪوڙين لک هزار
بندا! بندگي، بلال چئي، ڪر پرين جي پچار
جته صاحب ڏئي ستار، پانهي سين پاجهون ڪري.

[۵ الف] صاحبُ سدائين، جتي جانڪيتان جي ۾ [نق]
متچڻ وهين ويسرو، چاڪر تو چائين
پلءِ مهين کي(۲)، ڏيهاڙئو پائين
عالمُ آتائين، ستانا شريف چئي.

[۵ ب] ڪيم جي ڪلتارا سي ٻسيو پاڻي هاريان [نق]
مديون سي معاف ڪرين، بخشين بخشڻهار!
صاحب در، شريف چئي، آهيون اُميدوار
سپاجها ستار! عيب منهنجا ڍڪين.

(۱) ن. گهرئون گهٽ. (۲) پلو مهين کي (ڪذا؟)

تَنئَان اوباهو ٿئي، ربَّ! تُنهجي تـوهَ
جي لکيا منجهہ لوحَ، سي ميان! تون ميٽائيين.

[٧] ميان! تـون ميٽائيينءِ، ڪئُمِ ڏوهَ ڪبيرَ [ن ق]
آلا! هن عاجزَ جا، سيئي ڪَت صَغيرَ
بَرڪتَ مُحمدَّ ميرَ، پار پهنا پَهيڙا.

[٨] پـار پهنا پهـيڙا، شفيـع سنياريـو جَـنَ [ن ق]
آگـي اڳـاهون ڪئو، مَـڳَـرُ مٿان تَـنَ
ذوق ۾ جَنتَنِ، مُحمّديـنِ موڪ ڪَريين.

[٩] ڄاڻُنو ڪوهُ ڄمـارَ، غفلت ساڻ گذاريين [ن ق]
پَهرا پُونِ پرِينَ جـا، سُتين کهڙي سارَ
پالَ پلي جا پانء تون، جِين پڪَ پڪيين، واري وارَ
سُهائي سَچ ستـارَ، آتـي ڪوهَ نـہ اوريين.

وائي *

[١] منهجي سيّدَ سارَ لهندو، سونکي آهي اميد اللّٰه ۾
سجـدي پئـي سُپريـن، زاري زور ڪـندو.
مونکي آهي اميد اللّٰه ۾

---

* ميان امام علي شاه کان منسوب.

امت ڪارڻ احمد اچي، پرمل پاڪ پسندو-
مونکي آهي اميد الله ۾
جڏهن صُور ڏَڪاءُ ڏيندو، اکيون سڄ ڪيندو-
مونکي آهي اميد الله ۾
مهت ڏيندو مومنين، ات محمّد مير ملندو-
مونکي آهي اميد الله ۾
نَفسِي نَفسِي سيڪو ڪري داتا ڏي ڍڪندو-
مونکي آهي اميد الله ۾
اچي ات، عِنات چئي، بديون بخشائيندو-
مونکي آهي اميد الله ۾

فصل ٻيو

[۱] "آلَسْتُ" ارواحن کي، جڏهن جاڳايو جبارَ [د]
رڙهي رهبر رسئا، سي سلُ مون نبيَ يار
مُلڪين فلڪين پڌرا، آڳي ڪئا اظهار
ساڪن ڪئا ستار، اوڏا سي، عِنات چئي.

[۲] ڪَبير ڪئامِ ڪيترا (۱)، هئي هئي پاڻان هيڄ [ن ق]
سَهسين صَغيرَ وَٺئا، ڏُونگر ريجَ آريڄ
پاجهہ سپاجها سڌڙا، شفيعَ! تون سُئيج
ڪوڙن سندا ڪارٽي! رهيس، ٺاٽ رسيڄ

(۱) ن. ڪبير ڪيائين ڪيترا - الخ. ق. ڪيئمر ڪوڙين ڪبير ڪيترا - الخ.

آسانهجي، عنات چئي، ڪٿهين (۱) ڪا ڪريج
سائينءَ لڳ سڃيج، اکيون عاجز سامهيون.

[۳] شفيع ڏي سُٽيج، هن عاجز جون آهون [ذق]
جيلاهہ آجهو عالمَ آهيين، اوناڀين دانهون
تيلاهہ ڪٿان تو مٿي، ٻاڪاريو ٻانهون
آچان اوراهون، جي مان قُربَ ڪوٺيين.

[۴] ڪني سُهاين ٿٿي، عَرَبَ ڏي اُڪير [ذق]
وِڪَ برابر هيڪڙي، لهن ڏوهَ ڪبير
روشن ٿنان ڏي ٿٿي، جتي عالمن آمير
گهير تني جي ڪير، مُرسَل جني من ۾.

وائي *

دِرسَ قريشي! عربَ ديسي! توکي ربَ سنڀالي،
ميان سائين!
اول نُـــور نبيءَ جـــو، تـــاري ۾ رکيائين-
ميان سائين!
ڏسي ڏيهہ ڏٺين ڪـي، ’آلتحيات‘ اُتائين-
ميان سائين!

---

(۱) ن. ڪيٿهين
* ن توڙي ق ۾ ٿي واٿي ماڙني جي سُر هيٺ آهي.

منجھان بھشت بُراق سينگاري، پيا ملائڪ مُڪائين -
مِيان سائين !

آءُ موجن سين محمّدا! اِيَ توکي ذات ڏنائين -
مِيان سائين !

آدمُ، عالمِ، عارفَ، مُرسَلَ، سڀ خاطر تو خلقيائين -
مِيان سائين !

جت سَڀُ نہ ملائڪن جو، اُت کُجھاندر ڪَرھيائين -
مِيان سائين !

جِنْبِي جبرئيل سين، پاونڱِ پيھر ڏَريائين -
مِيان سائين !

گَس غُربتَ، خاصِ خلوتَ، اُوپر چڙھ، اُتائين -
مِيان سائين !

عرض ڪري، عِنات چئي، امت انعام لڌائين -
مِيان سائين !

سرود جمن

فصل ٻهريون

[١] مَٿي دائم دَرَن، آيِسنا، عِناتُ چئي [ن]

تن جولِکَ نہ لحظو لنگهئو، ڪِئو خلاف ڪَرَنِ

ويرو تار وَڏي گهڻو، سندو شوق سَچَنِ

سي پڻ رُوندا رَتَوَچَنِ، جن پِريتڙو پِرينِ سين.

[٢] مَچُڻ روئين رَتُ، پاڻي ڳـاڙِ مَ پڌرو [١] [ن ر]

[٢ الف] عاشق سڀيئي ايئن، لٿون ليڪا نيڪٿيئين [ن]
جيئن پڌرو پڌر نہ ڪري، تن ۾ رکي تيئن ء
سانڍيو گهڻو شريف چئي، تهن نينهن نڀائين [٤] جيئن ء
تہ ميڙائي جا سينهن، ويٺي ني وسائيين .

[٢ ب] ليڪ ميڪ سدائين تون، پڌر وچهہ ۾ پريتو (٢) [ن ق]
جيئن پڌرو پاڙيچي نہ ٿئي، تيئن ڳجهو ئي تون رهہ (٢)
ڪر شڪرانا، شريف چئي، آدب پڌ اِهو (٣)
ڪنهن ڪي ايئن ۾ چوءِ، تہ لڳي پيرت پريتن سين .

---

(١) ر. پاڻي ڳاڙ ۾ پڌرو، اندر روئنج رت .
(٢) هي ٻئي مصراعون ق ۾ ڪين آهن .
(٣) ن. پڌوني هوءِ .

اولي اور، عنات چئي، سڪڻ اي شرط
وحدت گڏئو وت، مڇڻ خبر ٿئي ڪرن کي.

[۳] خبر تي ڪرن کي، ته مان(۱) ڪندا ڪوهه [ن]
صورت سپيرين جي، ڏٺي ڪونهي ڏوهه
لوري لڳم لوهه، جنهن مونکي رت رئاڙئو.

[۴] وڃ ۾ وات تنهين، جنان ڪرن وهٽو [ن]
تهن پر سڪ سيرن کي، جيئن خير ٿئي نڪنهين
سائي راه سنئين، جنهن ۾ نهمت نه ترجيتري.

[۲ ب] اڪيچ سيڪيچ لوٽ ڪن، ڏيکي ديورن جيئن [ذق]
جو متن مشاهدي ڪڏيو، ۽ قطرو سڀلان ڪيئن
سانيچ گهٽو، شريف چئي، نينهن نهائين جيئن
نه ميڙائي جا سينهن، ويٺي ٿي وسائيهن.

[۲ د] نينهن اکيين سينهن، تو نه سٺو سپرين (۲)! [نق]
پوليو ۽ پٺر پيو، سٺيو سانوڻ سينهن
سنئون تني جو ڏينهن، سانيدو جن، شريف چئي.

[۲ ھ] روح ۽ ويئا روئن، ملاحظي مازهن جي (۳)
ڪا پچار پيرين جي، چوريائي ۽ نه چون
جين حقيقي حال ٿئو، سي پڌر هڏ نه پون
او حضوري ٿئون، جن ايڏو بار، ٻلال چئي.

---

(۱) ر. مان ڪي.
(۲) ق. تو نه سٺو سپرين، نينهن اکيين سينهن.
(۳) ق. ملاحظي مازهن جي، روح ۽ ويئا روئن.

[٥] اٺَ چُوندَنِ ڪيمَ چؤ، چوندن چيو وسارِ [ر]
انئي پهر، عِنات چُئي، پَرِ اِهائي پارِ
پايو مُنهن مونن ۾، غربت ساڻ گذارِ
مفتي منجهہ وهارِ، تہ قاضي ڪاڏيارو نڌئين(١).

[٦] رَهينَ پاسِ پرينَ، تہ ڪوهُ طَبيبَ طَلَبئينَ(٢) [نق]
آندرِ جا، عِنات چئي، ڏيڪارِ م ڏَڏَنِ
هٿئون حَبِيبَنِ، دِلِ جو درد دفع ٿئي.

[٦ الف] جھڙائيي حبيبَ، جي تون تَنَ تهڙو ڪَريئين (٣) [نق]
تہ سدائين، شريف چئي، پڇين ڪوهُ طبيبَ
لَڳون ڪَل قَريبَ، دَمُ دَمُ ۾ دوسَ اچي.

[٦ ب] دِلِ دُروغين وَت، ويهي جيمَ وڃائيين (٤) [نق]
تَنَ سين شامل ٿي ڪ م، شريف چئي، جي ڪهڙي اچن نہ ڪهٽ
اهڙا لکن لَٽ، ڪر صحبت سَچَن سين.

[٦ ج] پَرِ پُڏا، مَنَ ڪَڏا، ڪَٿهُ ڪَٿهُ جي ڪَرِين [نق]
سي پندَ م پانڃ پانهجا، جي دليون داڙ ڏَڙِين
جي اهڙا ڪم ڪرين، تن سين شامل ٿي م، شريف چئي.

---

(١) ميان امام علي شاہ کان مليل. (٢) ق. ڪوهُ طبيب طلبئين، جي رهين پاس پرين. (٣) ق. جي تون تَنَ تهڙو ڪرين، جهڙائي حبيب. (٤) ق. ويهي جم وڃائين، دل دروغين وٽ.

[٧] دارُونءَ لئي ڪارُونَ، آنءُ نہ ڪندي ويڄ سين(١) [ن ق]

ٻُڪي ڏيندا ٻاجهہ جي، نهاري نارون

جن جون سين ٿلهَنِ سارُون، تن ڪان ڏڪندو ڏورتئي.

[٨] ڪوءِ سي ويڄ طبيبَ، دارون درد گهوريان(٢) [ن ق]

جن جي ڪل لهن قريب، تن ڪان ڏڪندو نہ ٿئي.

[٨ الف] ويڄن ويٺي آئيا، پرين گهر پيهي (٣) [ن ق]

صحت جي، شريف چئي، ڪل ڪري پيئي

پيڙ پري ويئي، اڄڻ ساڻ عجيب جي.

[٨ ب] ويڄنيئون وري، پرين پيهي آئيا (٤) [ن ق]

صحت جي، شريف چئي، ڏينءَ تڪ تري

ويندءَ لپ لري، جو ٻُجهڻ وارن ٻُجهيو.

[٨ ج] عين آڏائي اڄ، پڇيائون، ٻلال چئي (٥) [ن ق]

جنهن تن تسيا ڪيا، تنهن روح ٻسي ڪيو رڄ

سور سويرئي ڀڄ، مونکي پرين پاڻ ٻڌائيو.

[٨ د] ڪريان ڪوه، قطب چئي، تن حڪيمن هاڻي (٦) [ن ق]

جيڪي وهي وجود ۾، تنهن ڪر تون جاڻي

پرين نيي پاڻهي، ٻُڪي ڏني باجهہ جي.

---

(١) ق. 'آءٌ نہ ڪندي ويڄن سين، دارون لئي ڪارون'. هيءُ بيت 'شاهہ جي رسالي'، ۾ پڻ موجود آهي. (٢) ق. دارو درد گهوريان، ڪوءِ سي ويڄ طبيب. (٣) ن. ويڄنئون ويٺي آيا، پرين گهر پيهي. (٤) ق. پرين پيهي آئيا، ويڄنئون وري. (٥) ق. پڇيائون، ٻلال چئي، عين آڏائي اڄ. (٦) ق. ڪريان ڪوه چئي، تن حڪيمن هاڻي.

فصل ٻيو

١ سَکَرِ ساقيءَ سِڪَ، جا نہ آڇجي عامَ کي [ان]
سُڃهي رهُہ، سيّد چئي، پِي پِيالي پِڪَ
نِيئڻ جَنِي جو نانءُ سين، تني ڏِني تِڪَ
لوڪان ڇڳي لِڪَ، جي هوءِ حضورِ حبيب سين.

[٢] پيالي پريئن جي، مونکي پُر ڪيو [ر]
ساقي! ان شراب سان پيري ڏي پيو
گهمان مست ٿيو، اڳيان دَرِ دوست جي(١).

[الف ا] پيالي پرين جي، ڏيکاريو ڏيو [ان‌ق]
مون متن مستان ٿيو، خمارئو ڪيو
آب انهيءَ آڇ جو، پُر ڪيئو پيو
تہ جانڪيتان جيو، بقا سان، بلال چئي.

[ب ٢] عاشق زهر پياڪ، پسي وهہ وهسيا [ان‌ق]
ڪَڙي ۽ قاتل جا، اصلان ئي هيراڪ
بازو آن، بلال چئي، چارني چيڪن چاڪ
توني آنت اولاڪ، تہ پڻ آهہ نہ سلن عام کي(٢).

---

(١) ميان امام علي شاه ڪان مليل. (٢) شاه جي رسالي، سر ڪلياڻ د - ٢، بر ...گي معنيٰ ۽ ...ڪيي ڪافي سان لطيف جو بيت ڏنل آهي تہ: "عاشق زهر پياڪ، وهہ پسئو وهسن گهڻو الخ"

[٣] ڀروڪو ڀرو، ڏنو موکي متارن کي
تهن ٻارهين ماهہ ٻڌائيو، تہ هو سپاٽو سرو
ڳالهاءِ هون ڳرو، پر ساهہ ڏنائون ست ۾.

[٤] هَٽ ڪٿيو سڏڪا ڪري، موکي ماءُ ڳري [٥]
نہ ڪنهن مارئا جنگ ۾، نہ ڪنهن سور ٻري
هاڻي رئان ڪيئن ڪري، مادر! متارن کي.

[٣ الف] ونءُ ونءُ وتيءَ وترو، مت مت ملهہ پئو [انق]
قدر ڪيفَ ڪمال جو، پياڪن پيئو
سرها سر ڏيئو، تا چکن مرڪ، شريف چئي.

[٣ ب] ونءُ ونءُ وتي وترو، مت مت ملهہ پئو [ق ن]
اچن درس دڪان تي، ڪنڌ قبول ڪيئو
موکين موتُ ٿيو، ٻڌيءَ تي، بلال چئي.

[٣ ج] موکي! متارا آئيا، آئي هٽُ آپت [انق]
تهن جي ٻها وٿ، بلال چئي، جو مندُ ساڙيوءِ مت
ساقي! ان شراب جي، وتي ڏٺي وٿ
ميسين آهي مت، جي ڀروڪو پيارين.

[٣ د] ٿي سرو ٻڌ نہ سينگو(١)، مت جو ملهہ پئو [انق]
دارو دو-آتو (٢) تهن جو، ڪلالن ڪيئو
پسي وٽيڪَ وهَ جي، ڏين خمار ٿيو
پرو تن پئو، جن قاتل پيتو، قطب چئي.

---

[٤] ڏان [٦] تائين بيت ميان امام علي شاهہ ڏان مليل.
(١) ن. سنڌُڪو.
(٢) ن. ڏ آستو.

[٥] کامي ڪوري وچ ۾، پتنگ وئا پچي [ر]
اُنِي وَٽِ آتِش جِي، سيڪا سُڌ سچي
مونٿو ڪون ٻَچي، کامي سڀ خاڪ ٿئا.

[٦] اچي اُجهايو آڳ، کي، پتنگ ڪري پرواز [ر]
کامي خاڪ ٿئڻ جو، اُنِي وٽِ انداز
رمز پُروڙئون راز، ڄيري جي ڄِيي جو.

سر ود ڪنڀات

فصل پهريون

١ تارا اوتارا، وڻيون وڇائو پرينِ جو [انق]
سيئي اگڻ آئيا، جي جي جا جيارا
پسي پيارا، اکين آسون پنيون.

٢ چوڏهن ڏائي چوڏهيون، توڙي چنڊهي سين تارن [انق]
پونهِ پاٽ(١) نه سي پسان، جي سنڌا سپيرين

[٢ الف] آهين چوڏهين اوچتو، جلوو بيک جوني [انق]
اي! سرچهرو، شريف ٿئي، سپ پيرڻي ٻوني
جتي نُورُ حبيب جو، حضرت ت موني
جنهن پيريان جوني، حقيقت هن حال جي

[٢ ب] هيئت چوڏني چنڊ جي، هو سهڻن جو سڻاءُ [انق]
آڄو پوءِ اڪين تي، آني جو آڄاءُ
قدرت تون خالق! جوڙيهون، ڏيپ جنهي جو ڏاءُ
محبوب مُلاءُ، ڪيا سڻين بات، بلال چئي.

[٢ پ] هيڪ چماني چنڊ جي، هو جهڙ سهڻيو سهڻ [انق]
جهڙي ونئي وچ جي، تهڙا نت سچيائون نين
ڊرڙنهن انهي سي ورين، جي اکين آئيا سڄڻين.

---

(١) ق. ڏونهن پاٽ.

اُوئِسُ آنتُ، عِنات چئي، مُنهن ۾ مَحبوبَنِ

جهڙا ڏينهن ڏِسَنِ، راتيون تيهي رنگ ۾.

[٣] راتِيون باتِيون چنڊ سين، مَجيان سُڪائُون [ن ق]

[٣ الف] هيءَ چنڊ اهڙئي، جو پَسي هُٽ حبيبَ کي [ن ق]
آڏِتَ! چئج عجيب کي، ڏنم جو روئي
واريهين واءَ وصال جو، سهاجها سوئي
هيڪاندي هوئي، شال سانگ ۾ پوءِ، شريف چئي (١).

[٣ ب] آءٌ جي ڏيکين سنيهڙا، سي سائينءَ لڳ سڱهيج [ن ق]
حقيقت هن حال جي، چنڊ! تون پرين چئيج
مقابل محبوب کي، اڳڻ ۾ آکيج.
قريبن سنهيج، ته سارهون ڪيئون، شريف چئي.

[٣ ج] سارين سجي رات، اکيون عجيبن کي [ن ق]
اوجاڳي نيڻ پيا، نن تني جي تات
آءٌ نه آکان عام کي، باالله منڌين بات
پرين پسيا پربات، ابندا سهر، شريف چئي.

[٣ د] چنڊ! چئن ڏسين جي، توکي نبي نگاهَ [ن ق]
سڀئي انارين عاشقين، آنءُ کي آهي آگاه (٢)
الله لڳ اسانجي، سيج سبئن سان صلاح
اندر جن جي آه، بٺي آه، بلال چئي.

[٣ هه] چنڊ! چارني پار، آنءُ کي آهين اوڏڙا [ن ق]

---

(١) شاه جي رسالي، سر ڪنڀات د – ا، ۾ هيٺيون بيت ڏنل آهي:

هُٽ جو ڏو پسي پرينءَ کي، هيءَ چنڊ اهوئي
آنت چئج ان کي، ڏيان جو روئي
هيڪاندي هوئي، سانگ ۾ هوي سڄڻ.

(٢) ن. آن کي آهي اڳيان. ق. اڳيا آن کي ماد.

پرهہ جو پانڌي پچان، اُڪندي اَئون

سِجَ سونهارا، سيّد چئي، خَبَرَ ڏجاهون:

هت آهينَ اُتاهُون، هُت تُو پَسين پرينَ کي.

[٤] چَندُ، قُطب ۽ ڪَتيُون، سانجهيَ ساتيرا [ن‌ق]

ڏيا ڏيهہ ڏٽينِ جا، مٿان موچارا

سُونهن تا، سيّدُ چئي، نُورَ تَجَلّي تارا

سَجَڻَ سوڀارا، پيچ پِنيِ گهرِ آئيا.

[٥] جين‌تو آندي‌جوت‌جليلَ‌کان، چندُ پهنجيَ‌کاند [ن‌ق]

تِي وِجهي سيج وصالَ جِي، ڪَلي ڪارڻ ڪانڌ

ماڻڪ پاري مٿُون، جهيڙي پَلڪن پاند

جَن‌هميشه هيڪاند، تن‌سانگ م پئي،سيّدُ چئي.

[٦] چَندُ! تنهنجي ايَّ، مونکي آهي مَن ۾: [ن‌ق]

الله لڳ اسانهجا، ڏج سنيها سردار

ٻارهو اٺين ٻانهيجا، قطب چئي، قرار

آميّت جا آدارَ، آکهہ! آهيو اکهين.

[٦] چَندَ! تهنجي سڪ، مونکي آهي من ۾ [ن]

منجهان سونهن، شريف چئي، ٻوچ جهلي تو ٻيڪ

نهاريندي نيٺر سين، هڏ نہ ٻگي هيڪ

جين ۽ تون تارن تيڪ(١)، تين ۽ سٺ منهنجا سپرين.

(١) اصل. جئن تون تارن ۾ تڪ.

اوٺو اُتر سپرين، ڪين مَربو سيِّ
جي جڙيا منجھ جيءَ، سي ڏسي تون ڏيکار مون.

[۷] چَنڊَ! تُهنجي بات، مونکي آهي مَنَ ۾ [انق]
الله لڳ، عنات چئي، تون آڇو منجھ رات
تَنَ جنهين جي ذات، سي ڏسي تون ڏيکار مون.

[۸] چَنڊَ! تُهنجا وينڻ، مونکي آهين مَنَ ۾ [انق]
الله لڳ، عنات چئي، اِنَ نياپي نيڻ
سويرائي سيڻ، ڏسي تون ڏيکار مون.

[۹] ڪر چٽائي چنڊ، سهائي، سيد چئي [انق]

[۹ الف] پسڻ، آيريو چنڊ، ڪري سهائي [انق]
اِن .. ڌهري، شريف چئي، لائي اونداهي
جتي نور حبيب جو، آتهون آتِ ڊائي
وهائي واني، پيرو ڏيندا پرينءَ کي.

[۹ ب] سڀائي سنبل، آيرندي چنڊ جا ڪري [انق]
آءِ .. پاڙيان اَن سين، ڪوڙيين پيا قنديل
عالم پسي تنهن کي، آڏي ڪانهي ايل
ڏنيس جوت جليل، اهڙي سونهن، شريف چئي.

[۹ ج] آيرنو آذت، ڪري سهائي [انق]
ويئي نت نهاريان، چوڏس چٽائي
مون ڳهر منهنجا سپرين، آئين الاهي!
ت ڪر سيائي، ٻٽي بات، بلال چئي.

سَرَها ساٿي پنڌَ تي، ڪِڙيا متي ڪنڌَ
جهن موڙِچي مَنڌَ، لاهيئي سو لوڪ ڏٺي.

[١٠] پيشانيِ پريـنِ ڪـي، پلائـيَ جا پـيرَ [انق]

[٩ د] چنٿين ڏسـين، چوڏهين ڪنڌرين، چنڊ جي سهائي [انق]
اڳـڻ مٿي آئـيـا ڪِنهي واڏائـي
ڪيُ جا ڪالهہ، قطب چئي، پَلن پلائي
چوڏس چِمائي، محبوبنّ مـلڻ جـي.

[٩ هـ] چوڏهينءِ چِمائي چَنڊ ڪي، آنتانُ آنتِ گهٽي [انق]
تارَنيئُون تيز ڪري، آڏتَ جي آئـي
اوءِ پَلڪُ پيريان جي نہ پاڙيان، چاٽي هيڪُ ڏٺي
ماٺيڪ پـرَنِ مـٿيي، جن جيءِ قوسَ، قطب چئي.

[٩ و] چنڊ! تون پَسيين جيتِ، سدا سُپيرين ڪي [انق]
اکيُون پار عجيبَ جي، تَنُ مُنهنجو تيتِ
قلوب منجهہ، قطب چئي، چارو پَـهَرِ چيتِ
هاٿي اچي هيتِ، ڳالهيون چئج ڳُجهيُون.

[٩ ز] ڳالهيون اچي ڳجهيون، چنڊ تو چيئُون جـي [انق]
اوءِ مونکي آهينِ مَن ۾، ٻُڌايان نہ ٿـي
ساڻديم گهٽو سرير ۾، سُپيرينِ جُون سـي
اِيُ نيٺي نياپو نـي، ڪارڻ ڏٺي، قطب چئي.

[١٠ الف] پيشانيِ پيلُ سوج (١)، پـرن آڪاسين (٢) اکيون [انق]
سنڌين ستهائيي، شريف چئي، ڏي اونداهيَ اوج
پَلي اڳڻ آئيا، اهڙا سين سروج (٣)
جن ڪـرن ڪـي ٿي ڪوجَ، سي آڳي آڳاهان ڪئا.

---

(١) ن. پيسـتوزَ. (٢) ن. آنڪاسيُ، ق. آن ڪان سـيـ. (٣) ن. سروز، ق. سروج.

سيئي اَڳُ آئيا، هِنيين جِني جي هيرَ
لوڏامونَ(۱) لَڳُ لَهِي، جِينُ ڏِينِ پاپوهي پيرَ
سيئي سُرها ٿيا، جهن سِجَڻَ آيا سيرَ
قمر پاڙي ڪير، شمس سُپيرين سينَ(۲).

[۱۱] چِيو تاري جو ڪَري، آيو چنڊ چڙهي [د]
بِيئو اُت آڙِي، پِسي پيشاني پرينِ جي(۳).

[۱۰ ب] ڪري پاٺ پِرينءَ سين، ناموري نَظَرُ [ن ق]
آپيئو عرصات ۾، قطب چوءِ، قَمَرُ
چِٽائيءَ ۾ چنڊ جِي، پوکِي گُلَ پَنوَرُ
معافيءَ جو مَحضَرُ (۴)، لِکايائون لُطفَ سين.

[۱۰ ج] جلوو ڪري جهان تي، آدميئو عندبانُ [ن ق]
تنهن سين پندرهن ٿونيون نه پاڙيان، جو سپيريان جوشانُ
ڪري ڪُرنشون، قطب چئي، آت سِڪوئي سُلطانُ
ڪَڏ جني ڪُذرانُ، پاسي ۾ تِينِ پلڪ سهي.

[۱۰ د] تجلو تارن اَڳرو، نکت نوراني [ن ق]
تنهن سين جوڙيان ڪونه جهان ۾، جا پِرينَ پيشاني
پنو خالق ڪونه خلقئو، ڪو سُپيريان ثاني
جِتِگ پلا جانيي، آونچي قد، قطب چئي.

(۱) ق. لوڏائون. (۲) شاه جي رسالي، سرِ ڪنيات، د-۱، ۾ هيٺيون بيت ڏنل آهي:

پلانيءَ جا پير، پيشانيءَ ۾ پرينءَ جي
اڳڙ اڪنڊن جي، ڏي پاپوهيءَ پير
قمر پاڙي ڪير، شمس سپيرين سين.

(۳) ميان امام علي شاه کان مليل. (۴) ن. محظر.

[١٢] چنڊ چوڏس اُڀري، سهسين ڪري سنگارَ [ن]
پَلَڪَ پرِيان جي نہ پُڄي، جي حيلا ڪري هزارَ
جهڙو سڀ جمارَ، تهڙو دم دوس جو(١).

[١٣] سِڄُ سُياڻي جا ڪري، تهڙي لالائي لِڳَنِ [انق]
پَلَڪَ پرِيان جي نہ پاڙيان، چنڊُ اُڀي سين تارنِ
شمسُ سَهائي اڳرو، مُنهن م محبوبَنِ
ڪئين قنديلَن اڳري، پيشاني پرينّ(٢)
هي جو جُلوو جوت سندينِ، تنهن تان ڪوڙين قربانيون ڪريان.

[١٤] ڪَتيون رتيون پاڻ م، منجهن ناهہ ڪَپَتِ [انق]
سڪو سڀ، سيد چئي، تِني ڪنان مَتِ
ڳوڙهيون ڳوڙهي پِتِ، هميشه هيڪانديون.

[١٤] قطب تاري جيئن، آڄُرَ آهين سڀُ ڏين [انق]
اچن ڪين ادب منجها، سيري ساتيرن ميڙن
بيٺا آت، بلال چئي، نرتن منجهان نيڻن
تن کي ڪترُ ڪسيندو ڪين، جي طلب تاري کان ڪيا.

---

(١) شاهہ جي رسالي، منر ڪليات، د-١، ۾ هي بيت هن طرح ڏنل آهي:
چوڏهين ۾ چنڊ تون ايرين، سهسين ڪرين سينگارَ
پلڪ پريان جي نہ ٻڙين، جي حيلا ڪرين هزار
تون جهڙو سڀ جمارَ، تهڙو دمُ دوست جو.
(٢) ن. ڪئي قنديلن تي اگري، ڪ پيشاني پرين.

فصل پهريون

[١] چانگا! چت منجهاءِ، مَچُڻُ ويڙ وساريين [ن ق]
اوني جو، عنات چئي، توکي ڏپ نه ڏاءِ
وِتي وَڳ منجهاءِ[(١)]، ڪڏهن ڪرهَ ڪاهيندءِ
ڪاڪ ڏي.

[٢] تون نِنڊو ۽ ناقص، اڳيان ٻرُ وڏو بارُ گهڻو [ن ق]
سلطاني سَراءِ تي، راهَ رَڙندا[(٢)] پَسُ
هتِ ويڙ چڙي ڪڏو ۽ وس، هتِ ريهون ڪاريندءِ راهه ۾.

[٣] اڳ نه ڪَسئو ڪرهو، هيڪُ ڪچو ٻي ڪاهَ [ر]
واڏان پاسي ورچي، گونرو پَسئو گاهَ
ڪنيندئي ڪاسن سين، ريهون ڪندين راهَ
اَت ڪانهي ٻي واهَ، جت واڳون وس ڏٿين جي[(٣)].

[٤] اَتَ! آڻاسو ڏو گُهمي، تو تُوهي ۾ تاڏو [ر]
جَت سڄي ڏو جوءِ ۾، جنهن جو گهمي ڦو گهاڙو

[٤ب] هٿيي ناڪٽي نڪته ۾، ڪڏهن نوڏ تائيدا تي [ن ق]
جو پهنجو پاڻ پلائنو، تنهه نه چوندو ڪو[(٤)]

(١). ن. وِتي ورڏت منجهاءِ، ق. وتي وڳ منجهاءِ. (٢) ن ق. رڙهندا. (٣) روايت حاجي عمر چانڊيو، ع بن ميان امام علي شاهه ڪان مليل. پڙ هيءُ بيت شاهه جي رسالي، سر ديسي د- ٥، ۾ ڏنل آهي. (٤) ق. جن پهنجو پاڻ پلائنو، تن نه چوندو ڪو.

تاڙ هٿندءِ تڪڙي، ڪندءِ سرواڻُ سياڻو
ميزلَ اُتي مهري، تون ميا! چڙ ماڻو
آڏو ني، عِناتُ چئي، ٽيندين نماڻو
جو لَس چڻءِ لاڙو، ساويل ويندي‌ءِ وسري (۱).

[د] سُوتَ وڏي سيٺ، جَهل تہ لانچون ڪرهو [انق]
سُڏَڏيڪو، سيدُ چئي، ڪَرها! اُتي ڪيٺ
کونڌچوڌئي قيت (۲) جي سئون هندهن سروانُ سين.

....

ڪَسيندءِ، قطب چئي، چڏيندءِ نہ چئو
راتو ڏينهان رُنو (۳)، اي بوتا سٺو باتيون.

[۴/ب] ايندءِ ڪم، قطب چئي، اِي بوتا منجهہ، ٻَرن. [انق]
آتِ اکيئي گهٽا، ٻِبا چانگا تَا چَرنَ.
جايون گهئيون ان جُوءِ ۾ ٻي ڪانهي ڪونس ڪَرنِ
سي ڏاگها ڪيم ڏَرنَ، ماڙ جني جي مصطفيٰ.

[۵] ڪَڙي ڪرهو، قطب چئي، واڳي جهل وَهيٺ (۴) [انق]
متان چوڙيين چيڪ ۾، مور نہ ٽيندو ميٺ
کوڙيين ڪيئا ڪيترا، اِن ميءِ (۵) ريٿي رٿ
چانگا ٻَسين چيٺ، جي هُئين سنئون سرواڻ سهين.

(۱) شاه جي رسالي، سرَّ ٿنيات د - ۲ ۾ هيٺيون بيت ذنل آهي:
اٺ نہ وڃي وڪ سين، چري نہ لاٺو
ميءِ ڪي مجاز جو، توهي ۾ ٽاٺو
پڌاري پاٺو، مرندي سين نہ منيو.

(۲) ن. بيت (۳) ن. رُهو. (۴) اصل. ڪُڙي ڪرهو، قطب چئي، واڳئين جهل وهٽ.
(۵) اصل. مئي.

[٦] دودَستیونُ دُورانَ، جنهن ڪي سيني سنگهر رُڪ جي [ان ق]
مَٿي آڪن آڪُڙِي وينو منجهہ وٿاڻَ
جنهن جا اهڙا ئي آهيانَ، سوهاڙهيو(١) تون هٿ ڏيين.

[٧] ڏو ڏو نِير نهرا، پيرين پيڏ پنجاه [ان ق]
آڪُڙِئو آڪن تي، ڏي لِيوئِي لاهَ
جنهن ڪي سنئين ناه صلاح، سوهاڙهيو(١) تون هٿ ڏيين.

[٦/الف] سَوُ سنگهرون سيني ۾، تنهن ڪي پنجاه پيڏ رين پاءِ [ان ق]
ڪُوڙل جون ڪرهي، جڻ شاخون اچن نہ ساءِ
چانگو چيو نہ ڪري، مون نہ وهيٺو ماءِ!
تنهن ڪي واحد تون وراءِ، پهنجي ڪُرڙين، قطب چئي.

[٦/ب] هيٺو هٿ وڻيڪ سو، مٿو ٿو مڪراءِ [ان ق]
سَوُ سيلهيي سوکيا، تنهن ڪي نيرَ نهرا پاءِ
ڪرهو ڪين، قطب چئي، متان چانگو چرهو ڪاءِ
پيهارج ٻَر جاءِ، اجان نيو ايءَ نقاش ۾.

[٦/ج] سيٺ سوٽ سوکها، پاتم ڪرهي ڪٿين [ان ق]
ليڙو لائي ڏسو، پوءِ نيئر ساڻ نٿين
چانگو چيو نہ ڪري، تنهن ڪي صاحب وجهہ سٿين
اوباهيوس آئين، ڪنهين پٽ، قطب چئي.

[٦/د] ڪُڏاتُورو ڪرهو، ڏي ماٿي تي ماٿي [ان ق]
ابٿي مٿي آڪُڙي، آڪن ٻسي آٿي
ناحق نيرَ پڄئو، آٿُ ٿو آڙاٿي
ڏاتوري ڏُتارنو ڪيردارُ ڳهاٿي
جا ول ورهاٿي، اوڏو وانءَ ۾ آن ڪي.

(١) اصل. هٿاره.

[٨] ڪائي نه ڪٽهار، چندن جا چوپا ڪري [ان ق]
آڳر(١) اوڏو ئي نه وڃي، سرڪنڊ لهي نه سار
لاٽي جي لڳار، ميو مٺارو ڪيو(٢).

[٩] چال ۾ جهڪي سوڙ، ميو مٺارو هٿي [ان ق]

[٧ هـ] ٿو ٽڙُڪيري توڏو، مٿي آڪن آڪڙيءَ(٣) [ان ق]
نيڙو ُ پاڻي نيهرو، ٻنڌُ گونڊري جو گوڏو
ڦيڪي ڦُلي جنهن جي، آڻ ۾ تنهن اوڏو
تہ لنهي نہ اوڏو، ڪسڻ ويل، قطب چئي.

[٧ و] ڪهي وڻ پسي ڪڙهو، ڏاڙي چڙ ۾ ڏيلو [ان ق]
ڏسيچ ڏيهه ڏٿين جسو، هيءُ زوراورُ زلو
ٿيي ُ سرواڻ سوکهو، ڪيچ ٻوٽي جو ٻيلو
رڪانچ رهڻ واتَ ۾ تهن چانگي ڪي چيلو
تہ محبوبن ملو، قراربن، قطب چئي.

[٨ الف] ڪڙهي مندي ڪنڙ، پٿي نہ مٺڊ سرواڻ ٿي [ان ق]
سرڪنڊڙن، شريف چئي، ڦريو، چڙي ڦر
اِنَ ايڏي سهين ٻڙتہ، ويٺو آهي وڪ ۾.

[٨ ب] چري گل گلاب جا، جايُون ٻڌو جنبات
اٿين آڪڙَ وڻ جي، تنهن توڏي کي تات
نيزا، نباتون، ناڳيل ول، روڙي(٤) آيو رات،
اِن ڪڙهي جي، قطب چئي، جت پروڙج ذات،
پوءِ ڦٽي ۾ ٻات، هيءُ اکين آتانهين آئيو.

---

(١) اصل: عطر. (٢) ق ۾ هيءُ بيت ٧ الف بعد درج ٿيل آهي. ٻئي هيءُ بيت شاهه جي رسالي، سرڪنڊت د - ٢، ۾ ڏنل آهي. (٣) ميان بخش علي شاه جي روايت موجب: 'آڪ ڀڙوي اڪن تي، تہ ڀڙوي توڏو'. (٤) ن: روڙهي.

چارين(۱) چندن ڏاريون، تازيون تو هي توڙَ
پُويو پايين پٽ ۾، ڪوڏيون منجها ڪوڏَ
جن لاڪيٽي لوڏ، تان نہ ترسهُون تن ڪي.

[۱۰] اچان ڪره ڀهاڻ، ڏٽين ڏٽي هٿ ڪئو [ق]
ڳچي ڳانا، مُنهن ماڻڪيون، ڀُني پاڪ پلاڻ
پرين چڙهندا پاڻ، والي ٿيندو وڳ جو.

[۱۱] ڪچو پڪو ڪرهو، ڪه ٿيندائي ڪانَ [ر]
سوڌهون جو سات جو، سو مهند لهندو مانَ
هي ھتي جا هاوانَ، هت آهکي ناه، عنات چئي(۲).

[ج ۸] اوڪاري الاچيون، آڀو ڪٺوري ڪاءِ [ئق]
اصلان ئي نہ آئيو، لنگهڻ تنهن جي لاءِ
ڏهہ ڏهہ پيرا ڏينهن ۾، تنهن ڪي جت جتاءِ
ميو تيلانه ماءِ، تو ڪوڏ ڪري، قطب چئي.

[۹] پُويو پُويو پانيين، لائُن جون لارون [ذق]

---

(۱) چارين - - چاريئين، يعني آءٌ توکي چاريان. (۲) روايت حاجي عمر چانڊيو ۽ پڻ ميان امام علي شاه کان مليل. ميان امام علي شاه جي روايت موجب "ھتي هل هاوان، اڳيان ڪانهي اهکي، عنات چئي". هي بيت، شاه جي رسالي، سُر ديسي د- ٥، ۾ ڏنل آهي، ۽ پڻ سنڌ ۾ سڪيون ويٺ مختلف روايتن سان مروج آهي، جي هيٺ ڏجن ٿيون:

ڪنهن ٿيندئي ڪانَ، ٿمر نہ ڪاڄ سائيا!
اهي آهن هتي جا هنگام، هت ڪانهي اهکي، عنات چئي.
(روايت سالار چانڊيو)

ڪنهن ٿيندئي ڪانَ، سُتو ٻروندا سائيا!
(باقي حاشيه صفحي ٢٦ تي)

فصل ٽيو

[١] ڪامُون سَهُه مَ ڪرها! بانئا سَهُه مَ ٻُٽَ! [١]
اللہ لڳ، عنات چئي، هورين هل مَ اُٽَ!
پرينءِ پرچايُون رُٽَ، جنِ وڏُوٽي ورهَ ٽئا⁽١⁾.

مِيا! موتي جنهِ ۾، سي وجهيين مهارون⁽٢⁾
سونهري، شريف چئي، ٽمُرنگ تنهِ تارون
چوٺو چندن چاريين، لٽڪي سي سارون
ڪرها! مڃ ڪارون، ته هوندي راتِ هُت ميڙ هُون.

(هلندڙ حاشيه صفحي ٢٥ جو)
بورانو بهشت جو، اچي مُئوت لهندو مان
اهي سڀ هتي جا هاڪار، هت ڪانهي اوڪي، عنات چئي.
(روايت خليفو محمود نوحاڻي)

ڪنهِ ڏينديائي ڪانءُ، سنهڪي آئين ساٿيا!
سائين جو ساٿ وڏيرو، سو مهت لهندو مان
هي سڀ هتي جا هاڪار، اڳيان ڪونهي اهڪ، عنات چئي.
(ديواني شاه جي درگاه جي مسجد جي
ديوار تي سؤ کن سال اڳ جو لکيل)

ڪنهِ ڏينديائي ڪانءُ، سوڪي پانڃاهه ساٿيا!
سونهون اڳيان ساٿ جو، اچي محمد لهندو مان
هي هتي جا هل هاڪار، هتي ڪونهي اهڪ، عنات چئي.
(روايت حاجي عمر چانڊيو)

انهن عام روايتن موجب هيءُ بيت ميين شاه عنات ۽ شاه عبداللطيف جي آمهون سامهون بيتن مان آهي. (١) هيءُ بيت خليفي محمود نوحاڻي کان مليو. شاه جي رسالي (سرڪاري ڇاپو)، سر ڪنڀات فصل ٢، ۾ اٺ هيءُ بيت ڏنل آهي جنهن جي آخري مصرع جي پڙهڻي هن طرح آهي: "ته پرين پرچائي رٽ، جن وڏوڙي وره ٽئا". (٢) اصل. وجهين سي مهارون.

[٢] ڪامون سَهُه مَ ڪرها! بانئا ڪِيمَ هئاء [ر]
الله لڳ، عنات چئي، وڪ وَڌندي پاء
پرينءِ سي پرچاءِ، جن وڌوٽي ورهَ ڏٺا(١).

[٣] چَرهو سَرهو سَقرو، چندنَ چارين جاء [انق]
مَيا! مانو مَ وَهين، هَل حبيبن لاء
ڪَرها ڪُرَ سَنداءِ، ڪَسئا تہ رَسئا.

[٤] لَڪ لاڪيٹو آڳرو، ڪوڙيون ڏيئي چوڙ [انق]
اِهڙي سَٽ، سيدُ چئي، جين ٿين ڪري جوڙ
تُرت رَسَندو توڙِ، جو پلاٹو پرينءِ مٿي.

[٢ الف] هل تہ هيڪاندو ٿئين، ڪرها! وجهہ مَ ڪاڻ [انق]
جيڏانہ عالم آسرو، تون توڏ! تيڏاهين تاڻ
ڪاميل آت، قطب چئي، پهچانجاهون پاڻ
تہ رات هيي ڪريون رهاڻ، هتي هتليي حبيب سين.

[٢ ب] سڀئي رات هيي وجي رسئا، جي تنهين جو جوتُ [انق]
آنا! الله لڳ، منزل تان مَ موتُ
ڪيي چڏج، قطب چئي، خاطر منجهان ڪوتُ
اجان تون آيوتُ، ڪيجائين ڪنڪام سين.

---

(١) هيءُ بيت خليفي محمود نوحاڻي ڏان مليو، ۽ سندس روايت موجب آخري مصرع جي پڙهڻي: 'پرين سي پرچاءِ، جن ڏمربي ڏينهن ڏٺا'. شاه جي رسالي (سرڪاري ڇاپي)، سرڪنيات، فصل ٢، ۾ پڻ هي بيت ڏنل آهي، جنهن مطابق آخري مصرع جي پڙهڻي ڏني وئي آهي، البت لفظ 'وڌوڙي' کي 'وڌوٽي' ڪري لکيو ويو آهي.

[د] پيشانيءَ ۾ پرين جي، چانگي رکيو چٽ [د]
نيتَ چنايوِ نتُ، اُپو اوڏاهين اُسري (١).

[٦] ڪَرَها! چَرِجَ ڪِيم ڪِينءَ، وَليون اِيَ وهين (٢) [ا ن ق]
توڏا! تاڻيندءِ تَڪڙو، اصل آهِ اِئين (٣)
محبوبن جي ملڻ جي، رک حاضر منجهه هيين (٤)
هُت مَعلومَ مِيينءَ، بوڏا! تهنجون باتيون (٥).

[ش/الف] ڪرهي ڪنا، قطب چئي، چانگي آني چسِ [ا ن ق]
پسڻ ڪارڻ پرين جي، تو وڏا ڪري وسِ
او سونهي (٦) آيو ڳسِ، جايون جنهين جوءِ ۾.

[ش/ب] جاين سندي جُوءِ ۾، چانگي لايو چارُ [ا ن ق]
سدائين سرڪند جو، مترُ چنري ڏيهاڙي ڏارُ
اعزي ڪرهي، قطب چئي، صاحب آهه سوارُ
آو اٿ ڏيندو آڌڪارُ، پهچائيندو پرين ڪي.

[٦/الف] ڪرها چرج ڪيم ڪينءُ، ليڙا اِيَ لائيي [ا ن ق]
ڏيندين آهُرَ ايلاچين جي، پنو سرڪند سجائيي (٧)
ڪرقلن جي، قطب چئي، اج متهي مهمائيي
جَرّيِ جا جوهر جي، اوڏ پايڻين پلائيي
وِنهُ مَ وهائيي، هل تہ گڏجهون حوت کي (٨).

(١) ميان امام علي شاهہ ڪاڻ مليل. (٢) ن. ايُ وڃهي. ق. وليون ئي وڃهونُ. (٣) ن. اصل آهي ائين. ق. ڪهڻي توري ڏيهين. (٤) ق ۾ لفظ "رک" ڪونهي. (٥) اصل. معلوم آهہ. (٦) ق. سونهين. (٧) اصل. تہ آني ڏيهن آهُر ايلاچين جي، پنو سرڪند سجائي'. (٨) ن ۾ ٻئي ڪنهن صفحي جي حاشيہ تي هي بيت هن طرح ڏنل آهي:

ڪرها! چرج ڪيم ڪي، ليڙا اِيَ لائي
ڪر چاڪ چندن سين، سرڪند سجائي
ڪرقلن ۽ ڪافور جي، توکي ميا مهمائي
وِهہ مَ وهائي، هل تہ پسيهون حبيب کي.

[٧] کھِڙي چاريئين(١) ڪرھا! سَندي سَر ڪنڊ شاکَ [ن ق]
آڏيـو آھـُـرَ ۾ ڏيئين(٢)، ڏَسـا پايو ڏاکَ
موتنِ گُتو مُھرو، لنڪڻ لوڏيئين لاکَ
بَرِ ۾ ڦُنائج باک، تہ ڏِڪي مِلھون ڍولَ کي.

[٨] رات سَھائي، پُوڻ سَنئين، تيزين سِرِ جوانَ [ن ق]
وَنڪا وَچيـرِن تـي، سَرتـنا آپ سجانَ
گھوري تَنِ وِجھانَ، وجھي ھنيين ھٿن سين(٣).

[٩] سوارَ سَرتا، چوڌَس رَينَ، آڻ ڪاھيا ڪيڪانَ [ن ق]
پِھہ ھيڪڙي پاڻ ۾، جاڳيا رات جوانَ

[٦ ب] سـڪـن ھـٿين(٣) سـرواڻ ڳـر، ليڙا ڪنھين لـَل. [ن ق]
پوک پرانيي پرڏيھہ ۾، تنھن جي ڪر، قطب چئي، ڪـل.
ڏاتـوري ڏ تارئو، پـاڻ تنان نـي پـل.
جا ورھائي ولـ، اوڏو وان غ ۾ آن ڪي.

[٩ الف] چوڏس. چيتي، ڏر سئين، پاتانون پلاڻ [ذ ق]
آتيج(٥) عراقي پند ۾، مٿن جوپ جوان
ٺپوڙن گھلون چت ڪيون(٦) آت اگھا ۽ پيرن پاڻ (٧)
ذر ڪيجاني آئيا، قطب چئي، ڪيڪان
پلنگ وڻا پاڻ، اوہ ڍول ڏڪي گھر آئيا.

(١) اصل. چارنين. (٢) اصل. ڏنين. (٣) ن. ڪوري تَن وِجھان، وجھي ھٿي ھٿنيس،، ق. ڪوڙين تين وِنجھان، وجھي ھنئي ھٿن سين. (٤) ق. سکي ھٿين. (٥) اصل ن ق ۾ اتين آھي، ۽ انھي لحاظ سان اصح عراقي جي معنیٰ ٿيندي صحيح نج عراقي نسل جا گھوڙا. شاہ جي رسالي ۾ اسپ عراقي محاورو عام آھي. (٦) ن. دورن ڪنھون چت ڪيون. ق. دورن ڪانھو چت ڪيو. (٧) ن. پيرن ق. پيرن.

آڇن اُوءِ، عنات چئي، جين ءَ ڪرڙي ڪانُ ڪمانَ

ڪاملَ ڪنت سُجانَ، پيچ پِني گهرِ آئيا.

[١٠] رات سهائي، پون سنئين، پائي گُهرجي پلُ [ن ق]

آگر(١)، آنبَ، ايلاچيون، چندن ڪايو چلُ

مون توهي(٢) سين ڳالڙي، پئي ڪنهين سين مَسَلُ

ها هُرَ ڪندو هلُ، تہ ڪجاهيونْ ڪرَن ڪي(٣).

وائي

[ن] ڪا جاڳالهہ ڪيائون، يا الا! مون مَنُ تهين موهيو.

حال حقيقت، سنهن معرفت، ڏسي ذات ڏنائون.

يا الا! مون مَنُ تهين موهيو.

زر خريد جهان ۾، آنسي جي آئون.

يا الا! مون مَنُ تهين موهيو.

[٩/ب] تنهن تنڙ ڪهين(٤) تيز ڪري، واءُ جيئن ٿا ورن. [ن ق]
ٻلانين. ٻنهي ڪيئو، متي ڪوٽ ڪرن(٥)
ڪُٽ ڪٿوري، چوڏس ريڻن، مانڪ متين ٻرن.
اينديءَ رهه، رنگريز چئي، خبر ٿئي م ڪرن
اڇــي ڏول ڏرن، اگــن آڪنڊن جهي.

[١٠] چوڏهينءَ چٽاڻي چنڊ جي، سٺهاڻي سترس [ن ق]
پُونيهي ماه ٻنڌ ۾، چانگي ڏنيم چس
قدم ساڻ، قطب چئي، تيهن ڪرهي لاٿا ڪس
رات رهاڻي رس(٦)، آيو ٻاڻ پيرين سين.

(١) اصل. آڪري. (٢) اصل. تونهين. (٣) شاه جي رسالي ۾ سر ڏنيات ۽ - ١١ ۾ هي ٤ بيت ٿوري لفظي ڦيرگهير سان ذنل آهي. (٤) ق. ته تنڙ ڪيي. (٥) ن. ڪوٽ ڪرن. ق. ڪوٽ ڪرن، متي ڪهوٽ ڪهرن؟). (٦) ن. جو رات رهاڻي رس.

سرود سرراڳ

فصل پهريون

[١] جڏهن جَرَ ڏُونه جهازَ جُنبيا، ڪَري يادِ جَبّارُ [ن ق]
اکيُون وڏائون الله ڏي، پئو وِساري پارُ
سَنياريائون، سيّد چئي، اُمّت جو آڌارُ
تيلانه بصري لٿو بارُ، سَتَرَ ساموندين جو.

[٢] قيمت پَري ڪوءِ، آلا هسارَ آهاريين (١) [ن ق]
سَنئُون ٿئي، سيّد چئي، جَرَ ۾ جَهازوءِ

---

[١] جڏهن 'تون' هي 'تون'، تڏهن سڱو سڌ سُرراڳ جو [ن ق]
ٻڌيو ٻُڌ، بلال چئي، نه ڪهي رت رکون
سٺي لهق سُرود جو، لٿون لٿون وڃي اُٿون
تيهان پلؤ ٿيوسون، پسڻ تن برين ڪان.

[٢] رکي توڪل تن ۾، ٻهوڙين جوڙ جهازُ [ن ق]
آئي رکج ان تي، ساري سيوني سازُ
ڪَنبج ڳهنو، قطب چئي، ڪيج 'آلا' 'آلا' آوازُ
ته سُورهين تُنهنجو مَڪرُو، باالله، نه ڪائي بازُ
سنڀالج شفيع کي، ته مَعلُم ٻوءِ مجازُ
رَهي تُنهنجو رازُ، جيڏ ٿانُ جتَس پيرائيين.

---

(١) ن. الا آر اعاريين.

سامونڊي سندوءِ، جڏي ۾ جَسُ رهي.

[٣] توهَ جي وَٽ طَرازَ، پاءِ آسبابُ اِخلاصَ جو(١) [ن ق]
مَتان ڪِي مَنُ لوڏِيِن، پَسي جُنگَ جهازَ
عَدَنئانُ(٢)، عِنات چئي، تُهنجي حاصل ٿئي حاجَ
جُه ناڪُون ٿيوڏواز(٣)، تہ آگهہ مڙني هيڪڙو(٤).

[٤] تن ۾ توهُ طرازَ جو، گهڻو رَکِج گهوري [ن ق ر]
ادب ۽ اخلاص جو، سڙه پڙج سوري
وَڪَر وينتين جو، تَهنُ ۾ پاءِ توري
تہ عَدَنئانُ اوري، تُهنجو تَوائِي نہ ٿئي(٥).

(١) ن. 'توه جي وٽ تراز، تنهن ۾ پاءِ اسباب اخلاص جو.' ق 'پاءِ اسباب اخلاص جو، وٺي توه تراز.' (٢) اصل. عادنئان (٣) ن. جو ناڪون ٿيو نواز، ق. جه ناڪئا ٿيا نواز.
(٤) شاه جي رسالي، سرراڳ د - ٥، ۾ هي بيت هن طرح ڏنل آهي:

تنهن ۾ پاءِ اسباب اخلاص جو، توه جي وٽ طراز
متان ڪِين' من لوڏيهن، پسي جنگ جهاز
عادنئون، عنات چئي، حاصل ٿيئي حاج
ناڪئا ٿيءِ نواز، تہ اڳهہ مڙوئي هيڪڙو.

(٥) شاه جي رسالي، سرراڳ د - ٥، ۾ هي بيت لفظي ڦير ڦار ۽ هڪ وڌيڪ مصرع سان ڏنل آهي جنهن جي آڌار تي ن ۽ ق جي روايت ۾، جا هيٺين طرح آهي، اضافو ڪيو ويو آهي:

تن ۾ توه طراز جو، گهڻو رکج گهوري
وکر وينتن جو، چاڙهج مٿجهہ توري
تہ عدنيئان اوري، تُهنجو توائي نہ ٿئي.

رسالي جي روايت موجب ٻئين مصرع ۾ 'گهڻو لهہ گهوري' ۽ آخري مصرع ۾ 'عدنئون اوري' آهي.

[٥] نئين بنائج ناڪئا، ٻيڙي پُراڻي [ر]
ڪپر ڪارونيار جو، ڀَڄاڙي پاڻي
سالم ونج سڦرو، ڪو سودو سُڪاڻي
اِن پرِ جي آڻيِ، ته ويرِ وڙهنديئي ڪينڪي(١).

[٦] قَرقُلَ، قونا، پارچا، آگرَ ۽ عَنبير [ر]
ڌهڙو وڻج وَني ڪري، وِجهہ وڻجارا وير
پُني پاڙ م مَڪُري، اڳيان سائرَ سُڄي سير
ڪونهي اُهڪ، عِنات چئي، جَرَ جو ڪاري نير
گَبرِ تَني جي ڪيرَ، سات جِني جي سَچيون(٢).

[٧] قَرقُلَ، قونا، پارِچا، پاتائون پُڙيون [ر]
اُني ڪي، عِنات چئي، ڦير نہ ڪَن ڦُڙيُون
جِي ڇُهي منجهہ ڇُڙيون، سي ٻيڙيون رَکين ٻاجهہ سين(٣).

[٨] آوي مُلڪ سَندون، جِئانْ آيا وڻج ڪي [ن.ق]
جِذ سو(٤) وڻج ٿِئون، جاوي ويندا ناڪئا.

---

(١) ميان امام علي شاه ڏنل ملبل. هي بيت شاه جي رسالي، سرواڳ د - ٥ ۾، شاه عنات جي بيت "ويٺي جر جهاروبان پاڻي لاءِ پرين". الخ. (ڏسو فصل پهو) جي پويان لاڳيتو ڏنل آهي.
(٢) هيءُ بيت، شاه جي رسالي سرواڳ د - ٥، ۾ ڏنل آهي. ۽ي روايت: "سات جِني جي سچون". (٣) هيءُ بيت، شاه جي رسالي، سرواڳ د - ٥، ۾ ڏنل آهي. ٻئي روايت حاجي عمر چانڊيو ۽ خليفو محمود نوحاڻي. (٤) ن. جو سو.

وائي

اي ميان! آسونهن ڏيکار، پريان سندو پيچرو. [ن ق]

جُهر جهنگ جهاڳي پٽيون، آيا سون توپار(١).

اي ميان!

شاهَ سونهارا، صاحبَ دولتَ! تنين ڏونه نهار(٢).

اي ميان!

آنءُ آڳلي آهيان، ڪم نہ جاڻان ڪار.

اي ميان!

مدين(٣) متان مَنُ مهنجو، واحد ڪارڻ وار.

اي ميان!

آيَرن آسونهن ڪي، سائينءُ لڳس سنپار(٤).

اي ميان!

لڙ لهرين لَسَ ليتَ ڏان، عربي! مون آڪار(٥).

اي ميان!

---

(١) اصل: 'آيا سون تو در بار'. هي ٤ مصرع فقط ن ۾ آهي. (٢) هي ٤ مصرع فقط ن ۾ آهي. (٣) ن. سندين (٤) هي ٥ مصرع فقط ق ۾ آهي. (٥) هي ٤ مصرع فقط ق ۾ آهي.

فصل پھريو

تَڙ سرِ تـواري، اُپِي مَڳّي اُوسَهيُونِ [ن ق]
آکَڙيون اوڙاهہ ڏُونهہ، نَئين سِجِ نهاري
آلا! اڳڻ آڻئيـن، سو وَڻجـارو واري (١)
ڪلِي ڪيڪاري، تہ آنءُ ڳالهاري ڳرِ لائيان.

[٢] اُلٽي سِـجَ آئِي، دُعا مَڱَڻ درياءَ تي [ن ق]
جَرِ تَڙِ ڏِٺا، بوهيانُ (٢)، آڇنِ اِلاهي!
خَبَـرَ ڪيـانتَنِ جِـي، پيـِـسِ سَيائـي
ويساهَ واڌائِي، پلٽہ پـاڌَسِ پاتشاه.

[٣] اُپِي جـَرَ جُهاريَانُ (٣) پاڻي لئـي پرِدَنِ [ن ق]
خضِرِ پيرُ خداء جو، مانَ موٽائي تَنِ
جَنِ گَڏئـا تن چيو، اِجهي تا آڇنِ

[١] ڪـهـَرَ سور ـ يا، جـَرَ پوچيا، سون پڻ جـيـني لاءِ [ن ق]
تن جي خبر ڪيانِتا آئهين، قطب چئي، ڪـلَ ڪاءِ
جـڳـ لنگهي ويا جن ڪي، سي مولي! سون ملاءِ
وڻـجـارا وراءِ، تـہ آنءُ ڳالهاري ڳـر لائيان.

(١) اصل. 'سي وڻجارا واري'. (٢) ن. بوخيان ق. پوئيان. (٣) ن جوجر هاريان، ق. جرجه هاريان.

وڃي ولاتن ۾، جڳ لڱا ڪي جن(١)
سئين سُرهايون لائيان، تن ڪي ڪارڻ تن
الاهي! عنات چئي، سيئي محب ملن
آڻ سڀ ڳرهيان اُنِ، ڳالهڙيون فراق جون(٢).

[٣] وچينءَ جو ويهي، جان جر پلو پائيين (٣) [انق]

[٣/الف] ڪِين وطن، ڪِين وات، ڪِين سامونڊين، شريف چئي(٤) [انق]
سفر سرها [سي] گهڻو، سُٺين سندرين مات (٥)
تن ڪي سُونگي سُونڪ بخشيو، ڪوٽ ڪلن تي ڳهات (٦)
پاڻيت ڳيني (٧) پات، ساءِ! مسافر آئيا.

[٣/ب] ڪارو ڪارونڀار، جيت پرو پاڻي ناهه ڪو [انق]
اونهون آب، عميق جر، تال پسن پرڀون پار!
سُتر سندن (٨)، شريف چئي، بندر پهتو بار
سو سنگٽو(٩) نه ساهوڪار، ميم جينهين جي مَن ۾.

---

(١) ق. لڱا ڪي جن. (٢) شاهہ جي رسالي، سر راڳ ڏ ٤، ۾، هي بيت لفظي ڦير ڦار سان هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:

وڃي جر جهاريان، پاڻي لاءِ پرين — خضر پير خدا جو، سان سوڻاڻي تن
وڃي ولاتن ۾ جڳ نڪتا ئي جن — جن ڏئا تن جيا ته اڄڪي تا اڄن
سهسين سُرا هيون لائيان تن ڪي ڪارڻ تن — الئي، عنات چئي، محب سان ملن
واڌايون ورتن، ننڌ ڏيڙائو آئيا.

سالار چانڊيي جي روايت موجب "خضر پير خدا جا، اهن آئيهن تن". حاجي عمر چانڊيي جي روايت موجب "واڌيون تيون ورتن، اڄ ننڌ ڏيڙائو آئيا". (٣) ق. پائيان. (٤) ن ۾ تنهين جي بدران 'ڪين' آهي. ق. "سامونڊي شريف چئي، نين وطن نين وات". (٥) ق. سندرين. (٦) ن. اصل. 'ڪوٽ ڪلن تي ڪات' (= ڪوٽ قلعن تي ڪات؟) ق. 'ڳوٽ ڪلين تي ڳات' (٧) ن. 'ڪني' (= ڪٽي؟) (٨) ن. سندس. (٩) ن. سنگٽو،

تان صحي ملنديءَ سڄڻين، اوسه اِي پيئي
حُرمت ساڻ حبيب جي، سُنگيا نه سيئي
وَکر وڻجارن سين، سُرها سپيئي
پرين آءُ پيهي، ڪنڌ ڪيڙائو آئيا (۱)

[۵] ٽِمِر سِڪندي سال، تُرسندي تڙن سر [ن ق]

[۵ الف] جيڪي وڻهرنا (۲)، سي سڀ سنيارنئي جيڏيون! [ن ق]
تنهن تيرٿ تڪيا، سيئي پترنا (۳)
برڪت ساڻ، بلال جئي، پوريون تيين پرنا (۴)
تيلانئه ور ورنا (۵)، وڃي گهوٽ گهرن تي.

[۵ ب] سڃاتائون (۶) سڪاڻ، بانوان، بلال جئي [ن ق]
مُنهري مٿي مامڻيان، پرين پسجن پاڻ
سيئي اگهيا آئيا، تن جئي جيئي تاڻ
آڪي ڪيئي احسان، تن سين سٽيائيي سهونڊ جي.

[۵ ج] ويا جي ولات ۾، الله تن آئيي [ن ق]

---

(۱) موجوده زباني روايتن موجب هيءُ بيت ٿوري ڦيرڦار سان پڙهيو وڃي ٿو. ميان بخش علي شاهه جي روايت مٿين پڙهڻي سان ملي ٿي، سواءِ ڪن لفظن جي ڦيرڦار جي. جيئن ته "پيئي جر جهارين"، "حيات پير خضر ساڻ موڻائي تن"، "جن ڏٺو تن چيو" ۽ "وايون ڏيون ورتن".
سالار چانڊئي جي روايت موجب:

وڇوڙي جان وئي جر پاڻ پائيان — تڙ پيڙا گهر سپرين منهنجي اوسه ايئن پيئي
حرمت سان حبيب جي ٿي سرها سپيئي — واسيائون وارن ني واري سرهايون ڏيئي
سين رکي سيئي، ڪنڌ ڪيڙائو آئيا.

حاجي عمر چانڊئي جي روايت مطابق:

وڇوڙي جو وئي، جر پاڻ پائيان — گهرنز واڏيون ڏيون اوسه ايئن پيئي
حرمت سان حبيب جي سنگيا نه سيئي — گهر پريان پيهي، ڪنڌ ڪيڙائو آئيا.

(۲) ق. وڻ هريا (۳) ق. پريا (۴) ن. پرڻان، ق. پريا (۵) ق. وريا (۶) ن. سڃاتائون.

آيل سگي (١) اوسهيون، مون ڪتندي ڪال
سؤڻ ٿئاسون سقرا، جينءَ چڙي آرٽ مال
اِي ڍِلي جا پال، جينءَ ماءِ! مسافر آئيا.

[٦] سڙهہ پِر سڪاٽي! آب اوڙڪي (٢) آڪٽين [ن ق]
معلم (٣) ماڳ منجهہ ٿئو، پسين (٤) تو پاڻي
سهٽي ڏِنم سپرين، روح ۾ رهاڻي
آيل! سڪ آڪين ۾، اي مونکي نہ ماٽي (٥)
سنڙ سي ساٽي، شل ماڳ موٽندا مون پرين.

[٧] جِني واسيا وار، گهر سوريا، جر پوڄٽا [ن ق]
پرلڪان پري هٽا، آني جا پٽار
ايندن جي، عنات چئي، سٿائون تڙ تنوار
سمنڊ ساهوڪار، اوءِ سيل رکي سنجهہ آئيا (٦).

ڪل اندران (٧)، قطب چئي، سڙہ تي سجائي
دوران دوربين ۾، جوليٺي جائي
پرڙن اوءِ پاڻهي، وري وطن آئيا.

---

(١) ق. مگيون. (٢) ن. اورکي (٣) ن. معلوم (٤) ق. پسي (٥) ق. نماٽي (٦) شاہ جي رسالي، سر راڳ ڏ-ء، ۾ هيءُ بيت لفظي ڦيرڦار سان هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:
تڙ پوڄيا، گهر سوريا، هٽا جن واسيا وار
پرلڪان پري هٽا، اني جا پٽار
(باقي حاشيه صفحي ٣٩ تي)

[٨] ڏٺين جو ڏاڳو، پڌو جن جهاز ڪي(١) [ن،ق]
آئي جـو، عنات چئـي، سفر سياڳو
تن ڪي بندر شاه بخشيو، لحظي جو لاڳو
اڪين اوجاڳـو(٢)، ورِيا ور سهاڳڻئين(٣).

[٩] جني جي جهاز ڪي، سڳو سلطاني [ن]
قند، قـلات، بصرو، ٺٽا عرب انعامي
جاوي وجي جونڪي ٺٽا، جو بندر سڄي باني
ڏيهہ ڪئي ڏاني، صوبا سلامت آئيا(٤).

[٨] ڪـارو ڪيـڙيائون، ميٺي ميٺيون مڪـريون [ن،ق]
جيتي سمن سيئن، شريف چئي، آئي ڏوڻيائون (٥)
ڪئي چئي ڪـيـڻ سيـن، ننگر ڪنيائون.
اچـي ڏٺائون، سلامت ساٿين ڪـي.

(آئندل حاشيه صفحي ٣٨ تان)
آيا سڀ، عنات چئي، ان جي پٽين پوءِ پچار
سـند ساهوڪار، سيل رکي سڀ آئيا.
سالار چانڊيي جي روايت موجب "آئي جي، عنات چئي، پٽي پٽن منجهہ پچار".
حاجي محمد سوڍي جي روايت موجب "سڀ آيا، عنات چئي، ان جي پٽن پوءِ پچار".
(٧) ن. اصل. ڪندران.

(١) ق. جن جي جهاز ڪي، ڏٺين جو ڏاڳو. (٢) ق. "اکين اوجاڳو". (٣) حاجي عمر چانڊيي جي روايت هيئن طرح آهي:
جنين جي جهاز ڪي، ڏٺيءَ جو ڏاڳو
بندر ڏني بخشيو تن کي نقب ۾ لاڳو
لٿو اکين اوجاڳو، ورِيا ور سهاڳڻين.
(٤) روايت حاجي عمر چانڊيو. پڻ ميان اسد علي شاه ڪان مفس. (٥) ن. توڙي ق ۾ 'ڏوويائون' (= ڏوهائون؟ ڏوويائون؟).

[١٠] ڪيائون تاڪيد ترازئين، هُرمجِ ڏُونه هلنِ [انق]
پيتيون پاڙيسنن (١) جــون، وِڌيون وڻجارن
وَڪر وِلاتُــنِ جا، سُرهــا سپ سَندنِ
بَندرَ شاهَ بخشئا، لاڳيــا (٢) لقبَ تنِ
ڪِلَــنِ ۽ مِلَــنِ، گهوٽ ڪَنِي گهر آئيا.

(١) ق. پاڙيٽن (٢) ق. لاڳايا.

سرود رامڪلي

فصل پهريون

[١] سِيتپُرِي، رامِيسرِي، جن ڏِٺو ڪرناڙُڪ [انق]
وڏو آنِ، عِناتُ چئي، فانيَ سين فَرقُ
تَنَ ۾ جِنِي تَرڪُ، سي آدِيسي ايندا قُرِي.

[٢] آدِيسي 'جَڳنات' ڏُونه ڪِي 'رَنگاماڻي' رَمَنَ(١) [انق]
ڪِيڪَهيا 'ڪوڪَن' ڏُونه ڪي 'مَليوار' پَسن
وَڏامن (٢) مِنَتَ ڪري، جيجان! جوڳِيڙَنَ
ڪيڙائُو ڪَنڊَنِ، اُوءِ آچن وري، عِناتُ چئي.

[٣] آتَرَ اوتَ نہ ڏِينِ، صرفو ڪَنِ نہ سِيّ جو [انق]
پَوَنَ پَواڙا ڪَري، تڏهن سَمَرِڏيُون سورينِ
....

[٣] پـوَنَ پواڙا ڪـــري، پارو جڏهن پڙءِ (٣) [انق]
آديسين الله جو، تڏ شوق سنياسين هوءِ
اوت نہ ڏين آتر کي، پورو تائين پوءِ (٤)
آوءِ لاهوتي لوءِ، ڪامل ٿيا، قطب چئي.

---

(١) اصل . ڪي رنگاماڻي ڏونه رمن'. (٢) اصل. لفظ ائين آهي . ('وڏان من'؟ 'وڏان مون'؟)
(٣) ن . 'پارو تڏهن پوءِ'. (٤) ن. 'آتر اوت نہ ڏين اوءِ، پورو تائي پوءِ'.

آدي جو عنات چئي، اوءِ آلڪ سين اورين
جهوپا نہ جوڙين، مچڻ پوي وٽ وصال ڪي.

[۴] جينءَ جو اُتر مٽ، تينءَ سي وهسن ولهہ ۾[1] [ان ق]
ڪنهن لالچ لانگوٽ بند تا ڪن جٺي سين جٽ
اوءِ پون ڏين نہ پٽ، آديسي، عنات چئي[2].

[۵] پنن ڪين پٽ[3] ڪٺي، گهرن ڪين گهرا[4] [ان ق]
مهيسري[5] مخلوق جي، اپين دور درا[6]
تن سامين شهرت ناهہ ڪا، ويراڳين ورا[7]
لنءِ جي سجي لڪ رٽي[8]، ڳولين تن ڳرا[9]
يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ آمَنُوْا تُوْبُوْا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَّصُوْحًا، اِي ڏٺائون ڏرا
پچن توءِ شرا، جہ اندر عدالت اُن وهي.

[٥] جڏهن اتر آوري، تڏهن گهاريون. ميهن ميدان ۾ [ان ق]
بيراڳي، بلال چئي، تيا ڪنهن سنامي سور.
آهڻ آئي ان جي، ڏڪ مڙيئي ڏور
ڪليي پرينءَ حضور، وڃي نانگا ڪڏيا نات سين.

(۱) ن. ”جڏهن اُتر مٽ، تڏهن ويئا وهسن واٽ ۾“. (۲) ن ۾ هي بيت ’شاهہ ديواني‘ جي درگاهہ واري مسجد جي ديوار تي لکيل مليو. (۳) ن. ”پٽ“، ق. ”پنٽ“. (۴) ن. گهران. (۵) ق. مهيسي. (٦) ن. دران. (۷) ن. وچا. (۸) اصل. لک ري. (۹) ن. ڳولي تن ڳران.

وِلهون آتَرَ واءُ(١)، گهارِينِ مِينهَن ميدانَ ۾ [انق]
ويراڳـي وجـود کي، ڏيـنِ تَپيسَرَ تاءُ
بات ٻُريائي نه سُئي، تن مانيڻَن مُلاءُ
سچاتائون، سيّـد چئي، آديسين اللهُ
جوڳي جڳـ وِچاءُ، اوءِ سناسي ثابت رهيا.

ڏُکن ٿا ڏونيان، سُرڳـ(٢) سناسين ٻاريا [انق]
راتِ ڏِکـيَ(٣) رَمِڻا، راوَلَ راهه سُونهانَ
وِرهَ ويراڳين جي، عامَ نه آنءُ چئانَ
راتو ڏينهين رئان، ساريو لکَنَ لاهوتين جا.

[٦ الف] پرت جنهن کي پوءِ، محبت سندي متن ۾ [انق]
ويٺا وهسڻ ولهه ۾، آتر لڳندي اوءِ
سناسين، شريف چئي، ننڊ نه هوءِ
تکي اوچن نوءِ، آن کي محب مڙهيان ني گڏيو.

[٦ ب] ولهون آتر ڏينهن، گهارين ميهڻ ميدان ۾ [انق]
ويراڳين ويمانيا، مٿي آئي ميهڻ
ٻري ٻاٽ، ٻلال چئي، سيڪا پائين ميهڻ
ناٿ نکي جي نينهن، سناسي ثابت رهيا.

[٧] جوڳي جوڳ جوڳا ٿيا، جوڳ پيئي جوڳيائون [انق]
مٿان راهه رفيق جي، سن ۾ موڙيائون
ثابت شرع پير تي، خيما کوڙيائون

(١) ق. جت ولهون آتر واءُ. (٢) اصل. سرڳ. (٣) ق. ڏکئي.

[٨] تَڪِينَ سين(١) تورڙا، ڪاپڙِينَ ڪينَ وٽي [انق]
جَراٽي جيري سين، ڪارا ڪٺائون ڪورڙا
اَنِ نہ ڪَنيا پاڻَ سين، جامَنِ جا جوڙا
اوچَڻَ آجوڙا، سَجوڙا ڪي سڄڻين.

[٩] طمع جِـي تمام، مُور نہ آتـِنِ مَن ۾ [انق]
پِنَنِ ڪينَ پَـتَ ڪَٽي، گوڏڙيارا گامُ
جِتانِ لوڪَ لَجَ ٽٽي، اُت آديسين آرامُ
راوَلَ گُهرِي رامُ، ڪونڙنِ جينءُ ڪڪورئا.

[١٠] طمع سندي تِنِ ڪِي، لڪَ نہ آهي لَبُ [انق]
ڏٺائون ڏينهين گهٽين، آگي جو عَجَبُ
راوَلَ گُهرِي ربُّ، ڪونڙنِ جينءُ ڪڪورئا.

ڪارون ڪريان، قطب چئي، تن آديسين آئون
مونکي ڏٺائون، سندو قيمت قطرو.

[٨] دم دونهين تي نہ هٿن، اوء ولهن ۾ وهسن [انق]
ڪيئي ڳالهہ، قطب چئي، ڪني قبول ڪاپڙين
هوء عليا هنگلاج ڏونهن پيون ڏيئي ٻن
تر نہ طمع تن، توڪل تڪئو تن جو.

[١٠] سامين پاڻ سڪائيو، مٿي سيء مدام
ڪو وه، ويراڳين ڪي، جيئن ترسي ڪين نہ طعام

---

(١) ق. تڪئي سين.

[١١] اوڳا ليکي عام جي، اِي خاڪي خبردار [انق]
ڪِهنْ يَئِي يَجِي پورا ٿِئا، جينْ ءَجاڻ نہ ڪَنِ پچار
ماٽ ميجائي ماٽ ڪئائون، ماڻئان ٿئا موچار
چڳون چانپي چيٽرِ سين ڪئائون ڳِرئين ڳاڙھاوار(١)
نانگَن نظر نہ ڪنيو (٢) ڏُرِ ڏَرِتئان ڏار
تيلانہ ڪن نہ توار، آديسي، عِنات چئي.

[١٢] تن سامين ساجهر چڏيو، جوڳين جاڳِي لو [انق]
تن ڪي لُنگ لانگوٽئا جانِ تي، ڪونهي قبيلو
جن جو ھِت ھي حيلو، ھُتِ گُرگُروئين گڏئا.

[١٣] ڪنوڻي موڻي، آيل! آيا مون ڳَري [انق]
تَرڪُ مَا شُغلاہ جو، لِينگ نہ لانگوٽِي
ڪَمَر بَستا ڪاپَڙي، ڪَين نہ ڪاڇوٽِي
ٻاھر ٻارَڻ سڪئا، ٻابو ٻاھوٽِي
پوءِ مَ ويڇوڙي، اسان سين، عِنات چئي.

ڪاپڙين، قطب چئي، نيئين نہ حرار
راول ڪَهري وار، ڪوڙن جيئن ڪڪوريا.

[١٣] نيئي پس تان لانگ بند (٣)، رُوني جن رومال [ر]
ڪَسَتين بَستين ڪَمرين، لُنگ چاڙھيائون لال

---

(١) ر. ڪرئين ڪارا وار، ق. ڳريون ڳاڙھا وار. (٢) ق. ڪيو. (٣) اصل. نيئي پسداء ذانک بنا

[١٤] مون سمجهڙا ڪيا، سنهن مونسا ۽ هت [انق]
سناسڪي ست، آهي مرڪ مراقبو.

فصل ٻيو

[١] جي پائين جوڳي ٿيان، ته پر جوڳيڪي پار [انق]
آدب، اخلاص، صبر، شڪرانو، ذڪر، ڏک وسار
انو پهر، عنات چئي، 'مهر پري' ۾ گهار(١)
جي سگهين اِي ڪار، ته 'ويرنات' ويجهو ٿئين.

[٢] جوڳي ٿئين ته 'ويرنات' تي، ناته نالو ڳنهم جوڳ [انق]
آدب ڪر، عنات چئي، ڇڏي رياؤن روڳ
اندر عظمت اوڳ، ته نات نظاري سين ٿئين.

وڃي دونهيون دوست لاءِ، تن جوڳين ڪيرن جال
صبح ويل سگن ڪندا (٢) [تونئي] ڌوڙ ڪمال
ٻيڪاري، بلال چئي (٣)، وڃي حسبان رتائون حال (٤)
مچي سوري سال، ڪونر شڪورنا ڪاپڙي (٥):

[١] ويرا! وهلو رس، جوڳي سچي جوءِ ۾ [انق]
نهاري هئون نينن سهين، نيهرر (٦) پنهنجو ڪس
ڏي هئون ڏرهاني ڏس (٧)، شرم جو، شريف چئي.

---

(١) ن. مهر پري ۾، ق. ستو ٻوري نجهه گهار. (٢) اصل. سگن ڪندا. (٣) اصل. بيلو چئي. (٤) اصل. حبارتائون حال. (٥) هيءُ بيت شاه ديواني جي درگاه جي مسجد جي پٽ تي لکيل هو، جتان قلمبند ڪيو ويو. (٦) اصل. نيهر (٧) اصل. ورهاني ڏس.

[٣] رکي توڪل تَنَ ۾، پهرين پڇائج پاڻُ [ذق]

سناسي، سيّد چئي، اهوئي(١) جاڻج جاڻُ

ڪَڍِي چِڏج ڪاپڙي، سندو غير گماڻُ(٢)

پهرين پلڻج پاڻُ، پوءِ پڇائج پريتڻو.

[٣ الف] ڪِهڙيءَ ڪَڻين، قطب چئي، رهڻيءَ جي وَهين [اذق]

شمشير جا صبر جي، سا ميڻي منجهه سَٽهين

تہ اهڙي سامي سچ سين، وت تون وڃ وهين

لوچي تيڻي لهين، پير پرياڻ جي پندَ جيءِ.

[٣ ب] پهر ڪچاڙتا پارئين، اندر سَچُ مچاءِ [اذق]

آني آڳ عشق جي، چاتيءَ کي چهُڻاءِ

ڪاپڙي! قطب چئي، ايءَ هنيين سين لاءِ

تہ راول! روءِ سنڌياءِ، هوند جوڳي گڏجيڻي جوڳ ۾.

[٣ ج] داق ڏڪائج دل کي، لائج ڪيم لباسُ [اذق]

ڪنوتي، قطب چئي: تن ۾ سچ تپاسُ

پاڻهي ڪائج پانهجو، مڙهيئان اندر ماسُ

تہ ويراڳي تو واسُ، بابو ٻنهيُون موڪلي (٣).

[٣ د] پڇائيهين پريتڻو، تہ خاڪي رکج خنوءَ [اذق]

يوسف چئي، ان جوڳ ۾ تئي هدايت هئوءَ

نانگا! گڏجين ناٿ کي، وڃي روءِ ٻروءَ

هدايت جي هئوءَ، آني منجهان ايري.

---

(١) ن. اِنهِين ئي. (٢) ن. غير جو گمان (٣) هيءُ بيت، شاه جي رسالي سر رامڪلي د - ٩، ۾ هيئين طرح ڏنل آهي:

داق ڏڪائج دل کي، لائج ڪو م لباسُ

پوري ڪائج پانهجو، مڙهيان اندر ماسُ

تہ ويراڳي تو واسُ، ٻنهي ۾ بويُون موڪلي

[۴] نڪي ڳولين ڳوٺ ۾، پيهي ڪين پَنن [ن‌ق]
ويٺي بڪ بس ڪري، اُتان آديسين (۱)
آڻ-گهُريو، عنات چئي، تن کي ڏنو ڏيهہ ڏڻين
گورکَ گودڙيـنِ، آسڻَ ويٺي آئيو (۲).

[۵] ناٿَ جتي ئِي نٿ، اُت نہ پڇئو جوڳين [ن‌ق]
ڪُويساها (۳) ڪاپڙِي، پُرئا پراهين هنڌ
هِيُ (۴) هنهين هنڌِ، هوءِ هليا هنگلاج ڏُونہ.

[۶] ناٿَ جتي ئِي نجهُرو، اُت جوڳين ڪيو نہ جُهارُ [ن‌ق]
ڪُويساها (۳) ڪاپڙي، مَنئائُون (۵) پوربَ سندو پارُ
گُرَ جو هت گذارُ، هوءِ هليا هنگلاج ڏونہ.

[۷] مرڻُ آمنا جسنِ، واحدُ تـنُ نہ وِسري [ن‌ق]
ڪَپڙ مٿي ڪاپڙِي، اوءِ ناڻگا ننڊ نہ ڪَنِ
اکيون سنديون تـنِ، اوجاڳي اجاريون.

[۸] مرڻُ مُشاهدو جن جو، سي جيئڻُ پائنين جاڙَ [ن‌ق]
ڪيي چڏيا ڪاپڙيين، اي سور سهيئي ماڙَ
ايءَ انگ اکيئي لکيو، نانگن جي نراڙَ
آئيي پيچ آهاڙَ، تہ ڏينديءَ ڪَلَ، قطب چئي.

(۱) هيءَ مصرع فقط ق. ۾ آهي. (۲) ق. «سي ستائي جاڳن، ننڊ عبادت آن جي». (۳) ن. ڪويساهي. (۴) ق. هون. (۵) ق. مٿائون.

[٨] اوجاڳي ڪي آڪرا، اوءِ سُمهڻ ياڻئين سورَ [ن ق]
اِيَ پرِ آديسين جي، گهر ڏانهن ڪن نہ گهورَ
ڪَنهن پرِيان جي پور، اوءِ وَڏي ويراڳي ڪئا.

[٨ الف] ننڊ نہ ڏين نيڻن ڪي، ڪن اوجاڳو اوءِ [ن ق]
ڪاپڙين، قطب چئي، باالله! آئــــي بوءِ
تن نفسانيت ناه ڪي، خاڪي سنڌين خوءِ
ناڻگا ڳنڍيا ناٿ ڪـــي، وڃي روءِ بروءِ
هدايت جـــي هُوءِ، آني منجهان آئيري.

[٨ ب] ڪن اوجاڳو اکئين، نيڻين ننڊ نہ ڏين. [ن ق]
پهيرَ جتا بو پانهجو، مٿي ڏرَ ڏريـــن.
آديسي الــک ڪي، ان پر اوڏا ٿين.
نيڻهن نيايو نين، انهيءَ ڪمال، قطب چئي.

سرود مارئي

فصل پهريون

[۱] ڏهَ ڏُونـه اُپِي ڏي، سنيهاِ سيّد چئي [ن ق]
نياپـا نيهن ڳاڏُئان، ڪو(۱) پائُر پانڌي نِي
آنءُ پڻ تنهينَ ڪِي، چَنڊيان ڪِهہ اکينِ سين.

[۲] بينڪ جن بَرن ۾، ڪِهَ ڪاڏونبا ڪاجُ [ن ق]
آنو پَهَرَ، عِناتُ چئي، تن واڇوڙو وهاجُ
ڪَنين ڪِرُڻين نہ پئو، تن اُڏي جو آواجُ(۲)
جِمَ رُلاَيين راجُ، عُمَرَ! آباڻـنِ جو(۳).

[۳] اُرهَہ جَهليو ڳانجرو، تا مٿي ڪوه ڪڙين(۴) [ن ق]
گهيٽا بِڪَر چاريـو، وَريتـيون وارِين
تاسياريُون تَڙنِ تي، ساريو تا سانگين(۵)
آڏيَ رات، عِناتُ چئي، تيٽَنِ ڪي تاڻينِ
سُنّت جـا رسولَ جي، پچُئو تـا پارين
مارُو ڏَنُ نہ ڏِينِ، عمرَ جي اوصاف ۾.

(۱) اصل. ڪا (۲) اصل. آواز (۳) هيءُ بيت شاهہ جي رسالي جي ڪن قلمي نسخن ۾ ٻن موجود آهي (ڏسو ڊاڪٽر عمر بن محمّد دائود پوٽي جو مضمون "شاهہ جا ڪم ٿيل بيت"، رسالو "نئين زندگي"، ماهہ آڪٽوبر، ١٩٥٦ع) (۴) ن. ڪرين ق. ڪرين (۵) ن. ساڪين.

[٤] رات رِہارِي آئيو، اُنِي جو اوڻِي [ن‌ق]
تَلِيُون سپ تارِ ٿيون، سپ جُوء سَٽوڻِي
ڪوء(١) ڪانا ء ڪوڻِي، لگنئون لوهَ لهي پٽا.

[٥] لگنئان لوهَ لهي پٽا، ٿئو بَنَدُ بِدا [ن‌ق]
سَئوم وِيڙُ وِصالَ جو، ڪَهندي ڪانگ مُلا
آنو پهر، عِناتُ چئي، آسَ مَ لاهِ هنيا!
سَتِي! سَنجهہ صَباحَ، ملندء مِتَ مَلير ۾.

[٦] اُنو موڪَ مليرُ، مون پانڌيڙو (٢) پڇئا [ن‌ق]
اوء اُٿان ئِي آئيا، سِڪي جِن سَرير
سَتِي! آءٌ ساٿيهہ ۾، ٿابتُ رکي سِير
جَرڙا ٿئو جَنجيرُ، اِيُ سَنبيهو سِٽِي ڪري.

[٧] مِناڙِي(٣)موڪَ دِهُ، جيِڪُونچر ڪُورِي(٤)ڪَنِ [ن‌ق]
پاڻرُ پَسايو، مِيرُ جَهپُ (٥)، اِيُ وطنُ ويڙهيچِنِ

....

[٨] وَرِي وِيڙهي جپ (٦) ۾، آيا پَٽي آسَ [ن‌ق]
هيڪ سوياڻون ساڏوهيون، پيا ڪَرڙ اڏياڻون خاص
چڙهي رهيا چوٽيين، پَلي جي پَرواس
ڪيي مَڪ ڏِنين چاسَ، آنجيي ڪوڪڙ، قطب چئي.

---

(١) ن. ڪوء پيا (٢) ن. پانڌيڙو (٣) نُ. سِناريين ق. سِناري (٤) ن. ڪوڙي.
(٥) اصل ائين (وِير جهپ = ويڙهي جهپ؟). (٦) ق. ويڙهين وچ ۾.

آسرو ۽ آڪرو، ملڪي (١) موڪ رهڻ
راڇاري ۽ رَتڻون، مُهنجي هنيين منجهہ هُوڻ
اڪيون آب اُڪنڊيون، پهنجي ڪُوڻ ڪَٽڻ،
عُمَرَ! اباڻڻ، لا هيَ بند بِدا ڏيين (٢).

[٨] آبُ آڳاڻي ڏاڪڙين، ڌا جميان جرُ ڪَين [ن،ق]
تاڻيو تيڻڻ سِر ڌا مَٿي آنهن وجهن
آڏي رات، عنات چئي، سانِيڪا سَنجَن
ڌون ڪينَ مَٿي تن، ڌو سَتہ ڪريين سومرا!

[٩] کهہ، کُوڙي، ڊِہ مَکڻي، جت ڳاڳيون ڳمر ڳنڊير [ن،ق]
پيريو(٣)، پُرٿ، پَچڻي، ميڙين منجهہ ملير
هُلرو، لُلرو، لَنب، لاڻي، هنجن(٤) واڇوڏو وير
ڊيڀي، ڊامڻ، ڊِڪڻي، ڪانو، ڪرڏو، ڪَرير
سڻ(٥) سيارَچ، ساڏوهيون، ساريان منجهہ سَرير

[٨] تيڻ تلياڻون، ڪوہ ڏانهياڻون، ڪومي ويا کهترين [ن،ق]
موٽيي ملير آنيا، عمرڙا جي برين
سرها ڪهنو، شريف چئي، آئن ميهن ترين
ويڻا چُون وطن ۾: مارئي شال ورين!
لڳي تن ڳرين، سيڪون لاهين سومرا!

---

(١) ن. مَلڪي ق. مَلڪي (٢) ن. ڏي. (٣) ن . پيريئون (٤) ن. هنجڻ (٥) ن . سگر.

تن ڪي واحد سيهن وسائيا، ٿاهرئا ٿر ڏير(١)
سيّد چئي، ساٿيهه جي گهر ڪٿيرين ڪير
ثابت رکي سير، پرچي اوءِ پهنوار سين.

[١٠] ڪين آٺين، ڪين چاڙهين(٢) ڪين واٺين ڪٿن [ن ق]
قوت ڪڪائون سومرا! پاتائون پٽن(٣)
عمر! آهراڙي(٤) جا، سنپوڙا سٿن
تن جا ڏڏن ڏيل نپائيا، پلاءَ تان نه پڇن
دور ڏو پيازا آڳهين، آگر ڏونه نه آچن
عادت ناهن آس جي، اُست آڪوري(٥) پين
ڪانا قيد ڪونيون، ڏک م ڏيکار تن
شال سدا سک وسن، الاهي! عنات چئي(٦).

[١١] اُوڏا، گونڊا، تنڊيا، نيهيرا، نيٽا [ن ق]
فائق ٿئا فقير سي، سومرا! سيٽا
پريا ٿڙ ترائيون، گهيڙين تا گهيٽا
ڪن عيش، عنات چئي، وسين ۾ ويٽا(٧)
ڏاڪين تان ڪيٽا، عمر! لاهه عڪس جا.

(١) بي پڙهڻي: 'ڏير' (٢) ن. 'ڪين' آٺين، چاڙهين' (٣) پاتائون پٽن؟ (٤) ق. 'آهڙن'.
(٥) ن. آڪوڙي (٦) ن 'الاهي عنات چئي، شال سدا سک وسن' ق. 'شال سدا سک وسن،

[١٢] اُودا، گُونـدا، تـِندِيَا، قَـرڪُـرا ۽ لار [نق]
قُوهرا (١) ڪَيي پاڻَ سين، وَجِنِ ڏارَ ڏٿارَ
چيڪتَ چيلاڏَن جي، تَليينُ پوءِ تَوارَ
پِـتا پِڪريـنِ پر، پُـرَنِ سَئيـنُءَ سَنيـارَ
تہ پڻ پورا پَت پهنوارَ، جي اَڏو پَنڌَ ڪَٿيينُ.

[١٣] اُودا، گـونْدا، تِنـْدِيَـا، نـورانيا پانـورَ [نق]
واهوندي وَڻُ موريا، ڦانگَن مُڪي ڦُورَ
چارِڏائين چـاه پِـئي، آڻاهـا آجهورَ
هَميراڻا هـورَ، ويـا ويڙهيچنِ وِسري.

[١٤] هَتِ ڪُهاڙيون، ٻاڌهَن ويڙهيُونُ، چارِيُ ڪامَ چنَڪَ(٢) [نق]
گِچِن (٣) گِانا پَـتَ جا، لُڏِنِ لالَ لَٽَڪَ
آڏيا اُن، عنات چئي، جهوپا منجهہ جهَنَڪَ
سدائين سِمير جي، ڪَنبَنِ پَرِ ڪَنَڪَ
اُڏي ساڻِ آنَـڪَ، سَچِي آهِـم سومرا!

[١٥] هَتِ ڪهاڙيـون، چـارين چـاڙهيون (٤) [نق]
ويڙهن (٥) واهنِ واڪ

[١٦] وَنَ ورِيو واڙيون ڪيِن، اچيو راج رَهنِ [نق]

(١) ن. قورا (٢) ن. چارِي ڪام چنَڪَ، ق. چاڙيڪا م، چنَڪَ، (٣) اصل. ڦبس
(ڪذا) (٤) ن. چاهڙيون (٥) ن. ويڙهن

آٽين پَڪا، ڏؤنرن ڏڪا، هنڌ اُنهي هيراڪَ

سُڪي سوڪَڙ، ڪانبي ڪوڪَڙ، مُنهن مِ ميَرماڪَ

سَتيون سيلَن وَتيونْ(١) مَتِن ڪتيون، حقّ وهيٺيون هاڪَ

اُني جي اوطاق، پَسان [اڪيين] شال عنات چئي.

[١٦] جَرُ جا قَراهوءَ آگِرو، اوءِ تاهرِئا منجهه ترن(٢) [ان ق]

ڪَاهُو، وِڪاهو، بِانْدِيو، سَدا سُڪ، وَسَنِ

سُئائون(٣) سَيد چئي، راڻاهئا رِڙڪَن(٤)

آلا! ويڙسينَ(٥) وارُ وِنگوئي نه ٿئي.

واٽي

چُونديَس حالُ پهنوارَ، جي تِروجان، پائِروجان، آءِ اچان [ان ق]

چالَ مَ تيان ڪڏهين، ويڙهيچنئان ڏارَ.

چونديس حالُ پهنوار

مَنانْ مور نه وسريِن، ساٿهه جا سنگهار!

چونديس حالُ پهنوار

لَما ڪِنَ ڪَهاڙيِين، لاڪيون لويُون جن.

منجهان مَجر رَتيُون، پاڻون پهنوارن.

تون ڪيئن سَندا تن، آئيو قيد ڪبوتر پائيين.

---

(١) ن. 'سيلان وَتيون' (٢) ن. 'تاهرئا او منجهه ترن' (٣) ق. "سئواءَ" (٤) ق. رڙڪن.

(٥) ق. بي پڙهڻي: 'ويڙيچن'.

وَڃي آڻ وطن ۾، واسيان پهنجا وارَ-
چوندس حالُ پهنوار

اِلاهي! عِنات سين، سيلَ لَهندم سارَ-
چوندس حالُ پهنوار

فصل ٻيو

[١] وَليون ٽيون وِيهينَ، اُنا ميهنَ، عنات چئي [انق]
سائونَ سِيارِچ مڪٽي، سارِيان ساٿ هنيينَ
بند بندياڻي لاهيين، تون جانِڪيتانَ جيينَ
موڪلَ مون ڏيين، تہ ڏسان ڏاڏاڻِ کي.

[٢] آچو آب، عِنات چئي، ڏِرئو مَٿان ڏيٺ [انق]

[٢ الف] ڏيهي ريهي راجَ، وطن وَس وَسنديون (١) [انق]
مون سگيٺا سومرا! هيتِ نہ اچن هاجَ
پانڌرَ منجهہ پچڙي پيا، خوبُ ڪشيرين ڪاجَ
ستين جا، شريف چئي، اکهايہن آواج
لونئڙياريءَ (٢) لاجَ، قادر! وجهہ م ڪوٽ ۾.

[٢ ب] چنڙَ هيٺون وارڻ، ڪُونيٺ پارڻ، پوٺ پُٺڪن جت (٣) [انق]
عمر اباڻن کي آڻ، آڪندي آتِ
ستين کي، شريف چئي، ڪوڙي لڳي ۾ ڪتِ
ميلُ پيچرَنَ جي سومرا! مونکي آڇ. م مَتِ
پيءُ ڏاڏاڻي پَتِ، وٺي شال ويڙهہ پُٺان.

---

(١) ق. ڪتن ٻهڻون، ٻن ٻهون، ڏاس جني جا ڏاجَ. (٢) ن. ليورياڙيءَ ق. لونڙيارن.
(٣) ن. پُرِ ڪن.

نوڙيون نيل اَلنيون، پاڪ رهيائين پٽ
نيجَلَ پَريا نوپَڙا، پاڻي ٽٽو پَلٽَ
وَليُون چڙهيون وَڻِ سَرَ، مُوئَنِ سُڱنڌي ڇَٽَ
تون سُونهين سوسرين وَرَ! وينو مٿي ڪَٽَ
جتي جُلن جَٽَ، سو آنءُ ڏيهه ڏاڏاڻو گهُران(١).

[٣] ڪِينَ اُنو، ڪِينَ وُنو، ڪِينَ وَسَندو وري [ن ق]
اوڻي(٢) راتِ، عنات چئي، آندي خبر ڪَري
مَڇي سوچارا ٽئا، اَنِ جا ڏِڳا ڏورَ ڏَري
جي ٻَرن جا ٻَري، تن ٻَنديڙن ٻِدا ڏيين(٣).

[٤] پيرُون چُنبِيان پرينَ سان، پلؤ منجهه پائي [ن ق]
پَسان ماڳ ملير جا، جي پلو پلائي

[٤ الف] سانڍيي ساريم سومرا! مارو منهنجي مَنَ. [ن ق]
ڪِجهيون آهيم ڳالهڙيون، ويندي آءٌ وطَنَ.
ڪونيِنَ ڪَڏِ، قطب چئي، ته پَسان پنهوارنَ.
هَٿَ ٽا هيئن چَوَن، ته موٽِ (٤) گهرجي مارئيي.

[٤ ب] مرڪن مَلِيرَ چانئيُون، جي رِيلَن منجهه رَهن. [ن ق]
سدائين سرتيون، وَٽَ پَسيي وهسَن.
قراريون، قطب چئي، سدا سانِيهَ ڪَنَ.
تيني جن ٻڪن، عمر! آڪَنڊي آهيان.

(١) اصل. 'سو آنءُ ڏاڏاڻو گهُران' (٢) اصل. 'راڻي'. ذات جا 'راڻي' ٻئي ترم موجود آهن.
(٣) ن. ڏي. (٤) اصل. موت.

سيّد چئي، سَبب جو، مونکي آسرو آهي
مولو مِلائي، پِڻُون پينر پيٽيُون!

[۵] مهنجون مارن سان، هَڏَ هي روح رَڳُون(۱) [د]
اُني ري، عِنات چئي، جدا ڪينَ جِئانَ
پَلُرُ شال پِئانَ، وِچي ويڙيچن سين(۲).

[٦] پَلُرَ پيتم جن سين، سي مارو مون ميڙِ [د]
پُهري ويا پِٽَن تي، مَٿي وَنهيان ويڙ
تن جهانگين ساڻ مَ جهيڙ، جن جا ٿاڪ ٿرن ۾(۳).

[۷] مارُو مائٽ مُهنجا، سومرا! سيئي [ناق]
وِهَندي ڪينَ وَسَ لڳي، جا اُن پَناري پيئي
سَتين ڪي، سيّد چئي، اُماڻيج نيئي
وڏان جن ويئي، تَن گڏجي گامون ڪي.

---

[۸] گڏجي گامون ڪي، عُمر! لاهج اِبل [ناق]
جانڪيتان، يوسف چئي، سنت وڏي سان سيل
سرتين ساڻ سبيل، وطن جي وَسَ چِرانِ!

---

(۱) اصل. 'هڏهي روح رڳڻ، مهنجون مارو ڻن سان' (۲) هي بيت 'شاه جي رسالي' جي مختلف قلمي نسخن ۾ ڏنل آهي (ڏسو شمس العلماء ڊاڪٽر دائود پوٽي جو مضمون "شاه جا ڪم ڏيل بيت" رسالو 'نئين زندگي'، ماه آڪٽوبر ۱۹۵٦ع). (۳) هي بيت پڻ 'شاه جي رسالي' جي مختلف قلمي نسخن ۾ ڏنل آهي (ڏسو شمس العلماء ڊاڪٽر دائود پوٽي جو مضمون "شاه جا ڪم ڏيل بيت"، رسالو 'نئين زندگي'، ماه آڪٽوبر ۱۹۵٦ع).

[٨] سارو ماڳ مهر ۾، ڦِٽا ڪر فقير [انق]
ڪانا(١) قيدَ ڪوٺيون، زيرِيون لاهِ زنجير
موڪل ڏهينم سومرا! عمر! ڇڏ اسير(٢)
وَجان وَطن سامُهين، ثابتُ رَکي سِير(٣)
ملان منجهه ملير، ڏسان ڏاڏاڻن ڪي.

[٩] پُسي پيڪيان(٤) پاندَ ۾، سا مون گهٽو سُهاءِ [انق]
هت ڪين، ڪيڻ ڪائي خوش ٿئان، ويني رات وهاءِ(٥)
ڍاٽي ڍولَ اکين ۾، رِهندوئي رِهاءِ
سونا ڪِيمَ سَهاءِ، مونکي سندا ماڙيين.

[١٠] چيچرا چٽي پٽا، خبر راڄ ڪَري [انق]

....

[٩] پلنگ پاسو نه ڏيان، ڍاٽي منهنجا ڍولَ [انق]
متان سور نه وسرن (٦)، آءٌ پڌي تن جي پول
ايندا عمر چام جا، سڀ تتائي تول
قطب چئي تو قول، آءٌ وري ايندس ويهڙن ۾

[١١الف] چارڻ ۽ وارڻ، پنهون پائُر وَت ۾ [انق]
مانت منهنجا سومرا! اهڙو ڏڻ ڏارڻ
ڪارڻ قوت، قطب چئي، سويرِيون سارڻ
ڍاٻر جي ڍارڻ، تين جو سيل ۾ پيچ سومرا!

(١) اصل. ائين (ڪاٿا؟) (٢) ن. 'عمر لاه ايل' (٣) ن. سيل (٤) 'پيڪيان' (ڪذا) (٥) ق.
'خوش ٿئي جا ويٺي رات وهاءِ' (٦) ق. وسرين

وانڍين وڳ وهارئا، ٻرن منجھ ٻري
آچو پي اُڪتيون، وهڪن منجھ وري
اُني جي، عنات چئي، آئي پهر پري
سُڃي ڳالھہ ڳري، سيل م ڀڃج سومرا!

[۱۱] آچي واءُ وٺن تان، گهٽي(۱) رات گرم [انق]
اُتاهون، عنات چئي، پٽي ڪنيو پرم (۲)
ڏهن سهائي ٿم، ٻر ۾ چنو روجهڙيين.

[۱۲] وس چرن، ويڙه رهن، ڪنبن هيٺ قرار [انق]
سوئي ساريم سومرا! جو پاٽر جو پهنوار
لٿو ڏهہ ڏڪار، عمر جو، عنات چئي.

[۱۲/ب] ڏاڍا ڪتين ڏيريون (۳) آن عمر! اوڏن آنَ [انق]
ڪتيريون ڪيرن ۾، تاڙيو ٻانين تنَ
ڪارڻ قوت، قطب چئي، جهُريون جهاڳين جهنَ (۴)
اوچتو لوڙ ٻاڙيون، اچن سان آسنَ
سانجهيءَ آن ستنَ، واهيرو ورن سين.

[۱۲/ج] ويڙهيچا وڻراه ۾، جوڙي ويٺا جاءِ [انق]
تن ڪيا ٽاڪ ٽرن ۾، ڏيپ ٿنهنجي ڏاءِ
اوءِ چُنڊين. لائي، ڪين ڏهائي (۵)، قطب چئي، ڪنباءِ
ڏوٿي ڪيم ڏڪاءِ، جن زور نہ ڏري جيترو.

---

(۱) ن. ڪتري ق. ڪتري (کهڙيءَ؟ کهيڙي؟ ڏيڙي؟) (۲) ق. ٻرم (۳) ق. ”ڪتن ڏيرين“ (۴) ن. جهنَ“ (۵) ن. ڏهاڙي ق. ”اوءِ چنڊين لائيون، ڪين ڏهاڙيون“.

[١٣] قَرَيون(١) اوَيَڙ ڦُونگيُون، پَکو منجهه پَٽَنِ(٢) [ن،ق]
مَريــڙا مــوڪَ ٽئـا، ويجهـــا وَلهارَن
ڇُندِيو چاڙهين جيڏيُون، ٻارَڻ ڪُونيَت ڪَنِ
اُنِ جون پهون پُوڄ وِيائيُون، ڏِهٽي ڏَڏُ ڏهن
هينئڙو وِيرِ وندري، سيّد چئي، سيڻن
موڪلَ ڏينهينم سومرا! ته وڃان ويڙهيچن
رَڙي رتولَنِ، مَچڻ مَلِير ري مَري رهان.

[١٤] اُنـو اويـڙ ڦونـگيُون(٣) پَکـو منجهہ پَٽن [ن،ق]
هيڪاندِيون ٿي هليون، پُسي کي پَکَنِ
ميڙين ڏِٺ ملير ۾، سدا ساڱه ڪَنِ
تِني جِن پکنِ، عُمرَ! اُکندي آهيان.

[١٣] پهرين وَسَ پٽن ۾، ٿيا مريڙا موڪَ [ذ،ق]
ڪُوڙي پَکيي، قطب چئي، تَنرَ ۾ چڱا توڪَ
عمر! ابا تن جي، جهنگهين پاٺي جيوڪ
ور ويڙهيچا لوڪَ، ٻن سَهَجَن سومرن جو.

[١٤] پَرڻا تَرَ تَرائيُون، پيارئين پَهُون [ن،ق]
آڻا ميڻين ملير ۾، ٿيڻُن ڏينهُن (٤) ڏَهُون
فرارئين، قطب چئي، ويڙهيچن وهُون
امين ماعت ڪين مهُون، تون تو سال جمايين سومرا! (٥)

---

(١) اصل. پهريون. (٢) ق ۾ هيءُ مصرع ڪانهي (٣) ن. اتو ويڙ ڦونگيون ق. اَنو ويڙ ڦوڪيون، (٤) ق. ڏينهن (٥) هيءُ بيت عمر چانڊيي جي زباني پڻ اڻين ني ملئو.

[١٥] جھڙا ڪِرڙ ڪَڪورِئا، تھڙيون لوُيون سِر لڱن [انق]
هيڪانديون تي هليون، پُسي ڪي پَڪَنِ
ميڙينِ ڏُت مليـر ۾، سدا ساڻهَ ڪَنِ
تِني جن پکن، عمـر! اُڪنڊي آهيان.

[١٦] ويڙھ پَڪِي وڙاء، ڏارتِ ڍِڳي ڏيھ تان [انق]

....

[١٥ الف] تو جو سنيھو پانيو سومرا! آءٌ بالله پانيان بندُ [انق]
متن ۾ سڌرو چاڻان، ھميراڻو ھندُ
مارئيءَ ڪي مارن جي، تن ۾ رهي تندُ
تين ڪي ڏاڏئون ڏيچ ۾ ڏندُ، جن جي ڪوڪڙ قُوتُ،
قطب چئي.

[١٥ ب] منھنجو من مارن ري، رهي ڪين رتيي [انق]
ھت لڙيم لوئي لاڪ جي، ڪيم، قطب چئي، ڪتي
ڪڏھن سڪ لاھيندس سومرا! آءٌ ويڙھيچن وتي
ھيءَ جاڪارڻ سيل ستيي، تنھن جو پرورا! پن رُھائين.

[١٥ ج] ڪيھ، ماناڏو، مکٽي، قرھ، پڪي قيل [انق]
پڪا پيرُون پٽ جا، سرتين وٽ سبيل
رَکيي پنُ پنھور جو، قطب چوءِ، ڪفيل
موڪل ڏينھيم سومرا، عمرا! لاھي ايل
ايءَ جا ستي ڪارڻ سيل، تنھن جو پرورا! پنُ رُھائين.

[١٦ الف] جيڻن ھيت گل گلاب جا، تيڻن ھت پسيءَ جا پالارَ [انق]
پيرُون پڪا پٽ ۾، ميونئون موچارَ
آھين وڻ وطن جا، مونکي ھنيڙي منجھ هزارَ
بيڪون، بلال چئي، آني ھيٺ آپارَ
ساڙھ جا سنگھار، مولي مون سين ميڙئين.

پَڪا پيرُون پَٽَ جا، سَرتين آيا ساءَ
چُنڊِين ماڻِ، ڪَتينِ ڪاڻ، جيڏيون جاءِ بجاءِ
اِيءَ سَهہ ساري سومرا! ڪوٽ وِهندي ڪاءِ
لِڳين اوڏِين لوئيُون، سرتيون سيلَنِ لاءِ
مارن مِڙان ماءِ! مُهتِ ساڻُ مَلير ۾.

[۱۶] جينءِ ساڪوڻ ڪِهاءِ، اَتِ پِڻون پينرَ پيٺيون (۱) [انق]
سا وِجَ پسئو وِندري هنيون(۲)، ويئي رات وهاءِ
ڏاڏِسي ڏول اکين ۾، رِهندوئِي رِهاءِ

[۱۶/ب] عمَر! آبانَ ڪي، پُسي پکيي پَٽَ [انق]
ڏؤنرا چُنڊيان ڏيهہ ۾، دجي ويڙهيچن وَٽ.
ڪوءِ چڇجا، پَٽ مارُيون، مونکي گَهڙي اڄ نہ گهٽ.
هوءِ جي ڏاٿي ڏٺ، سي ڪامڻ ميڙ، قطب چئي.

[۱۶/ج] آئي آڏيا اوڏڙا، ويڙهيچن وٿاڻ [انق]
ڪوٺيان ڪي، قطب چئي، عمَرا! لاهي آڻ
تہ سي مرتين منجهہ، ساڏوهيين، ٻرون چُنڊيان پاڻ
تن جيئي جي تاڻَ، اوءِ مارُو ملير آئيا.

[۱۶/د] ڪَهُڙيون ڪوڙيون (۳)، قطب چئي، آن الانوهار (۴) [انق]
آبُ آڏُوءِ (۵) تان وريئي، مترها تيا سنگهار
آڏي آتهيين تَئي، پُونَن (۶) جي پڪار
پهنوارن جا پار، عمَر! آهيين اغرا.

---

(۱) ق. پِڻون پينر پيٺيون، جئن سا ڪئوڻ ڪهاءِ (۲) ن. سا وِجَ پسئو وِندران. (۳) ن. ڪهوريون ڪوريون ق. ڪهڙيون ڪوڙيون (۴) اصل. الانوآهار (۵) اصل آئين. (۶) ن. پورن.

سونا ڪيم سهاءِ، مونکي سندا ماڙيين.

[۱۸] ڪُونڌُ ڪهائي وَنُ(۱)، ڏسِ ڏاڏاڻن جي [انق]
گاهَن گلزاريون ڪيون، جهنگين مورئا جنُ
ونهين ويڙهيچن سين، آگي ڪي آمنُ
سرتئين ساڻ سمنُ، اُني آهِ اُتهين.

[۱۹] سنجهي سنجن ڪوهَ، صبح ساڏوين ۾ [انق]
پونياڙِيَ پکن ۾، لاڻيَ جي لهَ چُوهَ
سونهن سبز، سيد چئي، ٻونگر متي ٻوهَ
راتئو ڏينهان روح، مـهنجون اکيون مهڙ ملير ڏي.

[۲۰] هَي هَي نہ هونديا، ساري عمر سومرا! [انق]
چڃا، محل، ماڙيون، توڙ نہ نبهندا
وِهامي ويندا، تيندء ڏک ڏينهن کي.

وائي

ساريان موڪ ملير، پيرون ڪيرُون جيڏيون! [انق]
پرچون پهنوارن سين، هاجا چڙيين همير -
ساريان موڪ ملير
وچان وطن سامهين، شرم نباهي سير -
ساريان موڪ ملير

(۱) ن. اونُ

جهڙي ڳُس ڳَسَنِ جي، تهڙو تانْ نہ عَنبير -
ساريان موڪ ملير

ڏسان ڏِيهي، آنءِ جِنِ جيهي، ڪاجُ جِني جو ڪِير -
ساريان موڪ ملير

فصل ٽيو

[۱] ڪِلو، خير تِئو، ماروئڙا! ملير ۾ [انق]
صلح وارئو سومري، وِڃان وير وِئو
الاهي! عِنات چئي، ڏِسَنِ ڪو مَ ڏُئو
اِي ڏَنُ ڏوتيڙَن ڪي، پُوندو ڪونہ پئو
سُرهو سَپ هُئو، وطن ويڙهيچن جو.

[۲] آبُ جَنِدِينْ، اَنُ پورئِينْ، جن جا پَڪا جهوپا پالَ [انق]
اوپَر تَرِ، عِنات چئي، تن جهجها آڏيا جالَ(۱)
سِجُ سُياڻِي جا ڪَري، تهڙي لوئِنِ وِڻڪ لالَ

[۱الف] لوئي عذ نہ لاهيان، جا ڪنهين جن جيئي [انق]
وني وڃان ويڙ ڏي، ڳڻن ساڻ ڳنهي
سالان (۲) سڪر پانئيان، جا ڏاڏاڻن ڏني
ميڙيان ڏٽ ملير ۾، تسي(۳) ساڻ تيني
جا ڳيس لئي جني، سي ڪامڻ ميڙ، قطب چئي.

---

(۱) اصل ۾ هيءَ مصرع ٽيو نمبر آهي. (۲) اصل. شالا (۳) اصل. تنهين.

جن جي ڪالَ برابر سال(۱)، تن بنديئڙن بدا ڏئين.

[۳] سُونهن ڪَرڙ خاصَ، وَڏهين ويڙهيچن جا [ن ق]
’اُنَّ‘ انهيَ ڏيهہ ۾، ڏيجُ جني جو ’ڏاسَ‘
پَٽولي نہ پاڙِيان، لوئيَ جي لباسَ
آلا! پُڇي آسَ، اُڪندين، عِناتُ چئي.

[۴] ڪِينَ ٿَرين، ڪِينَ ٿُوهَرين، ڪِينَ آباڻي چئجاءِ [د]
پائُرَ جي پيرن ڪِي، آئين ڪو عرض ڪِجاءِ
الله! اُت نِجاءِ، تہ لوئيَ جي لجَ رهي(۲).

[۵] مارُو مارِ مَ سومرا! ماريو مال وَٺين [د]
آجائيَ جو، عِناتُ چئي، تون صاحب سَڏُ سُڻين
هي بند لاهِ تنين، جي قيد نہ وينيون ڪڍهين(۳).

[۳ ب] عمرا! مون نہ آئڙن (۴) محل، چچا ۽ ساگ [ن ق]
دل دوپيازو نہ وڻي (۵) وَرُ ساڙهہ جو ساگ
ڪوءِ پيرم (۶) ٻن بادلا، لوئي منهنجو لاگ
جڏ پريو بندياڻيءَ پاگ، تڏ لٿو قيد، قطب چئي.

[۵ الف] ڪوڻهي وهي نہ، قطب چئي، پلنگ ڏئي نہ پير [ن ق]
اهڙي سٿل سهاگ ڪي، قبوليندي ڪيرا!
ڪوءِ چچا، ٻن ماڙيون، وَر هٿي جي هيرا
پٽلئي، پايو ٻير، ڪينءَ ۾ ڪاڏم ڪيت سين.

---

(۱) ن. سال برابر ڪال. (۲) ٻي روايت: ’الله ڪي چئجاءِ، تہ لوئي ۾ لڄ رهي‘. هيءُ بيت ميان امام علي شاه ڪان مليو. (۳) هيءُ بيت ميان امام علي شاه ڪان مليو. (۴) اصل. آئڙي (۵) ق. دور دوپيازا ڀانئيان (٦) ن. ٻيرم.

[٦] سَتَ سِيھِرِيُون سَائِرا، ڏِڏرُ ڪاڪارو [انق]
سوڍِرو ۽ سَڌرو، ڏُنبُ، ڏُڪا، ڏارو
مُنهن ماڙيچ ۽ منڙو، سُڪئو سِمرو، ڪانرُ ۽ ڪارو
پَنڌُ پئنئانْ آڳرو، جت اُتَنِ جو آرو
ڪانگڙ جو گابن ڪي، مِڙنئانْ موچارو
ڏنوسون ڏينهين گهٽي، بانِرُ ويچارو
'اِذَا هُوَ'(١)، عنات چئي، ڏسن موچارو(٢)
جيلانه اذر آمارو، تينْ وهند وَسَنْدي پانئيان.

[٧] اوريون ٽرُ اوري، تنهان پريون پارڪرُ [انق]
وهن ويڙهيچا وچ ۾، سانيڪا سوري
ڪير تڙيندو تن ڪي، تڙن تان تو ري
بخش ٿئي برين ڪي(٣) تہ اچن ڏڪاڏي ڏوري

[الفَ] لنگهي آڏتري، ڪنهن آڍي اڳانهان اوهريا [انق]
سائين ۽ ڪارڻ سومرا! چڏ فقير تري
اچن ويڙ وري، ساڙه منجھ، شريف چئي.

[بَ] پيهي سانگ، شريف چئي، ويا منجھ ٽرن [انق]
مارو مٿہر مڏير ۾، الا! شال اچن
اوڏا ابائن جا سنڌيها سچن
پلا شال بچن، هيبتان همير جي.

(١) اصل. ازاهو (٢) ق. پسڙ پيارو. [٣) اصل. برين تي

اُني سين اوري، ڳَڻ ڳذارئان ڏينهڙا.

[٨] مَٿي چڙهي ماڙيين، ڏِهُ وَٽ ڏٺائين(١) [انق]
ڪؤنرا ڏؤنرا پَکِڙا مَلِيرِ مُڪائِين
نياپا نينهن ڳاڏئان، پانديِن پُڇيائِين
اڃان ايڏاهين، جي سپاجهو پاجھہ ڪري(٢).

[٩] مارو ڏان محتاجَ، آهي جان آووٽُ ڏِهُ [انق]
مَلِيرَ اُنَنِ مينهڙا، تہ ڪَرَ پُنا ڪاجَ

[٨] مليران؟ مارُن جون آلا! ڪي اچي [انق]
صلح وارئو سومري، سيلُ نيايو سٿي
بنديائي، بلال چئي، بلي تنهن بچي(٣)
صاحب نهٽي سچي، منهنجو بندُ بيدا ڪيو.

[٩/الف] ڪوڙ ڪَسَنُ ڪانياپون، مٿي ڦهڻن ڦار(٤) [انق]
ونهين ويڙهيچن جي تڙ تڙ منجهہ تَوار
سَرها گهٽو، شريف چئي، آن مينهن اپار
سرتين ساڻ ستار! شاڻ وطن جي وس چران.

[٩/ب] آئا مينهن اڪنوندرا، ٿيون ساهيڙيون سَرهيُون [انق]
ڏوٿين پريون ڏٺ منجهان، قطب چئي، ڪَرَهيُون
ساٿي نہيج سنيهڙو، ڳجهانندر ڳَرَهيُون
سالون سومرين جون، پنهن نہ پَرهيُون
پاڪيزيُون پَرَ هيُون، مون منان مور نہ وسريون.

(١) ن. وڌئائي، اهڙي طرح پيا جملي قافيا (٢) "سائين پاجهہ ڪري، تہ اسين اچون ايڏاهين"
(٣) اصل. وتنهن جي بلي بچي' (٤) ن. ٻار.

پِٽَنِ سيئَنْ، سَيَدُ چئي، رهي رهندا راڄَ
ڪٽيو چاڙهين ڪاڄَ، لَٽين ڏارَتِ ڏُڌ جي.

[١٠] ڏڌو واءُ ٽَرن جو، مُنهَنْ ساهون ماءُ! [ان ق]
سُپيريان جي ساءُ، وهند وَسَنْدي پانئِيَان.

[١١] وهند تو سين وينتي، مون سين سونهين تيءَ [ان ق]
تَڙ تَڙ اُتي تهنجي، اڃئو پاڻي پيءَ
تن ساٿين لَڳي مَ سيءُ، ڪَهَرِ تينْ مَ ڪهرا.

[١٢] هَڪَلَ مير هميرَ جي، جڏهن ٻُڌائون [ر]

[٩/ج] آئا مينهن ملير ۾، واحد ڪَيُن وَراڻِ [ان ق]
تَرايُون تَڙَن ۾ پَريون هزارين هاڻِ
اتان ڳهيڙين گهيتا، ٻڪر پيتا، ڪن ريلن منجهه رهاڻ(١)
چِتا ڪيتا، مٿن ريتا، لٿين، قطب چئي، ڪاڻ(١)
عمر! مون آماڻ، تـ ڏسان ڏاڏاڻن کي.

[٩/د] آئا مينهن ملير ۾، [تيون] وڻين واڏايون [ان ق]
مون جيڏيون ان ماڪ ۾، ڪن ولوڙڻ وايون
جانڪيتيان، يوسف چئي، ان کي سرهايون
آءٌ ڪيئن پرڻيان تنهنجون، سومرا! ساهيون
پَلئہ منجهه، پايون، پيرون چنڊيان پرينءَ سين.

[١٢/الف] هيبتون هميرا ڪر م ڪڪ. چرنِ تي [ان ق]
سُکي هونِ سارهہ ۾، ڦٽا ڪر فقير

(١) ن ۾ هڪ ڪڏيل مصرع هن طرح ڏنل آهي: 'اتان ڳهيڙين گهيتا، ٻڪر پيتا، چِتا ڪيتا، مٿن ريتا، لٿن، قطب چئي، ڪاڻ'.

تنهين ويل ملير مان، ڪرڇينون ڪنيائون
ان اوسيڙي، عِنات چئي، لڏ نہ لاتائون
ڪنبندي ڪتيائون، جيڪي هُنِن حياتيَ ڏينهڙا(۱).

[۱۳] اُنَن اونِي آئيو، اُنـي تِين وَراڻ [ن ق]
لتي لووَڙيارئين، مڙيائي مُنهن ڪاڻ
هَميرَنئُون هاڻ، مُهتُ لَهندينءَ مارئي!

[۱۴] اُنَن اوڻِي آئيو، پُڇئوسون پاندي [ن ق]
خَبَر سَندِي سَڄَڻين، جُه الله آندي
جا مارُوئن ماندِي، سا سانپين ميڙ، سيد چئي.

....

سڄين ڪي، شريف چئي، جڙون لاهہ جنجير
ڪٽيريون مون ڪير، ڏين ڏاڏاڻن ٻہ.

[۱۴ ب] لنگهي ڪالهہ، قطب چئي، ڪنهن اونهي تر تيا [ن ق]
هيبتان (۲) همير جي، وري ويڙ وينا
جن رءِ ساعت نہ سري، پهر تن پيا
سنيها ميڻن جا، پڇن ڪين پيا
اوءِ هلي منڊ هيا (۳)، شرم هتيڪي سومرا!

[۱۴] ست وڏائي سيل رکيائين، مارو ڪيائين مَنَ [ن ق]
جيڪين چيس سومري، سو نہ لايائين ڪَنَ
پَهَنَ وڏي پَنَ (۴)، سانپين ميڙ، شريف چئي.

---

(۱) هيءُ بيت حاجي محمد سوڍي جي روايت موجب لکيو ويو آهي. حاجي عمر چانڊيي جي روايت ۾: 'هاڃو مير همير جو'، 'انيءَ مهل ملير مان'، 'ادي ڪان'، عنات چئي، لڏون نہ لاتائون' (۲) ن. هيبت ڪان (۳) اصل. هيٺيان. (۴) ق. ساپهَنَ وڏيئي پن.

[١٥] اُٺنِ اوٺي آئيو، اُٺي تين وَسَّ [ن ق]
ڪڏهن ڪانَ پَسيُون، ڪٺيرياڻين ڪَسَّ
سا ماڙين جوڳي مَسَّ، جهن جو محب ملير ۾.

[١٦] عُمَرُ اُماڻي، آيو سامَ، سيد چئي [ن ق]
ٿانهَرَ ٿي ٿَرنِ ۾، ڀئو لٽو پاڻي
مارُئي مِلي مائٽين، ڏِڪي ڏاڏاڻي
هيبتان هاڻي، ڇُٽو مُلڪ مليرَ جو.

[١٥] آٺن اوٺي آئيو(١) وٺ قنا، ٿي وَسَّ [ن ق]
مرتيون ۽ ساهيڙيون ڪن رهاڻيون رَسَّ
ڏسان ڏيهاين جا گهه، ڳائون ۽ ڳَسَّ
سندا بندَ، ٻلال چئي، قادر لاٿا ڪَسَّ
سا ماڙين جوڳي مَسَّ، جنهن جو محب ملير ۾.

[١٦ الف] پَسنو بازر بنگلا، ٿيي منهنجو ڏيل ڏريو [ن ق]
سنهڙي سيڻن جي، هنئڙو ڪنو هَريو
سناٿي جو سومرا! وهلو واء وريو
ٻوريون قول، قطب چئي، ٻنهور جو ٻريو
جوٺو چيڙهه ٻريو، وجي واسيند يس ويڙهه ۾.

[١٦ ب] قيد منجهه، قطب چئي، وڏو فيض ٿيو [ن ق]
صلح واريو سومري، اي قادر ڪم ڪيو
ٻوٺو ڪونه پيو، آڏو آجڙين ڪي.

(١) اصل. 'آئيا'.

[١٧] سِڻ ڏِيو سِرِ جهوپڙين، اُپِي آجوهي [انق]
اگڻ منجهه، عناتُ چئي، پٽي پابوهي
ڪوِڙِي پانهون ڏي، لوڪان ليکي وِجڙي.

[١٨] سِڻ ڏِيو سِرِ جهوپڙين، آپِي جوهي جوءِ [انق]
سا وِجُون پَسي وِماسيون، جا سُونهَن سنديامي هوءِ
اوَهُس پَسئو اُتهين، پتنگ سيکو پوءِ
جڏ(١) مارئي متودوءِ تڏ(٢) سورج سُونهن جهڪوٽئي.

[١٩] سِڻ ڏيو سرِ جهوپڙين، آپِي جوهي زالَ [انق]

[١٧ الف] آپي جوهي جهوپڙين، سڻ ڏيئي سڻ پرڙ [انق]
ڪنهين ويلَ، قطب چئي، ڪاسڻ موڙي ڪرڙ
ويو اوهسُ امبرين، داوڻ ڪينوِي دَرڙ
اِنَ سهانيُ سنيرا، تا قُلين چرَن قرڙ
منجهه، تاهرِنا ترڙ، ڏئائون ڏينهن نيو.

[١٧ ب] آپي جوهي جهوپڙين، سڻُ ڏيئي سڻَ وٽ [انق]
تنهن ڪي چيو ڪاند، قطب چئي، اکيون تون آپتِ
تنهن جي لالي لالٽيان اکري، ماڻڪ تنهين نه مٽ
ٿيا سرها ڊاٽي ڊَٽ، ته ڪينوِي داوَن دِسَ تي.

[١٨] جهڙي چانڊ چڪور، آنگن آنٽان ئي اکري(٣) [انق]
ڪيلي مٽي سيج تسي، ور سين ڪري وور
سنهينديِ شريف چئي، منڊ مڙي جڻ مور
جئني ڏسين چورَ، تا وانجڻ(٤) نه ڪن ويڙهه سين.

---

(١) اصل. جڏهن (٢) اصل. تڏهن (٣) ق. اکوٽان ني اکري. (٤) ق. وانجهڻ.

تهن جي لڳن تان لهي پيو، ڪر لوئي پلؤ لال

وِجُون وَسَڻ آئِيون، اِن آبادِي آهال

ڪامڻ ٽڻي ڪهال، سورج جي شرماڻ جي.

[٢٠] آيِي جوهي جُهوپڙين، سِڻُ ڏيئي سِڻ جَهل [انق]

پدمڻ جو پڌرو ٿئو، تنهين منُهن مَهل

وِجُون وَسَڻ آئِيون، اِن اباڏِي آهَلَ

ڪامڻ ٽڻي ڪهَلَ، سورج جي شرماڻ جي.

وائي

ٿَرِ ٿاريلَن ساڻ، يا الا! مون ڳجهي آهي ڳالهڙي [ن]

تو مُل ڏَڪئا توشڪون، ٿون عمر سلطانُ.

يا الا! مون ڳجهي آهي ڳالهڙي

مون ڪٿا سَتا ڪِهَ جا، تن ويڙهيچن وِچاڻُ.

يا الا! مون ڳجهي آهي ڳالهڙي

پَئي مَ عمرڪوٽ ۾، تهن ڪتيري ڪرجاڻُ.

يا الا! مون ڳجهي آهي ڳالهڙي

الا هي، عِنات چئي، اي سِيلُ رهندُم ساڻُ.

يا الا! مون ڳجهي آهي ڳالهڙي

سرود پريات*

فصل پهريون

[١] دَرَ مَ پائنج دُورِ، اوڏو گهٽو، عِنات چئي [انق]
ڪوه چينپائيين پاڻ کي، هلي وڃ حضورِ (١)
پيلي ڏُونه ٻئِن سين، پَهُه ڪري تون پُورِ
مالَ ماڻڪين موتيين، توتي عاقل ڪندو اوُرِ
پَنگُرئا گِاله پَرورِ، هِي ڏاتارُ ئي ڏَڏَنِ جو.

[٢] ڏَ ڏُ تي ڏانُ گهُرُ(٢)، اِت وِجا تا ذ وري [انق]
عاجزيون، عِنات چئي، آيو ڀانُ پِرَي(٣)
اِتان گهِري گهري(٤)، چِنڊا(٥) لاتي چارڏين.

[١] صبح سو ستوار، جوڙ جنهن جو ناه ڪين [انق]
هَلُ هاشميءَ سامهون، ٻئي ڏُونه ڪيم نهار
بخشين بوچ (٦)، بلال چئي، وجهي ڏيل ڏنار
دانهه جيءَ دربار، نا اُميد نه اُه ڪو.

* ق. 'سرود پرياتي'.
(1) ميان امام علي شاه کان مليل روايت موجب: 'ڪلهي پائي ڪينرو، هلي هوت حضور'. ۽ پڻ نصرپور جي بياض مطابق'
ن. 'ڏڏ تيين تان ڏان گهر' (3) اصل. 'ايا يان يري'. (4) ن. 'اتان گهري گهٽي'.
(5) ن. چتان. (6) ن. بوجهه.

[٣] چائين جانِ چارڻ! تان ويلا لهه وهاڳ جي [ن‌ق]
ڪَنجهيون، ڪُماچا، ڪِينرا، دُرست آتئي دارڻُ
اڳين جي، عنات چئي، جي سڪين پر پارڻُ
تہ ڪوڙيين پتين ڪارڻ، تُهنجو ڏاتر
ڏيهاڙيون ڪري(١)

[٤] جاجڪ آهيين ذات، تہ ويلا لهہ وهاڳ جي(٢) [ن‌ق]
ڪَنجهيون، ڪُماچا، ڪِينرا، ڪر تني جي تات
ڪيرت رک قلوب ۾، ڏينهن سجوئي رات
تہ ڏاتر ملا ذات، جيڪا مڱين سا لهين.

[٥] مڱڻا مڱ ۾ تن ڪي، ڏيڻ ڏهلو جن [ن‌ق]
سعيو وانءِ سپڙ در، جو صاحب سر سخين
ڏيهاڻيو ڏان ڏي، اوڳڻ آڪاڃن
جي پرزو لهن نہ پنئو، ترِيون بخشي تن
جه اوڙڪيو(٣) اکين، تہ ويلهہ وجي وسري.

[٦] ويلون ڏي ولهن، ناڻ سجائي ناڪرو [ن‌ق]
منڊا ڏنڊا مڱڻا، تو در چانگون ڪئو چلن

---

(1) ق. ڏينهائڻو ڪري. (2) ق. 'ويلا لهہ وهاڳ جي، جان جاجڪ چايين ذات' (3) ن. ع نصرپور جي هڪ بياض مطابق.

ٻئا ڏاتار ڏسين ۾، هزارين هلن

توسين توءِ نه تُلن، جو تون آجهو اپوجهن جو.

[۷] اپوجها اوڏا، نُرن پرن سي گهٽو [ن‌ق]

پاڻ پسي جن پليو، حُجت ۽ هوڏا

ڪوڻيو ڏي ڪوڏا، اُن ڪي سَپڙ جام سَڏيو(۱).

[۸] تون رُونجهن سنڌ، راڄئو، سَپڙ جام سردار! [ن‌ق]

آهين ٿُهنجي آسري، لنگهي(۲) ٻچا ٻار

جانُ پرورئم ٻئي پار، تان جيڏءِ ڪونه جهان ۾.

[۹] ڍَڪي آئي ڍول! سنجهي جاڳ، سيد چئي [انق]

ڏاتار ۽ مڱٽي، ڪئا ٻيلي جا ٻول

راءِ ريڊو، پاڻ ايندو، ڏانڏيندو، چڙهي ۾ چوڏول

[۹] سندا رُونجهن راڄيا! تون ڳالهه، هنيين سين لاءِ [انق]
لنگهي تي لاڳ ڳهٽري، تنهن تي، ٻيرُو چڙهي، ٻرچاءِ
پاڻ پٽي، ڪهر ڳايٽرو، ڌاران ڪير نه ڪاهه
مونکي، مڱڻهار چڙهي، موني ساهه ڪٽراءِ
سپڙ جام! سنڌياءِ، آءٌ ستي سوياڳت آنيو (۳).

---

(۱) ق. سنڌ ڪيئو (۲) ن. لنگهي (۳) حاجي محمد سوڍي جي روايت موجب:

پڻ ٻنهي، ڳل ڳايرو، ٻنا ڪير نه ڪهه

ايءُ ستي تي موجون ڪري، جڏهن شاهه! موني ساهه سنواءِ

ٻيرو چڙهي ٻهچاءِ، ايءُ لنگهي تيو تي لاڳ ڳهري.

مَرُ لَنگھي ڪري لولَ(١)، سَپَڙَ جي سُهاڳ ۾(٢).

[١٠] چوڻاٽي! ڇيو ڪريين، آسائُن جو اِيءَ [انق]
ڪانَ ڪوڻي هيرئين(٣)، سَهي نہ سگھي سيءَ
تو مُنهن وڏو ويءُ، جي ڏئين تہ ڏه سٽي.

[١١] سٽي سوياڳت، سپَڙَ تُهنجي(٤) آئيو: [انق]
تہ ڪريان ڪُڙماين سين، پاڻ پتيرا پيت

[١١ الف] ڪنهي آيو ڪالَ، مگڻو پسڻَ ملوڪ کي [انق]
ڏڏُ چوءِ ڏاتار کي، عرض ۽ احوالَ
ساز نہ سکيو، شريف چئي، تنهنُ نہ چاڻي تالَ
ڳهڻا مڃي پالَ، جي نالائقَ نوازيين.

[١١ ب] آيو ڪالهہ، ڪنهي، مگڻو پسڻَ ملوڪ کي [انق]
عرض ڪري عاجزيون، رونجهي پاس رهي:
حالُ منهنجو هيڙو، تون پساريين پنهي
نظرُ ڪر صحي، تہ لنگهو لاڪيٽو ٿئي.

[١١ ج] ڪڙمايتن ڪيڏي چڏيو، مگڻن سؤ وار [انق]
مُنهن تي چئون سنڌي کي: ڏاريون آهين ڏار
ڪانهو ڳهڻو، قطب چئي، عاجز ٿيو آپار
ڪئي ستاري ستارَ، تنهين وديل تنهن سين.

(١) اصل. 'لوڻ'. لول = آتول = خوشيون. (٢) حاجي محمد سوڊي کان هن بيت جون هيٺيون مصراعون مليون:

ڏاتار ۽ مگڻي، ڪٿا هٿا پيلي منجهہ پول
سو ايندو، ڏاڻ ڏيندو، چڙهي ۾ چوڏول
اِيءَ لنگهي ڪندي لوڻ، سپڙ جي سهاڳ ۾.

(٣) ن. هريهين. ق. هيرئي. (٤) ن. تهنجو.

آسائُنِ(١) البت، چوڏاڻي! چِيو ڪريين.

[١٢] جو ياڻُني(٢) پوءِ، رُونِٽو رُسائِي ڪَيئُو [انق]
تهنِ ڪي تڪيو رهيو تهنجو، سَپَڙَ جامِ سندوءِ
ڏڏ ڏَڏائي پانهجِي، تو چوڏاڻي ڪي چوءِ:
جو لِينگُو(٣) لوءِ بلوءِ، سو محتاج ملهائيين.

[١١] رُونِٽو منجها راتِ، ڪَيـنَ پِرُوڙِي پِنگُرِئُو [انق]
ساجَ سَڏيائي نہ لهِي، نہ تهنِ تالَ نہ تات
ساڻِ نہ نِيو سگهڙيـن، پهرُ مَتِي(٤) پريات
ڏڏ ڪي ڏِيئي ڏاتِ، سو محتاج مَلهائيين.

[١٣ الف] تنهنجي گهـُر گهـُرانيو، ڏاتـر ڏڏُ ڏ عـاءَ [انق]
تُـري پـُري (٥) پـتـڪُـري، ڏنـو رونجهو راءَ
سـپ پـروڙي، شريف چئي، عاقل نـي اڳياءَ
ڪـڇيو ڪينَ مـُنهاءِ، دُرست تون دانَ لـَهيين.

[١٣ ب] چوڏاڻيءَ ڪي چاهُ، ڏيـهاڻي ڏيـنُ جـو [انق]
جُـڪـي اـٺي جاجـڪـين، طاماعـُن تـڏاءَ
ڏڏُ چـارڻ پانهجا، آنـاني آنـاءَ (٦)
تنهن ڪي ڏنائين مونُ، شريف چئي، تازي طبيلاءَ
پـهون سو پيلاءَ، رُونـٽو گهـٽو راني تئو.

(١) ن. آسـائڻ. (٢) ق. ياڻـ ني. (٣) ن. ليڪـُون. (اجو ڪان سواءِ). (٤) ق. مـتي.
(٥) ن. ڦيري. (٦) ن. ڏڏ چارڻ ڏي پانهجو، آناني آناءَ. ق. ڏڏ چارڻ پانهجا، آنا يانين آناءَ.

[١٣] وَنئُنْ پارَت! پيلي، تہ چارڻ! اُتِ چڱي تَئي(١) [ن ق]

ڪُڙمَ(٢) سَرتيين، مائٽين، ڏَنُ ڪيئو ٽيلهي

راءِ رُونجهي ريلي، ڏُڏُ جينءِ ڏهرَ رِجائيو(٣).

وائي

ٻئي دَر وچ مُ ڪيڏاهين، جان تون ڄامَ ڳنديں مڱڻا! [ن ق]

اڪيون ڦير مُ ڪنڌ ڪياڙي، ٽيندءِ ڪم اِتاهين.

ٻئي در وچ مُ ڪيڏاهين

موتي، ماڻڪ، مال گهڻيرو، ڏيندءِ پيلي سائين.

ٻئي در وچ مُ ڪيڏاهين

فصل ٻيو

[١] ٿِمر سوڙِ سُهاڳ، آجها گُهرجي آجِڪو [ن ق]

اِيُ وَسُ تو هِي(٤) وَلهَا! جي پِرينُ تہ پِري پاڳ

---

[١٤] ڏ ڏ ستي ڏاتار، ڪوٺايو ڪوڏِ پٽي [ن ق]

رونجهي ڄام راضي ڪيو، سمنگيو سردار

تنيز تُهان ڏار، ساري ڪان، شريف ڇٽي.

---

(١) ق. چارڻ چڱو ٿيو وڃي، پارت منجهہ پيلي. (٢) ق. جو ڪڙم. (٣) ن. ريجهائيو.
(٤) ق. توهين.

جن وٽ وَرُ وهي، تن ڪي ويهين ڏين وهاڳُ(١)
ڏُڪُ ڏُجهاندِ ڏُهاڳُ، اُنئان آلڳ (٢) عناتُ چئي.

[٢] جهوپو سهي نہ سيُّ، اوچٹ گُهرجي آجڪو [انق]
اللّٰهَ لڳ، عنات چئي، ويٹ وِساسج ايُّ
اگرٹ آيو تيُّ، تہ ڍولا! ڪَهڻ ڍنگ ٿيان.

[٣] رُونجهاڙيَ راجاڻ ڏي جن پرتان پَرئا پيرَ [انق]
مال ماڙڪين موٽئين، تن ڍوئي ڪيا ڍيرَ
پيلي ٻر ٻاجهون ٿيون، سڀ سَرهي ڪيرَ(٣)
ويندي تنهين ويرَ(٤)، اڳيان نتُ نوازئا.

[٤] غافل گرداري، آريون آزڏيُون ڪري [انق]
سَگُ سَگٽين چڙيو، سي ڪن بيزاري
ڏولي مُنجُ ڏيهَ ڏٽي! مون ڏونه موچاري
تہ آڻ ڳالهہ پهنجي حال جي، سَلاڻ سَواري
طامائن تاري، چوڏاڙي ري نـاه ڪا.

[٢] جنهن ڪي سڪاي جيءَ، سو پسان پيءَ اکين سيئن [انق]
سپاجها! شريف چئي، عرض اکهانج ايءَ
اگرٹ آيو تيءَ، تہ ڍولا! ڪنهن ڍنگ ٿيان.

(١) ق. 'ونهي ڏين وهاڳ'. (٢) اصل. ارڳ. (٣) ق. 'سڀ سرها سيرُ'. (٤) ن. ڪنهن وير.

[٥] مگڻا! مگج جامَ کي، صُبحَ جو ساري [انق]
پيٖ سپيئي پرُ ٽنا، جي اچنِ ان جي اوتاري
سيّد چئي، سوالين کي، ڪِليو ڪِيڪاري
ويئون ٿـو واري، چوڏاٽي چِتِ ڪئو.

[٦] هِنِ سَرَ آئي ڪو، آبَ آجيوئي نہ رهي [انق]
راءَ وٹ رهِي جو، تهن کي جُکي جانڪيتان نہ ٿئي.

[شَ - الف] سڙي منگڻا آئيا، داتـا پنن دانُ [انق]
اکين تي بڻ اکِرو، سـپـڙ جو سـتهانُ
ڪونايو، قطب چئي، تو ڏي ڏڏن کي ڏانُ
سو مگجي مهربانُ، رونجهن سندو راجئو.

[شَ - ب] رونجهي وٽ رهاڻ، سـدا سوالين جي [انق]
پيئون پانيوتن جون، پـهئو (١) بخشي پاڻ
چِتُ چوڏانيءَ آکِرو، انهي ٿي آهجاڻ
ٿئي، قطب چئي، ڪاڻ، جو پهلي ڏٺي پاجهون ڪيون.

[شَ - ج] رات وهاميو ڏينهن ٿئي، ڪيا ساجَ سڳهڙن سـرُ [انق]
ڪريهين ڪيڏُ، قطب چئي، غافل ويٺو گهرُ
پانڌهئون پانچ پاڻ کي، هُت آزرديءَ آپرُ
رُونجهو تن ريجهائيو، جي ڪرنگيءَ (٢) ڪـرُ
پارج اهتئي پترُ، تہ دارين جـو دانُ لهين.

[شَ - د] صبح جـو سلطان کي، آئيو عرض ڪن [انق]
تازي طيلن مان، تو ترت ڏياري تن
آسانو، اوپايو چئي، تا متنگتا مترڪن
جي پارس کي پڙهن، تن کي جُکي جانڪيتان نہ ٿئي.

---

(١) ن. پهنو ف. پهون. (٢) ق. ڪرنگوي.

[٧] تَندُون جوڙ تُنبير ! اُتي ساجُ سَنياء تون(١) [اَنق]
مڱڻهارَ! ملوڪَ اڳيان آتَّي(٢) وَجاڻ وير
دائم اِنهي دَرَ جي، جني آهي هير
تن ڏوئي ڪئا ڏير، خاصَ خَزانن منجها.

[٨] پڻو ليتين لُٽ ! اُتي اَللّٰهُ نہ گُهرين(٣) [اَنق]
رُونجهي راتِ اُپَٽئا، پيتَين ٺان پاٽَت(٤)
ٺان چُنڊي چارڻين(٥)، ميڙي پِرَئا مَتَ
تن پَرَهئا پَٽ، جي لينگ نہ لائق هيڪڙي.

[٩] وَنْءِ داتا جي دَرَ تي، سُرودَ ساجَ ڪٽي [اَنق]
ريجهائج رُونجهي ڪي، هٿن ساڻ هٽي
تندُ تُنبيرِي تهنجي، سا جي وِيرَ وَڏي
تہ ڏينڊءِ ڏيهہ ڏٽي، ڪاڻيون خزانن جون.

---

[٨] چوڻاڻيي چيتائيين، تہ مُهت پيڙهيئيي مانُ [اَنق]
کهوڙا، مينهون، مال کهڻوئيي، ڏي ڏَڏَن ڪي ڏانُ
يوسف چئي، جهان ۾، سَپِڙ جو سَهانُ
سو مڱج مهربانُ، تہ پُريئين سيئن پر ٿئين.

---

(١) ق. 'ساج سنيائي تون، اُتي چور تنبير'. (٢) ن. ٽئي، ق. ٽيي. (٣) ن. نڪٽهي.
(٤) اصل. پاٽيت. (٥) ن. چارڻن، ق. چارڻي.

[١٠] ڏَڏُ تــي ڏانُ گھرُ، چڙ وِجا جي واءِ [ر]
اٺئي پھر، عِنات چئي، پاند ڳچي ۾ پاءِ
سَپَرَّ جامَ سنپاهيا، [تازي توئِي] لاءِ
هوءَ جي جاڻن ڳاءِ، سي مُهت لھندا مڱتا (١).

[١١] جاجڪَ جاڻَن جا، سا پَرَ آنْءُ نہ سِڪئو [ر]
سُٺي نہ نِينِ پاڻ سين، سَڳا جي سِيا
جي ريجِھين تون را، تان پڻ تاريَ تَران تُنھنجي (٢).

[١٢] آجھو نڪي آڳـــ، مھنجو جھوپو سَھي نہ سِيءُ [ر]
آڱھايين، عِنات چئي، عرضُ مھنجو اِيءُ
ڍوليا! ڍَڪڻُ تِيءُ، تہ لوئيَ جِي لڄ رهي (٣).

وائي - ١*

[ن ق] ڏوڪي مڱان، تون آهين، پئو در ڪونہ سجاڻا
انڌا ڪري اڳـــ ۾، ڪوٺائين ڪاڻا.
پئو در ڪونہ سجاڻا
الاهي! عِنات چئي، نوازي نماڻا.
پئو در ڪونہ سجاڻا

(١) هي بيت 'شاه ديواني' جي درگاه (ٺري، تعلقو ساتلي) واري مسجد جي ديوار تي لکيل هو، جتان قلمبند ڪيو ويو. (٢) اصل. 'جي ريجھايين را'. هي ع بيت ميان امام علي شاه ڪان مليو. (٣) هي م بيت ميان امام علي شاه ڏان مليو.
* هي ع وائي ميان امام علي شاه ڪان پهتي. (١) ق. مدد. (٢) ن. ديسو. (٣) ق. مڱورا.

وائي-٢

مدت(١) مديني جامَ، تِي اسان سين عربي! [انق]

اسان انديشو(٢) جن جو، سيئِي ڪن سلامَ-

تِي اسان سين عربي!

هِي جي داوَنِ دوسَ جِي، آجا سين انعامَ-

تِي اسان سين عربي!

سَنگهِ ڙئا(٣) سڀ سات سلامت، اوباهيين آيامَ-

تِي اسان سين عربي!

ننـڍا وڏا ڀهيـڙا، سَرَنِ تهنـجي سامَ-

تِي اسان سين عربي!

چئو صلواة صدق سين، اِي مولودُ مدامَ-

تِي اسان سين عربي!

اِلاهي! عِنـاتَ جا، آگهايين ڪلمَ(١)-

تِي اسان سين عربي!

---

(١) ن ۾ هيءَ پهرينءَ مصرع طور ڏنل آهي.

سر ڌناسري

فصل پهريون

[١] ڀلؤ تهنجو پير! سهڄان وَٺَمِ شيخ جي!
لڳاسون لغام سين دلشان دستگير
اوسيڙو امير! ميران لاءِ مريد تان. [ن ق]

[٢] تون بغدادي بادشاهہ، اسين سنڌ فقير
جانڪيتان جيلان ڏونهہ، آهہ عنات اڪير
جوسؤنڪو منجهہ سرير، سوغم گيلاني ڪٺئين(١). [ن ق]

[٣] ڏُن تون ڌناسري، ڏُن تون دانهہ ويرَ(٢)
ڏن جهنبا پاتئي، ڏُن ماهيا ڪير [د]

....

[٤] مٺان منهنجا پير! ڏينگر ڏيهلي ڇڏيئين
آجهي جهڙو آهيئين، پاڻ مڃائج پير!
تون بادشاهہ بغداد جو، اسين سنڌ فقير
شاهہ رُڪن سڌير، رهيو آهي روح ۾ (٣). [د]

---

(١) ن ۽ ق ۾ هيءُ بيت پهرئين بيت سان ملايل آهي، جنهن جي آخري مصرع هن طرح ڏنل آهي: 'ميران لاءِ مريد تان، اوسيڙو امير'. مگر جملي زباني روايتن موجب هيءُ بيت جدا پڙهيو وڃي ٿو، انهيءَ ڪري هت بہ جدا ڪري رکيو ويو آهي. ميان بخش علي شاهہ جي روايت موجب هيءُ بيت هن طرح آهي:

تون بغدادي بغداد ۾، اسين سنڌ فقير، ڪا جا هير هيلڙي، گيلاني ڏي اڪير
عنات جي اولاد تي، ڪر پالوٽيون پير، سونڪو منجهہ سرير، غم گيلاني ڪٺئين.

(٢) اصل: پير (-) هيءُ بيت خليفي نبي بخش صاحب جي رسالي جي هڪ قلمي نسخي ۾ 'سر ڌناسري' هيٺ ميين شاهہ عنات جي بيتن سان گڏ مليو، جتان قلمبند ڪيو ويو. شاهہ جي رسالي، سر ڌناسري د - ١، ۾ بيت هيئن ڏنل آهي:

مٺان منهنجا پير، ڏينگر ڏيهلي ڇڏئين، اونهون تؤن اڪاريين صاحب شيخ سڌير
جيلاني جهانگير، هت جولاج هاڻ مون.

عنات جي اولاد تي، ڪر پالوٽيون پير (١)

سانوڻ وَهي سِير، غم گيلاني ڪٽئين (٢).

[٣] مٿي پاڙيَ پانهجي، ڪر قادر پيرَا! ڪرم [ر]

جو منجهن مون مرم، سو غم گيلاني! ڪٽئين (٣).

....

[٣/الف] تون پيرن ۾ پاتشاهه، تون پيرن ۾ پرم [انق]
الله لڳ احسان سين، نهارج نرم
بغدادي! بلال چئي، رکين شيخ شرم
هيءَ جو گوندر غم، سو ميران لاهه مريد تان (٤).

[٣/ب] پيرُ منهنجو پدرو، عالم ۾ اظهارُ [انق]
ٻندي جو، بلال چئي، آگا! رک اعتبارُ
جي مريد محي الدين جا، تن جو ونگو ٿئي ۾ وارُ
شاهه سخي سردارُ، جو ڪندو سڄوڙي سيڪا.

[٣/ج] دل ۾ دستگير جيي تاتي جهل تنئيي [ر]
وڃي ٿيي وڏيءَ تي آتر جي آئيي
خالق هڻ ڪٽي، مدعي جو مريد جو (٥).

(١) 'گلزار غوثيه' جي پڙهڻي موجب 'مير'. (٢) هيءَ بيت 'گلزار غوثيه' ۾ ميان امام علي شاهه ڪان پهتل روايت مطابق ڏنو ويو آهي. شاهه جي رسالي، سر ڏنامري د-١، ۾ هيٺيون بيت ڏنل آهي:

ڏن تون ڏنامري، ڏن تون بالا پير،
ثابت لنگهائين سير، مڪي سندا پاٽي.

(٣) هيءَ بيت شاهه جي رسالي، سر ڏنامري د-٢، ۾ شاهه عنات جي بيتن جي سلسلي ۾ ڏنل آهي، ۽ هن جي پيران بلال جو چيل بيت [٣/الف] ثابت ڪري ٿو ته هيءَ بيت شاهه عنات جو آهي. (٤) هيءَ بيت، شاهه جي رسالي، سر ڏنامري د-١، ۾ هيٺين طرح ڏنل آهي:

تون پير پيرن جو پاتشاهه، تون پيرن جو پرم، الله لڳ احسان سين نهارج نرم
بغدادي، بلال چئي، رک وڏا شيخ شرم، جو منجهين مون مرم، سو غم گيلاني ڪٽئين.

(٥) هيءَ بيت خليفي نبي بخش صاحب جي رسالي جي هڪ قلمي نسخي ۾ 'سر ڏنامري' هيٺ ميين شاهه عنات جي بيتن سان گڏ مليو، جتان قلمبند ڪيو ويو.

[٥] گيلاني غمر ڪَٽ، آهي آپوجهن جو [اذق]
ڏي اَپڻي ڏانيين، هيري ماڻڪ هَٽُ
جن ويلو نہ وَٽُ، پير پرهائي تن کي.

[٦] پُر پيراڻي پنڌِ، اکڙيون پير ڪري [اذق]
ميرانُ مُريدن سين، حاضر هِتِ مَهندِ
سورئو جن، سيّدُ چئي، تن رسئو هنڌوهنڌِ
تهنُ ڪاملَ نائي ڪنڌِ، دلگيري دُور ٿئي.

[٧] اگيان اُجاري اُنَ، جي ڪَنجي آئيسا [ن]
ويڙ نہ وِساري تنِ، جن پاند پڇتو پير جو.

....

[٦/الف] ميران! مريدن کي، ڪريبن داتہ! دلاسو [اذق]
الله لڳ احسان سين، لهي وسواسو
امان آهي آنهيجو، پيلا! پرواسو
نظر ڪرڻ خاصو، بالله! لڳ، بلال چئي.

[٦/ب] آسين آسَرَ پَرنا آهيون، داتا! تنهنجي دَر [اذق]
ميران مريدن جي، سڀ پچائيين سَر
جڻن پازي چڏي نہ پانهجا، ايءَ پير صاحب جي پَر
وَهلي ڪندو وَر، بغدادي، بلال چئي.

[٦/ج] جوڙ جنهن جو ناه ڪي، صبح سو سوار [ر]
هل هاشميءَ سامهون، ٿئي ڏانهن ڪيم نهار
بخشي بوڇ، بلال چئي، وڃي ڏيل ڏوار
داتہ جي دربار، ناآميد ناهہ ڪو (١).

(١) هيءُ بيت 'گلزار غوثيه' تان ورتل آهي.

وائي - ۱ *

مُحيُ‌الدِّينَ مِيران! آسُونهَنِ کي واتِ ڏيکارِ [ن،ق]

گيلاني جيلاني تون تيون صاحب سَپُوران (۱)-

اسونهن کي وات ڏيکار

نالي ڳِـڌِي آنهِنجِيَ لَهن تَقصِيران (۲)-

اسونهن کي وات ڏيکار

ڪوڙين ٿيا ڪيترا، آنْ ڪان آجا آسيرانْ (۲)-

اسونهن کي وات ڏيکار

الاهي! عِناتُ چئي (۳)، شالَ ٿِئي فيض فقيران-

اسونهن کي وات ڏيکار

وائي - ۲ ↑

غوث قطب گيلاني، حضرت ميران تاج پيران [ن]

....

الاهي! عِناتُ چئي، رحم مگَان رحماني-

حضرت ميران تاج پيران

---

* هيءَ وائي ن توڙي ق ۾ 'سرود رامڪلي' هيٺ ڏنل آهي، جتان ڀَانئي هٿ آندي وئي آهي. (۱) هيءَ مصرع فقط ن ۾ ڏنل آهي. (۲) هي ٻئي مصراعون فقط ق ۾ ڏنل آهن.

(۳) ق: 'نيڙ' ڀَـسي عنات چئي'. ↑ ن ۾ هيءَ وائي حاشيه تي 'سرود آسا' هيٺ ڏنل آهي، جتان ڀَانئي هٿ آندي وئي آهي.

وائي - ٣ *

ڀئو وسيلو نہ وَسُ، تو بنا ناھي شاھ تَڪئو. [د]

بغدادي ڀالَ ڪري، داتا! دشمن دَسُ-

ڀئو وسيلو نہ وَسُ

اسان آداسين ڪي، راجا رُڪنَ! رس-

ڀئو وسيلو نہ وَس

داتا! مُهنجي دل جو، لاهِ قريشي! ڪَسُ-

ڀئو وسيلو نہ وَسُ

روضو شاھ رُڪن جو، هلي پانڌي! پَسُ-

ڀئو وسيلو نہ وَسُ

اڳين جو، عِنابتُ چئي، آھ ايذاهين گسُ-

ڀئو وسيلو نہ وَسُ

---

* ھيءَ وائي ”گلزار غوثيہ“ تان ورتل آهي.

فصل پهريون

[١] غَوثان خَتمُ بَهاؤدين، نَبيان خَتمُ رَسولُ [ان ق]
حاضر حضرت پيرُ، جو مولي دَر مقبولُ
قادر ڪِجِ قَبولُ، آڳلايون، عِنات چئي (١).

....

[ا / الف] سَيّاڻي صُبحَ جو، جين وَسني مَن. ملتانُ [ان ق]
سي دين دنيا جي ڪم ۾ (٢)، هَڏِ نہ ٿيڻ. حيرانُ
جتي شيخ بهاؤدين، ميون (٣) مهربانُ
شيخ صدر دين، صاحبُ دولتَ، شاه رُڪن سلطانُ
اسان ميين اِحسانُ، جيڻ سگهو ٿئي، شريف چئي.

[ا / ب] مخدوم شيخ بهاؤدين، آءٌ تو پيرَ! پرنيان پاڻُ (٤) [ان ق]
هت منهنجو آرسي، نسوروئي نادانُ
ڪئم بوچ، بلال چئي، آهيان گهڻو آڃاڻُ
سگهر پنهنجي ساڻُ، مونکي راه رسائين.

---

(١) شاه جي رسالي، سر ڏناسري، د - ٢، ۾ هي بيت هيٺين طرح ڏنل آهي:
شيخان سونه بهاؤالدين، نبيان سونه رسول حضرت پير حضور ۾ مولي در مقبول
قادر ڪر قبول، اڳلو آءٌ عنات چئي
خليفي نبي بخش صاحب جي رسالي جي هڪ قلمي نسخي ۾ هيءُ بيت هن طرح لکيل آهي:
شيخان سونهن بهاؤدين، نبيان نور رسول حضرت پير حضور ۾، مولي در مقبول
قادر ڪج قبول، مهنجون اڳلايون، عنات چئي.
ميان محمد علي شاه جي زباني روايت پڻ مٿين روايت سان ملي ٿي، سواءِ آخري مصرع جي، جا هن طرح آهي: 'قادر ڪيو قبول، آڳنو آءٌ، عنات چئي'.
(٢) ق. ڪمين. (٣) اصل. ميو. (٤) ن. آءٌ تو پير پرنان پاڻ؛ ق. آءٌ تو پرنيان پاڻ. هيءُ بيت شاه جي رسالي، سر ڏناسري د - ٢، ۾ پڻ ڏنل آهي جتي پهرئين مصرع جي پڇاڙي هن طرح آهي: "آءٌ آسائو آهيان، پير پرنيان تو پاڻ".

[٢] پُر پنجاب، ملتان مَن، شيخ بهاؤدين پَسُّ [ن.ق]
اڳين جو، عناتُ چئي، آه ايڏاهين گسُّ (١)
توکي ڏيندا ڏَسُّ، سَنئون جو سبحانَ جو.

[٣] پُر پنجاب، ملتان مَن، وجي ڏيک بهاؤدين [ر]

[ا/ج] ڏَڏُ ڏُهاري آهيان، منهنجو ميل مٿي پار [ن.ق]
بهاؤدين، بلال چئي، مون ڏانهن نيڪ! نهار
پيرُ لنگهائي پار، ڪنڌيءَ ڪٽيهُون ڪارٽي.

[ا/د] راوي ربل ڪنڌين ۾، جت جاءِ جڙي جڳ پير [ر]
بهشت جي، بلال چئي، لڳي هندوري هير
گهر تني جاي ڪير، جن بهاؤدين پيئيو (٢).

[ا/هـ] راوي ربل ڪنڌين ۾ ڪر ’آلهي‘ جي وائي [ر]
پٽي جا پنجاب جي، سڙهي سيائي
لاکو چئي، لال ٿئا، جن اڳن کي لائي
لڏ مَ لاڙائي، توکي سائين سڏئو (٣)*.

[ا/و] راوي پوءِ مَ رات، ستيارهن شاه پيئيان [ر]
آتي اکڙين سان، پير بسان پرپات
جُنگ قريشي ذات، پراهي پالوٽ سان*.

[٣] مکي ۽ ملتان، پنهي پاڙو پاڻ ۾ [ر]
هُت محمدؐ عربي، هت داڙي سو ديوان
آڌاريندو ان کي، حشر ڏينهن حشام
دوزخ تن حرام، جن بهاؤدين پيئيو*.

---

(١) گلزار غوثيه ۾: ’اوڏاهين‘. (٢) هيءُ بيت ’گلزار غوثيه‘ تان ورتل آهي. (٣) اصل. ”لڏ م لاڙائي، توکي شاهن جو سڏ ٿئو“.

(*) حاشيي ۾ [ا/هـ] کان [٣] تائين بيت خليفي نبي‌بخش صاحب جي رسالي جي هڪ قلمي نسخي تان ۾ مين شاه عنات جي بيتن سان گڏ لکيل هئا جتان قلمبند ڪيا ويا.

اڳين جو، عِنات چئي، آهي پاڻ امين
ميران محي الدين! پيڙو اُڪارين پاجهه سان (١).

[٤] مَلَ مُلتاني پير ڪي، نوَنَ نوَئين ڪَندَ [ان ق]
آڪڙيُن، عِنات چئي، اوڏاهين اُڪندَ
جينء تارن ۾ چنڊ، تينء شيخان سُونهن بهاؤدين (٢).

[٥] شاهون شيخ بهاؤدين ڪي، ڪُرمش ڪِجِ ڪَهي [د]
پاڻي ڪِير پُٽن ڪي، ڪا نظر ڪَجِ صَحي
وڃن شال لهِي، اُهڪايون، عِنات چئي (٣).

[٦] روضو شاه رُڪن جو، پِري جي پسِنِ [د]

[٥ الف] لاڙاني لکير چئي، سنڌي پير سڏيا [د]
ڳُنهه جي کسن ۾، چاڻي سڀ چڏيا
وڃي غوث ڳڏيا، جڙين وَتَ وصال جي (٤).

[٥/ب] جڙين وت وصال جي، پيتئون طهورا [د]
آيا، عبدالله چئي، ڇڏا سڀ سُورا
پير ڪئا پورا، مطلب مريدن جا (٤).

[٦ الف] روضو شاه رُڪن جو، جنبي ڏٺو جن [د]

---

(١) روايت ميان محمد علي شاه. (٢) شاه جي رسالي، سرڏناسري د - ٢، ۾ پڻ هيءُ بيت ذنل آهي ۽ ٻهرين ٻن مصراعن جي پڙهڻي هن طرح آهي:

ميل ملتاني پير کي نوئي نائي ڪند
اڪڙين شاه عنات چئي آه اوڏاهين پند

(٣) هيءُ بيت پيٽ جي هڪ فقير ڪان مليو. (٤) هي ٻئي بيت خليفي نبي بخش جي هڪ قلمي نسخي ۾ 'سر ڏناسري' هيٺ شاه عنات جي بيتن پويان ذنل هئا، جتان قلمبند ڪيا ويا.

اُن تان اهُڪَ، عنات چئي، لحظي منجهہ لَهن
سَگهر سي سَڏجَن، جن ٻهاوُدين پيتئو *.

[٧] روضو شاهہ رُڪن جو، جن جُهارِئو جامُ [د]
ڪندا سي ڪرم سان، عَدن ۾ آرامُ
اِرمُ تن انعامُ، جن ٻهاوُدين پيتئو *.

[٨] پِنبٽيُون پيرَ ڪري، پُر پِيرائي پارِ [د]
روضي شاهہ رُڪن ڏي، نئين سِجِ نت نهارِ
ڏِني جهن ڏُئارِ، رهي نہ رَتيَ جيتري[١] *.

[٩] پِنبٽيُون پيرَ ڪري، پِڙ پيراڙو پَسُ [د]

قرض جـــي، قاسم چئي، تنگي لـڳـي تن
آهي اِنـهن پـار جـــي، دعوىٰ درويشن
ٻرين ـــي ٻچن، جني درد دل ۾ (٢).

[٦/ب] روضي منجهہ رات، وڻ ڪٿوري موهيا [د]
وهائي ٻريات، وڪ مڙيئي واسيا (٢).

[٩/الف] اولي لـڳـج اوڙ، ٻاندڙا ٻيرن جـي [د]
توڪي نيندا توڙ، ٻـٿيء لائي ٻانهجي (٢).

(*) [٦] ڪان [٨] تائين بيت 'گلزار غوثيہ' تان ورتل آهن. (١) شاهہ جي رسالي، سر ڏاهري د - ١، ۾ هيءُ بيت هن طرح ڏنل آهي :

پنبٽيون پير ڪري، پر پيرائي پار
ڏني جن ڏُئار، رهي نہ رتي جيتري.

(٢) بيت [٦/الف]، [٦/ب] ۽ [٩/الف] خليفي نبي بخش صاحب جي رسالي جي هڪ قلمي نسخي تان قلمبند ڪيا ويا.

آسائو ! عِنات چئي، رِڙهــي روضي رَسُ
آهُکَي ۾ آوَسُ، مدد ڪن مُريد جي(۱) .

[۱۰] روضي شاه رُڪن جي، ڏِٺم رات رَهي [ر]
پيءُ، پٽ، پوٽو پاڻ ۾، مٿي سيڄَ صَحي
پَلِي پاوَن شاه ڪــي، پَسِيم پيريــن پئي
ڪوڙيين ڪي ڪَهي، اچن اُت، عِنات چئي(۱) .

[۱۱] روضو شاه رُڪن جــو، گوهر مٿس گُلَّ [ر]

....

[۹/ب] آئي پنڌ، عليم چئي، ڪمر جون ڪهون [ر]
بادشاه بهاؤدين ڪـــي، اڪنڊنو آئـــون
واقع ’واهنڊ‘ ٿئــا، مـنـزل ماريائون
پڪو پنڌ پنجاب جو، چڪي چنائون
ڏوران ڏنائون، منارا مخدوم جا * .

[۹/ج] اچ لنگهندي آر، ڪٽائون ڪوٽ ڏٺين سان [ر]
مناري مخدوم جـــي، ٿئا طامعو تيار
پاڻيٽ وَهي پار، روضي رڪن شاه جي * .

[۹/د] اچ لنگهي اوڏا ٿئا، گهڙيا منجهہ ’گهاري‘ [ر]
ويهي وٺون ڏنيون، شاه رُڪن ساري
پانڌي پـَراهي، واريا پير وطن تي * .

[۹/ه] ’گهـلـڙو‘ گهوتن لنگهيو، پـُرنا مٿي پاڪ [ر]
موچاري ملتان ۾، ڪئا مريدن ساڪ
چئيون منجهان چاڪ، آنداٺون ايمان جون * .

---

(۱) بيت [۹] ۽ [۱۰] ’گلزار غوثيه‘ تان قلمبند ڪيا ويا. * حاشيي ۾ ڏنل بيت نمبر [۹/ب] کان [۹/ه] تائين خليفي نبي بخش صاحب جي رسالي جي هڪ قلمي نسخي تان قلمبند ڪيا ويا.

سِماعَ جا، سيّد چئي، هاتڪ ڪَرِينِ هُلُّ
اهڙو پِيرُ آمُلّ، پيئيو ڪوه نه پيئين (۱).

[۱۲] غازي محمّد غوث کي، اکيين لال مٿان [ر]
پرڏيهان پند ڪري، اچن گهوٽ گهٽان
الله لڳ، عِنات چئي، تِهنَ جي واڳ وٺان
ڪلئو خاڪ ڪٺان، روضي رڪن شاه جي (۲).

[۱۳] پَـلا پاوَن شاه جِـي! جِيءِ ضياء دين! [انق]
اُت هٿا هزارين هاٿيا، ٻئا گهوڙا تازين (۳)،
سدا سِي شادِين (۴)، جن قريشي قلوب ۾.

[۹/و] 'لاہاٹي' تان لنگهي، مارڪ مريدن جو [ر]
لڪيو ڏي لڪن کي، ايمان سندو انگ
پسي نيڪن ننگ، اچي سات سَمِڪيا (۵).

[۹/ز] اچــي ســات سَمِڪيا، نسوري نيهان' [ر]
ڪرم ٿئو، قاسم چئي، 'واهنڌ' ۾ ويهان'
هليو هٿ ڏيان، پَلي پاوَن شاه کي (۵).

[۱۳/الف] آتــر آتياريو، مـــاء منهنجو جندڙو [ر]

---

(۱) روايت ميان محمد علي شاه، ۽ پٺ شاه جي رسالي، سر ڏنامري د-۱، ۾ ڏنل.
(۲) هيءَ بيت خليفي نبي بخش صاحب جي قلمي رسالي جي هڪ نسخي ۾ شاه عنات جي بيتن سان گڏ قلمبند ٿيل آهي. اصل نسخي ۾ ٽالي واري سٽ هن طرح ڏنل آهي: 'الله لڳ، قاسم چئي، تنهن جي واڳ وٺان'. ظاهر آهي ته تجنيس حرفي جي لحاظ سان 'الله لڳ، قاسم چئي' موزون ناهي. غالبا صحيح 'الله لڳ، عنات چئي' آهي، جاڪاڻ ته 'سرود ڪنيات' هيٺ 'الله لڳ عنات چئي' جو فقرو هڪ کان وڌيڪ بيتن ۾ ملي ٿو. (۳) اصل. تازي.
(۴) اصل: 'سداتن شادي'. (۵) بيت [۹/و] ۽ [۹/ز] خليفي نبي بخش صاحب جي رسالي جي هڪ قلمي نسخي تان قلمبند ڪيا ويا.

[١٤] ڪوئِتو قائمردينُ، تو آوانا واٽَ ڪَري [ان‌ق]
پِيئو پاوَن شاه جوِ، اصلائي آمينُ
جنِ جو جاء يقينُ، تن کي اوڏا پيرَ، عِناتُ چئي(١).

[١٥] قائمردين ڪرم ڪر، پيٽا پاوَن شاهَ [ان‌ق]
پوٽا شيخ ڪبير جا، تو سبحاني صلاحَ
اوڏا پيرَ، عِناتَ سين، عاجز لڳ اللّه
سنئين سونهايو راهَ، ڪوڙين ڪُرنشون ڪريان(٢).

[١٦] تو سبحاني صلاح، ڪوڙين ڪُرنشون ڪريان [ان‌ق]

....

پلي پاوَن شاه کي، صبح مون ماريو
نيڻن نهاريو، متئون چئي، ملتان ڏي *.

[$\frac{١٣}{ب}$] ڏٺم سوني پير، هنيون جنهن جي حق ۾ [ر]
سرهو ٿيو سرير، من مرادون پنيون *

[$\frac{١٣}{ج}$] ڏوران ڏٺائون، روضو رُڪن شاه جو [ر]
سرها ٿيا سرير ۾، وڪئون وڏائون
دست ڏنائون، پلي پاوَن شاه کي *.

---

(١) هيءُ بيت ’گلزار غوثيه‘ ۾ ڏنل آهي، ۽ پڻ ميان بخش علي شاه کان مليو. انهن ٻنهي روايتن موجب ٻي مصرع هن طرح آهي: ’پيئو مهرشاه جو، اصل کان امين‘.

(٢) هيءُ بيت ق مطابق لکيو ويو آهي؛ ن ۾ هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:

قائمردين ڪرم ڪر، پيٽا پاون شاه! پوٽا شيخ ڪبير جا، تو سبحاني صلاح
عاجز لڳ اللّه، اوڏا پير، عنات چئي.

’گلزار غوثيه‘ ۾ پڻ هيءُ بيت ڏنل آهي جتي پهرين مصرع جي پڙهڻي هن طرح آهي:
’قائمردين ڪرم ڪر، پيٽا مهر شاه‘.

* حاشيي ۾ [$\frac{١٣}{الف}$] کان [$\frac{١٣}{ج}$] ٽائين بيت خليفي نبي بخش صاحب جي هڪ قلمي نسخي تان قلمبند ڪيا ويا.

عاجز لڳ الله، اوڏا پير، عنات سين.

[١٧] غوث العالمين غور سان، ڪرڻ تهنجو ڪرم [ر]
اڇن جي آنڌوهيا، لاهہ تني جو غم
ويلهہ جو وهم، قريشي تون ڪاٽئين(١).

[١٨] غوث العالمين غور سان، ڪر غريبن ڪرم [ر]
پر ۾ پرديسين جو، رکين شاهہ! شرم
نهارج نرم، اُهکي ۾ عنات چئي(٢).

[١٩] اسين آهيئي، جي ڏريان آنهنجا ڏاريا [ان‍ق]
اوڳڻ ڪري، عنات چئي، آياسون پيهي
سڄڻ سيئي، اوڳڻ متائي ڳڻ ڪرين.

[٢٠] ڳڻ نہ ساريان هيڪڙو، اوڳڻ آنت نہ پار [ان‍ق]
ڳڻيو ڳڻيان ڪيترا، بالله! بيشمار
ڪج پردو پڙديوار، مهنجن متاين جو.

[٢٠] آوڳڻي آهيان، مون ۾ ڳن نہ ڪو [ر]
وڏو آهم آسرو، شاهہ رڪن سندو
لائق پرين سو، ولايت ني وترو(٣).

---

(١) روايت 'گلزار غوثيه'. (٢) روايت 'گلزار غوثيه'. (٣) هيء بيت خليفي نبي بخش صاحب جي رسالي جي هڪ قلمي نسخي تان قلمبند ڪيو ويو.

[٢١] اڳلايون، عِنات چئي، خطائون ڪَميج [ر]
رڇن ۾ رحم ســـان، رُڪن الدين رسَيج
واسي جِينءَ وَسيج، آسان آساتن تي (١).

[٢٢] تو سانپارا شاهَ، ڪوڙيين ڪُرنشون ڪريان [انق]
نظرُ ڪَڻ نواز جو، اڪيين (٢) آسان ڏانهَ
مِهر ٿئي مُرشد جي، موجن سين مَهنداهَ
طالبَ توهي ڏانهَ، حُبَ هنياري هَليا(٣).

[٢٣] مُنهن مُناري سامهُون، مٿي پٽن پير (٤) [انق]

[٢١/الف] قريشي! ڪر ڪٽي، اچي حال پسيج [ر]
رائي ۾، راول چئي، رڪن شاه رسيج
واسي جينءَ وسيج، اچــي آسائن تي (٥).

[٢١/ب] هيڏيءَ ويڙ ورن ۾، واهر پير! ڪَرين [ر]
لڪ سو لنگهائين، جو ڏوهارن ذاڪرو(٥).

[٢٢] نوئي نور نوازنا، جهـَلئي جهـَل نہ ڏين [ر]
هدايت جو هٿ ڪٽي، قريشي ڪوئين
پلا جهي پيئين، مـُڪي هـُون صمد چئي (٥).

[٢٣] مُنه ۾ موڙ ملتان ڪان، وَڃ ۾ ئي ولات [ر]
شاهن جيي، صمد چئي، جـُڙ ئي تـِي جـَمات
ڪندو پير پـَهات، مخدوم مريدن تي (٥).

---

(١) روايت ’گلزار غوثيه‘. (٢) ق. اڪيون. (٣) هيءُ بيت اصل ۾ ’سرود ڪليان‘ هيٺ ڏنل آهي. (٤) گلزار غوثيه. ’پٽن مٿي پير‘. (٥) حاشيي ۾ ڏنل چار ئي بيت [٢١/الف]، [٢١/ب]، [٢٢] ۽ [٢٣] خليفي نبي بخش صاحب جي هڪ قلمي نسخي تان ’سر ڏناسري‘ هيٺ مين شاه عنات جي بيتن جي ٻويان ڏنل هئا، جتان قلمبند ڪيا ويا.

ڪني ڪوڙا نہ ڪٿا، پهنجا ڏاهَ ڏَڦيرَ (۱)
جيِ شَرفِ تهنجيِ شيرَ! سي نالائق نوازيين (۲).

[۲۴] مُنهنُ مُناري سامُهون، هِنيُون مٿي راهَ [ن ق]
جيِ شرف تُهنجي شاهَ! سي نالائق نوازيين (۳).

[۲۵] مُنهنُ مُناري سامُهون، توڙِي ڪافر ڪَنِ [ن ق]
مَگَرُ مٿان تـَنِ، ڏيهاڙِي ڏُورِ ٿئي (۴).

وائي - ۱ *

پيرَ توکي پرتـا، پاندِيئڙا پنجاب ۾. [ر]
بادشاه بهاؤدين ڏونه حُبَئِون جي هَلَنـدا
روضو شاه رُڪن جو، ڏوري سي ڏسندا.
پيرَ توکي پرتا

---

[۲۴] مُنه مناري سامهون، اکيون مٿي راه [ر]
مگر تهنجي شاه، مونکي راه رسائيين (۵).

---

(۱) گلزار غوثيه. 'پير چڏي نہ پانهنجا، توڙي ڏڏ ڏڦير'. (۲) ن ق. 'نہ لائق نوازيين'. گلزار غوثيه. 'نالائق نوازئا'. هيءَ بيت 'گلزار غوثيه' توڙي شاه جي رسالي، سر ڏناسري د-۲، ۾ موجود آهي. رسالي جي پڙهڻي هن طرح آهي:

منه مناري سامهون، توڙي هئين مٿي پير
پير نہ چڏي پانهنجا توڙي ڏڏ ڏڦير
شرف تنهنجي شير، نالائق نوازئا

(۳) اصل. 'نہ لائق نوازيين'. (۴) هي بيت شاه جي رسالي، سر ڏناسري د- ۲، توڙي 'گلزار غوثيه' ۾ ڏنل آهي. (۵) هيءَ بيت خليفي نبي بخش صاحب جي هڪ قلمي نسخي تان قلمبند ڪيو ويو آهي.

* هيءَ وائي 'گلزار غوثيه' تان ورتل آهي.

ٽيندن وَٽ وصال جي، غوث جي گس هنڌا
ٻَلي ٻاوَن شاهہ ڪي، نوئي دستَ چڙهندا-
پيرَ توڪي پرڏا
ڪلي سڀ ڪوهہ تي، تازا تڙ ڪندا
اُڏي سين، عِناتُ چئي، والي وڙ ڪندا-
پيرَ توڪي پرڏا

وائي-٢

تهنجي ٻاوَن شاهہ ٻلا ئي، سُڄي سيئي ڏيسَ ۾. [ن]
وهر ودودي، جيءُ ضياءالدين، اڳڻ هون اللاهي-
تهنجي ٻاوَن شاهہ ٻلا ئي
سورِيندَنِ ڪي رَسي سِگهوئِي، محمّد باقر ٻائي-
تهنجي ٻاوَن شاهہ ٻلا ئي

وائي-٣*

سُمنَ صالحنِ، توڙان طالبنِ، اصل آهي آمري. [ق]
زاهِدَ، اولياءَ، انبياءَ، اڳي اُت اچن-
اصل آهي آمري
هلئو سڪ حبيب جي، تا پراڻُ پسنِ-
اصل آهي آمري

* هيءَ وائي اصل ۾ 'سرود مارئي' هيٺ ڏنل هئي جتان ٽپائي ڪٽ آندي وئي آهي.
"روضة السادات" ۾ پڻ هيءَ وائي ٿورو گهڻو ساڳي روايت سان ڏنل آهي.

سَئين سَروَري آئيا، ملتاني مرڪَنِ-
اصل آهي آمري
آڏرُ اساڏهين ٿئو، منجهان مُوَحّدنِ-
اصل آهي آمري
جن ريلا رُنا رت جا، هاڻي سي نہ ڏسجن-
اصل آهي آمري
جَڪري نِڙوءِ جِينءَ، سُتا پُٺ سُونهن-
اصل آهي آمري
تني واسُ نہ ڇڏئو، جي تَرِئا منجهہ تڙن-
اصل آهي آمري
عَفوُ ڪريين عِنات سين، شالَ برڪت تن تنن-
اصل آهي آمري.

فصل ٽيون*

[١] لالَ شهبازَ قلندرَ حُسيني، مَلوَنڊي موچارَا! [ن]
آڪَڙيُونْ، عِناتُ چَئي، آهِنْ تو آهـارَ
مَڃِڻْ پانْيو ڊارَ، سائينءَ لڳـ سيدَا! تون.

[٢] ڳاوي ڪيچ قندارَ، دَکنُ پُورِبُ مالوي [نق]
آڪَڙيُونْ عِناتُ چئي، جاڳِن شوق شَبْدار
ڏيکيندِيُون دربارَ، اِخْلاصانْ عثمان جي (١).

[٣] سورَٺَ (٢) هندُ هَريلَ ۾، لال ڳاوي گجرات (٣) [نق]
دَکن پُورِبِ مالوي، تِن پِٽ تُهنجي ٽاتِ

....

[١/الف] دُولَتهَ جي دَربار، جِن ڏِٺي تِن ڏوه وٺا [نق]
سدائين شهباز جي، تو آڳو مڃي آر.
ڪيِن مُون ڏُونه نيڪ نهار، سائينءَ لڳ، شريف چئي (٤).

[١/ب] جن ڏٺي تِن ڏوهَ ويا، دُولَتهَ جي دربار. [نق]
نور تجلي تُنهنجي تَڪيي، دائم وَسي دُوار.
قلندر قـلـوب ۾، سـدائـين سنيار.
پير! تنهنجي پار، اسين سلامي، شريف چئي.

---

* هن فصل جي متن توڙي حاشيي وارا سڀئي بيت اصل ۾ ن توڙي ق ۾ 'سرود ڪليان' هيٺ ڏنل هئا، جتان ڪڍي هت رکيا ويا آهن.

(١) ن. جون (٢) ن. سورت (٣) ن. جي ٻي پڙهڻي: 'هند سند هاڪ هريل ۾، لال ڳاوي گجرات' (٤) هيٺيون بيت ن توڙي ق ۾ جدا ڏنل آهي:

سؤنرو ڦام سهوان جو، جت دوليه جي دربار
سيائي شهباز جي، تو آڳو مڃي آر
مون ڏانه نيڪ نهار، سائينءَ لڳ، شريف چئي.

هيڪل ٽنگيا هنڌ جهين، تن پڻ اها(١) وائي وات

اِيَ تو ڪان مڱهون ذات، شال پسهون پير پٽن سين.

[٣] ڏوڪنڌ ناچار، اِيُ پير تُنهنجو پڙرو [ن ق]

مَلونديِ موچار، ڏئو ٽئو ڏسين ٻ(٢) .

وائي — ١

شهباز لال! گنبذين نور جي ٽئو. [ن]

هند، سنڌ هاڪ هريل، آواز اصفهاني

قلندر شاه ڪمال- گنبذين نور جي ٽئو

[٤/الف] جهڙوئي تون لالُ، آءٌ تهڙوئي دان گهران [ن ق]
تو ڪوڙيين ڪيا ڪيترا، نظرَ سين نهالُ
بالله! لڳ، بلال سين، پلا ڪريين پالُ (٣)
سَنج شاهَ! سوالُ، ايءَ الله لڳ اسانهجو.

[٤/ب] لالَ! منهنجي حالَ جي، آنُ ڪي معلوم مڙيائيي [ن ق]
الله لڳ احسان سين، سُڻهو سَپائيي
ناليِ ڪيترِي آنهجي، ٽئي تن ڪي تازائيي
عُمير آجائيي، بخش ٽئي، بيلال ڪي.

[٤/ج] ڏُوڄو ڏرسن شاه جو، جيت پير پاڪيزا پير [ن ق]
لڪين(٤) ڪتهن. لال ڪي، فاضل ۽ فقير
جُڙي اچي جاڳهٽين، منجهہ هندوري هير
ڏيهون، ڪٽي چٽي، ڪير، حسيني حضور مان.

---

(١) ن. اهاني (٢) ن ۾ فقط هي ٻہ سٽون آهن ۽ آخري سٽ هن طرح آهي: 'ڏئو ٽيو ڏسبن ٻ، ملوندي موچار'. ق ۾ چار سٽون آهن، ۽ پوئيون ٻہ سٽون اڳيون هن فصل جي ٻهرئين بيت جي شروع واريون آهن. (٣) ق. 'بالله لڳ بلال جا، اِي اڱها بو آواز'. (٤) اصل. لڪي.

چـــارئـــي يـــار، ديـنـدار

ڏرتـيَ ڏاڪيا ڏمال- گنبذين نـور جي ٿئو

شيخ‌بهاؤدين،صدردين، شاه رُڪن دينا

شيخ‌فريدجهانيان‌جي‌لال- گنبذين نور جي ٿئو.

وائي-٢*

ميندي لالَ لائيندءون، سهيليون! هٿ ڳل‌هارگلابَ‌تني‌ڪي. [ن]

سيد شهباز ڪامل قلندر، در دولهہ سي‌ايندءون -

ميندي لالَ لائيندءون.

....

فصل چوٿون

[١] وجي پانڌي! پَسُ، قُبو ڪامل پيرَ جو [ن‌ق]

تہ حال هدايت هوء جو، گُهرُ ڏيکاري گَسُ

خَيرَدينُ خير جـو، ڏي ڏهـاڙي ڏَسُ

دِلاسو دُرسُّ، تو آکي عاجزَنِ ڪي.

[٢] آصلائي اُستاد ڏُونه، حُب هنيين ۾ پاء [ن‌ق]

تہ ٿئي طالب! تُهنجِي، اڳيان جانبَ جاء

* هيءَ وائي اصل ۾ ’سرود رامڪلي، هيٺ ڏنل آهي.

سونهي شاهہ سڪر ۾، بُلند پيرُ بجاء
ڀَهون تون پاجهاء، تہ روشن هن راهہ َ ٿئي*.

[۲] اصلائي اُستاد ڏُونه، جيءَ ڀَهنجو جوڙ [انق]
تہِنْ نالائق نوازئا، ڪامل ڏيئي ڪوڙ
جا وَهي راهہ رَفيق جي، تَهِنْ تان مَنُ نہ موڙ
طالبَ! توڙان توڙِ، پازي چڙي نہ پانهجا*.

[۳] جئي شاهہ سُڪر ڏڏي، جَهِنْ اسان جو سوال سُئو [د]
نيڪُ ڳڏيس شاهہ نَصُردين، جَهِنْ تي خاصو نظر ڪئو
جِينْءَ پاڇاڻائين پئو، تِينْءَ عِناتائي آڳرا(۱).

[۴] سپ چڱا، سپ اُجرا، سپ ترڪش جا تيرَ [د]
پوڻا ايئن عِناتَ جا، ڪُل نيزي نيزي پيرَ
جني صاف ضميرَ، تن اوڏو پيرُ عِناتُ چئي(۲).

[۳] مؤ سلامي، شريف چئي، منجهہ قطر ڙي ڪوڙ. [انق]
جن پيرن پوڇائون ڪريين، لطف تني جو لوڙ.
ترت رسندڙين توڙ، جه حُب حبيبن ر ڪيين(۳).

* هيءَ بيت اصل ۾ 'سرود ڪلياڻ، هيٺ ڏنل آهن. (۱) روايت بخشعلي شاهہ (۲) روايت حاجي عمر چانڊيو. (۳) هيءَ بيت اصل ۾ 'سرود ڪلياڻ' هيٺ ڏنل آهي.

وائي*

ڏُوْلهُه ڏِل درياءَ، شاه سخي پِيرُ لَڪي! [انق]

جِنَّ، دِءَ، ماڙهو، پَريُون، پيرين پُوْن پِڪي-

دولهہ دل درياءَ

جـِـي آيا سي آگِهــيَا، تِيڙَا سيِ آڪي-

دولهہ دل درياءَ

اسان هِن دَرَ جِي، اصل آهي چِڪي-

دولهہ دل درياءَ

فصل پنجون†

[۱] جَني ڏنو جِت، قبـو ڪوريجي پِيرَ جو [انق]

....

[ا / الف] ڏٺوسون ڏُوْرا، قُبو ڪوُريجي پير جو [انق]
جهي دين دنيا جا دائما، سي ڪم ٿيا سڀ پورا
بخشُ ٿيو، ٻلال چئي، حاصل حضورا
چئاسُون سورا، جو دوسن دلاسو ڪيو*.

[ا / ب] قبو ڪامل پير جو، ڏٺوسون ڏورا [ر]
ڪم اسان جا قائم ٿيا، حاصل حضورا
چئاسون سورا، حضوران .هوندل شاه چئي (۱).

* 'گلزار غوثيه' ۾ هيءَ وائي ٻئي صاحب ڏانهن منسوب ٿيل آهي.

† هن فصل هيٺ، متن ٌتوڙي حاشيي وارا اهي بيت جن جي آخر ۾ ستاره * ڏنل آهي سي **ن** توڙي **ق** ۾ "سرود ڪليانڻ" هيٺ ڏنل هئا جتان ٽپائي، مضمون جي لحاظ سان هت 'سرود ڏنا سري' ۾ هن فعل هيٺ ڏنا ويا آهن. (۱) روايت ميان بخش علي شاه.

ڪُرنشُون قلُوبَ منجها، ترتُ ڪيائون تت
پُوريون ڪِينَ پاتشاهَ، جي چڱيون هِيَنَ چت
هُتي جون هت، هاجُون جوڙي هلئا*.

[٢] آهيداڻي پير ڪي، ڪِج صبح جو سلامُ [انق]
هَلِي اُت حاضر ٿِي، ڪَهجُ اِيءُ ڪلامُ
گولا ۽ غلامُ، اسين آنهجا آهيُون (١).

[٣] مٿي نُورُ نيلڪن، تهِن ڪي آڏي ڪانهي اِيلَ [انق]

[٢ الف] آهيداڻي آجـرا، چوٽن سندا چوٽ! [انق]
اجهو اسانهجو آهيو، آتر سندي اوٽ
اسين سلامي شيخ جا، تون ڪج مهر سين موٽ
ڪوڙني سين ڪوٽ، ڪامل پرتئ، قطب چئي*.

[٢ ب] آهيداڻي آجرو، سنڌ ۾ سونهي شيخ [انق]
آميد علي چئي، اسانهجو، آهـي پير سين پيڪ
وجيو ڏهاڙي ڏيک، ڪوريجي قتال ڪي (٢)*.

[٢ ج] آهيداڻي آجـرو، ڏني اڪين ٿئي عيد [انق]
يوسف چئي، آءُ اتهين (٣)، جت خوشي آن خريد
مٿو گهور مريد، پُر پيراڻي پار ڏي.

[٣ الف] لڳو ٿو لهريون ڪري، نور نيلڪن ساڻ [ر]
مون تان ڪڻ مَ پاڻ، پُرياڏا پيڙهيءَ ڏئي (٤).

---

(١) ن. 'اسين انهجا آهيون، گولا ۽ غلامُ' (٢) اصل. 'قطار ڪي' (٣) ن. 'آءُ جاڻ اتهين' ق. 'آءُ يار اتهين' (٤) روايت ميان محمد علي شاه ۽ پڙ شاه جي رسالي، سر ڏناسري د - ٢، ۾ هوبهو انهيءَ روايت سان ڏنل آهي. خليفي نبي بخش صاحب جي رسالي جي هڪ قلمي نسخي ۾ هيٺينءَ روايت سان ڏنل آهي:

پنڌ پاري ڪري، نُور نيلن ساڻ
مون تان ڪَڻ مَ پاڻ، پُرياڏا پيڙهيءَ ڏئي.

ڏاتِ ڏاتارَ هٿ ۾، ساريو ڏي سبيلَ
سِي ٻاڙي ٻرتُئي ٻيرَ! جي ٻلئہ لڳا ڀيڙَا.

[۴] وِجهي دست داوَن ۾، چئج صاحبَ ۽ سڄاڻَ [انق]
آنْ ڪي ٻاڙهي جاڻَ، اسين ڪَهندا ڪيترو.

[۵] وِڇِينءَ وير وَرِي، جِن سَهجان ڏنو شيخ کي [انق]
وِيو تن ڏرِي، ڏُک ڏُکَنڊو ڏيل تان.

[۶] سانجهيَ ڪئو سلام، جن سهجان اڇي شيخ کي [انق]
تني جو ڪلام، وِجي حضرت حاصل ٿئو.

[۷] سُهماڻيَ، سيّد چئي، جني ٻِريا ٻير [انق]
ويندي تهين وِير(۱)، اڳيان نت نوازئا.

[۸] ساٿي! وِجي شيخ ڏُونهُ، ٽڀاندي ٻير ڇُميچ(۲) [انق]
ادب سان، عناتُ چئي، وِجي راتِ رهيج
ڳُجهانـدر ڳِرهيج، محبتان مُرشد سين*.

[۳/ب] لڳو ٿو ليرين ڪري، نُور نيلڪن وَتِ [ر]
مون تان ميهر م َ مٽِ، ٻُرياڏا ٻيڙهيءَ ڏئي (۳).

[۳/ج] ٻيرانديءَ ٻيرن جي، جُنبي ڪجي جاتَ [ر]
جني سنديءَ وات، ماڻڪَ لين مڱريا (۴).

---

(۱) اصل. تنهن وير (۲) اصل. ٻير ڇئيچ (۳) روايت ميان محمد علي شاه ۽ ٻن شاه جي رسالي، سر ڏناسري د - ۲ ۾ ڏنل آهي (۴) روايت ميان محمد علي شاه.

[٩] ساٿي! وڃي شيخ ڏونہ، تہ ڪرنش ڪج ڪهي: [انق]
پاڙي(١) پٽن ڪير ڪي، نظر ڪج سهي
وڃن(٢) سپ لهي، آهڪايون عنات چئي*.

[١٠] ساٿي! وڃي شيخ ڏونہ، تہ سهسين ڏيج سلام [انق]
تو وٽ مير منگر اُمراء توڪي نون چام
پسئو ڪندي لام، اسين جيهون ٿا جهان ۾*.

[١١] سهجان اڇي شيخ جي، جُمي چائٹ جن [انق]
وئو مٿان تن، ڏارت ڏڪندو ڏيل ٿان.

[١٢] خاصا ڪپڙ خاص جا، چوڪندي چوڏار [انق]
جني سوڙئو شيخ کي، تن(٣) وهليڪندو وهار
سالڪ جي سنيار، دلگيري دور ٿئي.

[١١ الف] بخت بلند تن، جني سهٹند شيخ ڏونہ [انق]
قيمت سنديون ڪونيون، تو ترت ڏياري تن
سڀ پيا در ڪيئم پنن، سڪين ٿا شريف چئي.

[١١ ب] سڀ سدائين نمرا، جڏي پانڌي پيٽرائا [انق]
سيڪنهن باب، بلال چئي، صاحب سيبائا
جڏي حبين عاٿا، تن کي غير گس نہ آئيو.

[١١ ج] مرشد مهر منجهان مون تي ڪرم ڪيو [ر]
ليپٹئو لگن تسي، لهي لوهہ ويو
تسي توهہ تيو، حضوران هوندل شاہ چئي (٤).

(١) اصل. ’ پاري ‘ (٢) اصل. ’ ويون ‘ (٣) ن. تن کي (٤) روايت ميان بخش علي شاہ.

[١٣] خاصا ڪپڙ خاص جا، جاڳهہ نُور پري [انق]
جَني سونڙئو شيخ کي، تن جي جُوء هَري

[١٣ الف] ٻـَر پـَٽ ساري پير َ کي، آيانون آجهور [انق]
پـَسـي وڻ وليءَ جا، لٿو هنيـَڙي هور
تنهن جي گنبذ نور گچ ٿئي، تڪ نہ پئي تور
منجهہ مولودي محبوب جا، وينا ڪرن وور
جهـَلي ڪوريجي ڪور، صاحب ڪان، شريف چئي.

[١٣ ب] گنبذ پسي گـُلُّ، هينيـُون منهنجو هنڌ ـ تيو [انق]
پسڻ جو پير جو، تنهن جو ڪونهي تـُلُّ
سخيءَ جهي، شريف چئي، مـُهر ڪونهي مـُلُّ
پيون ڳالهيون ڇڏيو ڇـُلُّ، سيڪنهن صبح شيخ ڏونهہ.

[١٣ ج] صـُنا، قـُبا، ڪوٽ، ڪچهريون، جت جاءِ جڙيون جڙ گير(١) [ن]
بهشت جي، بلال چئي، منجهہ هندوري هير
حاجي جوڳي (٢) خاص خدا سان، سچا سنڌءِ سير
شاہ عنات، شاہ نـَصـُردين، اولادي امير
مـَن مـُرادون پـُنيون، پرين سين تنهن پير
اچن جي آس پئي، ڪيـِٽن ـ ڪندون ۽ ڪير
جيم َ وساريهين وير! ٻـَانہ ـ لڳا آهين ـ پـَٺـيـَڙا.

[١٣ د] عطر ۽ عنبير جي، منجهہ چوڪنڊيءَ چيڪَ [انق]
ڪوڙ ڪوريجي پير جهي، سچي آهيـُون سيڪَ
تن کي پوچ پياري پڪ، جن نايو ڪنڌ، قطب چئي.

[١٣ ھ] جنهن مهرو ميرل تي ڪئو ڪوريجي ڪتار [انق]
ترت منجهہ تڪرار، نوازيائين نگاہ سين.

---

(١) اصل. جرڪير (٢) اصل. 'هئا جي جوڳي'. صحيح 'حاجي جوڳي' جو شيخ موسیٰ جو همعصر ۽ هم صحبت بزرگ هو ۽ شيخ موسیٰ جي مقام پر ئي مدفون آهي.

ڪنڌو وڙ وَرِي، آهِيدائِي اُجَرو (١).

[١٤] چالَ ۾ سُڪين ساڳرا، برڪتَ محمّد مير [ن ق]
جي نوازيل نَبيءَ جا، سِي تو ڪي ٻنهي پاسي پير
تو ۾ جُهلَنِ جهالارِينِ وارِيون، مَٿي ڪِئو مِير
سائرَ تُهنجي سِيرَ، وَهِي وَلاسِيِ سامهين (٢).

[١٤ الف] سترُ سَيرَ سترهو ساڳرو، جنهن جي لهر لاثاني (٣) [ن ق]
شيخ سونهارو سپين ٻترين، صاحب سبحاني
ٿي ولايتَ وليءَ جي، آن سپين اڳهين احساني
سِڌر جي اني، ڪا پيرَ! ڏيار هون پانهجي (٤).

[١٤ ب] سترُ سَيرُ سترهو ساڳرو، جنهن جي لهر سيڪا لالَ [ن ق]
وڄي نوبت نيڪ جي، يوسف چئي، جالَ
جهي آيا سي اڳهيا، ڪوريجي وٽ ڪالَ (٥)
ڪترهو (٦) پتلائي پالَ، پير! پرچي پاڻ ۽.

[١٤ ج] شالَ ۾ سڪين ساڳرا! برڪت رب جبّارَ [ن ق]
جنهن تو راج رسائيا، چوڪنڊيءَ چوڌارَ
مهتا ميائين ۾، ويٺا ڪن واپارَ
تو ۾ جهلن جهالارين واريون، پايو هار هزارَ
رَسين تن، رنگريز چئي، آڇيا جي آپارَ
وهين وڏيرو تارَ، سپير سدائين ساڳرا.

---

(١) اصل ۾ آخري مصرع 'ڪنڌو ور وري، آهيدائي اجرو' شروع ۾ ڏنل آهي، ۽ ن ۾ 'واڻي' ڪري ڄاڻايل آهي. (٢) هيءُ بيت ن ق ۾ موجود آهي ۽ جملي سگهڙن ۽ راوين جي زباني روايتن موجب پڻ ميين شاهءنات جو چيل آهي ۽ نه ڪنهن ٻئي جو. (٣) اصل. 'لالاني' (٤) هن بيت [١٤ الف] کان وٺي [١٤ ج] تائين اصل ۾ 'سر ڪاموڏ' هيٺ ڏنل هئا، جتان نيائي هت آندا ويا آهن (٥) ق. 'ڪونريجي ڪتال' (٦) ن. ڪج.

[١٥] دُرست دَروازي(١) ساهون، جُهَا وِير جُهَارُ(٢)
پِير جَني جو پارُ، وارُ نہ ونگو تن جو.

[١٦] شيخَ سونهارا، صاحبَ دولت، ڏِجاهُون خوشيَ جي ڏِير [ن ق]
اڳئين ڪان پِٽ اڳري، ثابت هلي سيرَ
مِهر ٿئي موج سين، پازين مٿي پِيرَ!
وَهِر هوءِ وزيرَ! ساڻ اولاد، عِنات جي(٣).

[١٧] ڪِين ڏِنئي، ڪِين ڏِيار، هوڏِي هٿ ڪٿي [د]
لائِي سونْ لڳن ڪي، آتان خاڪ ڪٿي
اٿئي پِرن پٿي، اسان ۽ اولاد جي(٤).

[١٤/د] ربّ ۾ وڃن رامپور، جتي آبُ نہ سبيلُ (٥) [ن ق]
انُ نہ ليئي مٿهنگو، ڏڏ پہ قدر قليلُ
واحد ٿئي وسيلُ، جو ميڙهون سلامت ساگري (٦).

[١٧] سدَ سُپير سُرهو ساگرو، جتي سخي شاه عناتُ [ن]
جو نوازيل نبيؑ جو، عليؑ جو اولادُ
عارفن ۾ ايهين، جيئن علي شاه عرفاتُ
جُنبيئو تت جهاز ٿي، جت کهاتئين پُنّي نہ گهات (٧)
ڪاري ڪاتيب وات، ڪي مون جُه ڪمائيو (٨).

(١) ن. 'درازي' (٢) ق. 'جُهُون وِير جُهاز' (٣) اصل. 'اولاد شاه عنات جي' (٤) روايت ميان الله ڏنو شاه ۽ ميان امام علي شاه (٥) اصل. 'آب نہ اصيل' (٦) اصل ۾ هيءَ بيت 'سُرود مارئي' هيٺ ڏنل آهي، جتي ان معنوي لحاظ سان پورو پيهي سگهي ٿو. (٧) اصل. 'جت کهات نہ پُنّي کهاتئين، تتي جنبئو ٿي جهاز' (٨) اصل ۾ هيءَ بيت 'سُرود ڪلياڻ' هيٺ ڏنل آهي. آخري سٽ جي پڙهڻي غور طلب: 'ڪيمون جنهن ڪمائيو'(؟).

وائي- ١ *

اويس قرني، پاڻ پرني، پوري آسَ، عناتَ جي [ن]

موسىٰ چئج پرينِ کي، سهسين سلام سيني-

پوري آس عنات جي

مخدومَ پِريا (١)، لالَ لنجار، حيدر شاه سَني-

پوري آس عنات جي

ابوبڪر هارَنَ ولي (٢) لالـين لالَ حسيني-

پوري آس عنات جي

چڙ تڪبر، پڙه حجُ اڪبر، [پس مير مدني]

پوري آس عنات جي

وائي-٢ †

ٽيندا مَدَتَ مڙيئي، وَلِيَ ولايَتَ، ساڻ عنايت [ن]

حضرت ميران تاج پيران، ذاني ذَه سيئي-

ٽيندا مدت مڙيئي

اول بهاؤدين، صدردين، ساڻي شيخ سيئي-

ٽيندا مدت مڙيئي

---

* اصل ۾ هيءَ وائي 'سرود رامڪلي' هيٺ ڏنل جنان ٽپائي هت آندي وئي آهي.
(١) اصل. پريان (٢) اصل ائين (هارون ولي).

† هيءَ وائي اصل ۾ 'سرود ڏول عرف سومل' جي متن جي شروعات ۾ حاشيي تي ڏنل جنان ٽپائي هت آندي وئي آهي.

هوتِي، لاکو، پلِي، پَسايو، ساڻي ٽيندا سيئي -
ٽيندا مدت مڙيئي

احمد، محمّد، مُبو، قاسم، جي وَرائين ويئي
ٽيندا مدت مڙيئي

بِيبِي فاتِي ديرين ڪَٽياڻي، دَرسَ ايرَفَ، عَرَضَ اِيهِيئي -
ٽيندا مدت مڙيئي

پيرُون مِنا (١)، ياني پوٽا (٢) آءُ پيراندئَ پيهي -
ٽيندا مدت مڙيئي

وائي (٣)

سَهَرَڙَ يار (٤)، لَڱيِستارَ، اي ميان! شرم سميجا! رکَ منهنجو [انق]
سيّد اسحاق، حاجي جهيسر، پاٽناٽي موچار -
اي ميان شرم سميجا! رک منهنجو
صابُوليا مَگهُون ميهرَ ميان، آئين (٥) سچِي ساڻ سچار -
اي ميان شرم سميجا! رک منهنجو
ڪاميلَ پنِّي (٦) سَتا ڪَنّيِي، سڪردين ديندار -
اي ميان شرم سميجا! رک منهنجو
سَدُو دائو سَٺهو سائُو! اي سوال سينه سوار -
اي ميان شرم سميجا! رک منهنجو
سَپارمَن، شريف جي، ڪَرهو سهين ڪلتار (٧) -
اي ميان شرم سميجا! رک منهنجو

---

(١) اصل. انين (٢) اصل. ياني پوٽا (٣) اصل ۾ هيءَ وائي 'سرود ڪلياڻ' هيٺ ڏنل آهي
(٤) ن. 'سهن يار' (٥) ن. 'ستيا آءِ ي، ق. ستيا انين (٦) ن. ڪامل پنّي (٧) اصل ۾ هيءَ
مصرع 'ڪامل پنّي - الخ' کان اڳ ڏنل آهي .

ڪَرِئو، ڪاڪو، ٻِٻِي سَجهو ڪي(۱)، اُدو (۲)؛
آري، حاجي [پيرَ هَڙيئي](۳)-
ٿيندا مدت مڙيئي

پير بردائو، بدردين، پيا! منديون معاف ـڙيئي-
ٿيندا مدت مڙيئي

سيّد عالي، سيّد حسين، وجيو ڏِس ڏِهاڙي [ڏيئي]-
ٿيندا مدت مڙيئي

اچن جي آس ڪَرِي، تن جو پيرُ وَرايو پاڙي(۴)[پيهي]-
ٿيندا مدت مڙيئي

لائق فائق(۵) لالُ لَلاڙِي، رِيلَ سُونهاري رِيهِي-
ٿيندا مدت مڙيئي

جيسَرَ جُنگان مُولَ موچارا، آهي مُهِرَ مٿيئي-
ٿيندا مدت مڙيئي

پاڙي آهيون پِيرَ تُهنجي، عِزتَ ڏِجاهُون ايهي-
ٿيندا مدت مڙيئي

پَڪي پاتُشاڙي تُهنجي، هِيَ جي آيا پيهي-
ٿيندا مدت مڙيئي

---

(۱) اصل. سجوڪي (۲) اصل. ادو (۳) اصل ۾ 'حاجي' کان پوءِ مسلسل 'پير برادئو- الخ، سجي مصرع ملائي لکيل آهي. مگر معناء مان ظاهر آهي ته هي ٻه جدا مصراعون آهن، ۽ انهيءَ لحاظ سان درستي ڪئي وئي آهي. (۴) اصل. 'پيرورايو پاڙهي' (۵) اصل. لائق پائڪ.

مُنارِي مرسل کي(١) ڏيج نياپو نيئِي(٢)-
ڏيندا مدت مڙيئي

الله ڪارڻ عرض عِنات جو، ڪِجِ وَڏي در وِيھي -
ڏيندا مدت مڙيئي

وائي (٣)

آھيئُون سڪ سَچارِي، ڪونرَ ڪوريچي پيرَ جي [ن]
شاه نصردين، شاه عِنات، پاڙي سڀ سونھاري-
آھيئون سڪ سچاري
حاجي جوڳي ڌن حاجَ جو(٤) ڏيندو پاڻ اُتياري (٥)-
آھيئون سڪ سچاري
شاه حيدر خاص خراسان، رکو لڄ عماري-
آھيئون سڪ سچاري
ياالله! لِڳي، ٻلال چئي، عرض سڻُبو انصاري-
آھيئون سڪ سچاري

---

(١) اصل. مناري مؤمن کي (٢) اصل ۾ ٻيءِ مصرع 'جيسر جنگان- الخ' کان اڳ ڏنل آھي
(٣) اصل ۾ ھيءَ وائي 'سرود ڏول عرف مومل' جي متن جي وچ ڌاري حاشيي تي ڏنل آھي
(٤) اصل. ھاج جو (٥) اصل. اتياني.

سرود جيتسري

[۱] آجُ آڏياڙُون آڏُ(۱)، دل ۾ ديواريون ڪري [اَنق]
سَجَڻَ ساهَ پساهَ جينَ، مون سين آهين گڏُ(۲)
کھڙا ڪَريين سڏُ(۳)، هِھڙن هيڪانڌَن ڪي.

[۲] آج چيـائـون ايئَن، پلِي آگڻِ آئيا [اَنق]
اوڏاهِي ۾ سوجھرو، تَنُ ڪئائون تيئَن
آنءُ تهِن ڪانگل ڪيئَن، ويڻ وَرائي آچيَان.

[۳] آنءُ ڪيئَن ويڻ وَرائيَان، قَريباڻِي ڪانگ [اَنق]
مَٿي اگڻِ اُسري، چڙهِي ڪئائين چانگ
باڏگي ڏِني بانگ، تان اُتانئين ٿي آئيو.

[۴] اُتانئين ٿي آئيو، ڳالهيين ڳات پِري [اَنق]
مون سين مانَ ڪري، سَجيون سُپيرينِ جون.

[۵] هَٿُ چُري، آڪ قَري، مونيَ لَمِي ڪانگ [اَنق]
پِرڍِنِ سانگ سُساڏگ، موڏِي ايندا مون گھري.

---

(۱) ق. آڏ. (۲) ق. ڪَنڌ. (۳) ق. کهڙو ڪريهين سڏ.

[٦] ڀِريائين وِيڙ چَئي، پوءِ دِلاسو ڪَنِ [اذق]

اصلانْ ئي، عِنات چَئي، اِيَ پَرِ سُپيرينِ

پلوءِ چَڏِ مَ مَنَ، ڏوراپائي نِيهن جڙُون.

وائي

آجُ گهرِ، آجَ گهرِ، ايندا سُپرين، ويني ڪانگ اُڏايان [ن]

اِيهين ڀانيان.

چُرَنْدِي مال، پَروِڙيم ڪالهہ، سر تين ڳالهہ سڻايان.

اِيهين ڀانيان

اِلاهي! عِنات چَئي، راڻو راتوڏوهِ راڻيان.

اِيهين ڀانيان.

سرود پورب

فصل پهريون

[١] پُورَبِ پرينِ سَنْدامِ، آهينِ اِلاباسَ ۾ [انق]
اُڏايان، عِنات چئي، ڪالهُون ڪي ڪانگامِ
خبر سي ڏينْدامِ، جي ماءِ! مالوِ آئيا.

[٢] پُورب ڳڏئا جَنّ، تن مون سين ڳالهہ ڪئي [انق]
اِلاباسي، عِنات چئي، تا وَرَنّ وايون ڪَنّ
اج ڪِ ڪالهہ اَچَنِ، مون منجها مال پروڙئو.

[٣] مٿي پورَبَ پنڌُ، سَدائين سامِين جو [انق]
نايائون گُرَنات ڪي، ڪِيرت ڪِري ڪَنڌُ
هِت هُتي جو هنڌُ، جوڳي جوڙي هَلِئا.

[٤] جوڳِين يارانو، آهي نہ آدمَ - ذات سين [انق]
سَنِمِ سڀ جهانَ ۾، تِني جو طعنو
جَن رِي هِينئڙو حيرانو، سي اچن وري، عِناتُ چئي.

[٥] سامي ٿئين تان سُدنات ٿِي، ناتہ ڏور مرڻهئي(١) ڏيهہ [ن ق]
حرص هڪلي پانهجو، تون وهم وساري ويهہ
آونهون مُلڪ عنات چئي، ڪن چِلي لڏو نہ ڇيهہ
مڙهي مات جي پيهہ، تہ ويني ئي وير ٿئين.

[٦] سامي ٿئين تان صبور(٢) ٿِي، جو صبر تہ سامي(٣) [ن ق]
اوري لهہ، عنات چئي، جي محرم مُدامي
جي آجا انعامي، سي آدب آديسي سڪئا.

[٧] سامي ٿئين، سُڪ طلبئين، سُڪين نہ سامي [ن ق]
اجا اوريين پنڌ ۾، وينين وسامي
تون گڏئين نہ ڪهن گُرَ ڪي، چايين انعامي
هي جي محرم مُدامي، سي آدب آديسي سڪئا.

[٨] گنگا، گومتي، متـرا، جمنا جهارين [ن ق]
داغ دوارڪا(٥) دائما، ڏسيو ڏيـارين

---

(١) ن. هيهي ق. هيڻهي (٢) اصل. سپُور (٣) ن. 'جو صبر تہ سامي' (٤) شاهہ جي رسالي، مرپورب د - ٢، ۾ هيءَ بيت هيئين طور ڏنل آهي:

سامي چايين، سڪ طلبين، سُڪين نہ سامي
اجان اوريين پنڌ ۾ ويئين وسامي
گر ڪي تون نہ گڏئو، چايين انعامي
سامي مدامي، پورو رهيج پرين سين.

(٥) ن. دارڪا.

هلو نہ تڪيا پسون تن جا، جي جهنگين
جهونگارين
مر نانگا نهارين، اسان ڏونه عنات چئي.

[٩] گنگا، گومتي، مترا، جمنا جيتيائون [ن ق]
ماري مِصرين سين، ڪفر ڪنائون
دُرست ديا ء دين تي، امر آندائون (١)
تن اسلامن آئون، گهٽو اُڪنڊي آهيان.

[١٠] عرب، عجم، روم، شام، پريو پرتڪال پسن [ن ق]
ڪابل، ڪشمير، غزنوي ڏونگر ڏيهہ ڏسن
سمرقند (٢)، سيد چئي، بابو بلخ وسن
جيلاه گنائون پير گسن، تي حرم ٿئا مطلوب سين.

[١١] پوربيا پوري وئا، آسڻ آڌي رات [ن ق]
سيم نہ سناسين جون، اِيءَ پچارون پريات
جوگي ڪا جا ذات، اوءِ مت نہ معذورين جا.

[١٢] نانيان ڪوه ڪري، چلو جي چنڊي مٽي (٣) [ن ق]

---

(١) ق. 'ديا ء دين تي امر آندائون' (٢) ق. 'سمرڪنت'. (٣) ن. 'چلو جنن چنڊي مٽي' ق. 'چيلو جي چنڊي مٽي'

داغ ڏِنائُو دائما، ويروتارِ وري
تَنَّ اندر تڪئو، پَسو تان مَ پَري
ڏَنَيَرُ ڏار ڏَري(١)، آئين ڪو مارِ گُٺ منجهائي لَهو.

فصل ٻيو

[١] چَڙهيو مَنَهَن چُونهَن، ڪانگل! جي ڪُنڊَ لَئين [ئاق]

[١/الف] ورونهن ڪر ويهي، ڪانگل قريبن جي [ئاق]
ساريــــن سپيرين ڪـــي، اکڙيون ڀِڄِي
شريف چڱي سيڻي، اڏامِي آڻ پرين.

[١/ب] ڪانگل قريبن جا، اچي وائيءَ وَڻ [ئاق]
تو ۾ بوءِ، بلال چئي، مشڪ ڪٿوري مڻ
اچين عجيبن جـــو، اورانگهي اگـــڻ
توکي پسي تڻ، سورنٺون صاف ٿئي (٢).

[١/ج] سورنٺون صاف ٿئي (٣)، تن پسي توکي [ئاق]
ٻيئين [ڪوه]، بلال چئي، ڇانين پڙ چو ٿيي (٤)
ڏيل چڏيو ڏوکي، سنيها سٺي ڪري (٤).

---

(١) ق. 'ڏير ڏار ڏري'. (٢) اصل." آئي سورنٺون صاف ٿئو". هيءُ بيت توڙي هن کان پوءِ ٻيو بيت [١/ج] شاه جي رسالي جي ڇهن قلمي نسخن ۾ موجود آهن (ڏسو ڊاڪٽر دائود پوٽي جو مضمون " شاه جي رسالي ۾ تحريفون"، رسالو " نئين زندگي"(لطيف نمبر، ماه آڪٽوبر ١٩٥٤ع). هيءُ بيت شاه جي ڇپيل رسالي (بمبئي ڇاپو) سر پورب، ۾ پڻ موجود آهي جتان چوٿين مصرع جي تصحيح ڪئي وئي آهي. رسالي جي ڇاپي ۾ ٽئين مصرع هن طرح ڏنل آهي: "اچي عجيبن جو اورانگهج اگڻ" (٣) اصل. " سورنٺان صاف ٿيو". شاه جي رساليءَ ڏنل پڙهڻي مطابق تصحيح ڪئي وئي آهي. (٤) شاه جي رسالي جي قلمي نسخن ۾ هنن ٻن مصراعن جي پڙهڻي هن طرح ڏنل آهي (ڏسو ڊاڪٽر دائودپوٽي جو مذڪور مضمون):

" ٻيهي ٻج، بلال چئي، جا ۾ جوکي
ڏيل چڏي ڏوکي، سورسٺي ٿي سچني".

مِيان! مون مَنُ موهِيو، جِني سندي سُونهَن

اُني جِي، عِناتُ چئي، ويهي ڪر وِرونهَن

اوڏو ٿيَ(١) چئو اُونئَن، سنيها سيڻن جا.

[٢] ڪانگ تُهنجيَ چانگ، مُهنجو جڏو جيُ جيارئو [انق]

جيُ ڪِيانٺا ڪِين لَئِين(٢) ٻوليون(٣) سِر ٻيرانگ

ٿِيَهُون(٤) آس، عِناتُ چئي، اج آجُوٽي آنگ

اُڏِءَ (٥) مٿان ڦانگ، تہ ڪَرَ جاوَن آوِن پِرين(٦).

[٣] لَئِين ڪُجاڙيا لاءِ، مٿي پٽَين پيرَ ڪٽو [انق]

ڪانگا! قريبن جي، ڪا ڳالهہ ڳِريئي آ

سنيها ڪي سڄڻين، سِگهو ٿي سُٺاءِ

اُڏِءَ سي اٺاءِ، ڏِني جن(٧) ڏک لهي.

[٤] هٿ چُري(٨)، آڪ ڦَري، آرتَ ڊُرڪي مالَ [انق]

ڪالهوُن ڪِي ڪانگ ڪَري، وايون منجهہ وِصالَ

---

(١) اصل. 'اوڏي ٿي' (٢) ق. 'ڪيي ليئي' (٣) ن. ٻولي ق. ٻوليين (٤) ق. اٿهون

(٥) ق. 'آڏنڌ' (٦) شاه جي رسالي، سر پورب د-١، ۾ هيءُ بيت هيٺين طرح ڏنل آهي:

ڪانگل تنهنجي چانگ، جڏو جيءُ جياريو

لامن مٿان لت ڏئو، ٻولين سر ٻيلانگ

آڏر مٿان ڦانگ، تہ ڪر جاون آون پرين.

(٧) اصل. 'جهن' (٨) ق. 'چڙي'

ايندا آج ڪ ڪالَ، سَوَڻَ ٿئا مون سَڦرا.

[٥] ڪالهہ چُڙَنديَ مالَ، جُڪس پروڙئِم پريتڙو [انق]
سڄڻ ايندم شالَ، آسائِتي اِڪ ڦَري.

[٦] وڇوڙئا ميڙ پرين، سڪ سڪندين لاه [د]
ايڏي سگهہ سچا ڏٽي، توهي ڪي جڳاء
تون جِني جو طالبو، مهر تِني ڪي پاء
ميڙائي جو ماء، ڪانگ لوَندو ڪڙهين(١).

[٧] اج واڏائي واهَ، آندي ڪانگ قَريب ڏونه [انق]
پيچو هِنيون سَڄو ڪِئو، سيڻن جي صلاحَ
آندا پرين اللهَ، اي سڏ مُهنجا صاب پئا(٢).

[٨] مـذنَ سِر ميان! ڪُجاڙو ڪانگـا لئين [انق]

....

[٧] ڪانگل ڳالهہ چٽي، اج ڌاريوسون جندڙو [انق]
ساٿي بات، بلال چٽي، اندر روح رهي
هيءَ جڏي ڏک ڏينهن جا، ويا سور لهي
ايندا ميڻ سڄي، اج دوس منهنجي دائري.

[الف-٨] ڪانَ ڪانَ ڪانگ ڪري، تو مٿان انگهن آلهي(٣) [انق]

---

(١) ميان امام علي شاهَ ڏان پهتل روايت مطابق. (٢) هيءَ بيت شاه جي رسالي، سر پورب د-١، ۾ هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:

آنديون ڪانگ قريب جون اج واڏايون واه سن مرادون هنيون ڏيون سرهايون ساه
آندا پرين الله، سڏ منهنجا ساب پيا.

(٣) اصل. " مٿان انگ نہ الهي".

مکڻ مــاکـــي مصري، ڏيـهـاڙئون ڏيين
جي هُن منجهه هِنيين سي تو ڏنا ڏيکارِ مون.

[۹] وئو ڪانگـــ ڪهي، واڌايون وصالَ جون [د]
اجهي سڄڻ آئــيــا، وڏي نـــاهہ ٿَهي
ويَت سپ وهي، سينڌ سلامت آئيا(۱).

فصل ٽيون

[۱] جتي پانير جِـيـنڻ، اُٿيئي گڏئا پرين [انق]
اوتي اکڙين سين، ذيـنَڻ پرڏائم نيهن
ڏُکَ گرهيان ڪينڻ، جو وٺا سيئي وسري.

[۲] مون غافلِ گوشي، سُگهڙ پرين سانپيتيا [انق]
سَڄَڻ وٺا سوسي، اگيان ڏُکَ عناتُ چئي.

[۳] ڳٽين پِرين رُنامِ، اوڳڻ رُسي سَيڪو [انق]

پيرو چئي، پرين جي، ڪا اٿس ڳالهہ ڪتري
پٽ نہ پير ڌري، آيو چوءِ آيا پرين.

[^ب] ڳالهايان، ڳر لائيان، ڪارون ڪانگ ڪريان [انق]
پيرو چئي، پهرن مير نايو نيڻ ڌريان
پروڙين. پتريان، حقيقت هن حال جي.

(۱) ميان امام علي شاهہ کان پهتل روايت مطابق.

جُڪس پاروٽڻ ۾، ڪي ڪَبيرَ ڪِئامِ
تهان پوءِ ٺِئامِ، سپيرينُ ڪؤن سُڪڙا.

[٤] تَڳان جنِ تَوارَ، آسَرَ اُن گُذاريان [ن ق]
اهڙا پرين، عناتُ چئي، صاحب ميڙ ستارَ!
ٻاجهائي ٻيهارَ، مَتي اگڻِ آئيا.

[٥] مٿي چانئٺ چت، هنيون در دوستن جي [ن ق]
اِکيوُن آسائتيون، تيون نِهارين نت
سچڻ سين ثابت، الا! نيهن نباهئيين (١).

[٦] ٻِلبِلَ ٻورَ هزار، سونڪي سندا سَچڻين [ن ق]
تينءَ سي وَهنِ اکيون، جينءَ سي ڪُوهَي نارَ (٢)
سَجڻُ سانگ سڏائيا (٣) هُئا جيَ جيارَ
ٻاجهائي ٻيهارَ، مٿي اگڻِ آئيا.

[٧] مٿي اگڻ اُسرِي، ڪاملُ ڪئو (٤) ڪَرَمُ [ن ق]
سائِي تيِنِ سامُهين، جا ٻلائي ٻرمُ
جا دوسان ٻاسي دَمُ، سا لِکائي لَکُ لهي.

( ) هيءُ بيت اصل ۾ 'سرود ڏناسري' هيٺ ڏنل هو جتان تپائي هت آندو ويو آهي. (٢) اصل. 'ڪوي نار' (٣) اصل. 'سڏائيو' (٤) ن. ڪري.

وائي-١ *

تيئڙا سُکَ سَبيلَ، غَمَ گوندر گوشي ٿئا. [ن]

پِرينِ پَرَچِي پاڻَ ۾، ڏُران ڏنائون ڏيرَ-

تيئڙا سُکَ سبيل

مون مَنُ موهئو، سيڻ جيَ سُڏيرَ-

تيئڙا سُکَ سبيل

وائي-٢ †

اڄا رات[نہ] آئيو، مُهنجون اکڙيون پرين ڏي. [ن]

....

آهہ آس، عِناتُ چئي، پرين سين پاڻ پرچائيو-

اڄا رات [نہ] آئيو

—⁂—

* هيءَ وائي اصل ۾ 'سرود ڪاموڏ' هيٺ حاشيي تي ڏنل هئي جتان تپائي هت آندي وئي آهي. تلهہ جي شروع ۾ اصل "ٿئا سي سک سبيل" جا الفاظ آهن ۽ پڇاڙيءَ واري مصرع جي آخر ۾ "ٿئا تيئڙا سک سبيل" جي ورائي لکيل آهي جنهن جي آڌار تي درستي ڪئي وئي آهي.

† هيءَ وائي اصل ۾ "سرود توڏي" هيٺ حاشيي تي لکيل هئي جتان تپائي هت آندي وئي آهي. ظاهر آهي تہ هن وائي جو متن اڌورو آهي.

سرود ليلا

[١] ڏوريون ڏور سنجوڙجون، ڪنه اولانبئان اچن(١) [ن]

....

....

[٢] سَڏ ڪري پُڇيائون، پَرَدران پيهي(٢) [ن ق]
سي آرت سين، عنات چئي، وِرُونهَن ڪَن ويهي
نَوَ لَکو نيئي، ڪَتَر سيئَن ڪانڌُ ڏيهُون.

[٣] ڪَتَر سيئَن ڪانڌ ڏيهُون، سياُڻي سندوءِ [ن ق]
راءِ وڃايــو روءِ، وهاڻـي واڻن تي.

[٤] وَرَسان وِڏءِ ڪاڻ، تون ڪَرَ سان ڪلون پائين [د]
اهڙي تون اڻ جاڻَ، ڪَڻ چڏيو تهہ ميڙيين(٣)!

[٥] سويي! لويين هارَ، تو ليلا! حيلا هٿ ڪئا(٤) [ن ق]
گهُرين تان گهٽين پرَيين، نَوَ لکا نبارَ

(١) ن ۾ 'سرود ليلا' هيٺ هيءُ پهرئين سٽ ڏنل آهي. ظاهر آهي تہ هيءُ بيت جي پهرئين مصرع آهي جا لکي وئي آهي پر ان بعد ٻيون مصراعون رهجي ويون آهن. (٢) اصل: 'سڏ ڪر پڇايائون، پردار پيهي' (٣) روايت حاجي عمر جانڊيو (٤) ق 'ليلا حيلا هٿ ڪيءِ'

جانءِ دَرِ هُئينءَ داسڙي، تان سُونئينءَ رَيَسينگارَ

ڪامِلَ وَري ڪارُئين (١) وَرَنهہ! وِچائج وارَ

چنيسَرَ سردارَ! ڪو عَفُوڪَريين (٢) عنات چئي.

[٦] ڪارُون آئُڙيون (٣) ڪانڌ ڪي، تہ ٻروئي ريجهائيج [انق]

سوڍِي! تون سُهاڳ ڪي، پوري! پَرم ڏيج

ليلا! ليلائيج، اتئي ماڳُ منت جو.

[٧] سوڍِي! سکينءَ، سيڌ چئي، سي ليلا چڙ حيلا [انق]

پائي پاند ڳچي ۾، چئج ورَ تون وسيلا (٤)!

ڪانڌ ڪوڙيو ڏن جو، جن ڪي صبر سَبيلا

مُهنجا ڪرت قليلا، تون دوس آهيين داسڙا.

[٨] دوس مهنجا داسڙا! هيَ ڳالهہ هنيين سين لاءِ [انق]

ڪئہ ڪَچايون ڪيتريون، سي ميان! تون ميتاءِ

هارُ هتان مون چڙيو، ڪين چنيسر چتاءِ.

---

[٧] ليلا! حيلا ڇڏ، جي تون سوڍِي سِکئين [انق]

راتيان روءِ، رنگريز چئي، گهڻو سهاڄڻي سڏ

پائي پاند ڳچيءَ ۾، پاڻ غريبيءَ گڏ

هڏ نہ ڇُونڊءَ لڏ، جي ڪارُون آڻين ڪانڌ ڪي (٥).

---

(١) ن 'وَرِي ڪارئي' (وَرِي ڪارئي؟) (٢) ق. 'عفوڪر' (٣) ن 'ڪارُو آريو'
(٤) هيءَ سٽ صرف ن ۾ آهي (٥) شاه جي رسالي، سر ليلا د - ١، ۾ هيءَ بيت ڏنل آهي پر منجهس ٻي مصرع ڪانهي.

ڀَلا ! نِي ڀَلاءِ، مونکي مِهٽي- هابُ متان ڪرِيِن.

[٩] اڳيون آنءُ نہ ليکيان، پويون ڳڻُ مَ پيتارَا! [ن ق]
چنيسر سردارَا! ڪو عَفُوُ ڪرِيِن عِنات چئي.

وائي *

آءُ پِرين گهر پيهي، چنيسر! هارُ هٿان مون ڇڏئو [ن]
پَچن ليلا، اوءِ ڪِن حِيلا، ڀِران اچي پيئي-
چنيسر! هار هٿان مون ڇڏئو
دوسُ نيائون داسڙو، ويساهي وَرُ ويهي-
چنيسر! هار هٿان مون ڇڏئو
اوڳڻ عيب مٽايون مُهنجون ڍوليا! ڍڪُ سيئي-
چنيسر! هار هٿان مون ڇڏئو
تو دَرِ اچِي داسڙا ! آرَ ڪنديس آنءُ ڪيهي-
چنيسر! هار هٿان مون ڇڏئو

—⁂—

* ن ۾ فقط ٽي ۽ پهريون ٻہ مصراعون ڏنل آهن. هيءَ وائي شاهہ جي رسالي، سر ليلا د-١، ۾ ڏنل آهي جتان پويون ٻہ مصراعون کنيون ويون آهن . هن وائي جي پهرين ٻن مصراعن جو مفهوم، شاهہ عنات جي مٿي ڏنل بيت نمبر [٢] جي مفهوم سان ملي ٿو، جنهن جي بناء تي چئي سگهجي ٿو تہ هيءَ وائي شاهہ عنات جي چيل آهي.

سرود آسا

[١] ’آلف‘ جِني ڪي انگُ، رهيو آهي روح ۾ [ن‌ق]
’ميم‘ مُشاهدي گَڏئا، جِتان لَتن زَنگُ
’لامئون‘ جني لنگهہ، تن ڪي آوتَڙائي تَڙُ ٿئي.

[٢] جان جئين تان جيءَ چئو، ٻولِي ٻي م وارِ [ن‌ق]
ڪَرَهِي وَج م قاضيين، منجهئي مُفتي ڏارِ
نِنيي سڌ نافعُ، وڏو سَڌ [م] وسار
هي جا خالق خَلَقَ خلقئي، سَهُ تِهن جي آرِ
نَظَرُ ڪري نهارِ، جن ڪِمئو تن ڪَٿئو.

[٢/الف] وجي ٻج وٽن ڪي، جڏهن ميوا ڪن. [ن‌ق]
ٽڪر، پيتر، اٿيون، ميٺي سَٺن.
سخاوت، شريف چئي، ايءُ ڏل ۾ درختن.
ڦِرنو ٿا ڦَرڪن، نِيٽ نيڪيءَ پانهجي.

[٢/ب] وجي ٻج وٽن ڪي، جڏهن ڦر ڪَن. پوءِ [ن‌ق]
آن سير پايو انگرا، سَٽيي سَيو ڪوءِ
نيت نيڪيءَ پانهجي، ٿيو نيچو پوءِ
تُر ٻَهنجيءَ توءِ، موٽيو مُند ڪَترِ ي.

[٣] پاڻ جيئڻ، پرينءَ ملڻ، اِيَ سَدائتين سَدَّ [اَنق]
مُوتُواقبل آنْ تَمُوتُوا، تان تو سُئي نہ حَدَّ
جيئڙي پرين نہ لَڌّ، مرُ تہ ملين محبوب کي.

[٤] جي مُنهن ڏئين تون ماڙهيئڻ، هنيُون ڏئين هوتَ [ر]
تہ چُني چارئي پوتَ، اوسهُ وَني اُڪرين(١).

[٥] رهي نہ رَتيَ جيتري، ڏِني جني ڏُئار [اَنق]
تون تني سين گهار، اوڏا آڏي پَڪڙا.

[٦] ڇُٽي ڇُري چِتَ ۾، ڏِني جني ڏَڪَ [اَنق]
وَرِ تني ڏونه وَڪَ، ڪوءِ ٻارهن ماه پئن جا.

[٧] ڳالهيون مَنّ سَنديون، پرينِ پَروڙين مُور [اَنق]
هَلي ڏَنِ حضورِ، ڪوهُ وِلَين وات سين.

[٨] ڪاتبَ تا لکن، متان ڪا خطا پِرَين [اَنق]
ننڍي وڏي ڳالهڙي، جوڙيو جمع ڪن
تون پاڙيسي ڏَن، جي حرف نہ چِڏين هيڪڙو.

[٩] مس گهٽي ڪ ڪاغذ گهٽو، لکڻ لَکَ هزارَ [اَنق]
آنْ ڪينءَ آچيان عام کي، پرين تُهنجا پارَ

---

(١) هيءُ بيت حاجي عمر چانڊيي جي زباني قلمبند ڪيو ويو.

تهنجي تُهانْ ڏارَ، آنءُ ڪتابت ڪن ڏيان.

[١٠] ڪَنُ گهرجي ڪَلمون، سيڪَهن سُٽِڻ لاءِ [ق]
فڪر سين قيراءِ، تہ هَمہ ڪي حَقُ چوين.

[١١] لتاڙيو لوڪ ڪي، وجيو پرين پَسَنِ [ق]
مون تي اکڙين، وڏا تُورا لائيا.

[١٢] سَڏي پاڻَ سَچو ڪري، عشقُ نہ ڪري آڏَ [ق]
اِيَ ڏان سائرَ سَڏَ، ڪَئي جا قَوال سين.

[١٣] سَچِي چوڙڻ سُرِي، چوڙيين جي آڏ - گِنِي [ق]
تہ ڪَڙو لاهيين ڪَنيِ، سَپيريان جي سير ۾.

[١٤] اِيَ گِنيِ ڇُهنڊيَ نہ ڇُڙي، هَر هَر هٿ مَ پاءِ [ق]
ڪوڙيين وڏا ڪيترا، اِنَ وَرَ منجهائي ماءِ
هئي هئي ڪندا هاءِ، اِتِ هاتِڪ هزارين وئا.

[١٢ الف] ساچن ساڻ ڪمان، آهي دوست دڪان جي [انق]
تنهن جو خط خطائي نہ تيو، ڪاتبَ جنهي ڪان
باز گشتي، بلال چئي، هٿن نيڻن سير نيشان
اهڙا سُرت سُجاڻ، سڪيين خوب شڪار جا (١).

[١٢ ب] پاتئي ڪَشَ (٢) ڪمان، تہ تيءُ بهادر بلال چئي [انق]
مون نن اندر آهيين، ڪاري هڻ مَ ڪان
ساچن سُرت سجان، متان طبين جهي تات پُونئين (٣).

(١) هيءُ بيت اصل ۾ 'سرود ڊول عرف مومل' هيٺ ڏنل هو جتان ڪنيو ويو آهي (٢) اصل. 'ڪَش'، (٣) هيءُ بيت اصل ۾ 'سرود ڊول عرف مومل' هيٺ ڏنل هو، جتان ڪنيو ويو آهي.

[سرود ڪاپائني *]

فصل پهريون

[۱] ڀيون سَپ ڪَتَنِ، مان ننڊائي نہ لَهي [ن ق]
اوگَهٽو، عِنات چئي، آيا سُٽ پُڇڻ
الا! اڳيان تَنِ، ڪاڻيارِي ڪام تئي.

[۲] پيون سپ ڪَتَن راتِ، مان ننڊاِي نہ لَهي [ن ق]
اوگهٽو، عِناتُ چئي، پُڇڻ ست پِريات (۱)
سَنهون جِني ساتِ(۲)، مَرَڪِي آوءِ مَتيِنديُون.

[۳] ڀيون سپ ڪتن پوءِ، مان ننڊائي نہ لَهي [ن ق]
جا ڪَرَ جاڻي قضئي، سا پيري ءِ روءِ
اوبَرَ جو، عِناتُ چئي، حرصِ جهَنَ ڪي هوءِ
تِهن ڪي پورهئو پلئہ پوءِ، سودو صرافن ڪان.

---

* ن توڙي ق ۾ 'ڪاپائني' جو سر جدا ڏنل ڪونہ آهي؛ ڪاپائني سر جا جملي بيت 'سرود آسا' هيٺ 'آسا'، جي بيتن سان گڏوگڏ ڏنل آهن، جتان جدا ڪري هت 'سرود ڪاپائني' هيٺ مرتب ڪيا ويا آهن.

(۱) اصل. 'ايا ست پڇن پريات' (۲) اصل. 'سنهون جني جي سات'.

[٤] سَنجهي ٿئم نہ سارَ، صبح سُتيئي ويو [ذق]
آڌِڪي تند، عِنات چئي، مَهتَ نہ آيس مارَ
سپاجها ستارَ! اُميرِيامِ م اَلڙي.

[٥] سَنجهي ٿئم نہ سِتِّ، صبح سُتيئي وِيو [ذق]
هيڪ ٿُلهو، پئو تورو، لَسي پيم نہ لُتِ
آلا آنءُ آبُتِ، اُميرِيامِ م اَلڙي.

[٦] ڪاپي منجها ڪينَ ٿئو، جانْ پيرِيم پلي پَتَ [ر]
سَونٽ نہ آيم سُٽ جي، پاڻان موڙهيم مَتَ
اندر وَهي آيَتِ، سُپيريان جي ڳالهڙي(١).

[٧] ڏان ڪينْ ڪاپاتي ڪَتِّ، جانْ سين اٿئي(٢) [ذق]
اونگهہ اکين ۾
سَونڪي وير، سيدَ چئي، ويسريائي م وَتَ
پيرم ۽ پيرت، سُتينِ مُور نہ سپجي.

[٨] پائي پاند ڪپاهہ، مون آتڻ سي نهارئا [ر]

[٩] ڪتيم ڪين نرمُ، ڪيئن مرڪي آئي منڌيان [ذق]
پسيو سٽ سرتين جو، مونکي ٿئي شرم
منجهہ بازار، بلال چئي، پلا رک پرم
تاذر ڪر ڪرم، جيئن اڳلوني اگهائيين.

(١) ميان امام علي شاه کان پهتل روايت مطابق. (٢) ق. ’جا نسين اٿئي اوگهہ اکين ۾،
تان ڪين ڪاپاتي ڪت‘.

ڪٿي ڪانہ پساهہ، سرتيون وڃي ستيون(١).

[٩] سُتيون سِيءَ مَرَنِ، جي پيرينِ سي چوڙين [انق]
آچا ۾ عِيدُنِ، اوڏينِ اوءَ عناتُ چئي.

[١٠] رات رَمندي ڏول سين، نئون نيھن لڳوم [انق]
سُيان وِچ سرتئين، سو سينگارُ ٿيوم
راتوڻي رَڱاڻَ جو، ايُ رَڱُ اڳيئي هوم
پِرينِ پُنِي لا يوم، مونکي ميثاقان اڳي.

فصل ٻيو

[١] ڏَنَ سُڪ، مَن جوڙَئون، مَلمل ڪتين چؤتارُ(٢)

....

[٩] سُتَ سنباهيو سرتين، سڙني موچارو [انق]
تون پڻ چرکي سين چاءُ ڪري، اٿ ساجهر سوارو
يوسف چئي، ان جاءِ ۾ آهي ڪونہ چاڻ چارو
وَر ڏئي وارو، تہ اڪلونــــي اکهائيي.

(١) ميان امام علي شاهہ کان پهتل روايت مطابق. (٢) اصل. ن توڙي ق ۾ هيءَ سٽ هن طرح ڏنل آهي: 'تن سڪ، من جوڙئون، ململ ڪتن چوتار، ٻيرم خاصو' ۽ ان بعد بيت [٢] ٻئي جون ٻئيون ٽي سٽون ڏنل آهن، جو جڻ تہ هڪ بيت آهي. مگر شروع واري هن سٽ جي ڏيکڻ مان ظاهر آهي تہ اها 'ڪتن چوتار' تي پوري ٿيڻ گهرجي. غالباً ٻئي بيت جي پهرين سٽ ۾ پڻ پهريان فقرا ساڳيا هئا ۽ فقط آخري الفاظ 'ٻيرم خاصو' هئا، پر ڪاتب غلطيءَ وچان پهرئين بيت جي شروع واري سٽ ۾ ٻئي بيت جا آخري الفاظ ملائي، پهرئين بيت جو باقي حصو ڇڏي، ٻنهي بيت لکي وجي پورو ڪيو. اسان انهيءَ گمان جي بناء تي [١] ۽ [٢] بيت جون پوريون سٽون نئين سر لکيون آهن. پيو تہ انهن ٻنهي سٽن ۾ لفظ 'جوڙئون' پڻ اسان پنهنجي خيال موجب لکيو آهي، 'ن' ۾ اصل پڙهڻي 'جهُونئو' آهي.

[٢] تَنَ سُڪ، مَن جوڙئون، پِيرمُ ڪَن خاصو [ن‌ق]
ڪاپاتين صراف جو، دائم دِلاسو
اُڌي جو، عِنات چئي، جمَ چڙيين پاسو
آڌَڻ ۾ آسو، ڏيندِيون نِرت نَقاش جو.

[٣] ڪاپاتيِ ڪَتئو، تُلهو ۽ تورو [ق]
سَنئين پوء صراف کي، جينءَ قولي نه قورو
آگهايين، عِنات چئي، ڏَڏيَ(١) جو ڏورو
جتِ تُرِندو تورو، تِت(٢) ڪاٽياري ڪامَ تئي(٣).

[٢] تن جهونو، تن زيب، جي پيرم ڪتن پوءِ [ن ق]
تن ڪاپاتين، قطب چئي، درست دلاسو هوءِ
آسڻ پسج ان جا، لله ڪارڻ لوءِ
پَرو ڏينديون پوءِ، هِت پڻ حق ڏسندِيُون.

[٣] پاٽان پيپون مامري، جني پانيو ڪال [ن ق]
سَرهيون گهڻو، شريف چئي، جني ٽڪ نه مال
سي اوڍينديون لال، جن پچيون ناهن پوٽيون.

---

(1) اصل. ڏڏن (2) اصل. 'اَت' (3) هيءَ بيت شاه جي رسالي، سرڪاپائتي د-1، ۾ هيٺينءَ طرح ڏنل آهي، جنهن جي آڌار تي متن ۾ 'ڏڏن' جي بدران ڏڏي' ۽ 'اَت' جي بدران 'تت' لکيو ويو آهي:

ست ڪاپاتيءَ ڪتئو، تلهو ۽ تورو
اگهيو، عنات چئي، ڏڏيءَ جو ڏورو
جت ترندو تورو، تت ڪاٽياري ڪا مَ تئي.

محمد فقير جي 'رازنامه' ۾ هي بيت هن طرح ڏنل آهي:

سنئين پئي طرفن کي، شل قولي نه قورو،
اگهائي شاه عنات چئي، هن ڏڏيءَ جو ڏورو،
جڏهن تدنزو تورو، تڏهن ڪاٽياري ڪام تئي.

[۴] رنڍيا جني رهڙيا، محبت پائي مَنَ [ق]
تني سندي سُٽ کي، صَراف ئي سڪَنَ
سي ڪٽي هٽ نہ وڃن، اُن جو گهر ويني ئي آگهئو.

[۵] جوڙي ويٺيون جوٽ سين، آوء ڪاپاٽيون کي [ق]
پيون سيپئي سي، جي پيٽ پورهاتيون پانهجي.

[۶] توڏي پيرت پريان جي پوٽ، چورين توء چَر ڪڙا [ن ق]
ساجهر ڪَن سَوارِيون، ڪاپو ڪارڻ قوت
زُمرد سان ياقُوت، ڏينديون سٽ سيد چئي.

[۷] ڪو وَهُ ڪاپاتيين، جينءَ ڪتن ۽ ڪنبن(۱) [ن ق]
ڪارڻ سُود سَوارِيُون، آڏڻ منجهہ آچنَ
قطروئي کُوڙيون لهي، تَندُ سنديائي تَنَ
اُن جي سُٽ، سيد چئي، تا صراف سڪَنَ
موتِي مُلُ وٺِنَ، سود(۲) پهنجي سُٽ جو(۳).

---

[۴] جي سنهون ڪتڻ نہ سِکي، تہ رنڍائي روڙ ي [ن ق]
تنهن جو سُٽ، شريف چئي (۴)، نيندا طَنابيءِ تور ي
ٽُلهي ۽ ٽور ي، ويچاريءَ سان وڙ ٿئي.

---

(۱) ن. 'ڪتن ۽ ڪنبن، ڪو وه ڪاپاتئين' (۲) اصل. اوءِ (۳) هيءُ بيت شاه جي رسالي، سُر ڪاپائتي د-۱، ۾ ڏنل آهي، جتي پهريون ۽ ٽيون سا گيون آهن ۽ ٻي سٽ ڏنل ئي ڪانهي، چوٿين سٽ نالي واري آهي جا هت ڪٺئي وئي ڇاڪاڻ تہ ن ق ۾ ڪانهي، پنجين سٽ رسالي جي بيت جي هن طرح آهي: ' اگهئا سٽ سندن، پائي ترازي نہ تورئا، (۴) ن. 'سيد چئي' جئن تہ ن جي پڙهئي 'سيد چئي' آهي، انهيءَ ڪري ٿي سگهي ٿو تہ هيءُ بيت شاه عنات جو هجي.

[٨] نَڪي ڪَتي پاڻِ، نَڪي ڪَتائي پورِهئي [انق]
آرتَ اوڏِيائي نه وڃي، نه تهن ڪوري سندي ڪاڻِ
جهن سين پرين سندي رهاڻِ، تهن اونو ناهه
اُگهاڙَ جو.

[٩] پائي مالَ آرتَ ۾، ڪتين نه ڪُوڙي! [انق]
اُتندي آتڻ وئن، جه تو مٿي تي موڙي
نَمتَ ڪج نُوڙي، ته سَچ صرافن سين پئين.

[١٠] سَچ صَرافن سين پُئين، ته پڻ ڪتج ۽ ڪَنبج [انق]
آدَي جو اُتيو، آتــڻ منجهه آڇج
صبر جو، سيد چئي، متاعَ مُور وَنج
اُت آدَبَ سان آتج، جت سُت سَنياهين سَرتيون.

[١١] تاجي ديرئون ديرُ، اُجندي عنات چئي [ر]
تهنَ ۾ هڪڙو سيرُ، اُٽڻ ۾ اوکو ٽٿو(١).

[١٢] چرخو ائين چور، جينءَ پُون پُٽڪو نه سُٽي [ر]
آڏي جو، عنات چئي، اڏي آتڻ اور
تهان پوءِ تورِ، ته تُهنجوسُت برابر سون ٽئي(٢).

---

[٨] ارت اوڏيائي نه وڃي، ڪاپو ڪين ڪري [انق]
پرت نه آهيس پهيءَ جي، ڇڏيائين [ڏار] ڏري
ڪا جا ڳالهه، قطب چئي، آهي آن ڳري
جن ڏانهن ور وري، پيرم بخشي تن کي.

(١) ۽ (٢) ميان امام علي شاهه دان ڀڄتل روايت مطابق.

سرود ڏهر*

فصل پهريون

[۱] ڪنڌا تو ڪيهي ڪئي، پر پيونءِ منجهہ پرت [ن‌ق]
ريَ ساڏهہ(۱)، سيڏچئي، تون ڪينءَ گهاريين هت
نگاه(۲) ڪج نرت، متان وڃي ڏينئي واڙ ۾(۳).

[۲] ميان! محبوبن جي، جي سا واڙ ٿئان [ن‌ق]
تہ غير گس پرين جي، اچڻ ڪونہ ڏئان
جاڏڪيتان جئان، هئان شال(۴) حضور ۾(۵).

---

* ن ۾ ’سرود ڏهر‘ جدا طور لکيل نہ آهي. ق ۾ ’سرود آسا‘ جي بيتن جي حاشيہ تي ”متفرقہ سر ڏهر“ جي عنوان هيٺ ’ڪونج‘ بابت هيٺيان ٽي بيت قلمبند ٿيل آهن جي شاه جي رسالي، سر ڏهر د-۴، ۾ پڻ موجود آهن:

۱- ڏٻ ڄڻين سين ڏٺيو ڪونج نہ ڏٺي ڪٽ،
ماري ماري تڪ، ولڙ سڀ وڇون ڪيا.

۲- ماري ميرا ڪپڙا بغل منجهہ بندوق،
ماريو مير ملوڪ، لتاڙيو لڪ چڙهي.

۳- ڏٻ وڃيئي ڏيهون ماري مرين شال،
اجان تونئي ڪال، وڏو وچ ورهن ڪهي.

ميان تيئي بيت جڏهن ’شاه جي رسالي‘ ۾ ’سر ڏهر‘ جي مضمونن ڪي مد نظر رکندي، ن ۽ ق ۾ مختلف سرن هيٺ ڏنل ڪي خاص بيت هت ’سرود ڏهر‘ هيٺ مرتب ڪيا ويا آهن. (۱) اصل. ’ساڙه‘ (۲) اصل. ’نڪا‘ (۳) هي بيت اصل ۾ ’سرود مارئي‘ هيٺ ڏنل هو، جتان کنيو ويو آهي. (۴) اصل. چال. (۵) هي بيت اصل ۾ ’سرود مارئي‘ هيٺ ڏنل هو، جتان کنيو ويو آهي.

[۲] ڪنڌا اسان سات، جي تون هَلين موهه ڏي(۱) [ن ق]
ته ڏينهان ڏُک نه سارين، گهٽو ريجهائين رات
تون(۲) تُهنجي ذاتِ، پڻ رهائي(۳) پٽن ۾(۴).

فصل ٻيو

چارِي نه مارِي، نه ڪو لوڙائو لَڙي [ن]
وَڳ ويهاري ويسرا، پَٽن ۾ پاري
ڪاڻا ڪيڪانن تي(۵)، هيڪن هزاري
سُرهي سا، عِنات چئي(۶)، ڌَڻ وطن واري
چارِنِ رِپاري، ڪيڙي هيٺ ڪنگهارَ جي(۷).

فصل ٽيون

پِلي ڪي پؤنرن، جي واسُ وَنَڻَ آئيا [ق]
تني ڪي ڪؤنرن، ڏنا هنڌ هِنيين ۾(۸).

---

(۱) 'موهه ڏي' (اصل ائين). (۲) ن. 'تو'؛ ق. 'توء'. (۳) ن. 'پر رَهائي'؛ ق. پرٽايون.
(۴) هي بيت اصل ۾ 'سرود مارئي' هيٺ ڏنل هو، جتان کنيو ويو آهي. (۴) اصل. 'ڪاڏا اڪيي ڪانن تي'. (٦) اصل. 'سرهي شاهه عنات چئي'. (۷) هيءُ بيت ن جي شروع ۾ ڪن متفرقه بيتن سان گڏ لکيل هو، جتان کنيو ويو آهي. (۸) هيءُ بيت ن ۾ 'سرود سر راڳ' هيٺ لکيل هو، جتان کنيو ويو آهي.

سرود مومل راڻو*

[١] گُلبدن جون گُجريون، آرَمْ اوڍيائون [انق]
چوٽا تيل ڦُليلَ سين، واسنگ ويڙهيائون
مُشڪ محبت پاڻ ۾، لڱين لايائونْ
ڪوڏان پوتائون ڪَڇُڻانْ، سيلا سَنديائُونْ
اِهڙيَ پر، عِنات چئي، راڻو رانيائُونْ
سَومونيءَ ڪينءَ پاهُون، جووَجي ڪاڪ قَرارِئو (١).

[١] سانوڻ منڌ، شريف چئي، وِڄُون جنهن وَرَن. [انق]
اوءَ آنائين اڪِريون، جي لودِيري رَهن.
جهڙي پيڪَ پانَن جي، تهڙو رَتو منجهہ اکين.
جهڙو (٢) ماه هِلالَ جو، تهڙي ڀِرُن ڀِرن.
ٻَينسَرِ پوتا پيڪ (٣) لَڙهئين، موهيو مَٽن موتين.

* ن ۾، ’سرود ڍول عرف مومل‘ ڏنل آهي.
(١) هيءَ بيت، شاه جي رسالي، سر ’مومل راڻو‘ د - ٦، ۾ پڻ ڏنل آهي، پر ان ۾ ٣ ۽ ٤ سٽ ڪانهي. ميان محمد علي شاه ۽ ميان امام علي شاه ڪان پهتل روايتن ۾ باقي چئن سٽن جي پڙهڻي ساڳي ’شاه جي رسالي، واري آهي، انهيءَ ڪري ان کي ترجيح ڏني وئي آهي. ن ۽ ق ۾ پهرين سٽ جي آخر ۾ ’ارم اوڍيائون‘ جي بدران ’ڍاپَرَ ڍَڪيائون‘ ۽ ٻيءَ سٽ ۾ ’واسنگ ويڙهيائون‘ جي بدران ’جهَلي جهپيائون‘ آهي. ٥ سٽ ۾ ’شاه جي رسالي‘ جي پڙهڻي ’انهيءَ پر‘ آهي، ۽ ٦ سٽ جي پڇاڙي ”جو گل ڳجر کي ڳنڍنو“ آهي. (٢) اصل. جهڙي. (٣) اصل. ’پيڪ‘.

[٢] موملِ، سوملِ، سَهجان، تيون آتڻ آڌائينِ [انق]
سَچا وَڻَ سرڪندَ جا، چَندَنُ چيرائينِ
مُرَ، ڪتوري، ڪيوڙو، لُوڻُ ڪئو لائينِ
راڻو تيون رانئينِ، اِهڙيَ پرِ عنات چئي.

[٣] راڻو ريجهايو جيڏيين، سڻ پَٽنِ سندا پارَ [انق]
ڪن سينگار، سيّد چئي، وجهن هزاري هارَ
وارَ وِسيهرَ آگرا، مٿي ڪيسَ ڪپارَ(١).

وڏي سري آن ڪي، جي لالن تي لٽڪن
اسڻ باسڻ آن جا، پاڪيزا پٽين
ڪنهن سبان سناسي آئيو، آتڻ مٿي آن
سوڌيون شڪارين سين، ظاهر ڪيون جوڳين
سڀ ها شڪاري ٿيا، ته دايون تهي درن
تازي (٢) ڪاهيائون تکيڙا، وجن ۽ وهسن
اچي ڪاڪ ڪنڌين ۾، ڏارو ڪيو ڏاتين
ڪين آڇهي آن ڪي، ته ڪين ڪامڻ ڪي ڪهن
جا مومل من منجهن، سا راڻو ريبي هلئو.

[٣] هُو جي ڪاڪ ڪناري ڪاميون، پائين هزاري هارَ [انق]
ڪنواريون، قطب چئي، سهسين ڪن سينگارَ
تين جو ٻرهڻ ٻيرم بادلا، ڏرڪڻ چگيءَ ڏارَ
آن جي ٻوليءَ موهيا پاڇيا، ڪن ڪونجن جيئن ڪٺڪارَ
تن جهي لوڏي آيا لوءِ ۾، پٽين سٽي پچارَ
جا مڙين جي مهندار، سا مومل ماڻي ميندري.

---

(١) اصل. 'جي هٿا ڪيس مٿي ڪپار'. (٢) اصل. تيزي.

هٿا سائو سُوارَ، پر مومل ماڙي مينڌري.

[۴] ادا! تو آديسُ، جو تون اچين سامي سَمگئو [انق]

ڪَئانْ ڪئو ڪاپڙي، وَرَنهہ اِيُ تو ويس

سو تون آڇهون ڏيسُ، جئانْ تو راول رڱئا.

[۵] ڪِ ڪوهَنيوءِ مَنڊُ، ڪِ سامي! تون سچي ڪريين [انق]

جوڳي تينْءَ جَهرڪئو، جينْءَ چوڏهينَ ماه چَنڊُ

سُرهو گهٽو سرڪنڊُ، بابُو تو بويُون موئي.

[٦] ڪِ ڳالهايوءِ خلافُ، ڪِ سامي! تون سچي ڪريين [انق]

جوڳي تينْءَ جهرڪئو، جينْءَ سو سورجُ صافُ

ڪَتوريانْ خوش بافُ، بابو تو بويُون موئي.

[٧] لُڏن ليمي لامِ، وَڻئو پينگهُون پَٽَ جون [انق]

---

[٦] سامي! ڪيچ سچي، متان ڪا ڪوڙي ڪريين [انق]

تون سچوئي لال تيو، ڪهڙي رڱ رچي

ڪهچ بات، بلال چئي، اوڏو تون اچي:

آڻان ئي بچي، مس اچي ڪو مينڌرا (١).

[٧/الف] ليمي لامَ لُڏن، وَڻئو پينگهون پٽ جون [انق]

سُونهَنِ سُورجانِ اڪري، اهڙا پار پڻن.

ڪاري رات، قطب چئي، ڪرَ ڪيوئيون تيون ڪيون.

پٺو پڙلاءَ انَ پار جو، سوڏو شڪارين.

---

(١) اصل. 'آڻان ئي ڪو بچي، اچي مس مينڌرا'.

آتان ئي عَنبيرَ جا، اُدمئا عَذُبانَ
ڍِنگر ڍِتَ ڪنڌينِ تان، اُنبا پاڻو آڻَ
جَتَ چِڪِيرَنِ آئِئي، ڪاهيائون ڪيڪانَ
آچئو آجهورَنِ پر، تا بَهڪن پُورَ پهانَڻَ
ڪوڏنڌان ڪَرڪنيائون، تہ ڪَرَ نانگن جا نڏانَ
آئي گـامِ گمانَ، لَتا لوڏيَڙنِ ڪي.

[۸ أ] باغ، باغيچا، بنگـلا، راڙيون جـت رمَنِ [انق]
اوئُس اُيرئو عَنبرينِ، ڪَرَ کهٽيون تيون ڪونِ
آتان ئي عنبير جا، چِتا تـا چُلنِ
عاقِلَ ڪي آچنِ، ڪاڻي انهيَ ڪاڪ تي.

باڻي پلاڻ پنڌ، ڪيئو، گهوڙن تي گهمڻ.
آتڻ مٿي آئيا، تيئو تماشو تن
اکين نيڳيون ناتر جيڪيئن، جن جا سُنهن پيرڙيا موتين
ڪيا آتي خوش تيا، پولاڻ پاڻهين
راڻو نيڻي راڻين، ڪونڌر ڪنوارين راڻيو.

[۷ ب] وڻڻو پينگهون پٽ جڙن، لڏن منجهه ليار [اذق]
لاليء لڳن. اڳري، چمڪي تي چوڌار
سڀئي شڪاري تيي، ڏڙنا انهيءَ ڏار
ستهندان موسل هٿي مڇار، جيئن راڻو ريجهائي جهليو.

[۹] ڪاهي آيا ڪاڪ تي، لُڙي لوڏاٽي(۱) [انق]
جت پِرَڏيهون پيدا ٿيون، لُڏن لاماٽي(۲)
خوشي ڪئائون ڪِين تي، ڪو ڇائندڙ ڇاٽي
راٽي نِي راٽي، مومل ماٽي مينڌري.

وائي-۱

آيا ڪاڪ ڪِهي، اِيَ سَبَ سُٽي شڪاري ڳالهڙي [ق]
آبُ آرتي ڳاڏهون، وينا لَال لهي-
آيا ڪاڪ ڪِهي

[۹ الف] ڏٺ ٻن مونجهين وٽ، جهي پيرين پائيم پاڻهجي [ذق]
سائينءَ ڪارڻ سهرين! مون ڏانهه مهر ۽ مڃت.
وڏي تيهڻون ڪمت، جهي راڻو ريجهي جيڏيون!

[۹ ب] راڻو ريجهي جيڏيون! ته مان سڻون سياڳ [انق]
آءٌ تو ڪارڻ سهرين! هند سوريان تي ماڳ
پالو ڪري پاڻ، جي سوڍل اڇي شريف چٺي.

[۹ ج] واڳ ورائي ولڙا! ڍولا ڏتان آءٌ (۳) [انق]
ڪاڪ تنهنجي، قطب چٺي، تون راڻين جو راءُ
اڳين ڪڙهو ڪشتيو. ته سرتيون ٿئو سڄاءُ
مون توهين سين چاءُ، مومل چئي مينڌرا.

[۹ د] ساريان ڪيهڙو سرتيون، سوڍي جهي سهاڳ [انق]
موٽي ايندو مون ڏري، ور ورائي واڳ
ڪامل جا، قطب چئي، منجهه منجهان ماڳ
پينڌر! پيرڻا پاڻ، راڻو ريجهي آئيو.

---

(۱) ن. 'لوڏيري'. (۲) ن. 'لاماري'. (۳) اصل. 'ڏت آءٌ'.

سَرها گهٽو، سيد چئي، راڻا رات رَهِي -

آيا ڪاڪِ کهي

وائي-٢ *

چانگي چَرهو چَڪٽو، ڪِي جو ڪاڪِ تڙاءِ [انق]

١. ڪَرَهو سَرهو ڏيه ۾، تهِين ڏبُ نه ڏاءِ -

ڪي جو ڪاڪِ تڙاءِ

٢. ڪَرَهِي ڪرايُون رَتيُون، نائي ناگيلاءِ -

ڪي جو ڪاڪِ تڙاءِ

٣. پِکون جي پانڻ جون، هارياڻين حلقاءِ -

ڪي جو ڪاڪِ تڙاءِ

٤. پساهُ پِرائي آئيو، لالي لَبوڻاءِ -

ڪي جو ڪاڪِ تڙاءِ

٥. وڳ واسياڻين پانهجو، سيٽي سراهياءِ -

ڪي جو ڪاڪِ تڙاءِ

---

* هيءَ وائي، شاهه جي رسالي، سر مومل راڻو ۾ ڏنل آهي، مگر انهيءَ ۾ مصراعون نمبر ٦، ٧ ۽ ١٠ ڪين آهن. مصراعون نمبر ٣، ٤ ۽ ٥ رسالي جي پڙهڻي ۾ موجود آهن جتان ڪنيون ويون آهن، پر ن ق ۾ ڪين آهن. وائي جي ٿلهه (شروع واري سٽ) کان سواءِ باقي ن ۾ فقط مصراعون نمبر ١، ٢، ٦، ٨ ۽ ٩ آهن، ۽ ق ۾ فقط مصراعون نمبر ٦، ٧، ٩ ۽ ١٠ آهن. رسالي ۾ مصرع نمبر ٢ جي پڙهڻي 'ڪرهي ڪاتيلا رتا' آهي، ۽ مصرع نمبر ٩ جي پڙهڻي 'تون ڏاتي ڏيٺ ڏٺي، تون راڻو، تون راڄ' آهي.

٦. پوڄ پياري هلئا، ڏاتي ڏول ملاءِ.

ڪي جو ڪاڪِ تڙاءِ

٧. پنهي ڪاڪ ڪنڌين ۾، پيو وڃي پرلاءِ.

ڪي جو ڪاڪِ تڙاءِ

٨. مومل مُحتاجِيون ڪَري، عاجزيون اڳياءِ.

ڪي جو ڪاڪِ تڙاءِ

٩. تون سوڍو، تون سُپرين، تون راڻو، تون راءِ.

ڪي جو ڪاڪِ تڙاءِ

١٠. مومل ماڻي ميندڙي، لٿس گيرَبُ گاءِ.

ڪي جو ڪاڪِ تڙاءِ

سرود بلاول

فصل پهريون

[۱] سمون سنڌِ سمن ۾، جڳري جهو نہ ڪوءِ [ان‌ق]
اڄو پهر، عنات چئي، آيو ايئن هي چوءِ
الا! اڄي ڪوءِ، ڏڏُ وڏو ڏانُ گهري.

[۲] ڏڏُ وڏو ڏانُ گهُري، هوتياڻي هٺاءِ [ان‌ق]
سمي سخاوت جو، نہ گيربُ نہ گاءِ
جاءِ وهلو آءِ، تہ ڏئين ڏان ٻين کي[1].

[۳] پيهي ڀِنُ پاتار ۾، جت گهُرُ گنگا جر راءِ [ان‌ق]
ڇڏُ حيلا ڊِن هنڌَ جا، تون جڳري پاسي جاءِ
اوڏوڻي، عنات چئي، ڳاچ تنهين جو ڳاءِ[2]
سُکن ايندوءِ ساءِ، ويندي ويلهہ وسري[3].

---

(۱) ن. 'جاءِ وهلو آءِ، ڏيئي ڏڏ ٻين کي'. (۲) ن. 'ڳالهہ تنهن جي ڳاءِ'. (۳) هيءَ بيت شاهہ جي رسالي، سر بلاول د - ۲، ۾ موجود آهي، جتي ٽي سٽ جي پڙهڻي هن طرح آهي: 'ڪر ياد الله کي، ڳاچ تنهين جو ڳاءِ'.

[٤] پيھي پڻ پاتار ۾، جت گھر گنگا جو جام [انق]
شڪستن سيد چئي، ترت ڪارائي طعام
جه واسريو وريام، ته ريليندو روئن ڪي.

[٥] پيھي پڻ پاتار ۾، جت گھر گنگا جو گل [د]
حيلا چڙ ھن ھنن جا، پورا ھڏ ۾ پل
پاڻونڊر بيٺو ڏئي، پريو ماڻڪ مل
سور ڏنهين سان سل، اي ڏاتارئي ڏڏن جو(١).

[٦] آڪين پنون نيھن، جن گنگا جو گڏڻو [انق]
سڪئو ٿي سرڪ ڪي، ڪالھ سڄوئي ڏينھن
سندو موتين مينھن، تن تي جال وسايو جڪري.

[٧] جي آڻ سني آھين، ته ڏڻ اتانئي ڏار [انق]
پاڻونڊر پاتار ۾، جاءِ جڪرو جھار
برڙي بيٺ ڪنڌار، وڃي لھريون لڳيون.

[٨] سمون سانوڻ مينھن جيئن، رات وسي ۽ ڏينھن [انق]

[٨ الف] گنگا جڙ ڏونه گسڻ، تن ڪوڙيين لايا ڪيترا [انق]
طاماعن (٢) تيت ٿئي، ويندي وڏي وسڻ
ڏيڻ جي ڏاتار ڏر، چارون پٿر چسڻ

---

(١) ميان امام علي شاه کان پهتل روايت مطابق. (٢) اصل. ’طاماعوئن‘.

جيئن گهُرجي جن کي، تن ڏِياري تيئن

ڏاتُر سُڄي ڏيهه ۾، تون قرض ڪَيِين ڪيئن

وَڃ گنگا جَرِ سيئن، تہ سُکي ٿئين سيد چئي.

[٩] راءِ وَت رِهاڻِي، سدا سُوانين جي [انق]

آڇي آسائُن کي(١) خزاني کاڻي

جُنگ نہ پَسين(٢) جکرو، هلي هوتياڙي!

ڏارَت ڏِيهاڙي، پِڇي گهوٽُ گهڻ جي(٣).

[١٠] جو وَهي سو لَهي، ڏات نہ آهي ذات تي [اذق]

آريون ابوجهن جون، سمون جامُ سَهي

جو راءِ وَت رات رَهي، تِهنْ کي جُکي

جانڪيتانْ نہ ٿئي.

ڪئين اُتّا ڪس، سخا ماڻ شريف چئي.

[٨/ب] چوڌيڙي چڱي ڪري، گهوڙا سيڪو ڪاءِ [انق]

تن هيٺي هٿي ڏنيئو، جي نَرُ ٻئي لاءِ

سخاوت، شريف چئي، صاحبن سيباءِ

مال ميڙي گهوڙا ماءِ! ڪيئي نئو نہ پاڻ مين.

[٨/ج] ڪئي نئي نہ پاڻ سين، ميڙي ميڙي مالُ [انق]

جي سخاوت سڪيا، تن کي ڪين ڪريندو ڪالُ

جو ٿيو پيڻي جو پالُ، تہ چڏ سترا شريف چئي.

---

(١) اصل. 'آسائونئن ڪي'. (٢) اصل. 'پسي'. (٣) ن. 'گهوٽ گرن جي' ق. 'گهوٽ گهرن جي'.

[١١] سَمن سَميجن ۾، جَڪرِي جهو نہ هوءِ [انق]
سيّد چئي، سوالين کي، عاقلُ ايئن هِي چوءِ
جينءَ گهرُجي جن کي، تن کي ڏيان توءِ
سامَ سَمي جِي هوءِ، جيڪي ٿئي جهان ۾.

فصل ٻيو

[١] آيا ڏُونه ڪَرِنَ، هِي جي ميرا مڱڻا [انق]
ترتُ لاهي تن کي، ويلهُن جا وَرنَ
مَٿي ميرن راضي ٿئو، ڏانُ گهُرن جينءَ ڏَنَ(١)
پهنجي [منجهہ] پِرنَ، اُن سين هردم
هَمُٿائي ڪَرِي(٢).

[١ الف] ڏِينِ ڪَمُ ڪَرَنَ جو، دانُ ڏِئي هٿي نہ دَمُ [انق]
عاقِلُ آسائن کي، گوندرُ لاهي غَمُ
سخاوت، شريف چئي، چامُ ڪمائي چَمُ
راڄ تنهن جي رَمُ، تہ طاماعُو تار ٿئين.

[١ ب] آيـــو چوئي ايئن، پلي ڪَرِي آئيا [انق]
جيئن گهرجي جن کي، تَنِ ڏياري تيئن
سخاوت، شريف چئي، ڪيي هَمٿائيءَ هيئن
گهوڙا گهيئن جيئن، ڏئي موچارا مڱڻين (٣).

---

(١) اصل. 'مٿي سون راضي ٿئو، ڏان گهرُون جينءَ ڏن'. (٢) ق. 'همٿائي ڪري'.(٣) اصل. 'مڱڻي'.

[٢] ڏُڏَ تي ڏان گهُر، چڙ وچا جو وَرَنُ [د]
انئي پهر، عنات چئي، آيو پاڻ پَرَنُ
ڪوڙئين ڏئي ڪَرَنُ، نيلون نامَ ڏٺين ڪي[١].

[٣] ڏڏ تي ڏان گهر، وِچا ويڙهي لاه [د]
انئي پهر، عنات چئي، آيو پاند ڳچيَ ۾ پاء
تہ ڏِڪي ڍول سنداء، اوڳڻ اڳيان پوئيان[٢].

فصل ٽيون

[١] ٿَر ڏونگر جي وچ ۾، مُنهن ڪئو آچن جي [ذق]

....

[١/الف] چڙهن، چونڪيون جنهن سهين، ڪارهن لک ڪروڙ [ذق]
پرو پيڪن (٣) ناهي، ڪو، جيلهيي جسوڙ (٤)
آلابندي آئيو، ڪاه (٥) جنهين سين ڪوڙ (٦)
دودو تان نہ دهليو، ڏيٿر پسي ڏوڙ (٧)
مالڻ (٨) چوء مٿير جي، هلبي آئيي هروڙ (٩)
ڪهڙيءِ ڪارڻ گهور (١٠، سرٽيون جهلي سوڙو.

[١/ب] ابڙا! آيون تو گهري، سي مائٹو! سرٽيون پس [ذق]
آگهہ، اڙين آهين، تو جاڙيجا! جس

(1) هي بيت 'شاه ديواني جي درگاه' (نري، تعلقو ماتلي) جي جهوني مسجد جي اندرين ديوار تي لکيل هو جتان اتاريو ويو. ان بعد حاجي عمر چانديي جي زباني روايت موجب قلمبند ڪيو ويو. پڻ هيءُ بيت نصرپور جي هڪ قلمي بياض ۾ قلمبند ٿيل مليو.

(2) هي بيت 'شاه ديواني جي درگاه' جي جهوني مسجد جي ديوار تان اتاريو ويو.

(3) ن. 'پيڪن' (4) ن. 'جسول' (5) اصل. 'ڪاء' (6) ن. 'ڪول'. ق. 'ڪوڙ' (7) ن. 'دول'، هيءُ سٽ ق ۾ ڪانهي.
(8) اصل. 'مالن' (9) ن. آئين هرول' (10) ن. 'ڪريو ڪارن ڪول'.

ڪٿي سمو آبڙو، سَرٽيون(١) جهن ڳَري
سو مُرمُونائي ڏي، مَچُڻ اُچَل عيراقين نہ سَهي.

[٢] ڳَجي ڏي گوڙيون، در چَليين ڳَرِ سَرٽيين(٢) [انق]
ڏِسي هَڏ نہ ڏَهسيو(٣) ڏَر ڏَيرَ ڏوڙيون(٤)
سي لاکي (٥) نہ لوڙيون، جيتو آجهي(٦) آبڙا!

آيا(٧) عيراقين (٨) چڙهي، تن تُرڪَن.(٩) ناه ترسُ
اکيان ڪَنُوَرَن. ڪيلو وارئو، جني مُنهن ۾ مَسُ
هٿيو هوڏيکن کي، لاهين. قطب چوءِ ڪَسُ
سَمون چامُ سَرسُ، آت هَٿي مَٿيرو مِصرئون.

[$\frac{١}{ج}$] سامُون سَمِي جهَليُون، تو آلادين اچي [انق]
سانگيون مائُن. هٿ. ڪيون، مَرُ اوراهون اچي
جانڪيتان، يوسف چئي، آن وت اهڙو رنگ رچي
الا! شالَ بچي، عالَم اِنَ آچَلَ کان.

[٢] ڳُجَريان تي ڳَجيئون(١٠) تنهن چَليئن. چِهڻُ نہ کوءِ [انق]
مَهانئي محمود پڙ (١١) جن جو منجهہ مجلس هوءِ
ڪافر ڪنئو ڪرمائيين ١٢) جنهن تي هئي دانهيائي جوءِ
مَيرُ جنهين جي مَنَ ۾، هت سنبهي سوءِ
مگَن موپ، شريف چئي، انو پهر اوءِ
ڪَرهل پَريان ڪوءِ، او سانُورُ سکهو سانڍئو (١٣).

(١) اصل. 'سرنيون' (٢) اصل. 'آئيا' (٣) ق. 'عراقي' (٤) اصل. 'تَرڪين.'. (٥) ق. 'گهر سرٽيين در چليين' (٦) ن. 'ڏسيو' (٧) ن. 'ڏر ڏير ۽ ڏوريون'. ق. 'ڏر ڏير ۽ ڏوڙيون' (٨) اصل. 'لاکين' (٩) ن. 'اجا' (١٠) اصل. 'ڪجئو' (١١) ق. 'پر' (١٢) ق. 'ڪرماني' (١٣) ق. 'ساڏئو'.

[٣] سر تان سرڙيون(١) نہ ڏيان جي هميراڻا پار [ن‌ق]
مون وٽ مهائين گهٽا، تون ڪر تاڪر مير نهار
آبيٺو، عنات چئي، ڳنهي جاڙيجو يار
رڙمل رب آهار، تو سمو سونهريون هٽي.

(١) اصل. 'سرنيون'.

سرود ديسي

فصل پهريون

[١] گولي ٻَندي ڏاھہ، زَر خريد(١) جتن جي [انق]
آجيڻ، عنات چئي، هٿ آريچن آھہ
سومان سُڌُسڻاءِ، جينءَ ٻانهي ڪوٺين ٻاجھہ سين(٢).

[٢] ٻانهي ٻانهوڻي، ڪَنيزڪ ڪيچين جي [انق]
ٻَئي ٻاروچي هَٿَ ۾، سَرَ- چَڳُون چوڻي
اِلا هي! عنات چئي، وِجهن مَ ويچوڻي
معذور ڪـي موڻِي، پَچُنْدا پَبُ- ڏَڏي(٣).

[٣] ڪنيزڪ ڪيچين جي، ٻانهوڻي ٻانهي [د]
مي ڪيئن وڃن وسري، جـاءِ جيءَ اندر جاني
آڳڻ آساني، ٿلِ ڪيچين جـا ڪام ٿئي (ع).

---

(١) ن. 'زرخريدي' (٢) هيءَ بيت شاه جي رسالي، سر ڪوهياري د-٣، ۾ پڻ موجود آهي، جتي ٻيءَ سٽ ۾ 'اڄ پڻ عنات چئي'، ۽ ٽيءَ سٽ ۾ 'سومون سڌ سهاءِ' آهي. (٣) هيءَ بيت شاه جي رسالي، سر ڪوهياري د-٣، ۾ هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:

ڪنيزڪ ڪيچين جي ٻانهي ٻانهوڻي
ٻئي ٻاروچي هٿ ۾، چڳن سين چوڻي
ٻانهن ڪي موڻي، ٻانهي پچاندو پب ڏڏي.

(ع) ميان محمد علي شاه جي روايت مطابق.

[۳] آئي بوءِ ٻنڀورَ کي، سُرھي منجھا ساٿَ [ن ق]
بيٺا بازارين ۾، لائي جَتَ جبَاتَ
دران (۱) ديوارئين چڙھئو (۲) ٿيون راڻيون ڪن رئَاتَ (۳)
پنھون آندي پاڻ سين، جھڙيائي جماتَ
اُنن تان، عناتُ چئي، لٿي جاڙَ جڪات (۴)
سندي ھوت حمات، ڪيچ پھتو قافلو (۵).

[۳ الف] تن جو ساٿُ سڄوئي سُرھو، ھي جھڙي ھوت اچڻ خوشبوءِ ڌنوريان ئي ڳنڍي، سُرَ ھڻ سڀئي تن راڻيون رھاڻيون ڪيئو، ٻايون ٻوليون ڪن جنھن جي سونھن سورج جھڪو ڪئو، سو سردارُ سڀن اوڏا عزيز آن جا، ٻيا پڻ چار، چون پُنئيءَ پنھون چامَ جي، سيئي سُونيئن بازار منجھ ٻنڀور جي، پينرا! تنا پيُوڙن اچي اوتارا ڪيئا، جوڙي منجھ جتن قطب چئي ڪيچين، آجھو آريائي آتھين. [ن ق]

[۳ ب] پينرا! ھن ٻنڀور ۾، مون جي سيڻ ڪيا ان جھڙي ڪرھن ڪلنگيون، قطب چئي، پيرڙا تن ٻيا آئي عطر اوتيا، جڏ پنھوڙاڻ ٻيھر ٻيا سُرھا سيھر ٿيا، سڄي ھنن شھر جا. [ن ق]

(1) ن. 'دنئر' ق. 'ڏنٿر' غالباً 'ڏنئر' = (سھڻيون زالون)، جتي ڏنئر ڏونِ، چوٽا چڪ ڪيو" (شاھ) (2) ن. چڙھيون. (3) اصل. 'روات'. (4) اصل. 'زڪواة'. (5) شاھ جي رسالي، سر ديسي د-7، ۾ ھيءَ بيت فقط ٽن سٽن (1، 2 ۽ 6) سان ڏنل آھي.

[۴] سُرهي منجها ساٿئين، آئي بَنْيورِين بُوءِ [انق]
جَتن جَباتون لائيُون، ڪِي هَلَرِين هوءِ
ڪَٿُوري ڪُرزِينَن ۾، ڪِينِ اِلاچي آوءِ
سسئي اُت، سيَد چئي، رِيڏي پَسي رُوءِ
آنْ گولي آهيان گل بُوءِ، تون سچائج ساٿ ڏٺي!

[۵] ڪيچي تي ڪَنِينْ سُئا، ڏَسايا ڏيرن [ر]
آڻي اُتَ جهيڪئا، مَهري مهمانَن
مُهنجي اگيان تَن، شل وائي ونگي نه ٿئي(۱).

[۶] چالَ مَ پاروچا وَڃين، دوسَ مُهنجا دورِ [انق]

[۵ الف] ڪنهين ڪيچي سُئا مون، تن اچي ڏسايو ڏيرن [ر]
اهي احمق آري ڄام جا، واريا تان نه وَرَن
سائي پَٽَ سغلات جون، مهارون منجهن
آڻي اگهن جهيڪيا، ڪرها ڪيچ ڏٺين
صابر! اڳيان تن، ڪانهي جاءِ جواب جي (۲).

[۵ ب] ڪنهين ڪيچي سُئا مون، سچ نه آيا سهي [ر]
مون لوڏي ۾ لکيا، نه هاڻو ڪندا هي
ڪن تا پارسي پاڙ ۾، ٻڙو بکيرو زي.
آءُ سنڌي سمجهان ڪينڪي، مون سان تا عربي ڪن اي
من ربڪ و من نبيڪ و ما دينڪ، چون اکر اهي
تني مهندان وڃي، شل وائي ونگي ۾ ٿئي (۲).

---

(۱) ميان بخشعلي شاهہ جي روايت مطابق. (۲) روايت حاجي عمر چانڊيو. حاجي عمر چيو ته صابر، بلال شاهہ جو خليفو هو، ۽ هي ٻئي بيت ان جا چيل آهن.

تن ۾ طاقت ناهہ ڪا، تون پنهون جام پرور
اڪڙيون، عنات چئي، پوتيون انهي پور
هئان هوت حضور، جيان جانڪيتان نہ مران.

[۷] ڪڙيا، پينڊ، ڪرجينون، سليٽا ٻورا [ن ق]
اُنن سر، عنات چئي، نڌائون نورا
مون ڀانيو گورا، پر سالا جام پنهونء جا(۱).

[۸] ڪجاڙئان ڪاهي، شتر اُن سينگارئا [ن ق]
ٽليون، ڏونر، هلريون، پلاٽيون پائي
اُٿ پٺ(۲)، عنات چئي، ڪرهل ڪڏائي
ٻانيڻ ڪي ٻروچ جو، آسرو آهي

---

[۸] ڪرها ڪيچ ڦلات جا، شتر سينگاريا جن [ن ق]
پنهنجي ڪيائون ٻاڻ ۾، چيريون چوڙيون تن
مٿان اوڏيء وير آئن ۾، ٽليون ڪين ٽيڪن
آنيو آڌيء رات جو، ٻوٿن تا ٻڌن
مڃن سڀئي ڪي سار ٿئي، ٻوتا ڪين ٻيڪن
وٺي ور وات ٿيا، چاڙهي تي چانڪن
ڪاهيائون، قطب چئي، ٻغدي ٻلوچن
مون گهر مان اچن، آهيان جن جي آسري.

---

(۱) ميان ٻخشعلي شاه جي روايت مطابق. (۲) ن. 'ٻيٺا ٻٺ'.

واڳُون وَرائِي، ڦيرِين مانَ فقيرَ تي(١).

[٩] اُتَ پُٽَ، عناتُ چئي، مَرَن مَ موڙا [انق]
پُويو پُويو پائيان، ڪَرهن کي ڪوڙا
چارين جي چانگن کي، ورائي(٢) گوڙا
اُلگاريا(٣) اوڏا، تہ وڃي پهچندا پرينءَ کي.

[١٠] ڪوءِ وَڄَڻ وائي، هَلڻُ سَهان نہ هوتَ جو [انق]
کَڙيا، پينڍي، کُرجڻيون، کَشين مَ کيچائي
آسبابُ اُنِ(٤)، عناتُ چئي، سُونهن رَکيائي
ڏَسُڻ ڏونگرين کي، تَنَ کي تسلائي
مار مَرڌون مائي(٥)، تہ آنءُ رِيجهائي رَهائيان(٦).

[١١] سيئي چوندڙيون ساءُ، اهڙي ڳالهہ عناتُ چئي [انق]
وڃهيو اکيون ويسري ور ۾ ويٺي آهہ

---

(١) شاہ جي رسالي، سر ديسي د - ٧، ۾ هيءُ بيت شاہ جي نالي سان ڏنل آهي:
شتر ان سينگارئا، ڪچاڙئان ڪاهي نايون، نونر، هلويون، وڻا چير چمڪائي
لنگهيا لڪ، لطيف چئي، ويا ڪرهل ڪڏائي پانهنجي ڪي پروچ جنهن آسرو آهي
واڳون ورائي، ڦيرين سان فقير تي.

(٢) ق. ورائي (٣) ق. الڪارئا. (٤) اصل. 'اسبابان'. (٥) اصل. 'معذور مارم تون مائي'.
(٦) هيءُ بيت شاہ جي رسالي، سر ڪوهياري د - ٤، ۾ پڻ عنات جي نالي سان موجود آهي، جنهن ۾ چوٿين سٽ جي پڙهڻي 'ڏسڻ ڏونگرين جو'، ۽ آخري سٽ جي پڙهڻي 'مارم تون مائي، تہ روئي هوت رهائيان' آهي.

پنهون ۽ سين پيياء، تون ڪين ۽ آساري اوجهرين (١).

وائي *

ساڻين نِنڍا (٢) بار، تان تون رات سڄيائي سمهين [١]
سَلِيطا شُتَرَن تَــپي، ڪاهيائون قطــار.
ساڻين ننڍا بار

پڇي ڏِهه ڏيرنِ جا، وِڃايين نه وار.
ساڻين ننڍا بار

جي اوجاڳي تو ڪِئا، اکينِ ۾ اوتار.
ساڻين ننڍا بار

تو ڪي نياڻون نہ پاڻ سين، ڪَهلئا نہ جام ڪوهيار.
ساڻين ننڍا بار

آنِي جي، عِنات چئي، پڇي ون ۽ (٣) پيزار.
ساڻين ننڍا بار

(١) ق ۾ هن بيت جي پڙهڻي هن طرح آهي:

وجهيو اکيون ويسريون ور ۾ ويٺي آهه.
تون ڪيئن آساري اوجهرين، پنهون ۽ سين پيياء
آئي ڪي پاڌاءِ، مان پاڄهائي مون ڏٺي.

* هيءَ وائي ن ۾ اصل 'سرود بلاول' جي متن جي حاشيي تي لکيل هئي، جتان کڻي ورني آهي.

(٢) اصل. 'ننڍا' (٣) اصل. وٺا.

فصل پهريون

[١] هوتن ڏاران هاڻ، مُهنجو قدر ڪير لهي [ن ق]
سُتيس تيلاه سرتيون! اديون! هُيس اڄاڻ
ساٿي سنجهي لنگهيا، پِره اڳي پاڻ -
تون تن پُٺيَ تاڻ، تہ سُڪين پُئين سسئي!

[٢] ڪوه ڪُجاڙئا روءِ، جتن لئي نہ جاڳهين [ن ق]

[١] هوتن ڏاران هن ڏيهہ، منهنجو قدر لهي نہ ڪوءِ. [ن ق]
ريءَ رات رڙاريهين، هت پاڙيچيون! مَ پوءِ
سونهون جو ساٿن جو، سو محب منهنجو هوءِ
پنلن ميڙان پوءِ، پنا ڪاڻ قطب چئي.

[٢/الف] ما تون ڪيئن سوکي، جا ساريون راتيون سمهين (١) [ن ق]
پاسيهين چو نہ، بلال چئي، اوجاڳا اوکي
ماريندءِ موکي! صبح سُڪ پيرين جا (٢).

[٢/ب] آتيءَ اماري، ننڊ نہ ڪجي ايتري [ن ق]
جاڳي جترُ نہ هاريهين، جيئن ورونهين واري
پُرج پير پنهونءَ جي، پَره جو پاري
جتن جياري، وري وندر وَتَ ٿه.

[٢/ج] جڏهن جتن لڏيو، تڏهن ٿيم سارَ (٣) [ن ق]
ڏاڍيم هُوند ڏاگهن ڪي، وٺي چوٽيءَ (٤) وارَ
پنيور منجهہ، بلال چئي، لري ڪَن ٿهارَ
پنهونءَ جي پيزار، سرتيون ساٿ نہ ڇڏيان.

---

(١) ق. 'صبح وڃايو سمهين، ما تون ڪيئن سوکي' (٢) ق. 'سور پيرين جا' (٣) ق. ٿيم نہ سار.
(٤) اصل. 'چٽيءَ'.

اُپيئين(١) چو نه، عنات چئي، جڏهن سونچل

ساٿين سوءِ

ٻانيڻ چوءِ: 'ٻروچ ڏونه ڪيچ هلندي ڪوءِ' (٢)

اِيَ پرِ ڪُپرهوءِ، جينءَهوءِ سانگي تون سُمهين.

[٣] سسئي سُک سُهاءِ، ڏيرَن ڏونگرِ سين وَٽين [ن ق]

وڏا وَڻ(٣) وَهه گِرا(٤) ڏِجان تَنهين ڏاءِ

آيل! ٻاروچن کي، رِيجهائي رَهاءِ

مانَ مُهنجي ڪاءِ، چِپَر-ڏَٽي سارَ لهي.

[٢ د] جڏهن جتن لڏيو، جي تڏهن ٿيم خبر [ن ق]

چُنيءَ مين چانگن کي، وڏو ميٽ مهر

ٻيور ٿيو، ٻلال چئي، صبر ڪن صابر

اولـــي اڪابر، آءٌ جتيائيءَ نه جيئي.

[٢ هه] رات ڪسيندي ڪرها، جـــي ٻرو مون پيو [ن ق]

ته ٿيو مشاهدو ماڻهين، جو عين ڪامل ڪر ڪيو

سالـُر ساڻ سرتيهين، عوند پنهونءَ پيچ پيو

پر واري ڏنم ورَ کي، هٿوند پانهنَ ساڻ پيو

ڪارون ڪيچين مين ڪريان، ته وٺين آئين وهو

ڪنيزڪ، قطب چئي، ناته هيءَ مسڪي ساڻ نيهو

آرياڻي اهو، پٽڪو سڻيج (٥) پتار! مون.

---

(١) ق. اپيئين (٢) هيءَ سٽ ق ۾ ڪانهي (٣) ق. وڏا ور (٤) ن. 'وَهڪرا' ق. وَهڪرا

(٥) ق. سڻ.

[٣] ڪرڙا ڏونگر ڪيچ جا، جت بيدي سُڄي بَرُ [د]
آڻ سونهي، عِناتُ چئي، ڏوريندي ڏونگر
ويچاريَ ڪي وَرُ، والي! ميڙج وَلَهو(١).

[٥] ڪرڙا ڏونگر ڪيچ جا، جت سُڄن نَرَ نيلا [د]
آچن اُت، عِناتُ چئي، هيڪَليَ حيلا
جن جا وَر نہ وَسيلا، تن پاتاڙن پيلي ٽئين(٢).

---

[۴] سونهي ناهہ سچ ۾، بــدو منجهہ پـَرن [ذق]
پانيـَن پيلـُون پـَڌيـُون، جيتا منجهہ چـُرن
هيڪلائيء جي هند تي، آهي ڳهاء ڳهـَرن
وَهلا هوتَ ورَن، ڪـُل ـ ڪارڻي قطب چئي.

[٥ الف] وڏا وڻ وڻڪار جا، جيت پرن مينهن ماڪـُون [ذق]
سڄن ٽيـرن، شريف چئي، اڪيان هاڙهي جون هاڪون
جتي اينديـُون اوطاقون، اتي وجهيج پاجهہ پروچ ڪي (٣).

---

(١) ميان امام علي شاہ کان پهتل روايت مطابق. (٢) ميان امام علي شاہ کان پهتل روايت مطابق. شاہ جي رسالي، سر آبري د - ٢ ۾، هيٺيون بيت ڏنل آهي:

وڏا وڻ وڻڪار جا، جت ناڱ سڄن نيلا
اتي عبداللطيف چئي، اچن هيڪلين حيلا
جت ڪڙم نہ قبيلا، تت رسج رهبر راہ ۾.

(٣) ميان بخش علي شاہ جي روايت موجب:

تن جون، شاہ شريف چئي، سڄن هاڙهي منجهہ هاڪون
اينديون اوطاقون، اچي پاتاڙن پيلي ٽئين.

حاجي عمر چانڊيي جي روايت موجب آخري سٽ جي پڙهڻي:

جت اينديون اوطاقون، ات اچي پاتاڙن پيلي ٽئين.

[٦] ڪَرڙا ڏونگر ڪَهه گهٽي، جت بر ڀَڪَتُ بيريانُ [ن ق]
آت ڏاهن ڏاهپ وسري، حريفن حَيريانُ
سسئي لنگهئو، سِيد چئي، محبت سين ميدانُ

[ب ٣] ماڏا ڏونگر ماڪ جنهين، لڪيون گهٽيون لَسَ [ن ق]
آت چيتا چور، مولين مور (١) ٻيا ميچاٽا مهس
سرهَ سانئورا، ڪيرن گانئورا (٢) ٻَرن ٻانورا، جت
راڳن جي رهس
پنهون چام پهس، آتِ موٽِ قطب چئي ڪارڻي!

[ج ٣] ميرن ماڪ مٿي ٿيو، جن جو واڪو منجهه ويڙهين [ن ق]
چراڪ چيتا چور گور (٣) سرهيو (٤) سهڙهين.
جهرڙ (٥) جهينا ۽ جهنڪيون، جت نانگ مٿي نهڙين
ڪنيليءَ وير، قطب چئي، زهري ۾ جهپڙن (٦)
پلا ڪيچ پهڙين، آسونهي سين ساڙي (٧).

[الف ٦] ڪَرڙو ڪاهيو ڪيرتر (٨)، رات ڏٺائين روهُ [ن ق]
مونکي پند پري ٿئو، ڪرهن پانيو ڪوهُ
سمهڻ جــو سرتيون! ڏونگر لاٿو ڏوهُ
توڙان نيس توهُ، پهتي ڪيچ قطب چئي.

[ب ٦] هاڙهو، پٻُ، هگور نئن (٩) جبل جاڏا جيت. [ن ق]
پاڻي ٻراڙون ڪيتريون، تانگهون گهٽيون تيت.
اڪيان سجهي هيبت حب جي، جت ناه مروئن مت (١٠)
هوت! وهلو هيت، آءُ ڪارڻ ڏٺي قطب چئي.

---

(١) ق. ’بولن مور‘ (٢) ق. ’گينورا‘ (٣) ن. ’چولگور‘ ق. ’چوڙنگور‘ (٤) اصل. ’سارا هيو‘
(٥) ن. ’جيرڙ‘ ق. ’جهرڙ‘ (٦) ق. ’پي پڙهني چيڙن‘ (٧) ن. ’اسونهي سين سات ري‘
ق. ’سونهي سين ساڙي‘. (٨) ن. ’ڪيرسر‘ (٩) اصل. ’هميرنئن‘ (١٠) اصل. ’جت مروئن ناه مت‘.

جن جو آرياڻي اڳوان، تن ڪي ڪانهي
باڪ ٻهير ۾(١).

[٧] اُونهانِ، گُونهانِ، گهاٽيُون، جت آڏا جاڏا لڪَّ [انق]
زهرِي، بحري، باز برَن ۾، چلئو پائين چڪَّ
نيُون، نڪُون، نوَنْدڙا، جت آڙلُون آما اڪَّ
منجها اُڪنڊ، عنات چئي، هلي ڪارڻ حقَّ
جت جهولا لڳن جهڪَ، اُت قيرجِ واڳ
فقير تي.

[٨] راڪس ريڪس، گَيِ، گورڪر، گوگينور، لڪ لسَّ [انق]

[٧] گَيِ گينڊا، پنڊ پينڊا، جت سرهن سيچاڻا سينهن [انق]
آڪُڙ، انب، آمريون، جت پڙُون، ماڪُون مينهن
ڪرڙا آت، قطب چئي، ڏاڍا تيسن ڏينهن
هيءَ نسورياڻي نينهن، پهچائي پرينءَ ڪي.

[٨ الف] نيرڙ نيڪُون، ڪرڙا ڪيپُون، آت ڪورڪرن جا ڪسَّ [انق]
ابابيل آنڊيُون، پيا لوڪڙ گهڻا لسَّ
وينيون آهن واٽ تي، آت تانگهُون ڪيو تسَّ

---

(١) شاه جي رسالي، سر ديسي ٢-٦ ۾، هيءَ بيت هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:
ڪرڙا ڏونگر، ڪاه گهڻي، جت برپٽ ۽ بيابان
ڏاهن ڏاهپ وسري، ٿڪا حريف ٿي حيران
سسئي لنگهيو سيد چئي، محبت سين ميدان
جنهن جو آرياڻي اڳوان، تنهن کي ڪونهي باڪ ٻهير ۾.
(٢) اصل، 'آرنڙو'.

آرياڻيَ جا، عناتُ چئي، ڏونگر ڏينڌءِ ڏَس
سَنڌيَ چانگن چَسّ، وڃي پير نِرنڌءِ پَپ ۾(١).

[٩ آ] ڪِٿ ڪَهو نِم، نيت، نڙِ جت ورڪ وسيهر ويڙ [انق]

ات پيرُ نہ پئي پاڌيئين، ڪنهن مجازيائيءَ مَسَ
هيءَ هلي ڪارڻ هوت جي، پئيءَ مات سَرسَ
قطب چئي ڪيترا، تنهن ڪي جبَل ڏنا جَسَ
پٽ تِباڻي! پنهونءَ جي تَنَ ۾ آهي ترسَ
تيلان رهيا رَسَ، وڃي پاڻيءَ جا پروچ سين.

[٨ ب] ساٿي سنجهي هليا، ڪاهيائون قطارَ [انق]
سَتي هيس جيڏيون! صبح تيم سارَ
هلي هوتُ جيت ڪري، الله تو آهارَ
آڏا ڏونگر لڪيون، جت تاڪُن جي تَوارَ
ڪارا رڃ(٢)، قطب چئي، چوڏاري چوڌارَ
پَربن مٿي پولڙا، جيت هيڪاندا هزارَ
پُڄتي مون پيزار، آت موڙيج چاڙ چتين جا.

[٩ الف] ڪيٿ ڪتهوِ، وڻ لال لَهوِ، سَجن منجهہ سيارَ [انق]
گولاڙا ڳرن تي، نَڙيو پڻون نيارَ

---

(١) ميان امام علي شاه ڪان مليل روايت موجب هيٺيون بيت مليو، جو ٿي سگهي ٿو تہ ڪ
جداگانہ بيت هجي:

متان ڪي ماندي ٿئين، اڳيان وندر ٿيندءِ وس
انهن جا، عنات چئي، ڏونگر ڏيندءِ ڏس
نيڻ نهندا پس، تہ پير نرندءِ پب ۾.

شاه جي رسالي، سر آبري ۾، پڻ هي ساڳيو بيت هن طرح ڏنل آهي:

متان ڪي ماندي ٿئين، اڳيان وندر ٿينديئي وس
اوٺين جا، عنات چئي، ڏونگر ڏيندءِ ڏس
سنڌيَ چانگن چس، پير نورندءِ پب ۾.

(٢) اصل. ’ريج‘

آونهانءُ ڪُنَّ، عنات ُچئي، پُون پوارئين پيڙ
سا مُنڌ مين سين ميڙ، جا واقف ذوڙڪار جي.

وائي *

هلي هلي ماء ! مون ڳالهہ سڻائي ڪيچين جي ڪاء [ن]
پُري پري پس، گنگن جي گساء (۱)۔
ڪيچين جي ڪا
ڪو جو ڏس ڏيرن جو، توڪي ني ڏيندا۔
ڪيچين جي ڪا

ڪيرين، پيرين، پاڙو، ويڙهيو جهلين وار
پنهون! پرنياڻي جي، پنڌ جي آت پاڪار
پيرو ڪيچ پتار! ڪاڻ تي قطب چئي.

[۹/ب] ڪاريھر، قطب چئي، جت ڪارا (۲) راڳا روجهہ [انق]
ڏانڪاريون سير تنڪرين، ڏونگرن جي ڏوجهہ
پنون پوارئين پڙ گهٽو، سونهن پوني نہ سوجهہ
آهيان گهٽي (۳) ابوجهہ، تو دلاسي دوست جيان.

---

* هي وائي ن ۾ 'سرود پورب' جي حاشيي تي ڏنل آهي.

(۱) اصل ۾ هن وائيءَ جون هيءَ چارئي مصراعون جدا ڏنل ڪين آهن؛ البت هيئين طرح سٽون ڏنل آهن جن جي آڌار تي مصراعون قائم ڪيون ويون آهن:

"پُري پري پس، گنن جي گس
توکي ڏيندا ڏيرن جو ڏس
آئي مون ڇپر ڇت سڻائي
ڪيچين جي ڪا ۾ هلي
هلي هلي ماءِ مون ڳالهہ
سڻائي ڪيچين جي ڪا
سا وائي جا وڻڪار ۾."

(۲) اصل. 'ڪانا' (ڪانا). (۳) اصل. 'گهٽو'.

اي مون [عطر اگري] چپر چت سهاءِ۔
ڪيچين جي ڪا
وائي جا وٹڪار ۾ [سائي مون سيباءِ]۔
ڪيچين جي ڪا

فصل ٽيو

[١] برُفَتنِ جي بات، وندر تيس ويڙ ۾ [انق]
ڏوري ڏهُ، عِناتُ چئي، تٹڪ تَني لئي تاتِ
روجهنِ گَڏِي راتِ، هوت پَنجندي هَبَ ۾.

[٢] ڏونگر ڏنا ڏ مون، چانگن آگَ چَڪاسئا [انق]

---

[١] آهي انهيءَ پار ڏي، سسئيءَ سڪ گهٹي [انق]
بيِيا بـُرفتن جي، وائي مُـند وٹيي
مُـشڪان مٿي پانٹيان، آن جي پيرن جي پٹيي
لايان لالَ لـگن کي، ڪٿوري ڪٿيي
ٿي قربان، قطب چئي، چاٽي هيڪ ڏٽيي
وچان واڳب وٹي، هُٿان هوت حضور ۾.

[٢/الف] آٿ نہ اوٻارين، ڏاڳهن ڏيهہ چتائيو [ر]
اهي بوتا هاٹ، بلال چئي (١)، هنجهون تا هارين
سفر تا سارين، جيڪو ڪيچ پراهون پند ٿئو(٢).

[٢/ب] چانگن اڳب چڪاميا، جهي ڏنا مون ڏونگرن. [ر]
ڪٿهي رهن، قطب چئي، بوتا منجهہ برنِ
وٹ جي ولين چانٽيا، چانگا شال چرنِ
واحد لڳب ورنِ، پانهين پنڌٹ جن سين(٣).

---

(١) اصل. 'اهي بوتا شاه بلال چئي'. (٢) روايت حاجي عمر چانديو. (٣) ميان محمد علي شاه کان پهتل روايت مطابق.

بوتا بُرفتن جا، پاھڻ پانئين پُون
آلا! آھيين تون، اُت آسُونھين عنات چئي(۱).

[۳] ڏاگھا، چانگا، ڪرھا، ليڙا اُت جماز [انق]

[۳/ج] ڪرھا ڪيچ قلات جا، ماءُ! جوراڻا جت [انق]
ونيو وڃن پاڻ سين، ٻروھي (۲) بُرفت
مانئي سُنڌ تئي، جتي ساڻ جيھت(۳)
ھُن واڳُن مٿي ھٿ، آءٌ پاڪيڙا پڇيو جيان(۴).

[۳/ف] ڪرھن پيرِ ڪنڙي، ھٿا جي ھوتن سين [انق]
آسُونھي اوجھڙ ۾، اوري ڪيم اڙي
مانئين شوق، شريف چئي، چُنجين تي چڙھي
ڪڏھين تي ڪنڙي، ٻنھون پڇڻ آئيو.

[۳/ب] آسب عراقي آن جا، ڪرھا سندا ڪيچ
سونھن سوارن اڳري، جن جا ٻاڳن رتا پيچ
سبز سيڱون ھٿ ۾، بغدين تي بلوچ
پانھڻ ساڻ ٻروچ، پاريا قول قطب چئي.

[۳/ج] ھلندي ھاڙھي سامھين، وڏا پيت پياس [انق]
اتي آريانين جا ڏونگر ڏس ڏناس
واڳھوڙا ويڙھين ۾، ڪُرڪت پيتا ڪڏيتاس
چرندا روجھ رڃن ۾ ڏوران سي ڏٺاس

---

(۱) ميان محمد علي شاھ ۽ امام علي شاھ ڪنان ٻڌل روايتن مطابق:
ڏونگر ڏٺا نہ مون، چانگن اڄ چڪاسئا
پيھڻ جو ھپ جو، ميا پانئين پون
ٻر وڻ، ٻار گھڻو، الله! آھيين تون
جن جو ٻار ٻنھون، آئنديون ڪن عنات چئي.
(۲) اصل 'ٻروئي' (۳) ن. 'جنيسا جھت' (۴) ھي بيت قطب جو آھي.

بُرُ بلوچن لنگهڻو، سانُجهر ٻَڌي ساز
ڪاڻ ڪوئلون، قُمريون، جت سهڪن(١) شاهي باز
شاه پَريُون اُن سُج ۾، جت عارفن آواز
ڏي ٻيلياڻي ٻاجهہ، اُت آسونهين عنات چئي.

[٤] نَڪي ڏُڪيا نہ ڪُڪيا(٢) ڪَٽ نہ ڪُڇيائون [انق]
پُونڊي بـار ٻيڪيا، ٻُوٿـين(٣) بـڌائون
جُود جَمازي جهانجهرا، ڪامِئين ڪاهيائون
آڏي راتِ، عنات چئي، ليڙا لانچيائون
جُل ۾ جام چِنين جا، پنهون پَرانهون
اچين اوراهون، تہ جيان جاڻڪيتان نہ مران.

[٥] سَئين بـاز شِڪرا، بَـدُو منجهہ بَرن [انق]

ڪٿي پهہ اتي، قطب چئي، عارفن آتاس
همراهيءَ ۾ هوت جي سي سپ ساٿ تياس
تيلان ڪيچ پُنياس، وڃي پاروچاڻي پاجهہ سين.

[٥] مٿي نئن ملير جڙي، ڏونگر مون ڏٺا [انق]
چِيِڻڪارا چتُن ۾، پيا ڪارا ريڃ ڪيٺا
پهير لنگهڻ سي پَهڻين، هُون چڙن منجهہ چٺا
منهنجا هوت مٺا! ڪا ڪَل ڪيچ قطب چئي.

---

(١) ق. سئين. (٢) اصل. 'ڪرڪيا' (٣) ن. 'ٻوٿين'.

راڳا شير، سيد چئي، ڳريين منجهہ ڳرن
آنءُ هلي هوتن ڏي، تان هلئا هوت(١) گهرن
وڃي مان ورن، آنءُ آسائتي آهيان.

[٦] پسي ڏکر ڏار، مڃڻ هلڻ ۾ هيٺي وهين [انق]
مهندان مجازياڻيون موٽيون، سٽي پند پچار
پرڄ پير پنهونءَ جي، پائي حقيقت هار
وڃي ٿيندينءَ ڪيچ ڪي، اوڏي آلا هار
صحي لهندءِ سار، آري جام عنات چئي(٢).

[٦ الف] م تني ڪاهل ڪيچين لئي، متان ڏوھ ڏئين [د]
تنهنجو بخت، بلال چئي، اصل ٿئو ائين
ڪهہ تہ ڪيچ ٿئين، وڃي هيڪاندي هوت سين(٣).

[٦ ب] جبل پسي جال، متان موٽين مسئي! [انق]
لنگهائيندو لڪيون، تو سين پلو ڪندو پال.
ڪيچ ڪيم، قطب چئي، هل پرانهين حال(٤)
پسندينءَ پنهونءَ پال، هنيون گڏبوءِ هب ۾.

[٦ ج] دهلجي دلگير تني، جبل پسي جال [انق]
سڄي هيبت هب جيي، ميرن جا مثال
يوسف چئي، ان جوءِ ۾(٥)، ڪيچ ڪوهيارا! ڪهال
مشڪل جاءِ(٦) محال، آت آهہ واڪ ورائي ولها!

---

(١) ن. 'تان دوت شئا'. (٢) شاه جي رسالي، سرآبري د-٢، ۾ هيءَ بيت هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:
پسي ڏونگر ڏار، جم دلڙ ۾ هيٺي ٿئين مجازائيون موٽيون سٽي پند پچار
تون پوني پانج پرينءَ لئي حقيقت جو هار سگهي لهندءِ سار، آريائي عنات چئي.
(٣) روايت ميان محمد علي شاه ۽ حاجي عمر چانڊيو. (٤) اصل. 'هال' (٥) اصل. 'جاءِ ۾'.
(٦) اصل. 'جان'.

[۷] راهو ويا رهي، تُهنجا ڪيچي ڪالهه ويا [د]
ڏر ڏونگر، ٻر ٻهيمُ، آر گهر وڃ وهي
چڙهي چنجن چوٽئين، ڪِج تون سات صحي
وڏا ڪيا وٽن ۾، اُت گورن گس گهي
ايندءِ لالُ لهي، آريساڻي عنات چئي(۱).

[۸] جن جا رات رسي ويا، ڪري ڏير ڏمر [ق]
پاڻ ڪنيائون نہ پاڻ سين، نڪي سات ڏمر
هن جن بودن ٻر، آيو ڪو عنات چئي.

[۶/د] همراهيءَ سين هوت جي، جبل مڙوئي جاءِ [ن ق]
ڪاهندي ڪيچين ڏي، ويندي رات وهاءِ
جيڪي وڻ وڻڪار جا، ڏسان آئي جي آهاءِ
ڪين ڪوهيارا ڪاهه، مٿي وائڙ ورائي ولها.

[۷] ساٿي نہ پانڌي، سڀ شهر ڀنڀور ۾ [ن ق]
هيءَ هلي هيڪلي هب ۾، ڀيرين پيادي
پسي جبل، يوسف چئي، معذور ٿي ماندي(۲)
هاديءَ هيڪاندي، ڪئي پاڻ پنهونءَ سين.

[۸] آيس بوءِ بوتن جي، ات ڪامڻ ٿي قزاق [ن ق]
تنهن وندر مڙوئي واسئو، اوءِ چپولي چاڪ
ڪارو روهه، قطب چئي، مٿان وسي ماڪ
جت اٺ - سونهيءَ اوطاق، آت ور ٻانيڻ جا ٻروچ تون.

(۱) ميان اُناءِ علي شاهه ڪان پُهتل روايت مطابق. (۲) اصل. 'ٿي معذور ماندي'.

[٩] جن جا رات رُسَن، ڏينهان سي ڏوريندِيُون [ق]
آنِ جا عينَ، عنات چئي، نسئو ڪينَ نسَن
وِجي تئنگ تُسَن، آريَ جا(١) احسانَ سين(٢).

[١٠] هِيَ گسِي، هو گسُ، هِيَ پيرِتَ(٣) هو پيچِرو [ان ق]
وانڪڙ(٤) وڏوئي ڪئو، وِيندَن پُنيَ وَسُ
آسُونهِي عِنات چئي، ڏنس ڏونگر ڏَسَ

---

[٩] مستيءَ سُهائي، پولي پاروچن جي [ان ق]
تانگهيو تنگ ورن ۾ تي آڏيءَ آهائي(٥)
آت ور ورائي آئيو، تنهن تي ڪرهل ڪڏائي
تو پنهون پڇائي، ڪامل ڪي قطب چئي.

[١٠ الف] هلي هاڙهي مامُهين، جيڏانهن ٿرَ ڏونگر ۽ بَرَ [ان ق]
هُيس حقيقت حق جي، واقع پُنهيءَ وَرَ
مرن جا آنَ ماڪ ۾، ٿا ڏاڍا سُڄن ڏَرَ
موڙج چام! مُهترَ، مون تي ڪارڻ ڏئيءَ قطب چئي.

[١٠ ب] رَندن رانو روه ڪهئو، آت هيڪلي هلي [ان ق]
ڪرهن جو، قطب چئي، مارڪب مُنڌ مَلي
پُرت پوڙا پوڙا، پيون گهلون تي گلي(٦)
پيرو چام پَلي، ڪيئو وهلو ويل تنهين.

[١٠ ج] هوتن جا هُت ۾، ڏوتين ڏنس ڏَسَ [ان ق]
جبل ۾، يوسف چئي، ڪُٽه ڏنائين ڪَس

---

(١) اصل. 'آريجا' (٢) پن ڏيءُ بيت شاهه ديواني جي درگاهه جي مسجد (ٺري، تعلقو ماتلي) جي اندرين ديوار تي لکيل ڏٺو ويو جتان قلمبند ڪيو ويو. (٣) ق. 'پيرت'، (٤) ن. 'وانڪر'. ق. 'وانڪڙ'، (٥) اصل. 'آهاڙي'، (٦) اصل. 'ڪلو تي ڪلي'

جُڳُـا ٻہ رُهيس جَسُ، سَڳر ملي سات ڪي(١).

[١١] سَڳر ملي(٢) سات، ڪَنڌي ٿئي قـافِلو [انق]

اُنن تان عِنات چئي، اي مڙيائي معاف

تِرڪي تانْ مَ تَرافُ، توڏي جو تڙ پيڙ ۾.

وائي — ١ *

[ن] ڪيچي خَبَرَ ڏِجاهُون، آءُ ڏڪڻ پِريان پار جا! [ن]

ڪَرَ ڪِسي ڏُور ٿئا، ٻچـا بَـد بلائون.

آءُ ڏڪڻ پريان پار جا!

وانڪن(٣) وڏائي ڪيا، ويندن پنيان وَس

ٿيلان رَهيا رَس، پانهنجا پروچ سين.

[١!] ٻـرُ وڏو، بارُ ڳرو، ڪـچا سپ ڪـنـْوات [انق]

ڪنڌا ڪـيئن، قـطب چئي، مـٿي چـرن چات

الله رکـي آن ڪي، ڪنان آجَ آمات

ڪَـُهـَرُ لنگهائيندو گهات، اچي آرياڻي آتـهـين.

(١) شاه جي رسالي، سر آبري د - ٦، ۾ هيءُ بيت هيٺينءَ طرح 'لطيف' جي نالي سان ڏنل آهي:

هيءُ ڪسي هيءُ ڪس، هي پهڻ هي پيچرو
ويچاري وڏو ڪيو، ويندن ڪارڻ وس
ليڙن جو، لطيف چئي، ڏونگر اٿيئي ڏس
جڳهہ ۾ رهيس جس، سڳر ٿي سات جي.

(٢) اصل. 'هلي' * ن ۾ هيءُ وائي 'سرود ڪنيات' جي متن جي حاشيي تي لکيل هئي، جتان ٽپائي هت آندي وئي آهي. (٣) اصل. 'وانڪر'

بَرڪَتَ محمّد مير جيَ، ڪندو ڪونه هلائون.
آءُ ڏڪڻ پريان پار جا!

وائي ـــ ٢*

هوت هاڙهي ڏاري هوندا، وَانءُ وَهلي سات سين [ر]
ڪو پنڌ، نه پيچرو، سونهان وچن رُونڌا.
وانءُ وهلي سات سين
آسونهين، عِنات چئي، پير پهٽين پُونڌا.
وانءُ وهلي سات سين

فصل چوٿون

[١] سَرهَ گَڏيئي سسئي! سوڙهيَ منجه سَهي [ر]
طرح پچندءِ تَڪڙي، پاروچا پئي
آڏي ڏيندءِ هت ۾، ڪِتابَت ڪهي
پهنجي پاڻ هٿن سين واچيندينءَ وَهي
ثمرجن صحي، تن ڪونهي آهُڪ عناتُ چئي(١).

* هيءَ وائي شاه جي رسالي، سر معذور د-٦، ۾ ڏنل آهي، ۽ پڻ ميان امام علي شاه ڪان مِلي.

(١) هي بيت شاه جي رسالي، سر ديسي د-٥، ۾ موجود آهي، پر ان ۾ سٽن جو سلسلو بدليل (١، ٤، ٢، ٣، ٥) آهي، جنهن ڪي ميان امام علي شاه ڪان پهتل روايت موجب درست ڪيو ويو آهي.

[۲] جبل منجھہ جاہولَ ، ٻُڌان شال ٻروچ جي [ن]
پير ڪَڙِينديِ(۱) پب ڏي ، ڇپر ڏيندمِ ڇولَ
آرياڻي ، عِنات چئي ، ڪي جي ڪَيَڙا قولَ
سي ٻانيڻ توسين ٻولَ ، پارِيندو پَبَ ڏڏي(۲).

[۳] آنءُ اوڳي اِھڙي ، تيلان تِي پاڻ پَرِنيانَ پِرينءَ ڪي [ن،ق]

[۲/الف] مون سڀين ڳالهہ ڪيئون ، ڪيچين ڳالهيون ڪوہ جون(۳) [ن،ق]
مرن مٿو ناہ ڪو ، وجهن ڇور ڇيڙن
ڇاڙهين(۴) وڏيون ڇپرين ، ٻانيون اِت ٻيون
آڏو ڪيچ ، قطب چئي ، نيڪون نيڙ نيون
آو ھلي اوڏاھين ھٿ ٻر ڪري هوتَ هنيون
جت ساهين(۵) ڪيم سنڀون ، اِت فضل ٿئي(۶) فقير سين.

[۲/ب] ٻيو ڪنهين جو ڪينڪي ، جيڏو آرياڻيءَ اختيار [ن،ق]
ٿڪين تسي ٿورا ڪري ، پرڏيهين جو پار
قافلي هيڪل جو ، سونهون آ سردار
ڪيچي ڪرهي ، قطب چئي ، صاحب آہ سوار
آھاڙاڻي آن ڪي ، جن جو ٻاري ٻار
اکين جو اڳوار ، تو ٻوٻن ٻونواريون ڪري.

[۳] مون گھر نيءِ مهماڻ ، پيئر! ٻانر پنهونءَ جا [ن،ق]
ڪيچان آيا ، قطب چئي ، جت جوراور جاڻ
تن هڏ نہ ليڪ لڪائيو ، مون نہ پروڙيو پاڻ
ڏاڏائي ڏيرن ڪي ، پاتائون پلاڻ

---

(۱) اصل. 'ڪريندي'. (۲) هي بيت امان کي حاجي اسماعيل راڏي بنديجي (لالوکيت، ڪراچي) وٽان مليو. (۳) اصل. 'ڏونين ڳالهيون ڏيهہ جون'. (۴) ن. 'ڇارون' (۵) ق. 'اتي ساهن'
(۶) ق. 'شال فضل ٿئي'.

ڪَنديس ڳالهہ پنهونءَ سين، ڪيچ وڃي ڪِهڙي
سِگهو موٽي سُپرين، ذات آهيان جهڙي
هوت پَسي هِهڙي، هِيَ نهو نمائي پاڻ سين(١).

[٣] سَرتيون ءِ ساهيڙيُون، سڀ مُهنجو تُور [انق]
ايندِيون هيون آتڻ ۾، جيڏيون جوڀَن پور
هوت نہ موٽائين مون، مڙيو ڪن مذڪور(٢)
آنءِ چانءِ پَسان هوت حضورُ، هو واريو وهارين مون.

[٥] آئينِ جي وَرَنِ واريون، وڃو سڀ موٽي [ق]
ڪانہ هلنديِ ڪيچ ڏي، ڪرِهو م ڪوٺي

وٺي وَرُ وات تيا، تنگن ڏيٺي تاڻ
آيل! آءٌ اڃاڻ، نا تہ ٻاروچي ٻاجهہ، گهٽي.

[٤] رهنديس ڪين رتيون، اِنَ جاڙ مقابل جيڏيُون! [انق]
ڪيچي قول قرار ڪري ويا (٣) ڏيٺي ڏير ڏتيون
وريتيون وَرن سين، مون ٻرور ڪي ٻرتيون
ٻولي 'صحت عدالت داتا'، (٤)، ائين سهڪيون، هوءِ سرتيون
موٽڻ جون متيون، ڪاڪيون آڇيو ڪيم ڪي(٥).

---

(١) ق. ۾ هن بيت جي متن جو سلسلو بدليل (٣، ١، ٢، ٤) آهي. (٢) هي سٽ فقط ن ۾ آهي. (٣) ق. 'ڪيچي قول ڪري ويا' (٤) ن ق. 'دادا'؛ ق جي ٻي پڙهڻي 'داتا' (؟)
(٥) ن. 'موٽڻ جون متيون، متان ڪا مونکي ڏئي'. ن توڙي ق جي متن ۾ ذڪل بيتن جي سلسلي مان معلوم ٿئي ٿو تہ غالباً هي بيت 'قطب' جو آهي.

پوءِ مَ ويچوڙني، اسان سين عِناتُ چئي(١).

[٦] ڪينَ پِرَ گوڏِي ڪُوچ(٢)، ڪينَ چنگهہ جُلائج راهہ [ن،ق]
آڻي جا، عِناتُ چئي، سَلِيطا ثابوت
آهي اکين قوت، ڏسڻ ڏونگرن کي(٣).

[٧] لَڪانَ لَڙُ مَ لڪَ، ڪَهُ پَراڏهينَ ڪيچ ڏي [ن،ق]
آسانُبَن، عِناتُ چئي، ڏي سيني سڪَ
ڏُکنِ پِٽِي سُڪَا، ٽِينِ سِگهائِي سسئي!

[الفَ] هل مَ هيٺيي هاڻ، ڪَهہ، پراڻهين ڪيچ ڏي [ن،ق]
وَرَ سهين تني مَ ويسلي، وجهہ مَ قطب چئي ڪاڻ
ماڻي سنجهي لنگهيا، تون تنيءَ پٺيءَ تاڻ
پيرين پچندءِ پاڻ، شال سکهين پڄوندينءِ مسئي!

[بَ] هڻن هڏ مَ چئو تہ، آهي ڏوهہ ڏيرن [ن،ق]
ايءَ انگ اکهين لکئو، جو پنڌ پيو پيرن
مورَ هنِ ڪا مس ٿئي، سوُنهين اِن سهيرن
ڪئو ضابطو زيرن، ڪيچين جو قطب چئي.

(١) هي بيت شاهہ جي رسالي، مرآبري د - ١٣، ۾ هيئين طرح ڏنل آهي:
اٿين جي ورن واريون وڃو سڀ موٽي
ڪانہ هلندي ڪيچ ڏي ڪرهو ۾ ڪوٽي
ڪڍيم ڪا چوٽي، وٺم جوڳ جتن لاءِ.

(٢) ن. 'ڪين پتَرَ کوريَ ڏيج' (٣) ق ۾ هي بيت هيئين طرح ڏنل آهي:
ڪينَ پترَ کوريَ ڏبن، ڪينَ چنگهہ چلائين راهہ
آڻيي جو، عيناتُ چئي، سليطو ثابت آهہ
قوت اکين آهہ، ڏسڻ ڏونگرين کي.

[٨] ڏُونگر اُتانھان، تِنھانءَ اُتاھیون لَڪِیُون (١) [انق]
اُڪنڊ آريچن جِي، سرتيون! آنءَ نہ سَھان
واقف نہ وڻڪار جي، رَھان ڪِ ڪيچ وَھان
پَر جي پيرُ لَھان، تہ رڙھڻ راحت پائيان.

[٩] ويھي وجھہ مَ وير، ھَلُ تہ ھيڪاندي ٽئين [انق]
دل ۾ دور مَ آڻ تون، سندو قِرڻ قيرُ
پَر جي لھين نہ پيرُ، تہ بہ راحت آہ رڙھڻ ۾ (٢).

[ڪ/ج] ڇپر ڇتيون جڻ مٿي، آئي سپ وڙاھ [انق]
سُرھيون سپيرين جون ڳالھيون ويٺي ڳاءِ
تينھن جي وائي وس نہ ڇڏيو، جڻ جر مٿي جاءِ
ڪيچين ڪوڏ، قطب چئي، لڪ چڙھيو ليلاءِ
ايندا منڌ! متاءِ، آھين جن جي آسري.

[ڪ/د] ڇپر ڇتون جڻ مٿي، ميڻين مٿيئان پوءِ
نوري موري اتھين، جڻ ڪٿوري خوشبوءِ
ڪتن (٣) واس قطب چئي، ڪر آصح عطر ھوءِ
سُرھو ساٿ سندوءِ، آءٌ ھوت! ھينيون ٿي پائنيان.

[٨] اج نہ من قرار، پيو سونڪو ساھ ۾ (٤) [ر]
نيڻي ھليا ٻار، مٿي ماڻيھ سپرين (٥).

---

(١) ق. 'اڪيون' (٢) ھيءُ بيت شاہ جي رسالي، سر معذور د-٤، ۾ ھيئين طرح ڏنل آھي:

مر تہ موچاري ٽئين، ويھي وجھہ م وير
دل ۾ آن مَ دور تون، قرڻ سندو قير
توئي لھين نہ پير، توءِ راحت آھي رڙھڻ ۾.

(٣) ن. 'ڪتن' (٤) اصل. 'ساٿ ۾' (٥) ھيءُ بيت ميان محمد علي شاہ کان مليو ۽ ان روايت موجب 'بلال' جو آھي.

[١٠] تَتيَ ڪوسيَ ڪاهِه ، ڪانهي ويلَ وهَڻ جي [د]
اُت سسئي! پڌ سندرو ، تهنجو پنڌ پرانهون آهه
عشق آريَ جامَ جو، چقمق جينءَ ڇهڻاء
اکين مان، عنات چئي ، پاڻي پنبڻين واهه
ڪانهي آنِ اونداهه، جن ڏنو پير پنهونءَ جو(١).

وائي - ١ *

ڏونگر ڪونه پسندين ڏاڍو ، جُه تو ڪاڍو ڪيچَ ڏي [ن]
جيڻي ڪَهه ڪنديون، سي پرين پسنديون، مٺي پب پيرادو -
ڏونگر ڪونه پسندين ڏاڍو

....

وائي - ٢ †

اوڏا آهين آري(٢)، تون تُي م ڪهاري [ن ق]
ائــي(٣) هل هـاڻ ملندين هـوت ڪي .
جاڳينءَ تان نه جتن لئي، اٿئين تان نه آساري
تون تُي م ڪهاري
هئڙا پاروچن جا چوڏاري تو چاري -
تون تُي م ڪهاري

---

(١) روايت ميان محمد علي شاهه ۽ حاجي عمر چانڊيو.
* هي وائي ن ۾ 'سرود جمن' جي متن جي حاشيي تي ڏنل هئي، جتان ڏيائي هت آندي وئي آهي.
† ق. ۾ هيءَ وائي 'سرود ڪارايل' جي آخر ۾ ڏنل آهي. (٢) ن. 'اوڏا آهين اڙي' (٣) ن. 'آي'. ق. 'اِئي'.

آڏا آڪ لَڪَ لَڪِيون، ڪَهَہ ڏونگرين ڪارِي-

تون تُي مَ ڪهاري

ويهہ مَ واڏڙين تــي، وسائي واري(۱)-

تون تُي مَ ڪهاري

(۱) هيءُ مصرع نقط ق ۾ آهي.

سرود سورٺ

[۱] ٻارَٽُ ٻولي جا ڪَري سا مون گهٽو سُهاء [ن ق]
جت اچي ڪوند، عِنات چئي، پير اَتيئي پاء
جَهَلَ جَهروڪي ناهہ ڪا، خاصي خَلوَتَ آهہ
جيڪين تو جڳاء، سو ڏيين تہ ڏيہُ سُٺي.

[۲] راجا رنگ محل ۾، جاجڪُ سَرَ زمين [د]
جا هنيائين هٿن سين، سا سُئي بالا بينَ
جت اچن نہ اَڙدابيگيون، اُت ڪوٺايو آمين

---

[۱] سرمنڊل ۽ سارنگيون، آت هٿا ڪماچا ڪنئين [ن ق]
جنهن آئڻ تون آئيو، آت ڪُچيو تان نہ ڪنهين
جڳ سڪايو تو جنهن کي، سُٺي تندُ تنهين
جيلانہ صلاح هيس، شريف چئي، تيئن ڪيائين سير سنئين
مڱڻائين مڱڻهار ڏُونہ، ناليڪي نئين
آتان آئيجاهس ايلچيا! جتان وات وَهيين
سڪا تيس سنئين، ڏمندي ني ڏاتار کي.

[۲ الف] جاجڪُ جهونا ڳَرڙَهہ ۾، آيو آس پئي [ن ق]
تندُ تُنبيري تَنَ ۾، راجا کي رَهي
سرَهو ٿئو، شريف چئي، پَڙپيس سيرُ صحي
پسو ٻت رَهي، ڏسين ۾ ڏياچ جي.

تازي ڏيـوس تڪڙا، جوهر پاڻي زينَ
پِيو مَڱي ڪينَ، ڏاران سِرُ سيّد چئي(۱).

[۳] راجا رنگ محل ۾، پهر پارت پاڪاري [ر]

[۲/ب] باغَ، بالائون، بارڪـهـُون، قلعا، ڪچهريون، ڪوٽَ [ن ق]
مـيـرُ مٿي ماڙيءَ تيو، ايءَ سڀ آڏي اوٽَ
پوليي پارت جي مـٿي، آتِ گهرايو گهوٽَ
ڪوڙين ڏنائين، قطب چئي، تنهن جن پيرن وٽ پاٽيوٽ
مـٿو مـُقابلِ موتَ، اينده الـوفـا پــئــا.

[۳/الف] مٿو ملڪ مٿاءِ، ڪڙهہ سورٺ (۲) ست گهوريان [ن ق]
جو ڏنئي بيت، بلال چئي، سو سڀهو تـي سٽاءِ
خاصي خلوت خاص ۾، ويهي تندُ وڄاءِ
تنهنجي ڏيڻ لاءِ، مون ميرُ گهڻا ڏينهن ساڻيو.

[۳/ب] ويٺي ڪِـڙهـي سر آسري (۳) ڪا جـا تند تِوارَ [ن ق]
راجـا گهڻو ريجهائيو، چـارڻ جـي چانڪارَ
تنهن اسبُ عراقي موڪليو، پيا خاصـا خدمتگارَ
گڏ گوشي پاڻ ۾، جيڻن سيئي سين وارَ (۴)
پنهي پول پـڌُون ڪيا، قطب چئي، قرارَ
عالم ۾ اظهار ٿيو، پـڇم پٺي پچارَ (۵)
جڻن لکيو تيڻن لوڙئو، ايءَ سُهت مڱڻهارَ
ڏنو سيرُ ڏاتارَ، سورٺ پــڻ سـُواسيڻو.

---

(۱) هيءَ ۽ هن بعد [۳] بيت، شاه جي رسالي، سُر سورٺ د-۱ ۾، هڪٻئي پويان ڏنل آهن، ۽ سٽاءِ سان ظاهر آهي ته ٻئي شاه عنات جا آهن. ميان امام علي‌شاه کان پهتل روايت مطابق پڻ هي ٻئي بيت شاه عنات جا آهن. (۲) ق. 'ڪور سورٺ'. (۳) ن. 'ويٺي ڳڙهہ اسري'.
(۴) ق. 'جڻن سين سيئي وار'. (۵) ق. 'عالم ۾ اظهار، پٺي پچار پڇم ۾'.

تَندُ تُهنجي مگڻا، چِتُ وڌو چاري
اڳيون بيت، عِناتُ چئي، وهلو ڏي واري
هيُ سر سينگاري، پاٽَ! پلئہ تو پائيان.

[۴] کهنْ جهنْ چارڻُ چالِ، چيُون ڪري چَوگانَ ۾ [انق]
تِهنْ کي دل ۾ دُوجي ڳالهَڙي، مَگ، نہ تُسي مالِ
اي سڀ ريڌا راڳ سين، دَر دالائون ديوالِ(۱)
سِرُ سُهکي ڳالِ، آلا! ڪِيمَ اُهکو گهُري!

[۵] جيڪي گهُرين سو گهوريان، پيجل پولج کي پيو [ق]

[۴ الف] ٻارتُ ٻولي جا ڪري، چارڻُ ڪنهن جنهن چال. [انق]
سا سُئي سهيلي سڪنهن، منجهہ داتا جي ديوال.
تنهن کي ڪارون ڪن، قطب چئي، تان مَگ نہ تُسي مال.
جو آيو سر سوال، سو مُنهت هيڪو مگڻو.

[۴ ب] ٻارَت ڪي جو ٻوليو، تيئن راجا ريڌو رات. [انق]
سڀ ٻاريائين ٻانهنجي، جا وائي ڪيائين وات.
ڪانئيائين، قطب چئي، پڄاڻان پرڀات.
ڏاتارَ جي ذات، تـــي ٻاچاڻي پڌري.

[۵ الف] ماڙيون مال مَهيليُون، جهَل قيمت هي سهن ڪوتُ [انق]
ماڻڪ موتي مُهرون ڏيين، پيجليا ڀروت (۲)
تنهنجن پيرن وٽ پيروزيون، چارڻ! ڪريان چوٽ
جو گهٽيئي کهوٽُ، سو مارين جيم تون مگڻا.

---

(۱) اصل. 'در دالانون ۽ ديوال'. (۲) اصل. 'پيجليان ٻن روت'

سر سَنپت ڳڙهه(١) نه پڙي، جان تَندُن سين توريان

ڳُجهي آهِم ڳالهڙي، آءٌ تہ آنءُ اوريان

ڪُلهِنئان ڪوريان، ڪِ جاجڪ! جُٺي ڏي

سين ڏِيئين(٢)!

[٦] ڪُجاڙو گُهرين، جِينءَ وينو وِيرا! وڃائيين [انق]

[٥/ب] ڇيو چارڻ نہ ڪريين، جهل هزاري هارُ [انق]

آءٌ مال متاع سڀ کوريان، ٻچي هيءُ پتارُ

تون پڙهايل پَرين جو (٣)، گهرين ڪالهوڪي ڪپارُ

ڪندون ڪيئن، قطب چئي، ايندو ڪارُ ڪنگهارُ

هي راءُ راڻين جـو، آهـي جيءُ جيارُ

مٿي جنهن مدارُ، سو متان مـاريين مگڻا!

[٥/ج] مالُ مُلڪ سڀ مگڻا! جهل قلعن سين ڪوٽُ (٤) [انق]

پرچي پاڻَ! پساهه ڪَٽِڻُ، لاهي ڏمر ڏوٽُ

جو گهٽنئي گهوٽ، سو مالڻ چئي، جيءَ مارين.

[٦] مجلن اوبر مگڻو، تو ڳڙهه مٿي ڳائي [انق]

جنهنئي جاجڪُ جـوڙيو، ٻيجَلُ ٻرائـي

ڪُلهي لائي، قطب چئي، تو راجا ريجهائي

پلئہ آو پائي، دانَ ڏهـرا آئيـو.

---

(١) ق. 'گهر'. (٢) شاهه جي رسالي، سر سورٺ د-٦، ۾ هي بيت هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:
چارڻ ٻول ٻڌو، گهريوءِ سو تان گهوريان گهر سورٺ هي سين نہ ٻڙي، جان تند برابر توريان
ڳجهي آهم ڳالهڙي، اوري آءٌ تہ اوريان ڪلهنئون ڪوريان، ڪ جاجڪا جٺي سان ڏيين؟
(٣) ن. 'تـون پڙهايل پـَرين جو'. (٤) ن. 'قلعن ئي سين ڪوٽ'؛ ق. 'قلعو ۽ ڪوٽ'.

جو ڪئوءِ راڳُ رَباب سين، هنيين منجهه هُرين
اُوپرِ چَڙهه، عنات چئي، مَڇڻ ڪين ڪُرين
جهڻ سين تون تُرين، سو آءٌ اکين سين ڏيين.

[٧] سُڻ چارڻ! سورٺ چئي، پائي! رَکُ پِرمُ [ن‌ق]
مِنتَ اٿئي مڱڻا! راجا ڳنهي مَ رَمُ(١)
تان ڪو دَمِجُ دم، تہ ڏسان منهن ڏياچ جو.

[٨] خاتون راڻي چوءِ، پينا! جِمَ موٽائيين مڱڻو [ن‌ق]

[٨ الف] سو ڪيئن ڏَمهي ڏَمُ، جو 'انيي' مُلا آئيو [ن‌ق]
مَرُ ڏيکاري ڏهہ کي، جو هن ڪامِلَ ڪئو ڪَمُ
آئي سو سُواس، تہ رَهي پلائي پِرمُ
ڳِنهي پيچل سين رَمُ، سِرُ سورٺہ شريف چئي.

[٨ ب] چارڻ مارڻ آئيو، سُڻ تون سهيلي [ن‌ق]
آءٌ توسين تيئن ڪريان ڳالهڙي، جيئن تون منجهہ جي مهيلي
پَڌائي پڻن کي، تيج مَ کيلي
وَهي وهيليي، ڪا اها بات بلال چئي.

[٨ ج] ڪاپڙو ڪيئن آئيو، منير سهيلي! [ن‌ق]
لوڪان لڪائي ڳالهڙي، اِيءَ ڪامل توسين ڪِيي
خبر ان خيال جي، متان پَڌي پيي
اِيءَ اکهين ٿِي، ڪُرو ڪرم قطب چئي.

[٨] ڏيڻ وڏي ذات، جن وَٽو تن ڪٿو (٢) [ن‌ق]
ڪين موٽين، شريف چئي، پوئي اِيءَ پَهات (٣)
ڏينهن گذري رات، تون گهڙيون سُڻ گهڙيال جون!

---

(١) ن. 'ڳنهي راجا رم'. (٢) ق. 'وٽو تن ڪٿو، ڏيڻ وڏي ذات'. (٣) ق. 'ڪن سونهن کي شريف چئي اِيءَ بخشي بات'.

آيو جو آس ڪري، مَرُ پَلئہ تهن پوء
سو سِرُ سُگِندو هوء، جو ڏجي نامِ اللہ جي.

[٩] دَر دَر دانهن مَڏي، ڪوه تُوڪيهُون(١) ڪريين [انق]
پايُون، دايُون، راڻيُون، متان سُٽن سي
متو مناسب مُهنجو، تَنَدُ تُهنجـي تي
سِرُ سياڻي ڏي، مانَ قلعوُ(٢) پوء قبول پر.

[١٠] سو آهي کهڙو تُوڪُ، جو تون سرُ [انق]
گُهرين شرمائيو

[٩/الف] دَر مـتـي دانهون، جي تـو ڪيون مڳڻا! [انق]
داتـا لايون دل مـين، سالڪ صدائون
مـتـي آئـيـو مڱڻو، اوپـر اتانهون
بـخششُون، بلال چڻي، آتـ ڪوڙيين ڪيائون(٣)
جو آيو اڳاهـُون، سو مـرڪـي هلئو مڱڻو.

[٩/ب] مڱڻو پنڻ (٤) ملوڪ ڪي، ڪنهن ڏورڻان ڏِس آيو [انق]
پانهين آو پولائيو، راڻـيـن ريجهايو
جـنـتـي مـٽي جاجڪ جي، [دولهہ دل لايو] (٥)
سِـرَ تي سوايو، قلعو (٦) ڏنائينس قطب چڻي.

[١٠] دل بادل بارگهـُون، ڪوت ڪچهريون توڪَ [انق]
زربفت، زري، حـريرچا (٧)، راڻيون ۽ روڪَ
حڪم ساڻ حـڪـيم جـي، لڌيو وڃن لوڪَ
مهند تني موڪ، مـڃـيو جن شريف چڻي.

---

(١) ق. 'ڪيڪون'. (٢) اصل. 'ڪلو' (٣) اصل. 'بخشون آت، بلال چڻي، ڪوڙيين ڪيائون' (٤) ق. 'پسڻ'. (٥) اصل. 'لکِس من موچارو' (٦) اصل. 'ڪلو'. (٧) اصل. 'زربفت زوهري هريرچ'.

آنءِ مٿان ئي گهوريان، رڃ ۾ راٺيون ۽ روڪ
مر سٽي سيو لوڪ، ته تو مڱيو، مون مڃيو.

[۱۱] جنهين تڪ تارو، تو راجا رهي آتهين [انق]
خاصي خلوت خان جي، آتهين اوتارو
سڪيو نه سورٺ ور، ننو ناڪارو
آنءِ تيلان سر گهران، توڪان تمارو
جنتي سٽي جاجڪ جي، لڳس من موچارو
ڏينهينئر سوارو، ته ڏيڪاريان بئي ڏيهه ۾.

[۱۱/الف] جو ڏنائين سر مهي ڪري، سو سواميئو سورٺ [انق]
ايءَ خبر خراسان ۾، دليءَ آپاڙي (۱) ڏيت
پيون پڻ پتهون هيون، راٺيون راجا وٽ
هن ڪر مٿلهايو، قطب چئي، ڪهڙي ڪيائين نه ڳهٽ
مٿئي ۾ مير هي وت" (۲)، تنهن ڪي جتس جيئري ليکئو.

[۱۱/ب] جتس جيئري لکئو، مري لڌائين مان [انق]
پاڻهي رکيو پانهجو سورٺ ور ستهان
ڏي تو نانءُ الله جي، مير وڏيو سلطان
راضي تيس رحمان، نا ته هتي ڪوڻن ڏٺي ڪئين هٿا.

[۱۱/ج] ڪند ڪپي، ڌڙ ڏيي، ڦڙ ڦاٽي ڪي ڦوڪ [انق]
راٺين راهو منڊئو، تي قلعي ۾ ڪوڪ (۳)
ڪونر قرارئو، قطب چئي، مٿو ڏنو ملوڪ
اي آهي ڳالهه اچوڪ، جيئڻ جان تان نه ٿئي.

---

(۱) ن. 'اپاري' ق. 'اپاڙي' (۲) ق. 'مير هين وٽ' (۳) ق. 'آئي قلب ۾ ڪوڪ'.

وائي *

مٿو ۾ ڪينڪارَ يارَ، آڃان ڏانَ ڏيندوسين مڱڻا(۱)! [انق]

هالا، جالا، چوڙا سما، ڪاٺي، ڪالي، پهڻ وارَ (۲)-

مٿو ۾ ڪينڪارَ يارَ

سي سيئي مَلهائيا، سورٺ ورَ سردار-

مٿو ۾ ڪينڪارَ يارَ

---

* ن ۾ هن وائي جو فقط اهو ٿلهہ ۽ اهي ٻہ مصراعون ڏنل آهن، جي ق ۾ پڻ آهن. ق ۾ هيٺيون چار مصراعون شروع ۾ وڌيڪ ڏنل آهن، ۽ جيئن تہ اهي ساڳيون مصراعون ٿوري ڦيرڦار سان شاه جي رسالي، سر سورٺ داستان ٽئين جي آخر ۾ آندل وائي ۾ ۾ پڻ موجود آهن، جنهن ۾ عبداللطيف جو نالو موجود آهي، انهي ڪري ق واريون اهي مصراعون مٿي متن ۾ نہ رکيون آهن:

لڇيندو ٿو لاهيان، ڪينهي منجهہ ڪپار
سر ۾ سڄڻ ناه ڪي، موٽ ۾ مڱڻهار
مٿي اتي منهجي، جي هٿا سسين سو هزار
تہ هرهر وڍيم هيڪڙو، تهنجي تند تنوار

(۱) ق. 'اڃا ڏان ڏيندوسين ٻٿا مڱڻا' (۲) ق. 'هالا، جالا، چوڙا سما، ۽ ٻڻ پهن وار'.

سرود سارنگ

فصل پهريون

[١] تاڙي ڪِي تَوار، پَپيهل پَتيو هِيُون [ا ن ق]
هارين هر سنپائيا، سَرها ٿِئا سنگهار
لاهيين ڏکَ ڏاتار! اِلاهي عِنات چئي.

[٢] بادل! وسئو وَسُّ، ڪر پيرو ان پُون (١) [ا ن ق]

[٢/الف] وِجُون، لال وَرَنَ، ڏِيُنِ اوتون آتر ساهيُون [ا ن ق]
پِريا تَرِ ترائيون، موهيا مينهن مَنَ
انو عمرڪوٽ تي، سَوانهي سارُنَ
جهجهي جوئِيجَنِ تي سوڍي آهي سَمَنَ
بادل ڪِيا، بلال چئي، مٿي داليءَ دَنَ
آڪِي ڪِي امَنَّ، خالق سڀ خلق سين.

[٢/ب] وِجُون وسِ آئيون، پرچي منجهہ پٽَن [ا ن ق]
ٿي سرهائيي سند ۾، ڏَريو ڏانهن ڏِنِ
سرهيون سنگهاريون ٿيون، ان جون منڌيون (٢)منجهہ مَن
قطب چئي، ڪاندن سين، کلن ۽ کَنن
وجهيو منجهہ وَتَن، ڏِيُن مَڪَن مهمان کي.

(١) ق. 'پيريو مٿي پُون'. (٢) اصل. 'ان جي منڌي'.

ڏن ڄڻ مرن ماڙهئين(۱)، اڄ لاهيندڙ ڏون
واحد ڪر وسون، ته آهڪي لهي عنات چئي.

[۲] اُتو ڏيڻ پٽ پارڪر، اُتو سارو سوارو [ن ق]
مينهن مور نه مٽيو، ’ونگو‘ ويچارو
اُتا پٽ ’پراڻ‘ جا، ’لڪڙي‘ ’سامارو‘
وڏي گاهه وڏو ٿئو، تنهن موهه م موچارو

[۲/ج] وچون وسڻ آئيون، چمڪيون چوڏار [ن ق]
پلٽيون ’پراڻ‘ تي، پيون ڏلهي جي ڏار
تين ريلون رات، رجائيون، پانڌين ڪي پچار
’هٿونگهي‘ هٿيڪيون، لهن ’سامرجي‘ مار
ڀهون ’پاڙلي‘ تي(۲) ڪي ’ڪڪيجي‘ ڪنار
چمڪيون ’چيل‘ تي (۳) آگم لائي آر
’ڏلهيڙي‘ ’ڏينگاڻ‘ ڏونهه، وٺا سڀ ولهار
تڙ سيئي تار ڪيا، مينهن ۽ ملار
لاٿو ڏک ڏاتار، تيو قرار قطب چئي.

[۳] ڏٺي مبارڪ ماڻهين، مارنگ سراسر [ن ق]
سوڏو آيو موڏن تي، ٿوريو وسي تر
وارا ڪيو ونگهي تي، اوتون ڏي اپر
ڪٽڪرن ڪوڙ، قطب چئي، ٿيو ڏونهه ننگر
آگم آرا لائيا، چاڙاريو چپر
وچڙين وارا ڪيا، ٻوندون پون ٻڪر
بادل برابر، ڪيي سٽائيي سنڌ تي.

---

(۱) ق. ’ ڏٺين، جٺين، ماڻهئين‘. (۲) ن. ’پارليتي‘ (۳) ن. ’چمڪيون چيلتي‘.

وِڄڙيــنِ وَرِي ڪئو، ’دِلــيِ‘ تي ڌارو
’تَرائي‘ تارِ ڪئائين، ’وَهيــرِي‘ وارو
ٽَڌا وِڻ ’وَلهــار‘ جا، جت صَدر سونهارو
اڪڙيــنِ آرو، اوڏاهيــنِ عناتُ چئي.

[٤] ڪيائون ميرانْ سندو مُجرو، جَرڪيون سي جيلانَ [د]
وري غوث بهاؤالدين وٽ، مَرڪيون ۾ ملتانَ
ڪوي خُراسانِ، سُڪــ وَسايئون سندڙِي[(١)].

[٥] ڪويُون خُراسانَ، ڊِهَا دِلي َ ڏينديُون[(٢)] [انق]
اَچي ’اُڄ‘ اُڪتيُون، مَرڪيون[(٣)] منجهه مُلتانَ
رات وهائنِ[(٤)] ’رِيلَ‘ ۾، سر ڀِي پوڻي‘ پِاَنَ[(٥)]
رِئا پَٽَّ پُراڻَ، پَرِ ’وَنگِي‘ واڏائيُون[(٦)].

[٦] ’رُوم‘ رِجائِي موٽِيونِ، سِندڙِي ڪَرَ لَهنَ[(٧)] [د]

---

[٦] ڀيليندِيون پُراڻ ڪي، جهيو جيسر مير [انق]
ڪُونڀيري ڪَڪَرانڊ تي، وَسن وڍرا وڍير
تن رجايو رُوپاهُ - تَڙُ، ٻيون هالاري هير
ڪيئائون، قطب جَئِي، مٿي داليءَ دير
پلائيءَ جي پير، مانوڻ سِڪُون لاٿيُون.

---

(١) ميان امام علي شاه ڪان مليل روايت مطابق. هيءَ بيت شاه جي رسالي، سر سارنگ د - ١، ۾ ٻڻ ڏنل آهي. (٢) ن. ’ڊُٺا ڊِلِيَ ڏيديون‘ ق. ’ڊَها دِلِي ڏي ڊِيُون‘ (٣) ق جي ٻي پڙهڻي: ’جهَرڪيون‘ (٤) ق. ’وهائين‘ (٥) ن. ’ڀِي ڀُو تي ڀهان‘ ق. ’ڀِي ڀُوني پاڻ‘ (٦) ق جي ٻي پڙهڻي: ’ونگي ۾ واڏائيون‘ (٧) ٻي روايت: ’ڪر ڀڄن‘.

پڪو ڏُٿ پنجاب جو، جيسرمير جهمَنَ
آيون عمرڪوٽ تي، 'وَنگي' واجا ڪَنَ
'چَيچ'، 'چوڙ'، 'چاچِرو'، چُلايو چمڪَن
اِن پرِ مينهن وَسَنَ، الاھي! عِنات چُئي (١).

[٧] 'رُوم' رِجائي موِتيُون، سنڌ ڪٽي سامان [د]
ڪن جو ڪاڏو 'ڪيچ' ڏي، ڪي ماٿين ٿيون
ملتان (٢)
الاھي! عِنات چُئي، ڪنوٽيون خُراسانَ
اللّٰه (٣) ڪيو احسانَ، خوب ڪِنوائي موِتيُون (٤).

[٨] 'رُوم' رِجائي، ڪيائون 'مدينو' مَنَّ [د]
روضي پاس رسولَ جي، وڄڙيون وارا ڪَنَّ
ساگري سمن شاه تي، گونگا مينهن گَجَنَّ
بحر ٿُنا 'بَدين' تي، نيڙ ٿا نمنَ
وڄڙين ويس مٿائيا، 'وَنگي' واجا ڪنِ
چَيچ، چوڙ، چاچرو، چوه منجهان چمڪنِ

(١) روايت حاجي عمر چانڊيو، ۽ پڻ ميان امام علي شاه ۽ الله ڏني شاه کان مليل روايتن مطابق.
(٢) ٻي روايت: 'ڪن جو ڪاڏو ڪچ ڏي، ڪي ٿيون ماٿين ملتان' (٣) ٻي روايت: 'قادر'
(٤) ميان محمد علي شاه ۽ ميان امام علي شاه کان مليل روايتن مطابق.

عرش ڪرسي جوڙ سڄي، حڪم هيٺ هلن

ان پر مينهن وسن، الاهي! عنات چئي (١).

فصل ٻيو

[١] سارنگ ڪي سارين، ماڻهو، مرگهہ، مينهيون [د]

آرون آبر آسري، تارا تـوارين

سپون جي سمونڊ جون، نئين سڄ نهارين

پلر پيارين، آجاين عنات چئي(٢).

[٢] پرين، مينهيون ۽ مينهن، ڪين سما ٿيئي چڱا(٣) [ن ق]

[٢/الف] مينهون مينهن سونهن، سونهن مور ملار ۾ [ن]

وڻ سونهن. ولهارين، تڙ رڍلي راج سونهن.

مانداڻيون ۽ ماڻيون، ٻريا ٻاڻ سونهن.

مڪڻ مهمانن ڪي، ڏينديون ڏڌ سونهن.

ٻائن اڪيان ٻانهيون، دايون دڙ سونهن.

چام چئي، چئين ڪي، لويون لڪ سونهن.

پڪا پٽ سونهن، تن ۾ سونهن سپرين.

(١) ميان محمد علي شاه کان مليل روايت مطابق. (٢) ميان امام علي شاه کان مليل روايت مطابق. شاه جي رسالي، سر سارنگ د-١، ۾ هيءُ بيت هيٺين طرح ذيل آهي:

ماڻهو، مرگهہ، مينهيون، سڀ سارنگ کي سارين

آرون ابر آسري، تارا تنوارين

سپون جي سمونڊ جون، نئين سڄ نهارين

پلر پيارين، آجين آب اگهوندرو.

(٣) ن. 'پرين، مينهيون ۽ مينهن، تيئي چڱا ڪين سما' ق. "ڪين سما ٿيئي چڱا، پرين مينهون ۽ مينهن".

هن لائجي نينهن، هن وسائي هن ڏهي.

[٣] باڊل! وسئو وس، تو وٺي وس ٿئي [انق‌ر]
آڄئا جي، عنات چئي، رات تني ڪي رس
وڃ نہ سگهي گاهه ڪي، رڄ نہ لڳي ڪس
نينهن نمندا پس، وس تہ ورن سپرين(١).

[٤] ڪي پارڪري پور، ڪي آروڙي عنات چئي [انق]

[٤/ب] ميهنئون سونهن ميهن ۾، پڪا سونهن پٽ [انق]
ولوڙا وٽاڻ ۾، ماٽيون سونهن مٽ
آڏيءَ وس آئي ڏسو، ڏاڻي سونهن ڏٽ
وڻيه ولهار ين سونهي، چٽئون مٽن چٽ
پيرين پاسي ڪٽ، سيج سونهن سپرين.

[٤/الف] ميهاڻي موٽ ڪئي، ريجاڻي ريلي [انق]
بس نہ ڪري، بلال چئي، ترن سين ٿيلي
پراڻيون پر تيون، پهئون تيون پيلي
سارنگ(٢) ستو ديلهي، لاٿو ڏرت ڏيہ تان.

---

(١) هن بيت جون تي سٽون (١، ٢ ۽ ٤) ن ق مطابق آهن، ۽ ٣ سٽ جو واڌارو حاجي محمد سوڍي جي روايت جي آڌار تي ڪيو ويو آهي، جا هن طرح آهي:

تو وسندي وس ٿئي، وس تون باڊل وس اڄئا هر پڻ تي، تون تني ڪارڻ وس
وڃ نہ سگهي گاهہ ڪي، رڄ نہ لڳي ڪس هي نينهن تمندا پس، وس تہ ورن سپرين

شاهہ جي رسالي، سر سارنگ د-٣، ۾ هيءُ بيت هيٺين طرح ذڪر آهي:

تو وسندي وس ٿئي، وس باڊل وس اڄايون عنات چئي، رات تني ڪي رس
نينهن تمندا پس، وس تہ ورن سپرين.

(٢) ٻي پڙهڻي: 'سانئر'.

وِڇُون ولهارِين(۱) وُٺيُون، پَرچي پَٽَّ حضورِ
ڏَٽُونَنِ ڏَنَ ڪاهيَا، سٽي ان مذڪورِ
سَچِڻ هٺڙا ڏورِ، مونکي مينهنِ ميڙِئا.

[۵] آروڙانْ تِي اُنيُون(۲)، وَنگي(۳) سِينئَن وسن [ن‌ق]
تڙ سِيئي تار ٿِئا، مَر عالَمِ پَٽَّ پسن
جي جني جا سيڪڙو، سي تن ڪي ربّ! رسن
هي جي ڪَرڪَسَنَ، سي ٿِينِ آرڪ(۴) عناتُ چئي.

[٦] وِڄنِ وَنڪا ويسَ، نوَڪنب ناڏ ٿِئا(۵) [ن‌ق]

[۴/ب] مينهاڻي موٽ ڪيي، مر ريجاڻي. ريلي [ن]
آڇو(٦) آبُ پُور ڪنڌيين، پانڌا ٿو پيلي
ڪلامِ قطب شاه جـو، اکهيو آن ويلي
ڏوليو مَ ڏيلي، ڪانڌُ ڪامڻ ڪي ڪڌهين.

[۴/ج] ٿَرُ ڏونگر ٿيلي، وڄن سي وَنْهيآن ڪيٺا [ن‌ق]
سنڌ سواريون آئيون، رات ٿي منجهہ ريلي
چِتڻ پکين (۷)، ڏَٺَ پيٺُين، تازي طبيلي
پيرُو چئي، پـُر تيا جي وانجيا ڪي ويلي
ڏوليو مَ ڏيلي، ڪانڌ ڪامڻ ڪي ڪڌهين.

[۸] اتران ٿي آئيون، تن وڄن وسي ڪٺا ويس [ن‌ق]
نوڏيين نيل النيو، ڏَرَ رجيا سي ڏيس
پَڪا سُونهن پَٽَ ، سَڄڻ ڏيسان ڏيس

(۱) اصل. 'ولهاري' (۲) ن. 'وٺيون' (۳) ن. ونگو. (۴) ق. 'آرڪ ڏين'. (۵) ق. 'نوڪنب ناڏ ٿيا، ڪٺا وڄن وڳا ويس'. (٦) اصل. 'اڇئو'. (۷) ن. 'جر پکي' ق. 'ڄَڻُ پکي'.

پَلٽِيا پاريون ڪَري، متي نُوڙِن نيس
آهَرُوَ اوطاڪُن ۾، ماري ويٺا ميسَ(١)
سَجَڻَ ڏيسان ڏيسَ، پَڪا رکن پاڻَ ۾.

[٧] اڇا آنبرَ آنبرين(٢)، بُوندون بَس نہ ڪَنَ [ان]
ڪارا ڪَڪَرَ ڪوڙِ پِيي، وَسڪاري وَسَنَ
سانوڻ مُند، سَيد چئي، اڪيون پِيي پَسَنِ
جي محب مُهنجي مَنِ، سي مِينهن مونکي ميڙئا.

[٨] 'وَهيرو' ۽ 'واريڪو'، تَڙُ 'ترائي' پَس [انق]
اُتي اُتاهين ٿئي، سندو لَڏن گس
ڪارائي ۽ ڪَس، ڏِٺي جِهن ڏُور ٿئي.

ڪامڻ پيچن ڪيس، مونجِ ڪانڌ قطب چئي.

[الف] ڪامڻ ڪٿهي ڪانڌ ڪون، پيءُ! پرديس ۾ جاءِ [انق]
سيباري ميءُ نہ لَهي، اوڏو آءُ، ۾ جاءِ
ڏينهان نيهان (٣) جو لڳي، ڪامل ڪومو واءِ
سانوڻ مند مرتيون! وڃي ۾ وَرُ وڻاءِ
مون توهي مين چاءُ، سفر کهورئو سپرين!

[ب] سفر کهورئو سپرين: کهر مدائين کهار. [انق]
پتسي پيءُ پر ٿيا، هيءُ آسه جي آر
مهاڳڻ، شريف چئي، وصالان نہ وسار
پٺي ڏيه (٤) ڪيم نهار، سائيه هونده سنڀڪيي.

---

(١) ن. 'آهرُون' ق. ١. 'آهرُو' ٢. 'آهرُون'. (٢) اصل. 'عنبر عنبرين' (٣) اصل. 'ڏيهان پيهان' (٤) اصل. 'ڏونه'.

[٩] ڏاڏَرَ ڏُوکي اُٺئا(١)، توارئو تاڙي [ن ق]
سُٽي سنگهارن سعيو ڪئو، سامُونئا ساٽي(٢)
پِئا(٣) ڏُهن ڏُهائن ۾، وَچ وِجهئو واڙي
پِيَن پَتَنِ ۾ پُرِ ڪئو، جي ڳوٺ سِکيا ڳاڙي
پِرينِ جي پاڙي، هُيَهُون سُسانگ(٤) سيّد چئي.

[٩/الف] آوِيَرَ سُون آئيا، سڀئي سُوهَر مينهن [ن ق]
ڪِنوٽن ڪار تي ڪئي، رِم جهم راتو ڏينهن
وَسَنِ تان وِيرسيئن، ڪاهُوءَ تَڙَ قطب چئي.

[٩/ب] ريلُون رانئي آئيون، ڪِنوٽيون ڪيراهَنِ [ن ق]
چِنوڙيءَ چِتائيو، هاري هَرَ وَهَنِ
تاماريون تَڙَنِ تي، پَلَرِ سي پَسَنِ
ڪَڪيجيءَ، قطب چئي، موجون ڪيون مينهن
جي ڏَرَ ڪانئيا ڏينهن، صاحب سي ساوا ڪيا.

[٩/ج] مينهن آئي ماٺهين سهسين سَرهايون [ق]
لٿو ڏک ڏُرڙ پريا تَڙَ ترايون
اوهن واريون آسريو، رَنين تيون رايون
ڪئي سَهڙَندي ڏَيتن سامُهيون، ڪي ڏريائين ڏايون
وجهي ڪير خوش ٿيون، ماٿين ۾ مايون
ڪيئي هليا ڳهڻ ڪي، پُرَ ڪيو پَترن پايون
پيرُو چئي، پَتَنِ ۾، ڪن ولوڙا وايون
جهي رُڪاٽن رنجائيا، تن وِلهن واڌايون
پايون ۽ دايون، پکي سونهن پانهنجي.

---

(١) ن. 'ڏاڏَرَ ڏوکي آئئا' ق. 'ڏاڏر ڏُرکي آئئا' (٢) اصل. 'سانڙي'. (٣) ن. 'پيا'.
(٤) اصل. 'سُسانگا'.

[١٠] سارنگ سار لهيج، الله لڳ عنات چئي [ر]
پاڻي پوچ پٽن ۾، ارزان آنَّ ڪريج
وطن وسائيج، تہ سنگهارن سک ٿئي(١).

[١١] جيسين سحر سنيري، تيسين وڏَر وَسُ [ر]
ڪانگهاريون وهڪيون، پار رُئندا پَسُ
رات آني ڪي رَسُ، اَجيون جي عنات چئي(٢).

[١٢] ڏونگها آچ ۾ اُن ڪي، ڪاسا جني ڪم [ر]
پنندي پر ڏيهہ ۾، تن سودين ٿئي شرم
اَتين گهٽي ادب سين، ڳالهائين نرم
قادر ڪر ڪرم، اُني ساڻ عنات چئي(٣).

[١٣] پاڇاڻـي پئي، ڪئو آڳـاڻيئي آڳرو(٤) [نق]
سَرهيون سنگهاريون ٿيون، پيارين پهي
چڪيسِ سَپ چئي، تڏ مولي مينهن وسائيا(٥).

---

(١) ميان محمد علي شاهہ ڪان مليل روايت مطابق. شاهہ جي رسالي، سر سارنگ د-١٩ ۾ هيءُ بيت موجود آهي، پر پهرين سٽ هن طرح ڏنل آهي: 'سارنگ سار لهيج، الله لڳ اچين جي'. (٢)روايت سارنگ فقير جت. (٣) ميان امام علي شاهہ ڪان مليل روايت مطابق. هيءُ بيت شاهہ جي رسالي، سر سارنگ د-٤٥ ۾ ڏنل آهي، پر آخري سٽ هن طرح آهي: 'قادر ڪر ڪرم، تہ ان جي وطن ۾ وس ٿئي'. (٤) ق. 'آڳاڻيان اڳرو، پاڇاڻي پئي'. (٥) هيءُ بيت شاهہ جي رسالي، سر سارنگ د-١٩ ۾ هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:

پاڇاڻيءَ پئي، ڏئو آڳاڻيا اڳرو
جڏهن چڪس سپ چئي، تڏهن مولي مينهن وسائيا.

[١٤] ڏاهي ڪ پوري، پر وٺي پهنجي وَر ڪي [ن ق]
سندي سانوڻ ڏينهڙين، جهجڻ ۽ جهوري
هِي تهنُ گهوري، جو سياري سَپَجي.

[١٥] وِڄڙيُون ويسانـد، شال مَ وڏهوٽي وهو(١) [ن ق]
اچي جا آڻ ـ اوٺ جِي، پِڄي سا پِراند
محبت ماڪ مينهن جي، پوي پَڪي پاند
وَرُ هوتان سين هيڪاند، پاڀوهڻ پرينء سين.

[١٦] پيئي مِ پاتارِ، اوپرَ سُونُ آبُ گهُري [ن ق]
پيڙي پيڙين نہ ٿئي(٢)، توڙي حيلا ڪري هزار
سڪڻ سڪو سپَ ڪان، سرتيون! سيپ ڄمار
جيلانہ محبت ڪي موچار، تينَ جوهرَ جو گِي ٿئي.

وائي

سِيتِ ٿئي سٽائـي، ميـان بادل! [ن]
وس تہ وسن ڏينهڙا
دِيَتُ وٺو پَتُ پارڪرُ، سُڄي اِيَ سَرهائي ـ
وس تہ وسن ڏينهڙا
هُئي آريڄِي،عناتُ چئي، ريلِيپُون رجائي ـ
وس تہ وسن ڏينهڙا

—※—

(١) ق. 'شال مَ وڏوڏهين و هو، وڄڙيون وسياند'. (٢) ن. 'پيڙي پيڙي' نہ ٿئي'.

سر وُ تُوڏي

فصل پهريون

[١] جِتان گهڙِي تِتان گهيڙُ، آوَتَڙائين تَڙُ تَئِي [ن،ق]
ذَمَ وَٽ جُتو ظاهِرا، مَنُ مِهارَ سِين مِيڙُ
سا نَدِي پانئِي نيڙُ، جهن اهڙي سڪ سيدَ چئِي(١).

[٢] تِڪان تِڪَ گهِٽِي، سڪ تِهان ٿِي اڳرِي [ن،ق]

---

[١] تڪي نہ توري، نئي نيهاري نہ، گهڙي (٢) [ن،ق]
مٿي متي مهراڻ جا، گهيڙ پسو گهوري
ٻحرن منجهہ، ٻلال چئي، آڏيءَ جو اوري
تيلاهين ووري، وجهو سحب ميهار سين.

[٢/الف] ڪاري رات ڪچو گهڙو، جَرُ جهجهو ۽ جالَ [ن،ق]
سائيرَ مٿي سوهڻي، ٿي مڃي پڻي جا پالَ
سٿي لوڪَ، شريف چئي، ڪنئين اِن خيالَ
ساهڙ جيءَ سنڀالَ، آنڪي ڪٺي آڪاريين.

---

(١) ن. 'جنهن کي اهڙي سڪ سيد چئي سا ندي پانئي نيڙ'. هيءُ بيت شاهہ جي رسالي، سُر سهڻي د-٣، ۾ هيئينءَ طرح ذنل آهي:
ڪيرَ ٻچن ڪوڙيون، جتان گهڙي تتان گهيڙ ذم سين جسو ظاهري، من مهار سين ميڙ
سا ندي پانئي نيڙ، جنهن کي سڪ ساهڙ جي.

(٢) ق. 'نيڙ نهاري نہ گهڙي، تڪي نہ توري'.

پاتا اُنَ پاتارَ ۾، دريا ڏنگ هَٽِي
اکڙيون، عِنات چئي، وِيئيون پار وَٽِي
ساڻِي جَن ڏٺِي، تن سين مهراڻُ مِيا ڪَري.

[٣] ساهڙ ڪارڻ سوهڻي، رِءَ نِهاري ريت [انق]
ڪٽي نيڻ خوش ڪئو، پَسئو پاڻڊي پيت
اُت مَ اچي پيت، آڏکي کي عِنات چئي.

[٤] مهاران مَهي، ڪا جا پيتائين(١) پريمَ کي [انق]
تهن سُرڪَ مُرڪَ مَستانُ کي، لَڳيس ڏُڏَ ڏَهِي
تانْ تان تان نہ رَهِي، جانْ پيرو نہ ڪيائين پاڻ تي.

[٥] گهِڙي اُنهي گهيڙ تان، جتي لَهر لالائِي [انق]

[$\frac{٢}{ب}$] ٻيلو سپ ريلو، ٻوڙي ٻنهي ڪنڌ ٻين. [انق]
اوٺيهہ، اونداهي چنڊ جي، ٻوريءَ هنت ٻيلو
سانوڻ مُند، شريف چئي، سانرُ سويلو
اچي مَ ٿيلو، سائين سَٿرُ ڏوئيٻين (٢).

[$\frac{٢}{ج}$] ڪرڪل (٣) ڪوچَ ڪُنن تي، آرَ آبتو گهورُ [انق]
گهيڙ منيالي سُوهڻي! اڄ درياءَ ۾ پيو ڏَورُ
بي خطا، بلال چئي، لوري لڳيس لورُ
هو پاڻي هيءَ پورُ، شال مدد ٿئي ميهارَ جي.

[$\frac{٥}{الف}$] لَهر لالائي، ڪوڙ ڪٺوريءَ آيري [انق]
اچين، مچين (٤)، ماڻهين، بوءِ باگُونن آئي

---

(١) ن. 'پيتيان' (٢) ن. 'ڏوئيٻين'. (٣) ن. ڪرڪر. (٤) ن. 'اچي مچي'

ڪَنبي ڪِينَ ڪُنَنِ پِرَ، توڙي گهيڙن گهيرائي
هُيَس سڪ، سيّدُ چئي، جهَنْ لُڙئون لنگهائي
مولِي مَلائِي، محبتي مهار ڪي.

[٦] پاڻيَ سان پِهُه پِئو، ڊارَنِ تي ڊارو [اناق]
رُوحُ رَگُون رَتُ رات جو، پئي پارَنِ تي پارو
مُنتَ لئي مهارَ ڪِئو، چارن تي چارو
سُئائين سَڻ، سيّد چئي، نارَنِ تي نارو
اوڪَرِ اوڪارو، پُجهانْ تِنُسِ پاجهه جو.

گهڙي ڪالهه، قطب چئي، مُنڌ چوليين چڙلائي
تِي مُرهي سَيائي، آجُ بَهه بَهه، بنهي ڪنديين.

[٥ ب] لهر چلڪو چولَ، وَهڻ ڪتوريء واسئو [اناق]
اَصحُ باس عطر جي، اچي منجهان اولَ
آب عنبيران اکرو، ڏئي جهلڪا جهول (١)
پئون پاري پول، گهڙي ڪالهه قطب چئي.

[٥ ج] گهڙي انهيء گهيڙ تان، جتِ دريا جو دڙڪو [اناق]
پيڙي لنگهي نه ان پارِ تان، جت ڪُنن جو ڪڙڪو
آپڪئو آرُن تي چڙهي، توڙي سيرَ ڪري سڙڪو
يوسف چئي، ان جاء ۾، ناهي پانهن جو پرڪو
والي ڪيچِ وَرُ ڪو جيئن سَهڙُ ميلي مون سامهون.

(١) اصل. 'جهلڪا جهول'.

فصل پيو

[١] هاديَ لڳ هنيان! پڇج پار پرين ڪي [انق]
جن اکين سڪ عنات چئي، تن ڪهڙو ڏوهہ ڏيان
مهارن ميان! مونکي سَنئون سُنهايو پيچرو.

[٢] ميڙئو ميڙئو ڪانهن، مٿي پِر پيرا ڪريين [انق]
ڪوهہ نہ سِڪ سنباهيين، تون پانهجي پانهن
آهن ڪِين آگانهن، سَجَڻ سِڪنديِن کي.

[٢ الف] ڪانڌن ڪنديِن ڪوهُ، تان ڪي تَرُ پانهنُ سين [انق]
سڄي پڙ پيراهَ جو، چڇَ چلڪا چوهُ
سائرَ سيرَ، شريف چئي، تَرج وَني توهُ
ڪچي ڪونهي ڏوهُ، پلئيءِ تي پيلو ٿئو.

[٢ ب] ميڙئو ميڙئو ڪڪئي، مٿي پِر پيرا ڪرئين [انق]
ڪوهُ نہ سِڪ سنباهيين، تون پنهنجا پڪئي
گهرُ الله جي رکئي، بحرن منجهہ بلال چئي.

[٢ ج] ڏنڊون، ڏوريون، واهٽيون، تنهان پري سپ تارِ [انق]
جان گهرنديءِ موهٽي، تان نظر ڪري نهارِ
بس نہ ڪريين، بلال چئي، ڪهڙي لڳئي آرِ
وِيندينءَ جان هن پارِ، تان گهرج گهاتي نيهن سين.

[٣] ميرا مَنهَن مَـڇَ، سانياران ساهـڙَ جا [انق]
اکيون آسَر لائيـو، راڙي راڙي رڃَ
جي هلن ساڻ سَڇَ، تن رازق! تون رسائين.

[٤] گهڙڻُ وَهيڻُو مون، مڙڻُ هَٿَ ٻئن جي [انق]
ساهڙَ! سِڪندين جو، تُرسُ پروڙج تون
هلڻ هوتن ڏونهه، سي مُجڻُ وات وڙپيين.

[٥] گهڙڻُ مُهنجي وَسِ، مِڙَڻُ هَٿَ ٻئن جي [انق]
ساهڙُ سِڪندين سين، مُجڻُ پوءِ عَڪسَ
تن جو باب نہ بسِ، پرين جهنَ جو پار ۾.

[٤/الف] تيڪَ تَرئو وَهـہ تار، دعوىٰ ڪيٺو درياءَ سين [انق]
لال لهرين، وچ ۾، ڪُنن مير قرار
آڪي سا آرن تي، پرين جنهن جو پار
آپيئڻ نہ اورار، آن جو بابُ بلال چئي.

[٤/ب] پچلَ پنهي ڪنديين، وَهن آبتا آر [انق]
ڪاري رات، قطب چئي، ڪهيري ڪئي خمار
گهڙ سنيالي سوهڻي، پَسيج پاڻي پارَ
جنهن کي محبت ساڻ مهارَ، سا آگا! تون آڪارين.

[٥] جاي گهڙن، مڙن سائي، ترسُ ۾ پسي تار [انق]
دونهيون ڏسي دوست جون(١) اکين لڳي آر
اڃن ڪُنن ڪپينديون، پرين جن جو(٢) پار
آپيئڻُ نہ اورار، ان جو بابُ بلال چئي؛

---

(١) اصل. ’دوس جون‘ (٢) اصل. ’جنهن جون‘.

[٦] جي مانَ جيڏيون وسَهو، تہ آنءُ نہ وَهيٽي پاڻَ [انق]
دل در ماندي دوس ري، تن جي ڏاڍو تاڻ
لَڏيسَ نيهن نڌاڻ، نا تہ ڪُنن ۾ ڪير گهڙي!

[٧] وَڃ وَڻاٽين (١) وهڪون، سانياران سَندان [انق]
ڏُونهيون ٻَرن دائما، پُڇان تي ڪيٽان
وَروڪئو ويِران، تُرهو ڪئو تار تران.

[٨] پسئو وَڻَ وهسي هنيون، سانياران سَندان [ر]
چِنا، مَنهَن، مينهيون، وڏهيان وڻاٽان

[٧ الف] ٻاري ٻاه، ٻلال چڻي، شوءِ جا ٻار مهار [انق]
دونهيون دوس دکائيون، سانياران سنگهار
اوٺيس اکڙين جو وجي ويرئون تار (٢)
وجي ويروتار [وجود ۾] سيڻن جي سنيار
آوتڙ تري تار، سنجهي ملي سوهٽي.

[٧ ب] دونهان دُکن جيئن، مَتنَهَن ميهارن ٻجي [انق]
اکين آرو لائيو، تَنَ منهنجي تيئن
آئين جهي ٻلميو ٻاڙي واريون! هاٿي سٺو هيئن
ڏسو جي ڏک ذرو تہ ڪَريو قطب چئي ڪيئن
هلو ساهڙ سيئن، تہ ڪهَرَ وَرَ وَچنئان وسري.

[٨] ٻَريون ٻرئين ٻر، ٻار ٻوَنديون ٻس [ان]
آٿيو هٿي آر ۾، وڃهين ٻُونيس وَر

(١) اصل. 'وڻاٽهي' (٢) اصل. 'وجي ويرو تار'

آڪڙين، عناتُ چئي، لايو لهہ سيٽان
آنءَ ڪَڙهان تي ڪيٽانِ، هُو سَڄَڻَ ڪينَ
سارين مُون(١).

[٩] هوءَ جا پِري باهِ، مَنهن مهارَنِ جي [انق]
اڪيون اَن اَهاءَ، اچن ڪُنَ ڪَپينديُون(٢).

[١٠] رات اونداهي، ري گهَڙِي، نڪا سيٽهہ ساڻُ [ق]
وِجهي، ويرم نہ ڪَري، پريان ڪارڻُ پاڻُ
محبت ڪي مهراڻُ، سُڪي سيوئي پَٽ تئُو(٣).

[١١] ٻُچو پاڏيَ وارين، تہ هي زر جَبات ڪئا [انق]
لهرين لوڏي جو مُڪو، ٻيڙو مَنڌَ مُلا
اولن منجهہ، عنات چئي، ڪتوريَ ڀِڪا
سائـرُ سُوهٽئـا، سيوئي سُرهـو ٿئـو.

سانباهو سموند جو، قطب چئي تون ڪر
تو پانيو آءٌ گهر، پر آهيين آڙ اڪين ۾ (٤).

(١) ميان امام علي شاه ڪان پهتل روايت مطابق (٢) هي بيت شاه جي رسالي، سر سهڻي د - ٥، ۾ پڻ موجود آهي. (٣) هيءُ اصل ۾ 'سرود مارني' جي متن جي حاشيي تي لکيل هو جتان کنيو ويو آهي. (٤) پڻ هي بيت شاه جي رسالي، سر سهڻي د-٧، هيئينءَ پڙهڻي سان موجود آهي:

پس جي پار پوندئيون، پريون پرٽين ۾
آئيو وجهي آر ۾، وڃيو پونس ور
سانباهي سموند جي، قطب چئي ڪا ڪر
تو پانيو آءٌ گهر، تان آهيءَ آر اکين ۾.

وائي *

اي يار! آنءُ جا طامع آهيان تُهنجي- [ق]

مون منجهہ عيب آپارَ

'آمر' اوڏي نہ وڃان، 'نهي' ڪئس نڪارَ-

مون منجهہ عيب آپارَ

سوڻ محمّد ڪارڻي، آڙئنِ جا آڌارَ!-

مون منجهہ عيب آپارَ

* ق ۾ هيءَ وائي 'سرود آسا' هيٺ ڏنل آهي، جتان نپائي هت رکي وئي آهي.

سرود ڪاموڏ

[١] تَختُ، بَختُ، تَڙُ، تماچي(١)، نُوري سڀ نَوَنِ [ن ق]
نانءُ نيابت گندري، سيني سُونه سَمَنِ
لَکين لياڪا ڪئا، ساري رات سَين
پاڻُون دايون تهنِ کي (٢)، اچئو پير پڄنِ
ڪامڻ ڪامَ(٣)، عِنات چئي، تهن کي آهي
منجهه اکين
ڏنيس ڏيه ڏڻينِ، معافيَ جي مُهر ڪري.

[٢] بَخت بُلند جَنِّ، تنهي منجهان نورُئينِ(٤) [ن ق]
گامين، ناسين، گاندرين، تَماچي سَندَنِ
هردم ڏِهه ڏي تنِ، آنو پهر عِناتُ چئي(٥).

---

[١] تنهن سَرَ ’ڪينجهر‘ نامُ، جئان نوازي نُورَئين (٦) [ن ق]
تخت تنهين تڙ تي، پائي ويٺو چامُ
سُهائس، شريف چئي، غريباڻو گامُ
تماچيءَ تمامُ، عيب آنيءَ جا ڍڪئا.

---

(١) ن. ’تماچي چام ڪي‘ ق. ’تماچي چامُ‘. (٢) ن. ’پاهنجيون تهن کي‘. (٣) ن. ’ڪاميل ڪامَ‘. (٤) اصل. ’نورئِي‘ (٥) ن. ’آنو پهر عنات چئي، هردم ڏِ هنڌي تنّ‘: (٦). اصل. ’نورئي‘

[٣] جهڙي سونهَ سنڌياس، تهڙو ڪنجهر ۾ ڪين ٿيو [ن ق]
طُولَ تنهين جي سين، راڻيون آچن
نہ راس
مورڇل پاڻ مَثاس، آيو تماچي هٽي.

[٤] تهڙو ڪنجهر ۾ ڪين ٿيو، جهڙي سونهَ سنڌياس [ق]
مَڻ، مياڻيون، مَڪُرا، مڙيئي معاف ٿئاس
ريس راڻين ڇڏئي، وهي ڪانڌ وٺاس
مورڇل مَثاس، آيو تماچي هٽي(١).

---

[٢] جيهي تماچي، ۾ مَري، جو آگلن آڪُ [ن ق]
هو جو(٢) ڪينجهر تي سو سپ لاٿائين لاڪُ
سُهائيس، شريف ڇٽي، مَلاحن جو ماڪُ
پَلو نوريءَ پاڪُ، جنهن نَتَر سپ نوازئا.

[٣ الف] جيلانه پاڻ نہ ڏٺائين، تي نوازي(٣) نُورَنين(٤) [ن ق]
تنهن سُهائي، شريف ڇٽي، جو ماموهيءَ سائين
سَهي سيٺي مڃيا، جي عرض آتائين
آن ڪي ڏِنائين، ڏاڏائڪي ڏن ۾.

[٣ ب] ڇَتَا، ڏُنگيون، پيڙيون، ميلڪ جني جا مَڏَ [ن ق]
سَهي سي سيڻ ڪيا، هيٺا جيني هَڏَ
چامَ! (٥) پرتيئي لَڏَ، سانگين جي شريف ڇٽي.

---

(١) شاه جي رسالي، سر ڪاموڏ د - ا، ۾ هيءَ بيت هيئينءَ طرح ڏنل آهي.
تهڙو ڪنجهر ۾ ڪين ٿيو، جهڙي سونهن سنڌياس
مَڻ، مياڻيون، مڪڙا، مڙيئي معاف ٿياس
مورڇل مثاس، آيو هٽي ڇام هٿن ميں.

(٢) ق. 'هتو جو'. (٣) ق. ۾ پڙهيي: 'تئن نوازي' (٤) اصل. 'نورئي'. (٥) ق. 'رب'.

[٥] دَيَا، دانَرَ، دُوءِ، ڪاڄُ جَني جو ڪِڪيُون [انق]
آنِي منجها اُپري، مُشڪ ڪَتوريَ بوءِ
تن راڻين اهڙي روءِ، آئڙيون گهڻو عنات چئي.

[٦] آگلائي آهيرَ، رهن ڪِنجُهرَ ڪَنڌين [انق]
ڍَڪين پيتو تَن جي، گِنهي جامُ وزير
لائِن آهڪَ عَنبيرَ، چت چِڙيائون آڳهين.

[٥ الف] پاٻوڙا پيندين ۾، مٿي مُهاڻين مُوءِ [انق]
آن جون ڪاريون ڪکيءَ هاٿيون، ڇيڇين ڇڇي بُوءِ
عَطُرَ لائين آوءِ، ڪالهه نوازيون قطب چئي.

[٥ ب] ڪکي هڏ ۾ ڪاءِ، ڇڇي هٿونئي نه سهي(١) [انق]
وَڍِي نه وڪٽي، آڏيءَ اوڏي ناهه
رڪيائين، رنگريز چئي، تَنُن تماچيءَ لاءِ
سمون تنهين جي ساءِ، تو ڪري معاف مياڻيون(٢).

[١] پاٻوهي پلنگ ميں، چارا پسي چامُ [نق]
رهيو تنهن ڪي روح ۾، نوريءَ سندو نام
تڙ تماچي بخشئي، ملاحن مدام
ڪانڌراڻو گام، ڪانُورنو قطب چئي.

---

(1) ق. 'ڇيڇي هٿ نه ڇهُي، ڪکي هڏ نه ڪاءِ'. (2) شاهه جي رسالي، سرڪاموڏ د-1، ۾ هي بيت هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:

ڇيڇي هٿ نه ڇهي، ڪکي هڏ نه ڪاءِ
نه وڍي، نه وڪٽي، اڏيءَ اوڏي ناهه
سمون تنهن جي ساءِ، تو مياڻيون معاف ڪري.

•شاهه جي رسالي ۾ آيل بيت ۾ هيٺين سٽ (نمبر3) وڌيڪ آهي:

'پاڪ رڪيائين پيجرو، ٿن تماچي لاءِ'.

[۷] وَنجهہ ڪوڙيائون وِچ ۾، چارا تنِ ڏاري [نق]
پَٽر وِڏائون پَنّ جو، سَوارو ساري
اُن جي(۱) اوتاري، آچِي جام تماچي تڪڙو.

[۸] پَکِي لانگوٽين جي، آچِي لٿو جام جِلي [ق]
مَنَهن پيبون مَسْنَدا، جُهگَن پاس جُهلي(۲)
ڪنجُهرُ سبِّ ڪُلي، تن اُگهاڙن انعام ڏيو.

[۹] آنءُ گندرو غريبُ، رهان ڪنجُهرَ ڪنڌيين [نق]
توسين جامُ قريبُ، ڏَنُ چِڏيندو ڏيجَ ۾(۳).

[۱۰] جينءُ تون مُهاڏو، آهيين چوکو گَنْدَرو [نق]

[الف] هوءِ نَتَرَ هوءِ ٻيڙيون، هوءِ ملاحَن ماڪُ [نق]
تني جي تڙ تماچي آئيو، پلو تين پاڪُ
اڪين تي ٻڻ اڪرو، ڏنن سمي جام مهاڪُ
سڀ لاٿائين لاڪُ، ڪنجهرَ تان قطب چئي.

[ب] نَڙا، نَتَرَ، ٻيڙيون، سُونا جن جا ساجَ [نق]
ريلن ۾، رنگريز چئي، رهيا مونهن راجَ
موچارا مچين جا، ڪپڙَ رڌين ڪاجَ
آني جا آواجَ، سُونهاڻا سمي جام ڪئي.

(۱) اصل. 'آني جي'. (۲) اصل. 'مَنُهن منهن مسندا، جهگن پاس جهلي'. (۳) ن. 'ڏن چڏائيندو ڏيج مان'. شاهہ جي رسالي، سر ڪاموڏ د - ۱، ۾ هيٺيون بيت ڏنل آهي:

تون تماچي تڙ ڌڻي، آءٌ گندري غريب
توسين جام قريب، ڪين ڏن چڏائي ڏيج سون.

آنءُ عرض ڇونڊي ڄام کي، جو مَچيندو ماڻو

ڪَنڌِيَ(۱) جو ناڻو، ڪونہ ڳُهرندو ڪڏهين.

[۱۱] مهنجو مَڃيَ ڪاڄُ، تون ڪايو پانَ پِڪُون هٿين [ق ن]

سَمان! سُيانُ آونٿن هٿين، جهڙوئي تون آڄُ

ڪنجُهرِ راڻيون راڄُ، سڀ سلامي ڳاندرِين.

[۱۲] ماڻهو چُون سي، آنءُ آهيڙياڻي آهيان [ر]

توريُ جي ڏرن جا، مون ڪان چڱا سي

ڄامَ تماچي جي، نَظَرَ نوازِي آهيان(۲).

وائي

[ن] ڄي مَنُ موهئو ڄام

جو سُونهن سَيِنِ(۲) ۾ وِتري ڳندري

ڄي مَنَ موهئو ڄام

سَمي سُونهاڻي، محبت هاڻي

مهاڻي مَهَا سُوندَري ڳندري

ڄي مَنَ موهئو ڄام

---

(۱) ق. 'ڪنڌي'. (۲) روايت حاجي عمر چانڊيو. (۲) اصل. 'سيني'.

سرود ڪارائيبڙو *

[۱] دِل ۾ دَور مَ ڪاءِ، پيهي سَنجهه سوجهارَ سَرِ(۱) [ن ق]

آتانْ ئي، عِناتُ چئي، آباچِي(۲) ۾ آءِ

چِلڙ چُنجَ مَ پاءِ تون، ڪَرِ ڪُوٽا(۳) سين چاءِ

رکي جنّ اللّهُ، وِارُ نہ وِنگو تَن جو.

[الف] چيلڙ چڏ چڙي، وانءِ آڏامي آج ۾ [ن ق]

آرميرو آرڪ ڪري، جنهن جي بات ٻري

ماڻج ڪوڻ، قطب چئي، پاڪيزا پري

تنهن سرِ وانءِ مري، جت هيرو چٽن هنجهڙا!

[ب] ڪيهڙي ڪم ڪل ڪرين، پورا پل مَ ڪاءِ(۴) [ن ق]

وتين جو وچائيو، تنهن ڏهان(۵) پانئج ڏاءِ

منجهان ڪوڏ، قطب چئي، ڪر ڪوٽا سين چاءِ

موتي مهراڻاءِ، چٽنو چانگارج هنجهڙا!

---

* ن. 'سرودڪارائيرو'. ق. 'سرود ڪارايل'. (۱) ن: اصل عبارت: "سنجهہ سوچار سرَ". ق. "پيهي هنجهہ سوجهار سرَ، دل ۾ دور مَ ڪاءِ". (۲) ق. 'آباچي'. (۳) ن. 'ڪوترا'. ق. 'ڪوتران'. (۴) ن. اصل صورتخطي: "ڪيهري ڪم ڪل ڪترين پورا پل مڪاءِ". ق. "ڪيهري ڪم ڪل ڪٽي، پورا پل مَ ڪاءِ". (۵) اصل. 'ڏهڻا'.

[٢] جيلاه ڪُوٽَنِ(٢) منجهه ڪَڪورَ، تيلاه ٻونر
ٻُٽڪَن ٻالَ سَرِ'(١)
لَلا تي لالُ ٿئا، منجهان آبَ آتورَ
اُهڪُ نڪَن، عنات چئي، اَن چاري چُغَل چورَ
هَنجَهن لٿا هورَ، پاٻوڙي(٣) پيرَ ڌري. [ن ق]

[٣] هَنجهه هُتي جو حالُ، چِلڙِ چُنجَ نه اُگهيي [ن ق]

[٢/الف] رءِ پاٻوڙي پيٽ جي، هڙ نه ڌري پير [ن ق]
بنا ڪُوٽ، ٻلال چئي، ٻيي هنجهه ڪانهي هير
اونهي گهوڻي وچ ۾، سي سُونٺائين سير
تيلاهين سوير، وجهو هُت حاضر ٿئي.

[٢/ب] پاٻوڙي پيٽ جي، آپو پير ڌري [ن ق]
چُوٽي ڪوٽ، قطب چئي، ٻاسي ٿئي نه ٻري
مونکي ايءُ معلوم ٿي، جا هنجهه ڳالهه ڪري
سچ پٽ تن سري(٤)، اهڙي آپيڪ جن جي.

[٣/الف] ٻکن ايئن نه ٻجهيو، تہ ڪو سُونٺو سر هنجهن. [ن ق]
ڪنگ، ڪانيرا، ڪانٺرا، اوڏانه ڪين اچن
سدائين، شريف چئي، موتي موڪ چڳن
لاڙون سي لَهن، جني مَنهن مهراڻ ڏي.

[٣/ب] سي ٻگا ڪوه ٻجهن، جي چُوٽو چٽن چيڪ ۾ [ن ق]
اچو آب لڪئو، هميشه هَنجهن.

---

(١) ن. 'ڪونرن'. (٢) ن. اصل صورتخطي: پهور ٻرِ ڪَنِ ٻهال سر' (٣) ن. 'ٻاٻونڙي'
(٤) ق. 'تني سچ سَري'.

پَکين پائي آئيو، سندو جُوءِ جمالُ
لَلو تيلاه لالُ، جيلاه آئڙئو اَن عنات چئي.

[۴] هَنجھ هُتي جِي سِڪَ، چلڙ چُنجَ نَہ اُگھيي [انق]
آيو اج، عِنات چئي، پَکين(۱) لائي پِڪَ
تار ڏنائين تِڪَ، تانگھي تُئي نہ طالبو.

[۵] ڪوڙيين جي ڪائو ٿئي، سمونڊ تُوءِ نہ سُکن [انق]
لالُون سي لهن، جنين سودو سَچ سين.

[۶] ڪَري سانگ سَرين، روهان آڏاڻينْ هَنجھڙا! [انق]

بيوقوف، بلال چئي، گھونيتا (۲) گھمن.
سي لالون ڪيئن لهن(۳)، جي ڪُورا گھوگھيتين جا.

[۴ الف] سَر جھجھي جَر جُوءِ، اونهي بحر بلال چئي [انق]
حاصل ٿي هنجھن کي، حال هدايت هوءِ
واصل نيي وصال سين، سدا روءِ بروءِ
آمل چڻن اوءِ، پيئون جي پاتار ۾.

[۴ ب] رکي طلب تار جي، چُنج موتي مهراڻاء [انق]
وڻين جو وچائيو، تنهن ڏهان پانڃ ڏاهُ
يوسف چئي، ان جاءِ ۾، سَر جو ايندءِ ساءُ
رکي جن "الله"، تينِ پاربهڙي پاسي ٿئي.

[۶ الف] راهيش سندن روه، هين سَر سانگي آئيا [انق]
چڻن چانگارين چيت ۾، الو پهر اوءِ

---

(۱) ق. پکن. (2) اصل: 'گونيتا' "بيوقوف، بلال چئي، گهونتياگهمن" جي بي روايت هن طرح ملي آهي:
"بي پتا، بلال چئي، منجهان چک چڻن".

اڱڻان ڏاڍي ڏيهيو ڏاب ڪي، پائج پير ھرين
آدبُ ڪج، عناتُ چئي، جتي تار ترين
تانتان تانْ مَ مرين، جانجان موتي مَلي(١).

پڇا تنھن جي پاڇھ، پُ، پڪين چڏيا پوءِ
لَلا ميلن لوءِ، سلامت، شريف چئي.

[٦/ب] ھتان آڏامي ھيت، چوٽو چٽڻ آئيا [انق]
تن ساٿيھ سَن، شريف چئي، چارون پھر چيت
جنھن جھوءِ گذارين ھنجھڙا، ھائي ڏاڍي ڏب م تيت
پکي جن پرت، تيھان پاريھڙي پاسي ٿئي.

[٦/ج] ڏاڍي ڏب سنيائيا، پھير پاتائين [انق]
رازق رکي جن کي، سي اچن نه آتاھين
اِي چڏ ڇپتري تن کي، جن نظر مٿاھين
جن ھينين ھيٺاھين، سي ملن سلامت شريف چئي.

[٦/د] راھڪ روءِ سنڌين، ھيت چُوٽو چٽڻ آئيا [انق]
ڏاڍيءَ ڏب سنيائيا، رازق رکي تن
قلوب منجھ، قطب چئي، وائي وحدت جن
سي پاريھڙي نه پسن، ھميشه ھي ھنجھڙا.

[٦/ه] جنھن کي صاحب سَر سونھائيو، سو چئي چت وڏي [انق]
ھنجھ جو منجھ، پروڙئو، سائين پاڻ سڏي
ھينئڙو حبيبن، سھن، چڏيائين ڪَڏي
ڏاڍي ڏب آڏي، تنھن کي ڪندا ڪوه قطب چئي.

[٦/و] ونءَ پاريھڙي پاسي ٿي، ڏاڍي ڏب ڪٽي [انق]
اسان محمد مجيو، مٿي جنھن منٿي
ھينئڙو حبيبن جي، ويو واڪ وٽي
چاٽي ھيڪ ڏٺي، جو قادر آه قطب چئي.

---

(١) ن. موتي نه ملين.

[٧] ڏيهر ڏڏي ڏاءِ، مڃڻ پڪ پُسائيين [ن ق]
تُنهين جو تڙن ۾ تو ماري تڪي ماهُ
اوڏاهين اُڏاءِ، جيڏانہ چڪ نہ چلهو.

[٨] جيڏانه چڪ نہ چلهو، نہ ڪو ڪڪ نہ سڪ [ن ق]
چلڙ ۾ چُنج هٿي، جتہ پُساڀين پڪ
لُڙ جو لنگهي لڪّ، آچو پيءُ عنات چئي.

[٩] چُنج ڪيم چڪ ۾، اوڏو آءُ م اِتّ [ن ق]
وانءُ اُڏامي آڇ ۾، جت موتين ناه مت
هونگارِ هنجهن سين، چڳي لائي چِتّ
پڪي رک پرِتّ، تي طالبُو تارِ جو.

[١٠] جهڙي لات لَئين، تهڙو جي چوٹو چُٽين [ق]
نباهي نِئين، هوند پڪ پانهجا پاڻ سين(١).

وائي — ١

[ن ق] هيُ هنجهہ هت نہ چُٹندو، چُوٹو جو چڪ گاڏئون
تانگهي ٽئي نہ طالبُو، پہڻ منجهہ پرنڌو.

هي هنجهہ هت نہ چُٹندو

(١) اصل ۾ هيءُ بيت 'سرود پورب' جي حاشيه تي ڏنل آهي، جتان تپائي هتي رکيو ويو آهي.

جيلاه اِن لَلِ لَلو هنجهڙو، تيلاه روه رسندو (١)

هي هنجهه هت نه ڇُٽندو

پَچا پهنجا ڀاجهه سين، پَکي وڃي پَسَندو (٢)

هي هنجهه هت نه ڇُٽندو

ڏاڍيَ سندي ڏيپ کان، ٻلي ان ٻچندو (٢)

هي هنجهه هت نه ڇُٽندو

وائي — ٢

جو سُر سرهو سوجهرو، هَنجهه هُتيئي هُون [ن،ق]

ذاتي ذڪر جبارِ جو، چِت چيتارئو چُون.

هنجهه هتيئي هُون

آمَلَ جِت آمُونگرا، پاڻيَ تِهنُ پُونُ (٣).

هنجهه هتيئي هُون

چَلهِي چِلڙ چِڪ ۾، پهنجا پَکَ نه ڏُونُ(٣).

هنجهه هتيئي هُون

وڃڻو هدايت هوء ۾، راتو ڏينهان رُونُ(٣).

هنجهه هتيئي هُون.

---

(١) ن. ’ اِن لَلِ لاءِ لو هنجهڙو ڀڻ منجهه پرندو، تيلاه روه رسندو‘. ق. ’ ان لل لاء لو هنجهڙو، تيلاه روه رسندو‘. (٢) آخري ٻئي مصراعون فقط ق ۾ آهن. (٣) آخري ٽيئي مصراعون فقط ق ۾ آهن.

اضـــافـــا

[قلمي نسخن ۾ روايتن ڪي اتاري، ڇپائي لاءِ آخري بياض تيار ڪرڻ وقت ڪن 'سرودن' مان ڪي بيت ۾ وايون رهجي ويون ۽ انهي ڪري ڇاپي هيٺ ڪين آيون. اهي جملي رهيل بيت ۽ وايون، ۽ مختلف سرودن' هيٺ هت اضافي طور ڏنا وڃن ٿا، ۽ اميد ته ڪتاب جي ٻئي ڇاپي وقت متن ۾ موزون جاين تي رکيا ويندا. ن. ب]

سرود ڪنڀات

تهن ويڙ وانگي ڪونه وٺو، مَيي جُوءِ جيڏاهين [ق]
جي ڏوري ڏنائين(۱)، سي ڪُوهر ڪاهوڙين تَڪئا.

سرود سر راڳ

[۱] آئين سُمهو ساٿئا! پَل سُڪاڻ سِر ڏيئي [د]
نڪو ڪپر ٿو ڪُن ڪري، نڪا مانڱي منجهہ مَهي
اتي جا، عِنات چئي، ويا لاڳا سپ لَهي
جهن آهي لڄ ڪنئي، اسين آهيون اُن جي آسري(۲).

---

(۱) اصل. داوري جي ڏنائين'. (۲) ميان محمد علي شاه ڪان پهتل روايت موجب. هيءُ بيت هيٺين ٻن بيتن مان پيدا ٿيو، جي شاه جي رسالي، سر سر راڳ، ۾ ڏنل آهن:

ٻيڙياتا! ٻيٺي تو نه ڦِنديون ڳالهڙيون سڄيون راتيون سمهين، پر سڪاڻ ڏيئي
صباح سهيٺي، پار پڇندءِ خبرون (د - ۲)

سڪاڻئا ۾ سُمهيو بندر جان پٽي، ڪپر ٿو ڪن ڪري جه مانڱي منجهہ مهي
ايڏو سور سهي، ننڊ نه ڪجي ناڪئا! (د - ٥)

[٢] سوداگر سمونڊ جا، لاجو لال وڻيج [د]
اچا اولا عاج جا، چگا چڻائيج
سڙه سيئي سقلات جا، ڪوها خوب ڪٽيج
ست سُڪان سَر ڪري، ڇهہ ڇڇهريون آڏيج

[٢/الف] ناڪئا نهاري، محڪم جهليج مَڪَري [نق]
تاتج تَنَ تراز جا، سيئي ساري
ڊڄڻ ڪٽيج پانهجا، ننگر نهاري
اڳيان سمنڊ مڏ پنڌ تي، تکو تواري
تن کي آگو آڪاري، جن شَفيعُ مَنَ شريف ڇئي.

[٢/ب] ننگر ڪنيا ناڪئي، الله آساري [نق]
آمت سندو ڪارڻي، هليا سفر سنياري
سُوڊيون ڏي سٽريُون، تن وڻجارن واري
ميون مسافرن ڪي ڏڪ م ڏيڪاري
آيا اوتاري، اوء سلامت شريف ڇئي.

[٢/ج] نيئي ٻنڌي ٻار، وهہ سوداگر سنبهي [نق]
گهڻين تورين ڏينهڙين، اچي ڪنڌء سارَ
بندر ۾ ، ٻلال ڇئي، تنهنجي ٻکين آهہ پچارَ
تن ڪڍهن ڪين وساريو، جي او تنهنجا يارَ
ايڏي مٽي آر، تون ڪيئن وتين ويسرو.

[٢/د] ڪو جو وريو واءُ، جنهن پر ڊچن ناڪئا [د]
وَرَتن ونجهہ، ڦٽا ڪيا، اهڙ تي اونداهہ
ناڪئن نڪاهہ، ٽٽو گوندر گاڏئون (١).

---

(١) ميان محمد علي شاه کان مليل روايت موجب هيءُ بيت ٻلال جو آهي.

ٻارهن، تيرهن، پندرهن، سترهن سينگاريجِ
ساري سِت، سيّد چئي، پوري پُڄائيجِ
ملاح معـلم خبرون، پڇـي پروڙيجِ
"وسقٰهم ربهم شراباً طهورا"، پاڻي پاڪ پئيجِ
جِهن کي سڪي سيڪو، پرين سو پسيجِ
لڙ ۾ ڪين لُڏيجِ، تہ سُتڙ ساموندي ٿئير(١).

سرود رامڪلي

هئي هئي اُتَهين تا نہ، بينڪ بيراڳين جي [٫]
ساز، سڱيون ۽ سرندا، نڪي سامين جا سامان
اُدي ۾، عِنات چئي، ڪيرت ڇڏيائون ڪانہ
هٿا تان سرت سجان، پر ڪهن طعني ڪان
تيرت وٺا(٢).

سرود مارئي

مارُو مارِ ۾ سومرا! ماريو مال وٺين (٣) [٫]

---

(١) ميان محمد علي شاه ڪان ٻهتل روايت موجب. هي ع بيت شاه جي رسالي، سر سر راڳ د - ٦، ۾ پڻ ڏنل آهي، پر بيت جي معنوي سناء مان معلوم ٿئي ٿو تہ غالباً شاه عبداللطيف جو ناهي. رسالي جي ڏنل بيت موجب ٦ ۽ ٧ سٽ هيئين طرح آهي:
سادي سٽ، سيد چئي، پوري پڄائيج،
ملا معلم خبرون، پڇي تون پوريج.
(٢) ميان محمد علي شاه ڪان ٻهتل روايت مطابق. (٣) اصل. 'مارو مال وٺن'.

آجائيَ جو عناتُ چئي، تون صاحب سڻ سُٺين
پوءِ بند لاهہ تنين، جيڪي ڪٽين قيد ٿيون(۱).

هو پـــڻ مائٽ منهنجا، آءٌ پـــڻ آهائي [انق]
آڪي اباڻن ڪي، ڪو وڃي واڌائي
تہ سنتيءَ ميل نباهيو، جا چارين ۽ چائي
سنتوين. آئيجاه مارئي، جا ڳنڻ ماڳائي(۲)
ڪُرسي(۳) تنهن، قطب چئي، ملير ملهائي
سُهڻَرَ(۴) سيائي، ايءَ ڪيي سُرَهي سومري.

سرود پرياٽ

[۱] سگهڙ ساج ڪٽي، ويا وچاڻ وهاڳ لئي [انق]
تن ريجهائيو راڄيو، تالـــون تند هٽي
ڪُهڙَ جنهن ڪسَ ويا، سا پڇيو وچ پٽي
ويرم نہ ڪر ولَـها! اچا رات گهٽي
طاماعن ٽٽي، سپڙ آہ شريف چئي.
[۲] سڙي مڱڻهار، آيا رونجهي راءِ ڏونه [انق]
تنهن نالائق نوازيا، سپڙ چام سردارَ
بادل جيئڻ، بلال چئي، وسي سيڪنهن وارَ
پسي پهلي ڪنڌيون، ڏريا نيڻن ڻارَ
ڪين جو ڏنن ڏاتار، جيئڻ ٿيا پـُر پـُرين سين.
[۳] وڃي ڏج وهاڳ، صبح سپڙ چام ڪي [انق]
مانَ تنهنجو ميهر سين، ريجهي سٺي راڳ
وريئي بخت، بلال چئي، پلو ٽٽئي پاڳ
پايين سو سهاڳ، جو هوئي هميشه مڱڻا!
[۴] صبح سپڙ چام ڪي، ڪج سويرو سوال [انق]

(۱) ميان محمد علي شاه ۽ عباس علي شاه ڪان ملبل روايتن مطابق. (۲) ق. 'ڳنڻ ما ڳائي'.
(۳) اصل ائين. (۴) ق. سُهڻڙ.

سرود ڏنا سري

مُنهن مناري سامهون، ڏِٺم نوري نيلَ [د]
پِرِنِ پاهر منجهہ ٿا، ڪوڙيين جت قَنديلَ
حضرت جي حضور ۾، زاريون ڪن ذليلَ
سيّد پير سبيلَ، تو پوچ پياري پَهُيڙا(١).

وائي — ١

مگان مهرباني، شيخ بهاؤدين پير پنجابي! [ن]
قائم دين، امين قريشي، ڏسيهون راه رباني -
مگان مهرباني

ڏيکارج ڏاتار کي، حليمي؏ جو حال
آتان ئي اٿ مٺيو ميڙي آڻين مال
لنگهو تيڙو لال، ويندي ڪالهہ قطب چئي.
وچن ساج سڻين، ڪنجهيون ڪماچا ڪينرا [انق] [٥
مندا! مگڻهار چئي، ڪيرت ڪانہ ڪهين
رونجهي پاس رهين، تہ لنگها لاڪيڻو ٿئين.

سرود ڏنا سري

سهواڻي شهباز جو، جان ڏيکٿوسون ديوان [انق]
جتي ولين وهڪون، ات خوب بنئو آستان
مٿان مينبر پير جو، هيٺ چلي مهران
جاڻي اچن زارتُو، توتي جملو سپ جهان
پيرَ! پاڙيهي چاڻ، جيئن امين سلامي شريف چئي.

(١) ميان محمد علي شاہ کان مليل روايت مطابق. هي؏ بيت شاہ جي رسالي، سر ڏنا سري د - ١، ٻ ٻ موجود آهي.

وائي – ٢ *

تون تان منهنجا پير ! متان ڏنگر ڏيلي ڇڏئين [د]

ونهيان ونهيل پير ، متان ڏنگر ڏيلي ڇڏئين

تون پير آهين پنجاب جو، اسين سنڌ فقير -

متان ڏنگر ڏيلي ڇڏئين

رهيو آهين روح ۾، شاهہ رڪن سڌير -

متان ڏنگر ڏيلي ڇڏئين

مدد ڪر مريد جي، دليئون دستگير -

متان ڏنگر ڏيلي ڇڏئين

عنات جي اولاد جو، پردو رکج پير -

متان ڏنگر ڏيلي ڇڏئين(١)

وائي – ٣

عاشقن امارو، مورائين مخدوم ذي [ن]

اهل اولادي، تنهن ڪرشادي، محمدزمان پير موچارو -

عاشقن امارو

نمِ نوراني، پِرَن فرقاني(٢)، سانجهر سنجهہ سوارو -

عاشقن امارو

---

* هيءَ وائي 'گلزار غوثيہ' ۾ ڏنل آهي. (١) شاهہ جي رسالي، سر ڏنامري د - ١، ۾ هيٺيون بيت ڏنل آهي، جنهن جي پهرين سٽ هن وائيءَ جي ٿلهہ سان ملي ٿي :

متان منهنجا پير ، ڏنگر ڏيلي ڇڏئين
اوڏو تون اڪارين ، صاحب شيخ سڌير
جيلاني جهانگير ، هٿ جهليج هاڻ ءُون.

(٢) اصل ائين .

ڀَسي ڀڙُ پيرَن جو، مهنجي چت لڳو چارو.
عاشق امارو

گودڙيا هن گس تي، شغل ڪن سَوارو.
عاشقن امارو

ويراڳين نہ وِسرِي، نانگن نيهن نظارو.
عاشقن امارو

سرود آسا

ورئو ورقُ وصال جو، آئي ورونهڻ واهَ [ق]

اُميدون ارواح، ڀِيَّ پِسَندي پنُيُونْ.

سرود ديسي

سونْهين نہ روهين، ٻر ڏسي جر هاريان [د]
ڪيچي ڪالهہ ڪري ويا، منصوبو مونهين
ڏيرن تان ڏاڍ ڪئي، هيٺيءَ سان هونهين
تنگن ۾ تونهين، رس ڪامل شاه قطب چئي(۱).

(۱) ميان محمد علي شاه کان مليل روايت مطابق.

عام روايتي بيت

[نوٽ: قلمي ذخيري توڙي سگهڙن جي عام روايتن مان ڪي بيت شاھ عنات جي نالي سان مليا آهن، مگر مشڪوڪ آهن . اهي بيت هيٺ ڏنا وڃن ٿا، انهيءَ لاءِ ته محفوظ رهن. ن-ب]

سرود جمن

آئي آڳ عشق جي، تنهن ۾ پاڻ پچاءِ [ق]
دل منجهه دونهون دکاءِ، ته سگهو ملين سڄڻين.

جي هوءِ تائين تند کي، ته تون تند ۾ تاڻ [ق]
اکهي ان اهڃاڻ، سالم تند سڃي رهي.

نيڻن سڃاڻي نين جي، جي وڃان سي وصال [ق]
عيب عاشقن جو، سبب جي سنڀال
جڏهه هوءِ ٿيا پاڻي حال، ته ويٺي وڃ تن وسري.

جهرا ڪٿي جهڪورڻا، پيئون پروڙنو جن [ق]
تون ڪينءَ اکيان تن، پورا پاسنگ پانڌيڙن.

ڪچو ڪنج ڪيم ڪي، پڪي ڪانهي جاءِ [ق]
نئڙت سين وڃاءِ، مُنهِن ماندوءَ ماڙهئين.

منتا آئي جاڳ، نند نه ڪجي ايتري
تو جو سائيهه پانڌيو، سو آهي مانجهاندي جو ماڳ

آئيني شاهه عنات چئي، مٽان لهڻ منجهؤن لاڪَ
سلطاني سُهاڳ، ننڊون ڪندي نه ملي(١).

سرود ڪنڀات

[د] ڪرها! ڪوڙي ول ڪي، چرنا! چٽڪ م پاءِ
ڏسي ڳاڙها گلڙا، پهنجو هنيون نه هيراءِ
پاڻ پتلي ڪر جاءِ، پرين! پراڻي پوڪ ڪان(٢).

[د] آڏو ڪارو آن، ڳاهُ ڏورو ڏئيڻس.
تربيت جي تتل سان، رڳهي راسُ ڪرئيڻس.
ڏڳا جيڪي ڏير جا، محبت سان مٿيڻس.
حقيقت جي هٿي جو، توبهه تنگ ڪشيڻس.
رڪيب جي رمز جا، تيهن بهه پير پائيڻس.
پچاڙي پريت جي، وڪڙ ڏيئي وجهيڻس.
واڳون جي وحدت جون، پٺيون تون پڌرينس
ڏنبچي دوستيءَ جي، رڳهي راس ڪرينس.
جنوئيي جذب جي، آره آڏي ڏئيڻس.
مڪٽارو محبت جو، چُست منجهان چاڙهيڻس.
”قل هو الله احد الله الصمد لم يلد ولم يولد ولم
يڪن له ڪفوا احد“، انهو جوهر جڙيئس.
آليانُ ادب جو، وات ڪڙيارو ڪرينس.

(١) روايت حاجي عمر چانڊيو. شاهه جي رسالي، سر ڏهر د - ٣، بر هه بيت هيٺينءَ طرح
ڏنل آهن:

سٽا آئي جاڳ، ننڊ نه ڪجي ايتري
سلطاني سهاڳ، ننڊرون ڪندي نه ٿئي

ڪين سمهه ڪين جاڳ، ننڊ نه ڪجي ايتري
اي سانجهاندي جو ساڳ، جو تو ساڻيه پائيو.

(٢) ميان محمد علي شاهه کان مليل روايت مطابق.

پوءِ ٻہ ھندن ھلندو ڪينڪي، تيھن تورِي ٺھلائينس.
جي آتائي آئينس، تہ اچي سيدو عنات چئي (۱).

سرود رامڪلي

جوڳي آھن جوءِ ۾، ورنا نہ ويراڳي [ق]
جندا تو جاڳي، نانگا ڪين نھارئا.

جوڳي آھن جوءِ ۾، پر نھاريندڙ ناھہ [ق]
جي ستھيسي ستن ماھہ، سي ٽاٽي تورا ڪاپڙي.

جوڳي آھن جوءِ ۾، جندا ٿيءُ جوان [ق]
ڪاہ تہ لڳيئي ڪان، منجھان نانگن نينھن جو.

جي سزاوار سڪڻ جا، اھان سي آھين [ق]
ويٺا وڃائين، جھڙي سناسي سٽين.

---

۰۱ سنگر سناسين ڪي، ڪو جو پٿھہ پيو [ر]
اندر آديسن جھڙي، محبت مچ ٿيو
ويراڳين ويو، ھڻڻ ھٿ ھنيين مان*.

۰۲ ھڻڻ ھٿ ھنيين مان، ويو ويراڳين. [ر]

---

(۱) عام روايتن مطابق، سنڌ توڙي ٻھاولپور طرف، ائين چيو وڃي ٿو تہ ڀٽائي صاحب ھيٺيون بيت ميين شاہ عنات ڏانھن چوائي موڪليو، جنھن جي جواب ۾ ميين شاہ عنات اھو بيت چيو. ڪن راوين جي چوڻ موجب، ھيٺيون بيت ميين شاہ عنات يا ڪنھن ٻئي ڀٽائي صاحب ڏانھن چوائي موڪليو، جنھن جي جواب ۾ مٿيون بيت ڀٽائي صاحب چيو. اھي راوي آنھيءَ بيت جي آخري سٽ ھن طرح پڙھن ٿا تہ: "ائين ئي آئيس، تہ ھوءَ سڏو شاہ لطيف چئي": ڀٽائي صاحب طرفان بيت:

ماري ڪنھي مون، ھن وھٽ مين وڏا وس ڪئا
ڪاتات ميڪارينس تون، منھنجي مواريءَ سڏو نہ ڏئي.

* ھيءَ بيت ۽ ھن کان پوءِ ٻيا مڙيئي بيت، جن جي آخر ۾ 'ستارو نشان' ڏنل آھي، سي اسان کي ٻٽ شاہ تي ڀٽائي صاحب جي ھڪ فقير کان مليا. غالباً اھي بيت عنايت فقير چوڏي جا چيل آھن.

سدائين صاحب پر، ڪاپڙي ڪنڀن،
گنگا لوپي گودڙيا، جمنا جهر مير ڪن،
آني جا، عنات چئي، ٿاٽا ٽوڪ پسجن،
هنگلاجان هلن، وڃن ويراڳي نڪري.*

۰۳ وڃن ويراڳي نڪري، اهي پورب پرواسي [ر]
آني جي اندر ۾، ’ڪروت‘ ۽ ’ڪاسي‘
پاس نہ ڪا باسي، ويراڳين وجود جي.*

۰۴ ويراڳين وجود ۾، رهيو آهي رامُ [ر]
اصل آو، عنات چئي، سارا هيئون سبحان
ڪاري لڳو ڪانُ، اديون! آس آن جي.*

۰۵ اديون! آس آن جي، ٿهري ڪانُ لڳن، [ر]
تتي ڏينهن ڏونگر ۾، پٿري پٽ پٽون،
نہ مڙهيون نہ ماڳ ڪيئون، نہ ڏونگر ڏس آئن،
او ڪاپڙي، عنات چئي، پورب ٿا پسجن،
ڏسيون ڏيهہ هٿن، ڪو وڏ ويراڳين ڪي.*

۰۶ ڪو وڏ ويراڳين ڪي، وڏا سيئي وڏ [ر]
آديسي آئي ويا، هو جي ڏيندڙ ڏڏ
آني ڏانهن، عنات چئي، ڪاهي پنج ڪڏ
هي مڙهيون هي مڏ، ويا لاهوتي لطف سان.*

۰۷ لاهوتي لطف سان، ويا سامي سيئي [ر]
ڪين وسارج ڪاپڙي، پنهنجي اِنَ پيهي
راول ريجهائي، ٿي رسيلي رحمان سان.*

۰۸ ويراڳي ويراڳ تي، واڪا ڪيو ورن. [ر]
ڏينهن تتي ڏونگر ۾، آپراٿا اچن.
آني جا، عنات چئي، چيچون پير چڱن.
مگر سناسين، آهي پورب پار جو.*

۰۹ سيئي پورب پار جي، تن خبر نہ ڪري [ر]

تڪيا تاڪ آئي ڇڏيا، ويراڳين وري
سناسين سري، هو جا مالها من جي*.

١٠ هو جا مالها من جي، سري سناسين
آني جا، عنات چئي، تڪيا تاڪ وڃن
جي پورب تا پسجن، هلو ته ڏوريون آن کي*. [ر

١١ هلو ته ڏوريون آن کي، جي جمنا جهارين
’نانـي‘ ۽ ’ناراسر‘، ڪويشتر ڪاهين
لوڪ نه لڪائين، سڙن، سلين ڪينڪي*. [ر]

١٢ سڙن، سلين ڪينڪي، وهسن ويروتار
آئي ويا، عنات چئي، تند وڃائي تار
سانيڙا ستار، ڳجي گنگا ڳڌا*. [ر]

١٣ ڳجي گنگا ڳڌا، .... [ر]
’ترڪ الدنيا و آسل العباده‘، اي آني لاءِ آئي
پڌن نه پيائي، هر رنگ سپ هرنام ٿيو*.

١٤ هر رنگ سپ هرنام ٿيو، ڳرو گودڙيا [ر]
پڳت جي پڳوان جا، سي سامي سودڙيا
ملنگي مولڙيا، راول رتا رام ڪان*.

١٥ راول رتا رام ڪان، آديسي آهين [ر]
سي جوڳي جدا پاڻ کي، بيراڳي پانئين
اوڪي ويل، عنات چئي، آمرت وت آهين
مالها ملهائين، آحد عبد عين ٿيا*.

١٦ آحد عبد عين ٿيا، چارئي پيرت پڙهن [ر]
پورا همٿا پنجن سان، ڇيهون نه ڇڏيو تن
سارئو ست صفاتون، آئين منجهه آپيتن
نوئين نظر ناٿ تي، ڏهين پيا ڏسجن
حسابي حساب جان، يارهين ياد ڪن
سناسي، سيد چئي، بارهين مان پڄهن
اي ۽ ثابت سبق جين، آن ۽ امر ڏهوري آن جي*.

سرود مارئي

[ر]
ٻُنهيو جهَلي مارئي، سيڱهو وارو وار
پيني ۽ رات پنور جي، سُرليون ٻڌي سنَپار
ٻَڪرَ ٻاٻاڻي ڏيهہ جا، ٻورا پنج پيار
تيهہ ميخون، تيهہ ڳن، چيت تيھنُ جو چار
ساڌيون ڇهہ ويهون ڇانگ ۾، ساڌُ تيھنُ جو سار
تہ تهنجو ڪُوهَرُ ڪارو نہ ٿئي، ڪامل! انهي ۽ ڪار
سيڱهي ملنديون، عنات چئي، پهچنديون پنهوار
ٿيندو جيت قرار، جالَ ملنديون جيڏيين (١).

سرود پرڀات

[ر]
او مڱڻا مٺا، جن جي مدّ صبح سين
ڪلهي پائي ڪينرو، وڄائي وڻا
تنين جي ٻوڻا، ڪيرت ڄاڻي ڪون ڪو (٢).

[ق]
يکي ڪن نہ پورهئو، ميرو ڪين وَلين
جان تون ڏيندڙ تَنِ، تان آسَ آساهين نہ لَهي.

سرود ڌناسري

[ر]
سلطاني، ملتاني، دلبر جاني! سڻ هماري بات
ڏينهن ٿيندو هيڪڙو، ٻي مڙئي رات
آئي سون، عنات چئي، ڏاتر وٽان ڏات
ان وڻ سندي ذات، ٻاڙهي ٿيندي ٻڏري (٣).

[ق]
ٿَڪ ۾ رهج ٿڪجي، ٿري پاس ٿريج
پيرن ساڻ ٻُريج، منهن ٻئي مريج تون.

---

(١) ميان امام علي شاه ۽ ميان بخش علي شاه کان مليل روايتن مطابق. (٢) ميان محمد علي شاه ۽ عباس علي شاه کان مليل روايتن مطابق. (٣) ميان محمد علي شاه کان ملل روايت مطابق.

ٿيءُ اوڏو، ڪوڙ گوڏو، هٿل هنياريءَ حُبَّ [ق]
هلندا ڏونه مَحبَّ، تن مهت ملندو ماڙهيئن.

سُرود ڪاپاٽي

آٽي اور الله سان، چرخي سان چيتُ لاءِ [د]
توڪان پچندا پُوڻين جو، تو ڪيترا سير ڪتياءِ؟
مي سپيرَ ثابت ٿي، تُهنجا ٿي تُرنداءِ
اڳيان سُچي محمّد ڪارڻي، جو عالم سندو آه
اک اشهد چاءِ، ته مسلماني ماڻيئين(۱).

—

ڪتيم سپ چمارَ، ته ڪا تندن مان تاجي ڪريان [د]
تهي سڀئي ڪري ڪڍايم، ڇهه سڀئي ڪٽي سردار
پاڻهي آيَس پاند ۾، ته ڏَه سڀئي ڪٽي ڏاتار
جهن ورَ اهڙا پار، تهن جي ڪامڻ ڪا ڀوڪوه ڪري(۱).

—

ڪتن ۽ ڪنبن، ڊڄن ڏاءِ صرافَ جي [د]
اوسيڙو اسر جو، آهي ڪاپاتين
وره ويچارين، راتو ڏينهان نہ لهي(۲).

—

ڪتيئي ڪين ارٽ ڪي، اها تندُ نہ وڏي توءِ [د]
توڪان اڳيان پوءِ، طنابي پچندا تڪڙو(۳).

سُرود مومل راڻو

ميني سمن ڪاڪ تي، راڻن هميرن [د]
هُتان آيو ڪونہ ڪو، هيتان لڪ وَڃن
ويندي ويچارن، عذر اوڏاهين ڪونہ ڪيو(۳).

---

(۱) ميان امام علي شاه ڪان مليل روايت مطابق. (۲) ميان امام علي شاه ڪان مليل روايت مطابق، هڪ ٻي نامعلوم روايت موجب هيءُ بيت ٻئي صاحب ڏانهن منسوب آهي. (۳) روايت حاجي عمر چانڊيو. (۳) ميان محمد علي شاه ۽ عباس علي شاه ڪان مليل روايتن مطابق.

سرود ديسي

جو ميڙائو سڄڻين، ڏٺي سو وارهين واءُ [ق]
وَهين ۽ واٽَ مٿاءِ، هينئڙي آسرَ نه لهي.

—

آسرَ لڳي سوريان، آڄُ اڳڻ ڪيٺانِ [ق]
ڏونگر ڏينهن لڳانِ، مان وَرُ ڪَنَ سُپرين.

—

ڏونگر جي ڏهڪاءُ جي، نه هئي قافلي ڪي ڪل [ر]
ماٺ سلامت لنگهئو، مٿانِ جوڙ جبل
ڪندو آري ڄام اچل، جتي ڏ ڪي واٽ جبل جي(١).

—

هٿي جي نه هٿي، ٻانڌي ٻاروچن جي
اِن مگ مقابل سسئي، سُندين ٿي سُئي
هُن تان لَڄ لٿيي، هن جو هلڻ هوت ڏي(١).

—

سدا سُور نه هُون، گوندر وڃن گُذرِئو
اوکيَ جا، عِنات ُ چئي، پَٺتر ٿورائي ٿُون
چگا ايهين چُون، ته دَرُ نه مٿجهي دوس جو(٢).

—

ٻاروچا ٻيا ڳنڍا، اعڙو ڪون ٿيئو
آمت ڪارڻ اڪرو، روشَنُ رب ڪئو
تينهان ُ ٻوءِ نئو، وسيلو وڏڪار ۾(٣).

—

(١) ميان محمد علي شاهه کان مليل روايت مطابق. (٢) ميان امام علي شاهه کان مليل روايت مطابق. پير صاحب محمد راشد رحه ('روضي ڌڻي') جي ملفوظات ۾ هيءُ بيت هيٺينءَ طرح ذيل آهي:

سدا سور نه هون، گوندر وڃن گذرئو
اڪيائون، عاقل چئي، ٻر ڪا ڪارڻ ٿيون
چگا ائين چون، ته در نه مڃجي دوست جو.

(٣) ميان امام علي شاهه کان مليل روايت مطابق.

سرود سورٺ

[انق] ميهين مگڻهار سهين، ڪا جا ڳالهہ ڳجهيي
ٻاٻهين، داٻهين، راٿيهين، آت سوجهيي ڪينن نہ سڄهيي
ويرٿي پيا وماس ۾، عاقل ويا آجهيي
هيڪيي ٻيجل ٻجهيي، ٻي ڪري خبر ڪنگهار ڪي(١).

سرود ڪارائيڙو

[ق] سندا هنجڻن هٽڙا، متر مٺيي هون،
'ذالک الڪتاب لا ريب فيه'، آيا ايءُ هي چون،
پر اکڙيون هون، جي پسن اِن ڪتاب کي.

[ق] وسريون تن، ڪتابتون، ڏٺو جن ڪتاب
هوالاول والآخر، آهي تن رباب
تنڙا سي ڪباب، اوءِ هجي ونا هوءِ ۾.

[انق] ڳسن ۾ م ڳذار، ڪڪن ۾ ڪوهہ ڦرين
وجي وحدت وي ۾، ڳهونا چڏي ڳهار
حقيقت هنجهن سين، طريقت توار
منجهان شرع شريعت جي، تن تيٺان ٿي تار
متن معرفت سين، آندر ڪٺي آجار
هدايت جي هوءِ ۾، چٽيو تون چانگار
پاريهڙي! اِن پار، ڪوئہ وٺيي ڪڏهين(٢).

---

(١) شاه جي رسالي، سر سورٺ د - ١، ۾ هيءُ بيت هيٺينءَ پڙهٽي سان موجود آهي:

ميين ڪي سهين مگٽي، ڪا جا ڳالهہ ڳجهي سا ٻاٻهينءَ داٻهين ٻانهيهين، سوجهي تان نہ سڄهي
پٽا وير وماس ۾، عاقل ويا آجهي ڪوڙين جي ڪرير ري، ويٺي ست سنجهي
هيڪ پيجل ٿي ٻجهي، ٻي خبر هٿي ڪنگهار ڪي.

(٢) شاه جي رسالي، سر ڪارايل د - ١، ۾ هيءُ بيت هيٺينءَ طرح ذنل آهي:

ڪنڌي ۾ ڪوهہ ڪريهين، ڳسن ۾ م ڳذار، وجي وخدت ويءُ ۾، اگهوٽئون چڏي ڳهار،
شريعت جو سترُ لهي، تن تٺان ٿي تار، حقيقت هنجهن سين، طريقت توار،
منجهان معرفت سين، اندر ڪٺي آجار، هدايت جي هوءِ ۾، چٺو تون چانگار،
تہ پاريهري اِن پار، ڪوئہ ڏسين تون ڪڏهين.

مختصر سمجهاڻي ۽ اشارا

(هيٺ ڪارين چورس ڏنگين وارا عدد شاهه عنات جي بيتن (متن) جي نشان آهن ۽ سنهين چورس ڏنگين وارا عدد ٻين شاعرن جي بيتن (حاشيہ) جو اهڃاڻ آهن. ن - ب)

سرود ڪلياڻ

- **تفصيل:** هن سرود ۾ جملي 12 بيت 2 وايون شاهه عنات جون، 2 بيت شاهه شريف ۽ 2 بيت شاهه بلال جا آهن.
- **مقصد:** بندي جي ازلي ٻانهپ ۽ ڏڻي تعاليٰ جي بي انت رحمت جو اقرار. نبي صلعم جي عظمت ۽ ساڻن سچي محبت جو اظهار.
- **خاص نڪتا:** ڏڻي تعاليٰ جي بي شمار رحمت واري مضمون کي [2] ۽ [9] بيت ۾ شاهه عنات، ۽ سندس نقش قدم تي شاهه شريف ۽ بلال، بالڪل نئين پيرايي ۾، ۽ نهايت دلنشين مثالن سان ورجايو آهي، جو سنڌي شاعريءَ ۾ پهريون مثال آهي. انهي کان ئي وڌيڪ، آءٌ پال پلي جا پانئيان وارو مرڪزي خيال پوين شاعرن لاءِ مشعلِ راه بنيو آهي.

فصل - 1:

[1] ڏنا = ڏنا وائنا - پڌرا.

[2] سائِرُ = سمنڊ - درياءُ. سائر - لهريون = پاڻي جون جملي لهريون. ريع وڻ = ريع تي اپرندڙ جملي وڻ. پکين پک = ذات پکين جا ڪنب. ويڙين ۾ = (ويڙ ج ويڙيون = وڻن ۽ گاه واري سائي جوءِ - ڇَنِ) ڇنن ۾. ڪَڪَ = جملي گاهن جا قسم. پرک = پروڙ. پالَ = تورا.

[الف/2] اُڀ تارا = آسمان جا جملي تارا. پن وڻان = جملي وڻن جا پن. ذَرَ اويــڙ = (ذَرَ = ذرتي + اويڙ = جيکي ڪي اُپائي) جيڪي ڪجهه زمين ۾ اُپري - جملي نباتات. ڊهه، ڊِرنءَ = سفيد ڪرڪ واريءَ جا ڍِڳ ۽ وڏيون ايراضيون. طُومار (ع. ڏِگهو دفتر)= ڊيگهه - گهڻائي.

[ب/2] جه = جيئن.

[3] مٽي = وٽ. ڪاند = وڏ گُردائي - حلم - بردباري. پلاٽي. ٻاجهه. بخشش. ڪر ڳڻ اسان سامهان = آڏو تون اسان سان ٻاجهون ڪر.

[5] گهرون گهٽ - الخ: سندن گهرون گهٽ آهن، پر تنهنجي رحمت ۾ ڪين اُميدون اجان ئي گهٽيون آهن.

[الف/5] جَپُ = بندگي ڪر. مـچڻ = مِتان. ويسرو = بيخبر. چاڪر = نوڪر- ٻانهو. پلٺ مهينن کي - الخ = مهينن ۾ ڪو هڪ ڏهاڙو تون بندگي تو ڪرين (؟). سمانا = مانائتا. سڪيا - آسودا.

[ب/5] ڪير جي ڪلتار - الخ = جي ڪچا ڪر ڪير، سي ڏسيو گُوڙها ڳاڙيان.

[6] تنئان = تن ڪان. اوباهو = نجات - ڇوٽڪارو. توه = ٻاجهه. لوح = ازلي قرهي.

[7] پهيڙا = پانڌيڙو. هن پار ويندڙ مسافر.

[8] اڳاهون ڪئو = ڏور ڪئو. مَـڱَرُ = مڇ. دوزخ. ذوق ۾ جنتن = جنتن جي ذوق ۾. محمدين - الخ = محمد صلعم جي پيروڪارن کي وڏائين، ڳھٹو ڪرين، يا نجات بخشين.

[9] پهرا پون پرين جا = جيڪي پريان آهن، تن جي چوڪي پئي هلي (منڪر نڪير جي، عزرائيل جي، رب جي نظر جي). واري وار = واريءَ جا ڪٹا ۽ جملي وار. سهائي سچ ستار = رب ڪي سچ وٽي.

وائي: صُور ڏڪاءُ ڏيندو = (ملڪ اسرافيل ڏنڊ ڦوڪيندو) محشر ٿيندو. اڪيون سچ ڪيندو = سچ لهي نيزي پاند ايندو.

هيءَ وائي، شاهہ جي رسالي، سر سارنگ د -1، ۾ ڏنل آهي، پر آخري نالي واري مصرع اُن ۾ ڪانهي.

فصل - 2:

[1] الست = الست بربڪم (ڏٺي جو روحن کان پڇڻ تہ: ڇا آءٌ اوهان جو ربُ ناهيان). سُـل = [سلڻ ("لاڙ جو محاورو") = سلڻ] ٻڌاءِ - خبر ڏي.

[2] صغير = ننڍا گناه. ڏونگر = جملي جبل ۽ جابلو ملڪ. ريج = جملي درياهن جي پيچ واري زمين. اريج = جملي باراني زمين.

يعني ننڍا ننڍا گناه ڳاٽيئي ڪان ٻاهر ڪيم، يا هر جاءِ ڪيم. ڪوڙن سندا ڪارٽي = ڪوڙيـن (ڳهٹن) جا ڪم ڪندڙ. ڪتهين ڪا ڪريج = ڪٿي ڪا ڳلي ڪج. سائينءَ لڳ سجيـج - الخ = سائينءَ لڳ رحم جي نگاه ڪج.

[4] سهاين (سهائو = چمڪندڙ، روشن) سهائي وارن- روشن ضمير وارن.

وائي: موجن سين [موجو ۽ موجا "ر. موزه"] = جتيءُ سان. جت مپ نہ = جتي جاءِ ڪانهي - پڇڻ پيٹي ڪانهي. پاونگ پير ريائين = رڪيب ۾ پير رکيائين. براق تي سواري ڪيائين.

سرود جمن

- **تفصيل:** هن سرود ۾ جملي 14 بيت ميين شاهہ عنات جا، 10 بيت شاهہ شريف جا، 6 بيت شاهہ بلال جا، ۽ 2 بيت شاهہ قطب جا شامل آهن.
- **مقصد:** سچي سڪ وارن کي سڄڻ جي وصال کان ڪير بہ موڙي نٿو سگهي. سچو عاشق اندر ۾ سڪ سانڍي ۽ عام سان نہ اوري، ۽ پڻ رقيبن کي نظرانداز ڪري، محبت جي واٽ وٺي منزل مقصود کي پهچي. عشق جو بيمار طبيبن جو محتاج ناهي، سندس دوا محبوب جو ديدار آهي. محبت جا متوالا، ڪڙي ۽ قاتل جا هيراڪ آهن. متارا موڪيءَ وٽ محض شراب جي نشي خاطر ايندا هئا ۽ انهيءَ ڪري سپ جو نالو سٹندي ئي دپ ۾ ساه ڏنائون.
- **خاص نڪتا:** نينهن کي لڪائڻ ۽ عام سان نہ اورڻ، 'محبت جي بيمارن ۽ ويڄن' توڙي 'مو کي ۽ متارن' جي مضمون کي شاهہ عنات ۽ سندس پٽن پوٽن (شاهہ شريف، شاهہ بلال، ۽ قطب شاهہ) نهايت سهٹي نموني ۾نباهيو آهي.

فصل - 1:

[1] اُپينا = ٻينا - اُپا. تن جو لِک نہ لحظو لنگھئو - الخ: تن جي هڪ گھڙي بہ غفلت ۾ ضايع نہ ٿي، جيتوڻيڪ رقيبن رنڊڪ وڌي. ويروتار = تارئون تار - تمام گھڻو.

[2] اولي اور = پردي يا لِڪ ۾ ياد ڪر. وحدت گڏئو وت = اڪيلائي اختيار ڪر. هيڪڙائي سان دل لاءِ.

[الف/2] نڪٽين = اڪيلي. ماڳھين. ٻَرو = تپ - بُخار. ميڙائو = ميلاپ - وصل:

[ب/2] توءِ = تہ پڻ. پِرو = خبر. چوءِ = چئو.

[ج/2] ڍڪ مَ = ڍڪون يا ڍبيل دانهون نہ ڪر - ڪُڙڪ نہ - ڪِنجھ نہ.

مشاهدو = ديدار. وصال. سلان = ٻڌايان.

[د/2] سينهن = شينهن. ٻهر پيو = پڌرو ٿيو. سنئون تني جو ڏينهن - الخ = تن جو ياڳ سڻائو.

[هـ/2] ملاحظي = ملاحظي ڪان - حجاب ڪان. چوريائي نہ چون = پچا تي پڻ نہ ڪڇن. پڌر هڏ نہ پُون = ڪڏهن بہ ظاهر نہ ٿين. بارُ = بردبادي.

[3] لوري = ڪان - تير. "جنهن مونکي رت رئاڙيو" : ٻي روايت (حاجي عمر چانڊيو) "جنهين رت رئاڙيو". هي بيت قديم نسخي **ن** ۾ موجود آهي ۽ پڻ حاجي عمر چانڊيي جي روايت موجب شاهہ عنات جو چيل آهي ۽ انهي ڪري متن ۾ رکيو ويو آهي. حالانڪ هيءُ بيت شاهہ جي رسالي، سر آسا د - 3، ۾ پڻ موجود آهي.

[4] وهڻو = لنگھڻو. گذر. سِڪ سَيرن ڪي = (دوست ڏانهن وڃڻ وارين) واڻن لاءِ واجھاءِ.

[5] اَڻ چوندن = نہ چوندڙن. چوندن = چوندڙن - چوڻ وارن. پايو مُنهن مُونن ۾ - الخ = گوڏن ۾ منهن ڏري - ڪنڌ هيٺ ڪري. هيءُ بيت شاهہ جي رسالي، سر جمن د - 7، ۾ موجود آهي، پر اُن جي ٻي سٽ هن طرح ڏنل آهي: "انئي ٻهر ادب سين، پر اهائي پار".

[6] ڪوهُ = چو. اندر جا = جيڪا تڪليف اندر ۾ آهي. ڏ ڏَن = موڳن - اٽڇاٽن.

[الف/ 6] دوسَ = دوست.

[ب/6] ڏُو روعَنين (ف. دروغ = ڪَوڙا) = ڪُوڙن. جمر = جيئن مَ - متان. گھڙي اچن نہ گھٽ = پاٺهي اندر پيهي نہ اچن. گھٽ = لنگھہ. لَڪَڻ لٽ = عادتون چڏ.

[ج/6] پَر پُڏا (پَرِ = ريت + پُڏا = خراب) = ڪُريتا - بدڪار. مَنَ ڪُڏا = اندر جا ڪوڙا. ڪَهُ ڪَهُ جي ڪرين = جيڪي بڪ بڪ ڪن. ڪلڪل ڪن.

پنڊ = اهي پاڻ. ڊاڙ ڊڙين = ڊاڙ هڻن - لاف زني ڪن. دليئون ڏاهہ ڏاهين.

[7] دارون = دوا - سُتي. ڪارون = جتن - حيلا. ويڄ = طبيب. نارون = نبضون. سيڻ = سڳا (مائٽ) - عزيز. دوست. ڏکندو. = آزار - بيماري. هيءُ بيت ٻنهي قلمي نسخن ۾ ڏنل آهي ۽ انهيءَ ڪري متن ۾ رکيو ويو آهي، حالانڪ هيءُ بيت شاهہ جي رسالي، سر جمن د - 2 - ۾ پڻ موجود آهي.

[الف/7] ڪل = خبر. ڪِرِي = پرهيز ڪي - بيماريءَ جي رک ڪي. پيڙَ = آزار - بيماري. عام روايتن ۾ هن بيت جي معنيٰ ۾ هيٺيون بيت مشهور آهي:

ويچن ويني ٿي، دوست پيهي در آئيو،
پڳو هاڻ سچو ٿيو، ڳچ ڳنديا بيٺي،
پيڙ پيري پيٺي، اچڻ ساڻ عجيب جي.

[ب/7] ويچنئون وري =ويچن کان پوءِ وري. تک تري = ڦڪي. جا ترئ تي رکي ڦڪجي. ٽپ ٽري = زخم ميٽجي.

[ج/7] عين (ع) = اکيون. بچيائون = نظر سچيائون. رڄ = ڏوڻ. پهائيو = 1. (گهاءَ تي) پهو رکيو. زخم جو علاج ڪيو. 2. پاه ڏنو (اُن کي گر کان پاه ڏيڻ) - مرهم ڏنو.

[د/7] تنهن کر تون چاٽي = اي دوست! تنهنجي خبر توکي ٿي آهي. جا نہ آڇجي عام کي = جيڪا عام ماڻهن وٽ پڌري نہ ڪجي.

[8] بي روايت: ”تن کي ڏکندو ڏور ٿئي“ يعني تن کان پيڙ پري ٿئي.

فصل - 2:

[1] سکر = چڱي. پڪ = پيالي جي پچاڙيءَ وارو ڏُک. نانهہ = نيستي - نابودي (’هستي‘ جو ضد). تکَ = ڳيت.

[2] هيءُ بيت شاهہ جي رسالي، سرود جمن د - 4، ۾ موجود آهي، ۽ جيئن تہ هيءُ بيت شاهہ عنات جي رسالي جي قلمي نسخن ۾ ڏنل نہ آهي ۽ صرف راوين وٽان مليو آهي، انهيءَ ڪري غالباً شاهہ عنات جو چيل نہ آهي.

[الف/2] ڏيکاريو ڏيو = 1. تجلو ڏيکاريو. 2. راه روشن ڪئي. کيو = نشي ۾ مخمور ٿيو. پر ڪئو پيو = پري پيو.

[ب/2] وِهسيا = خوش ٿيا - سرها ٿيا. بازو اُنِ بلال چئي - الخ = اُن جي چئني عضون (ٻہ هٿ ۽ ٻہ پير) جا قَٽَ چڪن. ’انت اولاڪ‘ = (انت = چيهہ + اولاڪ = سڀاري جو وهٽ) آخري حد کي پهچندڙ. مام جا ماهر.

[3] پروڪو = پر سال وارو - گذريل سال جو. پرو = اُهڃاڻ - اشارو. پارهي ماه = ٻارهين مهيني - سال کان پوءِ: (’متارا‘ ٻارهن مهينن بعد ’موکي‘ وٽ آيا هئا. ان واقعي ڏانهن اشارو - يعني موکي متارن کي ٻڌايو تہ اهو شراب جو اوهان ٻارهن مهينا اڳ پيتو، تنهن ۾ نانگ جو زهر گڏيل هو.) سَپاٽو = سَپُ وارو. سَرو = شراب. ڳالهاءِ هونِ ڳرو = هڪل حشمت وارا مڙس هئا.

[الف/3] وَنُ وَنُ = رنگ رنگ. وتَرو = وڏيڪ.

[ب/3] بٺي = شراب چڪائڻ جي ڪوري. شاهہ جي رسالي، سر جمن د -4، ۾ هن بيت جي آخري سٽ هن طرح ڏنل آهي: ”سرها سر ڏيو، چکن سرک سيد چئي“.

[ج/3] اُپَٽَ =کول. مَنَڌ = شراب. وٺي ڪٽي وٽ = پيالو ڪٽي ورهاءِ.

[د/3] دو - آستو = دو. آشتو = ٻہ پيرا باه ڏنل يا چڪايل شراب. وٽڪ = رنگ. کين - الخ: 1. کين خمار ٿيو = انهن کي نشو ٿيو. 2. کين خُمار ٿيو = مستن تي نشو چڙهيو.

[4] ڳري = وٽ. پرسان. هيءُ بيت امام علي شاهہ کان پهتل روايت مطابق شاهہ عنات جو آهي. شاهہ جي رسالي، سر جمن د -4، ۾ هيءُ بيت هڪ وڏيڪ سٽ سان هيٺينءَ طور موجود آهي ۽ انهيءَ ڪري خاطريءَ سان چئي نٿو سگهجي تہ شاهہ عنات جو ئي چيل آهي:

هٿ ڪنيو سڌ ڪري، مو ڪي ماءُ ڳري
نہ ڪنهن ماريا جنگ ۾، نہ ڪنهن سور ڀري
اوري هٿا تہ آئيا، جيڪس وٺا پري
هاڻ روئان ڪيئن ڪري، مادر متارن ڪي.

[5] ۽ [6] هي ٻئي بيت شاهہ جي رسالي، سر جمن د - 9، ۾ موجود آهن، ۽ جيئن تہ اهي بيت راوين وٽان مليا آهن ۽ شاهہ عنات جي رسالي جي ٻنهي قلمي نسخن ۾ موجود نہ آهن، انهي ڪري غالباً شاهہ عنات جا نہ آهن.

سرود ڪنيات

● **تفصيل:** هن سرود ۾ مين شاهہ عنات جا 35 بيت ۽ هڪ وائي، شاهہ شريف جا 10 بيت، شاهہ بلال جا 4 بيت، شاهہ قطب جا 26 بيت، رنگريز جو 1 بيت ۽ 2 بيت بنا نالي شامل آهن.

● **مقصد:** 1. سڄڻ جي سونهن سچ، چنڊ ۽ تارن کان ڪثر آهي: "ڪئين قنديل اڳري، پيشاني پرين". 2. حق جي محبت دائم قائم آهي ۽ مجازي محبت عارضي آهي. جواني جو ڪنواٽ اڻ جهل ۽ اٿاسو آهي هو ڪوڙيون ۽ ڪڙيون وليون پسي هرکي ٿو ۽ اکن ۽ لاٽن ۾ وات جهي ٿو، پر چندن کان مُنهن موڙي ٿو ۽ ان کي چباڙي چوپا ڪري ٿو. هن نئين نيش کي نير وجهي قابو ڪرڻ ضروري آهي. 3. اي ڪرها! حقيقي محبوب جي طلب رک ۽ ان ڏانهن وک وڌاءِ. لاکيٽي ڪنواٽ جو پنڌ پرين ڏانهن ٿئي آهي. اي ميا! وک وڌندي پاءِ تہ "ڍڪيءَ ملون ڍول کي".

● **خاص نڪتا:** 'اڻ جهل ڪنواٽ کي سنگهرون ۽ سيٽ، پئيندي ۽ نير پائي سوگهو ڪرڻ' واري مضمون کي مين شاهہ عنات توڙي سندس پٽ ۽ پوٽن (شاهہ شريف، بلال شاهہ ۽ قطب شاهہ) نهايت موثر لفظن ۽ دلپذير مثالن سان ورجايو آهي.

فصل - 1:

[1] تارا = اکين جا تارا. اوتارا = ماڳ ۽ منزلون. وَنيُون = اکيون.

[2] چوڏهن ڏائي چوڏهيون - الخ = توٽي هي چنڊ سيني تارن سان گڏجي ڪڻ چوڏهن چوڏهيون بنائي. پُونـہَ = پونم - چوڏهين جو چنڊ. پاٽ = روش - مهاندا.

[الف/2] اَپيـن = آسمانن ۾ - مڙني آسمانن جو. پونيــن = سيني زمينن جو. اوجَـلو = سهائو - روشني. جوئـِي (جوئڻ > جوهـڻ = نظر ڪري نهارڻ) = ڏسي. پـرتـّـٽي = زمين. وپئي = پوي. هوئـي = ٿئي. چوئي = چوي.

[ب/2] سُهاءُ = سوجهرو. اُهاءُ = تجلو. ڪَرَ = رقيب. مُلاءُ = وٽان. سـُٽيهـُـون = اسان ٻڌون - اسان کي ٻڌڻ ۾ اچي.

[ج/2] سَـهيٽو = 1. سهائي وارو 2. سونهون 3. سڪ وارو - محبت وارو. وٽـڪ = چمڪاٽ - تجلي. سجيائون نيڻ = اکيون ڪٽي ڏنائون.

[3] سُڪائون = مچتائرن.

[الف/3] اَڏِتَ! = اي سچ! هيڪاندي هوئي = وصال وقت.

[ب/3] سارهُون = اسين سارِيُون - ياد ڪريون.

[ج/3] پسيا = نظر آيا. ايندا سير = واٽ سان ايندا.

[د/3] چئن ڏسين = چئن ڪُندن - چئني طرفن. "سَهسين اٺارين عالمين اُن کي آهي آڳاهہ" = پر محبوب کي تہ ارڙهن هزار مخلوق جي دنيائن جي خبر آهي.

[هہ/3] پارهو = پاريو - پورا ڪريو. اقرار = وعدا.

[4] سانجهي ساتيرا = سانجهيءَ ويل اڀرندڙ ست تارا يعني "ڪَتي".

[5] **ڪاند** = صبر - بردباري. تي = تيئن. ڪَلِي = اڪيلي ويچاري. "ماڻڪ ٻاري مٽئون، جهيٽي پلڪن پاند" = 1. (انتظار ۾) چپرن هيٺان (پلڪن پاند) آهستي (جهيٽي) روشن ماڻڪيون (اکيون) کڻي پئي نهاري. 2. پلنگ لڳ آهستي مٽيون روشن ڪري پئي رکي.

[6] اوٺو اُتر سيرين = سچڻ اُتر (اتر جي ٿڌي واءُ) ڪان اولو (ڍڪ) آهي.

[6] پوچ جهلي تو پِڪ = تو هڪ ذرو هٽ ڪيو آهي. نهاريندي نيٺر سين- الخ = 1. نيٺر يعني نهيري جي پرسان بيهي نهاريندي رهي آهيان، پر تو منهنجي سڪ ذرو بہ پوري نہ ڪئي آهي. 2. اي چنڊ! تان ڇا پر 'نَيَر' (سج) ڏانهن نهاريندي بہ منهنجي ذرو بہ سڪ نہ لٿي آهي.

[9] ڪڙيا مٿي ڪنڊَ = روءِ زمين تي نڪري نروار ٿيا- حسن جي تجلي سان روانا ٿيا. جهن مورچي مَندَ = انهيءَ ڪاراڻ جا نشان (جيڪي، اي [illegible]! تو ۾ آهن.)

[الف/9] اٿهون ات ڊائي = ات ملڻ جو انجام اٿئون.

[ج/9] آڏت = سج. تہ ڪر سيائي - الخ = تہ پوءِ چڻ سپيئي ڪاچ سَريا.

[د/9] چوڏهين ڪندين = ستن ئي زمينين ۽ ستن ئي آسمانين (؟). چوڏس چٽائي = چئني ڏسين تي روشنائي.

[هہ/9] تارنئون = تارن ڪان وڌيڪ. پلڪ = نظر جو هڪ لمحو. 2. حسن جي هڪ گهڙي. ماڻڪ ٻرن - الخ = جن جي ابرو جي ڪمان (قوس) هيٺان ڪئين ماڻڪ پيا چمڪن (= محبوب جي سهڻين اکين جي روشنائي).

[10] لوڏا مونِ = سندن لوڏ.

[الف/10] پل سوج = (پل = اونداهي + سوج = سوز = ساڙڻ) اونداهي کي روشن ڪندڙ. ٻرن آڪاسين اکيون = محبوب جون اکيون آسمانن تائين روشني ڪن. سندين سهائي - الخ = سندن سونهن جي تجلي اونداهي کي ڍڪي ٿي (روشن ڪري ٿي). سروج (= سراج) = روشن ڏيا. ڪوچ = نظر. چوڪي. سي آڳي - الخ = سي ڏٺي دور ڪيا.

[ب/10] ڪري پاڻ پرين سين - الخ = چنڊ اُڀريو تہ ازخود سچڻ سان اکيون اٽڪايائين. اپٿو عرصات ۾ = آسماني خال ۾ نروار ٿي بيٺو. پوڳي گل پنور = پوئر گل ماٽي. محضر = دستاويز. فتويٰ.

[ج/10] عذبان = منو پرين (؟). پونيون = چوڏهين جا چنڊ.

[11] هيءُ بيت فقط زباني روايت ذريعي مليو آهي، ۽ جيئن تہ شاهہ جي رسالي، سر ڪنيات د - 1، ۾ موجود آهي، انهي ڪري غالباً شاهہ عنات جو ناهي.

[12] چوڏِس = چئني ڏسين - چوطرف. هي بيت نسخي **ن** ۾ موجود آهي ۽ سنگهہ جي رسالي ۾ پڻ موجود آهي، پر ٻنهي روايتن ۾ قدري فرق آهي.

[13] سَـپاٽـِي = صبح جو اُپرڻ وقت واري ڳاڙهاڻ. جـَلـوو = تجلو. جوت = روشني.

[14] ڪـَتيون = (ڪـَتي ۽ ڪتيون) مشهور نکٽ 'ثريا'. ڪـُپـتَ = ڪـٽ ڦٽ - جهيڙو. ڳوڙهـِيون = ڳتيل.

[14] اَچـُرَ = (اَ = نہ + چـُر = چـُرندڙ = نہ چرندڙ) هڪ هنڌ قائم. سـاتـيـرن سينءَ =(ساتيرا = سنت تارا يعني 'ڪٽ' وارو نکٽ) ڪٽ جي نکٽ وانگر. ڪـَسندو = گهندو - خصومت رکندو.

فصل - 2:

[1] چـِتَ = من - دل. ويڻ = ڳالهاءِ - سوال (يعني 'الست بربکم' وارو سوال). ڪـَرهَ = اي ڪرها!

[2] ويڙ =وڙن ۽ وکين واري جـُوءِ. ڪـَئوءِ وَسُ = طاقت ورتي اٿئي - سگهارو ٿيو آهين.
ريهون = رڙيون. ڪاريندءِ = ڪرائيندءِ.

[3] ڪـَسـئو = ڪشيو - پنڌ ۾ پلاٽيو - پنڌ ۾ چڪيو يا ڪاهيو. ڪچو = ننڍو. ڪاهہ = ڏکي منزل. ورچي - الخ = واٽ جي پاسن کان گاهہ ڏسي، ڳوئرو هلڻ جي نہ ڪري. ڪامن (ڪامر ۽ ڪامون) = لڪڻ.

[4] آٽاسو = بيپرواهہ - بيغرضو. تو ٿـُوهي ۾ ٽاٽو = توکي ٿـُوهي ۾ هل يا زور آهي. تاڙَ = مـُـنهن مٿان سوگهي ٻڌل مهار. سرواڻُ = اڳواڻ (قافلي جو). مـَيزلَ = منزل.

[الف/4] ناڪـِي = ناڪيلي. تودَ = 'اي تودا!'. ڪـَسـِيندءِ = ڪشيندءِ - ڪاهيندءِ. ڇڏيندءِ نہ چـُـئو = چوهو هلڻ نہ ڏيندءِ.

[ب/4] جايون = جاءِ جا گل (گل ڦل).

[5] سوٽ = پڪي پختي وٽ سان. سيٽ چمڙي جو رَسو. لانچهـُون = ٻـَڌون. سـُڌَٽـيڪو سيد چٽي - الخ = اي ڪرها! اُتي جو ڪيٽ (ٻني) هوشيار ڏٽيءَ جو آهي (۽ نڌٽڪو ڪونهي.) ڦيٽ =جـُـٽ ڦٽ جو ڳالهاءِ - اوپالو. هـُندَ هـِن = هوندين.

[5] ڪـَڙي = (زنجير سان) قابو ڪري. واڳي = واڳ وجهي. ان ميي ريٽي رٽ = انهيءَ زوراور (رٽ) اُٽ مهٽي نست ڪيا.

[6] دو دستيون دوران - الخ = (دو دستيون = ٻـيـٽيون - ٻـَيـون - دُورانَ = مضبوط) جنهن کي ٻيٽيون زنجيرون واڳن يا پچاڙين طور پيل آهي، ۽ ٻي سيني وٽـان پـڻ رُڪ جي سنگهر جڪڙيل آهي. مٿي اڪـن آڪڙيَ - الخ = وَٽاڻ ۾ ٻڌو پيو آهي تہ بہ پيو اڪن لاءِ تاٽائي. سو هاڙهيو تون هٿ ڏئـِـن = 1. اهڙي هاڙهياري تي تون هٿ تو رکين (کهل تو ڪرين)! 2. اهڙو هاڙهيارو چو نـہ تـون هٿـن سان پاڻ ڏيئي ڇڏين!

[7] نهرا = ('پورا' جو ضد) مضبوط. پـَيـدَ = پئيند - پير واريون چموٽيون - مضبوط رسا يا زنجير. آڪڙيو اڪن تـي = ڪڙن اَڪـن جي ٻوٽن تي ڳاٽ ڪنيو. ڏي ليوئي لاهَ = ٻڌو پيو آهي تـہ بـہ پيو واجهائي (لئڻ = ٻڌڻ).

[الف/7] ڪـُوَل (= ڪُ +وَل)= خراب ول. وَهيٽو = وَس ۾ - هٿ وَسيڪ. پنهنجي ڪـُـرين = (ڪر = پـُري - نسل) پنهنجي اصل نسل ڏانهن موڙينس.

[ب/7] هيٽو هـَـٽ وسيڪَ سو - الخ = جيسين هيٽو آهي تيسين هٿ وسيڪ آهي، پر جيڪڏهن ڪائي مـَـتو تـہ پوءِ مڪر ۽ لـُچائي ڪندو. سؤ سـَـليمي سوڳـَـها = گهڻا سالم وٽـيل (مضبوط) ۽ سوڳها. ڪرهو ڪين - الخ = (تہ من ٻئي طرف واجهائڻ بدران وٽاڻ تي بيهي) کي ڪجهہ چارو ڪائي. بيهارج

برجاءِ - الخ = ڪيس هڪ جاءِ بيهارج يعني تہ پنهنجي ڏوري ۾ هٿ وسيڪ ڪري بيهارج. جو اجا هن ڪي ڇهڇٽي (ميدان جي آزمائش) ۾ (پيٽ خاطر) ڪاهي وجبو.

[ج/7] سُــوَٽَ = مضبـوط وٽيـل . پـوءِ نيئـر ساڻ نئيـن = نيـر پيـل اُتـس تـہ بـہ اوڏهيـن لڙي پـوي تـو. اوباهيـوس = دعا سان ڪامياب ڪريوس.

[د/7] ڪُـڏاتُـورو = بد بنياد - ڪُـلڇٽو - بدعادتو. ڏي سائي تي مائي = (سائو ڪرڻ = بدلي ۾ وهٽ مٽائڻ) سؤدي تي مٽي ڇڏ. ايٽِي = هڪ ڳاهہ جو قسم - خسيس ڳاهہ. آٽي = لچي پچي. اُڦراٽي = ڦُنبي ڦوڪجي. گيردارُ = نشي واري - ڳهر آٽيندڙ. وِهاٽي = زهر وارو اثر ڪري. اوڏو وانءُ مَ اُن ڪي = اُن ول جي اوڏو نہ نينس.

[هـ/7] تَـرُ ڦـري = لچي پچي. ڦـڪـي ڦُـلـي جنهن جي = جا ول گندي (ڦڪي ڦلي واري) آهي. ڏسج ڏيهہ ڏٽين جو =1. ملڪ جي مالڪن جي هن تکي تاب ڪي ڏسج 2. ڏسجانءِ! هي ضلعو يا ملڪ زوراور مالڪن جو آهي.

[و/7] رَهہ - واٽ = منزل وارو پنڌ. چِـلو (= ف. چلـه) ستن، ڏهن يا چاليهن ڏينهن جي پرهيز - عبادت يا رياضت ۾ پرهيز - رڪُ. ڦرادين = پورن انجامن تي.

[8] چندن جا چوپا ڪري = چندن ڪي بہ اُڏو ڳابرو ڇباڙي چوپا ڪري ڇڏي. سَـرڪنڌ = چندن - صندل. لڳارَ = ٻاڙ - چـڪ.

[الف/8] سر ڪنڌئون - الخ = چندن ڪي ڇڏي اڪ ڦر ڪائي. ان ايـڏي سين ہر - الخ = ايڏي زوراوري سان مـڱ ٿيو وينو آهي- اهڙا هاڃا ڪيو تہ بہ آڪڙيو وينو آهي.

[ب/8] جباتُ = عمدي مشڪ. آڪڙ وڻ = اڪن جا وڻ. ناڳيل وَلِ = خوشبوءِ دار ناڳر وَلِ.

[ج/8] لنگهڻ = بُـڪَ - فاقو. ڪاءِ = ڪائي. جتاءِ =جتائي - خبردار ڪري - چتائي.

[9] چالَ = شال. موڏُ = موڏو - اٺ. چاريين = آءٌ توکي چاريان. توڏ = 'اي توڏا!'. تَـرسهُـون = ترسون - انتظار ڪريون. تان نہ ترسهون تن ڪي = تـن لاءِ نـہ ترسون (يعني اهڙو تکو هل جو انهـن ڪان اڳ لنگهي هلي پهچون).

[9] پائيين = آءٌ توکي پايان. وجهيين = توکي وجهان. تُـرنگ = رنگين تارون - مهارن جا ڌاڳا. چاريين = آءٌ توکي چاريان. سارُون =(سارَ ۽ سارون) سنيالون - يادگيريون. ڪـارُون = منٿـون - دانهـون. هوندي رات = اجا باقي هجي. مڙهون = مڙهون - گڏجون.

[10] ڪَـرهُ = اُٺُ - ڪرهو. ٻـهاڻُ = ٻن سالن جو يعني ٻہ - سالو ڪنوات).

[11] ڪَـمُ = گهٽو پنڌ - وڏي منزل. هاوانَ = هاواٽا - افواه - هُـلَ _ ڊپ ۽ خوف جا). اَهُـڪِي = اوڪي - ڏڪي.

فصل - 3:

[1] ٻٺ = بي اثر - نود. اندر سڙيل - ڪلڇٽو. هورين = آهستي. رُٺَ = رُٺل - ڪاوڙيل. وِڏُ وٺي = رٺي - ڪاوڙئي.

[الف/2] هيڪاندو ٿيين = هلي گڏجين. ڪاڻ = گهٽتائي - اوڻائي. پهچائجاهون = اسان کي پهچائج. رات هي = اجان رات ٿي هجي (يعني رات وهامي نہ).

[ب/2] جوٽُ = جوڙ - تـو جهـڙا (پنـڌ ۾). خـاطر (ع) = دل کـوٽُ = دغـا - بيـائي. ايـوٽُ = ڪچـو - اڻ ڪاهيل. ڪجائين = ٿڪائين. ڪٽ گام = ڏکي هلٽي.

[3] چرهو = چارو. سرهو = تازو خوشبوءِ وارو. سـڦرو = صـاف. مـانو مَر وهـين = شـال آهسـتي نـہ هلـين. ڪرها ڪر سنداءِ - الخ =اي ميا! تون (اُنن جي) انهيءَ بڻ جو آهين جو پلاٽيا تہ منزل رسيا.

[4] ڪوڙيون ڏيئي چوڙ = ڳرو ملهہ ڏيئي خريد ڪر ۽ چوڙي اُن جي مهار وٺ.
سٽ = سٽاءُ - سودي جي رٽ. پرين مٽي = سڄڻ ڏانهن.

[5] نيٽ = چم جا سيٽ (مضبوط رسا).

[الف/5] سونهي آيو = جاچي آيو. جايون = جاءِ جا گل.

[ب/5] چارُ = چرڻ. اُلڪار = (ترڪي. الغار. ايلغار) موج واري ڪاهہَ.

[6] وهين = وهہ واريون ڪڙيون قاتل وليون.

[الف/6] ڏيين =آءُ توکي ڏيان. آهـرَ = (ف. آخور = مال جي ڪاڏي لاءِ ڪُـونر) وقت جو چارو يا ڪاڏو. ڪـر ڦلن جي = لوُنگن جي. پلاٽي = ننڍو پلاڻُ. وهاٽي = وهاٽيءَ رات. گڏجهُـون = گڏجون.

[7] ڊسا پايو ڊاک = ڊاک جو جهجهو چارو آهري ۾ آٽيـو پايان. موتن ڳتـو مهرو = موتيـن سان جڙيل منهن جي مٿان بيهندڙ چارو. لٽڪڻ لوڏيين لاک = گور بند جي هيٺان لاک رتا لٽڪٽا لوڏئيـن. بـر = رڻ ۾. ڊِڪي = پرهہ ڦٽيءَ جو سوير. سلهون = ملون.

[8] تيزيين = تيز وهڻن تي. ونڪا = بانڪا - بهادر. سرتا آپ سجان = هڪجيڏا ۽ پاڻ سمجهدار. گهوري تن وجهان = 1. آءُ پاڻ کي مٿانئن گهوري وجهان 2. "گهوري تن وجان" (؟) = آءُ پاڻ مٿانئن گهوريان.

[9] سوار سرتا = هڪجيڏا هسوار. چـوڏس رين = چوڏهينُءَ جي رات. اڻ ڪاهيا ڪيڪان = جڙا جوان گهوڙا. اچن اوءِ - الخ = هو اهڙو تڪا اچن جهڙي چڻ چڙهيـل ڪمـان مـان تيـر ڇٽـو. ڪـامل ڪنت = سيني وصفين سهٽا ڪانڌ. ييچ ينيءُ = پرهہ ڦٽيءُ.

[الف/9] ذر = ذرتي - ميدان. اصح عراقي = نج عراقي نسـل جا. جوپ = نوجوان - مضبـوط. گهلون چـت ڪيـون = آڏو دشمنن جون فوجـون چتـايون (يعني انهـن ڏي رُخ رکيـو). لڱا ٻپرن ٻاڻ = ٻن پرن (يا پکن) وارا تير لڳا. ڪر ڪجائي آئيا = رقيبن کي ڇڪچور ڪري آيا.

[ب/9] تهہ ترڪين تيز ڪري = ترڪي تلوارن جي ڦرن (blades) کي تکـو ڪـري. پلاٽيـن پهہ ڪئـو = پڪـو ارادو ڪري (اک ڇنڀ ۾) قلعي جي ديوارين تي چڙهائي ڪن ٿا.

[10] پائي = ساٿي. هاهر = هونگر.

[10] پونهيءُ ماه = چوڏهينءُ ماه - چوڏهين جي رات.

سرود سر راڳ

- **تفصيل:** هن سرود ۾ ميين شاهہ عنات جا 18 بيت ۽ هڪ وائي، شاهہ شريف جا 3 بيت، شاهہ بلال جا 3 بيت، ۽ شاهہ قطب جا 3 بيت، شامل آهن.
- **مقصد:** 1. جيڪي سمنڊ سوجهيندڙ هڪ الله کي مڃي، نبي صلي الله عليه وآله وسلم کي سنياري، سفر تي نڪتا، سي منزل مقصود کي رسيا. اي ساموندي وڻجارا! توڪل جي ٻيڙي تيار ڪري، ان ۾ ادب ۽ اخلاص جو وکر وجھہ تہ پار پهچين. پراڻي ٻيڙي ڇڏي نئين کا تيار ڪر ۽ ان ۾ عمدو وکر وجھہ ۽ اڳتي جو اڌو نہ ڪر: آڏو ڪوبہ اهڪ ڪونهي. سچن واپارين، سچا وکر وهايا. اي ڏٺي، تن جون ٻيڙيون پنهنجي پاجهہ سان سلامت رکين. هو 'آوي' (جتان انسان اچي ٿو) کان آيا آهن، ۽ هت وڻج وهائي 'جاوي' (جيڏانهن انسان موٽي وڃي ٿو) روانا ٿيندا. 2. جنهن ويچاريءَ جو ور وڻج خاطر ڏوراهين ڏيهہ ويو آهي، سا سنڌس سلامت موٽڻ لاءِ فالون پائي ٿي، مڃتائون مڃي ٿي ۽ دعائون گهري ٿي، بندر تي اچي واجهائي ٿي ۽ خيرون پڇي ٿي. ڪيس واڏايون ملن ٿيون تہ سنڌس ور ورڻ وارو آهي. اهڙيون وريتيون ورن جي ورڻ جي خوشخبريءَ ۾ پاڻ سينگارين ٿيون ۽ گهر سنوارين ٿيون. جن جي جهازن تي ڏٺيءَ جي نگاهہ آهي، تن کي ڪو لوڏو ڪونهي. سهاڳڻين جا نيڪ ور خير جو سفر پورو ڪري سلامت وطن وريا آهن ۽ سنڌن سچائيءَ سببان مٿانئن ملڪ ڏڻين بندر جا محصول معاف ڪري ڇڏيا آهن.
- **خاص نڪتا:** شاهہ عنات ساموندي سوداگرن کي معنوي طور هڪ تہ انهن نيڪ بندن سان تشبيهہ ڏني آهي، جي سچي سڪ مان حج تي وڃن ٿا، ۽ ٻيو وري هن جهان ۾ آيل انسان سان ڀيٽيو آهي، جنهن کي هت وکر وهائي وڻج خاطر ٻئي ڏيهہ (ٻئي جهان) ڏانهن وڃڻو آهي. شاهہ عنات کان اڳ جي شاعرن وٽ اهي مضمون ۽ معنوي نڪتا ناپيد آهن. هن وريتين جي پنهنجي ورن لاءِ سڪ کي تفصيل سان بيان ڪيو آهي، ۽ سيلون (پرلڪان) کان پريان جاوي تائين ويندڙ سنڌ جي سوداگرن جو اُهڃاڻ ڏنو آهي. انهن ساڳين مضمونن کي سنڌس پٽ ۽ پوٽن (شاهہ شريف، بلال شاهہ ۽ قطب شاهہ) پڻ سهڻي پيرايي ۾ تفصيل سان نباهيو آهي.

فصل - 1:

[1] ڏونہ = ڏانهن. جنبئا = ڌوڪي هليا. سنيارياٿون = ياد ڪيائون. تيلاهن = تڏهن. سٽر = سنئين ٽڙ.

[2] قيمت پري ڪوءِ = 1. ڪو ٻيڙو قيمتي وکر سان پري 2. ڪو جهاز قيمت ڏيئي ڀاڙي ڪري. اُهاريين = هاڪاريين (ٻيڙو، غوراب). جس = ناموس.

[2] ساز = ساز سامان. مڪرو = ٻيڙو. باز = 1. بازي ڪاٺڻ - اُٿلي پوڻ 2. موٽ. معلم = معلوم. پوءِ = پوي. جدئان = جدي مان (يعني تہ مڪي ۽ مديني شريف پهچڻ کان اڳ). جس پرائيين = فائدو حاصل ڪرين.

[3] توهہ = توڪل. طراز = (ع. طراد) ٻيڙي. مٿان ڪي من لوڏئين - الخ = ٻين جا وڏا ٻيڙا ڏسي دل نہ لوڏجان. عدنئان = عدن مان. حاج = گهرج - ضرورت. جـہ = جيڪڏهن. ناڪُون = ناڪئو. جـہ

ناڪون ٿيو نواز - الخ = جيڪڏهن ناڪئي تي نوازش ٿي يا جيڪڏهن ناڪئي نوازش ڪئي تہ مڙيئي شيون هڪ اگهہ ۾ وينديون. يا جيڪي هين کي ملندو سو توکي پڻ ملندو.

[5] پچاڙي = لوڏي - چولي. سُڪاڻي = سکاڻ وارا - ناکئا!

[6] قرقل = لونگ. پارچا = ريشمي ڪپڙا. اگر = عود جي خوشبودار ڪاٺي. پتي = پراڻي. ياڙ مَ = ياڙي تي نہ ڪر. سائر سڃي سير = سمنڊ جي تک سڃهي پئي. اُهک = اهنج - مشڪلات. جر جو ڪاري نير = پاڻي ۾ جوکو يا ڊپ ڪونهي.

[7] ڇهو = تکو واءُ جو برسات وقت لڳي - سمنڊ جي تک.

[8] آوي = اهو ماڳ جتان انسان هن فاني دنيا ۾ اچي ٿو. جٿان = جتان. جه سو وڻج ٿيون = 1. سندن سودو سهڻو ٿيو 2. جيئن ئي سندن سودو پورو ٿيو. جاوي = 1. اهو ماڳ جيڏانهن انسان هن دنيا مان موٽي ٿو 2. جاوي جو ملڪ.

فصل - 2:

[1] تواري = سڏي - اوساري. اُبي مڱي اوسهيون = فالون پائي ۽ واڌائي گهري. ڳالهاري = ڳالهائي.

[1] گهر سوريا (مصدر. سورڻ) گهرن کي ٻهاري ڏني. جر پوڇيا = پاڻيءَ ۾ آکا وڌا. کيانتا = خوشيءَ جي خبر آڻيندڙ ڪانگ!

[2] التي سڃ = سج لٿي مهل. جر تڙ = سمنڊ يا درياءُ جي تڙ تي. ڏيئا ٻوهيان (مصدر. ٻوهڻو) = ڳوهيل اٽي مان ڏيا ٺاهي، اکن سان گڏ پاڻيءَ ۾ ٻوڙيان (پيٺائون ڏيان تہ مان اچن).

[3] جر جهاريان = 1. پاڻيءَ جي شيوا ڪريان. 2. پاڻيءَ هٿان پيغام موڪليان. خضر پير = درياءُ جو بادشاهہ. ولاتن = ڏورانهن ڏيهن. جڳ = زمانا. ڳرهيان = اوريان.

[4] وچينءَ جي ويهي - الخ = جل پوڄا جي هڪ رسم (سج لٿي مهل ٿالهيءَ ۾ اٽي جا ڏيئا ٻاري، اکن سميت، پوتيءَ جي پلوءَ سان ڍڪي پاڻيءَ حوالي ڪرڻ). اوسهہ اتي پيئي = فال جي واڌائي اٿين ملي. سنگيا نہ سيئي = انهن تي سنگ يا محصول نہ پيو - انهن تي ڏن نہ لڳو. ڪنڌ ڪيڙائو = ڏيهہ ڏورينڌڙ.

[الف/4] کين = خوشي ۽ صحت جي واڌائي. ماڻ = تازگي - سرهائي. سونگي = سنگ وٺندڙ - ڏن وٺندڙ. پاٽيڻ = موتي. ڳني = ڳنهي - وٺي.

[ب/4] عميق = اونهو. سنگئو = محصول پريندڙ - ڏن ڏريندڙ.

[5] ڪتندي = ڪتيندي (سٽ). ڪال = ڪالهہ. چڙي ارٽ مال = چرکي جي تند ڪلي پئي (سٽائو سوڻ ٿيو.)

[الف/5] وٿهرئا = ساوا وڻ. سنپاريم = سوريم - ياد ڪيم (مجتا خاطر). پرئا = مون پيٽيا (انهن تي سلام پريم).

[ب/5] بادوان = (ف. بادبان) سڙهہ. مهرو = ٻيڙيءَ جي آڳيل واري تخت تي ڪتل منو. تاڻ = چڪ - سڪ. ڪل = دوربيني. چولٽي = 1. ٻيڙي ۾ پنهنجي ور جي لوڏ 2. پنهنجي ٻيڙي جي لوڏ.

[6] سڪاڻي = سکاڻ وارو - ملاح - ناکئو. اوڙکي = ڏسي معلوم ڪري.

[7] پر لڪان = لنڪا (سيلون) جي پريان.

[8] لاڳو = سُنگ - محصول.

[8] ڪارو = سمنڊ. ڪيڙيائون = جهاڳي پورو ڪيائون. مـِـني = منـو پاڻي يعني درياءُ. ڪارو ڪيڙيائون - الخ = سمنڊ جهاڳي پورو ڪيائون ۽ هاڻي سندن ٻيڙيون اچي منـي درياءُ ۾ گهڙيون. ڊويائون = 1. نظر رکيائون. 2. پهچڻ جو پهہ ڪيائون.

[9] قـَندُ = قصر قند(مڪران ۽ ايران جي سرحد تي هڪ تاريخي شهر). جونڪـِي ٽنا = 1. ذوقي ٿيا = خوش ٿيا. ڏاني = ڏن ڀريندڙ (ڏيهہ).

[10] ڪيائون تاڪيد ترازئين = ٻيڙين کي تکو ڪاهيائون. هـُـر مچ = هرمز جو بندر ۽ شهر (ايران جي ڪناري تي).

سرود رامڪلي

● **تفصيل:** هن سرود ۾ جملي 22 بيت ميين شاهہ عنات جا، 2 بيت شاهہ شريف جا، 3 بيت شاهہ بلال جا، 10 بيت شاهہ قطب جا ۽ 1 بيت يوسف جو، شامل آهن.

● **مقصد:** 1. سچن فقيرن جو فاني دنيا سان لاڳاپو ٽٽل آهي. هو حق جي ڳولا ۾ هر جاءِ ڦرن ٿا ۽ سيءُ سياري تن کي تسيا ڏيئي بندگيءَ ۾ مشغول رهن ٿا. طمع کي ترڪ ڪري هنن هڪ ڏٽيءَ سان لنو لاتي آهي. اهڙن درويشن کان شڪ دم بہ جدائي نہ ٿئي 2. توکي بہ جي سچو فقير ٿيڻو آهي تہ سچو جوڳ ڪماءِ. ريا ڇڏ، توڪل ڪر ۽ پنهنجو پاڻ سڃاڻ.

● **خاص نڪتا:** شاهہ عنات پهريون شاعر آهي، جنهن جوڳين، ڪاپڙين، آديسين، سامين ۽ سناسين کي تفصيل سان ڳايو آهي. 'سيتپري' ۽ 'مهيسري' فرقن جا پهريون دفعو اهڃاڻ ڏنا اٿس، سندن تيرٿن ۽ تڪين مان ڪرناٽڪ، ملبار (ملي واڙ)، ڪوڪن، جڳن ناٿ (جڳناٿ)، رنگاماٽي، 'مهر پـُـري' ۽ هنگلاج جو ذڪر ڪيو اٿس. ۽ گورکناٿ ۽ ويرناٿ جهڙن ماهہ جوڳين جا نالا ڪنيا اٿس.

فصل - 1:

[1] سيتپري راميسري جن ڏنو ڪرناٽڪ = ڪرناٽڪ (ڏکڻ هندوستان واري طرف) جي لحاظ سان 1. سيتپري = سيتپور يا سڌپور جا فقير ۽ 2. راميسـري = 'جتنگ راميشور' جا فقير. سڌپور (Siddhapur) ۽ جتنگ راميشور (Jatinga Rameswara) ٻئي ميسور جي ضلعي 'چتل درگ' (Chitaldrug) ۾ قديم آستان آهن ۽ انهن ٻنهي جاين تي راجا اشوڪ طرفان ٻڌ ڌرم جا متا اُڪريل آهن، جي اڄا تائين موجود آهن.

[2] جڳناٿ = جڳن ناٿ مندر، جو اوڀر بنگال (هندوستان) جي پـُـري شهر ۾ آهي. رنگاماٽي = يعني رنگامتي جو هن وقت اوڀر پاڪستان ۾ چٽاگانگ جي جابلو اراضي جو مرڪزي شهر آهي، پر اڳوڻو رنگامتي، مرشد آباد ضلعي ۾ هو، جتي ٻڌ جي مندرن جا آثار موجود آهن. چيني سياح 'شوان سانگ' (Huen Tsang) پڻ ان جو ذڪر ڪيو آهي. ڪوڪـن = ڏکڻ هندوستان جو هڪ پرڳڻو. ملي وار = ملبار (ڏکڻ هندوستان جو ساحلي پرڳڻو) ڪيڙائو ڪنڊن = ڏيهہ ڏوريندڙ.

[3] پون = (اتر جو ٿڌو) واءُ. پواڙا ڪري = سختيءَ سان ڇوٽ لڳي. سمرٽيون = مالهائون - تسبيحون. وٽ = وٽي. الک = بي مثال موليٰ - ڏٽي.

[3] پورو تائين پوءِ = ذري جيترو بہ. لوءِ = وصال وارو اصل ماڳ.

[4] اتر مُٺ = اتر جي ٿڌي هوا لڳڻ. وهسن = خوش ٿين. ولهہ = سخت سيءُ. لانگوٽ ٻنڌ = لانگوٽ ٻڌندڙ فقير. پون ڏين نہ پٽ = اتر جي واءُ کي پٽي ڪانہ ڏين (پر جوڳ ۾ سامهان ٿي ويهن.)

[5] پٽ = ڪستا. گهرا = گهرن مان. مَهيسري = فقيرن جو هڪ گروه (مهيشوري؟). اُپيَن = بيهن. دور درا = درن ڪان پري. شهرت = پنهنجي مشهوري - ناموس. ورا = 1. چنتا = ڳڻتي 2. پُري = پُٺ (مٽ مائٽ). لنءُ جي سُچي لِڪَ ڙي = ذرو بہ محبت جو ڪٿي سجهين. تن ڳرا = تن وٽان. يا ايهاالذين - الخ= اي ايمان وارا مومنو! ڏٺي ڏانهن ڏيان رکو - بالڪل سچو ڏيان. ڏئائون = چونديائون - پوري طرح قبول ڪيائون. هيءُ بيت شاهہ جي رسالي، سر رامڪلي د - 6، ۾ فقط هيٺين ٽن سٽن سان ڏنل آهي:

پنن ڪين پٽ ڪٽي، گهرن ڪين گهرا
مهيسي مخلوق جي اپين دور درا
پڇن توءِ شرا، جي اندر عدالت ان جي.

[6] ولهون = سخت سيءُ. تپيسر = تپسيا ڪندڙ - جوڳ ڪمائيندڙ. ملاَ = وٽان.

[الف/6] نڪي لوچن لوءِ = واهڻ نہ ووڙين - ڳوٺ نہ ڳولين.

[ب/6] بري بات - الخ = بڇڙي ڳالهہ کي شينهن مثل سمجهن (۽ ان ڪان ڊڄن).

[7] سرڳ =سرخ - ڳاڙهي مڇ وارا.

[7] راهہ رفيق جي = ڳروءُ جو ڳس. ڪارون ڪريان = آزيون ڪريان.

[8] تڪين سين توڙا - الخ = جوڳين کي تڪين (هڪ هنڌ ماڳ مڪان بنائي ويهڻ) سان پوئي ڪانہ.

[9] ڪونرن جينءَ = ڳلن جيئن.

[10] لک نہ آهي لب. = ذري جيتري بہ طمع ڪانهي.

[10] وهہ = پور - اوسيڙو.

[11] اوڳا ليڪي عام جي = عام جي ليکي تہ هي چريا يا بي خبر آهن. چانپي- مهٽي مکي . چيڙ = چيڙهہ (سٽي ۽ مٽي). ڪئائون ڳرئين ڳاڙها وار = وارن جون وٽيل چڳون ڳاڙهيون ڪري ڇڏيائون (دز ۽ دونهين سببان).

[12] جوڳي جاڳي لو = جوڳين رات جو جاڳي وسندڙ بستي يا ڳوٺ (لوءِ) کي ڇڏيو.

[13] ترڪ ما شغلاه = دنيا جا ڌنڌا ترڪ ڪيائون. ڪمر بسا = سندرا ٻڌل. با همت فقير. ويڇوٽي = وڇوڙو.

[13] لانگ بند = لانگوٽي ٻڌل. روئي = ڪپاهہ. ڪستين بستين ڪمرين = چيلهن کي ثابوتي سندرا ٻڌل. جال = جهجهيون - گهڻيون. سگن = سولو سوڻ. ڏڙڪ = رليون - گودڙيون. حبان رتائون حال = سڪ سان پنهنجو نينهن اجاريائون. سال = ثابت.

فصل - 2:

[1] ’مهر پُري‘ = ٻاجهہ جي مڙهي - ڪنهن تڪيي جو نالو. ’وير نات‘ = وڏي مهاڳروءُ جو نالو.

[1] نهاري هون = اسان کي ڏيکاري. ڏي هون = اسان کي ڏئي.

[2] اوڳ = سَماءِ - سانڍ.

[3] پريتڻو = محبوب.
[الف/3] وڻ تون وير وهين = ’وير ناٿ‘ گرو وٽ پهچين.
[ج/3] دلق = فقيراڻو وڳو. لائج ڪير لباس = ڏيکاءُ جو لباس نہ ڪج. ٻاهريون ڪوڙو ڏيک نہ ڪج.
[4] گورک = مهاڳرو ’گورک ناٿ‘.
[5] شاهہ جي رسالي، سر رامڪلي د - 9 ۾ هيءُ بيت هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:
ناٿ جتهين ننڌ، تت نهارئو جوڳيين ڪي ڪُويساها ڪاپڙي، پُرئا متيين پنڌ
هو هن هي هنڌ، تي هونهين ويا هنگلاج ڏي.
شاهہ عنات جي هن بيت جي جواب ۾ غالباً هيٺيون بيت شاهہ عبداللطيف چيو، جو رسالي ۾ متئين بيت کان پوءِ لاڳيتو ڏنل آهي:
ناٿ جتهين ننڌ، تت پڻ نهارئو جوڳين سي سويساها ڪاپڙي، پُرئا پرانهين پنڌ
هوءِ هن هين هنڌ، هُن هنگلاچان هٿ ڪئو (رامڪلي د - 9)
هن بيت کي پيٽيو (6) سان.
[6] نجهرو = تڪيو. مڙهي - ماڳ. جُهار = بندگي. مٿئائون = ڏورايائون.
[7] مرڻ آمنا جن = جن مرڻ قبول ڪيو آهي.
[7] جاڙ = جٿ. اُهاڙ = پيرو - گس.
[8] آڪرا = تيار. گهور = نگاه - نظر. ودي = 1. ڏوري. 2. دنيا جا لاڳاپا لاهي.
[الف/8] هوءِ = هونگار.
[ب/8] ذر = ذرتي. الڪ = بي م... ذتي. انهي ڪمال = اهڙيءَ ڪماليت ساڻ.

سرود مارئي

● **تفصيل:** هن سرود ۾ جملي 56 بيت ۽ 3 وايون ميين شاهہ عنات جون، 9 بيت شاهہ شريف جا، 2 بيت شاهہ بلال جا، 25 بيت شاهہ قطب جا، 2 بيت يوسف جا ۽ 1 بيت بنان نالي، شامل آهن.

● **مقصد:** 1. مارئي عمرڪوٽ ۾ بند آهي ۽ چاهي ٿي تہ ڪو قاصد هجي، جو اباڻي پار وڃي. سندس حال جون ڳالهيون ٻڌائي. هو پنهنجي وطن ۽ ويڙهيچن کي ساري ٿي ۽ سندن ماڳ ۽ تڙ، مال ۽ ڦر، ۽ ڏٿ تي سندن غاريبي گذر کي سنڀاريندي انهن جا اُهڃاڻ ڏئي ٿي. 2. وري وطن جي وس ياد ڪري ٿي ۽ پلر جي پالوٽ ۽ ڳاهن جي گلزاري جا اُهڃاڻ ڏئي ٿي ۽ عمر کي ٻاڌائي تہ هيءَ حڪومت ۽ عيش واري حياتي توکي هميشہ نيبهہ نہ ٿيندي، انهيءَ ڪري عادل ٿي ۽ مونکي آزاد ڪر. 3. عمر راضي ٿي مارئي کي آزاد ڪري ٿو، ”عمر اُماڻي، آيو سام سيد چئي،“ ۽ مارئي پنهنجي وطن وري پنهنجو گهر سنواري ٿي ۽ خوشيءَ جا ڏينهن گذاري ٿي.

● **خاص نڪتا:** ميين شاهہ عنات صوفياني رنگ ۾ حقيقي تمثيلن جي بدران، سنئون سڌو مارئي کي ڳايو آهي، جا عمرڪوٽ ۾ بند آهي ۽ پنهنجو وطن ساري ٿي. آخرڪار عمر ڪيس سام طور سلامت وطن ڏانهن موٽائي موڪلي ٿو، جتي وڃي هو خُوش گذاري ٿي. بيو تہ ميون شاهہ عنات پهريون شاعر

آهي، جنهن مارن جي زندگي ۽ ٿر ۾ سندن ماڳن ۽ ترَن ۽ گاهن گلزارين کي نهايت ئي تفصيل سان بيان ڪيو آهي ۽ سندس ڏنل ڪي ناٽا ۽ اُهڃاڻ هن وقت تائين پنهنجو مٽ پاڻ آهن. سندس پٽ ۽ پوٽن (شاهہ شريف، شاهہ بلال ۽ شاهہ قطب) پڻ سندس پيروي ڪندي، مارن جي رهڻي ڪهڻي کي نهايت ئي تفصيل سان ورجايو آهي. ٿيون تہ ميون شاهہ عنات پهريون ۽ هن وقت تائين اڪيلو شاعر آهي، جنهن مارئيءَ جي سونهن جي تعريف ۾ سچا سارا چار بيت نهايت موثر انداز ۾ چيا آهن، ”ڪوٽي ٻانهون ڏي، لوڪان ليکي وچڙي.“

فصل - 1:

[1] ڏه = ڏيهہ. اپي ڏي = بيٺي ڏئي. پائر = پائر ڏانهن - پائر ۾ (پائر يا پاور، ننگر پارڪر جي پريان ڏکڻ اوڀر طرفان هڪ آباد اراضي). آن پڻ تنهين کي - الخ = آءٌ ان قاصد جي مٽي ۽ دز اکين سان ٻهاريان.

[2] ڪاٺونبا = ٿر جو ڏٿ ميوو (ڪاٺونبن جي ول، جنهن ۾ بير جيڏا ڪنمنڙا، ڳاڙها ڪاٺونبا). اٺو پهر = اٺئي پهر. واڇوٽو = هڪ ڏٿ واري گاه جو نالو. وهاڄ = جيڪي ڪي ميڙي وهائين - وهاٽيءَ جي توڻ - وهائي جو قوت. اواڄ = آواز.

[3] گانجرو = ڪوهہ جي وَرَت (ڍگهو رسو) جي چوٽيءَ ۾ ٻڌل ڪاٺي، جنهن کي اره جي زور سان ڇڪين. ڪڙين = ڇڪين. تاسياريون = اجايل (ڳايون، ٻڪريون وغيره). ساڳين = ولر ولر ڪيو واري سان پيارين. تيڻ = 1. ڪوه مان پاٽي ڪڍڻ جو ڪوس ۽ ورت 2. ڪوه مان پاٽي ڪڍڻ جو وارو. تاڻين = ڇڪين.

[4] رباري = قاصد. اني جو اوني = اٺ وارو جنهن مينهن جي وس جي خبر آندي. تليون = پٽن جي وچ ۾ ڍهرن واريون ترايون. سٹوٹي = آباد ۽ سائي. ڪانا = بند.

[7] هن بيت ۾ مختلف ترَن ۽ ڳوٺن جا نالا ڪنيل آهن، جي مهراٽي، ٿر ۽ ڪپري طرف آهن. انهن مان ڪن جا اُهڃاڻ هي آهن: موڪل ده = ننگر پارڪر طرف، پسايو = پساين جو ڳوٺ، جو ويڙهي جهپ لڳ تعلقي ڏيپلي ۾ آهي، مير جهپ = غالباً 'ويڙهي جهپ' جو تعلقي ڏيپلي ۾ آهي، راجاري = 'راجهاري' جا عمرڪوٽ تعلقي ۾ مُهراٽي واري اراضي ۾ نُهٽي لڳ آهي، رتٹون = غالباً 'رتنهاري' جو 'پالوا' جي اوپر طرف آهي. ڪوڻ = ڪُنڊ (پنهنجي ڏيهہ واري ڏس).

[7] ساڏوهيون = چارين (ڪيڙين) جو هڪ قسم. سويائون = لامون ڪپيائون. ڪرڙ اڏيائون = ڏاس جي ڪرڙين جا گهر ٺاهيائون. چڙهي رهيا چوٽئين = پٽن جي چوٽين تي ويٺا. مڪ = ڪچا پيرون، ڪوڪڙ = سڪل پيرون.

[8] اڳاٽي ڏاڪڙين = وڏين تڪليفن سان. جميان = 1. زمين اندران (اونهن ڪوهن مان) 2. زور سان ڇڪي. سانيڪا = سٽ پرهہ اونها ڪوه. سنجن = ڪوهن تي ورت وارين.

[8] تيڻ تيليائون = ڪوس ۽ ورت کي تيل مکيائون. ڪوهہ ڏلهيائون = ننڍڙا ڪوهہ، تن کي مٽان ڪاٺيون ڏيئي مٽيءَ سان ڍڪيائون (جي وري ٻيءَ مند ۾ اچي کوليندا. سانگي ماٺهو گاه سانگي اچي ڪنهن جوءِ ۾ رهن ۽ ڪوهر کٽن، جڏهن اتان لڏين تڏهن اهي ڪوهر ڏلهي ڇڏين). گوسي = ڪوهن مان پاٽي ڪڍڻ وارا - وارو واريندڙ - وارو ڪڍائيندڙ.

[9] هن بيت ۾ وس جا گاهه ڳڻيل آهن. ڪـهہ = هڪ قسم جو سنهون گاهه، جنهن تي مال ڪير ڪري، ڪُوري = ريشم جهڙي نرم قسم جو گاهه. ڍهہ مکٽي = ڍَهن (ڍها = هيٺاهين زمين) جي پرسان چاول مکٽي گاهه. پيريو = وريو - ڦريو. هـُلرو = ويڪرن پنن وارو مليرڙو (جنهن جي پاڇي ٿئي)، للرو = للر (جنهن جي پاڇي ٿئي)، لنب =سنهڙو ڏگهو گاهه، لاٽي = هڪ قسم جو ٻوڙو، جو ذائقي ۾ ڪارو ٿئي (۽ جنهن مان 'ڪار' ٺهي)، هنجن = جهولين ۾. ڊامڻ يا ڊامڻ، ڍڪٽي، ڪانو ۽ ڪرٽو مڙيئي گاهه آهن. ڪرير = ڪرڙ. سڻ = مشهور ٻوٽو. سيارچ = گاهه جو قسم. ڌاهرٺا = اطمينان سان وينا. گهر ڪتيرن ڪير = ڪٽي اوڊيندڙ ماين جي گهر واڌائي.

[10] واٽين ڪتن = ڪتا اُٺن. قوت ڪڪائون = گاهن ۾ ٻوٽن مان گڏ ڪيل ڏٽ (ٻج، ڦر ۽ پاڇي). پاٽائون پٽن = غالباً "پاٽائون پٽن" يعني ٿانون (پٽ = پيالو) ۾ ونديائون. آهراري = استعمال جي لحاظ سان غالباً ڪو گاهه (جنهن جو ٻج ڏٽ طور ڪاڌو ۽ رڌو وڃي) جنهن جا سٽا ڪري رکن (شاهہ عبداللطيف لفظ 'آراڙي' آندو آهي، جنهن جي معنيٰ ڪو ڪاڌو، جو مارو ماٺهو ڪائين). دو پيازا = باصري ٻوڙ. اگر = خوشبوءِ. آس = ڪير ۾ پاٽي ملائي پيڻ لاءِ خاص تيار ڪيل آڇ - ڪچي لسي. اُست = لسي. آڪوري = ڪاڙهي. ڪانا = بند.

[11] اودا = بانڪل ننڍڙا گوندا. گوندا = ڦرن پورڻ لاءِ ننيا واڙا. تنديا = ڊگها سڳا يا رسا، جن ۾ ويڇوٽين تي ڳراها نهيل، جي ڦرن جي ڳچين ۾ وجهي، ڦرن جي يڪي قطار ٻڌي ڇڏجي. (تندو، تنديو ۽ تندا، تنديا). نيهيرا = نهيرا (ڪير ولوڙڻ لاءِ اپيون ڪتل ڪائيون). نيٽا =چم جا وٽيل ننڍا رسا، جي ڪير ولوڙڻ لاءِ منڌيءَ ۾ وجهجن). سيٽا = سهٽي سٽاءَ وارا - ساهيٽا. ويٽا = رٽا. ڪيٽا = تڪرار. عڪس = ضد - ڪاوڙ.

[12] ڦرڪرا = وڏا ڦر (ٻڪرين جا، جي چرڻ جهڙا ٿيا هجن پر اجان ڌڻ سان نہ پهرائجن). لار = ننڍڙا ڦر (ڪير پياڪ). ڦوهرا =وڏيرڙا ڦر (جي ڌڻ سان پهرائجن. چيڪٽ = دانهون. چيلاٽن جي = چيلن جي. تلين =ٻن پٽن جي وچ ۾ 'ڏهر' جي هيٺاهين ترائي واري زمين (تلي ۽ تليون). پوءِ توار = توار (وٽندڙ آواز) پئي پوي. ٻنا = ٻن لارن واريون چڙيون.

[13] نورانيا = اهي وڏا ڦر جن جون اجان پـُنيون نہ ڪتريون ويون آهن. پاٺور = وڏا پٽ ڦر - پاٺر ڦر. واهوندي = سياري پوري ٿيڻ تي ڏکڻ ۽ اولهہ ڪنڊ واري هوا (بهار جي مند جو پهريون اُهڃاڻ). ڦانگن = وٽن ٻوٽن جون ٽاريون (خصوصاً 'ڦوڳ' جون). مڪي ڦور = ٽارين ۾ ساوا پن ٿيا. اٽاها اجهور = گاهه جون رکيل ڇـنـون يا جُـوين (جي پاسي تي ٽاري ڇڏجن ۽ جن ۾ مال نہ ڇڏجي)- اٽاوا ويءِ. هور = ڊپ ڊاءَ.

[14] ٻانهن ويڙهيون = ٻانهن ۾ لاڙيل ڏاس يا ان جون ويڙهيون (جي ڏنار ڪتين). جهٽڪ = ٿوري ويرم ۾ - جهٽ پٽ. اٽڪ = ڳانڍاپو (دل جو).

[15] ڇاڙهيون = ٻڪريون. ويڙهن واهن واڪ = ڇنن ۽ جوين ۾ ڦرن يا مال کي ڦيرائين. سوڪڙ = اهي پيرُون جي پاٺي پٽ تي ڇٽن. ڪوڪڙ = سڪل پيرون (جي ڇانوَ ۾ سڪائين). مجر ماڪ = مجر جي ماڪ ساين چارين واري ماڪ، جا پيرن چونڊڻ وقت منهن کي لڳي).

[15] لما = ڊگها. لاڪيون = لاڪ رتل.

[16] جاڦرائو، ڪاھو، وڪاھو، ٻانڌيو ۽ راٺاھو، اهي سڀ ٽڙن جا نالا آهن، جي ڪپري تعلقي ۾ 'اڇڙي ٿر' واري اراضي ۾ آهن.

فصل - 2:

[1] ويھن = گھٽيون (ويھہ ۽ ويھون). سيارچ = گاه جو قسم، جو وس تي موري.

[2] نوٽيون، واحد 'نوڻ' = ٻن پڻن جي وچان اونهي هيٺاهين - مَڙهي جي نوڻ (جنهن مان مينهن جو پاڻي وهي). رُهيائين = ريليائين - پاڻيءَ سان پلٽيائين. نيجل = نئين جل (؟). پھرئين مينهن جو پاڻي. ٽوپڙا = ننڍڙا تنگ يا چَلها. موئن = هيڪار اتارين.

[2] چڙهيون، واحد 'چَڙَهي' = ڪوه مان پاڻي ڪڍڻ لاءِ چمر جو ٻوڪو - ڪوس. واريا = ڪوهہ ۾ هيٺ وجهڻ. ڪونيٽ = هڪ وڻ جو نالو - ڪير. پـُوڻ = ڦرٽي - ڪَـپي (جنهن جي مٿان ورت جو رسو چڪجي). ات = تمام گھٽو. ڪت = مر (مٽيءَ) جا سنهڙا سنهڙا ذرا.

[4] پيٽيون = اباڻا ماڳ.

[الف/4] سانيي = وطن جا ساٿي.

[ب/4] ريلن منجهہ = گاه وارين ساين اراضين ۾ (ريل ۽ ريلون). قراريون = مطمئن. سدا ساٿهہ ڪن = سدائين ساٿيهہ ۾ رهن (۽ سانگ خاطر لڏ پلاڻ نہ ڪن).

[6] مٿي ونهيان ويڙ = اهي آسودا، گاه واري جُوءِ تي ويا.

[7] گاموين = گامر وارين - وانڍين.

[الف/7] ايل =آڻ - ڪاڻ - ميار.

[8] مارو ماڳ مهر ۾ = اهي مارو جن جا ماڳ مـُهراڻي لڳ يا مهڙ واري اوريين ٿر ۾ آهن. زيريون = پيرن واريون ٻيڙيون.

[9] رهندو ئي رهاءِ = نهايت گھٽو سيبائي ٿو. سونا = طعنا - مهڻا.

[10] چيچرا = ڪونيٽ (وڻ) يا ڪنڊي جا ٻور.

[الف/10] ڏاٻر جي ڏارين = جي وڏيون ويڙهيون ڪتين.

[ب/10] ڪيرن ۾ = ڪونيٽ جي وڻن جي چانون ۾. تاٽيو پائين تـَن = ڦاٽل ڪٽن جا سوراخ پرين (ڪٽو وٽي مٿان چڪي ويڙهي پوءِ تن پريندا آهن) جـُهريون جهاڳين جهن = اونهيون ڏوريون ڳولين.

[11] پٽيءَ ڪنيو پرم = سوپياوان جوان زال پلڻ ڪنيو.

[13] ڦريون = وڻن ۽ ٻوٽن جون ڦريون. اويڙ ڦونگيون = ڪنيون جيڪي پيدا ٿيون (؟). پڪو = ڏٽ پڪو. مريڙا = مليرڙا (جن جي ياچي ٽئي). ولھارن = ساين چنن ۾. ٻارڻ ڪونيٽ ڪن = ڪونيٽ جون ڪانيون رڌ پچاءِ وقت ٻارين (ڪونيٽ جي ڪاٺين جهڙو ٻيو ٻارڻ ڪونهي، چوندا 'ڪونيٽ جهڙي ٻي سُجر ڪاٺي ڪانهي'). پھون = ٻڪريون. پوچ = سڀ - سراسر.

[13] موڪ = عام جام. ڪوري = گاه جو قسم.

[14] هيڪانديون ٿي = گڏجي.

[14] ڏهيون: واحد 'ڏهي' ڏونرو. ڄناين = 1. دير ڪرين 2. روڪين - رهائين.

[الف/15] مهرو ٻاٽان = مهري جي ڏک جهڙو پانئيان.

[16] ڏارت = سختي - تنگي - ڏڪار.

[الف/16] پالار = ڇيڙن وارا پسيءَ جا ڇڳا - پالوندر.

[ج/16] ڪُھڙيون = ڪوھ جي مٿان ٻيسانگيون ٽوٽيون (جن ۾ پوٽيون ٻڌل. جن جي مٿان ورت وارجي).
آڏو = ننڍي ٽانگھي ڪڏ. جنھن ۾ ڪوس جو پاڻي وجھجي (جو پوءِ وھي نڪ ۾ پوي) ۽ ان جا پاسا:
"ڪانڌ مَ ڪھڙ ڪوڙ، مون جھڙ ڏٺو اُپ ۾" (لطيف).

[17] ڪُوڻ ڪھاءِ = ڪنڌ (واري وڄ) چمڪي.

[19] سانجھيءَ سنجن - الخ = سانجھي (رات) جو ڪوھن مان پاڻي ڪڍن ۽ صبح جو چارين (ڪپڙين) ۾ مال چارين ۽ پيرون چوندين.

فصل - 3:

[1] ڏئو = ڏڪار - ڏڪ.

[2] جندين = جندن ۾ (جندا = ڪاٺ جا ڪجاوا جن ۾ دلا رکجن). پالَ = ڳوڻ، رلي يا ڪو ٻيو ٽپڙ جو اس ڪان جھوپن جي آڏو پال ڪري ٽنگين - گُرڙي.

[3] ڪرڙ = ڏاس جون ڪرڙيون.

[الف/5] سھل سھاڳ = سولو (عيش وارو) سھاڳ.

[6] ھن بيت ۾ ماڳن ۽ ترن جا نالا آھن. جن جو ھنن سٽن لکڻ وقت پتو نہ پئجي سگھيو آھي.

[7] اوريون تر = مُھراڻي ڪان وٺي اڳتي مھڙ وارو تر (جنھن ۾ ڪيماڙيہ، منڙيو، ويرا واھ، لوٽيو ۽ ٻيا ننڍڙا واھڻ اچي وڃن ٿا). پريون پارڪر = 'موڪي' جي پريان پارڪر شروع ٿئي ٿو. سانيڪا سوري = سٽ پرہ اونھا ڪوھ ڪٽي.

[الف/7] آڏ تري = تر ۽ پارڪر جي وچ وارو ملڪ ('ويرا واھ' ڪان ھيٺ لھندي 'آڏتري' شروع ٿئي ٿي، جنھن ۾ ڪتيُ ننڍيون ٻنيون تہ ڪتي سنئون پٽ).

[9] اووٽ = اڻ وس (مينھن نہ وسڻ واري حالت).

[الف/9] ڪوڏ ڪسڻ ڪانيايون = ھيج ۽ خوشيءَ مان ڪوھن مان پاڻي ڪڍن. مٿي ڦھڻ = ڪاٺ جي تختن تي (جن تي پير رکي ورت وارجي). ڦڙھري تي. ڦار = پار - آواڙي يا اُنھن جي وٽ.

[ب/9] اگوندرا = جھجھا. ڪرھيون: واحد 'ڪرھي' = ٻنيءَ ۾ گول چونئري مثل جاءِ (جا ڪايا ۽ ڪانيون ڪوڙي سِڻ ۽ ٻُوھ جي ھوڙن سان ٺاھين. جنھن جي اندر سنگ وغيره رکن. جي مھينن تائين محفوظ رھن). ٻرھيون = نئين وياڻل ٻڪري يا ڳئون جو ٽئين ڏينھن ڪان پوءِ وارو ڪچو گھاٽو کير.

[ج/9] وراڻ = ور ور ڪري مينھن جو وسڻ.

[د/9] ساھيون: واحد 'ساھ' = سڀ سونا ڳھہ.

[12] ڪرجينون = ڪڙيا (لڏ ٻلاڻ لاءِ).

[12] اونھي تر = گھاٽي تر (اونھي تڙ (؟)= سٽ پرھن وارو اونھو ڪوہ).

[17] سڻ ڏيو سر جھوپڙين - الخ = پنھنجي جھوپڙي ڪي سِڻ جي ھوڙن سان پئي ڍڪي. ڪوٽي ٻانھون ڏي = (گھرجي) ڪُندن ڪان سندس ٻانھون پيون پسجن.

[الف/10] ويو اوھس انبرين = ڪڪرن ۾ وچ جا چمڪاٽ تن جو شعاع بہ جھڪو ٿي ويو.

[18] وڄون پسي وماسيون = ڪنوٽيون پڻ ڏسي ويچار ۾ پئجي ويون.

[18] وانجڻ = تڪڻ - جوهڻ - جانچڻ (بري نظر).

وائي: ڪرجاڻ = ڪوتي - دير.

سرود پرڀات

● **تفصيل:** هن سرود ۾ 26 بيت ۽ 3 وايون ميين شاهه عنات جون، 5 بيت شاهه شريف جا، 1 بيت شاهه بلال جو، 4 بيت قطب شاهه جا، 1 بيت پيرو جو، 1 بيت اوپايي جو، 1 بيت يوسف جو، ۽ 1 بيت بنان نالي، شامل آهن.

● **مقصد:** 1. هيلي ڏٺي، رونجهن جو سردار سپڙ ڄام ڇوٽاٽي ڏيڻ جو ڏاتار آهي. پر اي مڱڻا! عقل ۽ انڪلون نه ڪر، عاجز ۽ اپوجهه ٿي ڪانئس ڏان گهر ته توکي مالا مال ڪري ڇڏي. جي تون پاڻ کي چارڻ ٿو چوائين ته وقت تي ڪيرت ڪر ۽ وهاڳ ڳاءِ. ٻئي ڪنهن در م وڃ، جو تنهنجا سڀ ڪم اتان ئي پورا ٿيندا. 2. اي ڏاتار! آءٌ مسڪين ۽ ڪنگال آهيان، پنهنجي مهر ڪر ته مانائتو ٿيان.

● **خاص نڪتا:** ميين شاهه عنات، نه فقط سپڙ ڄام جي سخا کي ڳايو آهي، پر ان سلسلي ۾ هڪ عام مشهور روايت استعمال ڪئي آهي، جا مختصر طور هن ريت آهي: ٻيا سڀ منگتا ۽ چارڻ، ساز ڪڻي وڃي ڪيرتون ڪندا هئا ۽ سپڙ ڄام کان دهرا دان وٺي ورندا هئا. هڪ پنگلو ۽ رونٽو چ ڻ، جو چنگهن ٻانهن کان معذور هو ۽ جنهن کي پائرن گهران ڪڍي ڇڏيو هو، سو پڻ ڻ ڪڻ ڇڙ جي درٻار ۾ ويو ته ان کي پڻ پنهنجي ڪرم ۽ ٻاجهه سان مالا مال ڪري ڇڏيائين، ح د ر تند تار وڄائڻ يا ڳائڻ سکيوئي ڪونه هو ۽ ڪيس ٻيا سگهڙ منگتا ڪڏهن به پاڻ سان وٺي ڪين ويندا هئا. هن محتاج لنگهي عرض ڪيو ته 'پويان نندڙا ڪها اٿم ۽ منهنجي گهر واري لاڳ ٿي گهري'، ته ويتر ڪيس ڏئي ڇڏيائين.

فصل - 1:

[1] اور = اچل - پلٽ. پنگرٿا = پنگلا - محتاج.

[1] سو سوار = سو ياد ڪر، ان جي ڪيرت ڪر. ڏٿار = ڏنجهو - ڏوک.

[2] وڃا = علم. عقل - چاڻ. گهري = گهرڻ جي. چندا = چنتا - ڳڻتي - اوسيڙو.

[3] ويلا لهه وهاڳ جي = وهاڳ (سُر جنهن ۾ ڪيرت ڪجي ۽ ساراهه ڳائجي) جو وقت سڃاڻ ۽ ساراهه ڳاءِ.

[5] تريون = گهوڙيون. اوڙڪيو = ڏنو. ويلهه = ڏک بک.

[6] ويلون = خيراتون. ولهن = ڪنگالن. ناڻ = ٿاڻ (گهوڙن جو)- ٿاڻ وارا گهوڙا. ناڪرو = سردار. چانگون = ٽوليون. توءِ نه تلن = ته پڻ برابر نه ٿين.

[9] لول = الول. الولايون - عيش ۽ خوشيون.

[9] پاڻ پٽي (پني؟) = جوان زال (جنهن کي ڪاڏو پيتو گهرجي). ساهه = سڀ ڪجهه.

[11] ڪڙماين = ڪڙم وارن - عزيزن مائٽن. پاڻ = محبت جو پائڻ - پال. پتيرا پت = پتين پتين - گهڻا.

[12] لينگو = 1. ڪنگال 2. محتاج 3. خوار. لوءِ بلوءِ = ڳوٺ ڳوٺ ۾ (مشهور ته سچو ڪنگال آهي).

[13] ساڄ سنڌيائي نہ لهي = ساز وڄائڻ جي ڪيس سڌ ئي ڪانهي.

[الف/13] ڏهاءِ = ڏوراهين ڏيهہ مان.

[14] ٻارٽ = منگتو. ريلي = پلٽ ڪري. ڏڏ جينءَ ڏهر رجائيو = ان محتاج کي ائين سڪيو سائو ڪيو، جيئن مينهن وسي 'ڏهر' (ٻن پٽن جي وچ واري زمين کي پاٽيءَ سان پري تازو ڪندو آهي.

[14] سمگئو = سرفراز ڪيو - خوش ڪيو.

فصل - 2:

[1] آجڪو (ع آذوقه) = قوت. پرين = راضي ٿين. ويهين ڏين وهاڳ = ڪيئي (مگڻا) ان جي ڪيرت ڪن.

[2] ويڻ وماسج = عرضُ ويچارج.

[2] پيءُ = پرين - سڄڻ.

[3] سپ سرهي ڪير = سپ وڻ پڻ سرها ٿيا.

[4] آزرديون = ڏک واريون. عاجزي واريون. چوٽاٽي = چار چوٽي جو پٽ (چار سپڙ).

[ج/5] ڪرنگيءَ ڪر = (جي نماٽا ءِ) ڪوماٽل رنگ تي آهن. دارين = ٻئي جهان.

[6] سَر = تلاءُ - سخا جو سر چشمو. جُڪي = تنگي.

[8] شاهہ جي رسالي سر پرياتي د - 1 ۾ هيءُ بيت هيٺين پڙهٽيءَ سان ڏنل آهي:

پيو ليٽين لٽ، سڄيون راتيون سمهين اٿي آڏي نہ ڪرين، سپڙ ساڻ سهٽ

رونجهي رات اپٽا پيتنٺون پاٽٽ ميڙي تئان مٽ، چوندي پرئا چارٽين.

[8] پڙپيئي = حاصل ٿئيئي.

[10] شاهہ جي رسالي، سر پرياتي د - 1، ۾ هيٺيون بيت ڏنل آهي:

چڏ وڄا جي وائي، ڏڏ تي گهرج ڏان تون سپڙ رات سنيائيا، تازي تو لائي

جو چاٽي نہ ڪائي، تنهن سين ٻيلي ڏٽي ٻاجهہ ڪئي.

[11] شاهہ جي رسالي، سر پرياتي د - 1، ۾ هي بيت هيٺين طرح ڏنل آهي:

جاجڪ چاٽن جا، سا پر آنءُ نہ سکيو سيڻ نہ نينم پاڻ سين، سگا جي سياءُ

جي رنجائيين راءُ، تہ پڻ تاري تنهنجي.

[12] هي بيت زباني روايت ذريعي مليو آهي، ۽ غالباً هن کان اڳ آيل بيتن [2] ۽ [2] مبني آهي، هڪ جدا طور مستقل بيت سمجهڻ نہ گهرجي.

وائي - 1: شاهہ جي رسالي، سر سهٽي د - 4، ۾ وائي موجود آهي، جنهن ۾ ٻيءُ مصرع هيٺينءَ پڙهٽيءَ سان پهرئين مصرع طور ڏنل آهي:

"الاهي عنات سين نوازيين نماٽا"

وائي - 2: داون = دامن - پلئہ - آسري.

سرود ڏناسري

● **تفصيل:** هن سرود ۾ 58 بيت ۽ 11 وايون ميين شاهہ عنات جون، 7 بيت ۽ 1 وائي شاهہ شريف جي، 13 بيت ۽ 1 وائي شاهہ بلال جي، 2 بيت شاهہ قطب جا، 1 بيت لاکي جو، 1 بيت لکمير جو، 1 بيت عبدالله جو، 2 بيت قاسم جا، 1 بيت عليم جو، 1 بيت منون جو، 1 بيت راول جو، 2 بيت صمد جا، 1 بيت ڪٽي جو، 2 بيت هوندل شاهہ جا، 1 بيت اميد علي جو، 2 بيت يوسف جا، 1 بيت رنگريز جو، ۽ 22 بيت بنان نالي، شامل آهن.

● **مقصد:** ولين ۽ بزرگن سان عقيدت ۽ سندن فضيلت ۽ فيض جي ساراهہ.

● **خاص نڪتا:** هن سرود مان ميين شاهہ عنات جي صوفي طريقي، مڙني ولين ۽ بزرگن سان سندس دلي محبت ظاهر ٿئي ٿي. شاهہ عنات پهريون شاعر آهي، جنهن نهايت ئي تفصيل سان ٻاهرين وڏن ولين توڙي سنڌ جي گهڻن ۾ گهڻن درويشن جو نالو ڪنيو آهي ۽ ڪين ساراهيو آهي، ۽ انهيءَ لحاظ سان 'سرود ڏناسري' جي ساراهہ واري مضمون جو غالباً باني مباني آهي. سندس پٽ ۽ پوٽن، سندس عقيدتمندن توڙي ٻين شاعرن پڻ سندس پيروي ڪئي ۽ سر 'ڏناسري' جي ساراهہ واري مضمون کي عام مقبول بنايو.

فصل - 1:

[1] شيخ جي = حضرت شيخ عبدالقادر جيلاني رحہ، قادري طريقي جو باني مباني.

[2] ڏنگر ڏيلي ڇڏئين = اسان کان منهن مٽي ڇڏين.

[3] جهندبو پاٽڻي = غالباً سمن جي دور جو بزرگ، جنهن جو قبو ٺٽي کان اتر طرف 'ساموئي' جي قديم بستي لڳ آهي.

[الف/4] پرم = ڍڪ - پردو - اوٽ.

[ج/4] اتر جي اٽي = سياري ۾ اتر جي ڪنڊ واري سخت ٿڌي هوا. هڻ ڪٽي = هيٺو ۽ هيٺ ڪر - دفعي ڪر.

[ب/6] پڄائيين سر = سر بستي مراد پوري ڪرين.

وائي - 1: تقصيران = گناهہ - ڏوهہ. اسيران = قيد ۾ پيل - بند ۾ ڦاٿل.

وائي - 3: رڪن = شيخ رڪن الدين (غوث بهاؤالدين جو پوٽو).

فصل - 2:

[ب/1] پرنيان = سونپيان.

[ج/1] ڪٽيهون = اسان کي ڪري.

[ڏ/1] راوي = راوي ندي، جا اڳ ملتان لڳ وهندي هئي. راوي ريل ڪنڌين ۾ = راوي جي ڪناري وارين ساين ۽ آباد اراضين ۾.

[هہ/1] الي جي وائي = ذڪر جي تنوار سان 'يا الله' جو سڏ هٽڻ (ملتان ڏانهن ويندڙ راهہ جا پانڌي 'الو پڙهي' چوڪي واريندا يعني راهہ جي پند تي اسرندا، ۽ پوءِ انهيءَ پَنڌ ۾ صبح شام الو پڙهندا'، هن طرح جو سڀ پانڌي اتر ڏکڻ تي ٻہ صفون ناهي هڪٻئي کي سامهون تي ويهندا. پوءِ اول انهيءَ صف وارا جن جو منهن الهندي طرف هوندو، ذڪر جي تنوار سان 'يا الله' جو آواز بلند ڪندا ۽ سڄي طرف

(اتر طرف) سلام طور ڦورو رخ ڦيريندا. جواب ۾ وري سامهين صف وارا 'يا الله' جو آواز ذڪر جي توار سان بلند ڪندا ۽ ڪبي طرف (اتر طرف) رخ ڦيريندا. اهڙيءَ طرح يارهن ڀيرا ڪندا ۽ ٻئي صفون جملي ڀاويهہ سڏ 'يا الله' جا تنواريندين. ان کي 'آلو پڙهڻ' يا 'الي جي وائي ڪرڻ' چوندا). لڏ ۾ لاڙائي = اي لاڙ جا فقيرا همت نہ هار (سنڌ جي جدا جدا پاڳن مان مختلف جماعتون ملتان ڏانهن راهہ جي پنڌ سان روانيون ٿينديون آهن. جن مان هڪڙا، لاڙائي، يا 'لاڙي'، ٻيا ٽر وارا، ٽيا 'ڪاري وارا' وغيره. لاڙائي فقير بدين جي ڏاڪٽي ياڳي ۾ ولاسيي ڪان نڪرندا ۽ اچي شيخ عيسي جي درگاهہ تي گڏبا ۽ اتان جماعتي احرام ٻڌي روانا ٿيندا ۽ اول بکيرن ۾ پهچندا. اتان روانا ٿي پهرئين منزل شيخ موسي ۽ شاهہ عنات جي درگاهہ تي ڪندا ۽ پوءِ اڳتي منزلون ڪندا ويندا.

[ب/9] واهَند = سکڙ ضلعي جي موجوده روهڙي ڊويزن ۽ ضلعي رحيم يار خان جي اراضيءَ مان هڪ قديم درياءَ جي ڦٽل پيٽ جو نالو – 'واهند واري راهہ' سان ويندڙ پانڌي ڏهرڪي ۽ احمد پور جي وچ ڏاري 'واهند' ٽپندا.

[د/9] گهڙيا منجهہ گهاري = گهلوءَ جي گهاري (درياءَ جو اڳيون پيٽ) ۾ پير پاتائون.

[هہ/9] گهلو = 'گهلو جو گهارو' يا 'گهلو درياءَ' (اڳئين وقت جو). جو اُچ جي پريان آهي. ملتاني فقيرن 'راهہ جي پنڌ' بابت جي بيت چيا آهن، تن ۾ گهلو جو خاص ذڪر آهي- مثلاً:

آڏو پنڌ پنجاب جو آڏو اپاڙو   لنگهائيين لطف سين گهلوءَ جو گهارو

پرين جو پاڙو، مٺي سين نہ مٺيان.

[ز/9] قاسم چٽي = قاسم فقير اوٺو، جو تعلقي ٽنڊي الهيار (لڳ ڳاڙهو صدر) جو وينل هو. سندس پٽ ميان شفيع محمد 1958ع تائين بکيرن ۾ رهندڙ هو ۽ سندس عمر 85 کن ورهيہ هئي.

[10] پيءُ، پٽ، پوٽو = حضرت بهاؤالدين زڪريا رحہ، سندس فرزند شيخ صدرالدين ۽ سندس پوٽو شيخ رڪن الدين.

[22] تو سانپارا = تنهنجي سامهون – توڏي منهن ڪري.

وائي – 1: نوئي = نوان مريد جي پهريون دفعو پانڌي ٿي ملتان وڃن (هڪ 'ڪُهنا' يعني اڳيان جهونا ۽ ٻيا 'نوئي').

وائي – 2: وهر ودودي = الاهي مدد. باجهہ پري مدد. سوريندن =ياد ڪندڙن.

وائي – 3: سمن صالحن- الخ = آمري هيٺ شيخ بهاؤالدين زڪريا جي چلي جي جاءِ هئي، جنهن جو نشان آمري جي پاڙ ۾ هڪ دري جيترو سوراخ هو، جو تحفة الڪرام جي تصنيف وقت پڻ موجود هو. اُتي ملتان جا فقير اچي گڏ ٿيندا هئا ۽ ميلو ڪندا هئا. آمري = گدامري جو وڻ (جو ٽنڊي جان محمد کان اڌ ميل کن اوير طرف پراڻ جي ڦٽل ڊوري تي بيٺل هو، جتي آڳاٽو قبرستان آهي، جو اجان تائين "آمري وارو مقام سڏجي ٿو". اهو آمري جو وڻ ڪافي آڳاٽي وقت کان اتي بيٺل هو، جنهن جي باري ۾ ڪنهن سگهڙ چيو تہ: "تون ابل سندي آمري، ڪ تون لاکي سندي لال". ميين شاهہ عنات آمري جو نالو ملتان جي پانڌيئڙن جي سلسلي ۾ کنيو آهي، جنهن مان سمجهجي ٿو تہ 'ٽر واريون جماعتون' انهيءَ آمري وٽ اچي منزل ڪنديون هيون، يا اهي پانڌي آمري وٽ اچي گڏ ٿيندا هئا ۽ اتان راهہ جو احرام ٻڌي، جماعت ٿاهي روانا ٿيندا هئا. سروري = غالباً مخدوم نوح جا مريد (جن جي غلبي سببان ملتان جا مريد دستور موجب آمريءَ هيٺ ميلو نہ ڪري سگهيا، تان جو شيخ بهاؤالدين زڪريا جي

اولاد مان شيخ شهرالله سنڌ ۾ آيو ۽ سنڌسَ ڪوشش سان ملتان جي مريدن جو دستوري ميلو وري شروع ٿيو (تحفة الڪرام ص 402). جڪرو نڌو = موجوده ٽنڊي الهيار تعلقي واري اراضي جو مشهور درويش هو. ۽ وفات بعد آمري جي مقام ۾ مدفون ٿيو. ستا پٽ سونهن = اهڙا درويش انهيءَ خاڪ ۾ مدفون آهن.

فصل - 3:

[1] ملوندي = مروندي (اصل ۾ ايران جي مروند، شهر جو). قلندر لال شهباز، شيخ صدرالدين (بن حضرت بهاؤالدين زڪريا) ملتان واري جو همعصر ۽ ساٿس صحبتي هو (تاريخ معصومي).

فصل - 4:

[1] خيردين = شاھ خيرالدين بن احمد شاھ، حضرت پيران پير شيخ عبدالقادر جيلاني رحہ جي اولاد مان هو. سنہ 911ھ ۾ بغداد ۾ ڄائو، ۽ 27 - رمضان سنہ 1027ھ ۾ سکر ۾ وفات ڪيائين، جتي سندس روضو آهي.

[2] استاد = شاھ خيرالدين، جنهن شاھ عنات جي والد شاھ نصرالدين کي طريقت جي راہ ڏيکاري.

[4] نيڪ ڳڏيس شاھ نصر دين - الخ = شاھ نصرالدين وڃي شاھ خيرالدين سان مليو، جنهن مٿس فيض جي نظر ڪئي. جينءَ پاڇاٽين پُٺو = جيئن پاڇاٽا ۾ پوءِ، تيئن عنات جو اولاد ويتر وڌ ھوندو.

[5] ترڪش = ٻَٽِي (تيرن رکڻ جي).

وائي. اصل آهي چڪي = فيض جي وندڻ چڪي آهي.

فصل - 5:

[1] ڪوريجو پير = شيخ موسيٰ آهيداٽي، جنهن جو مقبرو ٽنڊي الهيار کان چار ميل کن ڏکڻ طرف آهي. شيخ موسيٰ، روايتن موجب، غوث بهاؤالدين زڪريا ملتاني جو خليفو هو. ڪرنشون = خدمتون. هاجون (حاج > هاج) = ضرورتون.

[2] آهيداٽي پير = شيخ موسيٰ

[الف/2] چوٽن سندا چوٽ = سردارن جا سردار. ڪوڙني سين ڪوٽ = 1. گهٽن ئي جا پرجهلا. 2. گهٽن پاتين واري هي حويلي (گهر).

[ب/2] قتال =وڏو درويش (اُچ جي مشهور درويش شيخ راڄن قتال جي لقب جي لحاظ سان).

[3] ايل = رندڪ. پهيڙا = پانڌي - راہ جا ساٿي.

[10] جيهون تا = جيئون تا.

[الف/11] سهند = سونهائپ - لاڳاپو.

[ب/11] نمرا = صحتمند.

[ج/11] ليپٽئو لڱن تي = جو لڱن مٿان ليپٽيل هو.

[12] سونرئو = ياد ڪيو.

[13] جوءِ هري = رهايش واري جاءِ سائي ۽ آباد.

[الف/13] اجهور = آسائش جي جاءِ.

[ھ/13] ڪتار = قتال - وڏو مجذوب درويش.

[14] ساگرو = درياءَ جو ڦاٽ، جو شيخ موسي جي مقام کان اولھ طرفان لاڳيتو وھندو ھو. جنھن جي نالي پويان پوءِ ساگرو واھ مشھور ٿيو. ولاسيو = تعلقي بدين جو ڏکڻ اپرنديون پاڳو. جنھن ۾ موجوده شھر 'ڪڍڻ' ۽ ٻيا آسپاس وارا ڳوٺ اچي وڃن ٿا.

[ج/14] چوکنڊي = غالباً شاھ عِنات يا سندس والد جي چوکنڊي (چوڏيواري ۾ مزار) ڏانھن اشارو.

[16] وزير =درويش حاجي جوڳي، جنھن جو لقب 'وزير' ھو.

[17] ھوٿي = غالباً درويش 'مشائخ ھوٿي' ڏانھن اشارو. جنھن جي مزار ٽنڊي آدم کان ڇھ ميل کن ڏکڻ - اوڀر طرف آھي.

[د/14] رامھور = 'رھمور' جو ڳوٺ، جو موجوده اسٽيشن نبي سر کان ڏيڍ ميل ڏکڻ اولھ طرف آھي.

وائي - 1: اويس قرني = 1. شھر 'قرن' جو مشھور دلي، جو آڳاٽو ٿي گذريو. 2. سنڌ جو ولي 'اويس' جنھن جو مقبرو، موجوده ڪوٽڙي - دادو ريلوي لائين جي ڪبي طرف ٻڍاپور اسٽيشن لڳ آھي. مخدوم پريو = شايد گنجي ٽڪر جي دامن ۾ مدفون مشھور درويش پريو، جنھن جو ذڪر تحفة الڪرام ۾ آھي(؟). لال لنجار = مخدوم ساھڙ لنجار، جنھن جو مقبرو ڪوٽڙي - دادو ريلوي لائين لڳ اولھ طرف، اسٽيشن انڙپور جي نزديڪ آھي. حيدر شاھ سني = شھر 'سن' لڳ اوڀر طرف مدفون بزرگ حيدر شاھ، جو مخدوم بلاول جو معتقد ھو. ابو بڪر = غالباً سيد ابوبڪر، آمري (تعلقي سيوھڻ) جو بزرگ. ھارون ولي= غالباً درويش ھارون مگريو، جو درويش ھوٿي جي فرزندن احمد ۽ محمد جو ھمعصر ۽ ھم صحبت ھو. لال حسيني = قلندر شھباز سيوھاڻي.

وائي - 2: حضرات ميران = حضرت پيران پير عبدالقادر جيلاني. بھاؤالدين = مخدوم بھاؤالدين زڪريا ملتاني. صدرالدين = شيخ صدرالدين ملتاني (مخدوم بھاؤالدين زڪريا جو فرزند). ھوٿي = درويش ھوٿي بن لاڪو، جو 'مشائخ ھوٿي' جي نالي سان مشھور آھي ۽ ٽنڊي آدم کان ڏکڻ - اوڀر طرف مدفون آھي. لاڪو = درويش ھوٿي جو والد. پلي= درويش پلي، ساگري درياءَ جي ڪنڌيءَ جو بزرگ، جو شيخ ھوٿي بن لاڪي جو ھمعصر ھو. احمد، محمد = شيخ احمد ۽ شيخ محمد، درويش ھوٿي بن لاڪي جا فرزند. ڪرئو = غالباً شيخ ڪرھو پانداري، جو موجوده بدين تعلقي ۾ مدفون آھي. سيد عالي = ميون سيد عالي شيرازي، جو مڪلي (ٺٽي) جي قبرستان ۾ مدفون آھي.

سيد حسين = شاھ مراد، جو مڪلي تي مدفون آھي. پاتڻاٽي = غالباً 'جھنڊو پاتڻي' جنھن جو قبو مڪلي جي ٽڪريءَ جي اترئين ڇيڙي وٽ آھي.

وائي (3) حاشيہ ص 114. سھڙ يار..... سميجا = مخدوم ساھڙ لنجار ('لنجار' سمن جو ھڪ قبيلو آھي).

سرود جيتسري

- **تفصيل:** ھن سرود ۾ شاھ عنات جا 6 بيت ۽ 1 وائي آھن.
- **مقصد:** سچي سڄڻ جي سچي محبت، ڪانگل ذريعي ڏانھنس سنيھا ۽ سڄڻ جي اچڻ جون واڌايون.
- **خاص نڪتا:** ھي سرود پھريون دفعو شاھ عنات جي ڪلام ۾ استعمال ٿيل آھي، ۽ شايد ان وقت جيتسري سر، سنڌ ۾ عام مقبول ھو. ھندوستاني موسيقي ۾، جيتسري 'پوربي ٺاٺ' جي راڳڻي آھي، جنھن جو وادي سر 'گنڌار' (يا 'ڪرج') آھي.

[1] اڏ = اڏاوتون - نجهرا. هيڪاندن = ويجهن - گڏوگڏ رهندڙن.
[5] موني لمي ڪانگ = ڪانءُ ٽوٽيءُ چڙهيو لاتيون ڪري (سٽائو سوڻ سڄڻ جي اچڻ جو).

سرود پورب

● **تفصيل:** هن سرود ۾ 28 بيت ۽ 2 وايون ميين شاھ عنات جون، 1 بيت شاھ شريف جو، 3 بيت شاھ بلال جا، ۽ 2 بيت پيرو جا، شامل آهن.

● **مقصد:** 1. پوربين فقيرن سان پريت ۽ سندن تڪين ۽ تپسيائن جو ذڪر. سچو سامي فقير ٿئين تہ سچي گرو (سڌنات) واريون وصفون پاڻ ۾ پيدا ڪر: صابر ٿي ۽ سڪن کي ڇڏ. 2. پرين جي قاصد ڪانگ سان ڳالهيون "سنيهو ڪي سڄڻين، سگهو ٿي سٽاءِ". سپ سوڻ سولا ٿئا ۽ اميد تہ سڄڻ ايندو ۽ وڇوڙو ويندو. اچ قريبن جو ڪانگ وصال جون واڌايون ڏيئي ويو آهي. 3. سڄڻ سان صحبت ۽ سندس پچار "تڳان جن توار، آسر ان گذاريان." پرين آيا ۽ "ٽٽڙا سڪ سبيل، غر گوندر گوشي ٿئا."

● **خاص نڪتا:** پورب ڪان ايندڙ ۽ پورب پوريندڙ فقيرن جا پار پتا ۽ سندن آستان ۽ تڪيا، پهريون پيرو شاھ عنات تفصيل سان بيان ڪيا آهن. قرب جي قاصد ڪانگ کي پڻ پهريون پيرو شاھ عنات تفصيل سان ڳايو آهي.

فصل - 1:

[1] مالو = مالوا (جو ملڪ).
[2] منجهان مال پروڙئو = چرخي جي مال چڙي پئي ۽ انهي سهٽي سوڻ مان مون صحيح ڪيو.
[5] سڌنات = سچو مهاگرو.
[6] صبور = هميشہ صبر ڪندڙ.
[7] محرم = حال محرم: الاهي راز جو ڄاڻو.
[8] جهارين = پوڄا خاطر ڏورين. داغ دوارڪا دائما - الخ = دوارڪا کي جڏهن بہ ڏوري ڏسن تڏهن داغ ڏيارڻ جي رسم ادا ڪن.
[9] مصرين سين = ترارن سان. امر آنڌائون = امر مڃيائون. تن اسلامن = تن اسلام وارن.
[10] پرتڪ = 1. پورچوگال 2. الهندي طرف وارو ڏيهہ. تي محرم ٿئا = تڏهن مام پروڙيائون.
[12] نانيان ڪوه ڪري = ناني (هنگلاج) جو جبل پيئي. دنيرَ ڏار ڏري = سرڪش نفس کان جدا ٿي. مارڳ = (وصال واري) واٽ.

فصل - 2:

[1] چونهن = مَنهن جي ڪنڌ واري وڏيل ڪائي.
[ب/1] اچي وائيءُ وڻ = اچي مٺي لات ڪر، جا دل کي وڻي.
[ج/1] چانين پر = لامن جي چوٽي تي.
[2] چانگ = لات. هيرانگ = هيسانگ (ٻن انگهن وارو بيلنگهہ). جي ڪيانتا- الخ = اي خوشيءَ جا قاصد ڪانگا! جي تون هيسانگ تي ويهي چڳيون لاتيون ڪرين. ڦانگ = ٽاري. انگهو. اڏءُ مٿان ڦانگ = اڏري وچ ڪانگ (فال طور واڌائي وٺڻ لاءِ عام فقرو).

[3] پـٽين پير ڪئو =زمين تي هلندي.

[4] هٿ ڇري - الخ = عام ويساه موجب اهي ٽيئي سهڻا سوڻ.

[ب/8] ڳرلائيان = ڳچيءَ لايان. ڪارون ڪريان = منٿون آزيون ڪريان.

فصل - 3:

[1] ڳرهيان = اوريان. بيان ڪريان.

[2] سانپيـٽيا = ڳنڍيا. سوسي = هٿ سان ڪيي.

[3] ڪبير = وڏا ڏوه.

[7] دوسان پاسي = سڄڻن وٽ. لـِڪائي لک لهي. = ذرو بہ لکن جي برابر آهي.

سرود ليلا

● **تفصيل:** هن سرود ۾ مين شاهہ عنات جا 9 بيت (هڪ اٺپورو) ۽ 1 وائي، ۽ هڪ بيت رنگريز جو، شامل آهي.

● **مقصد:** ليلا! هار جي لالچ تي پنهنجو ور وڃائي، هاڻ ٿي روئين! پر هن وقت ٻيا هنر حيلا ڇڏي، آزيون نيازيون ڪري، چنيسر کي روئي ريجهاءِ.

● **خاص نڪتا:** شاهہ عنات پهرين ٻن بيتن ۾ 'ليلا چنيسر' جي قصي جي روايت جا اهڃاڻ ڏنا آهن تہ ڪيئن ڪونئرو ۽ سندس ماءُ ڪَـهي لهور ۾ آيون. ۽ پڇا ڳاڇا بعد آتڻ ڪري ڪتڻ وينيون. نو لکو هار ڪٽي ننگيائون ۽ رات جو ان جي شعاع تي چرخو چورڻ لڳيون. جڏهن هار جي هاڪ وڃي ليلا جي ڪنين پئي، تڏهن چيائون تہ من "نو لکو نيئي، ڪتر سين ڪانڌ ڏيهون".

[1] ڪن اولاٽان اڄن = قصي جي روايتن موجب، ڪونئرو کي سهيلين اولانبو (طعنو) ڏنو تہ "تون وري کو چنيسر پرڻبين!" ٻيءَ روايت موجب، ڪونئرو جي شادي وقت گهوٽ جي بدران چنيسر ساٽس لائون لڌيون ۽ ڪيس نشاني طور پنهنجي منڊي ڏنائين، جنهن تي چنيسر جو نالو لکيل هو. پوءِ جن اها منڊي ڏٺي، تن ڪونئرو کي اولانبا ڏنا تہ "پنهنجو ور چنيسر تہ ڳولي هٿ ڪر".

[3] سُـپاٽي = صُبح جو سوير.

[4] لوڀين = توکي لوڀ لالچ ڪنيو.

[5] سوننيٰ = سهٽي پئي لڳينءَ. ڪامل وري ڪارئين = اهڙي ٻي مثل پتار خاطر.

[7] ڪارون آٿيين = آزيون نيازيون ڪري مڃايئين.

سرود آسا

● **تفصيل:** هن سرود ۾ 13 بيت مين شاهہ عنات جا، 2 بيت شاهہ شريف جا، ۽ 2 بيت شاهہ بلال جا، شامل آهن.

● **مقصد:** توحيد جا طالب هميشہ سنئين راه تي آهن. نئڙت ۽ نياز ۽ پنهنجو پاڻ نہ پائڻ، سڄڻ جي وصال لاءِ لازمي آهن. سڄڻ جي هڪ ساعت سان ٻين جا ٻارهن مهينا مٽ نہ آهن. پرين جي پچار تن من ۾ سمايل

هجي، عام سان اورڻ روا نه آهي. عشق جو ناتو هڪ الٽي 'اڏ ڳنڍ' جي مثال آهي، جا محض ڇپڻين سان ڪانه ڇڙندي. ڪنن تي ڪيئي جدا آواز پون ٿا، فڪر ڪر ته هر آواز ۾ حق جي تنوار سڻين.

● **خاص نڪتا:** هن سچي سرود ۾ حقيقي محبوب جي ڳولا، ۽ وحدت ۽ ڪثرت جي ڳوڙهن صوفيانه نڪتن جي اپٽار ٿيل آهي.

[1] الف = الله. مير = محمد (ﷺ). مشاهدي گڏ‏ئا = ملاقي ٿئا. زنگ = ٻيائي جو ڪٽ. لامئون = نفي واري 'لا' واري منزل مان گذر.

[2] ڪرهي = ڪاوڙجي.

[4] اوسهه = چڱي فال. چڱيءَ ريت.

[5] ڏئار = سور. ڏکيائي.

[9] تهان ڌار = توکان سواءِ. ڪتابت = بيان. حقيقت.

[الف/12] خط = تير (تشبيهه طور). خطائي نه ٿيو = هرگز نه گُتو.

[ب/12] طبيبن جي تات پوئين = (زخمي ٿي) حڪيمن جي حوالي ٿئين.

سرود ڪاپائِتي

● **تفصيل:** هن سرود ۾ 20 بيت ميين شاهه عنات جا، 2 بيت شاهه شريف جا، 1 بيت شاهه بلال جو، 2 بيت شاهه قطب جا، ۽ 1 بيت يوسف جو، شامل آهي.

● **مقصد:** 1. ٻيون سڀ ٻيون ڪتين پر مونکي ننڊ نٿي ڇڏي "سنجهي ٿئم نه سار، صبح ستيئي ويو".

2. جيڪي چڱو ڪتين ٿيون ۽ جن سان صراف راضي آهي تن سان صحبت ڪر. جن دل جي سچي محبت سان ڪتيو، تن جو ٿلهو سٽ ئي گهر ويٺي اگهاميو. نيڪ ڪتڻ واريون، هميشه ڪتين ٻه ٻيون ته ڪنبن ٻَ ٻيون. اي اويسري! تون به ائين ڪر "سچ صرافن سين پئين، ته پڻ ڪتج ۽ ڪنبج". رڳو ڏيهه ڪي ڏيکارڻ لاءِ ڪاپو نه ڪر: "چرخو ائين چور جيئن پونءُ پٽڪو نه سُٽي". اهڙيءَ ۾، تنهنجو سٽ سون جي برابر ترندو.

● **خاص نُڪتا:** اڳ چرخو ۽ آتڻ عورت جي زندگيءَ جو مکيه پهلو هو ۽ ان بابت شاعرن پڻ پنهنجي ڪلام ۾ ڪي اهڃاڻ ڏنا آهن. غالباً شاهه عنات پهريون سنڌي شاعر آهي، جنهن هن مضمون کي تفصيل سان نباهيو آهي، ۽ پڻ بندي جي چڱي عمل، ان جي سڦري ڦل ۽ رب جي رضامندي وارن حقيقي نڪتن کي هن مضمون ۾ تمثيل طور سمايو آهي.

فصل - 1:

[1] اوگهنو = خريدار.

[3] جا ڪرچاٽي - الخ = جنهن ڪي عمل جي ڦل جي ڄاڻ آهي، سا چرکو به ڦيرائي پئي ۽ روئي به پئي ته من پورهيو صاب پوي.

[4] آنڪي = ڪچي. اميريام = تند ڪي منهنجي ڏنل ڳنڍ.

[5] لسي پيم نہ لڌ = سھڻي لسي تند ڪتڻ جي مونکي پروڙ نہ پئي. اپڏ = اڻ چاڻ.

[6] ۽ [7] ھي بيت زباني روايت ذريعي مليا ۽ شاھ جي رسالي سان پيٽڻ ۾ غلطي وجان ڇپجي ويا آھن. بيت [6] شاھ جي رسالي، سر ڪاپائتي د - 2 ۾، ۽ بيت [8] سر ڪاپائتي د - 1 ۾، موجود آھي. اھي ٻئي بيت شاھ عنات جا نہ آھن.

فصل - 2:

[1] من جوڙئون = دل خوش. چوٽار = تندن جي عدد جي ڳاڻيٽي جي لحاظ سان تاجي جو نالو (چوٽار ململ = چوٽار تاجي تي سھڻي اُٽيل ململ).

[2] پيرم = چرخو - ڪاپو - ڪتڻ. آسو = سٽاء - بيھڪ. آسرو (؟). نرت نقاش = سھڻيُ سٽاءُ ۽ نقش (واري تاجي) جو.

[4] طنابي = 'طناب' جي ماپ سان ڪچڻ وارا (خريدار). ھي بيت شاھ جي رسالي، سر ڪاپائتي د - 1، ۾ ٿوري ڦيرگھير سان ھيٺينءَ طرح ڏنل آھي:

جان سنھو نہ سکي تہ مر رنڊائي رھڙي ... سٽ اني جو سڦرو ويا ترازوءَ ۾ توري

تلھي ۽ توري، ويچاريءَ سين وڙ ٿئو.

[8] ھيءَ بيت شاھ جي رسالي، سر ڪاپائتي د - 1، ۾ ھيٺين پڙھٽيءَ سان ڏنل آھي:

نڪي ڪتين، نہ ڪتائين، نہ ڪين ڪوريءَ ڪاڻ

جن ربيع سين رھاڻ، تن ادو ناھ اگھاڙ جو.

[8] پهي = ڪپھ جي سنھي پوٽي.

سرود ڏھر

● **تفصيل:** ھن سرود ۾ 5 بيت مين شاھ عنات جا شامل آھن.

● **مقصد:** ڪن خاص وٽن، جاندارن يا شخصن جي ماحول يا خوبين ۽ خصوصيتن جو ذڪر.

● **خاص نُڪتا:** مين شاھ عنات ڪنھن پيٽيءَ ڪندي جو وڻ بيٺل ڏسي ان کي خطاب ڪيو آھي، ۽ غالباً سنڌي شاعريءَ ۾ اھو مثال آھي. ساڳيءَ طرح شاھ عنات پھريون شاعر آھي جنھن لاکي ۽ راءِ ڪنگھار بابت بيت چيو آھي. ھڪ بيت پوئرن ۽ گلن بابت آھي، جو آڳاٽي ھندي شاعري جو مکيہ مضمون آھي.

فصل - 1:

[1] پريونءُ = پرديس.

[2] غير گس پرين جي - الخ = ڪنھن بہ ڌاريي (رقيب) کي محبوبن واري واٽ تان لنگھڻ نہ ڏيان،

[3] موھ = غالباً 'موھر' - يعني مھراڻو (ٿر ۽ سنڌ جي سِنڌي واري آباد اراضي). رِھائي = ٿھي - سونھي.

فصل - 2:

لوڙائو = لوڙھ ھٽندڙ - چوپائي مال جي زوري ڦر ڪندڙ. ويسرا = اڪيلا. ڪانا = ھنا. ڪيڪاڻ = گھوڙن. رباري = ھڪ قوم جو نالو، جي مال جا ڌڻ ڌارين. ڪيڙي ھيٺ = سپر يا ڍال ھيٺ - پناھ ھيٺ.

فصل -3:

ڪونئرن = مکڙين - نون ڦلن گلن.

سرود مومل راڻو

● **تفصيل:** هن سرود ۾ 9 بيت ۽ 2 وايون ميين شاھ عنات جون، 3 بيت شاھ شريف جا، 1 بيت شاھ بلال جو، 4 بيت شاھ قطب جا، ۽ 1 بيت بنان نالي، شامل آهن.

● **مقصد:** مومل ۽ سندس پيٽن ۽ سهيلين، پنهنجي سونهن ۽ سينگار سان راڻي کي موهي پنهنجو ڪيو، ۽ راڻي ڪاڪ تي ڪهي اچي مومل ماڻي.

● **خاص نڪتا:** هن سرود جي ڪافي بيتن مان ثابت ٿئي ٿو تہ غالباً شاھ عنات پهريون سنڌي شاعر آهي، جنهن عورت جي سونهن ۽ سينگار کي دل کولي ڳايو آهي. ۽ سنڌيءَ ۾ مجازي شاعريءَ جو بنياد وڌو آهي. ميين شاھ عنات جي پٽن ۽ پوٽن پڻ مجازي سونهن جي مضمون کي نهايت سهڻي نموني سان نباهيو آهي.

[1] اَرم = ارمڪ جو اوچو اعليٰ ڪپڙو. ڪڇٿان = چولا. رانيائون = موهيائون - ريجهايائون.

[1] لوڏيري = لڏاٽي ۾. ماھ هلال = پهرين تاريخ جو چنڊ.

[3] پٽن = نوجوان نينگرين. وسيهر = ڪارو نانگ. ڪيس = وار. سائو = سورهيہ ۽ وڏ گُردا.

[3] بيرم بادلا = ڪپڙن جا قسم. پابهيا = پابيها (ڳاڙهي رنگ تي مائل خوبصورت ڳيرا، جي منيون بوليون ڪن). لوڏي = شڪار جا ڳولائو. لوءِ = ڳوٺ - ماڳ.

[4] آديس = سلام. سمڳئو = پريو، پرپور ٿيو. آڇهون = اسان کي ڏس. جٿان تو راول رڱٿا = جتان تہ پنهنجا ڪپڙا رڱي لال ڪيا.

[5] ڪ ڪو هنيوءُ منڊ = يا تو ڪو جادو ڪيو!

[7] عذبان = منيون خوشبوين - منا هبڪار. ڏُنگر (ڏوَنگر، ڏُونگر) = 1. وڏي مينهن کان پوءِ سنهيون بونڊون. 2. اوهيرا. پور پهاڻ = پن سالن وارا ڪنواٽ. ڪوٽن تان - الخ = مومل ۽ سندس سهيليون، ڪوٽ جي ديوارين متان ڳاٽ ڪڍن تہ چڻ واسينگن ڦڻ ڪڍيا.

[8] اوئس اپرئو انبرين = ڪڪرن ۾ تجلو ٿيو. آسمان ۾ اهاءُ ٿيو. ڪهٽيون ٽيون ڪون = وڇون ٿيون چمڪن.

[9] لڏن لاماٽي = پينگهہ جي لوڏن تي لڏن. خوشي ڪٿائون ڪين تي = 1. مست مخمورن لاءِ خوشي جا سامان پيدا ڪيائون. 2. مست مخمورن کي ڏسي خوشي ڪيائون.

[الف/9] وڏي ٽيهون ڪٽ = اسان کي وڏو ڪٽيو حاصل ٿئي.

وائي - 1:

آب ارتي - الخ = (ڪاڪ جو) ڳاڙهي رنگ تي مائل پاڻي ڏسي منزل ڪري وينا.

وائي - 2:

چرهو = چارو. پاھ پرائي آئيو = سهڻو رنگ حاصل ڪيائين. لدرٽا = لدوٽي مان.

سرود بلاول

● **تفصيل:** هن سرود ۾ 17 بيت ميين شاهه عنات جا، 6 بيت شاهه شريف جا، 1 بيت شاهه قطب جو، 1 بيت مالڻ جو، 1 بيت يوسف جو ۽ 1 بيت بنان نالي، شامل آهن.

● **مقصد:** 1. سنڌ جي سمن سميجن ۾ جکري جهڙو سخي ڪونہ ٿيو جو ڏڏن ڪي ڏان ڏنائين. اي محتاج منگتا! تون پڻ حيلا ۽ هنر ڇڏي، نئڙت ۽ نياز سان ڪانئس گهر تہ توکي مالا مال ڪري ڇڏي. 2. 'ڪرن' پڻ مسڪينن منگتن جو اجهو ۽ اوٽ آهي. اي مڱڻا! تون هنر ۽ حرفت کي ڇڏي، پورو ٻنجي ڪانئس ڏان گهر تہ توکي نوازي. 3. سورهيہ ابڙي سمي تي فوجون چڙهي آيون تہ سامون موٽائي ڏي، پر هي دلير مرد ذرو بہ نہ دهليو ۽ اتي جنگ جوٽيائين پر 'هميراڻا ٻار' دشمن جي حوالي نہ ڪيائين.

● **خاص نڪتا:** هن سرود ۾ شاهه عنات سنڌ جي سخي ۽ سورهيہ سردارن کي ڳايو آهي، ۽ پڻ سندن نسبت کي اهڃاڻ ڏنا آهن: جکري کي 'هوٿياڻي' (هوٿيءَ جو اولاد) ۽ ڪرن کي 'همڻاڻي' سڏيو اٿس. ميون شاهه عنات، جکري جي تعريف ۾ "ڳُهر گنگا جر راءُ" واري انوکي تشبيهہ جو موجود ۽ جکري جي سخاوت کي الاهي صفات سان تعبير ڪرڻ واري صوفيانہ نڪتي جو باني مباني آهي: "سام سمي جي هوءِ، جيڪي ٿئي جهان ۾." ابڙي سمي جي بهادري کي ساراهيو اٿس. چاڪاڻ تہ هن سر ڏنو پر سامون نہ ڏنيون. سندس معتقدن مان مالڻ ۽ يوسف، علاؤالدين جي دودي تي چڙهائي جا پار پتا ڏنا آهن، ۽ شاهه قطب انهي لشڪر کي "ترڪن جي فوج" ڪري سڏيو آهي. شاهه شريف پنهنجي هڪ بيت ۾ (گجريان تي گجئون – الخ) 'گجرن' ۽ 'تانور پٽي' بابت آڳاٽين روايتن جا اهڃاڻ ڏنا آهن.

فصل – 1:

[1] هوٿياڻي هٿاءُ = سخي جکري جي هٿان. ڏسو هيٺ (9). ڏئين ڏان ٻين کي = هو توکي ايترو ڏيندو جو تون خود ٻين کي ڏان ڏيندين.

[3] پاتار ۾ = اونهي عميق ۾. ڳُهر گنگا جر = گنگا جي جر جو موتي (يعني جکرو). ڳاچ تنهين جو ڳاءِ = تنهن جي تعريف ڪر. ويلهہ = تنگي – تڪليف (روزگار جي).

[4] جُه واسِريو = جـِي وسڻ جي ڪيائين. ريليندو = پـُر آب ڪندو – پوچ پياريندو. رونڻن کي = محتاجن کي.

[5] پاٽوندر = درياءُ دل سردار.

[6] شاهه جي رسالي، سر بلاول د – 3، ۾ هيءُ بيت هيٺينءَ طرح ڏنل آهي:

جٿن گنگا جر هارئو، تٿن اکين پنو نينہ سڪين تي سلام کي، صباح سارو ڏينہ
سندو موتين مينہ، جال وسايو جکري.

[7] جي اَڻ سـتي آهيين – الخ = جيڪڏهن تو وٽ کير جي سرڪي بہ ناهي، تہ سخي جکري وٽ پهچ تہ پنهنجي ڏڻ وارو ٿئين. جهار = ووڙ – واڪاڻ. ٻرڙو بيٺ =جهونا ڳڙهہ ڪان ڏکڻ طرف سمنڊ جي ڪناري لڳ هڪ بيٽ. ڪنڌار = ڪنڌيءَ بان. ٻرڙي بيٽ ڪنڌار – الخ = جکري جي سخاوت جي پالوٽ سنڌ جي سرحد ڪان پار وڃي ڪانياواڙ ۾ ٻرڙي بيٽ تائين پهتي.

[9] رهاٽي = پچار - ڳالهه. آسائن = اميد وارن - آسائتن. جکرو.... هوٽياٽي = جکرو ڄام اُڍي جو پٽ هو ۽ سندس ماءُ مشهور هوٽل نگامري هئي. جنهن جي سونهن سببان کيس 'هوٽل پري' سڏيندا هئا- هوٽياٽي يعني هوٽل - ڄائو.

فصل - 2:

[1] همئاٽي = يعني سخي ڄام 'ڪرن' جو همون جو پٽ هو يا همون جي اولاد مان هو.

[2] وچا جو ورن = سياٽپ وارو نمونو. پاڻ پرن =پاڻ سونپ.

فصل - 3:

[1] منهن ڪئو اچن جي = جيڪي فوجون سڏيون چڙهيو اچن. سرٽيون جنهن ڳري = جنهن وٽ سامون. اچل عراقين نہ سهي = عراقي گهوڙن جي سٽ نہ جهلي.

[الف/1] ڪارهن = يارهن. پيڳن = پيادل فوجن - لشڪر جي قطارن. جليبي جسوڙ = 1. ترارن بڌل پهلوان. 2. همت پريا نگران يا داروغا (جي مٿان نظرداري ڪري فوج جي سچي اٿالي ڪي اڳتي وڌائيندا هلن). الابندي = علاؤالدين (الابندي > الاوندي > علاؤالدين) جو. ڪاهہ جنهن سين ڪوڙ = جنهن سان بيشمار فوج. ڏير = دَنير - پهلوان. هروڙ = (ف. هراول) پيش قدمي ڪندڙ پيادل فوج. گهڙيو ڪارڻ گهور = سر قربان ڪرڻ لاءِ تيار ٿيو. سرٽيون جهلي = سامون جهلي. سوڙو = وڙائتو.

[ب/1] سائو = اشراف ۽ صابر سورهيہ. آڳهہ = اَڏ - جهل. اڙين = مصيبت ۾ ڦاٿلن. جاڙيجا = اي ابڙا سما (جاڙيجا، سمن منجهان آهن.) عراقين = عراقي نسل جي زوراور گهوڙن. ترڪن = دهلي جو لشڪر. ڪونئرن = سورهيہ شهزادن (ابڙي ۽ سندس ساٿين). ڪلو وراٿو = جنگ لاءِ تيار ٿيا. هوٽيگن = حملو ڪندڙ دشمنن.

[ج/1] سانگيون = تراريون. سائن = صابر سورهين.

[2] در چليين = فوجن سامهون. ڳر سرٽيين = سامن وٽ. ڏهسيو = ڏنو. ڏير = پهلوان. ڏوڙيون = بيٺيون قطارون فوجن جون. سي لاکي نہ لوڙيون = لاکي جهڙي پهلوان بہ انهن جي لوڙهہ نہ هنئي (انهن کي ڦري ڪٽي نہ ويو).

[2] گجريان تي گجيون - الخ =گجرن جي طرفان جي فوجون چڙهيون، تن جو چيهہ ئي ڪونہ هو ڪرماٽيين = ترارين ('ڪرمان' جون نهيل). ڪرهل پريان ڪوءُ - الخ = 'سانور' مان مراد غالباً 'ٿانور پٽي' آهي، ۽ مٿي 'جنهن تي هئي دانهياٽي جوءِ' جو اشارو 'گجٽي' ڏانهن آهي، جنهن جي پٽ ڪي ٿانور جهليو ۽ هن ويچاري دانهون ڪوڪون ڪيون. اچ ٿائين چوٽي آهي تہ "اسان جي گجٽي واري دانهن آهي". انهيءَ دانهن تي، غالباً گجرن جو لشڪر چڙهيو جنهن اچيَ ٿانور کي ماريو. ٿانور پٽي جي شهر جا ڪنڊر، اُيرندي ناري جي قديم وهڪري جي ڪنڌيءَ تي، جنهن لڳ (اسٽيشن فضل پنيرو، ضلعو ٿرپارڪر) موجود آهن.

[3] مهائيين = همت پريا بهادر جوان. رٽمل = رڻ جو مل - بهادر. سونهريون هٽي = تراريون هٽي.

سرود ديسي

● **تفصيل:** هن سرود ۾ ميين شاهہ عنات جا 41 بيت ۽ 6 وايون، شاهہ شريف جا 2 بيت، شاهہ بلال جا 6 بيت، قطب شاهہ جا 33 بيت، يوسف جا 3 بيت، صابر جا 2 بيت، ۽ بنان نالي 5 بيت، شامل آهن.

● **مقصد:** 1. آءٌ جتن جي تہ ڇڻ زرخريد گولي آهيان، شال ٻاجھہ مان مونکي ٻانهي ڪري ڪوٺين! پنهون جي ساٿ سڄي پنيور ڪي واسي ڇڏيو آهي. مونکي سندس ئي آسرو آهي، جئان توڙي مران پر سندس حضور ۾ هجان. اي پنهون ڄام مون هيٺيءَ کي هيڪلو ڇڏي مَ وڃ! پر هنن اٺ الائجي ڇو سينگاريا آهن: ”ڪوءِ وڃڻ وائي، هلڻ سهان نہ هوت جو“. 2. اي سسئي! جي تنهنجو پنهون ڄام سين نينهن هو تہ پوءِ ويسري ڌي ڇو ستينءَ! هاٺي سندن پير پڇائي اُتي پنڌ پئو. ”هوتن ڌارن هاڻ، منهنجو قدر لهي ڪير!“ آءٌ ويسري ڌي ستيس جو اڄاڻ هيس، هاٺي آءٌ ور پٺيءَ وينديس، مان ڪا ڇپر - ڏٺي منهنجي سار لهي. اي منڌ! آڏو ڪرڙا ڏونگر ڪهہ گهٽي بيا سجا ٻر ۽ جهنگلي جانور، پر ”جن جو آرياڻي اڳواڻ، تن کي ڪانهي ٻاڪ ٻهير ۾.“ 3. سسئي پنهون ڪارڻ پنڌ پئي: ”جن جا رات رسن، ڏينهان سي ڏوريندين.“ ”ڏونگر اتاهان، تنهان اُتاهيون لڪيون، پر جي پير لهان تہ رڙهڻ راحت پائيان.“ ”تتيءَ ڪُوسيءَ ڪاهہ، ڪانهي ويل ويهڻ جي“، ”ڪانهي ان اونداهہ، جن ڏٺو پير پنهونءَ جو“. هن اسونهيءَ کي ڏونگرن پڻ ڏس ڏنا ۽ ”جڳ بہ رهيس جس، سگهر ملي ساٿ کي“.

● **خاص نڪتا:** هن سرود ۾ ميين شاهہ عنات توڙي سندس پٽ ۽ پوٽن، ڪيچين جي ساٿ جي سينگار، سسئيءَ جي سنبت، ۽ آڏو جبلن، لڪن ۽ جانورن جا پار پتا نهايت تفصيل سان ڏنا آهن.

فصل - 1:

[1] ڏاهہ = ٻانهي. آڇيڻ = خذمتگار. سهاءَ = وٺي.

[2] ٻانهوٺي = ٻان ۾ آيل ٻانهي - گهٽ درجي جي ٻانهي.

[2] اماني = بي مانائتي.

[3] جبات = خوشبويون (؟). رئات = (ع. ريٰ = ڏسڻ) ديدار. جاڙ جڪات = تڪليف واريءَ ونڊ - سختي.

[الف/3] مر = خوشبوءِ.

[ب/3] بيڙا = سينگار جا ڳانا. سير =واٺون.

[4] هلريون = جُهلون. ڪي هلرين هوءِ = سهٽين جهلين جنسار لائي ڇڏيا. ڪرزينن ۾ = خرجينن ۾ - ڪڙين ۾.

[7] سليطا = (ع . سلطة = تڏو) تڏا. نڌائون (نُهڻ = جنڊن ۾ دلا نوڙين سان ٻڌڻ) = ٻڌائون. پرسالا = پروڪي سال جا - هڪ سال جا ننڍا ڳوٺرا. مون پانيو گورا - الخ = مون پانيو تہ هي ننڍا هڪ سال جا ڪنوات آهن (۽ انهن کي ڪنهن وڏي منزل لاءِ ڪين پلاٽيندا.)

[8] اُٺ پٽ = پيارا پٽارا اُٺ. ڪرهل ڪڌائي = ويا ڪرهل ڪڌائي.

[9] الڪاريا (الگاريا) = هَلڪاريا - ’هلي‘ ڏيئي هڪليا.

[10] ڏونگرين ڪي = انن ڪي ('انن' ڪي 'ڏونگرن' سان تشبيهه ڏني وئي آهي.)

[11] ويسري = غفلت ۾. اساري = بنا سُرت جي - موڳي. اوجهرين = ننڊ ۾ اوجهراٽيون ڪائين.

فصل - 2:

[1] سڪين پٽين = توکي سک نصيب ٿين.

[1] ريباريين = سڄڻ جي قاصدن - پرت جي پيغام پهچائيندڙن.

[2] سونچل سائين سوءِ = سائين جي سانباهي جو پڙلاءُ تنهنجي ڪن تي پيو.

[الف/2] سوڳي = سجاڳ - هوشيار.

[د/2] جتيائي = جتي ئي.

[هـ/2] نهو = پاڻ سان وٺي وجو - نيو.

[3] نسئي سک سهاءِ - الخ = سسئي جو سک ڏيرن، ڏونگرن ۾ (واٽ وارن) وٽن سان وابسته آهي. وهه ڳرا = ڏکيا لڪ - ڏکيون واٽون.

[4] بيدي بر = سجا ۾ سخت بيابان.

[4] ٻانين ٻيلون ٻڌيون = ممون ميڙا ڪيو وتن. آهي ڳهاءُ ڳهرن = ڳهرن وانگر آهي (يعني ته 1. هيڪلائيءَ ۾ سُڃ ۾ ڪيس ڳهر ڪري رهڻو پوي ٿو. 2. پنهونءَ جي حب ۾ هيڪلائيءَ کي به ڳهر ڪري سمجهي ٿي.)

[5] ٻاتاڙن = پريشان حال هيڻن ۾ اڪيلن.

[الف/5] اينڌيون اوطاقون = خالي بيٺڪون - سجون منزلون.

[ب/5] ماڏا ڏونگر = ڏکيا ۾ جاڏا جبل. سيچاٽا = باز. سانورا = سبز رنگا. گانورا = گينواريل - مست. ٻانورا = بگڙيل - شوخ. راڳا = پيلائي شينهن. پهس = وهلو - ترت.

[ج/5] سَرهيو = حملو ڪيو. جهرڙجهنا = جبلن جا جهڏا ۾ غارون. نيڙ = نمنديون - هيٺاهيون واديون.

[6] حريفن حيريان = هوشيارن کي به حيراني ٿئي. ڪانهي ٻاڪ ٻهير ۾ = سات واري وهنڊڙ قطار ۾ ڪو پوءُ ڪونهي - راه ۾ ڪو ڊپ ڪونهي.

[الف/6] توڙان ٿيس توه = آخر تائين مهر ۾ ٻاجهه ٿيس.

[ب/6] تانگهون =زهري بلائون.

[7] ڳهائيون = وٽن سان چانيل واديون. نيون، نکون، نوندڙا = هيٺاهيون وهنڊڙ واديون. آڙلون = آزگر بلائون. آما آڪ = جهنگ جا انب ۾ اڪ.

[7] آڪڙ = اکن جي وٽن سان چانيل اراضيون.

[ب/8] = تاڪئن جي = جهنگ جا جانور جي حملي ڪرڻ لاءِ تڪين پيا.

[9] ورک وسيهر =زهري نانگ.

[الف/9] سيار = ڪدڙ. ڳرن تي = جبل جي غارن متان.

[ب/9] ٽانڪاريون = ڊگهين لامن سان ڪنڊن وارا ٻوٽا. ڏوجهه = ڏکيائي - ڏوجرو. پون پوارئين = خوفائتين پيٽين. سوجهه = سرت - سمجهه.

فصل - 3:

[1] برفت =ڪوهستان جي زوراور قوم. برفتن جي بات - الخ = سسئي ڪي سج ۾ سرڪش برفتن جي چوٻول ٻہ ڇڻ وندر ٿي آئي.

[الف/3] ڪهين تي ڪڙي = تڪلن لاءِ تڙي ڪڙي - هيٺن خاطر يڪدم.

[4] ڪٺ نہ ڪچيائون = نڙيءَ مان آواز ڪونہ ڪيائون - ڪُٺڪيائي ڪين. پوندي بار - الخ = بار لڏڻ وقت ڳڙيا ٿي تہ ان جا ٻوٽ ٻڌي ڇڏيائون. جُود جمازي جهانجهرا = جهانجري رنگ جا تيز رفتار اُٺ. ڪامُئين ڪاهيائون = لڪٽن سان هڪليائون. لاتچيائون = ٻڌي هٽيڪا ڪيائون (رواني تيڻ خاطر).

[5] گريين منجهہ = غارن منجهہ ('گِرِ' يا 'گُرِ' = جبل جي غار جنهن ۾ اڪثر شينهن رهن - جبل جو جهڏو).

[5] ڇيڪارا = گور گهمنڊڙ - آزاد ڦرنڊڙ. چنن ۾ = وڻن سان ڇانيل هيناهين وادين ۾. ڪارا ريڇ ڪـتا = ڪارا ڪِٺ ريڇ - بالڪل ڪارا ريڇ. چنا = پيرن جا نشان. پير لنگهئو سي پهٽين = انهن ريڇن جي پيرن جا نشان پهٽن ۾ ڇپن وڃان لنگهندا وڃي سندن چرن تي پهچن.

[7] ايندءُ لال لهي = لال پنهون توکي ڳولي اچي لهندو.

[8] بودن = اٺن.

[9] نسئو ڪين نسن = سُڪيو ڪين سُڪن. تٺنگ = اُٺ. تسن =سرها ٿين.

[10] پيرت = پيري واري واٽ. وانڪڻ = هيڏانهن هوڏانهن ڳوليندڙ.

[ب/10] مارڳ منڌ ملي = منڌ واٽ جهلي.

[11] تراف = پير. ترڪي تان مَ تراف - الخ = پيٽيو شاهہ عبداللطيف جي سٽ "توڏن جون تڙ پيڙ ۾ تريون ترڪن تام".

وائي -1: ڏڪڻ = اي ڏڪڻ جي هوا!

فصل - 4:

[2] جابول = چوٻول. پير ڪڙيندي = اٺن جا پير ليڪيندي - پير ڪٽندي.

[3] پرنيان = سونپيان.

[4] اَنءِ ڇان = آءُ ڇوان.

[6] ڪين پر گوڏن ڪوچ =ڪي ڪجهہ گوڏن پر رڙهہ. سليطا ثابوت = اٺن تي انهن جا تڏا پوري طرح ٻڌل آهن.

[7] اَسانبن - الخ = هتي جي لاڳاپن ڪي ترڪ ڪر.

[ج/7] ڇٽون مـئي = خوشبويون اُتاري.

[د/7] ڪتڻ واس = سرهي 'ڪتڻ' گاهہ جي خوشبوءِ.

سرود سورٺ

● **تفصيل:** هن سرود ۾ ميين شاهہ عنات جا 11 بيت ۽ هڪ وائي، شاهہ شريف جا 4 بيت، شاهہ بلال جا 3، بيت قطب شاهہ جا 12 بيت، ۽ 1 بيت بنان نالي، شامل آهن.

● **مقصد:** منگتو سُر ۾ جا سَينِ تو هٽي، سان مونکي گهٽو سيبائي ٿي پر "سر سهڪي ڳال، الا ڪيم اهڪو گهري". اي منگتا! توکي ڇا ڪپي جو اهڙو ساز وڄائڻ وينو آهين؟ "جيڪي تو جڳاءِ، سو ڏيين تہ ڏيہ سٽي". سورٺ چيو تہ: 'اي مگڻا! راجا ڳنهي مَ رمر. خاتون راڻي، راءِ ڏياچ کي چيو تہ: 'ابا! مگڻي کي متان موٽائين'. راجا چيو تہ: 'اي مگڻا! در در دانهن مَ ڏي'. جي 'متو مناسب منهنجو تند تنهنجيءَ تي' تہ صبوح ساڻ سر وڍي ڪڻ. سر بہ ڪا شيءِ آهي جو گهرندي پيو شرمائجين! چارڻ چيو تہ 'ڏينهينمر سوارو، تہ ڏيڪاريان هٿي ڏيهہ ۾'. راءِ ڏياچ وڏيءَ دل سان سر ڏنو ۽ چيائين تہ "هي متو تہ صرف تنهنجي ڪينڪار ۽ مرحبا ۾ ڏيان تو، اجان بيا ڏاڻ گهرجن تہ اهي بہ گهٽائي ڏيان."

● **خاص نڪتا:** ميون شاهہ عنات غالباً پهريون شاعر آهي، جنهن مگڻي ۽ راءِ ڏياچ جي قصي کي پنهنجي بيتن ۾ ڪافي تفصيل سان ڳايو آهي. راءِ ڏياچ جي ماءُ خاتون راڻيءَ جو پنهنجي پٽ کي سر ڏيڻ لاءِ همتائڻ وارو اشارو، ميين شاهہ عنات جي بيت ۾ نهايت موثر انداز ۾ بيان ٿيل آهي. ميين شاهہ عنات جي پٽ ۽ پوٽن، خصوصاً مگڻي ۽ سورٺ جي سوالن جوابن کي موثر نموني ۾ نباهيو آهي.

[1] پارٽ = سوالي - منگتو. جهروڪو = محلات جي گنبذ جي خاص ڇڄهري، جتي بادشاهہ اچي ويهي.

[1] اٽڻ = ڪمر - ڪارج. نالڪي = پالڪي.

[2] سا سٽي بالا بين = اها بين مٿي محلات ۾ ٻڌجڻ ۾ آئي. اڙدا بيگيون = خاص ٻانهيون.

[الف/2] پڙ پيس = پلٽ پيس - حاصل ٿيس.

[ب/2] بارگهون = بارگاهون - شاهي درٻارون.

[4] چيِـُون ڪري = آلاپ ڪري.

[ب/5] پرين جو = پريئن طرف (انيراءِ) وارن جو.

[6] مڃڻ ڪين ڪرين = متان ڪي رنج ٿئين.

[6] جنٽي = سرندو.

[7] دمچ دمر = ڪا گهڙي صبر ڪج.

[الف /7] 'اني' = انيرار. سواس = ان ڪي سٽو واس ڏي ۽ سينگار.

[ج/7] ڪرو ڪرمر = ڪهڙو ڏوهہ ڪرمر ڪي.

[8] خاتون راڻي = وڏي راڻي (راءِ ڏياچ جي ماءُ). سگنڌو = سرهو.

[8] سوڻين = سڀ ڪان اڳ سمجهندڙن - پهرين پارکن. پهاٽ 1. سوچ - سمجهہ. 2. چڱي ورچ.

[10] رچ = سون چانديءَ جا ٿول.

[10] دل بادل بارگهون = ساز سامان ۽ درٻارون. حريرچا = پٽ پٽيهر. مهند تني موڪ = اڳتي انهن لاءِ سيڪجهہ.

[11] جنهين تڪ تارو - الخ = راجا سهي سنبهي تاري سامهون ٿو اسهي ('تاري سامهون' وڃڻ ۾ نقصان آهي، پر هو تہ پاڻ سر ڏيڻ لاءِ تيار آهي).

[ج/11] راهو منديو = پنڻ ڪيو - ماتر مڃايو. اڇوڪ = بي عيب - نهايت سهڻي.

وائي: هالا، جالا - الخ. =مشهور قومن جا نالا.

سرود سارنگ

● **تفصيل:** هن سرود ۾ ميين شاهہ عنات جا 24 بيت ۽ 1 وائي، شاهہ شريف جا 2 بيت، شاهہ بلال جا 2 بيت، قطب شاهہ جا 2 بيت، پيرو جا 2 بيت، چام جو 1 بيت، ۽ 1 بيت بنان نالي، شامل آهن.

● **مقصد:** 1. تاڙي تواريو، سنگهار سرها ٿيا ۽ هارين هر سنڀايا تہ اجهو مينهن وٺو. واحد! ڪر وسون تہ ڏک ڏولاوا ڏور ٿين! اميدون پوريون ٿيون: هر ڏس تان ڪنوٽيون ڪنوي آئيون ۽ سڄو ملڪ وسي پيو. 2. جيت، جانور ماڻهو مڙيئي مينهن ۾ خوش آهن. مينهن هجن، سڄڻ ساٿيهہ ۾ هجن ۽ مينهون پاڻ ٿي هجن: سڄڻن سان نينهن لائجي، ۽ مينهين پٽارين ڪي موج سان ميڙجي ۽ ڏهجي. پورهيي خاطر پري ويل ساٿي بہ وس ۾ اچي وطن پيڙا ٿين ۽ "سانوڻ مند، سيد چئي، اڪيون پي پسن." وسڪاري ۾ هر ڪا وريتي پنهنجي ور سان خوش: "ڏاهي ڪ پوري، پر وٽي پنهنجي ور ڪي". وڇڙيون! اوهين بس نہ ڪجو، محبت جي بوند مر پئي پڪا پسائي ۽ سڄڻ پسائي. "ور هوتان سين هيڪاند، پابوهڻ پرينءَ سين".

● **خاص نڪتا:** ميين شاهہ عنات توڙي سندس پٽ ۽ پوٽن، سانوڻ جي مينهن جو ڏيسان ڏيس آل جال وسڻ ۽ سنڌ جي هر پاڱي تي پالوٽ ڪرڻ جا اهڃاڻ نهايت تفصيل سان ڏنا آهن. ۽ پڻ مڙني جيتن ۽ جانورن ۽ مالوندن پاڳين جي سانوڻ مند ۾ سرهائي واري مضمون کي سهڻي نموني ۾ نباهيو آهي. سارنگ جي سر ۾ 'سڄڻ ۾ مينهين' جي سرهائي واري مضمون جو غالباً ميون شاهہ عنات موجد ۽ باني مباني آهي.

فصل - 1:

[1] پپيهل پٽيو هنيون = تاڙي جي تانگهہ لٿي ۽ مينهن جو پڪو آسرو ٿيو.

[2] ڏڻ ڇڻ = چوپايو مال.

[الف/2] لال ورن =ڳاڙها رنگ. 'جوٽيجا' ۽ 'دالي' ڳوٺن جا نالا.

[ب/2] منديون منجهہ منّ = مانڊاڻيون وڏين ماٺين ۾ (ڍايل مال ۽ جهجهي کير جي نشاني).

[ج/2] هن بيت ۾ جن ڳوٺن جا نالا آيل آهن سي سانگهڙ، ميرپور ۽ عمرڪوٽ تعلقن ۾ واقع آهن.

[3] ونگو = ٽنڊي باڳي ۽ ڏيپلي تعلقن جي ڏنگ وارو ملڪ. پُراڻ = پراڻو درياءُ جنهن جي وهڪري جا نشان ميرپورخاص تعلقي کان وني هيٺ ڏکڻ طرف ڏگهڙي ۽ ٽنڊي باڳي تعلقي جي حدن ۾ موجود آهن. لڪڙي ۽ سامارو = ساماري تعلقي واري اراضي ('لڪڙي' غالباً 'اڪڙي' جي بگڙيل صورت آهي. 'اڪڙي' پٿوري اسٽيشن لڳ مشهور ماڳ آهي.) موهر = موهر - مهراڻي واري اراضي. ترائي = ڏيپلي تعلقي جو هڪ ڳوٺ. صدر = غالباً درويش ڳاڙهو صدر، جنهن جي مزار ٽنڊي الهيار تعلقي جي ڏاڪٽين پاڳي ۾ آهي. اهو ماڳ اڱ 'ولهار' جي نالي سان مشهور هو.

[5] رئا = ردا - مينهن جي پاڻيءَ سان پريا.

[6] ڪر لهن = سار لهن.

[6] پيلينديون = پسائينديون - پاڻيءَ سان پرينديون. ڪونهيرو = شهدادپور تعلقي ۾ مشهور پراڻو ڊورو. روپاه تڙ = بدين تعلقي ۾ 'روپاهہ' جا ڪنڊر مشهور آهن. جو ڪنهن وقت سومرن جو تخت گاهہ هو. ان جي اولهہ طرفان پراڻي دريا جي پيٽ جا نشان آهن- غالباً اهو 'پراڻ درياه' هو جنهن تي 'روپاه - تڙ' مشهور هو. هالار = سنڌ ۽ ڪڇ جي ڏکڻ - الهندين سرحد تي مشهور اراضي جو نالو.

فصل - 2:

[1] مرگهہ = هرڻ. آرون (واحد. 'آر') = تڏ جهڙو جيت، جو مينهن وسڻ کان اڳ (اپريل، مئي ۽ جون جي شروعات ۾) جهولي ۽ گرمي واري مند ۾ وڻن ۾ سنهڙو چٽو مسلسل آواز ڪري.

[2] ڪين سما = سهڻي (سانوڻ) مند ۾.

[ب/2] ويٽ = چڱي رتا - سهڻي سناء. چنون = وڻن ۽ گاهه واريون سايون هيناهيون اراضيون. مئن چٽ = خوشبوءِ اتارين.

[ج/4] وانجيا ڪي ويلي = جيڪي هڪ ويلي جي توڻ (قوت) کان بہ محروم هئا.

[5] ارک = غائب، - ختم.

[5] نوٽيين نيل النيو = هيناهين وهنڊڙ گهارين پاڻي آٽي پلٽيو. سڄڻ ديسان ديس = سڄڻ پري پرڏيهہ ۾ آهن. ڪامڻ پچن ڪيس = گهر واريءَ جا وار پيا پسن (يعني مينهن جي مند شروع ٿي وئي آهي).

[6] ونڪا ويس = رنگ بہ رنگي ورن. نوڪنڊ ناڏ ٿئا = سيني ملڪن ۽ طرفن تي گوڙيون ٿيون. پاريون ڪري = اوتون ڪري. نوٽن = نمندين - هيناهين. نيس = پاڻيءَ جا گهارا. اهرُو = زهري جيت (نانگ بلائون). اوطاقن ۾ = پنهنجي جاين (سوراخن ۽ ڏرڙن) ۾. ماري ويٺا ميس = ڏنگائي ڇڏي چپ ڪري ويٺا.

[7] انبر = ڪڪر. انبرين = آسمانين - پي = سڄڻ - دوست.

[الف/7] نيهان = سانوڻ کان اڳ گرم جهولي واري مند.

[9] ڏهائن ۾ = وڏن ساڙهن ۾ (ڍڪر جا وڏا 'ساڙها' جنهن ۾ گهٽي نير واريون مينهون يا ڳايون ڏهجن). سکيا ڳاڙي = ڪير جي ذري لاءِ پئي سکيا. سُسانگ = سانگي سان سهڻو وقت گڏ گذارڻ.

[الف/9] اوپر سون = مٿان. موهر = مهراڻو (ڪپري، عمرڪوٽ ۽ ساماري واري اپرندين اراضي - ٿر ۽ سنڌ جي سرحدي اراضي). ڪار = ماڳ جو نالو. ويرسيئن = ويرسي سوڍن جي بستين واري اراضي. 'ڪاهوتڙ' = ماڳ جو نالو.

[ب/9] ريلون رانئي آئيون = سنوان آباد پٽ پري آيون. ڪيراهن = ڪيراهن (ڳوٺ جو نالو) تي. چنوڙي = ميرپورخاص تعلقي ۾ ڳوٺ. تاساريون = اجايل. ڏر = چُلها، چُکهہ ۽ سوراخ. ڪانيا = ساڙيا.

[ج/9] رايون = ڳايون (رنگ جي لحاظ سان). سهڙندي = وٿاڻ تي پهچڻ سان. رڪاٽن = رکي ماني ڪائڻ واريون حالتون (ڪير نہ هجڻ سببان).

[11] سحر = اهو جهڙ جو افق تان آهستي آهستي ٿي مٿي چڙهي. وڏر = ننڍو ڪڪر جو جهٽ ۾ گهڙي ڪن لاءِ اوهيرو وسائي. ڪانگهاريون = سٺائون - ڪير واريون (ڳايون، مينهون). وهڪيون = ڪير ڏيڻ بس ڪيائون.

[12] ڏونگھا = نديڙا ٿانو (کير جا پريل پيڻ لاءِ). ڪاسا = وڏا ويڪرا وٽا يا پيالا. ڪاسا جني ڪم = اهي مال وارا پاڳيا جن وٽ کير جهجهو آهي ۽ جي وڏا شاهي وٽا پري پين ۽ ڏين.

[13] پاڇاٽي = پوئين مند واري مينهن. ڪئو آڳاٽيئي اڳرو = آڳاٽي مينهن کان بہ اهو وڌيڪ پيو.

[15] ويساند = ويسانهين - دير. شال مرَ وڏهوٽي وهو = ناراض ٿي بس نہ ڪري ويهو. اڻ - اوٽ = مينهن جي نہ وسڻ واري حالت. پڇي سا پراند = اها سختي ختم ٿئي. ور هوٽان سين هيڪاند = شال سڄڻن سان گڏ گهارجي.

[16] پيڙي پيڙين نہ ٿئي = ڪپر يا ڪنڌيءَ جي ڪوين ۾ نہ وهي (يعني تہ اها سپ وچ ۾ پاڻيءَ جي سطح تي پئي تري ۽ مينهن ڦڙيءَ لاءِ پئي واجهائي).

وائي. هئي اريجي = پاڻيءَ بنان هئي. ريلي پون رجائي = سراسر وسي پٽ پسايا.

سرود توڏي

● **تفصيل:** هن سرود ۾ مبين شاھ عنات جا 17 بيت ۽ 1 وائي، شاھ شريف جا 3 بيت، شاھ بلال جا 6 بيت، قطب شاھ جا 6 بيت ۽ يوسف جو 1 بيت، شامل آهن.

● **مقصد:** 1. سهڻيءَ ڪي سچي سڪ آهي، جنهن ڪري 'جتان گهڙي تتان گهيڙ، اوتڙان ئي تڙ ٿئي'. ميهار وٽان ڪا مهي جي سرڪ چکيائين، جنهن موهي مستان ڪئي، ۽ پاڻ تان پيرو نہ پڇائين. سچي محبت ڪيس لُڙئون لنگهائي پار پئي ڪيو ۽ محبتي ميهار سان ملايو. 2. اي سهڻي! ڪانهن ڪک ميڙي کهڙا ترها تي ٻڌين! سڪ کي اڳواڻ ڪر تہ پار پهچين. "گهڙڻ وهيٹو مون، مڙڻ هٽ هڻن جي". اي جيڏيون! آءٌ پاڻ وهيٹي ناهيان، هيءَ نينهن جو ناتو آهي نہ تہ ڪنن ۾ ڪير گهڙي! پرئين پار، محبتي ميهار جا منهن ۽ وٽاڻ پسيو پئي وهسان، ۽ پريان ہرندڙ باھ جي اهاءَ تي پئي تار تران: "محبت کي مهراڻ، سڪي سيوئي پٽ ٿيو". سهڻي ٻڏي، تہ سندس ہيڙا لهرين لوڏي اچي ڪنڌيءَ پيڙا ڪيا، ۽ انهن جي خوشبوءِ سڄو درياءَ واسي ڇڏيو "سائر سو هٽئا، سيوئي سرهو ٿئو".

● **خاص نڪتا:** سنڌي شاعريءَ ۾ سهڻي بابت (؟) پهريون بيت قاضي قادن جو ملي ٿو ('سائر ڏيئي لت، اوڇي نيچي ہوڙئي - الخ). پر ميون شاھ عنات غالباً پهريون شاعر آهي، جنهن سهڻيءَ کي ايترو گهٽو ڳايو آهي. درياءَ جي پار ميهار جي پاڻ ۽ دونهين، منهن ۽ ڇنين جا اهڃاڻ مبين شاھ عنات ۽ سندس پٽ ۽ پوٽن ڪافي تفصيل سان ڏنا آهن. ميون شاھ عنات پهريون شاعر آهي جنهن سهڻيءَ جي ٻڏڻ بعد سندس ہيڙن جي خوشبوءِ ۽ ٻهڪاءَ سان سڄي سائر جي سرهي ٿيڻ واري نازڪ نڪتي کي بيان ڪيو آهي.

فصل - 1:

[1] اوتڙائين تڙ ٿئي = ڏکيي گهيڙ وٽان پڻ سولو گهيڙ ٿي پئي. تڙ = نندو گهارو.

[2] دنگ هٽي = ہيڙا غرق ڪري ڇڏيا.

[الف/2] آنکي = ڪچي گهڙي تي.

[ب/2] ڊوئيين = اماٽيئن.

[ج/2] گهور = ڪُن. لوري لڳيس لور = ڳهٽي سڪ ۽ تانگھ ڪنيس. پور = دلو.

[3] رءِ = صحيح - ثابت (ٻي پڙهڻي: رَءُ = درياءَ جي رءُ واري ڪنڌي). ٻانڌي = درياءَ ۾ لڙهندڙ يا هيٺ گپ ۾ گتل ڪاٺ جا تلها بند. پيٽ = ڦيٽ - ضرب.

[4] هي بيت شاهه جي رسالي، سر سهڻي د - 4، ۾ هن طرح ڏنل آهي:

مهاران مهي، پيتائين پريم جي
ارڪ سرڪ، سيد چئي، لڳس ڏوت ڏهي
سگهي تان نہ سهي، ملي جان نہ مهار کي.

[5] لڙئون = ڀرپور درياءَ جي لڙيل ميري پاڻيءَ مان.

[ب/5] اصح = خالص. اول = پاڻيءَ جي وڏي چولي - اٿل. جهول = اونهي پاڻي وارو هيٺاهون گهيرو.

[6] ڍارن تي ڍارو = 1. وڏين چولين جون اٿلن تي اٿلون - پاڻيءَ جا وڏا ڍار يا چول. 2. سهڻيءَ جو ڍارو اتي ڊريو. چارن تي چارو = ميهار انتظار ۾ نظر ۽ جانچ پئي ڪئي.

فصل - 2:

[1] هنيان = هتان. ستهايو = ڏيکاريو.

[2] پيرا ڪريين = گهمرا ڪرين (غالباً صحيح "پيڙا ڪريين" = گڏ ڪريين). پانهجي پانهن = پنهنجي پاڻ . اڳانهن = اڳتي - ڏوراهان.

[الف/2] پيلو ٿئو = تقدير ۾ ڪجو گهيڙو پلئہ پيو.

[3] ميرا منهن = ڪاراڻ تي مائل چنا - ڄهونا پراڻا ڪک ('ميرا منهن' اصطلاح لاءِ ڀيٽيو شاهه جي سٽ "ميڙان منهن مارن جا، ماڙين تي نہ مٿين".)

[4) وڙپئيين = پلائيين.

[الف/4] اڀڪي سا آرن تي = درياءَ جي وهڪري جي رخ تي سا چڙهي. اپيڻ = ٻيهڻ. اورار = اورينءَ پر.

[ب/4] ٻچل = ٻن آرن جي گڏجڻ واري جاءِ (جتي پاڻيءَ جي تکي پلٽ ۽ اچل هجي).

[5] مچڻ پوءِ عڪس = متان رنج ٿئي.

[7] ڪيٺان = ڪين. وروڪئو = ٻانهن سان ور ڏنو. ويران = ورن کي - چولين کي.

[8] ونهيان وٺاٺان = 1. سندن وٺاڻ سگيا ۽ وسندڙ آهن. 2. سندن وٺاڻ تي بيٺل مال متارو ۽ آسودو آهي. سيٺان = ساٺن.

[10] زر جبات = زري وارا ڪپڙا ۽ خوشبوءِ. ٻيڙو= ڳانو. منڊ ملا = سهڻيءَ وٽان. اولن = چولين - اٿلن ڀهڪا = هبڪار. سوهٽئا = سهڻي وٽان - سهڻيءَ جي ڪري.

سرود ڪاموڏ

● **تفصيل:** هن سرود ۾ مينن شاهه عنات جا 12 بيت ۽ 1 وائي، شاهه شريف جا 4 بيت، قطب شاهه جا 3 بيت ۽ رنگيز جا 2 بيت، شامل آهن.

● **مقصد:** 'تخت، بخت، تڙ، تماچي، سڀ نوريءَ کي نمن'. سچي ڪينجهر ۾ سنديس سونهن سرس آهي. چام تماچي، نوريءَ خاطر اچي ميرن مهاڻن وٽ لٿو، جني هيٺ ڇڏ ۽ منهن هيٺ مسندون پئجي ويون.

ڪينجهر گندرن کي انعام ۾ ملي. نوريءَ کي ڄام پنهنجي پٽ راڻي بنايو ۽ 'مورچل مٿاس، ايو تماچي هٿي'. نوريءَ جي سفارش تي غريب گندرن جا عرض اگهاڻا ۽ مٿانئن محصول معاف ٿيا. بخت جي انهي بلندي هوندي به نوري نياز ۽ نِوڙت سان ڪرنشون ڪندي رهي، ۽ چئي ته "سمان! سيان اونئن هئين، جهڙوئي تون اچ" - آءٌ ساڳي غريب گندري آهيان پر "ڄام تماچي جي، نظر نوازي آهيان".

● **خاص نڪتا:** ميون شاهه عنات پهريون شاعر آهي، جنهن نوري ۽ ڄام تماچي جي محبت جي داستان کي ايترو کولي ڳايو آهي. ميين شاهه عنات ۽ سندس پٽ ۽ پوٽن، ڪينجهر جي گندرن جي مهيءَ جي ڏنڌي ۽ روزمره جي رهڻي ڪهڻي جا پار ۽ اهڃاڻ ڪافي تفصيل سان ۽ نهايت موثر انداز نموني ۾ ڏنا آهن.

[1] نون = نمن - سلامي ٿين. ناڻ نيابت گندري = نالي ۽ نسب ۾ گندري. لياڪا ڪٽا = ليا پاتا. ڪامڻ ڪام - الخ = نوريءَ کي اڪين ۾ ڪا محبت جي مڻ آهي.

[1] سر = تلاءُ - ڍنڍ. سهاٿس = وٿيس - ڪٽس آيس.

[2] ڏه ڏي تن = ڄام تن کي ڏيهه (وڏيون اراضيون) جاگير ۾ ڏئي.

[3] طول = قد. مورچل = مور جي کنين جا وڃڻا.

[3] آڳ = اڳهه - پرچهلو. لاڳ = محصول. نتر = ٻيڙين جي قطار - ٻيڙا (يعني ٻيڙين وارا مهاڻا ۽ ٻيڙين جي بيهڻ جا بندر).

[4] مڏ = مهاڻن جا گهر. مياٿيون = مڇيءَ جا ماڳ. مڪرا = ٻيڙا.

[الف/4] پاڻ نه ڏنائين = پاڻ نه پانيائين. تي نوازي = تڏهن نوازي. سهائي = 1. وٺي 2. نوازي. ساموهي = ساموئي (سمن بادشاهن جو شهر). اتائين = چيائين. ڏاڏاٽڪي = ابن ڏاڏن جي ڪينجهر ڍنڍ.

[ب/4] چِتا = تڏا (چِتا (؟)= مڇي مارڻ جا اوزار - ڇنيون).

[5] ديا = واحد 'ديو'، مڇي جو هڪ قسم (6 يا 7 انچ ڪن ڊگهي مڇي). دانر = ننڍڙي انچ سوا ڪن ڊگهي مڇي. دوءِ = مڇيءَ جو هڪ قسم (سنهي ۽ ڊگهي جنهن کي سيسر وانگي سوند، قد منو فوٽ ڪن).

[الف/5] پاپوڙا = 1. پيڻ جي ول جو پن 2. پيڻ جي گل جو قر (جنهن جي اندر ڪارا ڏوڏا ٿين). پنڊين = ڇيين.

[6] آهير =گهٽ ذات وارا مهاڻا. پيئو = گهڙيو - آيو. چٽ ڇڏيائون = ڪکي بوءِ ڇڏيائون.

[6] ڪافورئو = ڪافور جي خوشبوءِ سان واسيو - سرهو ٿيو.

[8] منهن پييون مسندا = ڪکائن ڇنن هيٺ مسندون (تخت) رکجي ويون.

وائي: مها سوندري = وڏي حسن واري.

سرود ڪارائيڙو

● **تفصيل:** هن سرود ۾ مين شاهه عنات جا 10 بيت ۽ 2 وايون، شاهه شريف جا 4 بيت، شاهه بلال جا 3 بيت، قطب شاهه جا 6 بيت، ۽ 1 بيت يوسف جو، شامل آهن.

● **مقصد:** اي هنجهه! ڳتي ڇڏي وڏن ۽ اڇن اجرن تلائن ۾ گذار، ڇڪ ۽ چلڙ وارن دهن ۾ نه ڇڳ پر ڪوڏين کي پنهنجو قوت بناءِ. سهڻا للا هنجهه، اونهي اڇي پاڻي ۾ رهڻ سان ئي مانائتا ٿين. هنجهن کي لاشڪ ڪا پوئتي جي اون آهي، هو روهن ۽ پهاڙن مان سانگ خاطر هت آيا آهن ۽ وري وطن موٽندا. هتي ماري سندن مارڻ لاءِ ڊپ اڏيو ويٺا آهن. پر اي هنجهڙا! جيسين موتي نه چڳين تيسين متان ڪنهن دام ۾ نه ڦاسي مرين!

چڪ وارا چلها جتي ڏير گاهه چانيل آهي، اتي نہ ڇڄج. متان ڪنهن ماريءَ جي ور چڙهين. تون اڏامي ڪنهن تار پاڻي واري تلاءُ ۾ پهچ. جتي ڪڪ ڪهڇر ۽ گپ چڪ نہ هجي، ۽ جتي موتي اڻ ميا هجن. اي هنجهہ! تنهنجي لات ڪهڙي نہ مٺي آهي! جهڙي تنهنجي ٻولي مٺي آهي، تهڙو ئي جي چارو چڻين (يعني وڏين صاف ڍنڍن ۾ موتي چڳين. جتي ماري جي پهچ نہ آهي) تہ هوند پاڻ بچائي سلامت وطن ورين.

● **خاص نُڪتا:** ميون شاهه عنات غالباً پهريون سنڌي شاعر آهي، جنهن هنجهن کي ڳايو آهي ۽ للن هنجهن جي اوچي ذات، سندن مٺي لات، سندن اصل وطن روهه، چوڻي خاطر سنڌ ۾ سندن سانگ، ۽ سندن مارين ۽ شڪارين جا تفصيلي اهڃاڻ ڏنا آهن.

[1] دور م ڪاءِ = ڳڻتي نہ ڪر. سوجهار سر =1. وڏي سر يا تلاءَ جي سوجهہ ڪر. ڳولا ڪر. 2. ڪنهن وڏي ڍنڍ جو نالو 'يعني سنجهيئي وجي 'سوجهار سر' ۾ لهہ. آباڄي = 1. 'آب اڄي' يعني اڇي اُجري پاڻي. 2. ڪنهن ڍنڍ يا وڏي تلاءَ جو نالو. ڪوٽا = ڪوٽيون (ڪوٽي جي ول جا ٻہ قسم: 1. 'مِنال' جا پاڻيءَ جي اندر ٿئي جنهن جي چوٽيءَ ۾ 'ڪوٽي' يعني 'ڪوٽيءَ جو گل' ٿئي جنهن کي 'نيلوفر جو گل' پڻ سڏجي. اهو گل پاڻيءَ جي سطح کان ٻاهر مٿي اڀري بيهي ٿو. 2. ٻي 'ڪڙال' جا پڻ 'مِنال' جهڙي، ۽ جنهن جي چوٽيءَ ۾ پڻ 'ڪوٽي' يعني 'ڪوٽيءَ جو گل' 'نيلوفر جو گل' ناهي).

[الف/1] ارمرو = غالباً 'هرمرو' (ول جو هڪ ٻج جنهن جو واس ڏوپ ڪن). ارگ ڪري = بيمار ڪري. ڪوڻ = ڪوٽي.

[ب/1] ڪمر = 'مِنال' ۽ 'ڪڙال' جي ول جي پاڙ ۾ 'گند' جنهن مان ڏانديون ڦٽن، جن جي چوٽين ۾ سنهڙي ٻج وارا گول ڦر. 'مِنال' جو 'ڪمر' ذرا ننڍو ۽ پاڻيءَ جي سطح کان هيٺ ٿئي، 'ڪڙال' جو 'ڪمر' وڏو ۽ پاڻيءَ جي سطح کان مٿي اڀري بيهي. تنهن ڊهان = تنهن ڊُهي کان.

[2] پال سر =ڪنهن وڏي تلاءُ يا ڍنڍ جو نالو. للا = هنجن جو قسم. جي رنگ جا اڇا ۽ سيني ۾ سهڻا ۽ مٺيون لاتيون ڪن. للا تي لال ٿيا = للا هنج تڏهن وڏي مرتبي وارا ٿيا.

[الف/2] سي سونٽائين سير = اهي ماڳ ووڙيائين.

[ب/2] اپيڪ = بيهڪ. عادت.

[ب/3] بيوقوف ٻلال چئي - الخ = هن سٽ جي ٻي روايت: "ٻي پتا، ٻلال چئي، منجهان چڪ چڻن".

[5] ڪاٿو ٿئي = پاڻي لات ڪري - پاڻي گهٽجي تورو ٿئي.

[6] ڪري سانگ سرين - الخ = ڍنڍن ۽ تلائن ۾ ڪي ڏينهن گذارڻ خاطر هنجهہ پهاڙن مان اڏاٿا.

[ج/6] پهير = لوڙهي جي ٽاپ ٽاپ (ماري ٻين سيني طرفن کان تورا تورا ڍنگهر ڏيئي ڇڏيندا ۽ فقط هڪڙي واٽ ڇڏيندا. جنهن تي 'ڍپ' يا 'دام' اڏي ڇڏيندا).

[7] ڏيهر ڏڏيءَ ڏاءُ = 'ڏير' جو گاهه ڏڏي ڏانءُ وارو آهي (ڏير گاهه اڪثر تانگهي پاڻي ۾ ٿئي، جنهن ۾ ماري ۽ شڪاري لڪي ويهن).

[9] مت = ڪاٿو - انداز (مت ڪار < مقدار).

اضافا

<u>سرود ڪنيات.</u> ويڙ = جوءِ. وانگي = ڪو ...ٿهو - ڪا پهر. ميي = اٿ. ڪوهر = ڪوهہ - تڙ.

<u>سرود سر سريراڳ.</u> [2] وسقـهم ربهم شراباً طهورا = پنهنجن نيڪ ٻانهن کي ڏٺي پاڪيزو شراب پياريو.

<u>سرود رامڪلي.</u> ڪيرت = ٻندگي - ڪتا.

<u>سرود پريات.</u> [1] وهاڳ = تعريف ۽ ساراهہ.

Though a percursor of Shah Abdul Latif who was introduced to the world a century ago, [1] Shah Inat has not yet come into limet-light and his poetry had remainde unpublished to this day. It was the fortuitous discovery of two manuscripts whichprompted me to undertake a critical edition of Shah 'Inat's poetry. In 1944 was discovered a manuscript written during the first quarter of this century and ten years later was discovered another manus;crpit transcribed sometime between 1802 and 1811 A.D.

Finding that each of these manuscripts contained but a part of his compositions and that a considerable volume of his verse was yet current through the oral tradition of the people, an attempt was made during the last ten years to record the latter from every nook and corner of the country particularly from all the living memebers of the poet's family. The presents edition is based on a careful comparison and collation of the two manuscript collections and the record of the oral tradition and the application of the evaluative criteria to sift the poet's genuine compositions from the spurious ones. As a result 469 ***bait's*** and 42 ***waees*** of Miyun Shah 'Inat and 373 ***baits*** and 2 ***waees*** of other poets-- his son, grandsons and followers who composed under his inspiration-- have been laid under contribution. This is a valuable record falling within the domain of classical Sindhi poetry which is now being published for the first time.

London,
August, 1963.

N.A. BALOCH,
Editor

~~~~~~~*****~~~~~~~

[1] Ernst Trumpp's edition of *Shah-jo-Risalo* at Leipzig in 1866, and earlier in 1863, his article on one of its chapters "sorath, ein Sindhi Gedicht aus dem grossen Divan Des Sayyied Abd-ul-Latif. bekannt unter dem Namen Shah-jo-Risalo order: Buch des Shah" in **ZDMG** 17/1863.
~~~~~~~

contemporary individuals. These two streams had not yet come to a confluence: each followed its own course. While the bardic tradition was more widely diffused, spiritualpoetry had successively found its great exponents in the great Sufi poets reaching almost its climax both in form and expression, in the compositions of Qadi Qadan (d. 1551 A.D.) and Shah Abdul Karim (d. 1620/21 A.D.), the great grand-fatherof Shah Abdul Latif. They were the great predeccessors of Miyun Shah 'Inat, and we find their poetry essentially spiritual and didactic in content, little related to the life of the people on their traditional heroes, folk-tales and romances.

According to the family accounts. from his very childhood Miyun Shah 'Inat was found of music and sat listening to the musicians and the professional minstrels in the village essemblies. By birth he belonged to an orthodox Sayyid family and had imbibed the love of Islam, the holy Prophet and the great saints. He had listened to the musicians and the minstrels and was also conversant with the spiritual contents of the poetry of his predeccessors. combining the two traditions, the forged a new line as a 'saint-poet of the people',[1] singing about their heroes in war and peace and their traditional tales and romances as well as about the traders, weavers and the monsoon rains on which depended the prosperity of the people. He also treated the spiritual themes of love and hope in his poetry and composed verse in praise of the saints and selfless devotees in search of God.[2]

The volume of his poetry that has reached us pertains to twenty two main topics covering all the above themes, each a chapter by itself, headlined in the extant manuscripts as 'SURUD' indicating the specific mode in which each one was to be sung. Thus, a background of music tradition is imlpicit in the poetical compositions of Miyun Shah 'Inat, though due to a long lapse of time the conceptual pattern of music is lost to us and only the verbal text has survived.

Fortunately, the new era in Sindhi poetry heralded by Miyun Shah 'Inat, soon found its greatest exponent in Shah Abdul Latif (b. 1689--d. 1752) who was yet in his twenties or even younger when Shah 'Inat deid. According to the oral tradition current to this day, Shah Abdul Latif is said to have gone and met the elderly Shah 'Inat more than once and they recited to each other some of their parallel verses on common themes. However that may be, there remains no doubt that young Shah Abdul Latif was strongly influenced by the form and technique used by Miyun Shah 'Inat, and within the framework of his own poetic genius he adopted them even to the extent of using some of the same idioms and expressions though with a more precise skill and insight. No doubt Shah Abdul Latif soared higher in the realm of ideas than Miyun Shah 'Inat who, as a pioneer, was mainly concerned with the contents of his new themes and experiments in the use of powerful idiom and fresh imagery to render the description more vivid and more poetic. But in so doing, he set the fashion and poved the way for the advent of Shah Abdul Latif the immortal poet of Sindhi language and one of the greatest powets of the world.

---

[1] Chapters 4, 6-8, & 13-22.
[2] Chapters 1- 2, 3, 8-10, & 12.

INTRODUCTION

Shah 'Inayatullah, popularly known as Miyun Shah 'Inat, belonged to a branch of Rizvi Sayyids which separated from the main family stock at Bakhar in Sindh sometime during the 14-16th Centuries A.D., and came down to settle at Nasarpur, the historical town in the present Hyderabad district. His father, Shah Nasruddin, was a respectable religious man who in his advanced age became a follower of Shah Khairuddin of Sukkur (d.1027 A.H 1618 A.D), the renowned saint of *Qadiriyyah* order, thus changing from the *Suhrawardiyyah* order to which the Rizvi Sayyids traditionally belonged, to the *Qadiriyyah* order. According to the family tradition, it was due to the blessings of Shah khairuddin that Shah 'Inayatullah was born to Shah Nasruddin in an advanced age. The birth date of the poet is not recorded, and it may be inferred that he was born during the decade of the Saint's death (between 1617-1627 A.D.).

In accordance with the family tradition of the Sayyids in Sindh, Shah 'Inayatullah must have received his basic education in some *madrasah* but the internal evidence from his poetry does not show his advanced knowledge of Persian, Arabic or Islamic Philosophy. On the other hand, there is ample proof of his intimate knowledge of music, the Sufi saints, the life of villagers in Sindh and their folk-ways and folk-tales, and of various places particularly in the Sindh region and the adjoining country of Kachh. He seems to have travelled far and wide in these areas.

During the later part of his life, he saw the decline of the Central Mughul Empire at Delhi and the rise of the leaders of the local Kalhora Dynasty with whom he had all his sympathies. In one of his baits, he eulogized the emerging leadership of Mian Nasir Muhammad (1692 A.D.) who had established his authority over Chanduka, the present Upper Dadu and Larkana districts. In another *bait* we find him appealing to Mian Yar Muhammad, the son and successor of Mian Nasir Muhammad, to recover for him the herd of camels taken away by one Langah. No further reference is found to the subsequent Kalhora ruler, Mian Noor Muhammad whom the poet's grandson Bilal Shah, has mentioned in one of his verses. Our poet was already of an advanced age when Mian Yar Muhammad came to power, and most probably he died sometime earlier during his Chieftainship (1708-1713 A.D.).

Thus Shah 'Inayatullah or Miyan Shah 'Inat, as he has been affectionately called by his progeny and the people, was essentially a poet of the 17th century A.D. He was a classical poet in as much as he used the classical Sindhi idiom and employed the classical forms of Sindhi ***bait*** and ***waee*** or ***kafi*** in his poetry. Yet he heralded a new era in the domain of Sindhi poetry by combining the poetic contents of the age- old bardic tradition and of the more cultivated spiritual thought of the sufi - saint poets. Prior to this, Sindhi poetry had been nurtured by the country bards and the professional minstrels to commemorate the valour of the heroes in wars or the munificence of the generous in peace and to entertain the people by composing and singing their folk tales and pseudo-historical romances. it was also employed by the sufis and the saints as a medium to express their spiritual ideas and experiences or convey their personal approval or disapproval of the deeds of some

1st Edition	October 1963	1000 Copies
2st Edition	2010	1000 Copies

All rights reserved. No part of this book may be reproduced in any form or by any electronic mechanical means, including storage and retrieval system, without express permission in writing from the publishers.

Price: Rs 350 – 00

Available at

SINDHI ADABI BOARD'S KITAB GHAR

Tilak Incline, Hyderabad, Sindh

Ph: 022-2633679, Fax: 022-2771602

Email: sindhiab@yahoo.com

www. Sindhiadabiboard.org

POETRY OF SHAH INAT

(THE RENOWNED SINDHI POET OF THE SEVENTEENTH CENTURY)

Edited by
Dr. N:A.BALOCH

Sindhi Adabi Board
Jamshoro, Sindh
2010